Coll: Rom. Soc. Jesu. cat. insc: ex leg. Car: Lel

ENARRATIONES PIAE, DOCTAE, ET CATHOLICAE, in epiſtolam D. Pauli ad Romanos.

IN QVIBVS ET CONTENTA, ET IVXTA ſacram doctrinam, & Orthodoxam fidem, ſunt exactiſsimè explicata, præcipua Christianæ religionis ſacramenta.

ACCEDVNT ET TRACTATIONES PECVliares, de Myſterio ſacratiſsimæ Trinitatis, de Tempore quo Petrus extitit Romæ, de Recto Imaginum cultu, de Originali labe, & de Prædeſtinatione ac Reprobatione hominum: ſicut uerſa pagina docet.

Per R. P. & D. Iacòbum Naclantum Epiſcopum Clugienſem.

VENETIIS apud Ioſephum Vicentinum.
M D L V I I.

TRACTATIONES, SVB DIGRESSIONVM titulo, quas ex textus occasione, uisum est interserere: quæ & hac tempestate, nō modò sunt opportunæ sed necessariæ.

Tractatio, de uestigio ac imagine, sacratissimæ Trinitatis: à fol. 35. usque ad. 38.

Tractatio, quando & quomodo Petrus Romam accessit, cathedram pontificiam fixit, & quot annis in illa permansit: à fol. 10. usque ad. 14.

Tractatio, de recto imaginum usu, in ecclesia Dei: à fol. 40. usque ad. 43.

Tractatio, de peccato originis, quid sit, quomodo transfundatur, & qui illius fructus & pœnæ, à fol. 97. usque ad. 103.

Tractatio, de prædestinatione, ac reprobatione hominum: à fol. 129. usque ad. 131.

INCLYTO AC SERENISSIMO PRINCIPI D. LAVRENTIO

Priolo: necnon Amplissimo, Illustrissimoq; SENATVI Veneto: Iacobus Naclantus, Clugiensis Eps, Fœlicitatem perpetuam.

ROma, quæ & Latinis potest nuncupari Valentia, Serenissime Princeps, Integerrimeq; Senatus: cum Paulus hanc scripsit epistolam, suis habitabatur collibus, & ualidissimis cingebatur mœnijs, turribus, aggeribus, & tot tormentorum machinis cataphractis, ut quibusuis incursionibus, hostilibusq; conatibus, non modò foret impenetrabilis, sed inaccessibilis. Splendebat & insignibus Phanis, Delubris, Fornicibus, Obeliscis, Colossis, & innumeris, ingentibus constructis sumptibus, molibus ac ædificijs: nedùm marmoribus, peregrinisq; lapidibus tabulatis, sed auro & argento nitentibus. Fulgebat & illo heroico fælicissimoq; Senatu, Consulibus, Tribunis, Censoribus, alijsq; magistratibus, ornatissimo consultissimoq;: cuius & circunspectione, iudicio, prouidentia, pietate, iustitia, non modò toti prospiciebatur vrbi, sed orbi. Idq; non ea duntaxàt ratione, quòd & maximè, & potissimè, illius dominabantur parti, ac præclariora moderabantur membra: sed & quia eorum probitas, æquitas, & ardor publici cōmodi, fa-

Antiquioris Romæ robur & splendor.

ciſe poterant, & ſuarum legum ſplendore, et præſtantium facinorum generoſitate, quantùmuis remotisſimis populis, ritè conſulere, ſicut & compertum erat, in utriſq; quouis loco fragrare.

Cur communis oīb⁹ patria, & maximè illuſtrioribus uiris.

Erat & eo tēpore, ueluti cōmunis patria, ad quā & confluebant, ibiq; & nō raro, ſuorū oblitæ larium, domicilia commutabant, ex quouis orbis angulo nationes: allectæ nō ſolùm urbis proſperitate, aut rerum omnium cornucopijs, cum ad illam paſsim, terra, mariq; ueherentur merces, annonæ, res peregrinæ: ſed & maximè libertate, ac ſuauitate uitæ, propterea quod non ſolùm, ſine grauamine, & abſq; extorſione, ſed liberè ac periocundè, ualebat quis rebus potiri proprijs: & publica fotus iuſtitia, fœliciq; actus magiſtratuum moderatione, nullus uerebatur exturbari, aut impunè iniuria laceſſiri. Nec cogebantur modò, gentium nationes, ſed & præcipui, ac ſplendidisſimi inter eas: & miſsis regibus, principibus, ducibus, oratoribus, primis ſtrenuisq; militibus, quos dubium non eſt, Romam eò temporis, & paſsim, & cateruatim accesſiſſe, nemini eſt inexploratum, opifices in qua uolueris arte illuſtres, ut Praxiteles, Phidiæ, Parrhaſii, Zeuxes, illò undiq; tranſmigraſſe. Quibus ſunt & adijciendi Philoſophi, Medici, Muſici, Poetæ, & in omni facultate, uiri percelebres: qui ſuis ſoti Mæcenatibus, & ubertìm, & paſsim, de omnibus prouidebantur opportunis. Præſidebat & eo tempore Claudius, qui licet (ut hominum fert imbecillitas) nonnunquàm aliquid fuerit paſſus humani,

Quid ſplēdoris ſub Claudio Cæſare acceſſerit.

humani, sua tamen, qua tandem nitiat, probitate, modestia, religione, præstantia, imperium non mediocriter promouebat: Quarè & (præter eruditionem latinam, & græcam, qua non modò principibus, sed & quibus præsunt imperijs, insignis accersitur gloria) non solùm in pluribus consuluit Reipublicæ, sed & collapsis nonnullorum moribus: quin & imperiũ ampliauit, Brictanis domitis, et Orchadibus regno adiectis. Mitto publica ædificia, aquæductus, emissorium Fucini lacus, & Ostiensem portum: quorum alterum ab Augusto extitit denegatũ Marsis, postremùm & si à Iulio sæpius destinatum, ob rei tamen difficultatem, nunquàm est executioni commissum.

Scripsit inquàm, & tunc Paulus, at non omnibus, qui versabantur Romæ, sed initiatis tantùm, & sanctis, ac Deo dilectis: non ignarus, quòd & si ea vrbs iàm fuerat delecta caput Reipublicæ CHRISTI, *eò quòd illam accesserat Petrus, ibiq; summi Pontificis, præfixerat principatum, adhuc tamen ex magna parte dementabatur à Sathana: necdum lapis qui sine manibus, abscissus erat de monte (& si ad illos peruenerat percusseratq;) pedes contriuerat statuæ, prout & decreto tempore fecit. Scripsit & epistolam præstantissimam: & quidem non actus spiritu suo, sed motus spiritu* CHRISTI, *qui & viuebat, & loquebatur in eo: Nec ea sanè doctrina, quam acceperat à Gamaliele, aut ab apostolorum quopiam, sed quam imbiberat à Deo, &* CHRISTO IESV, *ad tertium vsq; cælum euhectus.*

Quis scopus, & qs spirit⁹ Pauli, cũ hanc scripsit epistolam.

Dan. 2.

Gal. 2.

2. cor. 13.

Scripsit planè non solùm vt illos in euangelio confirmaret, sed vt & in illo, non mediocritèr promoueret: edoctus spiritu CHRISTI, *Romæ non tantùm stabiliendam esse, vniuersalem ecclesiam, insignium apostolorum opera, sed & indè ad extremos orbis populos, protendendam: vt non iniuria, & caput, & mater omnium efficeretur ecclesiarum.*

Verissima harũ enarrationũ authoris attestatio.

Quid tandem? Ego quidem Serenissime Princeps, amplissimeq; Senatus, non solùm fateor, me non esse Paulum, sed & pleno attestor pectore, postremum fore, omnium hominum: qui & si non scripsi epistolam, sed scriptam enarrare præsumpsi (prouinciam non hominis imbecillis, sed validi, & à Pauli spiritu, non penitus alieni) uidetur tamen posse, & sine temeritate concedi, quòd siquid, hac in re, non indignum prorsus apostolico deprahenditur pectore, indubiè à CHRISTI *liberalitate eiusq; spiritu profectum sit, qui non solùm dignatur loqui per homines, sed & per asinam Balaam: & hac ex parte, opus hoc, non immeritò vestræ sublimitati dicaui, ac dicatum esse percupio: Non ut vobis aliquid afferatur cõmodi, cum insigni beneficio Dei, non modò* Num. 22.

Sancta Veneti Senatus prouidētia, pro religione Christi.

necesse non sit, Rempublicam vestram, phylosophia CHRISTI *ditescere, sed & vestra prouidentia ac religionis ardore, sanctißimè constitutum sit (ne fortè sua sub ditione, circunueniatur quis, letali flatu doctrinæ, per fallaciam hominum: decisćatq; à recta ecclesiæ sacrosanctæ) non solùm vt eiusmodi seductores, è vestro arceantur Principatu, quin & comprimantur, & meritißimis mulctentur pœnis: sed vt* Eph. 4. Col. 2

& reuocentur, siquos contigerit errore seduci, & confirmentur siqui ex imbecillitate, in fide, minusq̃ par sit, reperiantur consistere. Non inquàm, ut aliquid offeratur commodi: sed ut splendore uestro, siquæ mea pro hebetudine, accesserunt tenebræ, aliquid nanciscatur lucis: quo & fælicius prodeat, & inoffense sese, oculatis exhibeat. Quanq̃ & pignus aliquod esse uolo, meæ ergà uos obseruantiæ, ac meritissimæ seruitutis, qua & illis non simplici nexu deuincior: cum præter gloriam ac splendorem Italiæ, quæ non iniuria, unicè debentur uobis (propter quæ & omnes qui hinc originem trahimus, mirificè uobis astricti sumus) non modò, uestris dego sub alis, sed & pluribus afficior beneficijs: quæ non solum assiduè, meos uersantur ob oculos, sed perurgent indies: ut si non possum, ut debeo, rependam tamen ut ualeo, non nullum grati pectoris symbolum: quo cum, & me, qualis qualis sum, promptissimum semper, suis in obsequijs, & tester, & patefaciam. Vrbs Veneta splendor Italiæ.

Proinde & mihi, satis congratulandum non dubito, q̃ lucubrationes hæ, eo à me tẽpore, uestris dicatæ sunt excellẽtijs; quo cõpertissimũ est, urbem Venetã, nõ modò cum Romana, quantũuis, eã tẽpestate florida, iure contendere, sed & illã, interuallo non modico superare. Et quãquã Romanũ nomẽ, magni uideretur fastus, quanq̃ & nationibus pluribus, foret ingenti pauori: Venetũ tamen quouis suauissimè fragrat, nulli nõ blandũ, nemini nõ amicũ, et uniuersis acceptũ. Et quid ni, cũ presto adsit inuocantibus, patrocinetur destitutis, & opem

Vrbs Veneta, non modò cũ antiqua Roma, cõtendit, sed lõgo eam superat interuallo, si ritè confe ratur cum ea.

ferat oppressis? Et licet Roma, nacta sit nomenclationẽ Valẽtia, perspicuum tamen est, & cæcis, quanto id iure, uestra sibi ciuitas, ualeat uendicare, & quàm illustriùs quàm Romæ, possit illi subscribi: quandoquidem etsi non est constructa in collibus, aut uallata muris, & aggeribus, longè tamen est constructa ualidiùs, longeq́ fundata constantiùs, nimirùm in undarum insulis Adriatici pelagi: quas & præstat, & tutissimas facit, non solùm à quibusuis hostium incursibus, sed & ab omnibus, quæ humano excogitari possent ingenio, hostilibus apparatibus. Cui nec desunt clasicæ munitiones, non omnis generis tormenta bellica: quin & his non modò inuenitur exuberans, sed & urbibus quibusuis præstans, & longè præeminẽs (tàmetsi pro ualidissimo, & muro, & antemurali, non solùm adsit integerrima fides, religio, pietas: sed & Senatorum, imò & quorumcũque in ea degentium unitas, concordia, pax, & ardor ingens, commoditatis publicæ, quibus nihil pugnacius, nihilq́ impenetrabilius est.) Et quãquã in illa, non offenduntur Phana, Delubra, Fornices: non Obelisci, non Colossi, quandoquidem nec debuit, cum ab annis pluribus subscripserit CHRISTO, *quin & urbis fundamẽta, illius sunt auspicata fauore: nitet tamẽ multis, & augustissimis tẽplis, ac pmagnificis, tũ priuatis, tũ publicis ædificijs, nedũ marmoribus, sed et lapidibus Aegyptiacis, et è peregrinioribus locis aduhectis, nec illis modò ornatis, sed structis: quibus nec desunt uasa ex argento, auroq́ mirificè fabrefacta, imò & adsunt tanta copia, ut nullibi quidem amplius,*

Robur & splẽdor Ciuitatis Venetæ.

nullibi

nullibi locupletius. Astant quàm plurimæ, et ad uiuum quidem sculptæ expolitæq; statuæ, uisuntur passim imagines, stemmataq;: at non Deorum mendacium, sed electorum Dei, heroumq; ac proauorum suorũ, quibus nihil fuit antiquius, q̃ de Republica benemereri, & politicæ utilitati consulere.

Verùm, quod omnium est spectatu dignissimũ, in ea non modò floret nitetq; præcelsus eximiusq; Senatus, Consulibus, Tribunis, Censoribus, alijsq; magistratibus perinsignis, quos & miro ordine, sineq; personarum respectu, in communẽ frugem seligitis, ut & tales se præstent, q̃ in illis non dominetur cupiditas, sed splendeat æquitas, non tumor dominandi, sed ardor Rempublicam promouendi, ut præsidentium multitudine consultius, uestris (qui & plurimi sunt) prospiciatur populis: non modo inquàm floret nitetq; Senatus, sed eò Romano præstantius, eò & absolutius, quò solùm complectitur nobiles, & uiros insignes: quorum mores, actusq;, quemadmodùm non sunt Ethnici, sed Christiani, ità & Prudentia, Iustitia, Religio, Pietas, reliquæ uirtutes, & probitates, necesse est, ut & sine controuersia, sint magis insignes, magisq; illustres: nec secùs anteponendæ his, quæ in Romanis uidebantur nitescere, ac corpus anteponendum est umbræ, uel lux meridiana, luci præponitur auroræ: quibus dum aguntur, nihil esse potest, quod in successum non cædat. Ergò quid mirum, si & uestra inculpata moderatio, non modò toti urbi, totiq; uestro prospicit Principatui, qui & nobilissimam (ni fallor) non solùm Italiæ, sed

Præstantia ac circulpectio Veneti Senatus.

Inculpata venetę reipublicæ moderatio, cuius poteſt moderationi cōſulere.

& mundi complectitur portionem, uerùm & quibusuis nationibus hominum: dùm exemplo ueſtro commoniti, ſuis conſulere ualent ciuitatibus, ritèq; ſuæ ditionis, & regere, & moderari habenas. Et quis non probat, hanc veſtram vrbem, ut cōem omnium patriā? Quis non agnoſcit, ſtupetq;, non modò omnes in ea nationes, imò & uiros omnium nationum illuſtres, eximiosq; in qua volueris facultate (ultrà principes, nuncios, ac ex omni mundi parte legatos) illam accedere, & uitam lubentiſſimè ducere: quippè qui valent hic nedùm liberè & periocundè, ſed & ſacroſanctè uerſari, ac proprijs non ſolùm ad libitum frui, ſed & ſi uelint, in illis locupletiores reddi? In qua, & probi, & ſcientia adornati, uel arte, ac ingenio inſigniter præditi: tot fouentur patronis, quot & uiri in ea inueniuntur illuſtres, quorum auſpicijs, tùm proteguntur, tùm promouentur, vt ſingulis conducibile eſt.

Deniquè & ſi imperium non moderatur Claudius, moderatur tamen, proùt & congruit, LAVRENTIVS, *ex inclito Senatorum numero, Priolus, primusúe, quia ex heròum primoribus, numine ſuperno, ſelectus: ac laurea, tàm præcelſa meritiſſimè inſignitus. Cuius eruditio, probitas, manſuetudo, ſicut nunquàm non ſunt pollicita principatum, eò quòd & ſi homo, vix tamen humana eſt paſſus, ſed potius ſemper ſuprà hominem vixit: ità & ſuo iure, in præſentia, ingenti omnium gaudio, elargita ſunt illum, cum ſuū omnia tempus habeant, & cuiuis negocio ſua ſtet oppor* Ecc. 3.

Non ſine numine tātæ Reipublicæ princeps Laurentius Priolus.

tunitas. Nec modò sunt elargita, sed in constantissimam euhexerunt spem, quòd non secùs, ac in Claudio, in illo principatum sint auctura, ac in uberiorem fœlicitatem Rempublicam promotura: præter id, quòd nec aberit aliquandò occasio, & decorandi, nouis ædibus urbem, & emittendi flumina, siqua regioni forent infesta, et mari portubusq; insignẽ adhibendi operam, prout & nonunquàm opportunitas urget. Et denique faxit Deus, ut plurima suæ adijciat ditioni, & eas saltèm mundi partes, suo accumulet principatui, quas indebitè occupant infideles: quarè ut hæc præstet, diu illum dominus seruet, & ut maiora, quæ fortè concepit animo, compleat, eidem in omnibus faueat.

Ergò Veneta vrbs, Romanæ non iniuria redditur æmula, imò & inuidiosa: at non eo in statu, in quo Roma est in præsenti (quæ in sedem supræmi euhecta est principatus, cum in sedem euhecta sit summi Pontificis, & Vicarij CHRISTI IESV, *quo nihil præstantius, nihil & illustrius est: propter quod, & illi cedunt imperia, regna & quos uolueris principatus: quin & illi cum opus fuerit, meritò obsequuntur, sicut & hactenus fecit, & iugitèr facit Christianissima Respublica vestra: quæ non solùm* CHRISTI *vicarium, ut Romanum ueneratur Antistitem, sed* (Math. 16.) *& vniuersalis ecclesiæ pastorem & caput, cui & cœlorum claues, omni cum amplitudine delegatæ sunt) Sed in eo quidem, in quo erat sub Imperatoribus mundi, & præsertìm*

Quo pacto, & meritò, non mõ Venetam vrbẽ, sed & imperiũ qđlibet, oẽmq; principatũ Roma supexcedit, qn et ĩpat eis cũ opus ẽ.

cum Romanis scripsit Apostolus. Pro qua re & gratias debemus agere Deo, assiduè deprecantes, vt quod cœpit, augeat, perficiat, & absoluat, Cui & gloria sempiterna. Amen.

Io. Francisci Pasii Rauenoldi Brixien. carmen.

Mosaicæ legis sectator, strenuus hostis
Christicolon, Stephani conscius atque necis,
Qui fuit & Saulus, perculsus fulgure magni
Numinis, & Christi uerbere, uel tonitru,
Squamma oculos clausus, triduo ieiunus & amans,
Factus euangelij mox, tuba terribilis,
Christicolæ fidei basis, Pater, atque prophetes,
Redditus en luci, nunc tibi Paulus adest.

INDEX RERVM AC SENTENTIARVM QVAE VIDEBANTVR PRECIPVAE.

A

Abraham multiplici ratione excircũcisus.fol.83.fac.2.84.1.cur illi mutatum est nomen.84.2.& unde multarum gentium pater.85.1

Abraham seruauit legem,& ceremonias.81.1.& tamen ex fide,& nõ ex operibus iustificatus est;& qũo fides illi reputata sit ad iustitiã.81.2.82.1

Abraham hęsitauerit necnè in promissione Isaac.85.1.& qũo promissionis eius uerbum, illi gignendi uim contulit.128.1

Abrahę promissio mundi facta, per Christũ fuerat adimplenda. 84.1.2

Actio humana, suam habet substãtiã, & sua accidentia,& quę sit ritè instituta in genere moris.55.1

Acceptio personarum,uicium est iniustitię.53.2

Adamus typus Christi,sed modo diuerso.95.1

Adamus natura omnium pater, & rector.100.2.& in eo potestas fuit mouere nos pro arbitrio, & qua ratione.101.1

Adamo peccante,qũo & nos compeccauimus.101.2.& quo pacto illo moriẽte simus omnes mortui.95.2

Adamus non fuit seductus, nec pręcepti oblitus.99.1.cuius peccatum,& priuatio,& inobedientia fuit.100.1

Adami peccatum,qua ratione trãsferatur in posteros.100.2.& q iure ex illo progeniti dicuntur impii.101.2

Adami transgressione,multa sunt contenta peccata.96.2

Amor proprius procax,& fons omnis abominationis corã deo: insidiatur operibus bonis, quibus & semper se admiscere conatur.65.1

Amicitię humanę& diuinę discrimẽ. 14.2.134.2. & humana quidẽ ẽ im pfecta, tametsi magnę sit efficacię. 19.1

Anathema quid gręcis.126.2

Animi ęgritudo,& pugna contraria, quomodo naturalis,& quomodo ad originis labem pertinens.102.1

Apostolus cur calumniabatur,cum ef ferebat gratiam Christi.103.1

Apostoli uberius locupletati primitiis spiritus,quàm alii.118.1.nec solũ pro ipsismet gratifica gratia sunt profusi, sed & quodam pacto,etiam pro nobis.7.1

Apostoli, cur uirtute induti ex alto, & uariis donati linguis.71.1.qũo fundarunt ecclesiam.7.1.cur diuersis dispartiti prouinciis.11.1.& qũo euangelizabantur pro Christo.8.1. & prima eorum Synodus.14.1

Apostolica uox insuperabilis efficacię.8.2.&quis illius proximus finis. 7.1.& fructus.19.2

Appetitus sensilis, undecim passiões pręcipuę,& quę, & q sex sunt in cõ cupiscibili,& quinque in irascibili. 102.1

Aquila,sicut & Paulus, artis erat scenofactorię.165.2

Arbor bona & mala, qũo possint uel non possint, bona & mala facere. 59.1.2

Arca Mosis,ex quibus, ac quomodo fabrefacta & circũlata,quę illius symmetria ex omni parte,& quę continebat ex sententia Pauli.73.1.2

Arca Mosis mysticè interpretatur, ac singula quę ad illam pertinebãt per spicuè exponuntur.73.74.75.76

Arca typus electorum, cur ex lignis Sithim, & quare talis exprimitur symmetrię in longitudine, latitudine,

& altitudine.73.&.74
Arca cur obducta auro internè & externè, quid illius protendebat corona, quid quattuor anguli, & totidem anuli.74.&.75
Arca cur humeris sacerdotū uecta, & quid uectes cōtinuè in anulis, li gnei quidē sed auro obducti 75.1
Arca qua rōne cōtinet manna, Aaro nis uirgam, & thurribulū aureum, cur astant Cherubini, & cur duo, qui & propitiatoriū tenent, & nō sine ratione obumbrant.75.2
Arcana iudęis credita cur multis umbris occlusa.69.2
Arcus fœderis, Christus, & qua ratione.77.2
Arma lucis, opera gratię.156.2
Auxiliū dei, peculiare & cōe.57.2
Auxilium dei triplex, sicut & tres nostrarū operationū classes. 60.2
Auaritia, non simplici modo sumpta.45.2

B

Babilon aliquando dicta est Roma. 20.1
Baptismus pręclarius iustitię signū quàm circūcisio. 86. 2. quę illius uis, & professio. 121.2. & quis effectus eius in nobis. 103.2
Baptismo tincti, īserti sunt Christo ut oliuę pingui. 104. 1. pctō sunt mortui. 86. 2. quin & mortuos pro fitentur sese, imò & sepultos pctō. 103.2. ut illi simus ut mortui, & ui uamus omni uirili iustitię. 104.1
Baptismo nō solū euadimus Christi mortis & resurrectiōis participes. 104.2. sed & illi eousq; inserimur ut & simul inseramur dei uerbo, & tali pacto ꝙ & assummamur quodāmodo ad participiū diuinę personę. 104.1
Baptismi spōsio ac stipulatio, quę & semper debet eē prę oculis. 121. 2
Baptizatus cur generet originali infectum. 101.2
Baptizari in Christum, quid sit. 103.2
Barbari ac Gręci qui sint. 20.1
Benedicendum, & non maledicendū fideli. 151.2
Beneficiorum quibus affecti sunt iudęi & gentes mira collatio. 64.2
Bonitas & seueritas dei semper habendę pręoculis. 142.2
Bonitas in creaturis insita, qūo ad uestigium pertinet Trinitatis, & quā referat in diuinis personam. 36.1
Bonus aliquis tribus dicitur modis, natura, uoluntate, & uirtute. 59.1
Bona futura, quo potissimum iure spectent ad nos. 25.2

C

Cai à Paulo baptizati continua hospitalitas. 166.1
Charitas Dei & Christi in nos, superat omnē sensum. 93. 1. & illius uis & robur in electos. 91.1
Charitas primus ē sancti spiritus fructus. 91.1. Et in pręsenti à nobis absolui potest ex parte proximi, sed non ex parte dei. 74.2
Charitate deum tenemur diligere, nō modò semper, sed & ad semper, etsi postremum raro in hac uita cōtingat. 74.1
Charitate tenemur proximum edificare, & illius imbecillitati succurre re. 160.1
Carnis nomine nonnunquam, & iure, intelligitur homo. 58.1. 69.1. & non rarò uetustas in nobis inuenta. 102.1
Carnis affectus in renatis, si uelint non obsunt. 112.2. & qūo mortificandi sunt. 123.2
Caro cur deo rebellis. 114.1. quę appetitiones eius, & quomodo gratia reprimendę sunt. 65.2
Carnis ingenium. 17.2. 145. 2. quę illius amentia, & maximè in iudicadis aliis. 52.1
Cœli figurarum numerus ac distribu

tio.40.1
Cenchreę portus uel oppidũ apud Corintum.166.1
Cibus natura est mũdus, sed quo pacto.60.1.quomodo in os intrãs coinquinat uel non coinquinat hominem.158.2.& quomodo eorum delectus est sacrosanctus.158.1
Claudii anno quarto ingens fames in Ierusalẽ.13.2.qui & annis regnauit tredecim & mẽsibus octo. 12.2
Circũcisio & lex potissimum ponderãtur a Deo cum sunt in corde.62.2.q̃ & maximo iudicio maximoq; emolumẽto sunt istitutę a deo.65.2
Circũcisio cordis diligenter expenditur.65.1.& circũcisio spiritualis in quibus consistit.84.1
Circũcisio in Abramo, signũ spũalis extitit paternitatis in eo. 84. 1.& ad quid instituta,& quando & quibus,& quomodo conducebat. 62.2
Conciliatio Pauli & Iacobi de fide & operibus in iustificatione.82.1.2
Concupiscentia carnis,quid sit absolutè,& quid ut organum & effectus peccati.106.1.& quomodo non sine peccato.102.2.& quomodo accipienda in originali labe.102.1
Cognoscere,nõnũquã est approbare ac diligere,in diuinis literis. 68.1
Communionis sanctorum ius & efficacia.18.2
Cõfirmatiõis ritus qd moneat.149.1
Cõscientia naturalitèr reclamat mẽdacio.126.1.eius attestatio est mille testium,& qui illi innititur rectè suimet iudicem agit 56.1
Contritio basis totius est pœnitẽtię. 49.2
Cordi deus ualdè afficitur,ac de illo multis modis disponit.107.1.quare à nobis exhibendum est ei omni tempore.93.2
Cor durum & incotritum quale. 49. 2.qũo circũcidendũ à nobis. 65.1
Cor nullo uerè potitur solatio, nisi in deo,uel illi coniunctum.161.2
Corpus Christi,& naturale, & mysticũ,tẽplũ ẽ augustissimũ dei.115.1
Corpus nostrum,in pręsenti cur mortuum dictum sit ab apostolo.115.1. & quomodo illi neganda non sunt necessaria,sicut nec domestico seruo.115.2
Corpus peccati nos circũstãs & detinens,quid sit in apostolo.65.1
Creaturę nomen pluribus modis in scripturis acceptum. 117.2.omnis est instituta ad opus.63.2.omnis uelit nolit deo subiecta. 69. 1. & oĩs ingemiscit pp corruptionẽ.118 1
Credere qũo opus dei.81.2. qũo imputetur ad iustitiã.83.1.& qũo aliquando distinguitur, credere deo, & ĩ deũ.86.1. & aliquãdo nõ distinguitur & pręsertim hebręis.81.2
Credẽdũ nobis ex toto pectore,idq; optimo iure.27.2. credẽdũ & cum Abramo,& eo pacto quo credidit ille.86.1.& credendum nõ solũ deo, sed & in deum.ibidem
Credenda à nobis duplici inueniuntur classe, quedã quę sola tenenda sunt fide,quędam quę & reuinci ualent naturali lumine.73.2
Credit nemo efficacitèr, nisi diuino preuentus fauore.83.1
Credentes in Abrami filios repromissos. 84.1
Christus ęmulandus,tùm in humilitate,tùm in procuranda proximorum salute.6.1.27.2
Christo nihil congruit quod non sit pręclarum. 9. 1. qui & est maximè fortis,& maximè imbecillis. 21.2
Christus nõ semel in mundum introductus à patre.8.1. quomodo pręde stinatus à deo.5.2. & quales eius copię & thesauri.21.2
Christi crucifixi mira potestas. 22. 1.& illius beneficiũ quę complectitur.22.2.quomodo nobis donatus à patre,& omnia illius bona pariter elargita nobis cum eo.16.2
Christus donũ dici põt spirituale,& qua ratiõe.17.1.patribus freqẽter pmissus,multis modis olim adum-

bratus, sed nobis opportunè, omni uelo detectus. 24.2
Christus à mundi principio nobis ut mediator, aduocatus, & propitiator datus à deo; & horum beneficiorum discrimen. 73.1
Christus nobis ex utroq; testamento suggeritur, & finis legis, & oraculorum. 76.1. & totius ecclesiæ caput. 75.2. cuius & crux sacrosancta & eius uis maximè ingens. 27.1
Christi mors uirtutis immensæ. 77.1 illius mortis ac resurrectionis finis. 85.2. & ingens eius uis & efficacia. 105.2
Christi beneficio, uita restituta est lõgè præstatior, quàm sit, quam in primo amisimus genitore. 96.1. qui & est deus uerus. 127.2. & oīum finis. & opifex. 129.2
Christi minimum opus maximè infinitum. 93.1. quin & eius opera undiq; miris referta. 104.1. cuius gratia & beneficium eximit nos à lege, peccato, & morte. 89.2
Christus qua infirmitate sanat electos. 91.1. quãta illius beneficii uis. 89.2. quomodo largitor internæ pacis. 90.1. & si illius munus inertibus non succurrit. 112.2
Christus finis totius legis. 136.1. author legis spiritus uitæ. 139.1. cui si foueamur gratia nihil inuenitur difficile. ibidem. cui & in omnibus conformari debemus. 149.2
Christi mira humilitas. 152.1. cur errata nostra suscepit. 161.1. eius in nos dilectio infinita. 76.1. & illius progressus in gratia & dilectione. 75.2
Christi ardor in electos. 119.1. quò potiantur eo, eiusq; ditescant spiritu. 123.1. pro capitu, officio, & uocatiõe, uti mẽbra sub capite. 104.2
Christus mirè propitiatorio adumbratus. 76.1. tametsi & multis umbris in lege occlusus, & parabolis in euangelio designatus. ibidem
Christi sub umbra, nihil diuinis oculis sordidum. 83.2. in quo & gloriari, & illum palàm confiteri omnibus debitum. 137.1
Christi membra decet, religiosis honestare se titulis. 10.1. quibus complètur perficiturq; 104.1. cuius & doctrinam, suis non assequuntur uiribus. 107.1
Christianorum nomen ortum Antiochiæ. 13.1. Christiani omnes fratres. 151.1. & qua inuicem beneuolentia diligendi. 155.2
Cultus rationalis dei, in quibus consistat. 149.1
Cupiditatibus ꝓpriis derelinqui tã diuè, maximè execrabile est. 47.1

D

Damnati etsi continuè uexantur, nõ tamen consumuntur: etsi illis iugitèr uidetur mori, & assiduis uersantur in mortibus, non tamen moriuntur, imò nec mori possibile est. 51.2
Deum ut deũ colere quid sit, & quid illum uenerari in spiritu. 15.1. & ꝗ illum uenerari ut deum, & ut patrẽ idem non est. 32.1
Deus etsi nunquàm nõ est mirabilis, in recapitulãdis tamẽ rebus in Christo mirabilissimus est. 22.1. & præsertim in reparatione hoïs, in qua nedùm extitit mirabilissimus, sed gratiarum profusissimus. 96.1
Deus, etsi deus est omnibus, maximè tamẽ electis. 14.2. quos etsi multis potuit saluare modis, placuit tamen ut saluarentur fide. 27.1
Deus etsi in se summè uisibilis, nobis tamen & meritò maximè inuisibilis est, quin & eius plurima, etiam angelis inuisibilia sunt. 34.2. Vndè & suprema, quam de illo habemus notitia, est ꝗ omnem intellectum excedit. 38.2
Dei nomine quid omnes accipimus. 83.2. ꝗ profusissimum est bonorũ omniùm pelagus. 39.1. qui nil æquè ardet quàm benefacere nobis. 137.2. &

2.& propterea nihil illi acceptius, quàm ut misericordiam flagitemus ab eo.135.1.2
Deus qui gloriosissimus ē in se, qūo ab omnibus glorificetur creaturis. 46.1.& cur maximè glorificādus à nobis.46.2. & quomodo illi Christoq; procumbēdū est semper. 47.1
Deus nostrorum operū author principalis, qui & facit conditiones potiores in eis.60.2.qui & largitur nobis nedum operari, sed & subsistere. ibidem. quin & eo non opitulante nihil non impollutum dimanaret à nobis.57.2
Deus non ponderat legem, sine obseruantia legis, nec circūcisionē carnis, sine circūcisione cordis. 62.1. qui & multi nos facit, & iustè nostrę damnationi succurrit. 77. 2. qui & omnia ardet promouetq;.79.1
Deum nostrum esse deū, diligentius penès nos retinendum expendendumq;.80.1.ipsumq; nō solū agnoscentes ut deum, sed ut & clementissimum patrē. 92. 2. cui & omnia accepta ferenda sunt, illiq; soli oīs honor & gloria impēdēda est. 80.1
Deus nō simplici, sed multiplici modo est in Christo, in quo & nobis miro modo succurrit.76.2.qui & eadē qua Christum diligit dilectione, & nos illius diligit membra.92.2
Deus eximiè iustus & misericors.62.2.qui & tantę est bonitatis, ut nunquam permitteret aliquod malum, nisi & foret tantę uirtutis, q̄ malum uertere posset in bonum.70.2
Deus omnia facit, summa sapientia & iustitia, etsi multa quę facit, nostrum captum excedunt.63.2.cuius & uoluntas ergà nos semper bona, beneplacens & perfecta.150.1
Dei eximia incompręhensibilisque charitas ergà nos, tametsi intollerabilis est ingratitudo nostra ergà illum.121. 1. qui tamen omni studio est diligendus à nobis.123.2
Deus nemini debet.131.2.& longè meliori iure disponit de nobis, quā figulus disponat de luto. 132. 2.& 144.2. cui & iustissimum est diuitias suas, pro sua libertate dispensare.135.1
Deus quo pacto excipiendus & seruandus à nobis.93.1.& quę exigit, quomodo omni sunt pręstanda uiri li.64.1.& quo pacto illi iugitèr seruiendum est.151.2
Dei consilium de lapsu ac reparatione hominis. 130.1. & cur succurrere placuit, pręciū exponēdo pro nobis.72.2. cuius & propositum non nisi ex liberrima semper uoluntate progreditur.129.1.
Dei & Christi charitas, ergà nos, super omnem sensum.93.1.undè & in nos sunt summè munifici.180. 1.& si illorum muneribus semper impares simus.147.1
Deus qūo author uel non author peccati.100.1.qūo nos cōuertat super tribus sceleribus.52.2. qūo etsi nihil adeò execretur ut peccatum, incredibilis tamen benignitatis, est in peccatores.52.2.cuius & bonitas & patientia, ad resipiscenduw nos nunquàm non prouocat.49.2
Deum nihil potest à pollicitis dimouere, imò nec remorari. 66. 2. quin & eò fit nobis illustrior, quò in pollicitationibus inuenitur constātior. 67.1. quę & potissimūm pertinere habent ad Christum.24.1
Deus etiam dum inhonoratur, nobis illustris efficitur.45.1. cuius & nomen dirius blasphematur, ob sceles Christianos, quàm olim ob perditos iudęos.64.1. tametsi nulla rē dehonestetur magis, quàm cum nō obtemperatur sibi.61.2
Deum agnoscentes, & tamen ex hoc non proficientes, immani sunt affiicēdi supplicio.34. 1. & qualis eius notitia extitit apud iudęos, & qualis inuenta est apud gentes.33.1
Dei ira, quomodo in scripturis audita.31.1.& quomodo reueletur è cæ-

lo.3 1.2
Deus ex effectibus multis modis illustris.77.2.& præsertim in condonandis peccatis, undè & misericordiã illi Dauid maximè urget 66.2
Dei uirtus infinita conuincitur.38.2.& eius iudicium in retaliãdis sceleribus sapientium mundi æquissimum demonstratur.45.1
Deus etsi profusus extitit in plenitudine gẽtiũ, pfusissimus tamẽ existet in plenitudine iudæorũ.141.2
Deum odire quépiã quid sit, qũoq; contingat.129.1.& quo pacto aliquẽ tradere ualeat ĩ peccatũ. 43.2
Dei natura & radix, & absolutio omnium profectionũ est.36.2. in qua tamen infinitus est in nos bonitatis oceanus.113.2
Deus sese potissimum amat & intelligit.36.2.& quomodo intelligendo & amãdo, filium gignit & 5. spiritum spirat.37.1
Deus intelligendo se, loquitur sibi, & eius locutio est filii generatio, sicut & amando se spirat, quæ spiratio est spiritus sancti, pcesfio.37.1
Dei ut summo sapienti ingentes habendæ sunt gratiæ.167.1
Dierum ac ciborum delectus, in ecclesia sacrosanctus.158.1
Dilectio mutua qualis.157.1.quæ eius excellentia.156.2
Dilectio à Mose & Christo præcepta, fortè q̃ nõ sunt unius rationis. 56.1.quandòquidem illa forsàn nõ transcendit humanã.156.1.hæc nõ plenè absoluitur in præsenti uita. 56.1
Docentis & exhortantis discrimen. 151.1

E

Ecclesia Christi cur Romana uocata.150.2.q̃ suprema eius authoritas ẽ penès summũ põtificẽ. 115.1
Ecclesia quomodo grauidetur, ac filios Christo pariat.109.1.quomodo in triplici inuenta statu.74.1.& qualis sub qualibet lege.ibidem
Ecclesia & maximè electorũ, nõ modò est regnum sed regens, imò & regina est nedum mundi, nedum regni cœlestis, sed & interioris.75.1
Ecclesiæ ordo Ierarchicus. 155.1.& illius ministri pro singulis tenẽtur orare.18.2
Electi multis modis segregantur à reprobis.4.1.colliguntur ex qualibet mundi parte.7.2.& illis oĩa cooperantur in bonum.70.2.90.2
Electi deo miro modo affines.31.2. quos & eximia uocatione ac dilectione prosequitur.9.2.& licet destituantur aliquando gratia, non destituuntur tamẽ mediatore, p quem reuocentur ad eam.90.1
Electorum est in tribulationibus gloriari, & in frugem illis cedũt ẽrum næ.90.2.etsi nihil pendantur à mũdo.120.2.aduersus tamẽ eos, nihil præualere potest.120.1
Electorũ numerus, numerus est sacratissimus.63.1.& cur septẽnario designatus.145.1.qua conformitate conformãdi Christo.119.2.& qũo ad naturalem euehendi filiationem eius.133.2
Electorum cœtus, iure occultus.144.2.quæ illorum propria certitudo. 120.2.quod continuum studium. 145.1.cur uirorũ nomine insinuati.140.2.& maximè circa deum & Christum.64.2
Electi sumus in Christi gratiã.129.2.quibus urgeamur stimulis.53.1. & qũo inaccusabiles deo.120.1
Electorum typus Iacob, & reproborum Esau.129.2.quorum & quidã ex eadẽ luti massa, non iniuria sunt accepti.130.2
Eleemosinæ à Paulo procuratæ. 163.1.2
Epistola ad Rom. etsi non est primũ edita, iure tamen est primum locũ sortita.1.1.quæ potissimum urgeat & quot ac quibus partibus constituta.ibidem.&.30.2

Epistolis cur inscriptiões prępositę, q̃ & nõ raro sunt loco procmii. 1.2
Esau cur debuit seruire Iacob. 129.1
Esse in quauis creatura repertum, radius est naturę diuinę. 36.1
Euangeliũ quid significet. 4.1. quę illius summa. 5.2. quõ uis efficacissima dei. 20.2. quõ spiritus, uita & gratia dei. 23.1. & est uti arbor replẽda à nobis suis fructibus. 163.1
Euágeliũ nõ secus ac lex duobus accipitur modis. 21.1. aliquando acceptũ est, p Christo, qui pręcipuè continetur in eo. 21.2. quin & eius prędicatio, prędicatio est Christi crucifixi. 20.1. quę & prędicatio nõnulla oblatio est sacrificii. 162.2
Euangeliũ si nõ saluaret, euangeliũ nõ foret. 20.2. & eius salus, salus est à peccatis. 22.2. quare & maximè ab omnibus est pendẽdũ. 5.2. cũ & omnibus sit ęquè expositum. 20.2
Euangelici uerbi fructus, siue sit scriptum, siue prolatum. 21.1

F

Fides in qua parte ponitur intellectus, & quõ pendet à uoluntate. 7.2. quõ reddit intellectũ captiuũ. 8.1. eius adherẽtia & obediẽtia quales. 7.2. 9.1
Fides est donũ dei, sed tẽpore opportuno cõcessum nobis. 10.2. cũ est uiua non est sine charitate. 18 1. medium est ad cõsequẽdã iustitiã. 25.2. qua & placuit deo saluare nos, & si id potuit aliis modis. 27.1
Fides basis est cuiuslibet gratuiti beneficii, & cũ est uiua, oẽm cõplectitur pfectionẽ. 15.1. roborat legẽ tã etsi nõ extenditur lex ultra Ioãnẽ. 79.1. & partim est respectu pręsentiũ, & partim respectu futuri. 25.2.
Fides dei ueracitati innititur. 25.2. sanguine fulcitur Christi. 79.1. & gratia dei. 84.2. eius cardo est resurrectio Christi. 85.2. in quem & tendens, inanis esse non potest. 134.2
Fides est ex auditu, sed quõ. 138.1. quibus & ad illã compellamur modis. 7.1. ꝙ aliquando inuenitur parua & magna, aliquando infirma & fortis. 157.1. quęlibet tamẽ adhęsionem firmam requirit. 74.1
Fides moralis & Theologica. 18.1. fides in fidẽ, quõ accipiẽda, q̃ & ad salutẽ est necessaria. 25.1. & est qua ab impietate recedimus, & iniustitia locupletamur. 82.2
Fideles decet se Christi exẽplo deiicere. 6.1. de se humiliter loqui, quando & se seruos inutiles dicere. 4.1. mutuò se fruũtur in domino. 16.1. & omni uirili tendunt ad brauiũ. 9.1
Fideliũ studiũ ex notitia dei. 34.1. annitũtur oĩ uirili ut deus sit ĩ eis. 50.2. eorũ petitio opportuna, quin & continua. 70.1. & quę illorũ iugia sacrificia. 18.2
Fidelium opera ẽt si sint sine gratia dei, diuino põderãtur tribunali. 57.1. quõ q̃ legis sunt possint facere naturaliter. 56.2. & quõ omnis illis nauanda opera, ut interficiatur peccatum, & obediatur iustitię. 104.2
Fideles periculo suã attrectãt imbecillitatẽ. 87.1. eorũ spes nõ abiicit opera sancta. 86.2. quid illis reuersandum in dies. 122.2. & cõtinuum eorum studium ut saluentur proximi. 19.2. & demum oĩa salutaria & prospera illis in Christo. 80.2
Fidendum non est in homine, sed & longè minus in sese 70.2
Filius imago patris. 100.2. & totum quod est sui patris est. 128.1. & tamẽ nõ portabit iniquitatẽ eius, sed quõ intelligatur. 100.2. consequuntur tamen & non raro qualitates eius, & maximè ex pte corporis. ibidẽ
Filii dei multis euadimꝰ modis. 116.1. & pmissionis filii, idẽ ꝙ filii uidẽtur dei. 128.1. tãetsi & in lege multi dicti sint dei filii qui nõ distabant à seruis. 16.1. & quale sit filiorum dei iudicium uerum. 161.2. qui & super hęreditate ius habent. 117.1

Fomes non modò in iustificatis relictus, sed semper aliquid suggerit, quod tamen, sine consensu, non nocet.83.2. nõnunquàm peccatum dicitur ab apostolo, & non imputatur existentibus in Christo. 83. 2. præsertim cum iugitèr mortificatur ab eis.79.2.quibus & ad exercitium relictus est.102.2
Finis mortis, & resurrectionis Christ.85.2
Fornicatio, gentibus non habebatur peccatum.61.2
Fratres sunt, qui in Christo regeniti sunt.103.2

G

Generationis organum quid, in interiori homine.65.1.2
Gentes non ex promissione, sed ex misericordia à deo assumptæ. 162. 1.quomodo & quando permissæ ut suis progrederentur uiis. 133.1.& cum peccauerunt, non peccauerunt sine lege naturæ.53.2. & earum sapientium scelus, tribus membris dissectum.43.2
Gentes qũo deum uenerari ualuerũt ut patrem.32.2. qũo ex iudæorũ incredulitate saluatæ. 140. 1.141.1. qũo in primogenitorum cœtum assumptæ.7.2.qũo illarum accipiẽda sit plenitudo.143.1.earũ & iudæorum collatio. 64. 2. tametsi earum grex uideretur immundus & iudæorum sanctus.3.2
Gloria in scripturis multis modis accepta.39. 2. 72.1. & dei gloriæ & semper & unicè insistendum.135.1. in quo ut in deo gloriari quid sit. 92.1.& an gloriari aliquando in hominibus iustum sit.10.2
Gratia & pace, totius fœlicitatis cõprehensus est cumulus.1,2
Gratia formalitèr iustificans, gratia est sacramento accepta & qũo causa effectiua formalisq; iustificationis nostræ. 72.2. quam & omnes in baptismo recepimus. 6. 2. in quã & uerè consistitur, & in qualibet alia re nutatur.90.1
Gratia gratifica quid sit. 74. 2. qũo idem uel non idem cum iustitiæ dono.95.2.qũo naturam non destruit sed perficit. 155. 1. qua & donati qũo quæ legis sunt naturalitèr operari dicuntur.56.2. cuius & copia fuit in apostolis. 6. 2. & qũo ualuit impartiri à Paulo.16.1
Gratiæ gratis datæ, in frugem totius cedunt ecclesiæ, imò & sunt cuiius fideli communes.6.2
Gratiæ ab omnibus reddendæ deo, sed à fidelibus maximè, idque per Christum.14.2.18.1
Gratitudinis munus quale, & quæ cõplectitur.18.2
Gratuita conferuntur sine acceptione personæ.63.1
Græci & Barbari qui sint.20.1

H

Hæreticorum temporis nostri temeritas.12.1.& illorũ prodigiosum dogma.14.1.& communi cursu omnes hæretici suo seruiunt uentri.166.1. & eorum sermo insanabilis.68.2
Homo bulla ac uapor ad modicum parens, & quam alitèr iudicetur à sapientia carnis, & à sapientia dei. 135.2
Homo quid uerè sit, si rectè discutitur.49.1.& quid illius appellatione frequẽter intelligitur in scripturis. 48.1.& cur natura mendax, uel fallax.66.2
Homo sibiipsi dimissus distractionẽ patitur cordis.44.1. & in sensum reprobum datus, pelagus omnium efficitur iniquitatum.47.2
Homo qũo per peccatum uenditus, & quo precio recuperatus.72. 2. & qũo iusto dei iudicio, nonnunquàm nõ solùm priuatur his quæ hẽt, sed quæ uidetur habere.80.1
Homo in suis naturalibus, qũo attingere

gere ualeat ad inuisibilia dei, & ad illius gloriam aliquid operari. 58. 1.2. & post corruptionem naturę, prestare possit opus uirtutis sine gratia dei. 55.2
Homo natura ciuis est politię humanę, & per beneficium Christi, ciuis factus est politię coelestis. 55.2. per cuius gratiam maximè fit illustris, & eius operationes ordinis constituuntur diuini. ibidem
Homo multa tenetur prestare, quę sunt supra facultatem suę naturę. 55.2. qui regenitus spiritu, fit modo quopiam spiritus, quo uult spirans, quod carnalis quidem nescit, cum ignoret, undè uenit & quo uadat. 58.2
Homo in moralibus, trifariam bonus & malus. 59.1. cuius sunt & actiões liberę, uel si mauis humanę, & quę accidentia. 55.1. cuius & nota qualis ante legem. 110.1
Hominum capita Adamus & Christus, sed non una met ratione. 95.2 quomodo omnes contenti in prothoplaste, quomodò ex illo procedunt, ac duplici uinculo illi sunt colligati. 100.2. & quòmodo mysticū eius efficiunt corpus. 101.1
Homo ex parte animę, imago est trinitatis, & ex parte corporis simulacrum est huius mundi. 98.1. & cum hoc omnium est miseriarum aceruus, quarum & multę ei sunt cum reliquis creaturis cōmunes, & multę illi peculiares. ibidem
Hominis multa incommoda ex parte mentis. 98.1. interna assiduaque pugna ex parte animi. 98.2. quę etsi remanet in renatis, longè tamen distat à non regenitis. 111.2. & corruptibilis natura ex parte corporis. 97.2
Homo etsi natura prestātissimus. 97. 2. etsi omnium finis, & presertim assumptus à uerbo. 119.1. undiq; tamen est oppressus ęrumnis, quibus tamē insigniter à principio consultum erat à deo. 98.2
Homo primus, si in puris conditus fuisset naturalibus filios procreasset infirmos, & iustitia nudos. 101. 1. & natura contrariis cōstantes appetitibus. 98.2
Homo Christus quomodo īsitus uerbo dei. 104.1. & carnalis quomodo dicatur in carne. 109.1
Hominis & prę ertim regeniti detestanda socordia. 121.1. & intollerabilis ferè in oibus negligētia. 122.1
Homo internus & externus, & quę utriusque partes. 65.1. & 106.1
Homines quō sub Adę intētione cōprehensi. 101.2. & quō recti & immortales ab initio. 97.2
Hominis primi, Sathanę, & Sapiētiū mundi, iusta ac proportionalis, sui peccati poena. 44.1
Hominis renati non rarò execranda socordia. 28.1. & communis multorum stoliditas. 123.1. & quam deploranda eorū conditio, quos nō tedet corporis huius mortis. 122.2
Honor glorię comes & maximè apud deum. 50.2
Hostia deo sancta, beneplacēs & perfecta, quę sit. 149.1
Hostia q̄ species sit sacrificii, & quō sumpta, à Paulo. 148.2

I

Iacob an peccauerit, mentitusuè fuerit dicens se Esau, dum prandium obtulit patri. 67.2
Idola sunt reuera mendacia. 44.2
Idololatria non uno modo cōtingit. 46.2. & illius conuenientissima poena. 45.1
Ignorantię uulnus, quod incommodum afferat. 54.2
Imaginum impia sublatio. 40.2. cum & fuerint usui etiam apostolorū tēpore. ibidem. & in ecclesia multiplici ratione ritè sunt positę. 41.1. qui bus & qui detrahunt: semper habiti sunt heretici. ibidem.

Imagines possunt trifariam discuti. 41.1. & in templo positę, censentur aliquid eius. 41.2. quas & ritè adorant fideles, & ea adoratione quo & prothotypon contentum in eis. 42.1
Imago ut imago diligenter excussa. 41.2. quę etsi plura complectitur, potius tamen quod includit prothotypon est. ibidem.
Imagines longè diuerso modo adorantur à fidelibus quam adorarētur à gētibus. 42.1. & quo sensu quauè ratione uerè sint adorandę. 141.2
Impii quomodo dei hostes. 92.1
Impius & impietas quo dicantur, & nonnunquam ad infidelitatem pertinent. 91.2
In, nonnunquā usurpatū ꝓ per. 72.2
Infidelis non peccat, in quo uis opere suo. 58.1
Infidelibus ac peccatoribus, quomodo nihil est mundum. 60.1
Infirmitas frequens degentiū in pręsenti uita. 17.2
Iniustitię & impietatis discrimen. 31.2
Infirmorum nonnunquam indiscretus zelus. 158.1
Iniquitatis uox, omne complectitur crimen. 45.2. 107.2
Intellectus & uoluntatis defectus, ex peccato. 33.1
Ionathę perspicacia, & multorū hebręorum philosophandi studium in diuinis literis. 38.1
Isaac, non modò Christi typus, sed & membrorum eius, uerum non eadem ratione. 128.2
Israel nomē quid sonet suggeratq;. 127.1. ꝑ Christus gloria est israelis. ibidem, tametsi hoc intempore pauci forsitan seliguntur. 130.2
Iudę tribus, dux aliarū tribuū. 61.1
Iudęi nō temerè à cōfessione, nomē sunt nacti, nec sine ratione sunt circuncisi. 66.1
Iudęi & Gręci quo comprehensi sub lege. 69.1. & quo illi sibi uidebātur sancti, & hos reputabant immundos. 85.1. & quo illi sua ex malitia obcęcati sint. 134.2. & merito mentis alienatione percussi. 140.2
Iudęi contentiosissimi, & maximè pro tuenda lege. 51.1. qui tamē nec lege, nec circuncisione pręferendi erāt gentibus. 53.2. quin & eorū immania erant sacrilegia, & quę illa sint. 61.2
Iudęorum lapsus, nō casu, à deo permissus. 142.2. qui & tandem de manu sathanę eripiendi erunt à Christo. 143.1. qui & mirè erant instituti à deo. 62.1. & donati eximiis priuilegiis. 126.1
Iudęi in spiritu, & ī carne. 78.2. quo carnales reiecti, & eorum loco gentes subrogatę. 48.2
Iudęorum grex quo mundus & immundus. 3.2. cur expressi nomine hominis. 48.1. cur acrius plectendi quàm gentes. 47.2
Iudęorum progressus in operibus undè. 48.1. undè & illorum supercilium. 49.1. & unde intollerabilis arrogantia. 48.1. & maxima ingratitudo. 32.1
Ius, quo operi reddenda est merces, quale sit. 82.2
Iudex ut rectè ius dicat, quid obseruare habet. 52.1
Iudicare alios de malo, multiplici ratione cauēdū. 51.2. tametsi alios iudicare simus prompti, & in nostris quā maximè incōsiderati. 52.1
Iudicium ut rectè proficiscatur à nobis, quid opus habeat. 52.1
Iudicium dei uniuersale & particulare, & quo utrūq; alitèr expectetur à reprobis & electis. 50.1. quid excutiēdum in eis, & qui in eo testes, & aduocati. 56.1.2
Iudicem fuimet rectè agit, qui conscientię attestationibus nititur. 56.1. quem cum oporteat in alios sumere pœnam, equum est, quòd & illam sumere se demonstret. 132. etsi quādo mala id fieret intentione potest

nihilominus probari à deo.154.2
Iustificari quid sit,& quò multi iusti ficentur ad tempus.78.2
Iustificatio omnibus indiscrimina tim exposita.78.1.quò assequenda sit fide.78.2.quę illius origo & acceptio.76.2.& cur in hoc, opus est propitiatione Christi.77.1
Iustificare, sanctificare, redimere, opera sunt infinitę uirtutis.23.1
Iustificatio amplior est quam condemnatio.96.2.duo cōplectitur ex piationē peccati, & nouitatē uitę. 89.1.quę nec commensuratur merito,sed liberalitati Dei, cum iustificatur quis.82.2
Iustitia nō raro pro bonitate sumpta 23.2.& pro dei bonitate accepta,in euāgelio fulget. ibidem.sumitur & pro ueracitate.24.1.& pro illo etiā munere,quo impartimur ab eo, per gratiam & beneficium Christi.25.1
Iustitia dei multis modis accepta. 71.1.& quędam est ultrix, & quędam est saluans,& utraq; exposita in euāgelio.71.2.& quę est illa quę per fidē cōtingit nobis Christi Iesu & quidē maxima ubertate. ibidem.
Iustitia Christi quò impartiatur nobis,nobisque assistat, ut uerè sit in nobis & super nos, ut apostolus dicit.71.2.72.1
Iustitia baptismi & pœnitentię, & earum discrimen.72.1.& quò utraq; necessaria.71.1.& primitias nostrę complectitur fœlicitatis.83.1
Iustitia fidei omnibus necessaria.71.1 portio est iustitię Christi.134.1. hęsitationem nō patitur in his quę spectant ad fidem.136.2.& iudęis potuit esse peruia ex scripturis. 136.1
Iustitię plurimę partes, & quę.155.1.& legalis qui illam habet bonum omnifariam facit.23.2
Iustitię nostrę, quomodo ut pannus menstruatę.57.2.& iustitia patrię indubiè omnibus absoluta numeris.107.1
Iustitię originalis munus,cur hoc nomen nactum, & qui illius effectus. 98.2
Iustitia orig. quomodo nectebatur gratię, & quomodo distincta erat ab ea.99.1.etsi erat habitus non tamen potuit assuefactione acquiri. ibidem.
Iustitia orig.& gratia plantabantur in essentia animę, & ab hac poterat ad tempus diuelli,quin & in Eua est de facto diuulsa.99.1
Iustitia orig.data fuit primis parentibus transfundenda in posteros. 98.2.& data fuit cum gratia, spiritus sancti donis,& uirtutibus infusis.99.1
Iustitię orig.fructus in primis hominibus.99.1.& quomodo illius umbram pertenuem gerit iustitia metaphorica de qua loquuntur philosophi.ibidem.
Iustitię orig.priuatio, quo pacto habet rationem culpę,quò extitit uoluntaria,Adę & nobis.99.1.& quò habet rationem pœnę.100.1
Iustitia orig.& simplex,& multiplex similiter & priuatio eius.100.1
Iustus quis dei iudicio & absolutè. 26.1
Iustus quomodo pendet ex his quę sunt mundi.26.2.& uiua est lex operis iusti,sicut legem seruans operis legiptimi.56.1.& quo pacto differt a bono.91.2
Iusti quomodo dū hic sunt, sub peccato uenundati sunt.111.1
Iustificati ex ui operis, & ex gratia dei,discrimen.54.2

L

Liber scripturę sacrę scriptus intus & foris.69.2
Lex Mosis etsi ut comprehendebat iudicia ac ceremonias propria erat iudęis, mores tamen communes esse debebant & gentibus.13.2.& quò naturalitèr seruari à gentibus

potuit sine Christo.54.2
Lex euangelii lex est fidei, spei, & charitatis spiritu scripta in cordibus nostris.55.2.dicitur & lex spiritus uitę, de qua.113.1.&.139.1
Lex Mosis media quodam pacto inter legē naturę, & spiritus uitę.56.1.quam satis non erat audire sed oportebat & opera pręstare.54.1
Lex tum Mosis, tum Christi, non ab soluebatur sine dilectiōe dei & proximi, sed non eodem modo.56.1
Lex Mosis quo tempore ualida, quo ęgrota, quo mortua, & quo sepulturę tradita.62.1
Lex erat spiritualis & internas refrenabat concupiscentias.62.2
Lex morum uelut speculum est, sed; euangelium longè prestantius longeq; lucidius.63.2
Lex & circūcisio consultò frugaliterq; institutę à Deo.65.2
Legis officium quale.69.1.2.quomodo non conferebat sed officiebat, non seruantibus eam.60.2
Legis opera quō ad iustificationem disponunt.69.1.& quomodo factores legis erant iustificandi.54.1
Lex naturę in prę senti est suo munere functa, pertinebat enim ad mundi infantiam, lex Mosis quoque in prę senti cōpletur & ptinet ad pedagogiam, sed lex gratię non prorsus in prę senti absoluitur. & pertinet ad uirilitatem.74.1
Lex Mosis, naturalis, & fidei, & quę singulę.78.1.& Mosis quō statuatur fide.79.1.& cur illa operabatur irā.84.2.cur appellaretur litera.109.2.& peccatum qua sub ratione detexit.110.1
Lex quo pacto spiritualis erat.111.1.& cur ea lata homo sit mortuus.110.2.in quo illius cōsistebat iustificatio.114.1.& quō eximia arcanaq; continebat de Christo.61.1.
Lex in Cruce Christi sublata.108.2.& prę sertim in ui coactionis, quam exercebat ī subditos.108.1.& quā to tēpore legalia post Christi mortem tollerata sint.157.2
Legis mandata, triplici classe cōtīta.110.2.& qūo ut seruaretur opus erat gratia dei.136.2.quā & seruātes, uiuere habebant in ea.ibidem.
Leges quattuor ponit apostol⁹.111.1.& quod sit discrimē mēbrorū legis & peccati, & qūo mēbrorū lex captiuat sub lege peccati.ibidem.
Lex Dei eius uoluntas est.132.1
Locutio omnis alicuius expressiua est uerbi.37.1
Loth, quo pacto potuit filias uirgines stupro exponere, sine offensa dei.67.2

M.

Malignitatis nomine quid apostolus uelit.45.2
Malus aliquis dicitur tribus modis, natura, uolūtate, assuefactione.59.1
Malum in bonum sępe conuerti, non ex ipsius ui, sed ex omnipotentia dei.67.1.2.
Malū an liceat aliquādo facere, siue cōsulere, ex recta intentione.67.2
Malū minus quādo nefas nō est suadere.67.2.& qūo maiori collatum habet rationem boni.ibidem.
Mendacium cum sit natura prauum, nunquam ualet admitti.70.2
Membrorum Christi affectus.150.1.eorum munera iuxta onera singulis deputata.151.1
Mens nostra mirū Trinitatis exēplū, & nō simplex diuinitatis typus.36.2.& homo internus aliquando apostolo.112.1
Mensam altaris accedētium, quę debet esse intentio.193.1
Meriti ratio, unde sit, etiam respectu ęternę fœlicitatis.55.2
Merces non semper ęqua labori.3.1
Missam audientes quomodo habere debent sese.153.1
Mititas nedum propria Christo, sed deo, & quid ad eam potissimū spectet.

Mors quomodo sit uel non sit à deo. 94.1. quomodo pœna & effect⁹ peccati. 103.1. & mortis corpus ex quibus conficitur. 112.2
Moses quomodo prophetarum primus. 138.2
Motor primus apud philosophū infiniti uigoris. 38.2
Mulier in pœnā uiri potestati tradita. 108.2
Mundus nihil pendit electos. 120.2. qui tamen longè melior factus est ex morte Christi. 141.2
Mundi exordium cur deo plurali numero attributum. 35.2. cuius quando, & quę maxima opulētia. 142.1.

N

Natiuitas ex utero & in utero. 128.2
Natum ex carne, quomodo aliud nō sit quàm caro. 58.1.2
Nemo uerè uincitur qui bellum non suscipit. 153.2
Neronis opera Roma cremata, sed christianis impositum, undè & causam quęsiuit illos occidere. 12.2
Numerus electorum, numerus sacratissimus est. 63.1
Nuptię cibique, quo sensu à Paulo sint damnati. 158.1.2

O

Operationes humanę quas uocant indifferentes, etsi ex fine ualent effici bonę, quę tamen natura sunt malę, nullo fine possunt effici bonę. 70.2
Opera legis etsi non iustificant, ad iustificationem disponunt. 69.1. & discrimen sit inter morales iudiciales & cęremonias. 78.2
Operum nostrorum tres classes, & quomodo egent singulę opitulatione dei. 60.2. quorum & deteriores partes, proficiscuntur ex nobis, sicut & potiores à deo. ibidem
Operum retributio in iudicio dei, non fit iuxtà quantitatem absolutam, sed proportionalem. 50.1. undè & bonis, uita retribuetur eterna. 50.2
Opera quę iustificationē pręcedunt, cum sunt bona, ad iustificationem disponunt, & maximè cum fides adest. 54.1
Opera nostra undè rationem sortiuntur meriti, & maximè ęternę uitę. 55.2. & cur illis reddenda merces ultra condignum. 83.1
Opera fidelium, etiā si sint sine gratia, diuino ponderanda sunt tribunali. 57.1. quin & ethnicorum iuxtà legis canones facta, locum habent in iudicio dei. ibidem
Opus ex fide non profectum, quomodo peccatum est, ex intentione apostoli. 58.1. & ad hoc quòd opus sit bonum, à quocunque processerit, necesse est, ut nihil ei desit ut Dio. dixit. 59.2. 60.1
Opus à rebus auferre nitentes, ut & earum essentias auferant necessariū est. 72.1
Oratio est decentium petitio. 15.2. orandum est omni tempore. 151.2. & orare petereuè prout nobis opus est, quomodo nos effugiat. 118.2
Orationum eclipses, Paulo non insolitę. 94.1
Oracula dei iudęis credita, maxima illis sunt firmitudine credita. 66.2. quę & illos potissimum reddiderūt illustres, & ea maximè in quibus erāt promissiones de Christo. 66.1
Ouibus Christi, illius gratia omnia sunt secunda 140.1

P

Passionis Christi uis non modò omnibus sufficit, sed & omnibus proficit. 120.1
Pastores non habent peccatores negligere. 4.2. à quib⁹ & domini grex pascendus est, non modo uerbo, sed & eleemosina corporali. 164.1. &

demum quod illis proprium onus. 19.1
Patres antiqui cur se profiterentur peregrinos.32.1
Paulus in ecclesia uas insigne. 2.1. Christi seruus multiplici ratione, quandoquidem eius fuit mancipiū, emptitius & mercennarius. 2.1.2. quę illius merces, ac sapientia. ibidem. quę uocatio. 3. 1. & obedientia. 3. 2. cur & quādo restitit Petro. 13. 2. quando Romam perductus. 14. 1. quo tempore prętentem dictauit epistolam. ibidem. quomodo in illo spiritus Christi, & omni ex parte arderet gloria dei. 15. 2. quę illius prędicationes assiduę. ibidē. quę & professio ac inculcatio. 17. 1. & demum quo pacto cuperet ana thematizari à Christo. 126.2
Pharaoni gratia est subtracta optimo iure, & non temere est exercitatus à deo, sed ad gloriam eius. 132.1
Peccatum quomodo intellectum offendit & uoluntatem. 33. 1. quomodo dei iudicio est pœna peccanti. 43. 1. & quę illi annexę sunt pœnę. ibidē. qua ratione esse possit à deo & quomodo non simplicem uoluntatis inordinationem cōtinet. 43.1
Peccatum transgressio est legis diuinę. 53. 2. cui subiecti, magno diroq; tyranno sunt subiecti. 68. 1. quare & hominem inglorium reddit, & maximè apud deum. 72. 1. cuius expiatio, non fit nisi ex gratia dei, & beneficio Christi. 78.1
Peccatum tantę est turpitudinis, ut etiam ab eo liberati afficiantur pudore. 107.2. maculat animam, & uenereum maximè. ibidem. quomodo nos circūstet, ac internum hominē, uti carcere cogat. 65. 1. & pręter id ꝙ serenitatem turbat conscientię. 94. 1. contra nos crassatur assiduè. 113.1
Peccatum qua occasione auctum, ac suprà modum peccans. 110. 1. 2. sed quomodo per Christum de peccato damnatum in carne. 113. 2. cuius & occasione reprobi nati sunt, tametsi & eorum aliqui qui ex peccato sunt orti, non sunt secludendi à cœlo. 130.1
Peccatum complectitur tria, & singula per christum deleta sunt. 22. 1. & quam differēter expietur in baptismo, & in pœnitentię sacramento. 83. 2. quis eius status ante legē. 95. 2. & quę passiones eius. 109.1
Peccatum Ade multas pullulare fecit animę uepres, & quę illę sint. 77 2. 78. 1. quomodo illo omnes sunt mortui. 95. 2. quomodoque mors per illud mundum totum infecit. 94. 1. & demum, quomodo occasio ne ex lege accepta suam exacuit uim. 97.1
Peccatum originale cōplectitur duo priuationem iustitię, & effrenitatē concupiscentię. 97. 2. quomodo illa priuatio sit pœna & culpa. 100. 1. quomodo ut in me sit, opus non est, ut à mea profectum sit uoluntate. 101. 2. quę illius uulnera & quot, & tandem qui illius effectus & pœnę. 102. 2. 103. 1
Peccati orig. uestigium inuenitur ēt in regenitis. 109. 2. quomodo infestandum ad mortem. 115. 1. & conandum ne regnet in hoc mortali corpore. 106. 1. in quo & multa infortunia affert. 117.2
Peccati tyrānis quę. 97. 1. quod eius corpus, quod nos circunstat destruendum à nobis. 105 1
Peccatores qui, ex usu scripturę. 92. 1. quomodo illis statuta uel non statuta resipiscendi meta. 52. 2. & quō modo illis nihil sit mundum. 60. 1
Pedum pulcritudo in predicatorib⁹. 137.2
Pœna quid sit, & quomodo contingere possit sine culpa. 129.2
Pœnitentia impiorum sera. 68.2
Petrus secundo anno Claudii Romā accessit & quidem iussus à Deo, in qua & annis uigintiquinque pontī

ficatu potitus est. 11.2.12.2.è qua & primam scripsit epistolam,& martirium Neronis quartodecimo adeptus est.12.1
Petrum fuisse Romę,non modo tota testatur antiquitas sed & uniuersus orbis. 12. 1. quam & accessit post fundatam ecclesiam Antiochię.12.2.& quo pacto annis uigintiquinq; in illa resedit.13.1.& quomodo annis septem Antiochię põtifex fuit. ibidem.
Petri plura miracula.13.1.eius gesta à resurrectione domini, usque ad martirium suum, quando Roma discessit & Ierosolimę concilium cõgregauit, & quando exiuit rursum & Christum obuium habuit. 13.2. 12 2.
Perplexio si quando cõtingit in agẽdis, accidit non ex natura rei sed ex hebetudine nostra.68.1
Philosophi non iniuria creatura mũdi, sicut & iudei creatura dei.35.1
Philosophi quo pacto cõspectis quę creata sunt, triadem potuerunt attingere.35.2
Philosophorum labores ut aliquid perciperẽt de diuinis.38.1.& quid tandem agnouerunt de deo.39.1
Potestati quousque parendum. 135. 2.& spirituali quam maximè. 155. 1.q́ sunt uarię,& quę pręcellentes. & quis cuiuslibet finis.154.1
Prędestinationis sacramentum, cur multos ex turbat.63 .1.eius discrimen à proposito. & deliberatione. 128.2.& qualis illius apud deum institutio.155.1.
Predestinationis sermo difficilis, & per hoc uarie à diuersis tractatur.
Prędestinatus est electorum cętus,antequam permissa sit primi hominis culpa.130.2. cui nonnulli quo pacto sunt additi.131.1
Prędestinati & prescitiq́ sint. 119.2
Premium operibus redditur ultra cõdignum ex liberalitate dei.83.1
Proponere nonnunquam est definire,nonnunquam ob oculos constituere.73.1
Propitiatorii sacramentum quàm diligentèr excussum.76.1.2
Prouidentia dei, suis mediis executioni mandanda.66.2
Proximus quis,& quomodo diligendus.155.2.& quomodo eius dilectio, expletio est totius decalogi. 156.1
Prudentia carnis & spiritus,quomodo dissentiant inter se.114.1

Q

Querelę plurimorum impię.132.1

R

Rationalis dei cultus, quomodo intelligatur.149.1.
Redemptio nostra ita est peracta à Christo, ut & precium perseueret in eo.72.2.nec prodest nisi accedentibus illum.73.1
Regnum dei multis modis,& aliquãdo sacra appellatur scriptura.61.2. aliquando donum quod est intra nos.159.2
Regnum dei quomodo promouendum,petendumq; ut promoueatur à deo.160.2
Religionis splẽdore plures falsò hallucinati.17.1.
Reparationis nostrę oracula ceperũt ab initio mundi, & peruenerunt usque ad Ioannem.5.1.
Reparationis nostrę decretum, semper reuelatum temporibus opportunis.4.2.quin nec angelis à principio fuit occlusum, & si non plenè detectum.5.1
Reprobi peccati occasione suborti. 130.1.ac non secus ac monstra succreuerunt in mundo.130.2 & non incõmode uasa dicta sunt irę. 132. 2.qui & in resurrectione licet corpus sortientur duraturum semper, erit tamen ęrumnis multis obno-

xium.73.2
Resurrectio Christi fidei nostrę basis & cardo.85.2
Ritus ab ecclesia itroducti, ritus sunt rationales.149.2
Romę qui primum sint euangelizati.165.2.11.1.2.quomodo in Christi ecclesiam sit euhecta, & summo pontificatui definita.9.2.quomodo ecclesia Romana ecclesia uniuersalis sit.11.2.
Roma non iniuria aliquando dicta Babilonia est.20.1.quando opera Neronis cremata, quod tamen reiicere uoluit in fideles 12.2
Romanus Pontifex, pontifex est uniuersalis ecclesię.11.2.& authoritatem habet super omnem ecclesiam. 12.1.quod est Christi Vicarius, & eiusdem authoritatis cum Petro. ibidē.
Romanorum uocatio insignis, sicut & per insignes facta est apostolos. 8.2
Romani quomodo totius orbis domini.15.1

S

Sacris literis & maximè euangelicis iugiter incumbendum.6.1
Salus euangelica in quibus cōsistat. 22.2.& cur nobis in pręsenti propinquior.156.1
Salutis spiritum communi cursu acquirimus ex timore.53.1.
Sacerdotum onus in lege noua.153. 1.& quod in missis cum Christo capite, offerant & eius membra.ibidem.
Sancta sanctorum quando & quomodo patefacta.69.1
Sanctis studendum est, ut segregentur ab immundis.4.2.& quo pacto, illis omnia cooperentur in bonum. 119.1
Sanctorum ciuilitate donatis, naturalissimum est operari secundum eam.56.2
Sapere ad sobrietatē quid sit.150.2
Sapientia est diuinarum rerum notitia.61.1
Sapientię carnis mira deliria.67.1
Sapientum mundi lapsus, non dissimilis lapsui sathanę.39.2.qui & fuit ex nimio amore sui.39.1.quomodo eorum impietas inexcusabilis.ibidem.& eorum deliria & stultitię & pręsertim in cultu dei.39.2. 40.1.& quomodo ac quo pacto eua serunt reprobi.45.2
Sathanas cur tanto studio à diuino auocet cultu.33.1.cur dicitur supra pectus progredi & puluere uesci.44.1.& cur brutorum explicetur uoce ac similitudine.44.2
Satisfactio nostra, cur à deo profecta, & cur in Christo exhibita.24.2
Scripturę sacrę & profanę discrimē. 5.1.quomodo sacra septē est signata sigillis.69.2.& qui illi sint.70.1. quę & in deo aliquā exprimit multitudinem, & ubi & quam.38.1.& demum quomodo incumbendum ei.145.1.2.cuius contenta, quinque explicantur clasfibus.164.1
Seculum quid apostolo, & qui illi cōformes.149.2
Semen nobis à deo relictum, apostoli, ac sacra pagina.134.1
Seminare in carne quid sit, & quot modis contingat.58.2
Serpens ęneus in deserto, quomodo adoratus.42.2
Seruus est organum domini, non inane, sed uoluntate preditum, per quē dominus operatur, sed illius accedente consensu.1.2.& multis modis dicitur, totum tamen quod est sui domini est.2.1
Simplices in malo, & prudentes in bono qui sint.167.1
Spes etsi diuinę innititur gratię, non tamen floccipendit opera nostra. 86.2.87.1.quomodo surgat ex probatione.90.2.cur non confundat. 91.1.& quomodo de uisis uel non uisis.118.1
Spes diuina spes est salutis.92.1.& humana euanida & fallax.90.2

Spiratio

Spiratio comes indissociabilis dilectionis patris & filii. 37. 1. & quomodo per illam tertia in diuinis cõstituatur persona.ibidem.
Spiritus sancti dona, & illorum prouentus.17.2.attestatio qua unà attestatur cũ spiritu nostro, ꝙ sumus filii dei.116.2.117.1.quomodo illius fauor & auxilium nobis contingit.118.2.quomodo nos gemere facit.ibidem.
Spiritus Christi quomodo habitat in sanctis.114.2.quomodo persundit eius membra.ibidem. & quomodo agat ea.115.2
Spiritus legis spiritus timoris, sed euãgelii est spiritus charitatis imò adoptionis filiorum.116.1
Spiritus nostri attestatio, ꝙ filii dei sumus,imbecillis est.117.1
Spiritus aliquando pro mẽte in apostolo.115.1
Spiritualibus,spiritualia impartienda sunt,sed quo pacto.17.1
Stulti uerè,qui se Christo non credunt.160.2

T

Tiberius per literas certior fuit factus de Christo.11.1.cui & prerogatiuam attulit suffragii, ut Romę consecraretur deus, unde & Christianis fauit, & eorum accusatoribus periculum comminatus est. ibidem.
Tempus mundi ante legem, iuxtà communem computum, bis mille quingentorum, & ferè quinquaginta annorum.95.1.
Testamentum non raro pro fœdere in scripturis.127.1
Testamentum uetus & nouum mutuò se respiciunt, ac Christum nobis mirificè suggerunt.76.1
Testimonium internum ꝙ filii dei sumus, quomodo expendendum est. 116.2
Timor dei,religionis origo.69. 1.& communis methodus ad hauriendum spiritum salutis.53.1
Tributi à uectigali discrimen.154.1
Trinitatis sacramentum olfecisse uidentur gentes, id ꝙ efficaciter demonstratur.34.2.35.1. cuius & uestigium multiplex in rebus creatis. 36.2. & imago in anima nostra. 37.2
Trinitatis arcanum apud fideles non semper equaliter agnitum.37.2
Tristitię & doloris discrimen. 127.2

V

Vasa in gloriã preparata à deo, quę sint.133.1
Verbo dei incumbendum, & maximè sacerdoti. 139. 1. & quomodo non expleri non potest. 127.2. & quomodo intelligitur ꝙ abbreuiatum est in iustitia.133.2
Veritas dei à pluribus & diuersis modis iniustè detenta. 33. 2. & quàm sit magnum facinus.47.1.& ꝙ magis est perpetratum à iudęis quàm gentibus.48.2.
Veritati diuinę proprium est homines ad religionem urgere.32.2
Veritas & unitas quę consequuntur esse,quomodo ad uestigium pertinent trinitatis.36.1
Vię dei quare in iuestigabiles.144.1
Vindicta non sumenda ex offensis. 152.1
Virtutis triplex status.60.2.eius op⁹ quomodo sit naturę sanę.60.2.quomodo eius semina sunt à natura, & in aliquibus quedam magis efficacia.59.1. quõ omnes uirtutes sint connexę.59.2.& humanę quomodo nonnullam patiuntur imperfectionem.55.2.& demum quomodo earum actus egent non solum uoluntate, sed animi propensione ac delectatione.59.2
Vis diuinę gratię,& beneficii Christi 89.2
Viuere, intelligere, frui, quomodo

tribus attrbuantur personis.35.1.108.1
Vita ęterna, querenda operibus bonis, quibus & uti merces reddenda est.50.2
Vita futura, uita angelica.17.1. & uita salutis uita simplicitèr.26.1
Vitę nouitas portio expectatę fœlicitatis.89.2.& imitatrix eorum uitę qui surrexerũt a mortuis. 106.2
Vita nostra peregrinatio est 157.1.
Viuius angustię etsi ualent ad expiacionem peccati, & meritum ęternę uitę, non sunt tamen illi ęquales siue condignę.117.1
Vita naturę expetibilis, sed magis uita gratię, & maximè uita glorię.18.1.105.2
Vocatio interna & sancta.119.2
Vocatio ex diuino proposito, semper suum sortitur effectum.143.2
Vocationis munus est propriũ Christo, & maximè cum uocatio est insignis.8.2.qua nõ donamur ut simus stertentes, sed iuxta illam uiriliter militantes.9.1
Vocatio Romanorum insignis, sicut & insignium apostolorum facta est ministerio.8.2
Vocatio dei quomodo se extendat ad omnes.63.1
Voluntas proximum est principium operandi probè, potissimum sancti spiritus receptaculum, in qua & residet charitas, & quę non iniuria est nomen cordis adepta.65.2
Voluntas non rarò ex concupiscentię coniunctione à recta secedit.65.2
Voluntas signi & beneplaciti. 150.1
Voluntas plena, impossibilium esse non potest.127.1
Voluntatis uulnus ex originali culpa, grauiꝰ est uulneribꝰ aliis.103.1
Volendum currendumq́; nobis, sed in deum reiiciẽdum nosmet.131.2
Vulnera originalis peccati, quę, & quot, quid cuique propriũ, & quid omnibus est commune.102.2

FINIS.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ENARRATIONES, PIAE, DOCTAE, ET CATHOLICAE: *IN EPISTOLAM. D. PAVLI,* AD ROMANOS.

Per R.P.ac D. Iacóbum Naclantum, Epiſcopum Clugien.

Præſtantia, Scopus, & Diuiſio: totius Epiſtolæ.

EPISTOLA ad Romanos, tametſi non eſt primùm ædita, ſui tamen præſtantia, non iniuria, eſt primùm locum ſortita. In ea quidem, non modò inſignitèr congeſta ſunt, elementa fidei, ſed & tã perſpicuè, præcipua chriſtianæ pietatis ſacramenta detecta: ut nullibi quidem illuſtrius, nullibi locupletius. *Epiſtola ad Rom. cur primo loco poſita.*

Et quanquàm apoſtolus, nuſquàm non ardet, quanquàm tota epiſtola, eſt plena tonitruis: id tamen paſsìm, ac potisſimùm urget, imò uti ſcopum, ac totius negocii cardinem ſtatuit, ac perſuaſos nos penitus eſſe contendit: ſalutem noſtram, proficiſci ex gratia Dei, & beneficio CHRISTI. *Quæ Paulus, potiſſimum, hac epiſtola urget.*

Diuiditur autem, in quattuor partes, Inſcriptionem, Præfationem, Tractationem, & Commendationem: In quibus omnibus, ac ſingulis, tantæ eſt ubertatis, ut nihil deſideres, quod fidem promoueat, nihil quod pectus inflammet, aut ad pietatem extimulet. *Partes epiſtolæ, & ubertates earum.*

Inſcriptio Epiſtolæ, in quattuor portiones diſſecta.

1. ea. epiſtolæ. *PAVLVS ſeruus IESV CHRISTI, uocatus Apoſtolus, ſegregatus in euangelium Dei.* *Prima portio.* *Quod antè promiſerat, per prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis, de filio ſuo: qui factus eſt ei, ex ſemine Dauid, ſecundùm carnem: qui prædeſtinatus eſt filius Dei, in uirtute, ſecundùm ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum, IESV CHRISTI, domini noſtri.* *Secunda.* *Per quem accepimus gratiam, & apoſtolatum, ad obediendum fidei, in omnibus Gentibus: in quibus eſtis, & uos uoca-* *Tertia.*

ti, IESV CHRISTI. Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, uocatis sanctis: Gratia uobis & pax, à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO.

Inscriptiões, non frustrà præponuntur epistolis, & cur sint loco proœmij.

Solent epistolis inscriptiones præponi, non modò ad authoritatem, & robur, sed ad erigendum, exhilarandúmque animos, imò & sollicitandum, attentos, dociles que reddendum, & maximè inter amicos: quibus tùm frequentius, tùm familiarius scribitur. Propter quod, & non raro: uim, locumque, proœmij obtinent, uindicántque. Hunc morem æmulatus apostolus, hæc eò facit præstantiùs: quò ea seruat uberiùs. Quarè in hac epistolæ inscriptione, Primùm prodit sese, tùm à nomine, tùm à conditione, & officio: Secundò crediti sibi muneris summam, tanta dexteritate perstringit, ut nullam insignium illius conditionum pertranseat: Tertiò finem suæ functionis affert, & docet illam, etiam ad Romæ commorantes extendi: Et demùm ad quos scribit, non solùm titulis non obscuris illustrat, sed & totius cumulum fœlicitatis, gratia & pace comprehensum, illis à Deo patre, & eius unigenito IESV CHRISTO, ardentissimè promoueri, & multiplicari desiderat.

Summa inscriptionis apostolicæ.

Enarratio primæ partis inscriptionis.

Paulus seruus IESV CHRISTI. De nomine, Paulus: itèm de nominibus, IESVS, & CHRISTVS, ad Ephesios diximus: ergò satis fuerit, si de Pauli seruitute dicamus. Si itáque seruus, ut dicunt, est organum domini, Paulus uerè seruus extitit CHRISTI, quia illius fuit spiritu motus, actus, & impulsus. Verùm quia seruus organum domini est, non inane, sicut instrumentum, quod uocem dat, sine anima, ut eius utar uerbo, sed uiuum & uoluntate præditum, sicut minister & famulus: per quem & si dominus operatur, non tamen sine illius consensu, & obsequio operatur: iccircò non immeritò aliàs de se ipso dicit. Sic nos existimet homo, ut ministros CHRISTI: Et quid est Paulus, quid Apollo, nisi ministri eius, cui credidistis?

Arist. Politic 1.

Seruus est organum domini, & quo pacto.

1. cor. 14.

1. cor. 4. et 3.

Et quoniam in Regis curia, non modò sunt diuersi ministri, sed diuersi ministrorum ordines: & in magna domo multiplicia reperiuntur uasa: propter quod & Regina saba non solùm ad-

2. ad thim. 2.

3. reg. 10.

2. paral. 9.

mirata est multitudinem, ordinemque ministrantium Salomoni, sed & copiam, ac uasorum uarietates in templo: constat Paulum fuisse ministrum CHRISTI, qui Rex est regum, insignem, quemadmodum & in magno Ecclesiæ templo, uas selectum, & ad tàm eximium ministerium deputatum, ut CHRISTI nomen non modò pasśim insonaret, sed & constantissimè coràm regibus, principibus, & filijs Israel, imò & toto mundo perferret. Constat inquam, ministrum fuisse insignem, non modò quia Apostolus, qui primas tenent in Ecclesia Dei, sed & quia insignis inter apostolos: quippè qui non solùm nihil minus fecit à magnis apostolis, sed plus omnibus laborauit, & locupletius ministerium suum absoluit.

2. ad thim. 6. Apoc. 19. Acto. 9. 1. cor. 9. 2. cor. 11. & 15.

Paulus uas insigne, in ecclesia Dei.

Si seruus, totum quod est, ut tradunt, sui domini est: palàm & apostolum seruum fuisse CHRISTI IESV, cum illum ex omni parte referret, nunquàm non spiraret, euangelizaretur, exprimeret. Testes sunt illæ uoces: Nō iudicaui me scire aliud, quàm IESVM CHRISTVM, & hunc crucifixum: Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri IESV CHRISTI, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: omnia detrimentum feci, & ut stercora reputaui, ut CHRISTVM lucrifacerē: Viuo ego iàm nō ego, uiuit uerò in me CHRISTVS: Et quod uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei. Et denique. Magnificabitur CHRISTVS in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem: nàm & mihi uiuere CHRISTVS est, & mori lucrum: & paratus sum, non solùm alligari, sed & mori propter nomen Domini CHRISTI IESV.

Aristi. Politic. 1. 1. cor. 2. Gal. 6. Philip. 3. Gal. 2. Philip. 1. Acto. 21.

Seruus totū quod est, domini sui est.

Nec simplici quidem iure, seruus euaserat CHRISTI, cum ab illo fuerit in bello captus, pręcio emptus, & mercede conductus. Captus in bello: non solùm quandò pugnauit cum principe huius mundi, ad cuius uoluntatem, Paulus tenebatur captiuus, & eo alligato, capiteque contrito, illum unà cum reliquis captiuitatis uasis, ac spolijs fraude occupatis, & iniquitate detentis, iusto marte diripuit: sed & quandò illum aduersùs se multa iactantem, ac prælium hostiliter suscipientem, mirificè uicit, prostrauit, & eo pacto, mancipium iure optimo fecit.

Luc. 11. 1. Thim. 1 Gen. 3. Acto. 9.

Paulus seruus Christi multiplici ratione.

Emptus pręcio: at non auri, uel argenti, sed sui sanguinis immaculati. Et licet id commune sit omnibus, quandóquidem & nos, eo magno pręcio empti sumus: nisi tamē id insignitèr ue-

1. Pet. 1. 1. cor. 6. & 7.

Paulus insigniter emptus à Christo. rum esset in Paulo, profectò de se non tàm insigniter diceret. Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Et rursùm. Superabundauit gratia Domini nostri in me, cum fide & dilectione, quæ est in CHRISTO IESV. Et non longè post. CHRISTVS uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum: sed ideò misericordiam cōsequutus sum, ut in me primùm ostenderet CHRISTVS IESVS omnem patientiam, ad informationem eorum, qui crediturí sunt illi, in uitam æternam. *Gal. 2.* *1. Thim. 1.* *Ibidem.*

Paulus, quo mercenarius Christi. Mercede conductus: non solùm quia per ipsum nō secus ac per strenuissimum militem, debellandi fuerant CHRISTI hostes, destruendę omnes illorum munitiones, humilianda omnis altitudo extollens se aduersùs scientiam Dei, & in captiuitatem redigendus omnis intellectus, in obsequium CHRISTI, sed quia & per illum, perindè ac per prudentissimum seruum, pascendus erat grex Domini, & ueluti per indefessum agricolam plantanda uinea sacrosanctæ ecclesiæ: & constat ꝙ nemo militat alteri, stipēdio proprio, nemo alterius gregem pascit, aut uineam illi plantat & colit, qui saltèm de gregis lacte nō comedat, aut de uineæ fructibus non participet. *2. cor. 10.* *Matth. 25.* *1. cor 3. & 9.*

Merces Pauli qualis, & qua ratione. Et quoniam merces apostolo debita, non iuxtà carnem, sed iuxtà spiritum fuit potissimùm debita, quemadmodùm & militia præter carnem fuit potissimùm gesta, armisque non carnalibus, sed spiritualibus, ac Deo potentibus consummata: & sicut domini grex, ab illo, non carne sed spiritu, est nutritus, & uinea ecclesiæ, opera non carnali sed spirituali plantata, & ministerio non carnis, sed spiritus culta: iccircò mirum non est, si iuxtà carnem, non sit illa potitus, imò si nec eorum aliquo, quę iure optimo potuit, sicut & testatur, sit usus: sed in spiritu quidem, licet in carne degens, non modò illius est primitias assequutus, sed illis amplitèr locupletatus: quandóquidem nō tantùm, ut reliqui ex apostolis, hæc habuit in primitijs spiritus, in exuberantia gratiæ, in excellentia muneris apostolici, & in plenitudine sapientiæ & prudentię spiritualis, sed longè suprà omnes apostolos: quippè qui raptus fuit in Paradisum, & audiuit arcana uerba, quæ nefas est hominibus loqui. *2. cor. 10.* *1. cor. 9.* *Rom. 8.* *Eph. 1.* *2. cor. 12.*

Locupletissima sapientia Pauli.

Et denique cum strenuè decertasset bonum certamen, cum fidem seruasset accuratissimi & uigilantissimi serui, & aduenisset

ſet terminus peregrinationis propriæ, exutus carne, meritisſimam adeptus eſt coronam iuſtitiæ, & perpetuò conſtitutus eſt ſuper omnia bona Domini ſui: imò & obrutus eſt omni benedictione ſpirituali, in ſupercęleſtibus in CHRISTO IESV, non ſolùm cum omnibus, qui diligunt eius aduentum, ſed & præ omnibus, ni fallor, qui eidem obſequuti ſunt, in eiuſmodi famulatu, quandóquidem & ſua aſſertione, laborauit præ omnibus: & æquum eſt, ut omnis, prout & aliquandò dicit, ſuo pro labore conſequatur mercedem, tametſi & iniquum non eſt, ſi & qui minus laborauit; cum in gratiam & liberalitatem reijcitur, non minoris ubertatis remunerationem aliquandò recipiat, ac illum, qui ſubijt diei pondus & æſtum ſuperexcedat.

[Margin: Mat. 25. Eph. 1. — Corona pauli, meritò corona iuſtitiæ — 1. cor. 15. ibidē ca. 3. — merces non ſemper æqua labori — math. 20.]

Vocatus apoſtolus. Non temerè hanc prouinciam ſubij, ſicut de quibus non ſemèl conqueſtus eſt Dominus: Non mittebam eos, & ipſi currebant, non loquebar ad illos & ipſi prophetabant, non ultrò me obtuli, quemadmodum Eſaias: Ecce ego, mitte me, ſed à Deo uocatus ſicut Aaron, illam accepi. A Deo inquam, uocatus, & tam pręſtanti uocationę, ut nec Aaron, nec apoſtolorum alius, uocatus ſit tàm præſtanti. Et quod Aaron attinet, uocatus eſt miniſterio Moyſi: Eccè, inquit Dominus, occurret tibi Aaron, aſſume illum tecum, & erit interpres tuus ad populum. At ego, ſicùt non ab homine, ità nec per hominem, ſed per CHRISTVM proximè, ſum ad hoc honoris accitus. Quod uerò ad apoſtolos ſpectat, etſi illi proximè ſunt uocati per CHRISTVM, per illum tamen uocati ſunt, dum ageret in humanis: ſed ego per illum uocatus ſum, dum triumpharet in cœlis. Nec quidem petita ſorte, ſicut factum eſt in uocatione Mathiæ, ſed uoce de cœlo miro mō collapſa: quod unicè factum eſt in uocatione mea.

[Margin: Ierem. 23. — cap. 6. — heb. 5. — Vocatio pauli, non ſimplici ratione inſignis — Exo. 4. — gal. 1. — mar. 3. — Act. 9. et. 5.]

Ad hæc. Vocatus ſum, cum maximè longè eram à CHRISTO, imò cum dimicarem aduerſùs eccleſiam eius: & furijs uectus ſæuirem immanitèr contrà illos, qui credebant in eum. Nec modò ſum uocatus, ſed tàm ualidè uocantis uoce commotus, ut non ſolùm protinus omnis ſim ferocitatis oblitus, ſed in uirum alium transformatus: ut non modò non ultrà præſummerem, in CHRISTVM aliquid attentare, ſed geſtirem illi in omnibus obedire. Qua de re, etſi uocatus ad prouinciam ſuprà uires, imò contrà mei propenſionem animi (quippè qui

[Margin: Act. 9. — mirabilis uocationis apoſtoli]

euangeliũ, cur gẽtibus & iudeis ingratum. uocatus non modò sum ad euangelium prædicandum, hoc est, CHRISTVM crucifixum, unicam esse salutem, omnibus persuadendum, quod planè Iudæis est scandalum, Gentbus uerò stultitia, sed ad illud gentibus detegendum: ut aperirentur eorum oculi, & de tenebris conuerterentur ad lucem, & de potestate Sathanæ ad Deum uiuum & uerum: ut & ipsæ remisssionem acciperent peccatorum, & sortem inter omnes sanctos, quod mihi alijsque ex Iudæis, non solùm censebatur absurdum, sed piaculum execrandum) nihilóminus ausus nõ sum, prouinciam detrectare, non cum Mose imperitiam sermonis obtendere, aut cum Ieremia infantiam meam obijcere: sed mox uocanti respondi. Domine quid me uis facere? En' ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ: tuum est iubere, meum autem iussa capessere. Siquidem sum optimè persuasus, ꝙ tu fecisti os hominis, & cum uis, labia eius aperis: & denique cum tibi libuerit, idoneum me ministrum efficies, qui & uocas ea quæ non sunt, perindè ac ea, quæ sunt, & uis ut prædicatio fidei, non sit in sapientia hominis, sed in uirtute Dei. *1. cor. 1.* *Acto. 25* *exo. 4* *ierem. 1* *Acto. 9* *Psal. 115* *exo. 4* *Psal. 50* *2. cor. 3* *Rom. 4* *1. cor. 2*

Propensio obedientiæ apostolicæ

Segregatus in euangelium Dei. Non solùm ad apostolatum accitus, sed ut liberius eò muneris fungerer à grege sum separatus. Et primò quidem immundorum, si dicere fas est, animalium, qualis tunc erat populus gentium: qui cum membra esset primi hominis (nempè ex immundo illius semine propagati, ac nullis legis purificationibus loti, imò peccatis ac facinoribus longè sordidiores redditi, sine controuersia, gregem constituebant immundum) qui in honore positus non intellexit, & ob id, non iniuria, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Ab his inquam non modò segregatus sum, ab utero matris (nimirùm qui sum natura iudæus, ex semine Abrami, & tribu Beniamini) sed quia circuncisus octauo die, & in his, quæ legis sunt, non solum optimè institutus, sed & in omnibus iustificationibus eius, sine querela sum diuersatus: quæ planè non modò auocabant me, à commertio gentium, sed & maximum inter nos constituebant interstitium. *Psal. 49* *gal. 1* *Philip. 3* *Eph. 2*

gentiũ grex immundus; & qua ratione

Iudæorum grex, quõ mundus, & immundus. Secundò: à grege iudæorum, qui cum uescantur animalibus mundis, & externa niteant munditia legis, cum frequentibus diluantur baptismatibus, & asperso immolatitio sanguine, & cinere uitulæ rubeæ, sanctificentur ad emundationem carnis: non *heb. 9*

1.reg.16 absurdè apud homines, qui uident, quæ foris parent, dici posſunt animalia munda, tametsi coràm Deo, qui intuetur cor, ha-
Mat.23 beantur, uelut dealbata sepulchra, quæ sunt plena putredine. A
gal.1 quibus quidem sum segregatus, non solùm quando non acquiescens carni, & sanguini, sum prorsùs à synagoga diuisus, sed quā
gal.2 do legi, per legem sum mortuus, quando à lege literæ mortis,
Rom.8 sum in legem spiritus uitæ translatus, & relictis ancillæ filijs, in-
2 cor.3 tèr filios liberæ sum ascriptus.

gal.4 Tertiò: & à pusillo, tametsi sacrosancto, apostolorum grege, *grex apostolicus sacrosanctus*
Luc.12 quando orantes ac ieiunantes iussi sunt à spiritu sancto, ut unà
Acto.13 me segregarent cum Barnaba in illud opus, in euangelium scilicet inuulgandum, in quod placuit assummere nos. Igitur ego Paulus, non modò seruus sum CHRISTI, non modò apostolus factus, sed & ad prædicandum faustum fœlixque nuncium, quod euangelica uox significat, non quidem hominis, qui natu- *euangelium quid significet*
Psal.115 ra est fallax, sed Dei, qui mentiri non potest, multis modis segre
Rom.3 gatus sum.

Obseruationes huius partis.

Obseruandum ex particula (seruus) q̄ etsi Dei bonitate, &
Rom.8 CHRISTI eximia dilectione, euecti sumus in CHRISTI
heb.2 fratres, imò in illius membra & corpus euecti: ut secum simus
1 cor.6 in mensa æternæ fœlicitatis, in dextera patris, & in eadem sede
Luc.22 cum eo: nihilominus sicut nos decet, de nobis modestè sentire, *fideles decet de se humiliter loqui*
eph.2
Apoc.3 ità & nos decet, de nobis humiliter loqui: ut ad conuiuium euocati, ac extremo loco positi, iuxtà CHRISTI uerbum cū glo-
Luc.14 ria compellamur ascendere. Ergò exemplo Pauli, non erubescamus uocare nos CHRISTI seruos, imò & (ut admonet) inutiles seruos, etiam si omnia expleremus, quæ mandata sunt no- *fideles non erubescunt uocare se seruos, quin & inutiles seruos*
Luc.17 bis. Nec immeritò, cum nostris obsequijs CHRISTO nihil accedat: quin & illi obsequentes aliud quidem non facimus, nisi q̄ perfectionibus eius perfundimur, ac suis copijs in dies, ditiores euadimus. Nec solùm non erubescamus uocare nos CHRISTI seruos, sed & eius seruis per charitatem exhibeamus nos
Mat.25 seruos, memores facti, q̄ quicquid uni ex minimis eius seruis im
Mat.10 penditur, CHRISTO impenditur: & q̄ siquis eorum alicui,
Mar.9 potum dederit aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam.

Obſeruandum ex particula(ſegregatus) ꝙ licet electi ſint ſegregati à reprobis,non modò ab utero matris cum illis cócreatus eſt timor Domini,ſicut ſapiens dicit,ſed & ab initio mundi, & antequàm aliquid fieret à principio: licet & in fine ſæculi ſegregandi ſint,quandò oues non ſolùm ſtatuentur à dextris, & hœdi à ſiniſtris,ſed quandò aſſumentur illi, ad posſidendum regnum,& eijcientur iſti,in profundum tartarum:nihilóminus dũ hic agimus,diuina prouidẽtia factum eſt,ut in area triticum admiſceatur paleæ,& in ſagena ſint omnis generis piſces. Quarè non imeritò electis eſt continuè ſatagendum, ut uita & moribus dum hic ſunt ſegregẽtur à reprobis: & quemadmodum monet apoſtolus, ſi is, qui frater nominatur, eſt fornicator, aut auarus,aut idolis ſeruiens,aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax,ità ab eiuſmodi declinandum,ut nec cibum ſummant cum eo. Tàmetſi Paſtoribus, quibus commiſſum eſt CHRISTI gregem attendere, æquum ſit nullum peccatorem negligere: imò errabundas oues ad paſcua ſollicitè reuocare,& cum opus eſt,etiam ſuper humeros illas aſſummere..

Electi mul tis modis ſegregantur à reprobis — *Ecc. 1.* *Eph. 1.* *mat. 25* *mat. 13.* *1. cor. 5.* *ſtudendum ſanctis,ut ſe gregentur ab immundis* *paſtores nõ habent peccatores negligere* *Ezec. 38*

Enarratio ſecundæ partis inſcriptionis.

Quod antè promiſerat. Volens Apoſtolus, crediti ſibi muneris ſummam,perſtringere:Primùm aſſerit ſeſe in illud Dei euangelium ſegregatum,quod longè antè,ab illo non modò extitit cõſtitutum,ſed & pluriès repromiſſum. Siquidem prẹſcius Deus lapſus generationis humanæ,& ob id,ſelecti ſibi regni, ac unicè dilecti peculij; incredibili ergà nos dilectione,non modò,conſilium ab æterno noſtræ reparationis iniuit,ſed & reparationem, imò in longè meliorem ſortem euhectionem decreuit. Et quidem non ſine Seruatoris conſenſu, imò non ſine illius impulſu, ac extimulatione,ut aliàs apoſtolus docet. Nec modò decreuit,ſed oportunis temporibus inuulgauit:imò & ſe palàm,illam præſtiturum,cum promisſione, tum iureiurando aſtrinxit. Vt tandèm homines,tanto audito euangelio, oculos eleuarent ad lucem,& in fide futuræ reparationis per CHRISTVM: ardentius proficiſcerentur ad eum.

decretum reparationis humanæ,tẽporibus reuelatũ oportunis. — *Eph. 1.* *Act. 26.*

Per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. Non dubitat Paulus, noſtræ reparationis euangelium,ab angelis non ignoratum, tam

etſi

etsi ante exhibitionem, illis penitus non sit detectum: nec excludit ab illis homines aliquandò edoctos, ac multis mysterijs impartitos, sed sat ducit oracula prophetarum: Non quidem Baal, aut cuiusuis falsi numinis, sed Dei ueri, per quos olim patribus multifariè multisque modis eloquutus est. *mysterium redemptionis nostræ, angelis reuelatum, & si non plenè detectum* *heb. 1*

Sat inquam, ducit præconia prophetarum, at non oretenus facta, sed literis commissa. Non quia illa contemnat (siquidem cum non humana uoluntate allata sit aliquandò prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuti sint sancti Dei homines & prophetæ, palàm quod illorum non sunt oracula contemnenda, sed exosculanda) sed quia cum his, ad quos illi loquuti non sunt, sermonem habet. Quarè & eas decuit prophetarum assertiones afferre, quæ illis poterant esse pre oculis. *2. Pet.*

Quæ quidem tametsi crebra sunt, ut passìm in scripturis occurrant: cum & à Protoplaste, qui (teste Paulo) non modò de CHRISTO déque ecclesia eius, insignitèr prophetauit, sed & typum exactissimum gessit, usque ad Ioannem, in quo omnia, quæ de primo CHRISTI aduentu extabant oracula, sunt absoluta, quotquot fuére prophetæ, omnes prophetauerunt de eo, quemadmodum & Petrus apostolus docet. Vndè & Dominus, non solùm quæcúnque ad illius mortem & resurrectionem pertinent (quibus primi aduentus mysteria consummantur) in lege, psalmis, & prophetis, non semel tradidit amplitèr contineri, sed & aliquandò cum nonnullis ex discipulis, Emaunta progrediens, ex ordine dignatus est, quæ de illo scripta fuerant, interpretari. *oracula reparationis nostræ cepe runt ab initio mundi, & perdura runt usque ad ioànem* *Eph. 5.* *mat. 11.* *Luc. 16* *Act. 10* *Luc. 24*

Quod autem addidit, sanctis, constantiæ attestatur promissionis, quandóquidem si promissio in scripturis extaret profanis, cum illæ proficiscantur ab hominibus, qui sunt natura mendaces, non immeritò possent haberi suspectæ. At diuinæ scripturæ, cum ab ore effluant ueritatis, & per prophetas ueritatis deferãtur ad nos, nequeunt omnis erroris, omnísque suspitionis, non esse expertes (siquidem lex Domini immaculata) nequeunt non esse irrefragabiles (nàm prius cœlum & terra transibunt, quàm iotha unum, aut unus apex, cadat ex lege) pratèr id, quòd sunt consecratę Deo, utpotè illius fidelissima testimonia, in quibus & eius bonitas miro modò relucet. *discrimen scripturæ sanctæ & profanæ* *psal. 115* *psal. 18* *mat. 24 & 5.* *psal. 18*

De filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in uirtute secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum IESV CHRISTI Domini nostri.

Euangelium Paulo creditum, totum est de filio Dei, CHRISTO IESV Domino nostro, (in auferendi, & non gignendi casu, reddenda sunt ultima uerba) Et licet euangelium, de quo sermo, plurima complectatur mysteria, summa tamen in hoc, ab apostolo constituitur: quod CHRISTVS IESVS, temporis adueniente plenitudine, factus est non solùm diuina dispensatione, sed deliberato Trinitatis consilio, filius Adæ, hoc est, hominis, ut appellare solet sese, & per hoc ærumnis humanis obnoxius: propter quod factus est, ex semine Dauid secundũ carnem, hoc est, communicando carnis nostræ miserijs, quemadmodum excepto peccato, communicauerunt & pueri, quos sibi dederat Deus, ut qui sanctificat, & qui sanctificãtur ex uno sint omnes.

euangelii summa, in quo cõsistat — *gal. 4* — *heb. 2*

Qui tamen CHRISTVS IESVS, prædestinatus est, non modò ab æterno, sed & ante decretum permissionis, lapsus humani, filius Dei: tametsi nõ in carne mortali, sed in uirtute, hoc est, perennitate uitæ indissolubilis, secundùm spiritum sanctitatis, quippè qui non solùm futurus erat in spiritum uiuificãtem, sed & sanctificantem. Et, ut uno uerbo dicam, in eo statu, in quẽ translatus est, ex resurrectione à mortuis, & sedet ad dexteram Dei. Hic, meo iudicio, est sensus apostoli. Et licet ad Ephesios, ubi hæc fusissimè pertractauimus, nonnulla simus secus interpretati: hæc tamen, quę & tunc non obmisimus, imò & latiùs patefecimus, simpliciter, si non fallor, retinenda sunt.

christus quo pacto prædestinatus — *1. cor. 15*

Obseruationes huius partis.

Obseruandum ex particula. (Quod antè promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis) quanti pendendum sit euangelium iàm exhibitum: si ut maximè penderetur, nõ modò à mundi exordio hominibus est patefactum, sed & tot testibus repetitum, & tàm crebrò priscorum sæculis inculcatum. Et probè quidem, cum & aliud nomen nobis sub cœlo datum non sit, in quo (ut inquit Petrus) ualeat quis saluari. Ergò si omnia quæ scripta

euãgelium pendendum quam maximè — *Act. 4* — *rom. 15*

sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus: si omnis scriptura diuinitùs inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum ad corripiendum, ut integer sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus: maximè tamen, tùm scripta, tùm reuelata sunt, quæ euangelium CHRISTI, uel pollicentur, uel exhibitum attestantur: cum & unicè uirtus Dei sit, in salutem omni credenti, ut Paulus suo loco dicet. Quare si ritè à Deo dictum est Iosue, ne recederet uolumen legis à corde, non ab ore, sed ꝙ meditaretur in eo, die noctúque, & faceret omnia, quæ scripta essent in eo: meritissimè planè & à Paulo dictum est cuicunque fideli, ut Dei uerbum, & intelligit euangelium, non solùm habitet semper in eis, sed ut habitet in omni sapientia & intellectu: ut & hoc pacto ambulent dignè Deo, illique semper & placentes & fructificantes, tùm in omni scientia Dei, & CHRISTI IESV, tùm in omni opere bono, quæ præparauit ut ambulemus in eis.

2. thim. 3 — *rom. 1* — *iosue. 1* — *Col. 1 & 3* — *eph. 2*

Studendum iugiter diuinis literis et maximè euangelicis

Obseruandum ex particula (Qui factus est ei, ex semine Dauid, secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in uirtute) quanto iure, exemplo capitis, deceat nos, eius membra deijcere, ac pro comembrorum salute (si quid in nobis inueniretur commodi, si quid præstantiæ & excellentiæ) flocipendere, imò à nobis prorsus abijcere. Siquidem unigenitus æterni patris, qui non rapina erat in forma Dei, sicut rapina in illa uidebatur Sathanas, qui uti Deus, coli præsumebat in mundo, sed in ea erat suapte natura, ut qui genitus erat Deus, ex Deo: nec rapina apud Deum erat in forma hominis, & ea quidem non fragili, nec morti exposita, sed gloriosa & uitæ perennis, sicut in qua resurrexit à mortuis, sed irreuocabili prædestinatione Trinitatis: non modò ut repararemur, sed ut in opulentiorem sortem trāsferremur, uoluntariè exinaniuit sese, & forma serui suscepta, nō solùm habitu factus est passibilis homo, sed opprobrium hominum: uir dolorum, & contritus in infirmitate: Quonàm pacto detrectabimus nos, si sumus eius membra, si illum induimus in baptismo, si sumus prædestinati ut conformes simus imaginis eius, ambulare quemadmodum CHRISTVS ambulauit, aut sicut ille, & posuit, & tradidit animam suam pro seruis, imò & pro hostibus, & nos, & ponere, & tradere, ut possumus, animam nostram, pro fratribus & commembris? Iure quidem, si lubet

Quantū deceat nos, exēplo christi deijcere

Philip. 2 — *Psal. 21* — *Esa. 53* — *gal. 3* — *rom. 8* — *1. ioan. 2* — *rom. 5* — *eph. 5*

æmulandus christus, t. in humilitate, tum in procuranda proximorū salute

nos regnare cum CHRISTO, necesse est, ut & patiamur cum eo, & si resurgere, & in gloria cupimus configurari cum capite, necesse est, ut nos deijciamus cum illo, dum agimus in hoc pere grinationis corpore. Rom. 8

Enarratio tertiæ partis inscriptionis præmissæ.

Per quem accepimus gratiam, & apostolatum. Possunt hęc, ad omnem fidelem extendi, tametsi ex Pauli, ni fallor, intentione ad illum & reliquos suæ classis apostolos, debeant coarctari. Si ad omnes extendimus, palàm quod gratiam attinet, fidelium unúquemque, gratificam quidem, saltèm cum initiatur per CHRISTVM, accipere: imò cum in baptismo illi, non solùm inseratur ut palmes, & alligetur, ut membrum, sed illum induatur, imò & in illũ mirificè transformetur, ut indubiè dici possit CHRISTO commortuus, ac resuscitatus: haud obscurum illam non solùm per CHRISTVM accipere, sed ubertìm illa perfundi ac locupletari.

In baptismo quilibet gratia gratificã te profusus

Quod uerò ad munus pertinet apostolatus, etiã nemini est non constans, non modò illo, sed & cuius uolueris functionis dono, omnes quodammodò impartiri: nõ quia singuli sint apostoli, aut singuli euangelistæ: non quia omnes prophetæ, pastores, & doctores, sed quia omnia in illorum instituta sunt frugem, cum omnia instituta sint in ædificationem CHRISTI corporis, ut uerè quidem testari possit apostolus, omnia fore fidelium, siue Paulus, siue Cephas siue mundus. Eph. 4 1. cor. 3

gratiæ gratis datæ, frugi cedunt totius ecclesiæ

Prætèr id, q̃ si CHRISTI corpus, omnes fideles complectitur, si quæ sunt in corpore, à membris omnibus participantur: indubiè & munus apostolatus, & cuiusuis alterius ministerij, cum in corpore sint, totius ecclesiæ, nec obscura, nec inualida ratione, in quæuis membra miro pacto redundat: idque non nisi & propinante, & communicante CHRISTO IESV, cũ ex illo ueluti ex apostolorum Apostolo, ac prophetarum Propheta, proximè quoduis donum distillet, & sicut à capite in corpus & ad membra, pro singulorum ratione dimanet. Verum si ad apostolos ista restringimus, constat paritèr, illos non solum gratiam & apostolatum, recepisse per CHRISTVM, sed utráque tum insignitèr, tum uberrimè recepisse per eum. Et de

gratiæ gratis datæ, quo pacto cuius fideli, communes.

Rom. 8. gratia quidem liquet, cum non modò donati sint primitijs ſpiritus, ſed & ſpiritu ſancto repleti: imò & eoúsque obruti, ut non ſecus ac riuuli proximi uiuacisſimo ac effluctisſimo fonti, imò & ampli canales immenſo gratiarum oceano, paſsim exundarent, & perindè ac ampliſsima flumina, ad nos etiam uſque, eorum è uiſceribus chariſmata ſpiritus, ſe profunderent, ac totã eccleſiam irrigarent. *Apoſtoli gratia gratuiſ cante, ſunt tam ubertim perfuſi, ut & per illos eccleſia irrigetur.*

Ioan. 7.

Amplius: non ſolum munere donati ſunt apoſtolico, ſed illo, ut uerbo utar Pauli, ſuprà modum donati ſunt. Nec quidem mirum, cum eo non ſint donati per homines, uelut Dionyſius, qui apoſtolus dictus eſt Galliarum, & Epaphroditus qui apoſtolus uocatus eſt Philippenſium, ſed proximè ſunt donati per CHRISTVM: Quippè qui & Paulum per ſeſe, ut diximus, apoſtolum fecit ac gentibus delegauit, & reliquos eiuſdem claſsis, pariter per ſeſe non modò eodem titulo inſigniuit, ſed ut & quóuis proficiſcerentur, præcepit: ac ut paſsim euangelizãtes, & eo pacto populos, unã in eccleſiam colligentes, tandèm fideles omnes, ipſi non ſecus ac grandiores lapides, ueluti fundamẽta reciperent, ac ſubſtinerent. *Apoſtoli quo fundare dicantur eccleſiam.*

2. Cor. 1. Gal. 1. Phil. 2. Gal. 1. Acto. 9. Mat. 28. Eph. 2.

εἰς ὑπακοὴν

Ad obediendum, ſiue obedientiam, *fidei, in omnibus gentibus*. En proximus functionis apoſtolicæ finis, ut ſcilicet obediatur fidei: non quidem ab omnibus gentibus, quoniam etſi quantum eſt ex parte diuinæ liberalitatis, fides omnibus eſt expoſita, etſi apoſtolico miniſterio omnibus inculcata, cum Deus omnes uelit ſaluari, & ad ueritatis agnitionem deduci, quin & ad nuptias non ſolum fidei, ſed & cœleſtis hæreditatis admitti, imò & compelli, tum ſcripturarum tonitruis, & prodigiorum corruſcationibus, tum atteſtationibus martirum, angelorum obſequijs, ſtudio ac cura miniſtrorum eccleſiæ, & potiſsimum motionibus & impulſionibus ſpiritus ſancti: non omnes tamen (reclamantibus facinoribus proprijs) fidem recipiunt, nec omnes qui recipiũt, fidei, ſicut debent, obediunt: quin & poſtquàm manũ miſerunt ad aratrum, non pauci ſunt, qui reſpiciunt retrò, & non ſecus ac canes, reuertuntur ad uomitum. *Finis proximus functionis apoſtolicæ* *Quibus modis compellamur ad fidem.*

1. Thi. 2. Mat. 22. Luc. 14. Luc. 9. 2. Pet. 2.

Ergò finis proximus apoſtolici miniſterij, nõ eſt, ut obedientia fidei, ab omnibus præſtetur gentibus, ſed ut præſtetur in omnibus gentibus, hoc eſt, in qua uolueris natione: quãdóquidem apud Deum, Barbarus non eſt diſtinctus à Scytha, nec reſpe-

Col. 3. Rom. 2.

ctus est alicuius personæ:sed in omni gente,qui facit ueritatem & operatur iustitiam,hic acceptus est ei,quemadmodũ & princeps apostolorum docet. Vndè & ex omni mundi parte colliguntur electi,& ad uitam æternam præordinati, qui passim euãgelio resonante credunt ad prædicationem ecclesiæ, sicut & factum est Antiochiæ,ad prædicationem Pauli.

Electi ex omni mundi parte coacti. — *Acto. 10. Esa 43. Acto. 13. Ibidem.*

Et quãquam Israelitarum,hoc in loco,non meminit,non tamen existimandum est,ꝙ à fidei obedientia,sint exclusi, cum & illis primum euangelium oportuerit prædicari, & iàm nonnulli ex illis fidei obedierint:quin & in ecclesia,sicut ad consumationem sanctorum dati sunt à Deo pastores & doctores, ita & apostoli & euangelistæ,donec occurrant omnes, in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei:& certum est, ꝙ cum gentium introierit plenitudo,omnis qui relictus fuerit ex Israel,saluus erit:sed apostolatus ideò ad obediendum fidei,in omnibus nationibus dicitur ordinari,ut percipiatur gentes post CHRISTI mortem, non fore testamentorum hospites,sed illorum euasisse participes:imò & in primogenitorum cætum commigrasse, ac illis in longè maiori numero potituras fuisse:quandòquidem & parũ fuerat, CHRISTVM mori ad suscitandas solum tribus Iacob,& conuertendas feces ex Israel,quemadmodum & oraculum docuit.

Acto. 13. Eph. 4. Rom. 15. Eph. 2. Heb. 12. Esa. 49.

Gentes in primogenitorũ cœtũ assumptas.

Consistit autem,prout & capio,fidei obedientia, maximè in duobus:Et alterum est,ea captiuatio intellectus,de qua aliquãdò apostolus;in captiuitatem omnem redigentes intellectum in obsequium CHRISTI: reliquum autem ea est inculpatio uitæ,quæ decet conciues sanctorum & domesticos Dei, imò & eius charissimos filios,quandò per fidem CHRISTI, filij efficimur Dei. Siquidem cum in fide CHRISTI multa sint,quæ captum intellectus excedunt,quibus tamen non modò necesse est adhęrere,sed adhęrere constantèr, & eoúsque cõstantèr,ut nulli rei adhæreatur constantius: haud dubium ꝙ insigni opus erit subiectione.

Obedientia fidei, maximè in duobus consistit. — *2. Cor. 10. Eph. 2. Gal. 3.*

Fidei adhærentia qualis.

Et licet,nonnihil adhoc ualeat,efficacia uoluntatis, propter quod & fides à Theologis, in ea parte ponitur intellectus, qua natus est moueri à uoluntate, nihilóminus nisi desuper munus accedat,inualidè niteretur uoluntas:propterea ꝙ etsi fortè sub ipsius impetu, minus intellectus obsistit, illíque quasi coactus

S. Th. 2. 2.

Fides in qua parte sit intellectus,& quatenus pendet, à uoluntate.

obſequitur, id tamen ad plenam CHRISTI fidem non ſufficit, quādóquidem non ſolum fideli credendum eſt conſtantèr, ſed libentèr, imò & magna cum ſuauitate. Quarè Dei munus accedens, etſi tropicè intellectum dicitur captiuare, eóque ad credendum, & CHRISTO ex animo obſequendum alligat &
Sap. 7. aſtringit: id tamen non fit aliqua uiolentia, ſed mira ac ſuauiſſima operatione: & maximè cum munus eſt uiuum, & igne charitatis ſuccenſum. Siquidem intellectus tali ſub munere conſtitutus, non modò liberè ſpontéque, his quæ fidei ſunt ſubſcribit, ſed ità ſubſcribit, ut à ſubſcriptis nihil ſe dimouere permittat. *Captiuitas intellectus, quæ in fide contingit.*

1. Tho. 2. 2. Amplius. Cum obedientia, ea pars ſit iuſtitiæ, quæ ſuperiorē attendit, eóque reſpiciens, ut quod iuſſerit, exequutioni tradat, conſtat ꝙ obediens fidei, primum neceſſè eſt ut illam uerè, uti ſuperiorem ſuſcipiat, & per hoc, ut & de his, quæ ad fidem pertinent, ſua pro facultate, minimè ponderare præſummat: optimè *diſpoſitio obedientium fidei.*
Rom. 12. Eccl. 3. perſuaſus ꝙ ſapiendum non eſt, pluſquàm ſapiēdum eſt, & ꝙ ne fas eſt, altiora ſe quærere, ac proprio captu iudicare: deinde ut quæ præcipit non ſecus ac ſacroſancta ſuſcipiens, in illis exhibē
Iac. 2. Gal. 5. dis omnes neruos expendat. Præter id, ꝙ CHRISTI fides, non modò eſt bonorum operum ferax, ſed ardenti ſtudio per charitatem operans: quin & omni pro uirili, legem dilectionis adimplens. Ergò obedientia fidei non ſolum habet credendis ſubſcribere, ſed & chriſtianæ religionis opera adimplere.

Pro nomine eius. Quod poteſt duobus modis intelligi: Altero, ut idem ſit, ꝙ pro gloria CHRISTI, & hoc pacto expreſſus eſt finis, tum proximus reſpectu obedientiæ fidei, tum poſtremus reſpectu functionis apoſtolicæ (ſiquidē CHRISTVS *Apoſtoli quo pacto pro Chriſto, ſuo fungerentur munere.*
Heb. 12. non ſolum eſt apoſtolus ſuper apoſtolos, ſed fidei & confeſſionis noſtræ, author & conſummator) Reliquo, ut idem ſit, ꝙ loco CHRISTI, & inſinuatur per hoc, ꝙ ad obediēdum fidei, apo
2 Cor. 5. & 13. ſtoli urgére debent gentes, non in perſonis ac uiribus proprijs, ſed in perſona ac uirtute CHRISTI IESV, qui euangelizabatur, ac per hoc urgebat gentes in eis.

Et licet CHRISTVS, cum primò in mundum introductus fuit à Patre (quod factum eſt cum ſecundum carnem, ortus fuit
Mat. 15. Rom. 15. ex Dauide, & miſſus ſolum eſt ad oues, quæ perierant ex Iſrael: ut miniſter factus circunciſionis, promiſſiones confirmarentur patrum, & prætextum perfidi, ſi illi non crederent, non inueni- *Chriſtus non ſemel, in mundum introductus à patre.*

rent)non solum per sese gentibus nō fuit euangelizatus, sed neç ad mortem usque, illis discipulos passus est euangelizari: nihilóminus cum iterum in mundum introductus est ab eodem, hoc est, cum patri secúdum spiritum renatus fuit ex mortuis, quemadmodum tunc gentes postulauit, & illas in hæreditatem accepit, ita & eo tempore ueniens pacem euangelizauit, non solum his qui erant propè, sed & his qui erant longè. Vndè & missis quóuis terrarum apostolis, per illos non solum gentibus prędicauit, sed & multos, omni ex natione, militię suę ascripsit. Ergò non mirum, si uox apostolica, uox extitit insuperabilis potestatis, & incredibilis energię: nec imeritò, si remissibilius erit Sodomę & Gomorrę in die iudicij, quàm his, qui nō auscultarunt apostolis, aut illos noluerunt recipere.

Math. 10. Heb. 1. Acto. 13. Psal. 2. Eph. 2. Mat. 28. Mat. 11. Luc. 10.

Vox apostolica, non immeritò, insuperabilis efficaciæ

In quibus, seu si mauis, inter quas, *estis & uos uocati* IESV CHRISTI. Non est sermo de uocatione, sed de uocationis munere ac beneficio, undè & uocati, hoc in loco non est participium, sed nomen: & intendit, iudicio meo, non de uocationis beneficio, cuius nationum communi, sed de peculiari, imò & insigni, quemadmodum & CHRISTVS ad uocandum eos, apostolorum insignium, Petri inquam & Pauli, usus est ministerio. Et pręter id, ꝙ copula interiecta emphasim habet, urgétq; ut aliquid in uocationis eorum munere ponderemus, palàm est ex particula, IESV CHRISTI, subiuncta, ꝙ munus hoc nequit non esse excellens.

ca. sis.

Vocatio Romæ insignis, sicut & insignes, per quos uocati sunt, fuerunt apostoli.

Etsi casus gignendi, pro casu summitur auferédi, haud est obscurum, quod dicimus: quandóquidem à CHRISTO IESV proficisci non potest, nisi munus pręclarum, & maximè per ministros pręcipuos, & eò quidem loci, quem sibi in primam sedé delegerat, constituerátque. Si uerò gignendi casus, in seipso relinquitur, nihilóminus habetur intentum: propterea ꝙ etsi in uniuersum, munus uocationis, munus est CHRISTI, non solum quia CHRISTVS illa sapientia est, quę tum intus pulsat ad hostium cordis, tum foris in plateis clamitat ciuitatis, non solum quia eóusque uocandi est addictus officio, quod unicè uocantis nomen accepit: sed quia uocationes insignes (ut quę proprię sunt electis, quarúmque non penitet Deum, cum sint tantum membrorum suorum, quę non modò sibi pro uoluntate delegit, sed illis miro pacto repleri, ac perfici statuit) haud dubium

Munus uocationis, munus est Christi, et maximè cum est insignis.

Apoc. 3. Prou. 2. Rom. 9. Rom. 11. Eph. 1.

bium uocationes sunt CHRISTI IESV, sicut & eorum reliqua priuilegia. Et cum CHRISTO nihil congruat, quod maximè non sit pręstans, liquet quod illę uocationes nō poterunt esse obscurę, sed erunt pręclarę, ac peregregię.

Christo nihil congruit, quod non sit maximè pręstans.

Obseruationes huius partis.

Obseruandum ex particula, (ad obediendum fidei.) Quòd si in populo Israel, irritam fecisset aliquis legem Moysi, quę nec nisi umbram, & quidem tenuē, futurorum pręferebat bonorū, undè nec uiuificabat, nec aliquid ad perfectum adducebat, sine miseratione, sub duobus aut tribus moriebatur testibus: quantò magis existimandum est, nos qui professi sumus militiam CHRISTI, deterioribus afficiendos esse supplicijs, si quis nostrum irritam fecerit legem fidei, quę non gerit cœlestium umbram, sed claram imaginem, nósque uitę restituit, ad perfectionem transfert, & primitijs ęternę fœlicitatis potiri concedit? Ergo professionis nostrę memores, nō solùm fidei obediamus in omnibus, sed obediamus ex animo, ut ueluti obedientię filij, perfectè sperare possimus in eam, quæ nobis offertur gratiam, in reuelatione CHRISTI IESV.

heb. 12. & 10. & 7. gal. 3. rom. 8. eph. 2. 1. Pet. 1.

Quàm acri plectendi iudicio, qui postquā sub scripserunt christo recesserunt ab eo.

Obseruandum ex particula, (uocati estis, IESV CHRISTI.) Quòd si nullus, sicut & par est, munere uocatiōis CHRISTI fit particeps, ut quidem stertat, aut dissoluatur ocio, sed ut strenuè suo inseruiens muneri, omni pro uirili contendat ad brauium uocationis æternæ, sicut apostolus monet: profectò & nos maximè niti opus est, quia non solum de peccatorum tenebris uocati sumus, in Dei admirabile lumen, sed cum non essemus populus eius, uocauit ut simus populus eius, cum non essemus dilecti, aut misericordiam consequuti, uocauit non secus ac dilecti, ac misericordiam consequuti, imò & cum essemus sine promissione, in filios transtulit promissionis, & hæredes supernæ fœlicitatis: ut primùm uocationem nostram certam reddamus operibus bonis, deindè ut exemplo capitis, cum simus membra de membro, cum patientia huius peregrinationis perferamus angustias: ut tādèm & benedictionem cœlestis patris, perpetua possideamus hęreditate, ad quam sumus uocati cum illo.

Philip. 3. 1. Pet. 2. Rom. 9. eph. 2. 2. Pet. 1. 1. cor. 12. 2. Pet. 3.

Tota uirili ad brauium contendendum est, uocationis æternæ.

Enarratio postremæ partis inscriptionis.

Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, uocatis sanctis. Ergò scribit nedùm Romanis, sed & Romæ quouis modo degentibus dummodò sint Deī dilecti, uocati, & sancti. Quod si intelligis ex parte Dei, dilectio, uocatio, & sanctificatio erunt non solum æternæ, sed electioni, ac prædestinationi connexæ, imò parùm ab illis distinctæ: propterea ꝙ sicut æquum est, ut ij fauores, fulgeant illustrius, in prædestinatis, quippè qui illis potiuntur absolutè, quàm in reprobis, qui illis solum potiuntur ad tempus, ità & æquum est, ut & Paulus eorum maximè salutem ardeat, sicut & pro illis, ut docet alibi, omnia lubentissimè substinet: & per hoc, etiam æquum est, ut & illis potissimum hanc epistolam ædat, dirigátq;. Ergò & de dilectione, uocatione, & sanctificatione insignibus, hic sermo est, quibus & Deus utitur ergà filios, & membra CHRISTI IESV. Et hoc pacto, particula, Dei, in ui summitur genitiui, exprimitq;, ad illos apostolum loqui, quibus Dei dilectione, uocatione, & sanctificatione non solùm fauetur, sed amplitèr subuenitur.

Quorũ paulus salutẽ potissimũ ardeat, & quibus maximè hác epistolã ædat.

2. Thim. 2

Si uerò intelligis ex parte nostri, dilectio, uocatio, & sanctificatio munera sunt, quibus homines & præsertim electi, tempore definito afficiuntur à Deo: quæ sine controuersia, nequeunt non esse eximia, cum nec secus deceat, tùm munificentiam cœlestis patris, tùm prestantiam filiorum Dei, imò et membra, ut diximus, primogeniti sui, in quo nunquàm non sibi benè complacuit. Et hoc pacto, particula, Dei, in ui summitur ablatiui, denotátq;, ꝙ insigni beneficio, tùm dilectionis, tùm uocationis & sanctitatis, sunt donati ab eo. Et licèt materialis Roma, foret præclarissima ciuitas, licet & sedes adhuc temporalis haberetur imperij, nó secus ac caput & domina, totius mundi: Roma tamen spiritualis facta, hoc est, in ecclesiam CHRISTI euhecta, ac in sedem Pontificis maximi, supræmiq; uicarij Imperatoris omnium definita, & in caput totius christiani populi exaltata, proculdubiò reddita est longè præstantior, longéq; illustrior: quam & apostolus hic præ oculis habet, & in ea degẽtibus scribit. Ergò & quæ in hac epistola tradit, nó modò omnibus sunt communicanda fideli-

Eximia, tũ dilectio, tũ uocatio electorum dei.

Luc. 3.

Roma in ecclesiam christi euhecta, & sũmo põtificatus definita.

bus, ſed omnibus ſunt ex intentione ædita: & in Romæ exiſtentibus, omnibus deſtinata. *Gratia uobis & pax, à Deo patre noſtro, & Domino IESV CHRISTO.* Apoſtolicæ ſalutationis forma: ſed Epheſijs enarrata, & ſatis ſuperq; diſcuſſa.

Obſeruationes huius partis.

Obſeruandum ex particula (dilectis Dei, uocatis ſanctis) quòd & ſi non dedecet CHRISTI membra, religioſis mutuò honeſtare ſe titulis, tùm in gloriam & honorem ſui capitis, tùm in ſtimulum ſuauioris & ardentioris obſequij inter ſe, decet tamen maximè, in dies talia ſe prꝫſtare, ut illis ſe non reddant indigna, ut & tandem, dum hic quidem, non ſecus ac uaſa gloriæ, & animam & corpus, omni cum honeſtate ſatagunt poſsidere, cœleſtibus mereantur gloria & honore, à Deo & CHRISTO IESV, perenniter coronari. *Nō dedecet christi membra religioſis honeſtare ſe titulis.*

Præfatio duplici portione diſſecta.

Primùm quidē gratias ago Deo meo, per IESVM CHRISTVM, pro omnibus uobis, ꝙ fides ueſtra annunciatur in uniuerſo mundo, teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo, in euangelio filij eius, ꝙ ſine intermiſsione, memoriam ueſtri facio ſemper, in orationibus meis: obſecrans ſi quo modo, tandem, proſperum iter habeam, in uoluntate Dei, ueniendi ad uos. Deſidero enim uidere uos, ut aliquid impartiar uobis gratiæ ſpiritualis, ad confirmandum uos, ideſt, ſimul conſolari in uobis per eam, quæ inuicem eſt, fidem ueſtram, atq; meam. *Prima portio.*

Nolo autem uos ignorare fratres, quia ſæpe propoſui uenire ad uos, & perhibitus ſum uſque adhuc, ut aliquem fructum habeam in uobis, ſicut et in cæteris gentibus. Græcis ac Barbaris, ſapiētibus & inſipiētibus debitor ſum: ita ꝙ in me promptum eſt, & uobis, qui Romæ eſtis, euangelizare. Non enim erubeſco euangelium: Virtus enim Dei eſt in ſalutem, omni credenti, Iudæo primum, & Græco: Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt. Iuſtus ex fide uiuit. *ſecunda portio.* Abac. 2.

Cum Paulus, eò temporis, non ſolùm Romæ euangelizatus non eſſet, ſed nec Romam fortè uidiſſet: mirum non eſt, ſi non ea familiaritate ſcribit Romæ degentibus, qua ſolet cum quibus eſt diuerſatus, uel quos CHRISTO per euangelium

Cur Paulus post inscriptionẽ subiicit & præfationem.

est adeptus; ergò & prudenti consilio, post inscriptionem, su bijcit & præfationem, ut & ualidius beneuolentiam captet, & frugalius ad ea quæ suggerit, attentiores reddat. Et primum quidem priori efficit sectione, dum non simplici argumento, non uulgarem ergà illos ostendit affectum: secundum uerò præstat, in sectione, quæ superest, dum onus sibi creditum tan git, & negocium, quod tractat, tanti exprimit fore momenti, ut ex illo pendeat omnium salus. De quibus omnibus, pau cis interpositis, non nihil pergemus attingere.

Digreßio. Per quos primùm euangelizatum est Romæ: Quan do illò Petrus acceßit, cathedram pontificiam fixit, & quot annis in illa permansit.

Etsi quæstio, prima facie, quo organo, quauè occasione, quis initietur in fide, haud magni uidetur esse momenti ortho xorum nemine detrectante, quod fides est donum Dei, & CHRISTI IESV, qui & quando uolunt, & quo modo uolũt, & per quos uolunt, oportunis tamen modo & tempore, & maxima cum sapientia & suauitate, quippè qui operantes omnia, in numero, pondere, & mensura, & attingentes à fine usque ad finem fortitèr, & uniuersa disponentes suauitèr, cum expedit quidem, de tenebris lumen iubent splendescere in cordibus nostris, & electorum maximè, quorum, ut non semel scriptura docet, fides peculiare munus est, ad illuminationem scientiæ gloriæ suæ, compartientes illam unicuique ac commensurantes pro qualitate membri, & officio uocationis propriæ, ad quod electi & prædestinati sunt ab initio, secundùm beneplacitum uoluntatis patris, & interuentionem CHRISTI IESV: Et si fortè non uidetur præstare, ut glorietur quis in hominibus, aut posit iactare sese, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollos, ego uerò cephæ, ne CHRISTVS censeatur diuisus, quemadmodùm & apostolus admonet: Nihilóminus siquis attendat quòd patribus non mediocri curæ sunt filij, quòdque sua interest sollicitari pro eis, illis congregare, & omni pro uirili prospicere, nec non & retineat CHRISTI præcones, quorũ opera regeneramur in eo, à nobis parentnm loco colendos, habendosque: indubiè animaduertere potest, & per quos euangelium salutis imbibimus,

Margin notes: Fides. ẽ dei munus, sed tẽpore oportuno concessum. — Eph. 2. Philip. 1 — 2. cor. 4 — Ephe. 1. & 4. — 1. cor. 1 — Si quando gloriãdũ est in hominibus & quo pacto. — 2. cor. 12

imbibimus, non solùm non esse contemnendos, sed obseruandos, ac non immeritò suspiciendos. Vndè & non temerè, sed prouidè factum est, ut distributo apostolico cætu, singuli certis deputarentur prouincijs; non ea tantùm ratione, ut uniuersum celerius euangelio irrigarent, sed & ea quòq; ut peculiares populi, peculiarib. illustrati patronis, frugalius diuinis initiarentur sacramentis, & fœlicius cœlestibus perfunderentur cornucopijs. Ergò si non frustrà gloriabatur apostolus, à Ierusalem ad Illyricum, repleuisse sese euangelium Dei: & si prouidè inculcabat Corinthijs, q̄ licet pedagogorum decem millia hàbuissent in CHRISTO, non multos tamen habuerunt patres, sed illos ipse in CHRISTO per euangelium genuit: haud obscurum q̄ nec frustrà, nec temerè poterant & eorundem locorum gloriari fideles, pro tàm insigni doctore, patre, & apostolo: cuius & auspicijs nihil esset diuini fauoris, quod sibi à Deo polliceri non possent. Ergò rem quidem inanem nō agimus, si & à quibus Roma euangelium edocta sit, perpaucis illustrare tentemus.

Apostoli cur diuersis dispartiti prouincijs.

Rom. 15.

In chronicis. *In Apologetico. ca. 5.*

Primùm igitur exploratissimum esse debet, Eusebio, ac Tertulliano testantibus, haud longè à tempore, quo passus est CHRISTVS, Pilatum per literas certiorem reddidisse Tiberium; tùm de CHRISTO, tùm de christianorū dogmate. Exploratissimū & Cęsarem, non solùm quod acceperat retulisse senatui, sed & prerogatiuā attulisse suffragij: ut CHRISTVS Romæ consecraretur Deus. Et licet senatus rem non probauerit, sed respuerit, Cęsar tamen in sententia mansit, & ut potuit, rem promouit: propter quod non solùm credentibus annuit, sed & eorū accusatoribus periculum cominatus est. Rursùm, & compertissimum est, q̄ in die Penthècostes, quo apostoli illapsu spiritus sancti, adeò spectabiles facti sunt mundo, ut omnes ferè, qui erant in Ierusalem, rei magnitudine in stuporem sint uersi, inter reliquos insignes uiros, qui tūc aderāt, non solùm ex tota Syria, sed ex omni natione, quę sub cœlo est, erant & aduenę Romani: qui uel mox, uel non longe post, potuerunt Romam reuerti, & palàm euangelizari de CHRISTO, & illa attestari prodigia, quę conspexerant, ac manibus pertractauerant. Quod & eò potuit cōtingere efficacius, quò ni fallor, ex illis fuisse uidentur, qui uisis signis, & auditis quæ

Tiberius per literas certior factus de christo.

Acto. 2.

Qui primū forsitan euangelizati sunt Romæ.

concionatus est Petrus, opera spiritus sancti, non modò ad fidem sunt excitati, ac promoti, sed penitus persuasi, ut sponte subscriberent CHRISTO, & euangelio eius: nec quidem mirum, cum testimonio Lucę, non essent inter murmurantes, sed inter religiosos uiros, qui non solùm fuerunt admirati, sed in stuporem uersi in die Penthecostes, apostolis uarijs euangelizantibus linguis, proùt spiritus sanctus suggerebat eis. Et forte quòd inter eos, Iunias fuit & Andronicus, quos & Paulus iubet infrà saluere: qui erant & natura Iudæi, & insignes in apostolatu, & antè Paulum credentes in CHRISTVM. Et licet forsàn non essent oriundi Romæ, nil tamen prohibet comites Romanis aduenis extitisse: quanquàm nec detrecto si quis & seorsùm ab illis, Romam asserat esse profectos, uel eo tempore, quo ob mortem Stephani, credentibus sæua excitata est persequutio, & per loca diuersa ecclesia, quæ Ierosolimis aderat, est dispersa, aut alio forte, non longe post, ab eo.

Act. 2. *Andronicus & Iunias in apostolatu insignes.* *cap. 16*

Act. 8.

Tertiò, receptissimum est, & omnium hystoriarum consensu probatum, principem apostolorum Petrum, anno secundo Claudij, Romam uenisse, ibiq; Dei iussu, ut Marcellus & martyr & Pontifex testis est, summi Pontificis cathedram collocasse, ac in ea, ut ecclesiastica tradit hystoria, annis quinq; & uiginti rexisse, à quo & indubie Roma habuit nedum euangelium perdoceri, sed in euangelio ualidissime stabiliri: imò & stabilitam esse, impium ac nefarium est, à quopiam dubitari. Quarè & merito ecclesia romana, ecclesiam non solum nuncupanda est apostolica, sed unica omnium ecclesiarũ magistra, imo & caput, & totius ecclesiæ nobilissimum membrũ, cuius & appellatione, sine alicuius iniuria, imo summo & optimo iure, & frequenter, & passìm, uniuersalis significatur ecclesia: non solum eo locutionis tropo, quo dicitur, quòd tota ciuitas facit, cum præcipua illius pars aliquid facit, sed & ea constantissima ueritate, qua unum eũdemq; constat esse Pontificem, & Romanæ, & uniuersalis ecclesiæ, penes quem, non modo facultas est ecclesiæ uniuersalis, sed & supra ecclesiam uniuersalem: propter quod & si Romę residet, de omnibus tamen, quouis fuerint loco fidelibus, iure optimo, proprioq; ex officio, absq; appellatione disponit, quin & tanto fœdere utraq; in seipso complectitur, ut ubicumq; sit, & Romanę &

Petrus secũdo Claudij Romam profectus est. *Marcellus.*

Romana ecclesia, meritò apostolica & aliarum magistra.

Iure pontifex rom. põtifex ẽ uniuersalis ecclesiæ.

uniuersalis ecclesiæ, Pontifex sit.

Et quanquam ausi sunt nonnulli, tùm temerè, tùm impudenter, & suis (si non fallor) conscientiis reclamantibus, an Petrus fuerit aliquando romæ, in dubium reuocare, imò & eorum aliqui eò sunt usque progressi, ut illum uere nunquam fuisse romæ, præsumpserint definire: idque mea sententia, non quod persuaserint sibi, mendacium tàm impudens, haud facilè profligandum, eliminandumque: sed ut plurima confundentes, ac prophanantes, nunquam nouo negocio catholicos non uexarent, & quod maximo insectantur odio, illique præ omnibus inuident, romanum scilicet pontificem Petro succedere, & per hoc, in supremum CHRISTI vicarium, & ecclesiæ vniuersalis caput, eadem, qua & Petrus authoritate substitui, vndique deducerent in discrimen, aut nube quouismodo perfunderent. Nihilóminus sicut & in reliquis, quæ uberiùs ueriti non sunt ædere monstris, arduum non fuit, luce orthodoxæ ueritatis, dolos deprehendere, ac eorum portenta ualidissimè redarguere: ità & hoc in ausu, tàm prophano, magni quidem non est negocij, prodigiosam temeritatem explodere, ac perfrictissimam impudentiam prorsùs eludere. *Insignis hæreticorum temeritas, & uersutia.* *romanus pontifex christi uicarius, & eiusdem authoritatis cum petro.*

Quòd ergo Petrus fuerit romæ, non modo omnis testatur antiquitas (siquidem id Irenæus docet, 3. contrà hæreticos ca. 1. ubi habetur quod Matthæus, tùm hebraicè euangelium scripsit, cùm Petrus & Paulus euangelizabãtur romæ: & cap. 3. A gloriosissimis, inquit, apostolis Petro & Paulo, romæ fundata est ecclesia. Et Tertullianus. 4. aduersus Marcionem, romanis Petrus & Paulus euangelium reliquere signatum sanguine suo: & in lib. de hæreticorum præscriptione, Petrum asserit romæ passum: Et Linus papa, qui proximè successit Petro, de martyrio Petri romæ peracto, orientalibus scripsit: Et Papias Ioannis euangelistæ discipulus, Petrum tradit suam primam epistolam ædidisse romæ,) sed & uniuersus orbis, idque ab annis ferè mille & quingentis, quia à tempore suæ mortis, quam passus est quartodecimo Neronis anno, vnà cum apostolo Paulo: vt non modo testis est Dionysius Corinthiorum episcopus, qui romæ extitit anno centesimo ac septuagesimo Seruatoris, sed & Dionysius discipulus eiusdem Pauli: & præter hoc, Eusebius. 2. histo. 25. cap. & Ambrosius sermone sexagesimo septimo. Et certum est, quòd id factum est in persecutione Neronis, quæ cœpit anno decimo illius imperij *Irenæus.* *Tertullianus.* *Linus.* *papias.* *Dionysius. corin. episcopus.* *dio. theo.* *Eusebius.* *Ambrosius.* *petrum fuisse romæ, non modo omnis testatur antiquitas, sed orbis uniuersus.* *primã petri epistola est ædita romæ*

quandò atrocisſimo igne, Roma opera eius cremata eſt, & tamen eius incendij Chriſtiani inſimulati ſunt, quẽadmodùm & Tacitus refert quintodecimo lib. Tunc enim, ut Egiſippus. 3. de excidio Ieroſolymæ ſcribit, Nero cauſas quæſiuit occidendi chriſtianos, & maximè Petrum & Paulum. Et ſubijcit, ꝙ dato, ut comprehenderentur præcepto, à fidelibus, qui erant Romæ, rogabatur Petrus, ut aliò conferret ſeſe: quod & facere attentauit. Verùm Roma egreſſo, vt idem. 2. cap. dicit, CHRISTVS obuiam factus eſt, aſſerens Romam ſe progredi, vt in ea rurſùm affigeretur cruci. Cuius rei, & Ambroſius meminit, in oratione de conſtruendis baſilicis, in morte Theodoſij: Vndè & Romæ adhuc occurſus huius, uiſuntur ueſtigia, extrà portam, quæ ducit ad catacumbas: quin & euangelium id ſatis videtur innuere, cũ his uerbis mortẽ Dominus vaticinatus eſt Petro. Cum eſſes iunior cingebas te, & ambulabas quòcunq; uolebas, at cũ ſenueris alius te cinget, & ducet quo tu non uis.

Nero cur, & quando in christianos maximè ſæuit. — *Domine quo uadis.* — *Ambroſius.* — *Ioan. 21.*

Nec ſolùm Petrus extitit Romæ, aut martyrio in ea eſt coronatus, ſed & ibi, vt tactùm eſt, cathedram ſummi Pontificatus erexit, & in illa annis uiginti & quinq; permanſit. Siquidẽ Romam uenit, anno ſecundo Claudij, ut non ſolùm Hieronymus de uiris illuſtribus teſtis eſt, ſed & omnes hyſtoriæ: & uenit quidem miſſus à Deo, vt Marcellus dixit, &. 2. hyſtoriarùm Euſebius tradit: In ipſis inquiens, temporibus Claudij, clemẽtia prouidentiæ Dei, omnium Apoſtolorũ probatisſimũ, maximumq; magnificentia fidei, & merito uirtutis primorem, ac principem Petrum, Romam deduxit: Et uenit, ut idem Hieronymus ſubdit, ad expugnandum Simònem magum, quemadmodùm & Ireneus longè antè atteſtatus eſt. Cõſtat aũt quòd à. 2. Claudij, qui authore Suetonio, annis. 13. & mẽſibus octo, imperio potitus eſt, uſq; ad Neronis, qui Claudio mox ſucceſſit, decimum quartum, annos quinque & uiginti intercedere, quibus Petrus, & urbis, & orbis pontificatũ gesſit. Vndè & Euſebius de temporibus ſcribit, quòd chriſtianorũ pontifex Petrus, cum primùm Antiochenã fundaſſet eccleſiàm, Romam proficiſcitur, & quòd ibi euangelium prædicans, annis uiginti quinq;, urbis epiſcopus manſit. Et Hieronymus in eodẽ loco, Princeps apoſtolorum, poſt epiſcopatum Antiochenæ eccleſiæ, Romam pergit, & ibi ſacerdotalem cathedrã, annis uiginti &

Petrus Romanus pontifex annis 25. — *Hieronymus.* — *Marcellus* — *Euſebius.* — *Ireneus.* — *Suetonius.* — *Euſebius.* — *Hieronymus.*

ti & quinq; occupauit. Quod planè quidem, intelligendũ non est, ut assiduè Romæ tot annis resederit, sed quòd eò temporis Romanam cathedram non cõmutauerit: quandò quidẽ & si aliò aliquando diuertit, aut ad tempus est alibi, nec sine più ur gentiùe ratione, cõmoratus: non iccircò Romanus desijt esse Antistes, sicut & in præcedentibus attactum est. *Quo pacto accipiẽdum est, Petrum tot annis resedisse romæ.*

Et ut res sit illustrior, ordinem perstringamus hystoriæ. Siquidem, ut ex Actis facilè est accipere, Petrus post resurrectionem CHRISTI, per tres annos & aliquot menses, mansit in Ierusalem, ubi & illum conuenit apostolus, manens apud eum per dies quindecim, ut ad Galatas docet: quo tempore, & hebdomada septuagesima, quæ oraculo Danielis erat confirmationis pacti cum populo Israel, absoluta est. Cum enim in eius dimidio esset imolandus CHRISTVS, qui tres annos & aliquot menses, ad patrũ promissiones firmandas, minister extitit circuncisionis, non modò illis euangelium prædicans, sed miris signis confirmans, profectò ad complendum illius hebdomadæ tempus, necesse fuit, ut eo in officio substituerentur apostoli, & potissimum Petrus, cui insigniter suas uices cõmisit, cum illum sui loco in pastorem præfecit. Et quãq̃ eo tempore, lapidato Stephano, per Iudeæ ac Samariæ regiones, fideliũm plurimi sint dispersi, Apostoli tamen non recessere à Ierusalem: nisi quòd ad tempus, & quidẽ breue, Petro & Ioãni, apostolici senatus consilio, persuasum est, proficisci usq; Samariã, quæ annunciante Philippo, receperat euangelium, ut eorum interuentu, qui crediderunt, donarẽtur spiritu sancto, sicut & factum est, etiam multis Samaritanorum pagis euangelio illustratis, & ad fidem conuersis. Deindè, duobus proximis annis, in quibus ecclesia in Iudęa, Galilęa, atq; Samaria, pace potita est, descendit Petrus ad diuersos populos, oĩbus euangelizans CHRISTVM. Et ueniens Lyddam, Enęam à paralisi curauit, & progrediens Ioppem, Tabitham uitæ restituit, & Cęsaream tandem profectus, Cornelium initiauit & baptismate tinxit. Habuit & eò usq; successum uerbum Dei, ut Antiochiam penetraret, & gentes in illa tanta fruge conuerteret, ut nõ immeritò eorũ ecclesia, nomẽ à CHRISTO mutuata sit: & sicut Antiochiæ, credẽtes primũ sunt nũcupati christiani, ità & Antiochiæ, nõ iniuria primò Petri sedes à CHRISTO cõstituta est.

Marginalia (left): a cap. 2 usque ad 10. — cap. 1. — cap. 9. — rom. 15. — ioan. 20. — Act. 8. — Act. 9. & 10. & 11.

Marginalia (right): Gesta Petri à resurrectione domini. — septuagesima danielis hebdomada — Plura miracula Petri. — Antiochiæ, christianorũ ortũ est nomen.

Ergo consonat, ut quinquênio à CHRISTI morte completo, & per hoc in calce imperij Tyberiani, quod teste Suetonio, annos durauit ferè uigintitres, cuius quintodocimo Seruator fermè trigesimum inchoauerat, Petrus cathedrã erexit Antiochiæ, in qua & annis septẽ, hoc est usq; ad secundũ Claudij, quo Romam, ut diximus, profectus est, pontificem egit. Nec opus est, ut indè septênio non discesserit, cũ rationi congruat, ut aliquandò accesserit Ierusalem, imò nisi & quandoq; discessisset ab illa, nõ dixisset Apostolus, illum, cum ibi ageret, Antiochiam uenisse, & ab eo reprehensum esse. Nam cum Paulus à Barnaba ductus fuerit Antiochiam, idq; à principio conuersionis, illius ciuitatis, manseritq; eò loci, ut uidetur, pluribus annis, quippè qui non solũ in ea inuentus est, quãdo Agabus uaticinatus est de fame in Iudæa futura, quæ & facta est quarto Claudij, sed quando eleemosynę eò loci collectæ sunt, ut mitterentur sanctis, qui erant in Ierusalem, ut qui unà cum Barnaba, eo in ministerio missus est, accidit, ut Petrus aliquãdo Antiochiã rediens, & iuxtà solitũ cum gentibus ædens (siquidem etsi erat natura Iudęus, uitam tamen liberã, uti & Gẽtes agebat) superuenientibus tamen à Iacobo quibusdã, subtrahebat, ac segregabat sese, timens eos, qui erant ex circũcisione: propter quod, & palàm sibi restitit Paulus, fauens euangelicæ libertati. Et deniq; si quando indè non recessisset, non misisset Herodes in eum manus, cum esset Ierosolymis, nec illum coniecisset in carcerem, uolens post pascha producere eũ populo. Imò & quorundam opinio est, quam tamen non maximè probo, ut nõ modo aliquando secesserit, sed ꝙ ecclesias Ponti, Galatiæ, Capadociæ, Asiæ, & Bethiniæ, eo in tẽpore instituerit: Quod eò potuit liberius attentare, quò Paulus agebat Antiochię. Quin & id forsàn inquiunt, debuit non obmittere, cum illi insigniter credita sit circuncisio, sicut & Paulo creditum est præputium.

Petrus ergò in carcerem trusus, & mirum in modũ ab Angelo liberatus, abijt (ut Lucas dicit) in alium locũ: & planè non solũ longè à Ierusalem, sed & longè à iurisdictione Herodis. Vndè & Dei nutu iussúue profectus est Romam, ubi & mansit annos circiter quinq;, usq; scilicet ad nonũ, uel potius (& uerè) septimũ Claudij, quo statuit Iudæos omnes è Roma secedere:

Margin notes (left): Quando Petrus cathedram erexit Antiochiæ, et quot annis mansit in ea. — Quarto Claudij, ingens fames in Iudea. — Paulus, & cur, & quãdo restitit Petro. — Quando, Petrus profectus est Romam, & quando discessit ab ea

Margin notes (right): Suetonius — Luc. 3 — Gal. 2 — Acto. 11 — ibidem — Gal. 2 — Acto. 12 — Gal. 2 — Acto. 12

de quo Actorū.18.ca.quo tēpore rediјt Ierusalē,& ibi acta est
Act.15. apostolorū synodus,in qua & inuentus est Paulus,iussus ut ad-
Gal.2. esset per reuelationē à Deo, & fuit anno quartodecimo ab ea
die,qua ascēdit Ierusalē uidere Petrū,& per hoc,ut rectè Hie- *Apostolorū synodus, quando cele brata sit.*
ronymus sentit decimoseptimo à conuersione sua.Nec romā
rediјt, ni fallor,ante tēpus Neronis,idq; nec in principio eius
imperij,quoniā secūdo Neronis anno,Paulus uinctus illo ꝑdu
Hieronymus. ctus est,sicut Hieronymus dicit,& illic Petrū non reperit,aliàs
cōgrueret rationi,ut peculiarem eius mentionem faceret, uel
Act.17 cū fratribus,qui occurrerunt ei ad tres tabernas,seu forū Ap-
pii,uel cum illis qui toto biennio ingrediebātur ad eū.Eadem
de ratione,nec Romę fuit,cum Romanis scripsit epistolā,non
modo quia non magnū tempus interfuit,eò ꝙ scripsit,ut faci-
lè computatur,circà finem imperii ipsius Claudii,cum iter pa-
raret Ierosolymam, & indè Romā constituisset accedere: sed
& quia illum saluere iussisset, imò & primū omnium salutasset. *Petrus non erat Romæ cum paulus hanc scripsit epistolam.*
Venit aūt forsàn,postq̃ Roma discessit apostolus,hoc est quar
to,aut quinto Neronis,& fortè ꝙ inde ultrà nō recessit,nisi cū
impulsu fratrū,molitus est aufugere,& Dominus illi obuiā fa-
ctus est:siquidem ꝙ Paulus post bienniū,quo romæ perstitit in
suo cōducto,libertatē acceperit,& eundi,& ꝑdicandi,quo uel-
let:satis docet. 2. ad Timo.epist. Ergo sicut Petrus à septimo
Claudii, vt cōstantius dicit,vsq; ad quartū,quintūuè Neronis,
extra urbē cōmoratus est; etsi nō fallor, eo in tēpore ecclesias
dispersorū,aduenarūq; Israel,qui erant Ponti,Galatiæ, Capa-
dociæ,& aliis in locis, ut in prima epistola scribit, quā ad illos
è Roma destinauit,vt solidior aliorū sentētia est, sup fundamē
to CHRISTO iecit,addiditq;,ità & Paulus à quarto Neronis
usq; ad tertiūdecimū eius, diuersis peragratis ꝓuinciis,euan
geliū seminauit,& innumeros CHRISTO populos acquisiuit. *Quo tempore ecclesiæ ponti Galatiæ etc. sunt à petro fundatæ.*

Ex quibus,haud obscurū est animaduertere, q̃ impudētissi-
mo nitant mēdacio:q̃q; futilibus hac in re glorient argumētis
hæretici nostræ tēpestatis, cū aliter hūc ꝓdigiosum nō urgeāt
paradoxū,q̃ ꝙ Petrus decimoseptimo,aut decimo octauo an-
no à resurrectione Domini,erat Ierusalē: & ꝙ Paulus ad roma
nos scribēs,eius nō meminit,& ꝙ romā ductus illi nō astitit: &
demū ꝙ Lucas ea de re nullā mētionē fecit. Sed ex dictis satis
ꝑspicuū est,quātū hæc oīa ualeāt: ergo supest, ut redeamus ad
Textum. *Impudēs & inane hereticorum figmentum.*

Enarratio prioris partis præfationis.

Primùm quidẽ gratias ago Deo meo per IESVM CHRISTVM, pro omnibus uobis. Conciliaturus ſibi Paulus animos degentium Romæ, ac uſurus efficaciſsimo medio, nimirum nõ uulgari ergà illos affectu, primùm illum ex eo prodit, quòd dona illis à Deo exhibita, haud ſecus ducit ac ſibi peculiaria, cum nec aliter ac de proprijs, Deo grates exſoluat: quod cum indubiè ex munere proficiſceretur charitatis, non ualuit niſi ingenti cum ardore præſtari. Licet enim & moralis amicitiæ uis, præſertim cum lõga eſt conſuetudine parta, amicis omnia ducat eò uſq; communia, ut mutuò lætentur de commodis, ac uiciſsim triſtentur de aduerſis: id tamen quando à ui euangelicæ dilectionis progreditur, & longè æſtuat uehementius, & urget multò efficacius, quippè quæ non modò cum CHRISTI fidelibus, quos & aliquando non uidit, omnia ducit eſſe communia, ſed nec quærit quæ ſibi ſunt propria: nec ſolùm beneprçcatur amicis, ſed etiam hoſtibus, quin & cum expedit, eorũ etiam pro ſalute, & ſe, & ſua lubentiſsimè tradit.

Efficaciſsimum medium.

diſcrimen humanæ & diuinæ amicitiæ.

Et probè quidem, per CHRISTVM gratias agit Deo, quoniam ſicut nemo eſt, qui iure aſcendat in cœlum, niſi qui deſcẽdit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo: ità & nemo eſt, qui dignè Deo grates exſoluat, niſi per illum per quem dona è cœlo deſcendunt, ut & eo pacto ad ſuum locum flumina reuertantur, quo pacto ab illo proficiſcuntur, ut oportunè copia uberiori redũdẽt. Præter id, quòd ſicut per CHRISTVM aſcendant neceſſe eſt, orationes noſtrę, ut illi ſint gratę: ità & per eundem opus eſt, aſcendant & gratiarum actiones, ut ſint illi acceptę. Nec arroganter, Deo, adiunctum eſt, ſuo, ſed ut ad Dei gloriam conſtet, quòd ſingulari gratia, ſibi inſigniter fauet, proſpicit, & cuncta in ſucceſſum cõuertit. Quod & ſi proprium Deo eſt, ergà omnes, nimirum qui omnibus dat affluenter: & ſolem oriri facit bonis & malis, maximè tamen proprium Deo eſt, ergà eos, quorum eſt peculiariter Deus: undè & uti prærogatiua inſignis, repromiſſum eſt populo Iſraelis, quòd Deus, qui Deus eſt omnium, eorum Deus eſſet peculiaris, ut non ſemel legitur in diuinis literis. Quod autem agendo gratias, illas agat pro omnibus, potiſsimùm chriſtia-

Meritò deo, agẽdæ ſunt gratiæ per Chriſtum. *Ioan. 3.* *Eccl. 1.*

deus & ſi deus eſt omnibus maximè tamen electis. *Luc. 11.* *Mat. 5.* *Leu. 26. & alibi.*

næ charitati consentit, quam notum est respectum non habere personæ, siue Iudæus, siue Gentilis sit, & maximè cum sunt Deo dilecti, uocati, & sancti, de quibus in præsentia sermo est.

Quòd fides uestra annunciatur, in uniuerso mundo. Etsi ad quos scribit forent Deo dilecti, uocati, & sancti, & si forent non infimis muneribus locuplétes, sibi tamen Apostolus satisfacit, si pro illorum duntaxàt fide, Deo gratias referat: nec quidem casu, cum non modò basis sit omnis gratuiti beneficij, sed & cũ uiua est, omnem complectatur perfectionem. Imò nec proximè gratias agit de fide, sed de illius splendore & manifestatione, quæ tantopere refulgebat in eis, ut patesceret in uniuerso mũdo. Siquidem cum Roma caput censeretur orbis, & inuenirẽtur omnes ferè gentium nationes in ea: non erat difficilè illorum fidẽ, quó cunq; fra grare, & ità suæ religionis fama quóuis terræ diffundi. *Fides est basis cuiusuis gratuiti beneficii.*

Et quànquã hic nõ detrectarem hyperbolem, tùm quia non totus orbis Romanæ ditioni subscripserat, tùm quia nec ad multa terrarum spacia, Romanis etiam inaudita, euangelium quouis modo peruenerat: nihilóminus quia hunc loquendi modum, Romanum sibi uindicabat imperium; (siquidem mandauit Augustus orbẽ uniuersum describi) & obscurũ non est, nõ rarò quod superest, ritè potiori parte cõprehendi, fortè ꝙ potest, nec ineptè, & sine hyperbole, locus in præsenti saluari. *Romãi quõdomnii totius orbis.* *Luc. 2.*

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spũ meo, in euangelio filij eius.

Non erat satis apostolicæ dilectioni, quòd gratias egerat Deo, pro acceptis à fidelibus, ad quos loquitur, beneficijs: nisi & assiduè precibus flagitaret, ut quæ illis fuerat elárgitus, perficeret. Quarè Deo, qui intima uidet, & omnium quæ fiunt, est iudex & testis, in testem religiosè producto, quippè qui illum colit ut Deum, hoc est, uti bonorum omnium pelagus, ex quo in quo, & per quem uiuimus, mouemur & sumus: nec quidem in umbra Mosaici ritus, aut circũcisione manufacta in carne, cum iàm umbræ cesserint corpori, baptismo circuncisio, & ritus Mosis ritui euangelij, sed in spiritu, cuius locupletatus primitijs, imò & repletus copijs, nõ modò illo, soli Deo uiuebat, ac eo coràm uiriliter ambulabat, sed indesinentèr psallebat, patrem acclamabat, & gemitibus, qui enarrari non possunt, expostulabat. *Ierem. 29.* *Acto. 17.* *Col. 2.* *Quid colere deũ, ut deũ, & quid colere illũ in spiritu.* *Rom. 8.* *gal. 5.* *1 cor. 14.* *rom. 8.*

Spūs pauli, spiritus chri sti, sed certa mensura cōtractus. Et licet spiritus Pauli, indubiè foret spiritus CHRISTI, cum illius foret coniunctissimū membrū, licèt spiritus CHRISTI spiritus sit infinitus, cum sit spiritus sine omni mensura: *ioan.3.* vt tamen participatur in Paulo, & Pauli spūs dicitur, & ad certam est mensuram contractus, tàmetsi cōfertam, coagitatam & superefflueutem, vt uerbis utar euangelij. Ergò & si Paulus *luc.6.* Deo seruit in spiritu CHRISTI, in ea tamen portione seruit, qua est donatus, & pro ratione mēbri, & pro præstantia sui muneris, & officij: quod est, suo in spiritu Deum colere, ac illi pro dono sibi per spiritum præstito, militare.

In paulo, nihil non ardens gloria dei. Et quanquā nihil esset in Paulo nō ardens gloriæ Dei, nihil non obsequens, nihil nō præconizans diuinæ gratiæ, vt qui nedum probè nouerat, sed & palàm inculcauerat, totum quod sumus, facimusq;, nō solùm debitum esse, ut cedat in gloriā Dei, sed & debitū, vt eo pacto cedat gloriæ eius, ꝙ in hoc totus sit animus, & omnes adhibeamus uires: nihilóminus satis expressum in præsentia ducit, si expressum sit, quod functionem attinet sui apostolatus, quod aliud non erat, q̃ incumbere euangelio Dei, planè præseferens non modo se totum in hoc ipso uersari, & omnibus neruis insistere. Præter id, ꝙ eo uerbo, etiā ad rem, de qua agere instituerat, iter parat: & per hoc ad candorem euangelij, illos pedetentìm allicit ac prouocat.

Quòd sine intermissione, memoriam uestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo, tandèm aliquando prosperum iter habeam in uoluntate Dei, ueniendi ad uos. En cuius rei testimoniū expetit, nempè ꝙ nunquā suis in præcationibus quæ indubiè frequentissimæ sunt (siquidem opus est, semper orare, & nunquā deficere) intermittit, illorum non modo reminisci, sed & peculiarem mentionem facere: ut percipiatur quidem, orationes apostoli cedere in eorū frugem, non solùm ex ui cōionis sanctorum, sed ex illius applicatione particulari: quod planè non faceret, nisi peculiari ad illos teneretur affectu. Et cum oratio petitio sit decentium, & per hoc eorum maxime, quæ attinent gloriā Dei, & cōmodum electorum suorum, haud dubium ꝙ peculiaris hæc memoria Pauli, horum peculiaris erat expostulatio, & ob id, ut Deus illis in utrisq; faueret, fortunaret, & ad perfectionem deduceret, assidua repetitio.

pauli praeces assiduæ. *luc.18.* *oratio decentium est petitio.* *damasce.*

Et licet res ità se habeat, licèt in his potissimū intentus esset

Ethic.7. & 8. apoſtolus, quia tamen (ſi amicorum eſt conuiuere, & mutuis ſe recreare colloquiis) alienum nō eſt à dilectione christiana, imò & illi uidetur maxime intimum, ut (in quantùm conceditur) non modo fideles mutuo refocillentur, ſed & ſe in Domino perfruātur: ideo vt etiam hoc ex capite, ſuum in illos ardorem aperiat, oportune ſubiungit, q ſignanter apud Deum urget, obſecratq;, *ut ſi quo modo*, recto tamen ac beneplacente Deo, *tandem*, poſt tot ardētia deſideria, & crebras petitiones, *aliquandò*, ſecum agatur tàm proſpere, vt *iter*, nanciſcatur, *proſperum, in Dei uoluntate*, qua non modo cuncta moderatur ſuauiter, ſed cum proſpero, & fœlici ſucceſſu, ut ire ualeat ad uidendum eos: non ſolum, ut ore ad os, alloquatur illos, ſed ut ſpiritu refocilletur in eis, quemadmodum & ſubijcit. — *Fideles ſe mutuo in domino perfruuntur.* — Sap.7.

Deſidero enim uidere uos, ut aliquid impartiar uobis gratiæ ſpiritualis, ad confirmandos uos: id eſt, ſimul conſolari in uobis, per eam, quæ inuicem eſt, fidem ueſtram atq; meam. Deſiderium, amoris, & præſertim uehementis, eſt comes: imò & illi eſt adeo intimum, ut reſpectu rei abſentis, aut parum, aut nihil diſcrepare uideatur ab eo: cum & aliud, quàm ardor ille non ſit, quo concupiſcimus re. amata potiri, ac pro uoluntate frui. Ergo tàm impenſe hos amare ſe docet, ut ſibi nōn ſatisfaciat, eximia, ac præclara, quæ de illis paſsìm & ubique efferebantur, audiuiſſe: pro quibus & gratias agebat, & eorum profectum præcibus flagitabat, niſi & tàm proſpere ageretur ſecum, ut illos aliquando uideret, in amplexus prorumperet, & ore loqueretur ad os, ut amicus ſolitus eſt cum amico: idq; non ex concupiſcentia carnis, ſed ex ardore ſpiritualis prouentus, quem pollicebatur ſibi, tùm corporali præſentia, tùm uiuæ uocis oraculo, quandóquidem & ſi per epiſtolam nō parum illis acceſsiſſet lucri, habet tamen neſcio quid, latentis energiæ, actus uiuæ uocis, cum non ſolùm attentiores reddat, ſed urgentius ſtimulet, ac efficacius perſuadeat. — *Deſiderium ardoris eſt comes.* — *Viua uox, maximè eſt energiæ.*

Poteſt autem hoc in loco, ſpiritualis gratia, ſiue ut placet alijs, ſpirituale donum, tribus modis exponi. Et primo de gratia ſpiritus ſancti: quæ ſicut & charitas, per eum, non ſecus ac per authorem proprium, effunditur in cordibus noſtris. Et hæc quidē à Paulo nō aliter impartiēda erat, q̄ uti à miniſtro, organoq; ſpūs ſcī extrinſeco: & id quidē medio illius gratioſo — *ſpūs ſancti gratia, quō impartiri potuit ab apoſtolo.*

ac sale cōdito sermone, qui nisi eo muneri foret accōmodus, col.4.
alibi nō hortaretur ad eum, sermo uester, inquiens, sale sit con
ditus, ut detur gratia audienti. Quod & si cōgruit cuiuis fideli,
maximè relucebat in Paulo: cū eo teste, CHRISTVS, qui est 1.cor. 1
sermo ac sapientia Dei, per quem & facta est omnis gratia, lo-
queretur in eo. In hac ergò gratia poterant cōfirmari Romæ ioan.1. 2.cor.13.
degentes, dum admonente, ac uerbis spiritu & gratia grauidis
illos concitante, ac inflammante Apostolo, constantiores red
di poterant in aduersis, & sollicitiores in operibus pietatis.
Nam & si inferius attestatur de eis, quòd pleni erant dilectio- ca.15.
ne, & per hoc pleni gratia spiritus sancti, nō tamen in illa erāt
tàm solidi, ut tentationibus nequiuissent quassari: præter id,
quòd nō pauci inter illos erant infirmi, & egebant ministerio
apostolico, ne fortè suprà uires grauati deficerent, aut falsis
abducti doctrinis, circumuenirentur in astutia hominum, aut
in fide periclitarentur euangelij. Ephe.3.

Gratia aliquando pro beneficio christi.

Secundò, intelligi potest, de gratia, hoc est, beneficio CHRI
STI, de qua alio loco dixit. Videte gratiam CHRISTI, qui 2.cor.8.
cum diues esset, pro nobis factus est pauper. Et illud. Gratia
Dei, in gratia unius hominis CHRISTI, abundauit in mul-
tos. Hoc ergò beneficium, quod non solū dicitur gratia, quia
gratis impensum, sed quia omnē gratiam affluentissimè con-
tinet, haud aliter impartiturus erat apostolus, quàm ardentis-
sima eius inculcatione, ac illustratione, quippè cui dispēsatio
credita fuerat tanti sacramenti: ut eo altius cordibus eorum 1.cor 9.
impresso, nulla posset remanere suspitio, quòd quouis pacto
flecterent ad superstitionem legis, aut idolorum cultum: non
modò scientes, sed manibus, ut sic dixerim, pertractantes, quā
optimum sit, gratia stabilire cor, & non escis nihil conducen- heb.13
tibus his, qui ambulauerunt in eis.

christus nobis donatus a patre.

Tertiò, intelligi potest de CHRISTO, & maximè si quod
interpretatum est gratia, ut uox græca significat, interpręte-
tur donum. Siquidem CHRISTVS nobis indubiè est à pa-
tre donatus, quoniam nō modò, Paruulus natus est nobis, sed
& filius datus est nobis. Et ipse apud Ioannem. Deus tàm im- ca.3.
pensè dilexit mundum, ut proprium unigenitū daret: quem &
ea liberalitate dedit, & ut omnia nobis darētur cū eo, ut Apo ca 8.
stolus suo loco dicet. Ergo CHRISTVS est donū. Et licet ha-
beat

beat uerum,carneum, ac ſolidum corpus, quippe qui eſt ſub-
ſtantialiter homo,& per hoc integrã habẽs naturã humanam,
quæ animam includit & corpus, nihilóminus non ſolùm quia
& uerus eſt Deus,qui ſpiritus eſt, ſed quia & homo eſt cordis,
Ioan. 4. 1.ca.3. uti Petrus inquit, & in corde per fidem domicilium habet, uti *Christus*
Eph.3. Paulus docet,non ſolum quia hac in peregrinatione illum mi- *quo donum*
2.cor.5. nime iuxta carnem cognoſcimus, ſed iuxta ſpiritum, quem- *dicitur ſpiri*
admodum & apoſtolus aſſerit,quo & uerſatur cum nobis,uſq; *tuale.*
Mat. 28 ad conſumationem ſæculi: ſed & quia ad uiuificandum nos in
1.cor.15. ſpiritu uenit,quippe qui in uiuificantem ſpiritum factus eſt,vt
ſpiritu in exilio iſto renati,uiuamus,gemamus, & iugiter am-
Ioan. 3. gal.5 bulemus in eo, quin & patrẽ in ſpiritu adoremus, inuocemus,
Ioan.4. ac repetamus,& tandem in cœleſti patria,cum ſanctitatis ſpiri
Rom.8. tu,erunt omnia renouata, in ſpũalem ſtatũ trãſlati, quẽ & ille *vita futu-*
gal. 4 ingreſſus eſt,cũ reſurrexit à mortuis,perpetuo uti angeli Dei, *ra, uita an-*
Mat.22 uitam ſpiritualẽ ducamus,ut latius declaratũ eſt ad Epheſios. *gelica.*

Ergo hoc pereximium donum,fidelibus,qui Romæ ſunt,im
partire geſtit Apoſtolus, nõ quaſi illo non eſſent, modo quo-
piam impartiti(nam ſubſcripſerãt CHRISTO,illumq; in ba-
ptiſmo,iuſtificatione,& alijs muneribus in ſpiritu,ac per ſpiri-
tum,participauerãt)ſed quia ad id muneris erat electus,vt no-
Act. 9. men CHRISTI quóuis loci diffunderet, ac imperueſtigabi-
Eph.3 les illius diuitias omnibus euangelizaret, propter quod nec
aliud inculcabat epiſtolis, nec aliud ſonabat in concionibus,
1.cor. 2 quàm CHRISTVM,& hunc crucifixum:imò nec aliud ſe pro
gal.6. fitebatur ſcire,aut alia in re, unquam ſtuduit gloriari,quàm in *Profeſsio*
CHRISTO,& illius cruce. Ergo cum ut proprio non deeſſet *Pauli,& in*
officio,tùm ut ardori, quo nomini afficiebatur CHRISTI, *culcatio in illius epiſto-*
2.cor.12. faceret locupletius,de illo coràm cupit habere ſermonem, ut *lis.*
impartiatur illis, eorum aliquod arcanorũ,quæ didicit,euhe-
ctus ad tertium cœlũ: quæ etſi nefas eſt hominibus loqui,cum
adhuc ſunt carnales,nec ueſci poſſunt ſolido cibo, cum tamen
1.cor.2. ſunt prouhectiores in ſpiritu, & ad profectum cõtendunt pie-
tatis Chriſtianæ,non modo nefas non eſt, ſed æquum & iuſtũ,
eorum aliquid non reticere, ſed libere communicare, ut ſoli- *ſpirituali-*
diores reddantur in eo,et conſtantius ſuper petrã,quę CHRI *bus ſpiritua*
STVS eſt, ſtabiliti,tutiores ſint, ne ſubuertantur à uentis,aut *lia impartiẽ*
Mat.7. deijciantur à flumine. *da ſunt.*

Adde: ꝙ cum ecclesia eò temporis Romæ coacta, partim constaret ex gentibus, partim ex israelitis, & istis suaptè natura CHRISTVS uideretur scandalum, illis uerò uideretur stultitia: probéque calleret apostolus, quantùm posit, etiam in renatis, ingenium non dum regenitæ carnis, quantúmque nos seducere apta sit fallacia istius mundi, qui non modo CHRISTVM non colit, sed odit, execratur, persequitur: & demum, quanta sit sollicitudo Sathanæ, qui nunquàm non circuit quærens quem deuoret, nũquàm non satagit nos suis impetere telis, arietibus, ac machinis conquassare: prudẽter quidem, et apostolicæ sollicitudini consentaneè, ardet uberius illos CHRISTVM participare, ut sua pro uirili non desit, quo constantius contrà omnes munitiones Sathanæ, contrà omnes fallacias mundi et illecebras carnis possint persisstere, ac immotissimi in spe euangelica permanere. Præter id, ꝙ inter illos, plures, ut dictum est, erant infirmi, multi in quibus nõ defecerat Moses, multi quí uti canes immundi, ad uomitum nõ horrebant reuerti infidelitatis: aliàs non tàm sollicitè, hac in epistola, modo percuteret gentes, módo israelitas, ut eius ex decursu liquet.

1.cor.2.

Ingeniũ carnis, & fallacia mundi.

2.Pet.5.

2.cor 10.

Col. 1.

2.Pet.2.

Dum hic degimus, frequenter aliqui inueniũtur infirmi.

Potest et quartò, spirituale donum, pro aliquo eorum charismatum summi, de quibus uudecimo Esaiæ, ut eo pacto cõcupiscat impartire Romanis, uel donum intellectus, ut per illud euaderent constantiores in fide, uel donum sapientiæ, ut locupletius arcanis CHRISTI perspectis, ualidius perseuerarent in eis, uel dona, scientiæ & consilij, ne in præstandis quæ euangelium præcipit, quauis occasione torpescerent, uel dona, timoris & fortitudinis, ut isto à proprio instituto, suaq; professione, nullis remorarentur præssuris, & illo minimè exterrerentur ab eis, qui occidunt corpus, sed ab eo, qui in gehennam animam perdit & corpus, uel deniq; donum pietatis, ne auelli paterentur sese à uerò, probatoque catholicæ religionis ritu, hallucinati quouis superstitionis splendore, ut fecerunt Galatæ & alij, qui dissimiles nõ fuerunt ab eis. Nec casu, dictũ non est, omne donum, sed aliquòd donum; tùm quia forsàn illis opus non erat locupletari in omnibus, sed solùm in aliquibus, tùm quia erant inter eos gradus, cum essent diuersa corporis membra, & alios uberiores reddi conducebat in uno,

dona spiritus sancti, et illorum prouentus.

Mat. 10

Plures, religionis splendore, hallucinati.

alios uerò in alio, & unicuique prout erat opus, impartire cupiebat apostolus.

Quod subdit, *hoc est, simul consolari in uobis*, profectò additum est, non modo modestiæ causa, ne fortè suspicarētur aliquid arrogantiæ, aut minoris apud illum uiderentur opinionis, quippè quos putabat confirmari posse per eum: sed etiam ut palàm faceret, quæ communicare illis instituerat, communicanda non esse, per modum correctionis sed consolationis: imò et ea lege, ut è diuersò, & suorum illi donorum Paulum participem facerent, ut et consolatione afficeretur in eis, & hoc interueniente mutua eorūdem fide, sicut immediatè subiungit. Quod et duobus modis interpretor, altero de fide catholica, qua credimus in Deum et CRISTVM, altero de fide morali, non modo acquisita, sed utrisque infusa, qua inuicem credebant confidebantque. Primo modo sensus est, ꝙ causa consolationis mutuæ, mutuæq; impartitionis spiritualis gratiæ, erat cōmunis eorum fides, qua utriq; militabant Deo, & CHRISTO IESV: propter quod et necesse erat, ut & illa impartitio, ac consolatio, nō esset sine fidei exercitio, aut sine ardore mutuæ dilectionis, quæ fidem uiuam non deserit, ut ad Ephesios latius prosequuti sumus. Secundo uerò sensus est, ꝙ causa sperati fructus, ex utraque parte, mutua est fides, quā habent in inuicem: Siquidem illi multum confidebant in Paulo, uti apostolorum insigni, & Paulus multùm cōfidebat in eis, ut qui pleni erant dilectione, & diuites sapientia CHRISTI: sicut inferius suo loco docet.

Circūspectio apostolica.

Fides moralis & theologica.

Charitas fidem uiuam non deserit.

Obseruationes huius partis.

Obseruandum ex particula (Gratias ago) ꝙ licet gratiarum actio sit debita Deo, nō solū à nobis, sed à qualibet creatura, & quidē pro omni re, quæ in uniuerso cōtigit, cū quælibet ex datis à diuina bonitate ꝓcedat, imò ex īmenso suæ bonitatis ac liberalitatis fonte effluat & dimanet: id tamē maximè debitū est fidelibus, qui & probè persuasi sunt, ꝙ nec pilus in eorū cor-
Luc. 21. pore nutat sine illius beneuola uoluntate, qua illis cuncta in commodum cedunt: & præsertim si sunt electi, cum quibus &
Rom. 8. peccata cooperantur ad frugem. Præter id, quòd obruti sunt

Ab omnibus reddēda deo gratia, sed a fidelibus maxime.

infinitis charismatibus CHRISTI, cuius per gratiam, fidem, & dilectionem, uiua ac uera efficiuntur membra, illiusq; spiritu, tùm potati, tùm ubertim refecti, nequeunt bonorum operum nō esse grauidi, ac fructibus sancti spiritus diuites. Adde: quòd & sanctorum potiūtur cōmunione, in qua, & per quam, & Deus & CHRISTVS, sunt in omnibus omnia, ut nō semel Apostolus docet: & hic quidē largiendo primitias, in futuro verò obruendo affluentissimis copiis. Ergo, cum oībus, tum electis, ne tot, tāq; eximiis locupletati muneribus, Deo & CHRISTO reperiantur ingrati, cum & illis Deus uere sit Deus, & CHRISTVS uere sit CHRISTVS (si in eis, ut par est, in dies studuerint esse, uiuere, & moueri, sicut & ipsi in illis iugiter uiuunt, mouentur, & sunt) & gratitudinis sit, beneficium acceptū agnoscere, illud ac benefactorem commendatione afficere, & omni pro uirili, prout & possumus, uices rependere: haud dubium, quòd in horum exercitio assidue debent incumbere, ac neruos omnes exponere. Et præter sacrificium laudis, quo honorificatur à nobis, & sacrificium cōtribulati spiritus, quod ipse non despicit: calix accipiendus est salutaris, & panis æternæ uitæ, ut eorum oblatione, iugique altaris sacrificio, rependatur, quod rependere pro nostra imbecillitate non possumus.

Bonorum operum causa: communionis sanctorum. 1. cor. 15. col. 3. *Quod gratitudinis munus.* Act. 17. *Iugia fidelium sacrificia.* Psal. 49 & 50. & 115.

Obseruandum ex particula (quod sine intermissione memoriam uestri facio) quòd etsi sanctorum præces, cum sint membrorum ecclesiæ, sunt cuiuis fideli salubres, & ex ui communionis corporis mystici, ac dispēsatione (qui in eo est) spiritus sancti, ac prospectu regimineq; capitis CHRISTI (sicut & aliæ spirituales, ecclesiæ suæ diuitiæ) certa impartiātur lance, & prout singulis expedit, & ut proprio sibi merito, quodlibet cōparauit: nihilóminus sicut fas est cuiuis fidelium, post sollicitudinē pro toto corpore, etiam pro mēbro sollicitari peculiari, præsertim cum illi timetur, aut aliquod passurum periculum, dubitatur (aliàs membrum non prospiceret membro, non dolenti doleret, aut gaudenti gauderet) ita & fas est, imò & quouis iure probatū, publicos ministros ecclesiæ, post fusas præces pro mystico corpore, debere pro fidelium singulis, præces effundere, & pro eis maxime, quibus astricti sunt peculiari uinculo: imò & in omnibus præcibus iustum est, eorum memoriam facere, quemadmodum & pro Romanis, faciebat Apostolus.

Iustorū præces, cuiuis fideli salubres. 1. cor. 12. *Ecclesiæ Christi ministri, pro singulis tenentur orare.*

Ergo hoc ex loco, discamus Sacerdotes, & maximè si animarum cura sumus astricti, ut non solum pro populis nobis creditis interpellemus, sed & cum urget occasio, præces pro singulis profundamus, quin & admonente propheta, Inter uestibulum & altare ubertìm flere debemus, ut Deus faueat, tum omnibus, tum singulis qui opus habent, ac singulatim in orationibus sunt expressi. Siquidem multum ualet oratio iusti, si sit assidua: & si Stephanus non orasset, ecclesia Paulum non haberet. Nec modò ea præscripta lege, orandum est à ministris ecclesiæ, sed & singulatim à quouis fideli: tum quia vnicuique mandatum est de proximo suo, tum quia pro inuicem orandum est, ut saluemur, sicut frater Domini docet: imò & orandum est pro capitalibus hostibus, ut simus filij cœlestis patris, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluit iustis, & iniustis.

Munus Pastorum animarū Christi. *Ioel. 2* *Iac. 5* *vnicuique mandatum est de proximo suo.* *Idē ca. 5.* *Mat. 6*

Obseruandum ex particula (desidero uidere uos, ut aliquid impartiar uobis.) Quòd quamuis & natura moralis amicitiæ, ità amicos nectat & copulet, ut iuuet pariter uiuere, colloqui, conuersari, quia tamen non puro semper conciliatur honesto, sed haud rarò admiscetur commodum, imò & delectabile, nemini dubium, quòd ut reliquæ res humanæ, frequenter est imperfecta, ac magna ex parte fucata: præter id, quod maximè refert, quòd caret debito fine, non ea tantum de ratione, quòd non studet gloriæ Dei, sed quia nec commodo intendit amici, nisi & illud quouis pacto regrediatur ad se, propter quod & scitè Sapiētes docēt, aut uix, aut nunquàm inter homines amorem reperiri amicitiæ, cui amor annexus nō sit concupiscentiæ, unde nec mirum est, si deficit in tribulatione. At amicitia charitatis Christianę, prȩter id, quòd amicos uinculo longe arctiori coniungit, imò unum in corpus non secus ac membra compaginat, ardet non modò simul uiuere, colloqui, conuersari, sed & quicquid habet pro amicis impendere, non quidem ut sibi prosit, aut aliquid impendendo lucretur, sed ut illi proficiant & ditiores euadant: præter id, quòd Deum ità habet prȩ oculis, ut quicquid illis confertur, unicè in eius gloriam cedat. Ergo & in hoc ȩmulemur Apostolum, ut cuiuis fidelium, CHRISTI necessitudine copu-

moralis amicitiæ uis, etsi magna, est tamen imperfecta. *uis mira & absolutissima charitatis christianæ.*

lati, cupiamus nostra pro tenuitate prospicere, ac donum aliquod spiritualis gratię, quatenùs nobis est fas, spiritualiter impartire. Quod si præstare non possumus mutatione loci, aut
studium fidelium christi, ut saluentur proximi prædicatione uerbi, satagamus precibus apud Deum obtinere, ut oportunis illos charismatibus ditet: nitamur & literis rem procurare, ac eo pacto uitam sanctis operibus instituere,
ut lucentes mūdo, uelut in caliginoso loco, fidelibus exemplo *2. Pet. 1.*
simus, & hunc saltem in modum, illorū profectui consulamus:
haud obliti, ꝙ fructus lucis, sunt in omni bonitate, iustitia, *Eph. 5.*
& ueritate.

Enarratio posterioris partis præfationis.

Nolo autem uos ignorare fratres &c. Conciliatis fidelium animis, qui erant Romæ, argumentis ex ingenti ergà illos affectu acceptis, eosdem pergit attentiores facere, ex præstan-
optima captandæ attē tionis ratio. tia euangelij, quam summatìm, ac non secus ac epistolæ thema constituit. Verùm antequàm illo descendat, non solùm hoc muneris ad sese pertinere declarat, sed & propensionem animi in ea re, ualido argumento conuincit: à quo & orditur hoc modo. *Nolo*, inquit, quantùm ex me pendet, *ignorare*, sed certò cognoscere, *uos*, qui mihi, non solùm estis amici, sed charissimi, *fratres*, quippè qui unum eundemque patrem agnoscimus, & unam eandemque hæreditatem expectamus:
nec mihi solùm estis fratres, sed & CHRISTI IESV, quip- *Heb. 2.*
pè qui non confunditur uocare nos fratres, imò & sui corporis membra. Nolo inquàm, uos ignorare, quòd non semel, sed *Sæpè proposui*, decreui, animo destinaui, *uenire ad uos*, non quidem, ut urbem, quæ dominatur orbi, attenderem: non ut eximia, quæ in ea sunt ædificia, contemplarer: aut uti Romanus ciuis, in cœtu Senatorū & populi, meæ sortis periculum summerem, sed, *ut fructum aliquem*, profectò non carnis, sed spiritus, de quibus ad Galatas sexto, non legis, sed gratiæ, non mo
sis, sed euangelij, quod in alijs nationibus crescit, & in sege- *col. 1*
Prædicatiōis apostolicæ fructus. tem passim exuberat: non ut illum ego producam, sed ut il-
lum, *habeam*, non ut proferam, sed ut aliquando afferam. Si- *Ioan. 15.*
quidem non secus ac reliqui missus sum, ut afferam fructum, *1. cor. 3*

1. cor 3. non qui deleatur, aut igne consumetur, uti fenum, lignum,
2. Thes. 4 & stipula, sed qui maneat, & tandem mercedem recipiat, quãdo unicuiq; reddetur corona iustitiæ,

Habeam, inquam, *in uobis, sicut &*, habui, & habere desidero, *in reliquis gentibus*: quippè qui gentium omnium sum Apostolus, illisque omnibus debeo, siue sint Græci, qui exactè loquuntur, siue Barbari, qui uim uocis ignorantes, absonè sermonem proferunt, siue sint sapientia ac prudentia præditi, siue simplices sint & idiotæ, deficientes ingenio & iu- *Qui Græci & qui barbari.*
Mat. 28. dicio. Nam euangelium prædicandum est cuilibet creaturæ,
gal. 3 col. 3 quoniam sicut apud Deum & CHRISTVM, masculus non est, neque fœmina, non seruus nec liber, ità nec circuncisio, nec præputium, nec Scytha, nec Barbarus, sed omnes unum sunt: quippè qui sunt omnium Domini, nihil non condentes, nihil, quantum ex eis est, non restaurantes. Quare & mihi uehemens animi propensio est, ut mea pro uirili, *& uobis, qui Romæ estis euangelizem*. Quod & præstarem, eo lubentius, quo Romæ omnes ferè inueniuntur populi, ritus, *Roma non iniuria, babilon.*
1. Pet. 5 & nationes, ut iure (sicut & princeps Apostolorum fecit) dici possit uti maxima Babylon. Et licet ità frequenter statuerim apud me, non ualui tamen hactenus uoti fieri compos, eo quòd in administratione uerbi, & sanctificatione euangelij, impeditus sum, dum me oportuit, ità disponente Deo, & munere mihi credito exigente, alijs prouinciis occupa-
Rom. 15. ri, & à Ierusalem usque ad Illyricum, Dei euangelium adimplere. Sequitur.

Non enim erubesco euangelium. Dixerat ex officio incumbere sibi euangelizare omnibus populis, addiderat & propensionem sui animi, ad euangelizandum Romæ: sed quia id poterat reputari audax, cum negocium esset, natura difficile, imò & carnis iudicio execrabile, eo quòd prædicatio euangelij, prædicatio est CHRISTI crucifixi, qui Iudæis *Prædicatio euangelii, prædicatio ẽ christi crucifixi.*
1. cor. 2 est scandalum, Gentibus uerò stultitia: unde & pudore afficiebantur plurimi, periculo comprobantes, quanto exponebantur discrimini, quin & non raro plectebantur capite, qui tantæ prouinciæ nauassent operam, icirco rem uelut præoccupãdo, ac eiusmodi iudicio occurrendo, subiungit ꝙ illũ non pudet euãgelij: planè optimè persuasus, ꝙ siquis illud

erubuerit, ꝗ & hûc filius hominis erubeſcet in nouiſsimo die. *Luc. 9*

Virtus enim Dei eſt, in ſalutem omni credenti. Efficaciſsima ratio, cur neminem euangelij pudere fas ſit: nimirum, quia illud, *virtus*, hoc eſt, vis, poteſtas, robur, efficacia, *eſt*, non hominis, qui natura eſt imbecillis, nec cuiusvolueris creaturę, quę niſi omnipotentis manu ſeruetur, cedit in nihilum, non totius uniuerſi, quod eget moderatore, cuius nutu, non ſolùm agatur, ſed in ſe ipſo conſiſtat, ſed, *Dei*, hoc eſt, patris, filij, & ſpiritus ſancti (ità & hoc loci ſumnitur Deus) qui nõ modò author eſt hominis. & cuiuslibet creaturæ, ſed orbis moderator & rector, quin & tàm immenſæ poteſtatis, ut nihil ſibi non cedat, ſed & pro arbitrio, quicquid libuerit, incunctãter efficiat.

Euãgelium dei uirtus efficacisſima.

Eſt, inquã, Dei virtus, at non in perditionem, ſed, *in ſalutem*, aliàs nec euangelium foret euangelium, quia non eſſet fœlix, fauſtumq; nuncium, ſi homines non ſaluaret, ſed perderet: præter id, ꝗ nec Deo congruit, qui Deus eſt ſalutis, nec CHRISTO, qui venit nõ ut mundum iudicaret, ſed ſaluaret: dummodo credamus in eum, unde & ſubdit, *omni credenti*, profectò fide non mortua, et informi, prout inuenitur in Sathana, aut in quouis homine, qui & ſi baptiſmo ſit tinctus, eſt tamen ſine gratia Dei: ſed viua & charitate formata, fide quæ operibus ſanctis eſt grauida, & per dilectionem nunquàm oportunè non operans. *Ioan. 3.* *Gal. 5*

Euangeliũ, ſi non ſaluaret euangelium non foret.

Quod ſubdit, *& Iudæo primùm & Græco*, non ea dumtaxàt factum eſt ratione, ut hominum genus doceat his duobus includi, ac eo pacto credentes cuiusuis nationis complecti, ex quibus, haud ſecus ac duobus parietibus, uno in lapide angulari CHRISTO coniunctis, tota ædificetur eccleſia: ſed & ea quóque, vt explicet euãgelium vtriſque expoſitum, imò & æquè exhibitum, quandóquidem etſi Iudæi blandientes ſibi, iactabãt ſe hæreditatem Dei, à quo & eximijs illuſtrati fuerãt priuilegijs, ut et nõ longè poſt, apoſtolus refert, Gentes tamen illis in euangelio non inueniuntur poſtpoſitæ, ut et quæ benedicendæ erant in CRISTO, iuxtà pollicitationem Abrahæ factam à Deo: quin & in illius peculium eleuandæ, iuxtà petitionem CHRISTI, poſtquàm fuit excitatus à mortuis. Ergò particula, primùm, nota non eſt præſtantiæ, aut præceſsionis in euangelio: ſed æqualis ſortis & conditionis *Eph. 2.* *cap. 9.* *Gen. 22.* *Pſal. 2.*

Euãgelium æquè expoſitum iudæis & græcis

tionis, in consequenda salute. Nam licet ante aduentum CHRISTI, insignem ualuerint Israelitæ ex oraculis notitiam habere de eo: licet et in aduentu eius, illis prius euange-
Mat. 15. lium sit prædicatum, nimirum propter promissiones patrum,
rom. 15. & prosapiam, ex qua originem duxit: non tamen gentes, ob id, in recipiẽda salute, inferiores sunt redditæ, quin & illo excitato à mortuis, suisque eum non recipientibus, præcones
Acto. 13. CHRISTI conuersi fuerunt ad gentes: & fractis ramis natu-
rom. 14 ralis oliuę, ex oleastro in oliuam pinguẽ sunt insitæ, ut Paulus suo loco docet.

Verùm ut res reddatur dilucida, perspiciendum est, euangelium bifariàm, hoc in loco accipi posse, non secus ac testamentum et lex: altero pro uerbis uocibusque, quibus explicatur, siue sint ore prolata, siue scripturæ commissa: reliquo, pro re, uoce, uel scripto expressa, de qua dicendum est paulò post. Et primo quidem mõ, haud obscurum est, quo pacto uirtus sit Dei, cum indubiè aliter nõ sit, quàm artificis organum, virtus et potestas eius est (nimirum per metonomian) ea scilicet ratione, ꝙ per illud, uirtus artificis transit, dilabiturque ad rem, quam arte constituendam esse decreuit, ita quidem et uerbis euãgelicis prolatis, uel æditis, Dei uirtus, haud secus ac organo quodam, ad corda nostra pertingit, percutit, emollit, innouat, & regenerat, vt uerè ex mancipijs Sathanæ, filij efficiamur Dei. Vnde et ad prædicationem Petri & Pauli, *Euãgelium, perinde ac lex, duobus modis accipitur.*
in Actis. imò et apostolorum omnium, homines reconciliabãtur Deo, subscribebant CRHISTO, et salutari se committebant lauácro, ut per uerbum renascerẽtur in spiritu. Nec modò ad prædicationem, sed ad scripti euangelij exhibitionem, mul- *Fructus euãgelici uerbi, tum prolati, tum scripti.*
Bartholomeus. Barnabas. tis accedebat salus: cum Bartholomeus & Barnabas, librum euangelium supponendo, sanarent ęgrotos, non solùm corpore, à quo initium proficiscebatur salutis, sed & animæ, ad quam salus dirigebatur carnis (tàmetsi, subsequente doctrina, ac gratia spiritus paracléti, sine qua salus animæ nulli contingit) Constat ergò, quo pacto euangelium priori modo acceptum, uirtus est Dei, et quomodo ad salutem proficit omni, qui credit, sed id non intendit apostolus.

Secundo autem modo, euãgelium auditur pro CHRISTO

Euangelium aliquando pro christo, qui præcipuè continetur in eo. & quidem crucifixo, quod præcipuè continetur in eo: & potissimum hoc in loco, est intentum à Paulo. Et quidem quòd præcipuum sit contentum, uel ex hoc est euidens, quòd non alia ratione, uerbum nuncupatum est crucis: & Corinthijs resummens Apostolus, quod potissimum euangelizando eis impartitus sit, Tradidi, inquit, uobis, quòd CHRISTVS, mortuus est pro peccatis nostris. Quod uerò à Paulo maximè sit intentum, uel ex eo est constans, quòd suis in concionibus & epistolis, nihil æquè profitetur, ut CHRISTVM crucifixum; quem non modo dicit uirtutem Dei, sed & sapientiam eius. Siquidem CHRISTVS crucifixus, licet ex parte, qua est unũ cum patre, indubiè sit omnipotens, ex ea tamen, qua est unum cum nobis, sine controuersia, est infirmus, eò quòd communicauit carni & sanguini, sicut & nos communicamus eisdem: quia etsi non induit carnem peccati, induit tamen peccatrici persimilem, ut habitu inueniretur, ut homo. *Christus maximè fortis, & maximè imbecillis.* *1 cor. 1* *cap. 15.* *1. cor. 1.* *heb. 2*

Quid ergo? Etsi ualet CHRISTVS, Dei nuncupari uirtus, ut Deus, in præsenti tamen, uirtus Dei nuncupatur ut homo. Nõ eo pacto ꝙ à natura nostra, quæ in eo est, sit profecta, sed quia ex diuinitate, quæ in eo corporaliter habitat, ad illam uberrimè est transfusa. Nam sicut ex parte animæ, nactus est omnem gratiam Dei, quippè qui plenus ea est, non solùm pro se, sed & pro nobis, ut de illius locupletemur ubertate, imò & pro spiritibus cœli, ut qui caput est nedum hominum, sed Angelorum, sicut & uerè decet unigenitum patris, cui non solùm omnia iure debent esse subiecta, sed & in illo Dei prouidentia mirificè recapitulata: & sicut ex parte mentis ditatus est omnium cognitione, ut in quem profusi sunt thesauri sapientiæ & scientiæ Dei, ut meritò lux euaderet mundi, omnésque ueritatis luce perfunderet, qui uersantur in tenebris, & umbra mortis, nobis à Deo datus non solùm ut apostolus, sed ut doctor & magister, quem maximè audire debemus, ut Pater non semel attestatus est: itá & ex parte potestatis, donatus est omnium potestate, ut meritò uirtus euaserit Dei: si quidem illi omnia Pater dedit in manu, & potestatem assequutus est, omnis carnis, & omnium ferendi iudicium, quia filius hominis est. *col. 2.* *copiæ e: thesauri christi iesu.* *Col. 2* *Eph. 2.* *Col. 2* *Ioan. 1. & 8* *Luc. 1* *Heb. 3.* *Mat. 23* *Mat. 17.* *Luc. 3.* *Ioan. 14 & 5 & 17*

Qua de re attendendum, quòd etsi Deus semper est mirabilis & creatis mentibus incompræhensiblis, in reparatione tamen hominis, & recapitulatione in CHRISTO, & per CHRISTVM, totius uniuersi, longè mirabilior, longèque incompræhensibilior est: ut qui præter omnium existimationem, sicut maximam CHRISTI gloriam, in maxima constituit contumelia, supręmam exaltationem, in extrema humilitate, & immortalem uitam, in execrabilissima morte: ità & efficacissimum robur & uim, in summa illius posuit imbecillitate, ac uirium defectione. Ergó si Dei prouidentia, uirtus in infirmitate perficitur, si Paulus cum infirmatur, fit potens, si infirma à Deo eliguntur, ut fortia confundantur: nemini erit obscurum, CHRISTVM euasisse tunc, maximè ualidum, cum maximè uisus est imbecillis: ergò ualidissimus fuit in cruce, in quam non modo suffectus est, in infirmitate, sed extremè contritus in ea, non solùm derelictus ab amicis, apostolis, & ardentissimo patre, sed traditus uoluntati suorum hostium, ut pro libito debaccarentur in illum: à quibus et humiliatus, afflictus, percussus, et immanissimè diuexatus, non modo non retaliauit, non modo non comminatus est, sed non secus ac agnus coràm tondente, uellicante, mactante, non est conquestus, imò est benepręcatus, ut oraculum monuit, & princeps apostolorum compleuit.

Etsi deus nunquam non mirabilis, in recapitulandis tamē rebus in christo, mirabilissimus est.

2. cor. 12 *1. cor. 1* *Esa. 53* *Psal. 21* *1. Pet. 2* *Esa. 53.*

Ergo non mirum si in cruce positus, non modo fortissimus, sed & ipsa Dei uirtus, factus est. Ergò non mirum si Sathanam debellauit, & illius caput attriuit: non mirum si deprædatus est tartarum, & captiuam captiuitatem eduxit: non mirum si mortem occidit, peccatum exterminauit, mundum suæ ditioni subiecit: & denique omnia ad se non solùm conuertit, sed pertraxit. Nec quidem ut iudicium attentaret, sed ut salutem afferret, imò ab omni malo eriperet: quippè qui non solùm uenit saluator, sed ut cornu salutis, ut Zacharias cecinit. Ergo euangelium uirtus Dei est in salutem, quia CHRISTVM, nobis exhibet crucifixum, in quo mirum in modum emicat efficacia, ac potentia Dei, qua decreuit uniuersum saluare, & homines ad cœlestem hæreditatem & fœlicitatem

omnipotentia crucifixi

Luc. 11. *Eph. 4.* *col. 2* *Ioan. 12.* *luc. 1.*

reducere, imò & in illa longe locupletiores reddere.

Amplius, potest & prædictis proximè, euangelium eo pro beneficio summi, quo insigniter affecti sumus à CHRISTO: cum & illud inter præcipua sit, quæ continentur in eo. Quod & si sua ex præstantia præclara multa complectitur, quæ tamé, nemine discrepante, potissimum illud nobis reddunt illustre, iustificatione, sanctificatione, ac redemptione compræhensa sunt: propter quod & Apostolus, illud breui perstringens, CHRISTVS inquit, datus est nobis à Deo, iustitia, sanctitas, & redemptio: & alibi, iustificati estis, sanctificati estis, redempti estis, per nomen Domini IESV. Et quanquàm tria hæc, in euangelio non solùm ex CHRISTO, & quidem crucifixo, profecta docemur, sed & ad illa non segniter excitamur: satis tamen est, si illa in salutis uerbo, in quo & ea Paulus in præsenti comprehendit, animaduertimus. Nàm licèt, & salus esse possit à quouis genere mali, maximè tamen ac optimo iure, ab eo genere est, quod simpliciter malum includit, quod indubiè peccatum est: ergo nec simpliciter salus est, nisi salus à peccato sit, ergo quia salus, quam euangelium exhibet (quia simpliciter salus est) ut salus à peccato sit, necessarium est: propter quod & CHRISTVS, per quem salus euangelica facta est, uenit quidem ut saluaret populum, at in præsenti non ab omnibus malis, quoniam non ab incommodis & pœnis huius uitæ, quæ & electis in exercitium relinquuntur uirtutis, sed ut uaticinatus est Angelus, à peccatis & delictis, quæ præcipitāt hominem in perditionem.

Beneficium christi, quæ potissimum cōplectatur — 1. cor. 1 — 2. cor. 6 — *Salus euangelica, à quo malo liberos faciat.* — Mat. 1

Ergo cum in peccato connexa sint tria, culpa, macula, & pœna, constetque primum reconciliari iustitia, secundum ablui sanctitate, & tertium deleri redemptione, profectò imprimis detrectari non potest, in salute, quæ est à peccatis, quæ diximus, urgenti ratione concludi: deinde & præsentem interpretationem præmissæ non dissonare, sed proximè illam accedere, imò cum non nisi à CHRISTO, eoque crucifixo tria illa dimanent (quippè qui ideò pro peccatis immolatus est, ut iustitia Dei euadamus in eo, à quibus & lauit in sanguine suo, & redemit non auro, uel argento, sed effusione sanguinis præciosi) indubiè quòd illam supponit, imò & eo pacto complectitur, ut sine illa esse non possit. Quare

Tria in peccato connexa, & quo pacto singula per Christū exclusa. — 2. cor. 6 — Apoc. 1 — 1. Pet. 1

si CHRISTI beneficium, CHRISTVM continet crucifixũ, haud difficile est accipere, quomodo & illud uirtus appelletur Dei: præter id, q & alia illud sibi uendicat ratione, nimirum q iustificare, sanctificare, redimere, idq; à peccatis & delictis, nequit ex cuiusuis creaturę potestate procedere, eo q in ijs præstandis opus est infinita uirtute, quæ rebus creatis non cõsonat: nec modo opus est infinita uirtute, sed & quæ ualidiori nitatur conatu, q̃ factum est in creatione mundi, vt scite Augustinus docet: propter quod & iure constitutũ est, ut Seruator hominum, non tantum transcenderet hominẽ, sed etiã Angelos, quin & uirtute omnem excederet creaturam, ut tandem tanti mediatoris impendio, ac tam eximio & incogitabili beneficio, nedum saluarentur homines. sed & quicquid lapsu ceciderat hominis, ac eo pacto omnia recapitularẽtur in CHRISTO. *Iustificare sanctificare redimere, opus sunt infinita uirtutis.*

Ephe. 1. Deniq;, & cum in beneficio CHRISTI, gratia implicetur spiritus sancti, haud dubium, q & ea euangelicæ uocis explicatio, qua illa dicitur cõtineri, à mox posita acceptione, non discrepat. Siquidem, & nõ semel, in scripturis euangelium dictũ est spiritus, ut cum contraponitur legi, quæ dicta est litera: & spiritus uitę, sicut è diuerso litera dicitur mortis, & per hoc spiritus gratiæ, quæ uita spiritus est: vnde & frequenter euangelium uerbum dicitur gratiæ, & Paulus, quia ad euangelizandũ est assumptus, minister ac dispensator dictus est gratiæ, ut constat in epistolis suis. Et quadrat etiam hoc in loco ità euangelium sumere, cum & gratia non solum nobis impartiatur à CHRISTO, nam sicut lex data est per Mosen, ità & gratia facta est per CHRISTVM, sed & uirtus Dei est, qua potẽtes euadimus, tùm in debellandis hostibus, contra quos iugis nobis est colluctatio, tùm in perferendis aduersis, quæ nobis relinquuntur ad frugem: quin & ad assequẽdum fœlicitatem repromissam, quoniã gratia Dei uita æterna, in qua omnis salus absoluitur, ac quod uolueris bonum mirifice aggregatur.

Margin: 2. cor. 3 Rem. 8 — Euangeliũ, quo spiritus, uita, & gratia Dei. — Acta 20 — Ephe. 3. — Ioan. 1. — Eph. 6 — Rom. 6.

Iustitia enim Dei, in eo reuelatur, ex fide in fidem. Præmisit euangelium esse potestatẽ Dei omni qui credit, modo id ualida ratione constituit: non solum ut cõstantius, quod pręmisit, subsistat, sed ut & thema, quod pertractaturus est, compleat & absoluat. Et ut aliquid de singulis attentemus, principio atten-

Iustitia qua deus, & est, & dicitur iustus, quo pacto hoc loci accipiẽda sit

dendum iustitiam hoc loci, & ad mentem, si non fallor, Apostoli, summendam esse è regione Dei, ut de illa quidem recipiatur, qua & est, & dicitur iustus: quod & planè potest tribus modis exponi. Primò quidem, ut aliud non sit quàm bonitas, sed integra & absoluta: quod nec insolitum est literis sacris, nec phylosophorum scholis. Nam à iustitia hoc pacto, & Abel, & Noe, & Iacob, & Ioseph, & Zacharias, & Simeon, & plures, nuncupati sunt iusti: & clarum est apud phylosophos, nonnunquàm iustum acceptum esse, pro bono, & iustum maximè, legali iustitia. Siquidem cum uirtus quælibet, bonum (vt dicunt) reddat, illam habentem, ea saltèm ex parte, qua moderatur eum, ut sobrietas ex parte potus, & castitas ex parte ueneris: haud dubium, quòd legalis iustitia (cum omnes complectatur uirtutes) eum apud quem nituerit, bonum quidem constituet: at non ex parte, sed integrè. Ergo hoc pacto audita iustitia, perspicuum est, quòd congruit, & potissimè, Deo: imò quòd illi congruit absolutè & unicè, quippè qui nedum est summè bonus, sed ità est bonus, ut solus sit bonus, CHRISTO testante, quod nemo est bonus, nisi solus Deus.

2. Ethic.

Legalis iustitia, bonũ qui illã hẽt, omnifariã facit.

Mat. 10 luc. 18.

De hac iustitia ac bonitate Dei, sermo non rarò fit in scripturis: Vt, iustitia plena est dextera tua: Annunciabunt cœli iustitiam eius: Memoriàm abundantiæ tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt. Et illud. Iustus Dominus, & iustitiam dilexit. Et iustus Dominus in omnibus uiis suis. Et misericors Dominus, & iustus, & multæ misericordiæ inuocantibus se. Quæ & in euangelio, hoc est, in CHRISTO crucifixo, uel si magis in beneficio eius, siue gratia spiritus sancti, maximè (sine controuersia) fulget: quin & eò usque fulget, ut uerè amplius fulgère non possit. Si enim bonitatis est, liberalem ac beneficum esse, si ad illam spectat effundere, ac communicare sese, si ei proprium est mouere, attrahere, & magna cum suauitate ad seipsam adducere, tùm omnia, tùm potissimum corda humana (nam bonum, inquiunt, quod omnia appetunt: & inquieta sunt corda nostra, donec in summo bono quieuerint) dissimulari planè non potest in euãgelio, non dicam innui, insinuari, sub umbra ac uelo contineri, sed palàm, sed patentissimè detegi, exhiberi, & manibus pertractari, oceanum libe-

Psal. 47 & 21. & 144. et 10 & 144. & 114.

Iustitia seu bonitas dei, maximè in euangelio fulget

1 Ethi. 1 Aug.

ralitatis, quin et (si dicere nefas non est) prodigalitatis Dei, experiri, imò maximo cum stupore, rem perindè ac incredibilem, profiteri, plusquàm profusissimam communionem sui: quippe qui non solùm mundo unigenitum dedit, aut pro nobis cruci exposuit, sed & cum eo & se, & omnia impartiuit, imò & magnificentissimè elargitus est. In quo unigenito, & maximè cruci affixo, tàm ualidè, tàmque mirificè cum omnia, tùm homines præcipuè, ità conuertit ad se, compulit, & adiunxit: vt deniquè non quieuerit, quousque ea in se, insolubili nexu reuinxerit, ac modo quopiam transformauerit, ut tandem omnia esse possit in omnibus.

Incredibilis oceanus bonitatis diuinæ

Rom. 8 *Ioan. 12.* *1. cor. 15.*

Secundò, iustitia idem est, quod ueracitas, seu fidelitas promissionis Dei: quo modo, & non raró, summitur, & in diuinis literis, & in Ethnicorum placitis. Cum enim hoc pacto, aliud non sit, quàm promissi constantia, exhibitioque: certum est, quòd non immeritò, si ab utrisque pars definitur iustitiæ, quæ ex sui ratione, unicuique reddit, quod debitum, unicuique est. Constat autem, quòd iustitia exigit, ut qui promisit, maneat promissis, quæ & oportunè persoluat: aliàs nota inureretur perfidiæ, mendacij, & inconstantiæ: quod apud homines, maximè execranda res est. Quare etsi quæuis iustitia principem decet, ea tamen maximè, qua promissa adimplet, & præstat quod spopondit: & potissimum si & promissa, iuramento sanciuit. Ergo & supremum maximumque omnium principem, Deum inquàm optimum, út stet promissis, sitque fidelis in uerbis, & iustus in sponsionibus, præ omnibus decet: & maximè quas iureiurando firmauit. Qua de re, & si sponsiones Dei erant multæ, & si maxima ex parte, iuramento sacratę, eò tamen quòd omnes pertinebant ad CHRISTVM, qui sicut est legis, & oraculorum scopus, ità & pollicitationum Dei finis, & terminus: ideò eo incarnato, ac cruci appenso, Deus suis promissionibus est iustificatus, ut qui stando promissis non solùm suis in sermonibus fidelis & uerax est habitus, sed & eòusque fidelis & uerax inuentus, quòd ut præstaret, quod erat pollicitus, unigenito non pepercit: quem unicè diligebat, & inquem omnes diuinitatis suæ thesauros coacervauerat.

Iustitia non raro pro ueracitate sumpta.

Psal. 144 *Rom. 10.* *2. cor. 1.* *Rom. 3* *Ephe. 1* *col. 2.*

Promissiões dei, oẽs pertinere uidentur ad christum.

Et licet CHRISTVS, repromissus fuerit ab exordio mundi, licet & in statu innocentiæ, matrimonium consecratum sit, in mysterium CHRISTI & ecclesiæ eius, licet & mox patrato peccato, pronunciatum sit semen mulieris, caput contriturum Sathanæ, & nō longe post, orsus, sit Enos inuocare in nomine IEHOVAH, quod ut alibi comprobatum est, nō solum nomini consētit IESV, sed mysterio continetur in eo: licet & præmonitus esset Abramus eius in semine, hoc est, ut interpretatur apostolus, in CHRISTO IESV, omnes benedicendas gentes, & per Mosen post exitum de Aegypto, inculcatum populo Israel: prophetam esse uenturum, quem siquis cōtempserit, exterminandum esse de familia Dei: & deniq; licet diuersis ritibus, cœremonijs, sacrificijs, quibus undique scatebat lex, passim adumbrata sit īmolatio CHRISTI: quia tamen, non nisi extante temporis plenitudine, propria in persona est exhibitus, mundo donatus, & orbi redditus manifestus, haud dubium quòd tandem, sed oportunè, iustitia promissionis Dei locupletissimè reuelata, hoc est, omni uelo detecta, uniuerso orbi in salutem, & tradita, & exposita est.

Christus patribus et frequenter promissus, ex multiplici ter adūbratus, sed nobis omni uelo detectus.

Gen. 2. Ephe. 5. Gen. 3. Eph. dig. prima. Gen. 22. Gal. 3. deut. 18. Heb. 9. 10. & 11. gal. 4. Esa. 9.

Tertio, iustitia summi potest, pro mulcta & satisfactione, nostris quidem facinoribus debita, & à nobis iure optimo requisita. Verùm quia soluendo non sumus, quippe quibus per peccatum uires eousq; sunt fractæ, adeò redditæ imbecilles, ut nō solū nō ualeamus eximere nos ab īfinito debito, quod in Deū cōmittendo cōtraximus, sed nec opus aliquod cogitare, quod sine gratia & misericordia Dei, eo in negocio efficaciter prosit: haud dubium, ꝙ si iustitia hæc, locum habere debet in mundo, necesse est, ut peculiari modo ꝓficiscatur à Deo, cui nihil est impossibile. Et quanquā Deus, & pluribus, & infinitis modis, illam ualuisset efficere, libuit tamen illud non præstare, nisi interuentu vnigeniti proprij, in quē (passibili ei coaptato corpore, & perfossis auribus, ut propensus esset ad obediendum) facinora nostra conijceret, ac in illo omni cum seueritate mulctaret, & hoc pacto nos ab impossibili nobis, satisfactione redimeret. Siquidem ea ratione Deus, CHRISTVM, qui peccatum nō fecit, nostris pro peccatis sacrificium fecit, ut nos tanto redempti præcio, iustitia Dei efficeremur in eo. Hac ergo de iustitia tertiò intellexit Apostolus, tradens eam in euangelio,

Satisfactio nostra cur à deo profecta, & cur in Christo exhibita.

2 cor. 3. Luc. 1. 2 cor. 5.

lio, hoc est in CHRISTO, ut sæpe diximus, crucifixo, eiusq; beneficio, & dono spiritualis gratiæ detegi, ac omnibus inuulgari. Quod non solùm res est explorata, sed tàm perspicua, quod importunum esset uerbum adijcere.

Verùm si iustitia Dei è regione summitur nostri, ut multi & grauissimi doctores accipiunt, pro ea scilicet, qua donamur ab eo, res est illustris, & perpaucis ualet explicari: quandòquidem omnibus est compertum, eam Dei iustitiam, in euangelio palàm ac sine inuolucro exhiberi, quam ipse nobis pro sui ergà nos dilectione, gratis impartit, imò in nos ubertim effundit. Quæ proculdubio est iustitia CHRISTI, in quo solo absoluitur, & interuentu eius gratiæ, & singularissimi beneficij: à nobis per spiritum eius participatur: quandòquidem etsi iustificamur gratis à Deo, per gratiam suam, id tamen non contingit sine redemptione, quæ est in CHRISTO IESV, sed de his suo loco diffusius.

Aug. et alii. — *Iustitia Dei, etiam pro illo auditur munere, quo impartimur ab eo, per gratiam, & beneficium Christi.* — *Rom. 3*

Quod autem subdit, *ex fide in fidem*, & si uarios sortitur interpretes, & si argutè res à pluribus explicatur: sat tamen fortè prestitisse uidebimur, si quod nobis, nostrà pro imbecillitate succurrit, breuibus afferamus. Ergò nostro quidem iudicio, cum præmisisset apostolus, euangelium forè Dei potentiam in salutem, non quidẽ omnibus, sed credentibus, et constituisset primam eius partem, nimirum Dei uirtutem esse, consequebatur planè, ut constitueretur postrema: omni inquam, qui credit: quod et præstat his uerbis. Si quidem ex illis liquet, quę illa sit fides, qua tenemur credere, ut salutẽ assequamur, nempè quòd ea est, quæ tendit ac reijcit sese in fidem, & per hoc, sine dubio, quòd fides est uiua, christiana, chatolica: quam Paulus definit ad Hebręos, substantiam esse eorum, quæ sperãtur, & argumentum rerum, quæ non uidẽtur. Ergò difficilè non est agnoscere, ad fidem, de qua sermo, essentialitèr pertinere, non solùm inniti præteritis ac præsentibus, sed etiam futuris. Ergò et necesse est credentibus in fide progredi, & ut (inquit Paulus) dum hic agimus, per illam ambulare, ac eo pacto ex fide in fidem iugiter tendere, & ut dicemus, sese in illam reijcere.

Fides in fidem, omnibus ad salutem necessaria. — *cap. 12.* — *2. cor. 5.* — *Eph. 2*

Verùm ut hæc sint illustria, attendenda sunt duo, Alterum est, quòd fides, de qua loquimur, est ueluti medium quo proxi-

D

fides, uti medium ad consequendum iustitiam.

mè Dei iustitiam adipiscimur, ut suo loco apostolus docet: *cap. 9*
propter quod, ut litera sit perspicua, uocula, posidenda, aut
quauis non dissimili, quæ & indubiè est subintellecta, supplenda
est. Reliquum est, quod fide uiua, christiana, catholica, dum hoc
uersamur in stadio, primitijs potimur beneficij CHRISTI,
& per hoc, salutis, & redêptionis humanæ, præstolantes absoluta
peregrinatione, ubertates & copias, quando mortale induet *1. cor. 15.*
immortalitatem, & corruptibile incorruptionem: quando
reformabit CHRISTVS, corpus humilitatis nostræ, in *Phil. 3.*
configurationem corporis claritatis suæ. Ergò fides, qua assequimur
iustitiam Dei, partìm est respectu præsentiū, eo quod per
illam impartimur diuina iustitia, & partìm est respectu futuri,
eo quod per eam credimus quæ speramus in patria. Ergo in fide,
qua iustificamur, progressus quidam includitur, quo ex fide
præsentium, in fidem progredimur futurorum: & ea quidem
firmitudine, ut nulla eorum maneat hæsitatio, propter
quod, & fides substantia eorum est, quæ speramus, & argumentum *Heb. 11.*
eorum, quæ non uidemus, ut latisimè ad Ephesios
diximus.

fides partim respectu præsentium, & partim respectu futuri.

Amplius, quod dicit, *in fidem*, pro Dei sumi posset fidelitate,
ut hoc doceamur ex loco, fidem, quæ iustitiam Dei assequitur,
eius esse naturæ, quod eorū quæ expectantur respectu, innitatur
maximè ueracitati diuinæ, imo quod in illam perindè ac
tutisimam anchoram reijciat sese: certisima facta, quod fidelis
est, qui promisit. Præter id, quod & hoc pacto, illa audita particula, *heb. 10.*
instruimur, nostris non innitendum operibus, aut quibus uolueris
exercitijs, quoniam à Deo omnia pendent, qui alio debito
non astringitur creaturæ, nisi debito promisionis propriæ:
ergo nostrum est illius fidei nos committere, & ab illa
prę omnibus dependere. Et licet prior interpratatio mentem
assequatur Pauli, hæc tamen, cum et uera sit, non recedit
ab ea: imò futura expectataque bona, cum arctiori
ad nos iure, nequeant pertinere, quā iure pollicitationis Dei, *Rom. 3.*
qui uerax est, & mentiri non potest, palàm est in bonis futuris,
ad quæ fides, ut patuit se extendit, Dei pollicitationem
includi: & per hoc ambas interpratationes quodammodo
connecti, imò & alteram ex altera, non obscura
ratione iuuari.

fides dei ueracitati innixa.

futura bona quo iure potisimū spectēt ad nos.

Sicut ſcriptum eſt, ſecundo oraculorum Abachuch, *Iuſtus ex fide uiuit*, græcè non legitur uiuit, ſed uiuet, nec ſolùm in præſenti loco, ſed Galatarum tertio, & Hebræorum decimo. Et licet hæc uerba, uarios patiantur ſenſus, quia tamẽ ſunt prę miſsis annexa, eorũq; rationem quodammodo explicantia, ritè, (ſi non fallor) poſſunt hunc in modum exponi. Cum enim proximè dictum ſit, iuſtitiam Dei, à nobis excipiendam, ac poſſidendam ex fide, ſed tendente ac ſe reijciente in fidem: ut id redderetur conſtans, adiungit quòd, *iuſtus*, non quidem iuſtitia ſua, quam Paulus arbitratur aliquando ut ſtercora, et Propheta pannus mulieris immundæ, ſed iuſtitia Dei, quam ſortientes in CHRISTO, & bonus odor Deo euadimus, & impolluti illius tribunali aſsiſtimus: Iuſtus, non iudicio mundi, qui uidet quæ foris parent, et ſæpe tenebras iudicat lucem, ſed iudicio Dei, qui intuetur cor, cuius & iudicium rectum, ac ſacroſanctum. Iudicio, inquam Dei, & maximè quo iuſtus aliquis decernitur abſolutè, & non quo iuſtus iudicatur ad tempus, & ob id, quo iuſtus iudicatur prædeſtinatus, & abſolutè inter filios Dei aſcriptus: propter quod et Paulus ad Hębreos, pronomen (meus) adiungit, uolens ea uerba ex ore Dei progredi, & per hoc, de iuſto ſuo, hoc eſt, ab eo abſolutè dilecto, ac intèr filios ſimpliciter enumerato interpretari. Et licet digladientur multi, an meus, ſcripſerit Abachuch, ut refert Apoſtolus, iuſtus meus ex fide uiuet, an ſua, ut transferunt ſeptuaginta, & modo in textu circumfertur prophetæ, iuſtus ex fide ſua uiuet, irrefragabilis tamen ſententia eſt apoſtoli, & tutius prophetæ textum admittitur deprauatum, quàm Paulum infidelem: præſertim cum non fuerit arduum, ſed facilè, textum eo loco corrumpere, quoniam exploratum eſt, affixum Iod, in affixum Vau, non rarò à minus aduertentibus commutari propter ſimilitudinem figurę.

[Margin: ζήσεται. — Phil. 3. — Eſa. 64 — 2. co. 2. — 1. reg. 16 — Eſa. 5. — cap. 10. — Quis iuſtus dei iudicio & abſolutè.]

Viuet, quod duobus modis interpretor: altero de uita ſalutis, quę uita eſt æterna, & per hoc, uita ſimplicitèr, in qua nulla imago oſtenditur mortis: ut uiuet, eo pacto ſumatur, quo ſumi uidetur decimo Lucæ (hæc fac, et uiues) & ea confirmatur thematis pars, qua dictum eſt, in ſalutem. Nàm cum præmiſiſſet euangelium eſſe Dei uirtutem, in ſalutem omni qui credit, idque non inualida ratione probaſſet, quia

[Margin: vita ſalutis, uita ſimpliciter.]

in eo reuelatur iustitia Dei, excipienda possidendaque, vt dictum fuit, ex fide in fidem, non fuit inoportunum adiungere, Dei iustitiam, ex fide in fidem acceptam & possessam, præstare salutem. Reliquo de uita præsenti: in quo attendendum, quòd magis intenditur quàm exprimatur, nam uita exprimitur absolutè, & intenditur commoda & iocunda, sicut & Ieremiæ uigesimo primo. Si quidem iustum non conturbabit quicquid illi acciderit, ut & Sapiens docet. Et scitè uerbo utitur in futuro, ut percipiatur, quòd uiuet eo pacto indesinentèr, quandóquidem nisi qui perseuerauerit, saluus esse non poterit.

Vita commoda & iocunda.

Prou. 12

Luc. 12.

Ex fide, sine dubio, tendente ac se reijciente in fidem. Et iuxtà primam interpretationem uitæ, res est perspecta, quandò nemo est, qui non uideat, Dei iustum, de quo sermo, eo pacto tandem, ex fide in fidē, illius possidere iustitiam, ꝙ uicturus est uita beata. Iuxta uerò interpretationem postremā, etiam res satis est clara, quandò sicui uita præsens est cōmoda, & ærumnis minus infesta, ea maximè est, quā iustus, ex fide ducit, in fidem, Nam cum iustus hoc pacto, non pendeat ex his, quæ sunt mundi præsentis, quippè qui illo utitur ac si nō uteretur, haud ignarus ꝙ decipit, & ꝙ totus in maligno positus est, sed pendeat ex his, quæ sunt mundi futuri, quippè qui non contemplatur, quæ uidentur, & temporalia sunt, sed quæ non uidentur, & æterna sunt, optimè persuasus, ꝙ sua politia in cœlis est, & ꝙ si in præsentia necesse est, illum in aliquo diuexari, illud tamē modicum est & leue, & tamen quod expectatur, æternū habet gloriæ pondus: indubiè non solùm habet aduersa omnia, quibus in peregrinatione premimur, æquanimitèr tollerare, sed & periocundè uitam istam transfigere, certior factus, quòd spes in qua gloriatur, illi reposita est, quæ & non confundit.

Iustus de quo sermo, non pendet ex his quæ sunt mundi huius.

1. cor 7

1. Ioan. 5

2. co. 4.

Phili. 3

2. co. 4

2. thi. 4

Roma. 5

Hactenùs præfatio & thema totius epistolæ.

Obseruationes huius partis.

Obseruandum ex particula (Nō enim erubesco euāgeliū) Quòd si CHRISTVS, crucifixus, mundo res est execrabilis, & ob id, euāgelium (eius iudicio) res est stultissima, his tamen qui ardore charitatis CHRISTI affixi sunt cruci, & carnem crucifigunt.

Christi crux quibus sacro

1. co. 1

crucifigunt cum vicijs &concupiſcentijs, res eſt celeberrima, ſacroſancta,& omni obſeruatione dignisſima:ut qui ſtigmata Domini noſtri,non ſolùm habent in corde,ſed & patiuntur in corpore,ac nequeunt niſi crucē ſuſpicere,amplecti, exoſculari,& illi oēm gloriam attribuere:idq; plusq̄ optimo iure, cum CHRISTI crux ſit gloria Dei,propitiatio mundi,contritio Sathanæ,abolitio delicti,deprædatio tartari,& recapitulatio, imò & renouatio,totius vniuerſi. Ergò chriſtianū hominem, non tantū euangelij pudere nō decet,ſed illi debitum eſt, illud & ſemper,& pasſim,tùm uerbo, tùm uita præſtare,non modò æquo animo,ſed & ardenti affectu,exemplo capitis,ſuam exci piendo crucē,nunquā non memor,ꝙ ille patiendo pro nobis, nobis dimiſit exemplū,ut ſectemur ueſtigia eius.Quòd ſi mun dus rem execratur, repetamus intrà nos, ꝙ illi renuntiatum eſt in baptiſmo,ut crucifigatur nobis, ſicut & illi nos crucifixi ſumus:ſi illudit ſapientia carnis, & ſtulta Micol deridet tripudiantem Dauid,coràm arca Domini,non excidat animo,ꝙ ſapientia carnis inimica eſt Deo, & ꝙ qui in carne uiuunt, Deo placere non posſunt:quin & qui carnis audiunt deſideriis moriuntur, & qui ea reſpuunt, uiuificantur.

ſancta,& illius robur et uis.

Gal.5. & 6

Continuum pii hominis ſtudium.

1.Pet.2

Gal 6

1.parali. 15.

Rom.8.

Obſeruādum ex particula (Virtus Dei eſt, in ſalutem omni credenti.)Quòd etſi diuina uirtus ualuiſſet nos ſine fide ſaluare,eò quòd in illius uoluntate cuncta ſunt poſita: placuit tamen,ac profuſisſima in nos charitate conſtituit,ut fide nanciſceremur ſalutem:ut illa præſenti peregrinatione,non ſecus ac ſalutis participio locupletati(nàm & qui credit, æternam uitā inchoauit in ſe)ad illud,quod reſeruatur in patria,& ardentius ſuſpiremus, & celerius progrediamur. Sicut enim Deus ardorem cuiuis indidit creaturæ, ad naturalem finem, ita & electis, quibus & timor Domini concreatur à uulua matris, ardor ingens inſerendus eſt,ad fœlicitatem patriæ,quæ & longo interuallo, naturæ facultatem excedit,qui & maximè, ex uiua fide conſurgit,quæ & ſubſtantia eſt rerum ſperandarum, & argumentum non apparentium.Ergò ſi ritè penſetur,quòd munificentia Dei patris, ciues ſumus aſcripti ſanctorum, domeſtici Dei, & conſortes naturæ diuinæ,imò & membra CHRISTI IESV: & propterea quòd iure præſtare aſtringimur uitam non difformem ab eis,quin & capitis uitam omni ſtudio

Heſter.13

Et ſi alio medio,Deus ualuit nos ſaluare,nō immeritò tamē placuit, ut ſaluamur fide.

Ioan.3.

Eccl.1.

heb.11.

Eph.2.

2.Pet.1.

exprimendam esse à nobis, quippè qui & prædestinati sumus Rom.8
in imaginem eius, vt sit primogenitus inter fratres: omnibus
pōtest esse perspectum, quantæ necessitatis sit, non solùm cre-
dere, sed per fidem ambulare, illius promissa suspicere, ad illa
operibus pietatis cōtendere, & hoc pacto, quæ diuinæ sunt vo
luntatis, pro uiribus adimplere. Ergo non modò prouidè fa-
ctum est à Deo, vt credamus, sed suauitèr ab eo constitutum
est, vt credendo saluemur. Qua de re non solùm iustum est, vt
credamus, sed ut credamus ex animo, non tātùm intellectū ca 2.cō.10.
ptiuando in obsequium CHRISTI, sed & pectus dilatando,
ad cōplectēdum eum, qui per fidē gestit habitare in cordibus Eph. 3.
nostris. Vt complectamur inquā, CHRISTVM, & maximè gal.6
crucifixum, cum in illo non solū salus sit, & redemptio nostra,
per quem & saluati & liberati sumus, sed & uirtus ille sit unica
in salutem: quoniā sub cœlo datū non est aliud nomen, in quo Act.4.
valeat quis saluus fieri, vt Petrus apostolus docet.

Iustum est nos non modo credere, sed credere ex toto pectore.

Obseruandum ex particula (Iustitia Dei, reuelatur in eo, ex
fide in fidem.) Quòd si iustitia Dei, non modò reuelatur, sed &
mirum in modum fulget, imò & mundo uberrimè exhibetur
in CHRISTO, eoq; crucifixo: nihilòminus & reuelari, & in
dies resplendescere debet in omnibus, qui ex animo CHRI- Col.1.
STO subscribunt, vt adimpleatur quod passionum eius deest,
in corporibus suis, pro corpore eius, quod ecclesia est. Ergò si
membrorū est æmulari caput, si fratrum exprimere primoge-
nitū, si seruorum gestare insignia Domini, & militum confor-
mare se duci: omni studio annitendum est nobis, vt crucifiga-
mur cum CHRISTO, vt portantes stigmata eius in corpo- gal.6.
ribus nostris, non solùm ad imaginem refingamur noui homi
nis, in iustitia & sanctitate ueritatis, sed nec fatigemur, aut ani Eph.4.
mo concidamus, in perferēdis aduersis: quin & promptissimi heb.12
simus pro fratribus, nostrisq; cōmembris, non solū illius exē-
plo, ærumnarum aliquid pati, sed & uitam ipsam profundere, 1.Ioan.3
sicut & pro nobis ille profudit. Et mortui nobis, mundo, & Sa
thanæ, non solùm non fructificemus peccato, non solùm illius
excutiamus iugum, sed & quod in nobis, illius uestigium rema
net, insectemur, nunq̄ non allidentes ad lapidem, qui CHRI-
STVS est, paruulos eius: ut tandem in spiritu resuscitati cum Psal.136
CHRISTO, & in uitæ nouitate progredientes cum eo, ac ex

Non simplici ratiōe astringimur æmulari christū.

christiani hominis inges conatus, & progressu.

fide tendentes ac suspirantes in fidem, fauore & gratia eius, nō solùm triumphemus de hostibus, non solùm fœcundissimi ac grauidissimi simus actionibus sanctis: sed in CHRISTVM, miram methamorphosim passi, unum idemq; quodammodo, euadamus sacrificium, unum idemq; holocaustū, corãm Deo, cum illo, quod pro nobis, ab eo est oblatum in cruce.

Obseruandū ex particula (Iustus ex fide uiuet,) Quòd si naturalis uita, adeò expetibilis est uiuentibus ea, ut ea pro, faciant, quicquid faciūt, & quod in se perpetuò retinere nō possunt, successione retinere conantur, nã eousq; natura in quo- uis uiuentium (si tamen non sint orbata, aut spontanea generatione producta) est ad generandū propēsa, ut nihil æquè for sitàn concupiscat, q̃ tale, quale unumquodq;, est procreare, ut modo quo ualet, æterno diuinoq; esse participet: quantò uehementius uita gratiæ, & æternæ gloriæ, nobis expetenda est, et ea pro, quicquid agimus consecrandū, ut tandem in nobis simus perpetui, imò & diuina fœlicitate beati, & per hoc adeò bonorū omnium cumulis obruti, ut nihil supersit quod deside rari ualeat? Ergo si iustus, ex fide in fidem, uicturus est perpetuò, si cœlesti, æternaq; potiturus est fœlicitate: cur quæso, tor pescimus ex fide in fidem tendere, Dei iustitiam amplexari, illam accuratissimè possidere, & in dies eam nobis locupletiorem efficere, ac bonorū operum fructibus, semper uberiorem ostēdere? Rursum, si CHRISTVS ea uita est, si Paulus quod uiuit in carne, in fide uiuit filii Dei: cur tàm frigidi, tamq; desides sumus, ut non feramur ad eum, præsertim trahente Patre, uocante nos filio, ac mirū in modū subducente nos spiritu sancto, cum & certissimi simus, ꝙ nos non eijciet foras, sed ad interiora trahet, in cellaria introducet, ut ingredientes & egredientes refocillemur in eo? Ergo annitendum omni uirili, ut iusti Dei simus, annitendū ut ex fide in fidem non segnitèr proficiscamur, annitendū vt rapiamur in CHRISTVM, & prorsùs transformemur in eum: ut hoc pacto, nōn solū uiuamus in illo, in quo planè uiuimus, mouemur & sumus, sed & ille eousque uiuat in nobis, ut uerè, libereq; cum Paulo gloriari ualeamus, ꝙ nos quidem nō uiuimus, sed CHRISTVS uiuit in nobis. Quod pręstare ille dignetur, qui cum Patre & spiritu sancto, uiuit in sæcula seculorum. Amen.

[Margin notes: 2. lib. de anima. — gal. 2. — Ioan. 6. & 10. Can. 1. — Acto. 17. — gal. 2 — expetibilis uita naturæ, sed magis in tegratia. — detestabilis socordia nostra.]

Tractatio in duas partes diuisa, priori traditur eruditio fidei, posteriori instructio morum: Illa egeritur Thema, Hac quæ consequi habent ad Thema. Prior pars tribus portionibus constat, quarum prima immediatè subscribitur, et septem membris dissecatur.

Primum huius portionis membrum. *Reuelatur enim irà Dei de cœlo, super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorũ, qui ueritatem Dei in iniustitia detinent, quia quod notum est Dei, manifestum est in illis, Deus enim illis manifestauit.*

Secundũ membrum. *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles. Quia cũ cognouissent Deũ, nõ sicut Deũ glorificauerũt aut gratias egerũt, sed euanuerũt in cogitationibus suis, et obscuratũ est insipiens cor eorũ. Dicentes.n.se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerũt gloriã incorruptibilis Dei, in maginẽ corruptibilis hominis, et uolucrum, & quadrupedum, & serpentum. Propter quod tradidit illos Deus, in desideria cordis eorum, in immundiciam, ut contumelijs afficiãt corpora sua in semetipsis. Quia commutauerunt veritatem Dei, in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potiusq́ creatori, qui est benedictus in sæcula, amen. Propterea tradidit illos Deus in paßiones ignominiæ. Nam fœminæ eorũ immutauerunt naturalem usum, in eũ usum, qui est contrà naturam: similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes. Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quæ non conueniunt repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incõpositos, sine affectione, absq́; fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* 2.ca.Epi.

Tertiũ membrum. *Propter quod inexcusabilis es ò homo omnis, qui iudicas: In quo enim alium iudicas teipsum condemnas, eadem enim agis, quæ iudicas, scimus enim quia iudicium Dei, secundum ueritatẽ est in eos, qui talia agunt. Existimas autem hoc ò homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patien-*

tiæ

tiæ & longanimitatis eius contemnis: Ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundùm opera eius. His quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærentibus, uitam æternam. Iis autem qui sunt ex contentione, & qui nõ acquiescunt ueritati, credunt aũt iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia, in oẽm animã hominis operantis malũ: Iudæi primũ & Græci. Gloria aũt & honor & pax, oĩ operanti bonũ, Iudæo primũ & Græco.

Non enim est acceptio personarum apud Deum. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt, & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis, iustificabuntur. Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die, cum iudicabit Deus occulta hominũ secundùm euãgeliũ meũ p IESVM CHRISTVM. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem eius, & probas utiliora instructus per legem: confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt? eruditorem insipientum, magistratum infantium, habentem formam scientiæ, & ueritatis in lege? Qui ergò alium doces, teipsum non doces: Qui prædicas non furandum, furaris: Qui dicis non mœchandum mœcharis: Qui abominaris idòla, sacrilegium facis: Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras: Nomen enim Dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Circuncisio quidẽ prodest, si legem obserues, si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circunsionem reputabitur? Et iudicabit id, quod ex natura est præputium, legem consumans, te: qui per literam & circũsionẽ præuaricator legis es. Non.n.qui in manifestò Iudæus est, neq; quæ in manifestò in carne est cirũcisio, sed qui in abscõdità Iudæus est, & circũcisio cordis, ĩ spiritu nõ litera, cuius laus nõ ex hominibus, sed ex Deo ẽ. Quartũ mẽbrum.

3.cap.epi. *Quid ergò amplius Iudæo est, aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primùm quidem quia credita illis sunt eloquia Dei. Quid enim, si, quidam illorũ non crediderunt? Nunquid incredulitas eorũ, fidem Dei euacuauit? Absit. Est enim Deus uerax omnis aũt homo* Quintò mẽbrum.

mendax, sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cũ iudicaris. Si autẽ iniquitas nostra iustitiam Dei cõmendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus qui infert iram? Secundùm hominẽ dico. Absit. Aliòquin quõ iudicabit Deus hunc mũdũ? Si enim ueritas Dei, in meo mendacio abundauit, in gloriã ipsius: quid adhuc et ego tanq̃ peccator iudicor, et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut eueniant bona? Quorum damnatio est. Quid ergò? Præcellimus eos? Nequaq̃. Causati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est. Quia non est iustus quisq̃, non est intel ligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonũ, non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, uenenum aspidũ sub labijs eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infælicitas in uijs eorũ, et uiam pacis non cognouerũt, non est timor Dei antè oculos eorũ. Scimus aũt, quoniã quæcunq; lex loquitur, his, qui in lege sunt loquitur. Vt omne os obseruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati.

sextum mẽbrum. *Nunc autem iustitia Dei sine lege manifestata est, testificata à lege & prophetis. Iustitia autem legis, per fidem IESV CHRISTI, in omnes & super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iustificati gratis per gratiã Dei, per redemptionem, quæ est in CHRISTO IESV, quem proposuit Deus propitiatorẽ per fidem in sanguine ipsius, ad ostẽsionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum, qui ex fide est IESV CHRISTI. Vbi est ergò gloriatio tua? Exclussa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem, sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentiũ, Imò et Gentium. Quoniã quidem unus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, et præputium per fidem. Legem ergò destruimus per fidem? Absit, sed legem statuimus.*

septimum membrum. *Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundũ carnem? Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autẽ qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius* 4 ca. epistolę.

eius ad iustitiam secundùm propositum gratiæ Dei, sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati, quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui nõ imputauit Dominus pcũm. Beatitudo ergò hæc in circũcisione tantũ manet: an ẽt in præputio? Dicimus.n. quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiã. Qũo ergò reputata est? In circuncisione an in ꝑputio? Nõ in circuncisione, sed in ꝑputio. Et signũ accepit circũcisionis, signaculũ iustitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater oĩum credentiũ p præputiũ, ut reputetur & illis ad iustitiam. Et sit pater circuncisionis, non his tantum qui sunt ex circuncisione, sed & his, qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham. Non enim per legem promißio Abrahæ, aut semini eius, ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promißio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ideò ex fide, ut secundùm gratiam firma sit promißio omni semini. Non ei, qui ex lege est solùm, sed & ei, qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omniũ nostrum, sicut scriptum est. Quia pater multarum gentium posui te, antè Deum, cui credidisti: qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non sunt tanquam ea, quæ sunt. Qui contrà spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundùm quod dictum est ei. Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli, & arena maris. Et non infirmatus est in fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cũ iam ferè cẽtum esset annorum, & emortuam uuluam Saræ. In repromißione etiam Dei, nõ hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenißimè sciens, quia quæcũque promisit Deus, potens est et facere. Ideò & reputatum est illi ad iustitiã. Non est autẽ scriptum tantùm propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eũ, qui suscitauit IESVM CHRISTVM Dominũ nostrum à mortuis: qui traditus est pp delicta nostra, et resurrexit pp iustificationem nostrã.

Quoniã Pauli institutũ, sicut ab initio admonuimus, erat ꝑsuadere Romanis, & in eis fidelibus uniuersis, salutẽ nostram depẽdere à Deo et CHRISTO IESV, quod indubiè nõ solũ euãgelium continet, sed exhibet: planè nõ fit temerè, sed prouide, si indè nõ solùm auspicetur sed et negocium penitus desumatur. Ergò consultò apostolus ab euangelio est exorsus, ac de more, summa (nõ secus ac thema rei pertractãdæ) ꝑscripta, rẽ accedit, nec minori qdẽ ꝑspicacia, nec alio ꝓrsus ordine, q̃

optimo quidem consilio Paulus suũ prosequitur institutum.

ſolet in aliis,negocium ad finem usq; perducit. Quarè & duas in partes epiſtolam diuidit, priori explicans eruditionem fidei, & poſteriori inſtructionem morum: propter quod etſi à themate non digreditur,priori tamen parte, digerit quæ themate ſunt incluſa, poſteriori uerò, ſubijcit quæ themati ſunt conformia. Primùm præſtatur usque ad duodecimum caput: ſecundum inde,ad quintumdecimum.

Et prior quidem pars, quæ & thematis portiones abſoluit, triplici ſectione partitur: propterea ꝙ quattuor capitibus primis, explicat iuſtitiam Dei, omnibus eſſe detectam,ac omnibus ex fide in fidem posſidendã fore, quod tertia pars thematis eſt:deinde ſequentibus totidem, euangelium aſtruit poteſtatemDei,in ſalutem,omni credẽti,quod primo loco in themate eſt. Et demùm in tribus, quæ remanent huius partis,egerit quonàm pacto hæc habeant ſeſe,reſpectu Iudæorũ ac gentium: ut tandem & ea thematis portio non deſeratur, qua dictnm eſt:Et Iudęo primùm & Gręco,unà cũ authoritate prophetæ: Iuſtus ex fide uiuet. Et licet prior pars, cũ quatuor explicetur capitibus,in pluribus ualeat diſſecari membris, fortè tamen ſatis eſt, ſi ſecetur in ſeptem: quæ(ſi non fallor)poſſunt eſſe præcipua. Verùm ſicui placet, arcticulatius rem excutere, non contendemus:nos tamen, ne nimis uideamur moroſi, his ſumus contenti,nec puto accidet digladiatio, ubi nulla inuenitur contentio.

Summa prioris partis epiſtolæ.

Quæ continetur in prima portione prioris partis epiſtolæ.

Quæ in primo huius portionis mẽbro.

Intendens ergo hac in parte apoſtolus, perſuadere Dei iuſtitiam omnibus neceſſariam, eamq; recipiendam, posſidendamq; nõ ex lege,tùm naturæ,tùm Moſis,ſed ex fide in fidem, ſupponensq; uniuerſum hominũ genus, duabus clasſibus, Iudęorum inquã, & Gentium ſufficiẽter includi: Primùm aſſumit ambos obnoxios diuinæ uindictę,quemadmodum & ambo onuſti ſunt impietatibus & iniuſtitijs, idq; non natura, ſed uoluntate,non ex ignorantia,ſed malitia,cum & uterque illuſtratus ſit notitia Dei: Deindè conuerſus ad gentes, earumq; ingratitudinem,ſuperbiam,ac uanitatẽ redarguit,& quò tandem inſipientię,pręcipitauerunt ſeſe, & in quem flagitiorũ barathrum,iuſto Dei iudicio traditę ſunt,pergit obijcere: profectò ut & illas non fugiat,quàm fallax ad agendũ probè, ſit ſapientia mũdi,& per hoc manibus tractent,ꝗ̃ illis neceſſaria ſit

Quæ in ſecũdo.

iuſtitia

iustitia Dei. Tertiò transit ad Iudæos, quos & eadem ratione conuincit, non minus obnoxios iræ Dei, quàm Gētes, imò & grauioribus innuit afficiendos esse supplicijs, in die reuelationis iusti iudicij Dei. Quæ in tertio.

Quartò pergens loqui Iudæis, ostendit carnis eis non proficere circūcisionem, minusq; ob illam præferēdos Gentibus: quin è diuerso & Gētes posse præferri Iudæis, in circuncisione cordis, & obseruantia mandatorum legis. Quæ in quarto. Quintò quòd, etsi Gentibus ualent anteponi Iudæi, ex oraculis sibi & non Gētibus creditis, quę & necessaria erant humanæ saluti, & eò usq; solida in sese, vt eorum incredulitate, nō euaserint irrita: non tamen Gentibus anteponendi sunt in fide CHRISTI, & operibus bonis. Quare colligit & concludit ambos sub eadem damnatione comprehendi, ambos egere gloria Dei, certiores facti, quòd ex legis operibus iustificari non possunt. Quæ in quinto. Sextò infert Dei iustitiam omnibus necessariam; eamq; accipiendam ac possidendam, ex fide in fidem, eò quòd iustificandi sunt Iudæi, & Gentes, gratis quidem per gratiam Dei, & redemptionem, quæ est in CHRISTO IESV. Quæ in sexto. Et septimò id confirmat ex his, quæ acta sunt cū Abramo, qui pater est omnium nostrum: asserens quòd id quod factum est in eo, necesse est; ut fiat & in omnibus nobis, propter quos & scripta sunt, quæ in illo Deus operatus est. Quæ in septimo.

Enarratio primi membri, portionis suprà scriptæ.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo.] Volens persuadere apostolus, Dei iustitiam omnibus necessariam, eamq; non operibus possidendam, sed fide, accipit hoc in loco omnes homines diuinæ ultioni esse subiectos, idq; proprijs impietatibus & iniustitiis, à quibus nullius rei prætextu ualent excusari. Ait ergo, quòd *ira*, hoc est, ultio & condemnatio diuinæ iustitiæ (ita enim ira Dei in diuinis summitur literis, cū & constantissimū sit, iram, quæ postrema est passio animi, ultimoq; loco ponitur in irascibili, in Deo, in quem nulla cadit passionis affectio, quippè qui actus est purus, reperiri nō posse) *reuelatur*, hoc est, palàm, & absq; ulla umbra detegitur: Gentibus quidem luce naturæ, qua perspicuū est detestari flagitia: Iudæis uerò lumine legis, Ira dei quomodo in scripturis audita.

quæ non solùm peccantibus comminatur, sed & innumeris maledictionibus subijcit: Vtrisque demùm fulgore euangelij, extremas illis statuentis pœnas, & perpetuos inferni cruciatus, in supremo iudicio, *de cœlo*, quod duobus modis intelligo, Altero tropicè, ut uel idem sit, quòd è tribunali supremo (nam & cœlum thronus est Dei, è quo uniuersa diiudicat) quo pacto notatur, quòd ab ira Dei, appellare non possumus, vel idem, quòd vltio maxima grauissimaque, ut quæ non modo quòuis fugerint peccantes inuoluat, sed omni cum sæueritate diuexet. Reliquo emphaticè, & sensus est, quòd tanta est ira Dei, ut etiam de cœlo, ubi omnia sunt fœlicia, iure desæuiat: præter id, quòd & periculo non semel exploratum est, insignes ultiones à Deo reuelatas è cœlo: ut submersio mundi in cataclismo, patefactis catharactis in cœlo, combustio quinque ciuitatum sulphure, igneque cadente de cœlo, interfectio hostium Iosue, lapidibus, qui descenderunt de cœlo, & duorum quinquagenariorum, igne ueniente de cœlo.

Ira dei quo modo reueletur de cœlo.

Gen. 7. 8. et. 19. Iosue. 10. 4. reg. 1.

Super omnem impietatem, & iniustitiam hominum. Et si non rarò has uoces scriptura confundit, etsi impius frequentèr sumitur pro iniusto, & iniustus è diuerso pro impio: hic tamen secus est. Et quàmuis impietas cõmuni lege, pro eo accipiatur flagitio, quo non solùm parentibus, patriæ, ac sanguine iunctis, non deferimus quod deferre debemus, sed & quo aliquid contrà illos committimus, ut etiam ethnici tradunt: impietas tamen frequenti usu scripturæ, ea pro iniquitate capitur, qua ingratè, iniquè, aut quouis modo agimus flagitiose, aduersùs cœlestem patrem, supernam Ierusalem, & membra CHRISTI IESV. Siquidem tàm immensus est Oceanus bonitatis diuinæ, & tàm ingens ardor ergà nos, dilectionis eius, quòd nos eòusq; dignitatis euhexit, ut ascisceremur in filios, superna donaremur patria, & ut non solùm conciues essemus sanctorum, & condomestici Dei, sed ut uno, & ad illum, & ad inuicem, connecteremur sanguine, & consortes euaderemus diuinæ naturæ, non horruit naturam nostram assumere, ac eòusq; illam proprio unigenito copulare, ut non modo in forma Dei existens habitu inueniretur ut homo, sed & ad se oẽs homines, & præsertim electos mira attractione subduceret, in mẽbra eueheret, ac charitatis uinculo colligaret;

Discrimen impietatis & iniustitiæ.

Incredibilis dei ardor in homines.

Eph. 2. 2. Pet. 1.

Mira affinitas electorũ cum deo.

Phil. 2.

vt tandem per ſpiritum eiuſdem effecti ſanguinis, imò & eorũdem oſsium, cũ unigenito Dei (ſiquidẽ & in illo baptizati, ac in unam ab eo eccleſiam conſtituti, os euadimus de eius oſſe, & caro de eius carne) omnes eſſemus affines.

Eph. 2. deu. 7. & 14. oſe. 11. Pſal. 81 Exo. 4. Eſa. 1. Heb. 11. Ergo impietatis nota, hoc loci poſſunt inuri Iudæi, qui ob ſingularẽ multamq; dilectionẽ Dei in eos, nõ tantũ euaſerant illius peculiaris populus, ſed & chariſsimi filij, imò & ueluti primogeniti. Illis decreta erat patria cœli, cuius & umbram terra geſsit promisſionis, propter quod & Abraham cum Iſaac, & Iacob, repromisſionis hæredibus, in ea demoratus fuit ut aduena, quippè qui, ut apoſtolus dicit, ciuitatem illam ſuſpiciebat, cuius artifex & cõditor Deus eſt: quin & defuncti ſunt illi patres, nõ acceptis repromisſionibus, ſed à longè aſpicientes ac ſalutantes eas, & uerbo & opere proteſtantes, ꝙ peregrini & hoſpites erant in terra. Quare & mox infert apoſtolus, ꝙ hæc ꝓfitẽtes, ſignificant ſe inquirere patriam (ſiquidem nullus peregrinatur, ut ſemper peregrinetur, ſed ut aliquando in patriã reuertatur) & quidem, ſi illius de qua exierant meminiſſent, habebant utiq; reuertendi tempus, nunc autem meliorem appetunt, id eſt cœleſtem, ideo non confunditur Deus, eorũ dici Deus, nàm & illis parauit ciuitatẽ: & ad illos deniq; nõ modò facta ac repetita eſt CHRISTI promisſio, ſed & de illis ſecundùm carnẽ genitus eſt, ut nõ ſolũ cognatione ſpũs, illi efficerentur affines, ſed & cognatione carnis, quoniã ex eorũ patribus natus eſt. Et tamẽ eousq; fuerũt ingrati, peruicaces, & durę ceruicis, ut frequẽter rebellauerint Deo, paſsim inſeruierint idolis: & deniq; in tãtã impietatẽ ſunt ꝓlapſi, vt interfecerint CHRISTVM, & odio capitali eius inſectati ſint mẽbra.

Antiqui patres, cur ſe confitebantur peregrinos.

Execranda iudæorũ ingratitudo.

Iniuſtĩa autem, & ſi genus eſt cuiuslibet iniquitatis, meo tamen iudicio ſatis eſt hoc in loco, ſi opponitur religioni. Et cũ non omnis religio, Deum ueneretur ſub peculiari ratione patris, ſed aliqua ſub generali ratione Dei, quoniã fidelibus innoteſcit, ut pater infidelibus cõmuni lege, vt primũ rerũ principium: difficile non eſt agnoſcere pietatem, de qua locuti ſumus, ſpeciem fore religionis, & per hoc, iniuſtitiã in præſenti non modo è regione poſitam pietati, ſed & alteri ſpeciei eius. Ergo quadrat & iniuſtitiam ad gentes in pręſentia pertinere: vt ſicut impietatę pręnotantur Iudęi, ità & iniuſtitia præ-

Non eſt idẽ, deum uenerari ut deũ, & uenerari ut patrẽ.

notentur gentes. Et licet gentibus cõmuni, vt dictum est, cursu, Deus agnitus non sit uti pater: non tamen uidetur penitus exhorrẽdum, siquę perspicacioris ingenij, aut vberiori à Deo luce perfusę, etiam eò cognitionis accesserint, ut illum venerari ualuissent ut patrem. Et licet non ea ratione, qua illum uenerantur fideles, quibus datum est nosse arcana liberalitatis diuinę, quippè qui sine fide non ualuerunt ad sacramentum attingere adoptionis, & per hoc, nec ad cõmunionem cœlestis hęreditatis: nil tamen prohibet, ut perspecta insigni prouidentia Dei, quam prę cęteris de hominibus habet, quæ non modò non est inferior, sed longè pręstantior ea, quam pater solet habere de filijs, potuerint illum etiam uti patrem agnoscere, & uti patrem agnitum uenerari. Ergò iniustitiæ ratione taxãtur, non modo Gentes, quæ Deum agnouerunt ut Deum, sed & quæ ad illum attigerunt, ut Patrem.

Quomodo gentes, deũ ualuerint uenerari, ut patrem.

Qui ueritatem Dei, in iniustitia detinent. Relatiuum, qui, cum referat homines, ad alteram classem nõ urget: & per hoc, tùm Iudæos, tùm Græcos complectitur. Quare mens apostoli est, de utrisq; loqui, cum & ambo insignem edocti sint ueritatem, & ambo illam detinuerint in iniustitia. Qua in re attendendũ quòd etsi particula, Dei, deficit in textu græco, quia tamen dubium non est, Paulum non de quacunque ueritate loquutum, quoniam non de logica, physica, mathematica, sed de insigni, solida & sincera: de ueritate, quæ suaptè natura estimulare, vrgereq; poterat ad religionem, palàm ꝙ rectè interpretatur de ueritate diuina, & de ea quidem, quæ nõ solùm à Gẽtibus potuit naturæ luce deprehendi, sed & de ea, quæ fas fuit Iudæis, oraculis inuulgari: de qua re paulòpost. Eam igitur ueritatẽ, quæ natura ad religionem prouocat, ab hominibus impiis, & iniustis, & per hoc à Iudæis & Gentibus, asserit fuisse detentã, hoc est, contrà illius uim, naturam, & legem, suppressam, coactam, ac conscientia reclamãte, uti feris quibusdam reclusam, in iniustitia, hoc est, in falsa, impia & prophana religione. Cũ enim naturale sit ueritati diuinæ, ad religionem homines excitare, urgere, compellere, ut Deum perinde ac bonorum omnium pelagus (in quo uiuimus, mouemur, & sumus: qui & nobiscum agit, nedum liberalissimè, sed & uti pater, prospicit accuratissimè) agnoscentes, illum ut par est, obseruemus, veneremur,

ueritas de qua sermo, ueritas est diuina.

Naturale est diuinæ ueritati per urgere homines ad religionem.

Act. 17

remur, colamus, suæ bonitati, suæque munificentiæ referentes acceptum, quicquid possidemus boni: nihilominus peruersa nonunquam accidit uoluntate, quod non modò illius nō auscultamus stimulis, nō modò obsurdescimus iniquè ad eos, sed & illis aduersamur ex animo, ac prophana acti religione, etiā quod uni cè debemus Deo, impijssimè detorquemus ad Sathanam, qui

Isa.14. sicut ab initio arsit esse similis Deo, ità & in dies nullum non mouet lapidem, vt Dei ueritatem obumbret, imò & si posset euertat: ut eo pacto homines à uero Dei cultu, in idololatriam pertrahat, & præcipitet. *Sathanas, cur tanto studio anceet à diuino cultu.*

Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Dixerat in iniustitia hominum ueritatem fuisse detentam, sed modò subijcit rationem: ex eo scilicet, quòd id, quod potest cognosci de Deo, in illis manifestum fuit. Si enim, quod communi lege, de Deo cognoscibile est, patefactum fuit in eis, hoc est, in mentibus suis, palàm quòd erant iniusti detinendo comprimendoque; quam de Deo cognouerunt ueritatem: cum & illi proprium sit prodere sese, & in authorem suum, qui Deus est, suapte natura reuerti, nō modò ut agnoscatur, sed ueneretur. Et quidē quod Iudæos attinet, uerè quod noscibile erat Dei, non quidē absolutè, aut quouis modo, uel statu (nam & plurima sunt, quæ reseruantur patriæ, nōnulla de quibus fas non est, curiosè disqui *Qualis Dei notitia apud Iudæos, & qualis apud Gentes.*

2.co.12. rere, cum & captum excedant humanum, & Paulo non pauca credita sunt arcana, quæ non licet hominibus loqui) sed quod eorum potuit conferre saluti, in quo & adeò præ cæteris reddi

Psal.75. ti sunt illustres, adeò locuplètes, vt non iniuria Deus diceretur

& 147. in Iudæa notus, & quòd non fecit taliter omni nationi, & quod arcana sua non manifestauit aliis. Quod uerò spectat ad gentes, perspicuum est quòd & illis, quod Dei noscibile est luce naturæ, manifestum est: nempe Deum esse, Deum esse vnū, esse simplicissimum actum, oceanum omnium perfectionum, dignissimum omni laude, gloria, & honore, & id genus quàm plura.

Et quāquàm hæc indubitata sunt, non tamen putandum id Iudęis contigisse pro meritis, aut Gētibus sola excellentia intellectus, quādòquidem intellectus humanus (præter id, quòd

Auer. 3. de anima suapte natura postremus est in genere intellectus) post pecca-

Aristi. 2. meth. tum adeò factus est hæbes, ut non secus cæcutiat ad diuina, ac noctua ad meridianum solem, & uoluntas adeò ad merendum *Intellectus & uoluntatis defectus ex peccato.*

E

est reddita segnis, ut rarò, quod est uerè bonum, ut congruit, concupiscat, sed totum profectum est, ex insigni beneficio Dei: vnde & subdit. *Quòd Deus illis manifestauit.* Et planum est, quòd Iudæis id præstitit lege, promissione, oraculis (multifariè enim multisque modis, locutus est patribus in prophetis) Gentibus autem effectibus & creaturis, quibus peculiari modo, suam detexit uirtutem, sapientiam, bonitatem, profusionem (nam à magnitudine speciei & creaturæ, poterit creator rerum agnosci: & opifex ualet ex opificio contemplari.) Verùm de hoc latius in sequenti membro. Heb. 1. sap. 13.

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula. (Reuelatur ira Dei de cœlo.) Quòd & si perhorrendum est omnibus, incidere in manus Dei uiuentis, in cuius potestate est uita & mors, sanitas & percussio, salus & gehenna, ijs tamen maximè, qui ueritatem Dei detinent in malitia sua: quippè qui resistentes spiritui sancto, & peccatis subijcientes sese, iure hostia destituti sunt pro peccato, sed terribilis eos manet expectatio ignis, in die iudicij, quæ consumptura est eos. Quibus & accedunt proximè, qui postquàm nouerunt ueritatem, abiere retrorsum, & non secus ac canes redierunt ad uomitum: & sicut qui manum posuit ad aratrum, & perindè ac uxor Loth, respicientes ad ea, quæ retrò sunt, & uertuntur in statuam salis, & inepti redduntur regno Dei. Denique nec longe secedunt ab his, qui licet non reuertantur ad ea, quæ posteriora sunt, non proficiscuntur tamen ad ea, quæ anteriora sunt, extendentes sese ad profectum euangelij, ac nouitatis uitæ, quam professi sunt in baptismo: quin frequēter intrinsecùs excitati, ac rore spiritus sancti sępè perfusi, lento progrediuntur pede, & quod est deplorandum, aliquandò subsistunt, non habendo præ oculis, quòd & terra sæpè super se uenientem bibens imbrem, nec proferens herbam oportunam his, à quibus colitur, sed germinans spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius consumatio est in combustionem. Ergò dum hic agimus, quodcunque ualet manus nostra facere, instāter operemur, quia nec opus, nec ratio, apud Inferos sunt, quo properamus. Ergò conten-

Heb. 10. deu. 32. Act. 7. heb. 11. 2. Pet. 2. Luc. 9. Gen. 19. Phili. 3 heb. 11. Ecc. 9. Mar. 7.

Plures hominum gradus, qui detinent dei ueritatē iniustè.

Quā sit detestandū in uia dei non progredi.

damus ingredi per angustam portam, quoniam lata est uia,
Heb.12. quæ ducit ad perditionem. Ergò omni studio feramur ad certamen nobis propositum, non fracti animo, aut remorati periculis, sed ardenti pectore, & periculorum ignari: illius ope, qui
Ioan.16. omnia uicit, non modo uiriliter progredientes ad brauium,
Apo.6. Phil.3 sed & uim inferentes regno cœlesti, usquequò reddatur nobis
Mat.11. corona iustitiæ.
2.Thi.4. Obseruandum ex particula.(Quod notum est Dei manifestum est in illis.) Quòd si non solùm de Iudæis, sed & de phylosophis, ueritatem in iniustitia detinentibus, Deus tàm insignem exigit ultionem, ut super illos reueletur ira sua de cœlo: quàm dira, quàmque immania existimandum est illum à fidelibus exacturum esse supplicia, quibus tàm eximia credita sunt arcana, diuinaque maiestas reddita est eòusque illustris, ut eorum collatione, Deus retroactis sæculis dici possit ignotus, *Quanto sint plectēdi supplicio, qui nō profecint ex notitia dei.*
Ioan.1. & quòd lucem habuit inaccessam, quam nullus hominum uidit? Siquidem emisso ad nos unigenito suo, non solùm terra
1.Thi.6. Esa.11 repleta est scientia Dei, non solùm edocti sumus, quæ hactenùs recondita fuere mortalibus, aut quibusuis præclarissimis uiris, sed & quæ uel occulta, uel non planè detecta extiterunt
Eph.3. cœlestibus mentibus: quin & tàm ingenti sumus Dei luce perfusi, tàm præstanti gratia illustrati, ut uel simplex idiota, transcendat quantumuis eruditos Rabinos, ac quoscunque excellentes phylosophos. Ergo omni uirili conandum, ne eo prolabamur impietatis, ut tanto munere conuincamur *fidelium studium ex notitia dei.*
Mat.26 indigni: conandum ne talentum creditum fodiamus in ter-
Luc.9 ram, aut illud detineamus in qua uolueris iniustitia, sed illud exhibeamus ad mensam, prestando opere, non solùm ad quod illud extimulat, sed & supererogando, si fieri possit, prout & ardor charitatis expostulat: ut eo pacto non solùm cum usura, sed cum opulentiori prouentu, regrediatur ad Deum, qui mutuò illud dedit: non quidem ut illi aliquid accedat, qui bo-
Psal.15 norum nostrorum non eget, sed ut nobis mercedem locuple-
1.Thi.1 tiorem retribuat. Ergò sine intermissione glorificemus De-
1.The.2 um, qui solus dignus est omni gloria: & sine intermissione agamus gratias munificentiæ eius, qui nullo momento, nouo nos non afficit beneficio.

Enarratio secundi membri portionis suprascriptæ.

Inuisibilia enim Dei à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Quemadmodũ attactum est, hoc in membro, Paulus alloquitur Gentes: & præmisso, quã ritè profecerint in notitia Dei, subijcit quã iniquè defecerint in ueneratione ipsius, & demùm in quã horrẽdam flagitiorum uoraginem, ipso iure traditi sint ab eo: in quibus et sat non fuit ex animo debaccari, sed & alijs, ut in illis pariter debaccarentur, nefariè cõsentire. De notitia ergò Dei, sic dicit. *Inuisibilia enim Dei.* Assumpserat noscibilia Dei, non latuisse Gentes, quin & ab eodẽ fonte defluxisse ad illas: & quamquã suffragio lucis diuinæ, interueniente tamen opificio mundi, quod & modo perstringit. Et licet Deus in sese maximè uisibilis sit, nempè qui lux est in qua tenebræ non sunt ullæ: quia tamẽ ea lux spiritus est, & oculis creatæ mentis est impar, imò longè in immẽsum excedens, sine controuersia, hac in peregrinatione, hominibus inuisibilis est (si quidem illum non uidebit homo & uiuet) Nec solùm Deus nobis inuisibilis est, sed & quæcunque in eo sunt, nobis inuisibilia sunt, nimirum quia omnia Deus sunt, cum nihil in Deo sit, quod idem, quòd Deus, non sit. Verùm & si res ita se habet, & si Deus: & quicquid in eò est, inuisibile est, nedum oculis carnis, sed & oculis mentis: quędam tamen in Deo sunt, quæ naturali lumine, peculiariter inuisibilia sunt, quippè quæ non solùm sunt inuisibilia nobis, sed etiam Angelis: & de his (si non fallor) apostolus loquitur: inteditque quòd eò usque notitiæ, euectæ sunt Gentes, quòd etiam illas arcanum non fugit Trinitatis, tàm & si non tanta profusione lucis, quanta in noua lege fideles: qui non solùm nominibus proprijs, personas distinguunt, sed & earum nomine inuocato tinguntur, & eo passim repetito, religiosè quicquid faciunt, auspicantur.

[margin: ...tur deus qui natura, maximè uisibilis est nobis tum ipse, tũ quæ in eo sunt, maximè inuisibilia sunt.]

[margin: 1. Ioan. 1.] *[margin: Gen. 33.]*

[margin: Inuisibilia dei de quibus apostolus, etiã angelis, natura inuisibilia sunt.]

Et quidem ꝙ Gentes, & præsertim qui sapientiores erant ex eis, sacramentum olfecerint Trinitatis, compertum esse potest ex Pithagora, Platone, Aristotele, Trimegisto, & alijs: quandòquidem non casu uel temerè, Pithagoras Deum trino uenerandum numero, constituit in sacrificijs, nec absque ratione Plato, in Deo (ut Porphirius testis est) tres uidetur enumerare

[margin: Quod gẽtes, sacramentũ olfecerint Trinitatis, ex pluribus conijcere licet.]

[margin: Aristo. 1. de cœlo.] *[margin: uide Aug. 4. de ciui.]*

merare personas, primam patrem statuens uniuersitatis, secundam primam mentē, uel filium (uti Macrobius refert) tertiam
Aene.6. animam mundi, quam & Poeta ex Platonis placito, spiritū dicit. Nec inscitè Peripateticorū princeps, cū alias in Deo quascunq; dignitates admittat, tres solum suæ sapientiæ duodecimo, Dei perfectiones prosequitur: & quidem non ea tantū ratione, quia magis præstantes, sed ea quoq;, quia ad insinuandā in Deo trinitatem, magis accōmodæ: & sunt, uiuere, intellige-
2. de anima. re, & frui. Siquidem exploratissimū est, uiuere iure conuenire patri, cum uiuenti naturalissimū sit, gignere sibi simile, intelligere filio, qui est sapientia genita, & spiritui sctō frui, qui amor est amborū, & quo indiuisim inuicem fruūtur sese. Deniq; nec Viuere, intelligere, frui, quo tribus attribuātur personis.
In Asclepio. absurde de Deo Trimegistus scripsit, ꝙ Monas gignit Monadem, & suum in se reflectit ardorem. Et quanq̄ me nō latet, hęc phylosophorū placita, aliò forsan ex parte, detorqueri posse, nil tamen offendetur scrupuli, nil qd' obsistat ueritati, aut repugnet catholicæ fidei, si tantū lucis gentium præclarissimis concedatur, ꝙ mysterium hoc quodam pacto, sed tenui, sed subobscuro, sed imperfecto, diuina permissione attigerint: quin & Dei liberalitati non mediocriter fauet, & naturæ facultati graui ratione cōsentit, cum & res productæ, uestigium ut dicetur, retineant Trinitatis, & humana mens, nonnullam eius gerat
Gen. 1. imaginem, ut Mosis oraculum docet.

A creatura mundi. Vox reddita, creatura, reddi potuit, creatione, & consonat ueritati rei: sed solita interpretatio màgis, si non fallor, mētem habet apostoli, qui meo iudicio, per illam denotauit phylosophos, siue peritiores ex gentibus: de quibus & hoc loci, uerba facit. Nam cum illi non solùm ex animo ac toto affectu pendeant ex ipso mundo, nihil attentando, nisi ut eius aucupentur gloriam & fauorem, sed & mundus è diuerso, nulla in re studeat, inuigiletque magis, nullo in negocio nim & robur adhibeat diligentius, & ad suum institutum, suamque uoluntatem exigat accuratius: non quidem immeritò, imò & pereleganti tropo, illius creatura nuncupati sunt. Quod nec insolitum est in scripturis, cum & Iudæi, quia illis Deus pecu- Philosophi, non iniuria, creatura mundi, & Iudæi creatura dei.
Esa.64. liariter fauit, & ut extabat oraculum, ad sui gloriam uti figulus
Exo.19. finxit, mores per legem composuit, & perindè ac aquila pullos
Eph. 2. super alas gestauit, non iniuria, illius sunt appellati figmentum

creati in operibus bonis, vt proficiſcerentur in eis. Ergò haud dissimili proportione, eadem locutionis forma, qui ex mundo propendent, & ad illius uoluntatem in omnibus accommodantur: ſicut toti ex mundo ſunt, ità & eius figmentum, & creatura ſunt. Eph. 2

Per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur. Inuiſibilia quidem Dei, hoc eſt, Trinitas perſonarum in eo, à phyloſophis, & præſtanti ingenio uiris, fauente quidem Deo, conſpecta ſunt, per ea quæ ars diuina, in orbis fabrefactione compinxit: profectò uti per medium accommodatum, ac ritè diſcuſſum & penetratum ab eis. Sicut enim accuratè perſpecto alicuius artificis opificio, & maximè eximio ac præſtanti, deducimur in notitiam artis, excellentiæque eius, qui cōdidit illud: ità & inſpecta machina totius mundi, ac ponderata illius elegantiſſima diſpoſitione, in authoris eius notitiam, facile eſt deduci, & in illius excellentiam erigi. Ergò non extitit mundi ſapientibus impoſſibile, creaturis accuratè conſideratis, etiam inuiſibilium Dei, quampiam excipere notionem, præſertim cum earum productio (eò quòd eſt Dei opus ad extra) indubiè à tota emanauerit Trinitate: propter quod & exordium mundi, Deo in numero aſcriptum non eſt ſingulari, ſed plurali, atteſtante Moſe, quòd in principio creauit Elohin (quæ uox numeri pluralis eſt) cœlos & terram. Et exploratum eſt, non caſu ab antiquis uniuerſum in tres claſſes, perindè ac in tres mundos, fuiſſe diſtinctum: quarum prima mentes complectebatur angelicas, ſecunda ſpheras cœleſtes, & tertia elementa, & quæ ex eis ſunt. Verùm quia ualidius, in Triadum attinctionē, phyloſophos prouheit, cum earum ueſtigium altius in quauis creaturarum impreſſum, tùm imago inſigniter mentibus noſtris inſculpta: iccircò fortè non erit ab re pauca de utriſque ſubijcere. Gen. 1.

Quo pacto philoſophi, conſpectis quæ creata ſunt, Triadem perceperunt.

Cur mundi exordium, deo in numero attribuatur plurali.

Digreſſio de Trinitatis ueſtigio, in omnibus creaturis, & de eius imagine in anima rationali: & quo pacto diuinæ ex illis repræſententur perſonæ.

Qua de re attendendum, quòd in qualibet creatura, præter

esse, quod basis est omnium aliorum, quodque uelut radius est diuinæ naturæ, quæ non tantùm ab oraculis, ipsum esse, definitur (Ego sum, qui sum: & qui est, ille me misit,) sed à phylosophis, illam decernentibus actum purum, fontem & oceanum omnium perfectionum, quod indubitatum est, solùm ipsi simplicissimo esse, abstracto ac subsistenti in sese, posse congruere: quò fit ut nequeat quis mirari, si tantòpere unaquæque res, suo afficitur esse, si illud omni uirili tuetur, si nihil obmittit, nihil non tentat, omnia exploratur, ut in ipso (nàm ut diximus, portio uidetur, diuinæ naturæ) persistat: Præter inquàm, esse, qualibet in re, depræhenditur unitas, ueritas, & bonitas, quæ non obscurè triadis uestigium referunt. *Esse, quod in qualibet repertū est creatura, radius est naturæ diuinæ* *Exo. 3*

Et unitas quidem, non eo tantùm pacto, quia principium est cuiuslibet multitudinis, sed & quia conditio est primi principij absolute, non absurde innuit personam patris, qui ex propria ratione, primum est principium Trinitatis, & ex attributa, siue (ut dicunt) appropriata, primum principium est, quarumcunque rerum. Veritas autem: non solùm, quia est propria filio, ipso testante, Ego sum ueritas, & in hoc natus sum, eaque de causa in mundum ueni, ut testimonium præbeam ueritati: sed & quia, sicut in his, quæ proficiscuntur ab arte (ut uerè recteque disposita sint) opus est, ut referantur ad eam, sintque illius rationi conformia: ità & in his, quæ dimanant à Deo, ut uere recteque, sua in natura habeant sese, necesse est, ut diuinæ conferantur arti, illique, ut par est, conformentur: cum & earum ueritas, sine controuersia, in eiusmodi conformitate consistat, indeque per omnia pendeat: quæ plane ars, cū sine dubio, subscripta sit filio, sicut & mundus archetypus, quo facta sunt omnia, eò quòd per uerbum summi patris, haud secus ac per eximium maximumque opificem, omnia fabrefacta sunt: palàm est quòd perspicuè innuet personam Verbi. Et demum Bonitas, personam refert spiritus sancti, propterea quòd sicut bonitatis est effundere ac communicare sese, ità & amoris, qui solo bono afficitur, ab ipsoque propendet esse munificum, ac omnibus sese reddere liberalem: & spiritui sancto, qui amor est patris, & filij, proprium est, non solùm attestari bonitatem Dei, sed & illa locupletare mundum, & singula quæ in eo sunt. *Vnitas esse consequens, quo ad uestigium Trinitatis faciat.* *Ioan. 14 & 15* *Veritas, uestigii secunda pars quo filiū innuat.* *Io. 1* *Bonitas uestigii reliqua portio, quò sanctū spiritum exprimit.*

Sunt et alia Trinitatis vestigia. Possunt & alia Triadis assignari uestigia, quoniam in qualibet re creata, reperitur principium, medium, & finis: reperitur numerus, pondus, & mensura: species, modus, & ordo: posse, operari, & appetere: sed hæc modò, sunt satis.

humana mēs nō simplex diuinitatis typus. Et ut aliquid de imagine, quæ in nobis est loquar: attendendum est, quòd etsi humana mens, non simplici ex capite, typū gerit summæ Deitatis, quippè quæ non solùm spiritus est, non solùm natura simplex, inuisibilis, incorporea, immortalis, eiusque capacitatis, ut nulla creatura, possit expleri, sed & omnia quodam pacto complectens, cum ualeat omnia in sese traijcere, omnia fieri, ac in omnia transformari: non solùm non circunscribitur corpore, nullo in ipso continetur ergastulo, sed est tota in toto, & tota in qualibet eius parte: nihilóminus quod rem attinet, imaginem symbolumuè miro modo refert

mēs nostra mirum Trinitatis exemplum. sanctissimæ Trinitatis: quod ut sit magis illustre, præstat (si non fallor) breuibus eo de arcano præfari. Principiò ergò constituendum ob oculos, Deum esse unicum, simplicissimum, ac singularissimum actum, & per hoc unica, simplicissima, singularissimaque constare natura, quam Deitatem, seu Diuinitatem uocant: quæ, tum radix, tum absolutio, omnium est nobilitatum

Natura diuina, & radix & absolutio omnis perfectiois. & ob hoc, oceanus omnium perfectionum. Ergò constantissimum erit, illum intelligentem, & amantem esse, cum hæc non solùm sint perfectiones, sed perfectiones eximiæ: & per hoc, Deo nòn modò congruentes, sed & maximè consentaneæ. Cō-

deus sese potissimum amat & intelligit. stantissimum inquā Deum fore, intelligentem, amantemque, & potissimum quidem sese, quo nihil intelligibilius nihilque amabilius est: & per hoc intelligentem, & amantem etiam alia, cum in ipso, omnia sint supereminentèr inclusa, undè & scitè dictum est, illum, etsi nihil latere, extra se tamen nihil intelligere. 12. Meth.

deus quo pacto, personā induit patris & filii, & spūs sancti. Deindè concipiendum est, unicum hunc, simplicissimum, ac singularissimum Deum, induere (ut hoc pacto, balbutire liceat) personam patris, & filij, & spiritus sancti, eo quidē pacto, ut hæ tres hypostases, tres non sint Di, sed unus, simplicissimus, ac singularissimus Deus: quemadmodùm & in eis, una simplicissima ac singularissima est natura, nullo pacto diuisa; sed una eademque prorsùs, tum in omnibus, tum in singulis personis diuinis. Et hypostasim quidem Patris, hunc in mo-

dum

dum agnoſcimus. Cum enim ſemetipſum intelligat, perfectiſſima quidem, & per hoc, ſimpliciſsima ac unica intellectione, dubitandum non eſt, quòd intelligendo ſe, ſibiipſi loquatur, ſicut & exploratum eſt contingere nobis, qui nihil experimur intelligere, niſi intrinſecùs loquendo nobis, reiectis tamen quæ in nobis imperfectionis ſunt: & ſicut in Deo unica ac ſimpliciſsima eſt intellectio, ità & in eodem unica ac ſimpliciſſima eſt locutio. Et quoniam compertiſsimum eſt, locutionem omnem, ad uerbum aliquod exprimendum inſtitui, conſequitur neceſſariò, ut in hoc loquente Deo, opus ſit uerbum produci: & planè unicum, ſimpliciſſimumque, quemadmodum & unica ac ſimpliciſsima præceſsit intellectio, locutioque. *omnis locutio, alicuius expreſsiua eſt uerbi.*

Ergò ſi cum omnibus, ut par eſt, orthodoxis, Deum hunc loquentem, quatenùs loquentem, Patris, Genitoriſuè uoce, profitebimur explicari: profectò noſtræ non ſuberit facultati reijcere, eius locutionem generationem dici, & per hoc, nec quod tali locutione exprimitur, generari (& ut conſequitur) naturalis, unigenitique filij, & nomen, & rationem ſortiri. Et denique, tum quia uerbum eſt loquenti perſimile, tum quia filius repreſentat patrem, urgenti infertur ratiocinatione, quòd genitus ex loquente Deo (id quod non ſemel apoſtolus docet) exactiſsima eius imago eſt, in una tamen, eademq; diuinitate cum eo, quod & Seruator oſtendit, cum dixit: Ego & Pater unũ ſumus: Et ad patrẽ: Omnia tua mea ſunt: Et omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Ergò duabus cõſtitutis perſonis, cõſtituẽda eſt tertia, quæ cum amor utriuſq; ſit, isque puriſſimus caſtiſſimusque, non imeritò ſpiritus ſanctus appellata eſt. Et ut res ſit clara, attendendum quòd ſicut paternæ intellectionis, indiuiſus comes eſt, interna locutio: ita & mutuæ dilectionis patris & filij, indiſſociabilis eſt interna ſpiratio. Siquidem inuicem amantes ſeſe duæ primæ perſonæ, amorem ſpirant ſuàpte natura, qui ſpiritus ſanctus eſt: ſpirant, inquã, at una eademque ſpiratione, quemadmodum & una atque eadẽ dilectione, & uoluntate: qua & eadem natura, ſubſtantia, deitate, uirtute: una, pariterque, ab utriſque perſonis, abſolutiſsima, conſumatiſsimaque communione donatus, unus idemq; Deus prorsùs exiſtit cum eis.

Naturalis locutio dei, eterna eſt generatio filu.

2. cor. 4. Col. 1. Ioan. 8. & 17. Mat. 11. Luc. 10.

ſpiritus ſanctus quõ conſtituatur & ſit perſona diuina.

Notionalis ſpiratio, mutuæ dilectionis patris et filij, indiſſociabilis comes.

Hanc autem de Trinitate sententiam, omnes uenerantur fideles, amplectuntur, exosculantur, ac pleno pectore confitentur: detestantes penitus, quicquid tanto sacramento non quadrat. Ergò his præ oculis constitutis, facile quod desiderabamus, liquet. Accepta igitur hominis mente, fac ut seipsam intelligat, sibique (ut consequitur) intelligendo loquatur: non ne uides symbolum hypostasis Patris? Deinceps attende uerbum intrà sese, sua prolatione productum, & hoc non ne symbolum filij? Denique si perpendis amorem, ex utrisque procedere, sicut & phylosophi docent, indubiè & symbolum sumes spiritus sancti: in quibus totius Trinitatis imago consistit, & si non quouis, ac exactißimo modo, ut tamen natura patitur: nàm sicut humana mens quàm longè à diuina dissentit, ita & sine iniuria, factum est, ut Trinitatis imago, quæ ei concessa est, longè à suo exemplari deficiat. Solent & aliter imaginem nostræ mentis accipere: nàm triplici in ea constituta uirtute, memoria scilicet, intellectu, & uoluntate, primam uolunt primam referre personam (siquidem & Pater ex memoriæ facunditate unigenitum gignit) secundam adumbrare secundam, nec ìmeritò, cum filius genita sapientia sit, quæ uerè cum intellectu consentit, & tertiam denotare tertiam, propterea quòd uoluntas amori subijcitur, & spiritus sanctus, ut amor quidem procedit, & per uoluntatem patris, ac filij proficiscitur. Sed ista in præsenti sufficiunt.

Humana mens peregrigius Trinitatis typus.

Aliter est humana mens Trinitatis imago.

Et quanquàm ad tàm eximiam de Trinitate notitiam, nemo solo naturæ lumine, ualuerit peruenire: quanquàm prioribus sæculis, arcanum hoc, agnitum non sit, tàm dilucidè, iure tamen nullus ibit inficias, illud, cum ex naturæ uestigijs, tum ex mentis imagine, saltem præstantiores aliquos, olfecisse attigisseque. Et ut de talibus prosequar, nulli dubium, eos adeò diuinarum rerum extitisse percupidos, quòd ut eorum quippiam assequerentur, nulli pepercere labori, nihil quamuis perarduum, non superarunt, haud inscij quòd longè expetibilius est, de supernis aliquid attentare, ad illaque oculos nostræ mentis attollere, etiam si eorum sub fulgore caligent, quam plurima de inferioribus nosse, etiam si intima illorum rimemur penetremusque. Hac de re, Pithagoras Mem-

Arcanũ Trinitatis, non semper ab omnibus æqualiter agnitum.

Arist. 16. animaliũ.

Philosophorũ labores,

Pithag. Plato.

Apollon. phiticos accesit uates, Plato peragrauit Egyptum, Appollonius penetrauit ad Persas, Brachmanas, & Gymnosophistas:& creditu non est difficile, etiam non pauca Hebræorum sacramenta exploratos, plurimaque ex secretioribus eorum Theologis consequutos: quin & in eorum forsitàn libris, qui Esdræ consilio æditi sunt, in quibus & multa, quæ hoc sacramentum illustrant sunt tradita, fuisse uersatos: cum & indubitatum sit, Platonem, Mosen & Prophetas, non ignorasse, indeque (ut & Augustinus refert) in suos libros etiam aliqua transtulisse. *ut quippiã attingerent de diuinis rebus.* *8. de ciu. cap. 11.*

Ergò cum sacra pagina, non solùm aliquam in Deo constituat multitudinem (aliàs non tradidisset Moses, ab initio Elohin creasse cœlos & terram: nec Deus in Adæ formatione pronunciasset, Faciemus illum ad imaginem nostram, sicut similitudinē nostri) sed & Trinitatē: nō quidē in natura, Mose docēte, Audi Israel, Deus, Deus tuus, Deus unus (siquidē etsi ter, nominat Deum, non plures tamen, sed unum asserit Deum) sed in personis: id quod non modo adumbratum est, quando Abramus tres uidit, & unum adorauit, sed & quasi expressum, cum Esaias concentum angelorum audiuit, certatim, uni Deo canentium, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Zebaoth. Nam ex hoc, quòd ter repetunt Sanctus, hypostasum exprimunt Trinitatem, ut & Ionathæ targum, etiam nominibus earum appositis, quàm clarissimè docet: ex eò autem quòd subditur, Dominus Deus, unitas exprimitur naturæ diuinæ: tā etsi, quia uox prima est IEVOAH, & secunda Elohin, secretiores Hebræorum magistri, plurimùm phylosophentur in eis, indeq; non contēnendis arcanis etiam, tum simplicissimam essentiam Dei, tum personarum Trinitatem hauriant, ac clara luce deducant. Quod mysterium, in præsentia pertransimus, quia id dies enarrando fabrefactionis mundi, satis superque prosequimur. Ergò & si phylosophorum præcipui, dum quæ facta sunt intelligerentur ab eis, conspexerunt, ut diximus, inuisibilia Dei, id tamen non sunt adepti, solùm ingenij perspicacia, sed dono Dei peculiari, & auxilio eloquiorum eius, ac peritiorum in lege, & Prophetis.

gen. 1 *deu. 6* *gen. 18* *cap. 6*

scriptura, aliquam in deo exprimit multitudinem, & ubi, et quã.

catholica perspicacia Ionathæ, et philosophan di studium peritis hebræis in diuinis nominibus.

Regressio ad enarrationem textus.

Vt autem redeamus, non solùm ab illis inuisibilia Dei ex creaturis conspecta sunt, sed &, *sempiterna quòque uirtus*, siue potestas eius conspecta est. Et quidem non solùm, quia uniuersum condidit, seruat, & continet: sed & agit, moderatur, & prospicit: sine qua nec uertuntur cœli, nec influunt sydera, nec consistunt, nec miscentur elemēta. Per quam teritur terra, fluunt, ac refluunt maria, pluit aer, calefacit æther, aguntur fulmina ac tonitrua. In summa. Illa uiuunt plantæ, animalia, homines: quorum & dinumerantur pili, & sine eius nutu, nullus è loco mouetur. Et quoniam uirtus Dei, est Deus, qui cum suprà tempus existat, nec quouis pacto ab alio procedere possit, indubiè sempiternus est: argumento conuincitur irrefragabili, quod & illa pariter perennis est. Et quanquàm Peripatetici, illam & sempiternam, & uigoris asserant infiniti, eo quòd potest per se primo, in perpetuitatem motus: quia tamen ea, qua nituntur, ratiocinatio, accipit mundum motumq; esse perpetuum, quod nec est uerùm, nec solida ratione firmatum, iccircò etsi quod inferunt, non reijcitur, aliorum tamen sententia, nimirum constantissima basi fundata, iure illi præfertur. Siquidem uirtutem Dei infinitam, immensam, omnipotentem, eo reuincunt fundamento, quòd ipse Deus est: qui indubiè infinitus, immensus, & omnipotens est, quippè qui actus purus ac simplicissimus est: tàm etsi & ualidè, & constanter, idem possit astrui ex creatione mundi, quæ cum ex nihilo facta sit, ut ex infinita dependeat potestate, necessarium est.

uis diuinæ potestatis. — δύναμις. — *Luc. 6* — *Primus motor, apud Arist. uigoris infiniti.* — *8. phy. & 12. meta.* — *uirtus dei infinita, ualida conuincitur ratione.*

Et diuinitas. Quod sine controuersia, incomprehensibilem exprimit maiestatem, præstantissimam, ac excellētissimam uitam, imò tàm eximiam, tàmque precelsam naturam, ut eam, nec uerbis, nec cogitatione, creata mens, assequi possit. Propter quod, & scitè Deum esse dicunt, quo maius concipi nequit; quin & quòd tunc in illius cognitione profecimus, quando periculo contrectamus, quòd minimè illum attingimus. Si quidem (vt testis est Dauid) tenebras posuit latibulum suum. Et propheta. Verè tu Deus absconditus, uincens omnē scientiam nostram. Verùm etsi hæc constantissima sunt, neminem tamen fugit, Dei nomine, aceruum explicari omnium bonorum

Supræma cogitatio, quā possimus habere de deo. — *Psal. 17.* — *Isa. 45.* — *Quid omnes intelligant, nomine dei.*

rum, oceanum totius liberalitatis, & fontem profusissimum omnis beneficentiæ: qui omnibus adest, indigentibus præsto est, nulli non fauens, singulis prospiciens, uniuersa complectens, promouens, recreans, ardens. In summa. A quo cuncta propendent, qui omnia ac singula ditat, gaudens ab omnibus possideri. Hæc indubiè non latuere phylosophos, & ob hoc, quòd ad illum unicè erigendus est animus, quòd ei soli honor debetur & gloria, cultus & gratiarum actio: quippè qui principium & finis est omnium rerum, in quo omnia, ex quo omnia, per quem omnia, & condita, & conseruata, & absoluta sunt. Quare non solùm illis, quodam pacto, tres diuinæ illuxere personę, sed & ter fœlicissima, illis est diuina patefacta natura.

Philosophi, quid cognouerunt de deo.

2. Thi. 1. Rom 9

Ità ut sint inexcusabiles. Gręcè, in hoc, ut sint inexcusabiles. Et particula, in hoc, rem mox subiungendam determinat. Siquidem non est mens apostoli, quod eousque in notitia Dei profecerint, ut excusari nequeant in quacunque re, sed in iniustitia, seu impietate, *quia*, scilicet, *cum cognouissent Deum, illum non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt*. Nàm cũ tanta sint donati notitia Dei, nullum potuerunt uelamen prętendere suę impietati, si illi debitam non rependerunt gloriam, uel nullas retulere gratias: illam propter excellentiam, hanc propter beneficia. *Sed euanuerunt in cogitationibus suis &c.* Cũ enim illuxisset eis, Deum esse bonorum omnium, & uiuacissimum, & effluentissimum fontem, cuius effluxu omnia perfunduntur, obruunturq;: profectò nõ poterant ignorare, ꝙ quicquid hauserant cognitionis diuinæ, ex illius dimanauerat liberalitate, & propterea quòd & nefas erat, in illum omnem non reijcere gloriam, & sua pro facultate, non rependere gratias: sed longè secus, ab eis factum est. Siquidem fallaci suimet amore seducti, sibiq; blandientes plus æquo, suo ingenio studioque uendicarunt, quòd eo intelligentiæ, euecti sunt, quò & reliquis comparati, suo iudicio, nõ solùm possent decerni heroes, sed & ueluti Di. Quare incipientes intumescere, & efferri cogitationibus uanis, eo insaniæ præcipitati sunt, ut dicerent, profiterentque, se sapientes esse: nihil non tentando, ut apud homines aucuparentur gloriam, quo nihil inanius, nihil futilius est.

εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους

impietas sapientũ mundi, quo inexcusabilis apud deum.

deus profusissimum bonorũ omniũ pelagus.

origo lapsus sapientũ mũdi, amor suimet.

Verùm Dei iudicio factum est, ut euaderent stulti, nec solùm apud Deum, qui perdit sapientiam sapientum, eosq; com-

prehendit in astutia sua, stultam reddens sapientiam hominis, 1. cor. 1.
quæ aduersa est sapientiæ Dei: sed & apud homines, non modo Iob. 5
afflatos lumine fidei, sed etiam non destitutos iudicio intelle- 1 cor 3.
ctus, cum nequeant tandem non habere, pro stultis, qui nolunt
se subijcere Deo, & cum sint mortales non horrent paria illi 2. macca.
sentire. Nec modo Dei iudicio facti sunt stulti, sed & eorum 9.
mens adeò reddita est obscura, ut palàm cęcutirent in media
luce. Et ut pertranseam stultas eorum opiniones, cum de
Deliria sapientium mundi. moribus, tum de fœlicitate humana, de qua attestatus est Var- Aug. 9 de
ro, quòd fuerunt ultrà ducentæ, & octoginta sectæ: quid de- ciui.
mentius, quàm gloriam, quæ unicè exhibienda est Deo,
exhibere etiam uilissimæ creaturæ, quin & lignis, & saxis?
Sed audiemus Apostolum. Quod autem spectat ad textum,
etsi non nihil uariationis summi potest ex Græcis, quia ta-
men aut nullius, aut parui est momenti, facilè dissimulari
potest: litera tamen eo pacto ordinanda est, ut uanarum
cogitationum, comes sit professio sapientiæ, quam proximè
lapsus sapientium mundi non dissimilis lapsui sathanæ. subsequatur stultitia, & demum obtenebratio cordis. Nec in-
dignum animaduersione, quòd lapsus sapientium mundi ab-
similis non fuit lapsui Sathanæ, ac sui satellitij. Lucifer enim
splendore suæ sapientiæ tumidus, ac phylautiæ pedica ca-
ptus, stolidè præsumpsit fieri similis Deo, eaque præsumptio-
ne obcæcatus, non aduertit rem impossibilem: quare & arsit,
& studuit illi se similem facere, iactando in corde suo. Ego ple Ezec. 28
nus sapientia & decore, in cœlum conscendam, super astra cœ- Esa. 14
li, ponam solium meum, & similis ero altissimo. At longè ali-
ter contigit, quia diuina animaduersione, omnem perdidit
sapientiam, & priuatus est omni decore, quin & obscænissi-
mis comparatus est animalibus: ac ad inferna detractus, etiam
in profundiorem lacum coniectus est.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei. En progressus impie-
tatis, et iniustitiæ: en insignis amentia, & obtenebratio cor-
multiplex acceptio gloriæ, in scripturis. dis. Et gloria quidem, uario est usui in scripturis, & aliquan-
do significat maiestatem (repleuit tabernaculum gloria Do- Exo. 40.
mini) aliquando diuitias (de substantijs nostris, tulit hanc Gen. 31.
uniuersam gloriam) aliquando magnificentiam (Assuerus fe- Hester. 1
cit grande conuiuium, ut ostenderet gloriam suam) aliquan-
do liberalitatem (in sinistra eius, diuitiæ & gloria) aliquan- Prou. 3

Gen. 45 do potentiam (ite & renunciate patri omnem gloriam meã) Luc. 2 aliquando laudem (gloria in altissimis Deo) aliquando ho- & 14 norem (tunc erit tibi gloria corãm discumbentibus) aliquan- 2.co.3 do splendorem, & claritatem (non poterant filij Israel respicere in faciem Moysi, propter gloriam uultus eius) Et omnibus modis, non solùm Deo congruit, sed præstantissimè, ac unicè congruit. Et tamen impij ac scelesti, non modò illam (reclamantibus conscientiis) non impendiderunt Deo, sed quantum ex eis fuit, amouerunt ab illo, eam dimouentes à suo naturali & genuino loco, & contorquentes, non modò ad corruptibiles, sed obscænas, ac immundissimas creaturas: nempè ad quadrupedia, reptiliáque: quin & ad ligna, & saxa, quia ad eorum imagines & simulacra, sicuti & immediatè subiungit.

In similitudinem imaginis, corruptibilis hominis, & uolucrum, & 1.co.8. *quadrupedum, & serpentium.* Quibus, cum nihil sint (nàm & idòlum, ut inquit Paulus, nihil est: nimirum quia figmentum ac fictio est) ut uero tamen numini, ac immortali Deo, non modo capita inclinauerunt, genua deflexerunt, suspenderunt anathemata, implorauere suffragia: sed & construxere templa, & immolauere uictimas, & sacrificia. Et licet non renuo, imagines hominum, uolucrum, reptilium, quadrupedum, ad figuras posse referri cœlestes, quas astronomi, in orbe descripserunt octauo, decernentes eas, octo & quadraginta, dum statuerunt duodecim in Zodiaco, unam & uiginti in emisphe- rio artico, & reliqnas in antartico, quas & non inficimus superstitiosè à pluribus obseruatas, imò & cultas, nihilóminus hoc loci, apostolum simulacra crediderim potius detestari, in quibus & obscurum non est, mundi sapientes & stultissimè debaccatos, & impijssimè in Deum contumeliosos effe- Eusebius ctos: ut ex Eusebio, Strabone, & alijs difficile non est animad- Strabo. uertere. De litera autẽ, non quidem in accusandi, sed auferen- ἐν ὁμοιώματι di casu, prima reddẽda est particula, & explicatur clarius Dei gloriam, ad creaturas in suis imaginibus esse contortam, & Hæbreorum usu, singulare positum est pro plurali, sicut & ali- Gen. 2. bi, die pro diebus, & musca pro muscis. Quod pariter fit in Exo. 8. particula, hominis, si quidem non unius tantum hominis sed multorũ, simulacra cõstituta sunt, & illis Dei honores impensi.

Insipientia sapientium mũdi in cultu diuino.

Numerus ac distributio figurarũ cœli.

debaccatio sapientium mundi.

Digreßio de imaginum usu, ac cultu, in Ecclesia Dei.

Verùm quia in ecclesia Dei, non modo celebris est imaginũ usus, sed & cultus, illèque sacrosanctus: fortè non reputabitur importunum, si quid ea de re, breui tractetur. Ergo attendendum ꝙ etsi de imaginum, cum usu, tum cultu, non nunquã digladiatum est, etsi à non paucis, & impiè, & schismaticè, sunt aliquando sublatæ, ac ueluti res execranda, à christianorum ueneratione reiectę: sicut tamen moris est in qualibet ueritate, ꝙ ad tempus potest, tum humanã iniquitate, tum peruersa Sathanę suggestione, offundi, deprimi, calumniari, quæ tamen non modo oportunè resurgit, sed perindè ac aurum in fornace, redditur rutilãtior, ac celebrior: haud secus & de usu cultuuè imaginũ, in ecclesia factum est. Et missis, qui religioso, sed indiscreto zelo, illas aliquando delerunt, ut Serenus Masiliensis episcopus, quẽ Gregorius monuit, & ut restaurari curaret, adhortatus est: Cõstat primùm (ut septima attestatur Synodus) Manicheos & Marcianos, imagines respuisse: deinde & opera Leonis tertij, qui cõstãtinopolitanum gerebat imperium, è templis esse dimotas, destructásque, proptèr quod & iure à Gregorio tertio, tum imperio, tum fidelium communionè priuatus est: quem & sequutus est Constantinus quintus, & post illum, Leo quartus, qui fuit filius eius: cui impietati, & Constantinus sextus, Leonis quarti filius, sanctionem aspernatus sacrosanctæ Synodi, quæ illius assensu, dum minoris esset ætatis, Irene matre administrante imperiũ, Nicenæ ex trecentis & quinquaginta prę sulibus congregata est, prouectior grandiorque factus, fauit & adhæsit. Et quanquàm ea hæresis, à Doctoribus ualidè est explosa, & à Concilijs sacrosanctis merito condemnata, nihilòminus à Valdésibus post multos annos, ab Orco demum excitata est, quã & non longè post, amplexatus est Ioãnes Vuitcleff, & demum nostra tempestate Carolstaldius, alijs cum hęreticis.

digladiatio de ueneratione imaginum.

Serenus Episcopus.

Impia imaginum sublatio.

Septima synodus. *Manichei.* *Marciani.* *Leo. 3. imperator.* *Greg. 3.* *Platina de uitis Pont..* *Cõstanti. 5.* *Leo. 4.* *Cõstanti. 6.* *Irene.* *secunda Nicena. synodus.* *Valdenses.* *Ioã. Vuitel.* *Carolstad.*

Verùm imagines CHRISTI & sanctorum, fuisse usui ecclesiæ Dei, & apostolorum tempore indubitatum est, non solùm ex testimonio patrum, Chrisostomi, Damasceni, Athanasij, qui & in memorato concilio de imagine attestantur Saluatoris à Nicodemo effecta, & postmodum ad apostoli Iacobi

Imagines fuerunt ecclesiæ usui etiam apostolorum tẽpore.

Chrisost. *Damasc.* *Athanas.*

bi manus deducta,& tandem Beryti stupendo miraculo conse crata,ac clarissima reddita: & exploratissimũ est,Lucam euan gelistam plures virginis depinxisse imagines:& Eusebius, se vi disse refert imaginem CHRISTI, quæ à muliere,quæ curata fuit à sanguinis fluxu,Cęsareę suis pro foribus erecta est:item, de peruetustis imaginibus Petri & Pauli, & forte quòd fuerũt illæ,quas Adrianus Pontifex,testatur Syluestrum prædecesso- rem,magno ostendisse Constantino, postquã nocte apostolo rum principes apparuerunt ei: sed etiam euidentissimũ est ex vsu sacrosanctæ ecclesiæ,qui semper fuit in ea, vt in eodẽ Con cilio affirmatur, quin & vt hæretici semper sunt habiti, & pro hæreticis in Conciliis sacrosanctis definiti, qui earum usui ac pio cultui, contraire præsumunt. Ergò fas non est,usum cul- tumúe imaginũ,in dubiũ fidelibus reuocare,sed ęquũ est,à ca lũniis illas eximere: & quonã pacto colendæ,uenerãdæq; sint, ob oculos aliquãdo reducere, ne quorundã abusibus, earum ueneratio deprauetur, & in superstitionem pietas dilabatur.

7. hist. ecc. 14. ca.

Qui imaginibus præsumpserunt detrahere, semper habiti sunt ut hæretici.

Igitur attendendum,imagines, putà sacratissimæ Trinita- tis,Saluatoris nostri,Crucis gloriosæ,Sanctissimæ matris,An gelorum, Sanctorũ omnium, usui esse in ecclesia,potest mul- tis modis intelligi: quandóquidem & admitti possunt, & gra- tia succurrẽdi memorię,ut recordemur,quòd in nomine san- ctissimæ Trinitatis tincti sumus, illiq; manum dedimus in ba- ptismo,quòd per CHRISTVM sumus saluati,& in illius Cru ce redempti, quòd Virgo nostra est aduocata, quòd Angeli sunt custodes,semperque pro nobis suspiciunt faciem Patris, quòd Sancti intercedunt pro nobis,& quòd erant similes no- bis,& tamen eo robore,in præsenti perstiterunt agone,ut as- sequuti sint palmam. Admittuntur & ut sint ueluti idiotarum libri,utq; & heroica eorum gesta, etiam doctis,exhibeãtur in promptu:& deniq; ut & illis debitus impendatur honor & cul tus,in quo & totum huius rei negocium est.

Imagines in ecclesia, multiplici usu esse possunt.

Qua in re,perspicaciter attendendum,imagines,de quibus diximus,posse trifariã discuti. Vno quidem modo,vt in semet res quędam sunt,putà aurũ,lapis,lignum,color,pictura: item, vt pulchræ, & fabrè pictæ,uel sculptæ, ut talibus lineamentis, gestibus,situ,aspectu,& id genus,aliis finctæ: & hoc pacto cõ- pertissimũ est, nemine reclamãte, quòd nequeunt honorari,

Imagines possunt trifariã discuti.

F

nec coli. Alio uero modo, uti res benedictę, ac quodam pacto Deo consecratæ. Siquidem quàprimùm in templo constitutæ sunt, etiã si non alia dicarentur benedictione, uti eius portiones ac membra cẽsentur, & per hoc, sicut sacrosanctũ est templum, illudq; prophanare, immane est piaculum, ità & sacrosanctæ redduntur imagines, & ideò illas suo priuare honore, execrandũ est scelus: Præter id, ꝙ in templo positæ, non modo sunt rerũ, quas representant, imagines, sed & illis peculiariter sunt addictæ, imò & eorũ loco erectæ. Ergò & hoc pacto, indubiè dignæ sunt debita obseruãtia, honore ac veneratione.

Imagines in tẽplo, censentur uti aliquid templi.

Tertio autem modo, uti imagines, & quidẽ ea sub ratione præcise. Quod ut clarè percipiatur, aduerte quòd imago, ut imago, relatiuũ est, & ad prothotypon, hoc est, representatũ refertur. Et quoniam relatiua mutuo respicere habent sese, necesse est, è diuerso, ut & prothotypon quodam pacto, referatur ad eam. Nec id tantũ est de ratione imaginis prothotypique, vt mutuo respiciant sese, sed vt & certo modo, existant in inuicem, tam etsi non vna eademq; ratione: quandóquidẽ imago in representato est, uelut in fundamento, à quo sortitur, vt uera illius habeatur imago, ut quæ nõ solùm ab illa exprimitur deduciturq;, sed & in illo eius ueritas substẽtatur, & absoluitur, representatũ uero in imagine est, velut in speculo, in quo & cernitur, & si par est, honoratur. Ergò cũ plura sint de ratione imaginis, quia non sola relatio, qua ad prothotypon refertur absolutè, sed & cõtinentia, qua illud, perinde ac speculum continet: haud dubium, ꝙ cum de imaginis adoratione, ut imago est, sermo fit, non restringitur ad eam tantùm imaginis partẽ, qua ad prothotypon absolute refertur, sed & eam complectitur, imò & hæc potissimum consideratur, qua & illud vti speculũ continet: quãdóquidẽ & secundũ hanc partem rationẽq;, & maxime, illi exhibẽdus est honor, & cultus.

Imago ut imago diligenter excutitur.

Arist. in prædicamentis.

Etsi plura sunt de rõne imaginis, in præsenti tamen, potius quod continet, prothotypon est.

Quare & scitè dicitur, ꝙ vtiq; adoratur imago, & nõ secundum quã volueris rationẽ, sed secundũ eam, qua ꝓthotypon relucet in illa, vnde etsi imago colitur, ratio tamẽ absolute ipsa nõ est, ꝙ colatur, sed res representata, ac in ea cõtẽta, ratio adorationis est. Et quoniã sicut vnũ, de facto non est diuisum ab alio, quoniã etsi ꝓthotypon absolute aliud ab imagine est, vt tamẽ in ea emicat, ab illa segregatũ nõ est: ità nec amborũ

Quo sensu, quaue ratione imago dicitur coli.

diuisus est cultus,aut adoratio, sed vnus eademq; vtriusq; est, sicut ex phylosophorũ placitis liquet. Siquidẽ tradunt vnum eũdemq; motum, ad imaginẽ,& ad rem,cuius imago est,terminari:eò quòd & vnũ ratio est alteri, vt vnus intergerq; constituatur terminus, à quo & vnus denominatur motus. Ergo nõ solùm fatendum est,fideles in ecclesia adorare coràm imagine,vt nonnulli ad cautelam forte loquuntur,sed & adorare imaginem,sine quo volueris scrupulo : quin & eo illam venerantur cultu, quo & prothotypon eius, propter quod, si illud habet adorari latria,& illa latria,si dulia,uel hyperdulia, & illa pariter,eiusmodi cultu adoranda est.

Aristo. de som. & vig.

Fideles adorant non solum coram imagine,sed adorãt imaginem.

Ex his arduũ non est animaduertere,quantũ sit discriminis inter Gentes & nos,de imaginũ cultu:quandóquidẽ illæ simulachra colentes,putabant ea nacta aliquid numinis,vel ex cõstellatione,sub qua fuerant sculpta,uel ex miris oraculis ac responsis,quæ procedere uidebantur ab eis, illa Sathana occupante,ac eo pacto homines seducente. Quòd si nõnulli venerabantur ea,non vti res quædam, sed vti prothotypon continentia: quia tamen illud,uel res erat prophana, imò scelestis, sicut simulachrũ Herculis, Bacchi,aut alterius,non dissimilis, monstri, quod rite debuerant execrari, uel superstitiosa, seu prodigiosa,ac nullo cultu digna, ut quando representabãtur planetæ, Saturnus, Iuppiter, Mars, aut signa cœlestia, Aries, Taurus, Capricornns. Quæ longo dissident interuallo, ab his quę fiunt à nobis: qui Deum in imaginibus colimus,& sanctissimos cœlestis regionis Heroes absque vllo fuco, vlloue errore,suspicimus ac ueneramur.

discrimen fidelii & gentium,de adoratione imaginum.

Impia gentium simulacra.

Verùm etsi permittitur aliquos (licet perpauci) ante idola inclinatos,uel ut morem gererent uulgo, eoq; pacto,idiotarum mederentur calumniis, furoribusq;, uel vt Deum ipsum extrinsecus,peculiari colerent ratione,vtputà, quia omnibus iuuat,in statua Iouis, quia omnes exsaturat in simulachro Saturni : nihilóminus etiam si res hunc in modum haberet sese, haud dubium,eiusmodi cultum longe disentire adorationi fidelium,quippè qui nõ colunt imagines, in gratiam uulgi, sed vt religiose inseruiant Deo : nec ementitis idolis, fingunt Dei munificentias, non ignari quòd illo plena sunt uniuersa, nempè qui cœlum & terram replet, & irriguis suæ bonitatis

Amica sed insufficiens interpretatio idololatriæ, pro philosophis.

Cultus imaginũ animalium, nullo prætextu excusari põt.

cuncta perfundit. Præter id, quòd etsi ex parte posset res, eo dissimulari ꝑtextu, enimuerò nihil afferetur operculi, de idólis animalium, uolucrum, serpentum, quadrupedũ: quæ Paulo atte stante constat mundi sapientes, etiam insigni locuplètes notitia Dei, passim adorasse, illisque procubuisse. Nec est cur serpentem obiicias æneum, quandóquidem etsi in illum religiosè aspiciebat populus, etsi fortè obtulit in deserto thura: haud dubium, quòd sine idololatria factum est. *Num. 21.*

serpens æneus, qua ratione in deserto adoratus est.

Siquidem cum certum esset ex lege, non procumbendum idólis, minusq; sacrificandum eis (profectò ut procumbebãt, sacrificabantq; Gentes) obscurum esse nõ potest, ꝙ Deus, qui serpẽtem instituit, mysterium serpentis, pandere non dissimulauit: quod indubiè nec Mosen, nec seniores populi fugit. Cũ enim, vt Seruator docet, typũ sui gereret, ut in quo uetus crucifigendus erat Adamus, qui à serpente seductus, infectusq;, non iniuria illi similis per peccatum est redditus, & per hoc, mores serpentinos indutus, non immeritò est, & uti serpens existimatus: non est obscurum, quòd tàm eximium edocti sacramentum, poterant quidem sine idololatriæ labe, in serpentem illum respicere, & respiciendo futuri CHRISTI fidem exercere, & per hoc & illi religiosè procumbere. Et licet non omnes forsan sacramentum caperent, quia tamen maiorum, & maximè Mosis, & fortè septuaginta delectorũ ab eo, suoq; impartitorum spiritu, ut promiserat Deus, fide in multis dirigebatur populus, ad illosque resoluebat sese: profectò illis nefas non erat, si rem prorsus non penetrabant, sed prouectiorum consilio, se committebant, ac eo pacto, ut decretum fuerat seniorum, serpentem obseruabant colebantque. Quare postquàm illius superstitiosus factus est cultus, ut tempore Ezechiæ regis, meritò confractus est. *Num. 11.* *4 reg. 18.*

diluũtur hæreticorũ calumniæ.

Ex præmissis etiam facilè est, calumnias hæreticorũ retundere, quibus inurunt nos scelere idololatriæ, ac plusꝙ̃ abominabilis sacrilegii, mentientes nos & idola colere, quẽadmodũ & Gentes, & contrà prçceptũ Domini erigere sculptile: quod etsi quãdóq; in scripturis admittitur, nõ tamen ut adoretur: A quibus vt à manifestissimis ĩposturis ex pdictis eximimur, ac liberamur. Et quanquã non detrahimus, aliquos in his abusus, posse contingere, sicut & in multis aliis ad religiọnẽ spe-

ctantibus.

ctātibus: ecclesia tamen Dei, illis non fauet, sed sanctorū reuerētur imagines rite & religiose, ut potest ex determinatis clara luce deduci.

Regressio ad enarrationem textus.

Propter quod, tradidit illos Deus, in desideria cordis eorum, in immunditiam. Patrata culpa, infligenda est pœna. Et quoniam iram Dei, dixit reuelari de cœlo, iure à Deo asserit mulctā inflictā. Qua in re attendendum, quòd etsi Deus cum sit optimus, nequit quouis pacto peccare, quia tamen æquissimus est peccātium iudex, ad illum pertinet in peccantes animaduertere, ac illos iusta lance punire. Cōstat autem, si penitus peccatum excutitur, quòd etsi uoluntarium est, etsi ardenti cum delectatione patratur, iusto iudicio Dei, non medioeris est pœna peccātis. Iussisti Domine (Augustinus est testis) & uere sic est, ut pœna sibi sit, omnis inordinatus animus. Et præter id, ꝙ in quouis peccato, est inordinatio uoluntatis, non solùm respectu honesti, à quo peccando diuertit, & ad bonum sensuale dilapsa plus æquo, oblectatur in eo, sed & respectu legis diuinæ, contemnens subdi uoluntati Dei, qui legem illi præscripsit, à qua nefas est declinare, propter quod & rite in peccato duplicem distingunt inordinationem, tàm etsi una absq; alia inueniri non possit. Præter id, inquā, ꝙ inordinatio uoluntatis, nō leuis est pœna, cum boni sit sibi debiti, suæque naturæ consoni destitutio, quo sanè nollet sine dubitatione priuari, unde & in ordinationi illi inuite subiicitur, quandóquidem licet uoluntarie prorumptat in actū peccati, qui ut actio à uoluntate procedens, induit rationem culpæ: nollet tamen peccans inordinationem illam, si foret possibile, in se ipso recipere, ex quo & suscipit rationem pœnæ, haud inscius quòd nō minima sui deterioratio est: prçter id, ꝙ & maculā affert, & obnoxium reddit non simplici ultioni Dei. Siquidem annexam habet cæcitatem mētis, aggrauationem aurium, obdurationem cordis: & super omnia, destitutionem diuinæ gratiæ, & dimissionem in manibus inimicorum nostrorum.

Et quoniam inflictio pœnæ, est opus iustitiæ, haud dubium, ꝙ maximè ad supræmum pertinet iudicem, qui Deus est: propter quod etsi peccatum ab illo proficisci nō ualet, in ratione

Peccatū dei iudicio, est pœna peccāti.

lib. conf.

duplex uoluntatis inordinatio in peccato.

Pœna annexa peccato.

Peccatum, qua ratione est a deo.

culpæ, proficisci tamē habet ab eo, in ratione pœnæ. Quare & deordinationem uoluntatis, nō quatenùs uoluntario peccantis actu progreditur, sed quatenùs cōtrà peccantis uoluntatē in ipso recipitur, ipsumq; à cōsona suæ naturæ dimouet dispositione, multis afficit malis, & uarijs addicit flagellis, Deus iusto ac recto operatur iudicio: sicut & eadem etiam operatur, non secundū (ut diximus) deformitatem culpæ, sed cōditionē, quæ in ea est (vt dicunt) entitatis propriæ. Ergò cū Deus quēpiam tradere dicitur in rem aliquam, quæ est peccatū: non intelligitur in illam tradere ratione culpę, in ea inuentæ, sed ratione pœnæ, Dei iussu (vt Augustinus dicit) indissociabiliter culpę ānexę. Pręter id, ꝙ & tradere dicitur indirectè, iure subtrahendo manum, auxilium, & fauorem, quibus amotis, prolabimur præcipitamurq; in quoduis flagitiorū genus, acti concupiscentiis, impulsi à Sathana, & allecti à corruptissimo mundo: vt mirum non sit, si paulo momento, in uoragines demergamur scelerū, & in baratro omnium detrudamur iniquitatū. Sed accedo uerba apostoli. *Lib. conf.*

deus quo pacto tradat in peccatum.

scelus gentium tribus membris dissectum.

Propter quod. Si accuratius textus resoluitur, Gentium scelus, in tria membra secatur, & quodlibet peculiari mulcta punitur. Quare particula, *propter quod*, etsi nōnullis cōgeriem uniuersam complectitur: mihi tamen uidetur satis, si ad illam restringitur portionem, qua dixit, ab illis Deum eximiè cognitum, sed minimè glorificatum, nec pro munerum profusione, vt par fuerat, benedictum. Propter hoc igitur, ꝙ prouhecti in tam præcelsam notionem Dei, non glorificauerunt eum, nec gratias agentes, tantùm muneris, non reijciebant in liberalitatem eius: iusto ac meritissimo iudicio suo, *tradidit*, nō quidē inclinando, non impellendo, sed præstito destituendo fauore, gratia, auxilio, imò & subiiciendo (uti iudex æquissimus) meritissimæ pœnę, *illos*. Vnūquodq; id esse dicitur, quod in eo uidetur præstātius: ergò sufficit, si potior eorū pars, qua reliquis præeminent animalibus, quæ & portio nuncupatur superior, ac ratione insignis, tradita est. *Deus*, à quo nulla remanet appellatio, *in desideria*, uel desideriis, vt legitur gręcè, hoc est, affectibus, concupiscentiis: ut agitarentur ab eis. Quod planè longè execrabilius, longeq; horribilius est, ꝙ si forent traditi, quantùmuis immanissimis, ac ferocissimis belluis, discerpen-

Vnūquodq; id esse dicitur, quod præstat in eo.

ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις.

di ac lacerandi ab illis, *cordis*, græcè legitur in plurali,& rectè: quãdóquidẽ eorũ concupiſcentiæ, qui illis dimiſsi ſunt, adeò multæ, adeò uariç,& diuerſæ ſunt(oẽs tamen ardentes,improbæ,& procaces)ut cor in plures diſtrahãt,ac diſſecent partes, haud ſecus ac ſi plura inuenirentur corda, *in immunditiam*. En quò tendunt,quoúe reſoluuntur deſideria cordium: profectò ad rem prorſus immundam,ſceleſtem,prophanam:nec ea dũtaxat ratione,ut ſuprema eorum pars,ſola fœdetur, ſed etiam ut & fœdetur infima, ut tandem fœdatis extremis, cõmaculatum depręhendatur & mediũ,ac eo pacto totũ quod ipſi ſunt, *ut*, quod emphaſim habet: ut percipiatur eòusq;, in cordium cõcupiſcentiis,immundè detruſos & immerſos, ꝙ etiam, *contumelijs affecta ſint corpora ſua*, ab illis, *in ſemetipſis*, id quod faciunt molles,de quibus ſcribit apoſtolus, ꝙ non hæreditabũt
1.cor.6 regnum Dei: & tamen Ariſtoteles faciendum,aliquando non
Polit.7 horret,ſed docet. Hactenus primum ſceleris membrum, & ira Dei in præſenti uita ſuper illud reuelata,de cœlo.

Sicut enim & Prothoplaſtes, à Deo p̃celſo dignatus honore,improbitate ſua noluit intelligere,& iccircò adeò in iumẽ-
Pſal.48. ta degenerauit,ut perindè ac vnus ex illis redditus ſit, quippè qui brutorũ affectibus ſubditus, uitam haud diſsimilẽ animalibus uixit: ità & ſapientes mundi nõ abſimiles primo parenti, flocipendendo diuinę cognitionis p̃ſtantiam,qua donati erãt à Deo,vt nõ modo longo interuallo p̃ferrẽtur brutis,ſed mortalibus aliis,pro eo ꝙ fuerũt ingrati,nec gloriã(vt par fuerat) retulerunt in Deum, iure brutalibus affecti ſunt deſideriis, illisq; meritiſsimè traditi, ut debaccentur in eis, etiã fœdius q̃ debaccẽtur bruta. Quod,& nõ longè diſsimili ratione experimur in Sathana, qui tam eximia nitidus ſapientia, Deũ vt authorẽ,largitorẽq;,ingratus non animaduertens, nõ modo eſt deiectus de cœlo,& adeò terrenis deſideriis occupatus,ut pectore,hoc eſt,mente & corde,repat aſsiduè ſuper terrã,ac puluere cunctis diebus uitæ ſuæ,hoc eſt, vſq; ad extremum diem, quo terrenis,illi inhiare conceditur, paſcat ſeſe,(ſiquidem terrenis hominibus,hoc eſt reprobis,qui teſte Seruatore,de ter-
Ioan.3 ra ſunt,ac de terra loquuntur,concors factus,non ſatis ducit, quòd ſuper illos tyrannum agit, niſi & circumeat eos, ſemper
1.Pet.5 quærens ut deuoret) non ſolum inquàm, exulauit è cœlo, &

diuerſa habet corda, qui eſt ſibi dimiſſus.

Proportionalis pœna, pro thoparentis & ſapientiũ mundi, quin & ipſius ſathanæ.

Sathanas cur ſuper pectus dicitur progredi,& terra toto tẽpore paſci.

terrenis detinetur cupiditatibus, ſed & modo quodam, uti bru tum effectus eſt, in quo non eſt intellectus. Propter quod, & in ſcripturis, frequenter ſub nominibus brutorum exprimitur, quorum & ipſe formas non horret, ſed ſæpiſſimè induit: non ſolùm ut illis nobis illudat, ſed ut & in illis diuinos ſibi honores, apud ſuæ farinæ homines uendicet. *Pſal. 31.*

Sathanas, non iniuria uocibus brutorum expreſſus.

Qui comutauerunt ueritatem Dei, in mendacium. Explicat ſecundum ſceleris membrum. Siquidem non ſat fuit ſceleſtibus illis, ingratiſsimos exhibere ſe Deo, non referendo gratias, aut rependendo debitam gloriam, niſi & in illum euaderent immanè ſacrilegi ac contumelioſi: facto, quod debuerant Deo, immundis reddendo creaturis, illas uti Deum colentes, ac uictimas ſacrificātes. Dicit itaq;. Quod &, *ueritatem Dei*, qua indubiè eò uſque erant locupletati ab eo, ut nedum illum, eiuſque uim ac ptātē, cōſpicerēt ex creaturis, ſed & quę illius inuiſibilia ſunt: ĩ quibus adeò euaſerūt illuſtres, adeò diuites, ut nō niſi extrema iniuſtitia factū ſit, ꝙ ueritas ipſa, nō prodiderit, ac oſtētauerit ſeſe in uero cultu, & religione Dei, *cōmutauerunt*, ſeu trāſmutauerunt, gręcè, illam transferendo è ſuo proprio ac naturaliſſimo loco, ac ſceleſtiſsimè attribuendo, ut diximus, creaturis: nec illius quidem in ſemet ſumptis, ſed, *in mendacio*, ut legitur gręcè, hoc eſt, in ſimulacris ementitis: quæ & ſine controuerſia, mendacia ſunt, mentientia ſeſe aliquid eſſe, imò & numen aliquod claudere, & tamen nihil in ueritate ſunt, quoniam non aliud quā figmenta inaniſsima ſunt, tàm etſi non rarò à Sathana occupata, ut eo pacto homines dementenur ab eo, *Et coluerunt ac ſeruierunt creaturæ*. Licet ſimulacrum, quatenùs ſimulacrum non ſit aliquid, quia falsò mendaciterq; repræſentat, uel Deum, uel numen, uel aliquid ueneratione dignum, & tamen longè aliter eſt: nihilóminus ut res eſt, putà aurū, lignum, lapis, quia creatura eſt, haud dubium, ꝙ cū illi, eo pacto procumbūt ꝙ creaturam colunt, ac illi ſuperſtitiosè inſeruiunt, *potius quàm creatori*. Etiam ſi græca lectio, præſenti conſentit, quæ ſonat ultrà uel ſuprà creatorem, nō tamen opus eſt deducere, ꝙ & creatori delatum ſit aliquid cultus, ſed (ut probè notauit Hilarius) particula, potius, ſummitur pro particula, præter, ut idem ſit, ꝙ prętermiſſo poſthabitoq; creatore: quod q̄ ſit execrandū, non eſt cur moremur. Nā inſigne quidem erat ſcelus, honores ſoli Deo

diuinæ ueritate quàm ſint locupletati philoſophi.

ἐν τῷ ψεύδει.

Idola, ſunt, re uera mēdacia.

παρὰ τὸν κτίσαντα.

12. de Trinit.

Potius, non nunquā auditum, pro præter.

li Deo debitos,deflectere ad creaturas,sed lōgè abominabilius ac intollerabilius,tanta illum afficere cōtumelia, ut illud factū sit creatore relicto,reiecto,contempto. Qui tamen uelint nolint, *est benedictus*,ab omni creatura,quoniam omnis eum colit,
Apoc. 5 illi seruit,& gratias agit,non solùm in cœlo et in terra, sed sub terra,in mari,& in omnibus abyssis: quin & ipsi scelesti homines,dum illum inhonorant,illustrē nobis reddunt, uel iustitiā, uel patientiam eius, in quibus benedicitur, & meritò uti gloriosus habetur, *in sæcula*. Licet mundus idolis seruiat, licet illis procumbat, id tamen erit ad tempus, & quidem breue: at Deus in sæcula,ab omnibus adorabitur, ac benedicetur, uniuersis simulacris deiectis,ac prorsùs extinctis. *Amen.* quod nō modo est asserentis,sed & optantis benedictionem Dei, cui soli omnis debetur honor & gloria ac gratiarum actio, *Inhonorantes deū, etiā si nolint, illustrem illum faciunt.*

Propter quod tradidit illos Deus,in passiones ignominiæ. Pœna est idololatriæ congruens. Cū enim adeò inhonorassent Deum, quod eo posthabito,coluerint creaturas,quin serpētes & quadrupedia,imò ligna & lapides: æquum erat, ut spurcis ac ignominiosis afficerentur affectibus,nec modo affectibus,sed scelestibus ac infandis operibus. Propter quod subdit, *Nàm fœminæ eorum*,quæ communi lege,mirum in modum uacant pudicitię, ac curam habent de bono nomine,non modo fornicatæ sunt, sed &,*mutauerunt usum naturalem*, *in eum usum*, *qui est contrà naturam*, quandòquidem sat non fuit subijci uiris, sed uoluerunt subijci fœminis,contrà naturam sui sexus. *Similiter & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desiderijs suis*, seu græcè,in cōcupiscentia sua,*in inuicē*, nec modo exarserunt in cōcupiscētia sua in inuicem,sed & facinus admiserunt, *masculi in masculos turpitudinem operantes*, *&*, eo pacto, *mercedem quam oportuit erroris sui*, minus dicit & plus intelligit,quandòquidem non modo fuit error, sed scelus, *in semetipsis recipientes*. Siquidē si Deū, ut debuerant,honorassent,non modo in honore,quo illos prosequutus est perstitissent,sed & profecissent:quoniā Deo rectè omnia moderante,illis quòque nō parum honoris accessisset & gloriæ,apud homines.Sed quia è diuersò,euerterunt gloriā Dei,iusto illius iudicio,decretum est,ut quasi retributionis loco,infandis obruerentur sceleribus; quibus & apud homines, meritissimis inurerentur infamijs, & perpetuis dehonestaren-

Pœna idololatriæ congruens.

Scelera, & nefanda, et ignominiosa.

Aequissimū iudiciū dei in retaliandis sceleribus, sapiētiū mundi.

tur ignominijs. Et quanquā hoc in loco, explicentur, fœminæ, explicentur masculi, non tamen suspicandum est, maiores ac mundi sapientes, ab hac plusquā brutali libidine, non uexatos, aut à monstrosis his obscænitatibus impollutos, cum et Aristo teles hæc probauerit, & Plato (etsi quandóq; à Republica expulit) puerorum tamen ardentissimus fuerit: imò cum hæc potissimum pronuncientur in eos, non modo non habent excludi, sed in præmissis, quasi ut in membris capita, contineri. Polit. 7.

Et sicut non probauerunt, uita & opere, *Deum habere in notitia*, cum tamen in illis Dei beneficio, fuerit non modo mediocris, sed pręstans, & insignis (Et hoc, ut postremum membrū est sce leris) *Tradidit illos Deus, in reprobum sensum*, Et est consentanea pœna. Cum enim elegerint esse reprobos, in notitia Dei, non modo illam non prestando operibus, imò in cōtrarium adnitendo, ac ueritatem cognitam, impiè in iniustitia retinendo, supprimendoq;: factum est optimo iure, ut reprobi euaderent in proprio sensu, reprobè iudicantes ac decernentes, non solùm quę ad Dei pertinent cultum, sed & quæ spectant ad homi num mores, *ut faciant quæ non conueniunt*, non solùm legi diuinę, sed nec iudicio rationis humanæ, *repletos omni iniquitate*, clarior est sensus, si legitur repleti, ut ad uerbum referatur, faciūt, sicut & repletos ad, tradidit, & iniquitas nomen generale est, compræhendens quodlibet uicium, sicut è diuerso, iustitia am plectitur omnem uirtutem, *fornicatione*, qua omnia denotantur uenerea, *malitia*, quæ non solùm exprimere potest astutiā, fraudulentiam, deceptionem, sed & eam uiciorum colluuiem, quæ ex industria committuntur, *auaritia*, quæ est malorum omnium radix: nec summitur solùm ut liberalitati opposita, sed ut pars ponitur iniustitię, qua quis plus sibi usurpat, quā iure conueniat, *nequitia*, hoc est ignauia, desidia, lassitudine, ociositate, quæ cum sentina omnium sit malorum, nequam hominem facit, *plenos*, siue pleni, *inuidia*, uicium est capitale, & omnibus notum, *homicidio*, tùm facto, tùm animo, nam & qui odit fratrem, homicida est, *contentione*, ut cum quis pertinaci animo, rem defendit, *dolo*, ut cum aliquid fit, & aliud fieri fingitur, *malignitate*, cum quis adeò malis moribus est affectus, ut nequeat pacificè cum alijs conuersari, *susurrones*, qui seminăt inter fratres discordias, *detractores*, qui absentis famam com-

Cur, & quo pacto, sapiētes mundi, sensu euaserūt reprobi.

Iniquitatis uox, omne complectitur omnen.

Auaritia nō simplici modo sumpta.

Malignitas, quid, hoc in loco.

maculant, improbè obloquendo de eo, *Deo odibiles*, rectius Dei osores, qui non possunt esse nisi perditissimi, corruptissimiq; hi quidem odiunt Deum, quia suorum scelerum conscij, uident sibi iminere iudicium, *contumeliosos*, seu cõtumeliosi, ut, qui alios lacessunt iniuria, *superbos*, siue superbi, ut qui iactant sese, efferuntq; super alios, & plerumq; impio improboq; facinore, *elatos*, seu elati, nempe qui alijs contemptis, ad cœlum usq; erigunt sese, *inucutores malorum*, & id in quouis genere mali, puta, ueneris, latrocinij, blasphemiæ, & deinceps, *parentibus non obedientes*, quod est impium, & contrà ius naturæ, *insipientes*, quoniam dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, *incompositos*, seu incompositi, hoc est, intemperati, qui prætermissa lege, & rationis iudicio, temerè & inordinatè ferũtur, *sine affectione*, quippè qui non diligunt nisi sese, contorquentes omnia, ad commodum proprium, *absque fœdere*, non solùm quia amicitiæ hostes, fœdus non ineunt, sed quia etsi quãdo ineunt illud frangunt, nõ stando promissis, quod consonat uerbo græco, *sine misericordia*, quod undiq; inhumanum est. *Qui cum iustitiam Dei cognouissent*, nimirum ꝙ non probat iniquitates, sed detestatur, ulcisciturq; de flagitijs, & ut uno uerbo dicatur, cognouerunt ꝙ, *qui talia agunt digni sunt morte*, ità quidem legitur græcè. Et tamen *non solùm ea faciunt*, perpetrant, passim & ubiq; admittunt, *sed & consentiunt facientibus*, minus exprimit, quã intendit, quãdoquidem non solùm de consensu intendit, quasi solùm cõniueant perpetrantibus, sed & de assentatione, adhortatione, ac sua scelestissima uita, impulsione, ac præcipitatione.

[Margin: ἀστόργους. — Incõpositi, sunt intemperati. — ἀσπόνδους — οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι]

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula, (Cum cognouissent Deũ, non glorificauerunt ut Deum) ꝙ etsi Deus semper in sese gloriosissimus est, etsi CHRISTVS, qui splendor est gloriæ, nusquã illum rebus uniuersis gloriosum nõ facit, etsi Angelici spiritus & certatim & irrequietè concinunt, Plena est omnis terra gloria tua, & si Sancti omnes qui super cœlos sunt, nunq̃ nõ repetunt, Dignus es DOMINE accipere gloriã & honorem, etsi Cœli enarrant gloriam Dei, etsi Elementa, & quæ cõstant ex his, illũ

[Margin: Hebr. 1. — Esa. 6. — Apoc 5. — Psal. 17. — Quo pacto, deus qui gloriosissimus est in se, ab omnibus glorificetur creaturis.]

aſsiduè benedicunt, ac celebrem faciunt, etſi paſsim, die noctuque, huius peregrinationis eccleſia, canit gloriam patri, filio, ac ſancto flamini: Non propterea tamē, ſinguli debent torpere fidelium, pręſertim cum præ reliquis, huius exilij creaturis, illū agnoſcant illuſtrem, ac omni laude dignißimum, quippè qui non ſolum arcanum edocti ſunt ſacratißimæ Trinitatis, non ſolū probant oceanum omnium fore perfectionū, inſuper & tàm ualidæ poteſtatis, ut mox poſsit quicquid agere inſtituerit: ſed quia agnouerunt, ac manibus pertractarunt, uiſcera ſuæ charitatis, ardorem humanæ ſalutis, quanta patientia errantem expectet, quanta excipiat benignitate, quanta indulgeat miſericordia, quanto amplexetur & oſculetur affectu, & in cœtum filiorum admittat: ut uerè longo interuallo affectum ſuperet nedum cuiuſuis pientisſimi patris, ſed & uiſcera, & ardores, cuiuslibet indulgentißimæ matris. Ergò fas non eſt, ut aliquando recedat à corde, aut ab ore, quin & illud ſemper atteſtemur operibus, Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio, in ſæcula ſeculorum: ne meritò eo inuramur impietatis, ꝙ Deum quidem præcelſe cognouimus, ſed illum, ut par erat, non glorificauimus. Proteſtemur & toto pectore, quòd unicè illi manet honor & gloria, at nobis ignominia, & facierum confuſio: Proteſtemur quòd nihil habemus, quod non ſit acceptum ab eo, in quo tamē & tam deſides ſumus, ut aſsiduè egeamus gloria eius: in quo & unicè nos gloriari oportet, ſi quando gloriari nos iuuat.

Deus cumma ximè glorificandus à nobis.

dan. 9
1. cor. 4
Rom. 3.
1. cor. 10

Obſeruandum ex particula. (Mutauerunt gloriam Dei: Et quia cōmutauerunt ueritatem Dei in mendacio &c.) Vt primùm fugiamus ab idolorū cultura, ut aliàs apoſtolus monet, & per hoc ut uoraginē deteſtemur auaritiæ, quæ inſignis idolorum eſt cultus, ut abominemur crapulam & ebrietatē, quibus detenti ſunt, quorum Deus uenter eſt, ut omnem execremur inobedientiam, quoniam non ſecus ac ariolandi peccatum, ac ueluti idololatriæ ſcelus, nolle obedire: & demū ut nullum admittamus facinus, in quo impiè, quo fruendum eſt, vtimur, & quo vtēdum eſt, fruimur, quod aliud non eſt, q̄ Deum creaturam facere, cum & aliud non ſit, quàm ab illa, uelut à ſupremo fine pendere. Deinde ut mente repetamus, quā flagitioſum quāq̄ deteſtādum ſit, Dei ueritatem, & præſertim, qua fide-

Idololatria non uno modo cōtingit.

1. cor. 10.
Eph. 5.
Phil. 3.
1. Reg. 15.

Ioan.14. & 18. fideles donati sunt in CHRISTO IESV, qui ueritas est,& in hoc natus,ac in mundum uenit, ut testaretur de ueritate (quæ proculdubiò ueritas est salutis,cum ueritas sit euangelij: ueritas summa,ueritas sacrosancta: incôpræhêsa à philosophis,inaudita à sæculis,desiderata à patribus,& tandê nô absolutè recepta, nisi ab electis,quos & liberos facit,& uelut scuto circûdat: ut à quibusuis aduersantium spiculis tutissimos reddat) quouis fuco,mendacio,falsitate,non dico peruertere, quoniã manet in æternum,sed offundere,non solùm fallacibus uerbis, ut solent hæretici, non solùm corruptissima uita, ut solent in quibus nullus timor Domini est,sed hypocrisi,ac simulatione, ut qui ueniunt in uestimêtis ouium,& tamen sunt lupi rapaces. Ergò studendum nobis est,ut Deum unicè adoremus, ipsique ac illius unigenito CHRISTO IESV, in omnibus seruiamus,procumbentes eis,perindè ac omnium bonorum authoribus,corde,uerbo,& opere,liberè acclamando àbillis omnia proficisci: ac in euangelij ueritate radicati,non modo progrediamur in ea,sed et uiriliter decertemus pro illa, ad destructionem munitionum,consiliorum cordium, & cuiuslibet altitudinis,extollentis sese aduersùs scientiam & ueritatem Dei, & ad reducendum in captiuitatem omnem intellectum,in obsequiû CHRISTI, illius confisi præsidio,qui os largitur & sapientiã, cui nequeunt resistere aduersarij,imò nec inferorum portę:dû modo ueritatê,de qua sermo,eo pacto tractemus, ut illã prius opere côpleamus,soli Deo innixi,qui est benedictus in sæcula.

Margin: Ioan. 8; Psal. 90; Psal. 116; Mat. 7; 2. cor. 10; Luc. 21.; Mat. 16.

Quã sit detestandum, salutis ueritatê, quouis flagitio deti nere.

Procumbendum deo & Christo, & quo pacto.

Obseruadum ex particula (Tradidit illos Deus,in desideria cordium,in passiones ignominiæ, & in reprobum sensum) Vt primùm nostras deploremus tenebras, qui tã extremas ultiones Dei (ut par est) non excutimus: & tamen tàm horrendum est nostris tradi cupiditatibus, ut nihil excogitari ualeat horribilius,nihil pestilentius,nihil quod diuexet atrocius: pręsertim cum necesse sit prolabi, conijci, ac præcipitari in adinuentiones nostras: quæ cum sint frequenter peruersæ, nequimus non peruerti,& cum assiduè suggerantur à Sathana,nequeunt in Deum non esse flagitiosę,& per hoc in omnes abominationes non dare percipites. Quarè mirum non est, si & lapsus illarum, hæc comitãtur ignominiarum, quæ nos non solùm Deo reddunt odibiles, sed & mundo inglorios, & obscuros, imò

Nihil execrabilius, quàm propriis cupiditatibus tradi.

& portentosos, ac etiam præ belluis omnibus execrabiles, sicut & præ illis reddunt obscænos, in quas & Deus, iustè debacchari permittit, ut eo pacto qui amant sordes sordescant in eis: Apoc 22. quin & in reprobam proijcit mētem, quo nihil formidabilius, nihil exhorrescendum magis, cū eo casu Lerna euadamus omnium scelerum, & pelagus quarumcunque iniquitatum, sicut & apostolus subijcit. Has inquam, ultiones irasque, iustitiæ Dei, non ritè discutimus, quin eousque sumus amentes, quòd illas non animaduertimus, & non rarò in his demersi, & securè, & uoluptuosè uiuimus, dormientes in utranque aurem: & non secus ac si omnia sint in tuto, nosque applicuerimus portum passim deliciamur, & intrepidi omni uoluptate potimur. Deinde etsi peculiari gratia, tantùm luminis nacti sumus, ut calamitates, in quas, meritis conijcimur peccatorū, nō penitus ignoremus: supplices flagitemus Deum, ne nobis tandem in perpetuum cedant interitum, ut cedunt reprobis, & membris perditissimi Sathanæ, pro quibus non dico ut roget quis: ut qui sunt 1.Io.5. prorsus subuersi, ac propria conscientia condemnati. Et annixi Dei fauorē, uitam prauè actam redimere, ac scelera in holocausta commutare: instemus apud illum per CHRISTUM, cui (etsi modo immundi ac flagitiosi) gestimus uti membra cōiungi, ut tandem eius interuentu, in illius sanguine dealbemur, & in illius iustitia, diuinis oculis iusti euadamus.

In reprobū traditi sensum, pelagus euadunt omnium iniquitatum.

Salubre consilium, nō penitus executum.

Titum. 3.

Enarratio tertij membri portionis suprascriptæ.

Propter quod inexcusabilis es, ò homo omnis &c. Trāsiens Paulus Cap. 2. ad Iudæos, præsenti membro ostendit, illos non minori iræ obnoxios, quā superiori obnoxias ostenderit Gentes, imò & iure plectendos acrius: ut qui ob detestabilem duritiam sui cordis, ultionem coaceruant sibi in die iræ, & iusti iudicij Dei, quo reddet unicuique iuxta opera sua. Ait ergo, quod propter eandē causam, quę primo explicata est membro, eò scilicet, quòd Dei ueritatem, non minus quàm Gentes, detinent in iniustitia (nā illò referenda est particula, *Quod*,) Et meritò, cum utraque classis ibi sit cōprehensa, & eadem pro ratione taxata, ac reddita diuinæ ultioni subiecta, *Inexcusabilis es, ò homo.* Vbi attendendum, quòd sicut Gentes alloquens, nō utitur nomine Gen-

Iudæi acrius plectedi quā gentes.

tium, sed creaturæ mundi, ità & ad Iudæos uerba faciens, illos non appellat Iudæos, sed homines: & neutrum sine ratione. Et quia de mundi creatura iam diximus, restat, ut de hominis tropo dicamus. Considerandum itaq; , quòd etsi Iudęos poterat è religione, dicere creaturā Dei, qui et aliàs illius testatur esse figmētū: nihilóminus quia (etsi peculiariter à Deo uidebantur creati, & in bonis operibus instituti: non erant tamen ab eo creati & instituti, ut fundarent se, aut figerent sisterentq; pedem, sed ut ambularent proficiscerēturq; in operibus illis, ac niterētur omniq; uirili ad CHRISTVM properarent per ea, in quo unicè debuerant ædificari, ac īmoti persistere) non progrediebantur ex fauore mundi, quemadmodum Gentes, imò odio erant ipsi mundo, quippè qui abominantes Gentes, illisque magno supercilio longè præferentes sese, non iniuria execrabiles erāt eis: nō ex fauore fidei, seu spiritus sancti, qui ut aliàs scribit, est spiritus fidei, imò parū aut nihil pendebant ab eo, sed solo progrediebātur fauore carnis, & falsa existimatiōe hominis, ideò non immeritò si hominis appellationē subeunt: qui & à Paulo nōnunquā pro iudicio, affectu, ac prosumptione accipitur carnis, ut infrà. Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Secundum hominē loquor: Et aliàs, cum inter uos, zelus sit & contentio, nōne homines estis, & secundū hominē ambulatis? Et rursum, ò homo tu quis es, qui respondeas Deo? Deniq; quis nescit in diuinis literis, hominis nūcupatione, frequenter rem de notari carnalem, uanitate plenam, umbraticam, & ęrumnis expositam? Non permanebit spiritus meus æterno, in homine, quia caro est. Homo uanitati similis factus est, dies eius uelut umbra ptereūt. Homo natus de muliere, repletur multis miseriis.

Eph. 2. — *Iudæi cur expressi nomine hominis.* — *1. cor. 4.* — *Progressus iudæorū in operibus, unde.* — *Appellatiōe hominis, quid sæpius in scripturis.* — *Cap. 3.* — *1. co. 3.* — *Rom. 9.* — *Gen. 6.* — *Psal. 143* — *Iob. 13.*

Quia ergò Iudæi, re uera se habebant ut homines, quia ut carnales, præsumptuosi, superbi, temerarij, ac propriæ uanitatis, imò & impietatis, nescij, cēsores agebant aliorum, & maximè Gentium: quandóquidem etsi illas diffiteri non poterant, peritia rerum illustres, & si fas non erat inficiari, eò excellentiæ fore euhectos, ut agnouerint inuisibilia Dei, eiusque essentiam & potestatem: nihilóminus tanto supercilio blandiebantur sibi, & tam insigni impudentia pręsumebant de sanctitate, quòd eas passim insimulabant impietatis, sacrilegij, idololatriæ, & cuius uolucris abominationis; quin & quòd erant atheæ, quòd

Iudæi cur se habebant ut homines. — *Intollerabilis iudæorū arrogantia.*

illis non manebant promissiones, nõ testamenta, non spes cœlestis hæreditatis. Ergò Iudæos aggrediens, primùm nõ iniuria, homines uocat, deinde & eidem obnoxios dicit esse iudicio, quo condemnabant Gentes: imò & ꝙ acriori fragantioriq; inurendi sunt cauterio, quàm pronunciant inurendas Gẽtes: quoniam festucã in oculis aliorum attendunt, & trabem illos excæcantem non curant. Ergò uerè inexcusabilis es, ò homo, ò Iudeæ, qui fortè non attendis, te esse hominem, carnalẽ, præsumptuosum, elatum, temerarium, *omnis*, nam omnes appello, neminem excludo, *qui iudicas*, qui damnas Gentes. Reminiscere ꝙ in CHRISTO, nec circuncisio, nec præputiũ, aliquid prodest, sed sola gratia Dei, qua noua efficimur creatura: quin ob oculos tibi constitue, ꝙ Iudæis ob incredulitatem repulsis, euangelium est deuolutum ad Gentes, & ꝙ fractis ramis naturalis oliuæ, ex oleastro alij sunt insiti, ac naturalium loco, iure optimo, substituti.

Mat. 7. Luc. 6. Gal. 3. Act. 13. Rom. 11.

Iudæis reiectis, gentes fuerunt acci.

Sed estò, Gentes sint impiæ, estò sint idololotræ, sint sacrilegæ, immundę, execrabiles, estò inurendæ sint, & alijs sexcentis sceleribus: nunquid & tu solus immunis? nunquid tu solus sine peccato? tu solus sine crimine? nunquid sine illis flagitiis, & sceleribus agis? nonne & his omnibus, & atrocioribus scates, imò obuolutus es, & immersus? Verè quidem, *in quo alterum iudicas, teipsum condemnas, eadem enim agis, quæ*, uel potius, qui, ut legitur grǽcè, *iudicas*. Siquidem, cum & tu, in iniustitia, Dei ueritatem contineas, quin & uehementius opprimas (ut cui Dei munere, lumen maius accesſit) & ob id, in multa ac innumeranda sis prolapsus facinora, imò & Dei iudicio, & tua peruersa libertate ꝑcipitatus in ea: haud dubium, ꝙ etsi de cõsimilibus aliquẽ damnas, inexcusabiliter teipsum innoluis, quin & irã Dei acerbius, exitialiusque aduersum te prouocas, & accumulas. *Scimus enim*, & maximè nos Iudæi, ex lege diuina, ꝙ *iudicium Dei*, quo errata castigat, *secundùm ueritatem*, non enim est sicut iudiciũ hominis, quod fallitur, & sæpe falsò dijudicat (siquidem omnis homo mendax) sed est uerum, infallibile, & sine respectu personæ, *est in eos*, & quidem acritèr, sicut & peccatum agitur inexcusabiliter, *qui talia agunt*, scelera, crimina, flagitia: & hoc si refertur ad peccata, de quibus inurebant Gentes, sed si ad iudicium iungitur Iudęorum, scimus inquit, nos euangelio illustrati,

Dei ueritas, in iniustitia, suppressa magis à Iudæis, quàm gentibus.

Psal. 115.

ſtrati, quòd Dei iudicium in eos, qui alios damnare præſumunt, eadem fit lance, ſed ſemper uerè, quoniam eadem mensura, qua alijs menſi fuerimus, eadem remetietur nobis. *Luc. 6.*

Existimas autem ò homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis eá, quòd tu effugies iudicium Dei? Dixerat inexcuſabiles eſſe Iudęos, tùm quia Dei ueritatē, perinde ac Gentes, detinebant in iniuſtitia, tū quia cōdēnantes Gentes de his, in quibus & ipſi erāt inuoluti, inexcuſabiliter condēnabant ſeſe. Proſequitur hoc poſtremum, & ne elabantur eo proſumptionis diffugio (quo iactantes ſe peculium Dei, populum electum in hæreditatem, quorum adoptio, legislatio, cultus, & demùm quorum patres, ex quibus eſt CHRISTVS ſecundùm carnem, putabant ſibi uniuerſa licere: imò & eorum muneris eſſe, alios, & Gentes maximè, non modò clanculo iudicare, ſed palàm, ac liberè redarguere: in quo, & profecerunt eòuſque, ut etiam magiſtratibus (ſi non uoce propter timorem, opere tamen propter inſolentiam) aliquando detraxerint, ac illos non ſecus ac tyrānos habuerint: vnde & ſub eorū degētes imperio, nō horrebant illos defraudare tributis, ac dolo declinare debita uectigalia, pp qđ & infrà illos monet apoſtolus, ut ſublimioribus ſubditi ſint po- *Cap. 13.* teſtatibus, & reddant omnibus debita: quin & adeò fuerunt ſuperbia dementati, ut prorſus perſuaderent ſibi, non ſolùm, & ad libitum, & impunè alios ſugillare poſſe, ſed & ſe à nemine *Gal. 2.* diiudicari debere: ſecum crebrius repetentes: nos natura Iu- *Ioan. 8.* dæi, non ex Gentibus peccatores: nos ex fornicatione nati non ſumus, vnum patrem habemus Deum: nos ſemen Abraham, & nemini ſeruiuimus unquā) argutè Paulus horū temeritate ſuppreſſa, ac ea parte, qua neminem præſumebant habere iudicem, quaſi diſſimulata, imò quaſi admiſſa (non enim præſtabat de tribunalibus, iudiciisq; hominum, in præſenti cōtendere, aut uulnus acrius exaſperare) ad Dei iudicium, quod nullus ſine cōtrouerſia declinare poteſt, ſe transfert, ac breui quidem, ſed ualide ſic eam impudentiam deprimit. Eſtò, ò Iudeæ, iudicium effugeres hominum, eſtò iudicium, quod ſummis aduerſus alios, non inuolueret te: nunquid adeò inſanis, ut arbitreris effugere poſſe iudicium Dei? aut ꝙ iudicium à te prolatum, ratihabendum ſit ab illo pro aliis, & irritandū pro te: cum & tu eadem opereris, & in eiſdem ſceleribus (& quidē flagitio-

Iudæis uncde ſupercilium turque irrepſit tam late.

homo, quid sit uere. sius)deprehendaris?ò,uerè *homo*, uerè caro,uerè uanitas, verè inops sani iudicii:uere quod natū est ex carne,caro est: et animalis homo,non percipit ea,quæ Dei sunt. *Ioan.3.* *1.co.2.*

Quòd si fortè eò temeritatis dilapsus es, ut tā ampliter arroges tibi liberalitatem Dei, ut non imputet tibi flagitia tua, uel ob id, quòd illius vltionem non sentis(peccaui inquit stultus,& quid mihi accidit triste?)quæso ne oscitanter attendas, *Ecc.5.* *Bonitas dei.* *An*, hoc pacto, *diuitias bonitatis Dei*, hoc est,cumulos & cornucopias benignitatis, clementiæ, & lenitatis eius, quibus non modò ditissimus est in misericordia, sed pater misericordiarum, nolens mortem peccatorum, sed ut conuertantur & uiuant:item,thesauros, *patientiæ*, quibus non solùm tollerat malos,non solùm patienter expectat, sed & iugiter expandit manus, pulsat,& prouocat populum, etiam non credentem, sed contradicentem sibi, *&*, copias *longanimitatis eius*, quibus mirum in modum differt,protrahitque in longum,ultiones sumere pro peccatis, *contemnis?* quod planè perditissimorum hominum est (siquidem impius non nisi in uoraginem malorum demersus contemnit:& quia citò non profertur, Dei benignitate,in malos sententia,filij hominum, planè Dei iudicio condemnati, ac in reprobrum sensum conıecti, absq; timore perpetrant mala) *ignorans quòd benignitas Dei*, expectando,differendo, mulctam procrastinando, non præbet facultatem impune peccandi,sed tempus indulget pœnitendi: siquidem eo pacto, *ad pœnitentiam te adducit*. Etenim non tardat Deus,sed patienter agit propter nos,nolens quempiam perire:& alibi:Expectat nos Deus,ut misereatur nostri. *Secundùm duritiam tuam*, *Cor durum peculiare in deis.* Cor durum, male habebit in nouissimo die. Quod etsi multis cōmune sit peccantibus,peculiare tamen Iudæorū est,qui semper inuenti sunt duræ ceruicis, quia semper obstinati,& obicē spiritui sancto opponentes,vt etiā in illos prothomartyr obijcit, *& impœnitens cor*, Pœnitentia ex tribus partibus constat, contritione,confessione,satisfactione, sed contritio reliquarum basis in corde est: ergò cor impœnitens,cor est incontritum,cor inhumiliatum,quod peccatorum grauitatem nō ponderat,quod Dei non detestatur offensam, nec emendationem curat, *thesaurizas*, recōdis,aggregas,accumulas, *tibi*, ad tuam planè perniciem,& damnationem, *iram*, ultionem,uindictam,

1.cor.1. *Eze.18* *Patientia dei.* *Esa.65.* *Longanimitas dei.* *Rom.10.* *Prou.18.* *Ecc.8.* *2.Pet.3* *Esa 30.* *Ecc.3.* *Acto 7.*

in die iræ, qui dies est iudicij, uel uniuersalis, uel particularis, quod fertur in hora mortis: qui dies, ficut electis dies est maxime gratiæ, ità & reprobis, & præsertim accumulantibus iram Dei, dies est extremi supplicij. Ergò sicut electi, cum appropinquauerit, meritò eleuabunt capita, hoc est, exhilarabunt corda, ità & reprobi, cum illum uiderint imminere, in tantis erunt angustiis, ut dicturi sint montibus, cadite super nos, & collibus operite nos, *& reuelationis*, tunc aperientur libri, & manifestabuntur consilia cordium, *&*, ità additur græcè, *iusti iudicij Dei*, qui etsi supremus est iudex, tamen iuxtà legem, quam sanxit, sententiam profert: quæ sicut est sancta, irreprehensibilis, immaculata, & mandatum sanctum, iustum, & bonum, ità & iudicium iustum vndique, absolutum, & perfectum. Vnde & subditur. *Qui reddet*, quod est munus iustitiæ, *unicuiq;*, siquidem iustitia reddit singulis, *secundùm opera sua*, non secundùm respectum personæ, sed secundùm uim ac meritum operis, his qui ualuerunt operari.

Iudiciũ uniuersale, & particulare.

Mat. 25. *Apoc 6.* *dan. 3.* *1. cor. 4.* *Infra. ca. 7.*

Et quoniam hic sermo est de iudicio, & reddere, ut præmisimus, est actus iustitiæ, necesse est, ut æqualis sit retributio operi: si non absoluta quantitate, debita proportione. Quare etsi præmij ac pœnæ distributio, ad tribunal iudicis, iustitiæ lance, dispartienda est, ad thronum tamen gratiæ, & præmium donatur ultrà condignum, quoniam centuplum recipietur pro uno, & pœna infligitur citrà demeritum, quoniam misericordiæ Domini, quòd non sumus consumpti: his quidem, *qui secundùm patientiam boni operis*, non satis est bonum opus incipere, sed necesse est in illo persistere, & in finem usque uitæ, in probis actibus perseuerare: nec solùm obsecundantibus rebus, sed aduersantibus, nobisque semper aliquid negotij superinducentibus: quod utique assiduum est fidelibus, quorum uità est continua pugna, nec modò aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi rectores, & principes tenebrarum harum. Ergò vt persistamus in operibus bonis, necesse est, ut multa patiamur, & uelut aurum in fornace, tribulationis igne probemur, *gloriam, & honorem, & incorruptionem quærentibus*, & si Græcis est participium, ut tamen sine offensione, Romanis legatur, resoluendum erat in uerbum, *quærunt uitam æternam*. Et potest textus duo-

Retributio operis, non sit iuxtà quantitatẽ absolutã, sed proportionalem.

Mat. 19. *Trin. 3.*

Duplex expositio textus. bus modis exponi, ſicut & diſtribui. Alter eſt, ut uerbo quę runt, æterna copuletur uita, & uerbo reddet, gloria, honor, & immortalitas: denoteturque quòd diuino tribunali, quærentibus, patientia bonorum operum, ęternam uitam, hoc eſt ſummam, ac perennem fœlicitatem, ad quam omnes cōtendimus, & non niſi mandatorum obſeruatione peruenimus, tandem retribuetur, *gloria*, tùm animæ, tùm corporis (nā quod in pręſenti leue eſt, tribulationis noſtræ, æternū gloriæ pondus operatur in nobis) & licet omnis gloria noſtra dimanet ab intus, niſi tamen diffunderetur ad corpus, non admonuiſſet Paulus, reformādum corpus humilitatis noſtræ, configuratū corpori claritatis CHRISTI: et quod ſeminatur nunc in ignominia, reſurget tandem in gloria: *& honor*, niſi poſt gloriam retribueretur honor, non ſcriptū eſſet de CHRISTO, deq; illius membris. Gloria & honore coronaſti eos: & illud, Siquis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus: &, Nimis honorati ſunt amici tui Deus: *& incorruptio*, quoniam mortale hoc, induet immortalitatem, & corruptibile hoc, induet incorruptionem. Reliquus è diuerſo, ut uerbo, quærunt, reſpōdeat, gloria, honor & incorruptio, & uerbo, reddet, uita perpetua. Et ſenſus eſt: uel ꝙ quęrentibus per patientiā boni operis, gloriā, honorem, & incorruptionem Dei, non quibus exiſtit in ſe, quandóquidē natura glorioſus, excelſus, & immutabilis eſt, ſed quibus glorioſus, excelſus, & immutabilis eſt, in nobis (nā in hoc nobis ſtudendū eſt, in hoc expendendæ ſunt uires, ut quantùm ex nobis eſt, Deus glorificetur, honoretur, ac ímotus cōſiſtat in nobis) uti pmium, vita reddetur æterna: vel ꝙ quęrentibus ſibimet, gloriam, honorem, & incorruptionem, non quidem apud homines, ut ſolent hypocritæ, ſed apud Deum, ut ſolent eius filii, qui ſtudent patientia boni operis, lucere apud patrem, qui uidet in abſcondito: & ſi quando lucent hominibus, non lucent ut placeant eis, ſed ut glorificetur pater, qui in cœlis eſt, reddetur uita æterna, cum hic, in primitiis, tùm ibi, in copiis, & plena ſatietate. Vtraque interpretatio uera, ſed prior, ni fallor, intenta. Quo ex loco conuincitur, non ſolùm quærendam æternam uitam, operibus bonis, ſed iure, uti merces obtinendam à Deo: de qua re, ad Epheſios explicatum eſt ſatis.

Marginal notes: *Poſt gloriā retribuitur honor.* — *Studendum ut in nobis immotus ſit deus.* — *Æterna uita iure datur operibus bonis.* — 2.co 4. — Pſal.44. — Phil.3 — 1.co.15. — Pſal.8. — Ioan.12. — Pſal.138. — 1.cor.15. — Mat. 5.

Iis

Iis autem, qui sunt ex contentione &c. Si iudicio diuino, reddendum vnicuiq; est, iuxtà meritum operum, necesse est, vt sicut quærentibus æternam vitam, actionibus sanctis, persoluenda est gloria, honor, & incorruptio, itâ & ijs, qui in malis perseuerant operibus, quod nec sine patientia est (aliàs non quererentur impij, ambulauimus uias difficiles, & lapsi sumus in via
Sap. 5. iniquitatis) tàm etsi coacta, & peruersa, ira reddenda est, indignatio, tribulatio, & angustia. Et quanquàm in Iudæos agens, illos è directò percutit, quia tamen perseuerare in malo, potest æquè contingere Gentibus, iccircò & illas, si pariter implicantur, pari condemnationi subijcit. Fore autem ex contentione, non solùm hoc loci, est contentioni uacare, sed & obstinata mente contendere: quod maximè faciunt Iudæi, non tàm mordicus retinendo legem, & traditiones patrum, quàm durissima ceruice passìm digladiãdo pro eis, sicut & solebat apostolus, dum addictus erat carni & sanguini, ac proficiebat in iu-
Gal. 1. daismo, suprà multos coætaneos suos: tàm etsi hæc præstiterit, priusquàm CHRISTO, subscriberet, & Iudæi, ad quos loquitur, postquàm fuerant baptizati, & sacrosanctũ professi euangelium: quippè qui non solùm erant adhuc imperfecti, & impotentes uesci solido cibo, sed plus æquo rebus Mosaicis implicati, non modo maleferebant legem abrogari, sed & abrogatam protestantibus, nitebantur pugnaci contentione resistere. Vnde & subdit, *& non acquiescunt ueritati*, quæ docet vmbram cedere corpori, tenebras luci, mosen CHRISTO, & legem euangelio: *credunt autem*, obtemperant græcè, *iniquitati*,
ἀπειθοῦσι. non quidem legis, quæ sancta est, & immaculata, sed propriæ:
Psal. 18. qua iniquè & præsertìm cum non zelo iustitiæ, sed suæ tuendæ sententiæ (quæ tamen nec cedit in fauorem legis, quæ non ex-
Mat. 11. tendebat uim ultrà Ioannem, ut quæ lata est donec ueniret se-
Gal. 4. men, cui promiserat Deus: nec in profectum salutis, imò cum euangelium infirmaret, periclitabatur fides, sine qua salus nulli
Rom. 10. accedit) & contrà omne fas iusq; pertinaciter contendendo, ac ut sua statuerent, impiè euangelio derogando: *ira & indignatio*, transpositæ sunt dictiones, siquidè prius indignamur, post-
θλῖψις. modum molimur uindictam, *tribulatio*, græcè, præssura, *& angustia*, supple, iusto Dei iudicio, reddenda est.

Fore ex contentione, in deis non immeritò attributum.

indignati solemus moliri uindictã.

Et licet indignatio iraq; accipi possint ex parte Dei, qui uti

iudex, meritò indignatur malo, illiq; vt par eſt, uindictam decernit, quo pacto ad rationem ſpectant diuinæ iuſtitię: poſſunt & nihilominus ſummi ex parte noſtri, qui in peccatis perſiſtentes, indignationé & iram Dei incurrimus, quo pacto indignatio effectus eſt commotionis Dei, putà, abominatio, qua fas vltra non eſt, illius comparere conſpectui, & ira, taxatio congruiſsimæ pœnæ, quã & nulla licet declinare ratione, & ſequẽtibus uerbis exprimitur. Siquidem præter id, quòd præſſura & anguſtia extremæ uidentur afflictiones, nimirum, quibus perditi afficiendi ſunt in inferno, denotant & nihilominus illius pœnis uexatos, nullo pacto conſumi, quandóquidem & ſi res præmitur, & ſi anguſtisſimo ergaſtulo coarctatur, non propterea deſinit eſſe: ità & apud inferos & ſi immanisſimi cruciatus ſunt, perpetui tamen ſunt, & non poterunt perditi mori, tametſi ſemper uerſentur in mortibus, & illis continuo uideatur mori, *in omnem animam:* aduerſus omnem hominem, uel ſcripturarum more, à potiori parte deſcriptum, uel quia ut locum habeat ultio Dei, non expectatur reſurrectio corporis, uel quia ſicut ab anima, ut è primo fonte, omnis ſcatet iniquitas, ità & iure in illam potisſimum animaduertitur, ex qua, & redundat in corpus, ſicut & in patria gloria æternæ fœlicitatis, *hominis*, planè carnalis, animalis, terreni: in ſumma, *operantis*, plus exprimitur græcè, quoniam non quouis operantis modo, ſed asſiduè perſeueranterque, *malum*, peccatum, quod ſimpliciter eſt malum. *Iudæi primùm & Græci.* Siquidem ſine delectu perſonæ, quilibet puniendus eſt, & æquè de omnibus ſummetur iudicium, dummodo æque admiſerint iniquitatem: ſicut è diuerſo, *gloria, & honor, & pax, omni operanti bonum, Iudæo primùm & Græco,* ſi pariter bonum operati ſunt, pariter retribuenda eſt.

Damnati e'ſi dire uexantur, nõ tamẽ conſumũtur.

κατεργα ζομένου

Obſeruationes huius membri.

Obſeruandum ex particula, (In quo alium iudicas, teipſum condemnas.) Quòd ſi à iudicandis fratribus, ius non reuocat diuinæ dilectionis, cui proprium eſt non ſuſpicari malum, ſed boni cuncta conſulere: ſi non retrahit ratio Chriſtianæ modeſtiæ, quę alios ſemp meliores exiſtimat, corde aſſerens cũ apo

A iudicãdis fratribus, cauendum multiplici rõne.

1. cor. 13. Phil. 2. 1. cor 15.

ſtolo, minimus ſum, uelut abortiuus, & maximus omnium pec catorum: ſi non exterrit uerbum CHRISTI, Nolite ſecundum faciem iudicare: & Paulus, Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? Exterreat, quòd dum in alios animaduertimus, inexcuſabiliter in nos ſententiam fulminamus: quippè qui & non raro eiſdem, & deterioribus quandoque, urgemur anguſtiis, & non ſolùm diſſimulamus, ſed penitus cœcutimus. O amentiam carnis, quæ erratis alienis intenta, non ſentit quàm pernitioſe impingit. Tàm procax, tamque inſolens eſt ingenium corruptæ naturæ, ut aliorum facta uerſemus ob oculos, & noſtra reiiciamus poſt tergum: in illa ſæuimus, ad hæc conniuemus, illa exageramus, noſtra deiicimus. In ſumma: adeò ea in re obſtulteſcimus, ut ferè nihil occurrat in fratre, quod non calumniemur, nihil in nobis, cui non blandiamur: quod non modo eſt iniquum, ſed inhoneſtum. Ergò ſi qua in nobis ſcintilla eſt charitatis, ſi quod humilitatis ueſtigium, ſi qua ratio mandatorum CHRISTI, ſi quis timor condemnationis propriæ, hanc excutiamus inſaniam, erubeſcamus tantam inſolentiam, & præſumptionem, ut uendicemus nobis quod eſt proprium Dei, cui omne manet iudicium, nec iudicat ſecundum faciem, ſed ſcrutatur renes & corda. Quòd ſi quando noſtri muneris ſit, ius in aliquem pronunciare, nobis non pronuncietur indiſcuſſis, ac exactisſimè condemnatis, ut iudicati à nobis, ut monet Paulus, non iudicemur ab aliis: quin nec iudicemur à Deo, qui & iudicat ſine reſpectu perſonæ. Rurſum nec pronuncietur ſine timore, quoniam in multis offendimus omnes, & qui iudicat, ſit ſine crimine, iuxtà CHRISTI uerbum: Qui ſine peccato eſt ueſtrum, primus in illam lapidem mittat: non ſine animi lenitate, clementia, & miſericordia: non ſolùm quia hæc prouheunt exaltãtque iudicium, ſed quia cum ſine his iudicatur, etiam ſine illis à Deo iudicium audietur. Ergò ſaluberrimum eſt, primùm nos emendare, deinde ſi qua culpa in proximo ſit, quam diſſimulare non poſſumus, uel lachrymis, à Deo illius ueniam impetremus, uel ſaltèm ut par eſt, ex charitate illum, ut euangelium tradit, ſuauiter moneamus, & illum tali pacto lucremur.

Marginalia (left): Mat 7. — Infra. ca. 14. — Iere. 17. — 1. cor. 11. — Ioan. 8. — Iac. 1. — Mat. 18.

Marginalia (right): Incredibilis amentia carnis. — Quando & quo pacto iudicandum, ut probè pro ficiscatur iudicium.

Obſeruandũ ex particula. (Benignitas DEI, ad pœnitentiam te adducit.) Quã ingens ſit clementia Dei, & inquã execranda

Quanta benignitas dei & quãta socordia nostra. socordia nostra. Siquidem cum apud Deum nihil detestabilius sit peccato, nihil quod exasperet, & furorem accēdat, nisi culpa: non tamen mox sæuit, non ulciscitur statim, non horret delinquentes, sed dissimulat ægreferens quemquam perire. Nec modo dissimulat, sed amice agens, sexcẽtis modis ad resipiscẽdum prouocat: nec ignarus figmenti sui, compatiens ac miserescens nostri, non cogitat cõtrà nos afflictionem, sed pacẽ: *Psal. 102. Ierem. 29.* quin nec aliam ob rationem, CHRISTVM (quem profusorem instituit gratiæ) quàm ut uberiùs opitularetur nobis, non sat duxit nostris subiacere ærumnis, non sat ut tentaretur, ac probaretur, in omnibus, sed & uoluit ut in se nostrorum scelerum ultionem exciperet, ac proprio sanguine expiaret: haud inscius quòd tanto impendio persoluto, liberalius gratia perfunderemur ab eo. Verùm quanto exaberantior est benignitas Dei, tanto exitialior est peruersitas nostra: qui luci occludimus oculos, obturamus aures ueritati, pulsanti obdurescimus corde, & trahenti obsistimus ac reluctamus. Nec animaduertimus miseri, quòd tãdẽ fons siccandus erit misericordiæ, quòd *Non aduertimus miseri, quæ semper debẽt esse præ oculis.* *Gen. 15. Mat. 25.* consumatis Amorreorum sceleribus, ianua est claudenda salutis: non quidem defectu diuinæ clementiæ, cuius nullus est numerus, sed merito nostræ obstinationis, qua iram thesaurizamus nobis in die iræ. Siquidem oraculum admonet, super tribus sceleribus parcẽdũ eẽ hominibus, sed sup quarto, minimè *Amos. 1.* parcendum eis: quãdóquidem parcendum delinquentibus est ob ignorantiam, infirmitatem, malitiam, & non delinquentibus ex obstinatione, ut qui obicem opponendo gratiæ, ut pecudes computrescent in stercore suo: & ratio urget, quoniam si omnia à Deo, certo constituta sunt numero, pondere, & *Sap. 12.* mensura, si cuilibet rei determinata est sua periodus: cur & *Sua cuique stat resipiscẽdi meta.* nobis determinata non erit resipiscendi meta? non quidem ea ratione, quòd dum hic agimus, non sit semper miserendi tempus, sed quia optimo iure fit, ut non solùm absque timore Domini pro libito debaccantibus nobis, in omni flagitiorum genere, sed contemnentibus resipiscere, tandèm tradamur in reprobum sensum: in quem traditi, nequeamus ueraciter pœnitere, licet timore mortis, aliquoties contingat pœnitentiam simulare, sicut fecit Antiochus, Iudas, & Virgines fatuæ. *2. mac. 9. mat. 27. & 25.*

Obseruãdum ex particula (Qui reddet unicuiq; iuxtà opera

Rom.14. 2.co 5. ra eius.) Quod etsi præstat illud iugiter inculcari: Omnes sistemur tribunali CHRISTI, ut referat unusquisque, tum bonum, tum malum, prout gessit in corpore: etsi refert continuè mat. 10. & 12. Ecc.7. reminisci, quòd sicut inter bona, quæ facimus, calix ponderandus est aquæ frigidæ, ita & inter mala, quæ committimus, uerbum excutiendum est ociosum: etsi expedit nouissimorũ esse memorem, ut improbis carnis medeatur affectibus: Iis tamen qui in adoptionem sunt electi, & ut membra potiuntur spiritu CHRISTI, non tàm commodum est, ad bonum prouocari ex pollicitatione pręmij, aut à malo exterreri ex comminatione supplicij: sicut cum uiscera suspiciunt charitatis ęterni patris, ac non secus ac pientissimi filij (idque potissimum, ut obsequantur patri) suspirant ad hęreditatem cœli: ad quam nunquàm non student, tum sui sensus abnegatione, tum sanctorũ Eph.2. operum exercitatione, ut decet conciues sanctorum, & domesticos Dei, quin & membra unigeniti CHRISTI IESV, uiriliter peruenire. Verùm quia in area huius mundi, granum mat. 3. & 13. mixtum est paleę, & zizania probo semini, quia consonat ingenio corruptę carnis, ut non raro deijciamur timore, erigamur spe, alliciamur pręmio, & refrenemur supplicio: quin & cõmuEsa. 26. ni cursu, ex timore solemus concipere, parere, ac parturire spiritum salutis, propter quod, & lex merito pręuenit euãgelium, & Ioannes pręcucurrit CHRISTVM: iccirco & rectè & prouidè factum est, ut ira Dei pręconstituatur improbis: ut territi condemnatione iudicij, & attriti excarnificatione pœnę, reuoEsa.21. Ezec.18 centur tandèm à uijs suis pessimis, & compescantur ab omni iniquitate. Ergo etsi meritò à probis, oculi eleuandi sunt ad gloriam, honorem, & immortalitatem: nihilóminus & altius in gemiscẽdum est à reprobis, quia illis manet indignatio, ira, angustia & pressura. Et quia dum hic agimus, ęquum est, ut cum 2.cor.7. 2.Pet.1 timore & tremore, nostram operemur salutem, satagentibus patientia boni operis, ad cœlestem fœlicitatem attingere, contentionibus sedatis, in ueritatis obsequio, & iniquitatis abnegatione: æquum & humiliare, ac deijcere in omnibus sese, nunquam oblitos, quòd siquis existimat se esse aliquid, Gal.6. cum reuera sit nihil, ipse se seducit: palàm quòd & opus quidem est, sic ad superna respicere, ut non liceat tartarea flocipendere.

Potiores electorum stimuli.

Ex timore, cõmuni cursu, spiritum haurimus salutis.

Enarratio Quarti membri portionis suprascriptæ.

Iudæi, nec lege, nec circuncisione præferendi gentibus.

Non enim est acceptio personarum apud Deum. Pergit loqui Iudæis, ostendens illos non præferendos Gentibus, siue ex lege scripta, siue ex circuncisione carnis, imò quod si legē non præstant opere, & circuncisionem carnis, circūcisio non comitatur spiritus, nihil eis proficiunt. Assumit ergò, quod, *Non est acceptio*, siue respectus, *personarum apud Deum.* Quod etsi confirmat, quod mox præmisit (Et Iudæo primum & Græco) est & nihilominus initium præsentis membri, in quo ambos docet, diuino tribunali haberi æquales, quantum fuerit ex cōditione personæ, tametsi alter, ualeat præstare alteri, ex ratione operis. Acceptio personæ, opus est iniustitiæ, & per hoc, uiciū est, quod cōmittitur in iudicio, quando non ex intuitu meriti, sed ex cōditione personæ fit distributio: quod & Deus detestatur in lege. Non consideres (inquit) personam pauperis, nec honores, uultum potentis: sed iustum iudicium iudica. Et aliàs. Deus magnus, potens, & terribilis, qui nec personam accipit, nec munera: sed iudicium facit pupillo, & uiduæ. Et ut res sit præclarior, subijcit. *Quicunque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Quod spectat ad Gentes, quibus lex Mosis non erat lata, quæ compræhendit nedum mores, sed cæremonias & iudicia: tametsi lex morum, esset eorum mentibus sculpta, cum unicuique inditum sit lumen uultus diuini, quo urgemur ad bonum & dehortamur à malo.

Acceptio personæ uicium est iniustitiæ.

Leu. 19.
deu. 10.
Psal. 4.

Gentes non peccauerunt sine lege naturæ.

Quarè & si peccauerunt Gentes, sine lege Mosi, non tamen peccauerunt sine lege naturæ, quæ lex, quia à Deo, lex dicitur Dei: aliàs nec fuisset peccatum, cum nec fuisset legis trangressio. Siquidem nec aliud est peccatum, quàm transgressio legis diuinæ, & cœlestium inobedientia mandatorum. *Et quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Quod pertinet ad Iudæos, quibus erat lex scripta, & contrà quam peccabant. Ii sunt plectendi per legem, quia maledictionibus subijciēdi sunt legis: & cum et ipsi sint homines, & per hoc legem habeant naturalem, non modo transgressores constituuntur, legis scriptæ, sed inditæ. Quarè etsi Gentes, naturæ legi non obtemperantes peribunt, & Iudæi legem transgredientes Mosis, iudicandi sunt: haud obscurum, quòd leuius non est iudicari, quā

Amb. de parad. cap. 8.

sit perire(nisi fortè per Gētes quis accipiat infideles,impiaſq;,
Psal.1. quæ uenire non habent in iudicium,in quo iudicatę ſunt,quod
tamen non intendit apoſtolus:cum non ſolum alloquatur fidę
les,ſed & credentes,præputium ac circuncisionem, cōferat in-
ter ſe,& id reſpectu tribunalis diuini.)Ergò iudicari hoc in lo- Quid mitius iudicari, an perire.
co,non eſt mitius,ſed fortè ſeuerius:quippè quod eo ſcriptura
rum ſummitur uſu,quo nō modo eſt ulciſci, aut utcunque re-
Gen.15. pendere,ſed uindictam exactiſsimam ſummere (Gentem, cui
1.reg.24 ſeruituri ſunt,iudicabo:Iudicet Dominus inter me & te) Et id
genus quàm plura.

Non enim auditores legis,iuſti ſunt apud Deum,ſed factores legis iuſti ficabuntur. Aſtruit qđ aſſumpſit:oſtēdes nō ſatis fore,tū Iudęis, Non ſufficit legem audire,ſed neceſſe eſt,et opera præſtare.
tū Gentibus,ſi legem audiunt,illi quidē ſcriptā, iſtę uerò ſcul-
ptam,ſed opus eſſe, ut opere compleant: aliàs ſi quod iuſſerit
non exhibetur,quilibet ut trangreſſor meritò iudicabitur. Ait
ergo, *quòd auditores legis*, ſiue Iudæi ſint, qui non modo legem
ſcriptam audierunt à Moſe in deſerto, non modo per omne
Act.13. ſabbatum à Sacerdote audiunt in Synagogis,ſed & illi frequē-
Ex.19. ter ſubſcribūt,ſicut & polliciti ſunt Deo, ut ſeruarent quęcūq;
præciperet: ſiue ſint Gentes, quæ non ſolùm, audiunt legem
inditam,ſtimulis conſcientiæ,clamore ſynderesis, & oſtenſio-
ne luminis naturalis,ſed et admonitione Solonum,Socratum,
Licurgorum, qui ſaltèm aliqua ex portione, quæ ſunt iuris na-
turæ explicant,ſuggeruntque: non quia audiunt, aut etiam au-
ditis ſubſcribunt, *iuſti ſunt*, non dicit apud homines,quorum
iudicium facile floccipenditur,ſed, *apud Deum*, cuius ſententia
exceptionem non patitur: *Sed factores legis*, tum naturę, tum
Moſis, *iuſtificabuntur*, apud Deum. Quod plane de iuſtifica- Factores legis, iuſtifica[ntur] de iuſtitia euangelii.
tione recipiendum eſt abſolutè,hoc eſt,quę claudit & peccato
rum remiſsionem,& uitę nouæ primitias,ut uberius definitum
eſt ad Epheſios. Et duplex eſt ſenſus: Alter ut intelligatur de ea
legis obſeruatione, quam poſſumus naturali uirili: & uerum
eſt,quòd hi,qui hoc pacto legem cuſtodiunt, coràm Deo effi-
cientur iuſti,& quòd obſeruatio illa ad iuſtificationē, hoc eſt,
peccatorum expiationem,& uitæ nouitatem diſponit,præpa-
ratq;, ſicut & alia opera bona,præſertim ſi fides adſit, per quā
& ualemus cor ad Deum erigere, & ad illum, quod facimus,
deſtinare, quod non minima ad iuſtitiam pręparatio eſt: tam

& si fides sine charitate sit, & per hoc sine gratifica gratia Dei. Vnde & aliàs Paulus hortatur fideles, quibus iratus est Deus, vt benefactis illum reconcilient sibi: Beneficentiæ (inquit) & cōmunionis ne obliuiscamini, quoniam eiusmodi uictimis placatur Deus. Et hoc quidem pacto haud dubium, quòd iustificatio ex ui non accedit operum, sed ex liberalitate Dei, in ui tamen meritorum CHRISTI IESV: tàm etsi opera necessaria sunt, ut dispositi iustificatione donemur. Reliquus est, vt de illa recipiatur legis obseruatione, quæ præstatur interuētu gratiæ Dei: ut eo pacto Paulus loquatur, non solùm de fidelibus, sed & Deo gratis, hoc est, gratia gratum faciente præuentis. Nam etsi iam per gratiam iustificati sunt, nihil prohibet tamē, quin probe agentes, ac per hoc legem obseruātes, amplius iustificari possint: imò & adhortatur Dilectus, ut etsi iusti sumus, demus tamen operam, ut iustificemur magis. Vel non insolito scripturæ sensu, iustificabuntur apud Deum, quia palàm illius tribunali decernentur, ac pronunciabuntur iusti: ut eo pacto curia exhilaretur cœlestis, quæ mirifice super resipiscente congaudet, ut sacrum euangelium docet.

Discrimē eorum qui iustificātur ui operum, & gratifica gratia dei.

Heb. 13.

Apoc 22.

Luc. 15.

Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturalitèr ea quæ legis sunt, faciunt: ipsi sibi sunt lex. De lege scripta sermo est. Et potest locus tribus modis exponi. Primo de Gentibus nondum regenitis. Secundo de regenitis, sed gratia Dei uacātibus. Tertio de regenitis, & in gratia Dei degentibus. Et primo quidem monemur Gentes, etiam sine notitia CHRISTI, posse naturaliter obseruare legem, non in omnibus, quoniam non in cæremoniis & iudiciis, cum naturæ luce deprehendi non possint, sed in his, quę hominum respiciunt mores: non eo pacto, ꝙ totū morale negocium (quod scilicet nobis iuxtà rectam congruit rationem) absoluere ualeant, quoniam hoc uim transcendit naturæ corruptæ, sed quia ualent absoluere quędam, & forsitàn singula & eorum maxime, quæ explicata sunt in decalogo: quare & prudentèr, apostolus non dixit, omnia faciunt (quod est vniuersale) sed dixit, ea faciunt (quod est indefinitum.) Nec obstat si in natura corrupta, quæcunq; mores attinent, possent exacte depręhendi, quoniam (præter id, ꝙ opus non est, rem concedere, imò cū in corruptione naturæ, uulnus includatur ignorantiæ, quo nequimus ad plenum esse prudentes, & ob id, nec de

Quo pacto gentes sine notitia Christi legem naturaliter seruent.

Incommodum uulneris ignorantiæ.

de omnibus, que iuxtà rectitudinem intellectus, agenda sunt, probè disponere: Siquidem mortalium cogitationes sunt timidę, & incertæ omnes prouidentiæ nostrę) iustum nō est, rem ad mittere: quandóquidem uoluntas deprauatior est intellectu, & sensu corruptior est appetitus: quæ tamen proximè ad mores concurrunt, imò & in his penitus occupantur ac perficiuntur. Valent inquam, absoluere quædam, et seorsum forsitàn singula, non solùm quò ad substantiam operis, sed & quò ad accidētia eius, hoc est affectiones, uel ut uocant, debitas circunstantias actus: & id quidem in genere moris, & non supernaturalis meriti.

Sap. 9.

Qua in re attendendum, quòd homo natura, ciuis institutus est humanæ politiæ, & ob id, necesse est, ut suòpte ingenio, mores induat uiri politici: imò cum pars sit suæ ciuitatis, opus est, ut illi reipublicæ uiuat, ac ad illam iuxta rationem rectam mores accommodet, quod & naturæ lex tradit. Ergò actiones humani ciuis, non modo substantiam sortiri habent actionum moralium, emanantium ex habitibus uirtutum, assuefactione partis, sed & affectiones, uel necessarias circunstantias, secundùm iudicium pręceptumque prudentię, in ordine ad rectè institutam rempublicam, cuius ille portio est. Siquidem actiones humanas, hoc est, liberas, & iudicio rationis productas, perinde ac naturales res, consueuere distinguere, & per hoc, & substantiam, & accidentia in illis animaduertere: ergò sicut in igne depręhensus est calor, leuitas, lux, uti accidentia eius, & basis, seu fundamentum, quo illa fulciuntur, ac substentantur, quod iccircò substantiam nuncupant ignis: itá (sed sua ratione) morale opus, putà munificentiæ, in id sunt partiti, quod in ipso consideratur ut basis, & circunstantias, quę in eo sunt, ueluti accidentia: substantia est bonorum erogatio, accidentia sunt, ubi, quando, cur, & quomodo, rectę rationis pręscriptione, opus est, elargitio:

Homo, natura ciuis est, politiæ humanæ.

Quæ sint actiones humanæ, quæ in illis substantia, & quæ accidentia.

Quia ergò in ordinem ad politiam humanam, potest non solùm naturæ ui aliquid donari, sed ubi, quando, cur, & quomodo, ut diximus, opus est elargiri: haud dubium, ꝙ moralis actus præstari naturaliter potest, non solùm ex parte substantię, sed etiam accidentium: tametsi in eiusmodi, opus non sit, singula tam exactè, ac ad uiuum usque, etiam minima resecare, cum

Actio humana rectè instituta in genere moris.

hęc à nobis, tanta non exigantur absolutione, postquàm natura est corrupta, quanta exigerentur si permansisset integra. Quin nec forsàn opus est, ut quicquid uirtutis actus, hoc in statu, quouis modo requirit, prorsus examussim præstetur: quoniàm in moralibus, nonnunquàm ad minima cõniuetur, & sat ducitur, ꝙ si scopus in centro nõ attingitur, saltem non longè recedatur, quandóquidem & morales uirtutes, uirtutes sunt humanæ, & ob id, necesse est, ut et humanæ sint imbecillitatis participes. *Arist. 2. ethi.*

homo per gratiam, ciuis euasit politiæ cœlestis

Verùm, quia homo fauore Dei, in ciuem est euhectus cœlestem, & pars redditus supernæ ciuitatis, cui sat non est, uitam, moresque, iuxtà prudentiam hominis, aut præceptum naturalis legis instituere: iccircò ut suas (sicut & par est) actiones absoluat, necesse est, ut eum in statum eleuetur, in quo & substantiam magis eximiam, & circunstantias magis perfectas, suæ actiones accipiant. Quarè gratia spiritus sancti regenitus, & in consortium diuinę naturæ translatus, euadit de terreno cœlestis, de carne fit spiritus, de immunditia sanctitas, de impio iustus, & de homine Deus: quarè nulla iniuria fit, si ab illo exigitur, ut supra hominem operetur. Ergò actiones existentis in gratia, indubiè actiones sunt, ordinis diuini: & ob id, earũ præclarior est substantia, & longè excellentiores affectiones. Vnde & opus munificentiæ existentis in gratia, elargitio est cœlestis, spiritualis, sancta, iusta, diuina, & illius circunstantiæ, sunt tam insignes, ut fiat quidem non ubi, quando, cur, & quomodo iudicat prudentia hominis, sed ubi, quando, cur, & qũo constituit sapientia Dei: quæ, & omnia, & singula dirigit, ad politiã cœlestem, & ad gloriam & honorem Dei, nihil adurgens, nihil attestans, nisi in nomine CHRISTI IESV, ut et cuncta cedant gloriæ suę. Huc tendit lex fidei, spei, & charitatis, quæ lex est euangelij, scripta non atramento, sed spiritu Dei uiui: non in tabulis saxeis, sed carneis, in tabulis cordium, iuxta oraculum Ieremiæ prophetæ. Hinc et constat ratio, supernaturalis meriti, & præstantia ac uis nostrarum operationum: etiam ad consecutionem æternæ fœlicitatis. *Ioan 3. Titum. 3. 2. Pet. 1. 1. cor. 15. Ioan. 3.* *1. cor. 10. Col. 3.* *cap. 31.*

Quando à nobis exigitur, ut supra hominẽ operemur.

vnde ratio super naturalis meriti.

Sed quorsùm hæc suggero? Planè ut perspectius sit, legem Mosi, mediam fore, quodam pactò, inter legem naturæ, & euãgelium CHRISTI: propter quod, illam perficit, ad hanc pro

Gal.4 Heb.7. & 10. Mat.21. uocat & disponit. Quarè & pedagogus appellatur ad CHRISTVM, introductio melioris spei, & umbram præferens, futurorum bonorum. Et licet compertum sit, quòd non absolui tur sine dilectione Dei & proximi, quoniam in his, tota lex pēdet: fortè tamen ut spectat ad Mosen, contentatur dilectione naturę, & si ut spectat ad CHRISTVM, præexigit dilectionem gratiæ, ut ritè præstetur: imò & cum illa, dum hic agimus, non plenè perficitur. Vt autem ad apostolum redeam: *Cum*, inquit, *Gentes*, iuxta primum sensum, nō dum in CHRISTO renatæ, *quæ*, Mosis, *legem non habent*, nimirum quæ lata non est nisi Iudæis, *naturalitèr*, hoc est, naturæ uiribus, *ea quæ legis sunt faciunt*, quoniam moralia legis, pro sua ualent facultate præstare, *ipsi*, in hac parte, *sibi sunt lex*, uiua. Sicut enim iustus, uiua lex est, ut dicūt, operationis iustæ, ità & legem seruans, uiua lex est, operationis legitimæ, *qui ostendunt*, non fucatis obseruantijs, aut frigidis solùm cæremonijs, sed opere, & uerita te, *opus legis*, ut uenerandum esse Deum, honorandos qui genuerunt nos, neminem lædendum, & id genus reliqua, *scriptum*, impræssum, firmum, explicatum, *in cordibus suis*, non in fimbriis & phylacterijs, *testimonium reddente eis, conscientia sua*, nō est opus testibus, nisi ante tribunal: ergò de illis sermo est, qui suimet iudicē agunt, ad præscriptū cōsciētiæ, discutientes opus, quod exequutioni cōmittūt: quæ nō pōt, nō esse uera, cū illius attestatio, uim mille hēat attestationū, ut in adagio est.

dilectio, tum à Mose, tum a christo præ cepta, non unius forsitan rationis.

Arist. 1. ethi.

Qui ritè, sui iudicem agit attestationi nititur conscientiæ.

συμμαρτυρούσης. Verùm græcè, contestante legitur conscientia, & abundat pronomen: undè cum non exprimatur, cui attestetur, nec quis sit iudicis loco, ad quæ sequuntur, referendum est. Et intendit, q̄ constitutis Gentibus, quæ sine lege sunt, ante tribunal diuinū: uel in iudicio unicuiq; proprio, quod sortimur in die mortis, uel in iudicio uniuersali, quo ad subeundi sumus in nouissimo die: & utrumque quidem secundùm euangelium prædicatum à Paulo, futurum per IESVM CHRISTVM (cui etiā iudicium est traditum, & constitutus est à Deo iudex uiuorum & mortuorum) ostenditur legis opus, scriptum in earum cordibus, quæ potissimum excutiēda sunt: non solùm attestantibus, patre, uerbo, & spiritu sancto, qui testimoniū dant in cœlo, nō solùm angelis, qui earum custodiæ erant ascripti, dum uersabā tur in terra, non solū his, qui pietatis officijs sunt affecti ab eis,

Ioan.5. Acto.10.

1. Ioa.5. heb.1.

Quid diuino excu iendū iudicio, qui testes, & ad uocati.

dum agerent in humanis, sed et contestantibus cum his omnibus, conscientijs proprijs. In quo iudicio, nec deerunt aduocati, hinc inde, adinuicem confligantes, tum accusando, tum defendendo: qui erunt (ut subdit) cogitationes internæ, hoc est, illi continui, ac intestini stimuli, qui dum peregrinamur, à Synderesi suggeruntur, urgentes ut recedamus à malo, & operemur bonum. Vnde et uertendum non fuit, in casu gignendi, cogitationum accusantium, aut defendentium, sed in auferendi, cogitationibus accusantibus, aut defendentibus, quemadmodum & eodem casu, conscientia uersa est. Hactenus expositio prima.

gẽtes in gratia cõstitutæ, quõo quæ legis sunt naturaliter faciunt. Tertia autem, quæ & forsàn potissimum intenta est, de Gentibus locum intelligit, nedum regenitis, sed in gratia perdurantibus, ita habet: ut dicat eas, quę legis morum sunt, naturaliter facere, eo loquendi ritu, quo uel aqua calida naturaliter dicitur calorem emittere, uel quæ non inuitè, sed animi propensione, ac iocunditate fiunt, dicuntur naturaliter fieri, uel probè acta, iuxtà naturã dicuntur acta: nõ solũ quia bonum hominis est, secundùm rationem uiuere, sed & quia rectè agere, est secũdùm naturam hominis sanam, quod indubiè sortitur per gratiam Dei: præter id, ꝙ in gratia existentes, præstant quæ morum sunt, non iuxta politiam humanam, sed cœlestem, & per hoc, secundùm ꝙ donati sunt ciuilitate sanctorum, quibus naturalissimum est operari, ut decet politiam propriam: qui et sibi sunt lex, opus præferentes legis, suis in cordibus scriptum, quæ proculdubio gratia, seu lex euangelica est, qua & cognoscunt & confitentur, contestante conscientia sua, ꝙ sunt quicquid sunt: quippè qui nec sufficientes sunt aliquid cogitare à se, uelut ex se, quin & ante tribunal Dei, cui non raro præsentant sese, accusant semet de his, quæ ex proprijs operati sunt; *2. cor. 3.* & defendunt quæ in illis, & cum illis, Dei gratia operata est. Ex his autem extremis, expositio media clara est, quæ Gentes ponit regenitas, sed Dei gratia uacuas: quandóquidem nulli dubium est, ꝙ cum faciunt quæ legis sunt naturaliter, ex ui faciũt suæ naturæ, sicut & in priori declaratum est: uerùm quia non sunt sine fide, planum est, quòd in ordinem ad supernam faciũt ciuitatem: ergò substantia operis, ex uiribus procedit humanis, & circũstantia finis, ex habitu proficiscit fidei, & tali pacto hinc

donatis ciuilitate sanctorum, naturalissimũ est operari secundũ eã.

gentes quidem in fide, sed sine gratia dei, quõ quæ legis sunt, naturaliter faciũt.

hinc inde participat, quod & media expostulat interpretatio.

Ex his, primùm licet excipere, quòd fidelium opera ad præscriptum legis effecta, & si sunt sine gratia Dei, non contẽnuntur, sed ponderantur tribunali diuino: non solum quia ex se iusta sunt, & honesta, sed & quia executioni sunt tradita, quia à Deo præcepta: imò & in illius gratiam sunt acta, ut saltèm reconcilietur cum eis. Et tantipenduntur aliquando, ꝙ etsi non merẽtur gratiam, impetrant tamen eam: aliàs fideles, ut diximus, non adhortaretur apostolus, ne uelint communionis, uel beneficentiæ obliuisci, quibus perinde ac uictimis reconciliatur Deus: imò etiam si fides in illis sit imperfecta, non dico defectu charitatis, qui modo supponitur, sed eruditionis christianæ, sicut compertum est in Cornelio, qui etsi ex parte nõ erat destitutus fide (alioqui non ritè ualuisset orare, minus & illius orationes ante Deum ascendere. Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt?) non tamen ut par erat, in illa profecerat, cum CHRISTI mysterium ignoraret, & non nisi accersito Petro, illud edisceret, cuius ministerio fuit initiatus, ac spiritu sancto perfusus. Secundo, quòd etiam ethnicorum opera, qui sunt non solum sine gratia, sed sine fide, dũmodo sint iuxtà canonẽ legis, in Dei iudicio locũ habent, & nõnunꝗ Deus illis eòusq; fauet, ut nõ parũ prouocent liberalitatẽ eius, ut gratis, illorũ corda, luce ꝓfundat, ut è tenebris eruat pctõrũ, ut participes reddat æternæ hæreditatis: vt nõ immerito Propheta cõsuluerit Nabucdonosor, vt eleemosynis errata redimeret, & admissas iniquitates, misericordiis extingueret pauperum.

Fideliũ opera, etiam sine gratia, diuino ponderantur tribunali.

Heb. 13

Acto. 10.

Isa. 10

Ethnicorum opera, iuxta legis canones facta, locum habẽt in iudicio dei.

Dan. 4.

Sed in his sunt aliquot scrupuli. Et primus, quia de fidelibus Propheta gemit. Facti sumus immũdi oẽs nos, & velut pannus menstruatæ, oẽs iustitiæ nostræ. Et Dauid. Oẽs declinauerunt, inutiles facti sunt, non est qui faciat bonũ, non est vsq; ad vnũ. Secundus, quia in ethnicos obijci potest: Oẽ quod non est ex fide, peccatum est. Et quod natũ est ex carne, caro est: & palàm ꝙ seminantes in carne, ex carne non metunt nisi corruptionẽ. Tertius, & qui sequuntur, sunt vtrisq; cões. Non potest arbor mala, fructus bonos facere. Et illud. Infidelibus & immundis, nihil est mundũ. Et qũo potestis bona loqui, cum sitis mali. Et Dauid: Nõ intres in iudicium cum seruo tuo, quia in cõspectu tuo, nullus iustificabitur uiuẽs. Quartus. Certũ est, opus uirtu-

Scrupuli qui ingerũt sese. Primus.

Esa. 64.

Psal. 13.

Secundus.

Rom. 14

Ioan. 3.

Gal. 6. [2.co.9.]

Mat. 7.

Tertius.

Titum. 1.

Mat. 12

Psal. 142

Quartus.

tis,quod indubiè ad legem pertinet morũ, opus esse propriũ, naturæ sanæ integræq;: ergo præstari nequit à natura infirma, & corrupta. Quod tamen, siquis extorqueat, haud dubium q̃ nõ poterit eo pacto progredi, quo uirtutis opus progredi debet: ergò deerit semper circunstantia modi, non dico illius, qui ex charitate oritur, sed illius, qui ex naturæ uiribus desideratur. Quòd siquis ad auxilium Dei se colligit: aut restringetur ad peculiare, de quo uariæ extant sententiæ, aut si dimittitur communi, certum est, quòd non sufficit, cum & concurrat ad operandum malum, & contrà regulam legis.

circunstantia modi.

Primus eruitur scrupulus.

Et vt singuli eruantur breui: Esaiæ verba non sunt pręmissis aduersa, non solũ quia aliud est, asserere fideles posse præstare q̃dam de moribus, à lege præcepta: & aliud, fideles qui in hac degunt ciuitate, aut qui sunt hic peculiaris populus, illa hoc in tempore, re ipsa efficere. Primũ diximus, Et postremũ Esaias asserit: inter quę, ut constat, nihil est controuersię. Sed quia de populo loquitur Israelis, caldaica captiuitate detento, in qua necesse erat, cum idololatris consuetudinem ducere, & ita difficile non fuit, aliquid inquinationis cõtrahere, quandóquidẽ sicut sanctificari contingit cũ sancto, & peruerti cũ peruerso, *Psal. 17.* ità & inficiari cum sordido, & sordidari cum immũdo: qua de re plorat & dicit, facti sumus velut immũdi oẽs nos: nimirum cum immundis degentes, &(vt ingenium est corruptæ carnis) non raro eorũ pollutionibus cõicantes. Nec modo euasimus velut immundi, sed & oẽs iustitiæ nostræ, redditæ sunt pollutę, & non secus ac pannus menstruatæ: quippè qui nihil agimus, quod alicui obnoxium non sit expiationi. Quod & verũ erat, non solũ quia eò loci, legalibus non valebãt emundari sacrificiis, aut sanguine hircorũ, & taurorũ, vel cinere uitulę asperso, *heb. 9.* sanctificari saltẽ ad emundationẽ carnis, exulantes à sancta ciuitate, in qua & tẽplum nõ modo erat prophanatũ, sed exustũ, extrà quod victimas fas non erat occidere: sed & quia vt subdit, faciẽ ab illis Deus auerterat, sine cuius opitulatione, nihil fit non pollutum, quin & illorũ demeritis tabescere eos fecerat in inquitatibus, vt mirũ non esset, si nequirent p̃stare opus, aliquo iniquitatis cõtagio non fœdatũ. Et quanquã hæc uera sunt, non detrahitur tamen veritati prophetæ, nec receditur à proprietate sermonis, siquis rem dixerit exaggerari, & quod

sanctificamur cũ sanctis, & sordidamur cũ impiis.

sine opitulatione dei, nihil impollutũ dimanat à nobis.

multorum erat, omnibus attribui: cũ & insolitũ non sit, vt maior pars aliquando habeatur vt totum, & maximè quando maior est non solũ numero, sed authoritate: quare cum primores sunt impij, possunt de impietate quodam pacto omnes inuri.

Verba etiam Dauidis, (omnes declinauerunt) non obstant. Et præter id, quòd de Iudæis loquitur, sensus, si rectius ponderetur, nõ est, in quem introducta sunt. Dicit ergò, ꝙ declinauerunt omnes, proculdubio à rectitudine legis, eò ꝙ nullus adimpleuerat legem: simul euaserunt inutiles, non solùm proximis, quippè qui cum essent cæci non ualebant illis cõsulere, sed potius eos præcipitare, sed & sibimet, quoniam operando malũ, vt extemplo subiungit, non proficiebant, sed officiebãt & animabus & corporibus suis: nõ est qui faciat bonum integrum, sicut lex exigit, & non est vsque ad vnum. Ergò nec Dauid his reclamat, quæ diximus. Quæ autem secundùm scrupulum fouent, (omne quod non est ex fide: & quod natum est ex carne) etiam componere non est difficile. Siquidem non est mens apostoli, ꝙ quicquid ab eo fit, qui est sine fide continuo peccatum sit (aliàs peccaret semper infidelis, etiam dum honorat patrem, dum reddit mutuum, dum succurrit ægeno, tametsi hæc faciat amore iustitiæ, & iudicio rationis rectæ, quod indubiè est absurdum) sed quantum in præsentia sufficit, mens eius est, quòd illud, quod uerè non fit ex fide, & tamen fieri simulatur ex fide, peccatum est: nimirum quia hypocrisis est. Sed uberius eò loci.

Secundus eruitur scrupulus.

Non peccat infidelis in quouis opere suo.

Saluator quoq;, non intendit, quòd natum ex carne, eòusq; sit caro, ut facere nihil ualeat amore honesti, & recto iudicio rationis: sed intendit quòd homo natus ex carne, & non renatus ex spiritu, non uiuit secundum spiritum, sed secundum carnem: ut qui non nouit quæ sunt spiritus Dei, & si nosse possit, quæ sunt spiritus hominis, hoc est, quæ humanæ mẽtis iudicio consona sunt. Quare per carnem, nõ intelligitur sola carnalis affectio, corruptio ue, sed totus intelligitur homo nõ renatus: qui licet, vtplurimum concupiscentiis feratur terrenis, potest nihilóminus & ferri quãdoq; amore iustitiæ. Nihil enim prohibet, ꝙ etsi in carne sum, vt qui sola carnis natiuitate sum genitus, tãtum processu temporis, nanciscar lucis, vt ex cognitione rerum, attingere possim inuisibilia Dei, uel saltem, quod est

1. cor. 2.

Nõnunquã carnis nomine, totus intelligitur homo.

vnum,eorũ quæ ſunt,primũ principium, à quo omnia pẽdent, & in quod,vt finẽ, omnia reducuntur,cui & nos, & omnia noſtra debentur:& non ſolũ intellectu attingere,ſed & voluntate opus aliquod, illius in gloriam, vt par eſt,attentare. Quod etſi forſan ex me non progredietur, ità ſincerũ, non adeò purum, & Dei gloriam ardens, ſicut ſi refinctus eſſem ex ſpiritu, aut ſi natura in eo perſtitiſſet,quo facta eſt robore:nõ tamẽ iure detrectabitur, quin illis fieri posſit cõditionibus ac circũſtãtiis, quibus moralisvirtus expoſcit, ſaltèm in ſtatu in quo ſumus.

Ex carne natũ,quo aliud præter carnem non ſit.

Ergò cum legitur,ex carne natum, aliud præter carnem,nõ fore,non intelligitur, ꝙ nullum opus præſtare posſit, quod ſit bonũ morale,vel conſonũ legi ſcriptæ:ſed intelligitur neceſſarium eſſe, ſi aſſequi debet ſpiritũ Dei, & adoptionem recipere filiorum cœleſtis patris,ut renaſcatur ex ſpiritu, quod cõmuni lege fit lauacro baptiſmi. Tunc enim euadimus ſpũs, potentes ſpirare quo uolumus, quoniã vbi ſpiritus,ibi libertas: tametſi non ſpiremus, niſi ſpiritu ſancto moti, quoniam qui ſunt filij Dei,aguntur ſpiritu eius,& eo quidem ſpiramus pacto,eo agimur motu,vt uerè qui ſunt in carne,vt erat Nicodemus, nõ capiant: quippè qui neſciunt vnde veniat, & quo vadat,quia neſciunt nõ ſolũ initium gratuitæ motionis Dei, ſed finẽ,quoniã nec oculus vidit abſq; te, quæ præparaſti diligentibus te.

2.cor 3. Rom.8. Eſa.64. 1.cor.8.

Quid ſeminare in carne, & quot modis.

Nec officit,quod de ſeminante in carne ſubiicitur,quandóquidem cum ſermo ſit tropicus, & meo iudicio posſit bifariã interpretari,nullo pacto præmisſis inuenitur aduerſus. Et primo,ut methaphora ſeminis; initiũ intelligatur operationis humanæ,vt cogitatio,& intentio cordis: hæc ſeminantur in carne,cum carnalibus cooperiuntur,ac ſepeliuntur affectibus: & conſtat,quòd ex praua ſemente, nequit niſi prauus præſtolari prouentus, qui indubiè in priuatione ſeu corruptione conſiſtit: quo planè ſenſu nihil proficit contrà nos. Secundo, vt methaphora ſeminis, quædam inſinuentur opera, quæ uberem retributionem habent,ut opera pietatis, & Chriſtianæ dilectionis, & hoc pacto illa utitur Paulus, de eleemoſynis loquens: & ſenſus eſt, quòd in carne ſeminans, hoc eſt pium opus, carnis affectu perficiens, putà exſtimulante concupiſcentia carnis, concitante affectu terreno, uel impellente flatu, captandæ apud homines gloriæ, metet tandem, ac

colliget

Esa.40. colliget fructum carnis, quæ cum sit ueluti fœnum, non modò
Luc. 11. statim aret, sed in clibanum mittitur, ut nedum corrumpatur, sed consumetur: è diuerso autem, qui seminat in spiritu, non solùm metet quod est bonum, sed & quod est permanens, quippè qui de spiritu uitam metet æternam.

Deniq; & quæ tertium scrupulum ingerunt, facile est resoluere. Et quidē quod de arbore adducitur mala, haud inficior tropicè hominem denotare malum: sed rectè intellectum robur in præmissa non habet. Nam homo, ut modò sufficit, tribus modis dicitur malus, sicut & totidem dicitur bonus (non enim sermo in præsentia est, de bono entis, de quo methaphysici, nec de bono gratiæ, de quo sacri Theologi, sed de bono moris, de quo morales phylosophi, & hoc vt decet paucis pertrāsire). Primò itaq;, bonus dicitur bonitate naturæ, de qua gloriatus est sapiens. Puer eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam. Siquidem cum uirtutum semina sint à natura, accidit peculiari prouidentia Dei, vt in aliquo magis sint uehemētia: vt quando terra nostri cordis, arcano ac nobis incomprehēso iudicio, manu cœlestis agricolæ, est diligentius culta, & aptiori cōplexione formata. Secundò bonitate volūtatis, seu intentionis, de qua Dominus: Bonus homo, de thesauro cordis, profert bona: Et si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus lucidū erit. Tertiò bonitate uirtutis, de qua Phylosophus: Virtus est, quæ bonum facit habentem, & eius opus reddit bonum.

Tertius erui tur scrupulus. — *Homo trifariam, malus & bonus.* — Sap. 8. — *Virtutum semina à natura.* — Mat. 12. & 6. Luc. 11. 2. Eth.

E diuerso autem, homo primo prauus dicitur à natura, sicut illi qui dicuntur ex patre Diabolo, & ueluti genimina viperæ: nimirum qui natura, omni uidentur repugnare bono, & studere, ut faciant omne malum. Nam licet, & in his non detrectem, iacta uirtutum semina, authore Deo: nihilóminus eòusq; zizaniis sunt respersi à Sathana, ut et si triticum penitus non absorbetur, magna tamen ex parte suffocatur. Secundò à mala uoluntate, sicut quorum uiscera plena sunt dolo, qui assiduè machinantur malum, & exultant in rebus pessimis: uerè populus stultus, domus exasperās, & abominabilis Deo. Tertio à vicio prauoq; habitu, & parta assuaefactione malitia: sicut qui occalluerūt in malo, & de quibus Propheta. Nūquid potest æthiops mutare pellem, aut Pardus uarietates suas? sic & uos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.

Qui ualent dici mali natura. — Ioan. 8. Mat. 3. Luc. 3 — Mat. 18. — Acto. 13. Prou. 2. Iere. 5. Ezech. 2. Iere. 13

Arbor mala, quo nequit bona ferre.

Quid ergò? Si arbor mala, prauum designat hominẽ primo modo, palàm ꝙ ea ex parte, qua respersus zizania est, bonum operari nõ potest: ut qui inde aptus operari non est, nisi loliũ & auenam, imò spinas & tribulos, cogendos tandem in fascicu los, & incendio concremandos perpetuo. Verum si reliqua discutiatur ex parte, qua bono satus est semine, non nisi proterue reiicitur, triticum aliquando succrescere, & in culmos ascen dere, in horreo reseruandos: tametsi non parum illis forsan de trahatur frugis, zizania magna ex parte, cor occupãte, ac pro uiribus, sterilitati fauente. Si uero hominem exprimit malum secundo modo, liquet quòd, peruersa existente uoluntate, ac corrupta mentis intentione, non profert nisi prauum, & abominabile Deo, quãdóquidem si oculus nequam est, totum cor pus tenebrosum facit, uti Dominus dixit: nihilóminus euenire potest, vt à praua se dimoueat uoluntate, & corruptam deponat intentionem, quod & Augustinus eò loci animaduertit. Quo sensu, & illud pariter intelligitur, quod Dominus in phariseos: Hypocritæ qũo potestis bona loqui, cũ sitis mali?

Mat. 13. *Mat. 6.* *Luc. 11.* *Mat. 12.*

Etsi cõnexæ uirtutes, non tamen cõnexa sunt uicia.

Si demum malus intelligitur ultimo modo, constat quòd licèt ex corrupto habitu, semper aliquid suboriatur iniquum, nil tamen prohibet, quin alia ex ratione, proficisci aliquid ualeat non iniustum: cum non sit necesse, quòd sicut in homine vna existente uirtute (de perfectis est sermo) reliquæ omnes illi sunt comites, ut inter quas est symbolum, fauor, & cõnexio, ità & in quo aliquod inuenitur uicium, prauusúe habitus, omnia comitentur uicia, omnesque mali habitus, quoniam inter uicia nonnunquàm est contrarietas, & ob id, disgregatio, mutuaque exclusio: quanquàm non eo inficias, in quo uicium est capitale, multos comitari satellites: non renuo & in homine, ità prauè affecto, non facile opus reperiri uirtutis, quippè cui necesse est, ut uim sibi inferat, ac belligeret strenuè, & quidem non mediocri pugna: & nihilóminus quando præstiterit, haud uereor quòd non rarò erit imperfectum, & ad plenum forsan non assequens rationem uirtutis, cum illi (fortitudinem excipe) proprium sit, tùm uoluptate, tum animi propensióne, opus absoluere, & non ui aliquid extorquere. Et quamuis me non fugit, opus (si Dionysio creditur) non esse bonum, si illi aliquid desit: nihilóminus sicut uirtus latitudinem patitur, & inuenitur

Virtutum actus, eget ne dum uoluntate, sed animi propensione.

de diui. nom. c. 4.

quandoque ad modum dispositionis, imò cum esse incipit, necessario est imperfecta: & distingui etiam solet in eam, quā habent, qui illam mox sunt complexi, & quā habent qui per tempus cum illa sunt diuersati, & qua potiuntur qui in illa euasere perfecti: ità & uirtutis opus non cōsistit in athomo, sed & gradus admittit cōsimiles: & de consumato, perfecto, absolutoq; intelligit Dionysius, sed nos latius in præsentia rē accipimus, & omnem gradum amplectimur.

Quod autem subditur ex apostolo. Infidelibus & immūdis nihil est mundum, indubiè nihil aduersum nos: nam de cibis loquitur, qui recipi habent intra nos, & non de operibus, quæ proficiscuntur à nobis. Assumpsit enim quòd omnia sunt munda mundis, quādóquidem cibi, cum sint creati à Deo, nequeūt natura esse inmundi: & si quid immunditiæ, ex lapsu contractum est primi parentis, per uerbum Dei sanctificatur, cum illos cum gratiarum actione percipimus. Sunt ergo mundi, & maximè sanctis, qui sunt sanguine IESV CHRISTI loti, & gratia sancti spiritus dealbati, qui & illis indiscriminatìm vescuntur, nihil interrogantes propter conscientiam: non suam, sed fratris infirmi, cum accidit simul uesci. Et addit, quòd immundis, quorum scilicet inquinata est mens, & conscientia, & infidelibus, qui nō modo in fide sunt male sani, sed & post agnitam ueritatem abiere retrorsum, studentes seducere simplices, & uiduarum euertere domos, nihil est mundum, quoniam quicquid intra illos admittitur, peruerso ac polluto, eorum affectu sordidatur: præter id, quòd non uescentes in Dei gloriam ut oportet, sed ut suo satisfaciant uentri, aut turpis lucri gratia, siquid quouis modo sordis, ex prothoplastis lapsu, cibus contraxisset, aut Dei prohibitione, ut inmundus redditus esset, nec sanctificabatur ab eis, per uerbū uitæ, nec in eis, propter pollutionem mētis. Et demùm quod affertur ex Dauide. (Non intres in iudicium cum seruo tuo) certum est quòd nihil infringit, quoniam non loquitur respectu cuiuslibet operis in particulari, sed respectu totius uitæ in communi. Et uerum inquit: eo ꝙ nullus est, qui aliquādo nō peccet, in hac peregrinatione: & si dixerimus ꝙ peccatū nō habemus ipsi nos seducimus.

Nunc postremo satisfaciendū est scrupulo, & quidē pro ea parte, qua dicit virtutis opus, ꝓpriū esse naturæ sanę: verū est,

Margin notes: Cibi natura sunt mundi, sed quo. — 2. Thi. 4. — 1. cor. 10. — 2. Pet. 2. — Quibus, iuxtà Paulū, nihil est mūdum. — 3. reg. 3. — 2. par. 6. — 1. ioa. 1. — Postremus eruitur scrupulus.

de opere virtutis perfectæ, heroicæq;: sed non tàm arctè in præsentia summitur, & satis est homini infirmo, si sua pro virili, illud præstare contenderit. Quare si non eo summo, ab solutissimoq; præstiterit modo, sed eo qui sufficit humanę virtuti, hac in peregrinatione, meritò culpandus non est: præsertim humanæ rationis iudicio, quo imbecillitas nostra vti naturalis excutitur:& ob id mirum nō est, siquid sibi, facile cōdonat. Pro parte uero, qua diuinæ opitulationis fit mentio, & si digladiantur multi, ualet tamen in hunc modum resolui. Siquidem exploratum est, quòd sine opitulatione Dei, operari non possumus (sine me nihil potestis facere,) imò nec consistere sine assistentia eius (in ipso uiuimus, mouemur, & sumus) quin & nostrorum operum ipse, & motor, & agens est principale (omnia opera nostra operatus es Domine) ꝓpter quod & eorum potiores partes, iure reiiciuntur in eum: & siquid accidit imbecillitatis, siquid imperfectionis, meritò ascriptum est nobis; qui sumus imbecilles, & pluribus obnoxii defectibus. Exploratum tres in nobis reperiri operationū classes, in prima sunt naturales, in alia morales politicæque, in postrema cœlestes & meritoriæ: primę, uires exigunt naturę, sequentes, ut rite fiant, habitus acquisitos, postremę, gratiam & charitatem Dei. Exploratum deniq;, ꝙ & si in singulis, diuino egemus auxilio, in naturalibus tamen uidetur satis, si sit cōmune, quo scilicet omnibus fauetur creaturis, vt propriis muneribus per fungantur: in moralibus autem, auxilio opus est magis restricto, ut quod non egreditur amplitudinem hominum, in quibus solùm inueniuntur mores: in meritoriis demum adhuc est contractius, cū nec omnibus adsit gratia Dei, & quibus adest, utplurimum, non adest quolibet tempore. Verum de nominibus, deq; harum opitulationum uiribus, ac proprietatibus, aut de exactiori earundem discrimine: nō est locus latius disserendi, quare hec dixisse sufficiat.

Sine Deo, nec operamur, nec sub sistimus. — *Ioan. 15.* — *Acto. 17.* — *Esa. 26.* — *Tres operationum classes, & quo egēt opitula tione dei.*

Si autem, græcè, ut plurimum legitur, ecce, *tu Iudæus cognominaris*. Dixerat non legis auditores, sed factores iustificandos coràm Deo: addiderat & de Gentibus, ꝙ etsi erant sine lege, poterant tamen quæ sunt legis efficere: nunc autem de Iudęis adiungit, ꝙ non seruando legē, parū illis lex conducebat, quin & officiebat. Ait ergo. *Ecce*, nam res est notoria, *tu*, qui *Iudæus cognominaris*

Lex non cōducebat, sed officiebat, non seruantibus eam.

cognominaris, īsigni quidē epitheto, sed magno supcilio, quippè q eā tibi uēdicas appellationē, nō solū vt iactes te, illa ex familia processisse, cui ꝓmissum est regnū, nō solū ad illā te ptinere
Esd.1. prosapiam, cui Cyri tēpore, indultum est reedificare domum Domini: sed & illam esse progeniem, de qua natus est CHRISTVS. *Et requiescis*, uti in portu salutis, aut in termino tuæ peregrinationis, *in lege*, quæ tamen non potest iustificare, sed
heb.7. Psal.75. habet ad CHRISTVM introducere: *Et gloriaris in Deo*, uero,
Leui.26 non modò quia à te cognitus, et adoratus, sed quia futurum se Deum tuū, perpetuo fœdere est pollicitus: *Et nosti uoluntatem eius*, non solum in legalibus, sed in promissionibus, & uaticinijs, *Et probas utiliora*, siue, ut multis placet, eximia, *instructus per legem*, Et intelligit (si non fallor) arcana de CHRISTO, deque salute, ac redemptione nostra: quæ etsi recondita erant in lege, diuersatis tamen in ea, et instructis, non tam oraculis, quàm secretiori illa, mysticaque doctrina, quę tradebatur oretenus, nec diuulgabatur in omnibus, per legem difficile nō fuerat suadere, in qua nec iotha, nec apex sine mysterio est.

τὰ διαφέροντα

Vtiliora legis, sunt arcana de christo.

Confidis, ea propter, *te ducem esse cæcorum*, Adeò ne turges, ut non modo te facias Argum, & reliquos cæcos, sed & ducem ac cęcorum rectorem, te esse præsumas? Et est sermo de Gentium cæcitate, respectu cœlestium, & suæ saluti conducibilium, *lumen eorum qui in tenebris sunt?* Fortè quia Iudęus, uendicas tibi ducere cœcos: non modo quia Iudæ tribus, dux erat aliarum tribuum, sed & quia salus ex Iudæis est: at illuminare qui in tenebris sunt, ignorantiæ, peccatorum, similiumque, ar-
Prou.9 rogas tibi, quia lege d onatus es, in qua et magis quam æquum
Psal.18. est, requiescis, cuius mandatū non modo lucet, sed est lux, nec
1.metb. solùm peccata delictaque detegēs, sed & animas resipiscere faciens, *Eruditorem insipientium?* Si sapientia est rerum diuinarum notitia, necesse est, vt & insipientia, earundem sit ignorantia. Ergò quia Iudæus non modo ascribebat sibi cognitionem
Psal.73. Dei, sed et iactabat arcana uoluntatis eius, imò id muneris assumebat sibi, ut Gentes uellet docere cœlestia. *Magistrum infantium?* Nunquàm non ascendit superbia, eiusque adiuratissimus comes, detestanda præsumptio. Non quidem satis erat Iudæo, si insignem, quam profitebatur eruditionem, communicasset Gentibus, nisi & illas uelut infantes, penitus instituis-

Iudæ tribus, dux aliarū tribuum.

Sapientia, rerum diuinarum notitia.

ſet, tùm in primis elementis, ac cathecíſmis, tùm in moribus & obſeruãtione legis. *Habentem formam ſcientiæ, & ueritatis in lege?* Tàm arroganter, imò & tàm ſtolidè, Iudæus prǫſumnebat de ſe, ut nemini concederet poſſe ueram legis, ac ueritatis formã, ſeu formationem grǫcè, niſi eo inſtruẽte, contingere: & tamen non animaduertit miſer, quòd cum legitur Moſes, uelamen poſitum eſt ſuper cor eius, & ꝙ ſuis exigentibus meritis, priuatus eſt regno Dei, hoc eſt, intellectu ſacroſanctǫ ſcripturǫ, quod datum eſt Gentibus vt faciant fructus eius.

Regnũ dei, ſcriptura diuina.

τὴν μόρφωσιν. 2.cor.3. Mat.21.

Qui ergo alium deces, teipſum non doces, Eſtò inquit, aliorum euaſeris doctor, cur teipſum nõ doces? Nõ ne ſatius, prius tibi conſuleres? Cur non obijcietur tibi, Medice cura teipſum, & ſine eijciatur trabes de oculo tuo? *Qui prædicas, non furandum, furatis*. Non ſolùm lex prohibet furtum, ſed cupiditatem. Nõ inquit, concupiſcas rem proximi tui. Hǫc etſi Gentibus inculcabant Iudǫi, & fortè, quia alicui nationi non reputabatur peccatum: ipſi tamen cum eſſent auari, fœneratores, & domos comederent uiduarum, nõ modo erant fures, ſed latrones. *Qui dicis, non mœchandum, mǫcharis*. Etiam hoc prohibet lex, & Gentibus non habebatur ſcelus, propter quod & conſtitutum eſt apoſtolica ſynodo, ut abſtinerent Gentes à fornicatione: Et hoc quidẽ importunè à Iudæis obijciebatur Gentibus, cũ tamẽ & grauius in ea re ipſi cõmitterent: qui & ad libitum repudiabant cõiuges, & impiè adulterabantur coràm Deo, aliàs non impingetur eis, Generatio adultera, Et cum accuſaretur mulier adulterij: Qui ſine peccato eſt ueſtrũ, primus in illam lapidem mittat. *Qui abominaris idola, ſacrilegium facis*. Notiſsimǫ ſunt non ſolũ Iudæorum idololatriæ, tempore Moſis, Iudicum, & Regũ Iſrael, ſed & eorum imania ſacrilegia: non modo quia eorum genitores tàm innumeros interfecere prophetas: non modo quia tãdèm crucifixerunt prophetarum Dominum, ſed & quia adulterant euangeliũ, ſuperinducendo cæremonias legis. *Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis, Deum in honoras*. Nulla re magis dehoneſtatur Deus, q̃ cũ non obeditur ſibi. Et quãquã multis modis, lex præuaricata fuerit à Iudæis, in eo tamen maximè, ꝙ nõ plenis ulnis recipiebant CHRISTVM, qui finis erat totius legis, & omniũ oraculorum: ad quem & lex ſuàpte natura prouocabat, & ut ſæpè diximus, nõ ſecus ac Pedagogus urgebat.

Luc.4. Mat.7. Exo.20.

ſicut legitur olim apud Germanos.

Luc.20. Acto.15. mat.12. Ioan.8.

Immania iudæorũ ſacrilegia.

mat.23 luc.11. Rom.10 Acto.10 Gal.3 διὰ νόμου.

Nomen enim Dei per uos, legendũ est, propter uos, *blasphematur*, *sicut scriptum est*. Esaiæ.54.& Ezechielis.36.Cum enim essent populus peculiaris Dei, quē instituerat sibi, non modo eximijs beneficijs, sed & sanctissima lege: haud dubiũ, ꝙ dũ illius nõ obtẽperabant præceptis, nec uitam ad illius formabant uoluntatẽ, occasionem dabant, ut à Gentibus haberetur contemptui, ac de illo longè minus quã de Deo sentirent, quin & detraherẽt, illius potestati, et quã pluribus prosequerentur blasphemijs. *Iudæorũ populus, a deo mirificè insti tutus.*

Circuncisio quidem prodest. Ostẽdit Iudęos, nõ pręferendos Gẽtibus, ex lege Mosis: pergit et idem facere, ex circũcisione carnis. Assummit ergò, ꝙ circũcisio demãdata Abrahæ, ꝓdest quidẽ, nõ solũ quia est iustitiæ signũ, non solũ quia nõ nulla futuri redẽptoris protestatio, non solũ quia circũcisionis spiritualis admonitio, sed et quia totius obseruationis legis professio: Testificor (inquit Galatis) oĩ circũcidenti se, ꝙ debitor est uniuersæ legis. Et proderat planè, eo tẽpore, quo uiuebat lex: quæ & fuit incolumis, ut et suprà tactũ est, usq; ad aduẽtũ CHRISTI *Circuncisio quid significaret, et quã do, & quõ cõducebat.*

Gal.4 (nã data est lex usque quò uenit repromissum semẽ: & lex & pro

mat.11 phetæ usq; ad Ioannẽ) quo tẽpore cepit ęgrotare, & tandẽ cũ CHRISTO crucifixo, diẽ obijt. Deindè ut funerali nõ destitueretur pompa, ad inuulgationẽ usq; euangelij, super terrã ad

Col.2. missa est: sed deinceps cũ prorsùs è medio sit erepta, & absolutè sepulta, non solũ nemini est proficua, sed omnibus est facta letalis. Proderat inq̃, & infantibus absolutè, quippè qui saluabantũr per eã, & adultis cũ legis obseruatione, sicut et apostolus subdit, *Si legem*, inquit, *obserues*. Vndè & de Abrã, cui primũ

Gen.26 est credita, scriptum est, ꝙ obediuit uoci Domini, & custodiuit pręcepta & mandata, & cæremonias, & leges eius. *Si autem prævaricator legis es, circuncisio tua præputiũ facta est*, quippè qui apud Deum, nõ secus ac præputium, non secus ac gentilis existimatus es. Sicut enim Deus, legem non ponderat, sine legis operibus, ità nec circuncisionem reputat, sine legis obseruatione. Et infert. *Si igitur præputium, iustitias legis*, quæ hoc loci, moralia sunt præcepta, custodiat, perficiat, & absoluat: *Non nè præputium illius*, qui iustitias pręstiterit, *in circuncisionem reputabitur?* certè uti circuncisus habebitur: quippè qui præstauit in pręputio, quod lex exigit à circunciso. *seruauit Abraham præcepta legis, & cæremonias.*

mat 12 *Et indicabit*, comparatione, sicut Niniuitæ & Regina Austri, *gentes iudicaturæ iudæos.*

Iudæos incredulos, *id*, nempè gentilis, *quod natura*, seu naturaliter, *est præputium*, *legem consumans*, ut non semel dictum est, ex parte moralium, iudicabit inquã, *te*, circuncisum, *qui per literam*, hoc est, legem literis mandatam, ac lapidibus sculptam, *& circuncisionem*, manufactam, in expolitionem corporis carnis, tanta districtione, & tàm solenni ritu cõmonitus, ac extimulatus: imò & non simplici sponsione ac stimulatione astrictus, *præuaricator legis es*. Et licet scripta lex, & circuncisio carnis, fortè apud homines, qui uident quę foris parent, posit aliquid pendi: apud Deum tamen, qui scrutatur cor, nullius ferè ponderis sunt. *Non enim*, apud eum ualet, *qui in manifestò Iudæus est, neque quæ in manifestò in carne est, circuncisio*. Ergò, tum lex, tum circuncisio, maximè apud Deum ponderata sunt, quando in corde sunt: nec mirum, quoniã etsi lex, literis deformata est in lapidibus, uim tamẽ debuit obtinere in corde, quippè quæ & spiritualis lex erat, & internas cõcupiscẽtias refrenabat: & circuncisio, licet extrinsecùs expoliaret corpus, cor tamen potius à carnalibus resecare habuit desiderijs. Vndè & sequitur, *Sed qui in abscondito Iudæus est*, nimirũ qui legẽ, solis Iudęis latam, abscondit in corde, ut cordi primùm consulat, & indè quando opus est, etiam ad externa prorumpat, quod & præputium præstat, iustitias legis perficiẽs: *Et circuncisio cordis*, quæ est præcipua, & maximè à Deo intenta, *in spiritu*, potissimum intellecta, præstitaque, *non litera*, quæ sonat abscisionem carnis, *cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo*, recipienda, *est*, cuius approbatio, laudatioque, unicè est amplectenda, ut quæ unicè solida, ac unicè constantissima est.

2.cor.3. col.2. 1.reg.16

Et lex et circuncisio, apud deum ponderantur in corde.

2.cor.3 Rom.7

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (Non est acceptio personarum apud Deum) Quòd licet non solùm in extremo, sed & quotidiano iudicio, Deus nullum respiciat hominem, sed cuique tribuat prout gessit in corpore: nequit tamen nusq̃ non exundans, suæ bonitatis oceanus, ingentes ĩmensosque suæ liberalitatis thesauros, passìm uberrimèque non profundere, & non solùm amicos, sed et capitales hostes, non obruere munificentijs. Quare & indiscriminatìm pluit nõ solùm iustis & iniustis, & solis

deus eximiè iustus & misericors.

2.cor.5 mat.5

& solis radios expandi iubet probis & reprobis, sed & ad cœlestis hæreditatis fœlicitates & copias, singulos absque personarum respectu, accersit. Testes sunt illæ uoces: Venite omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Omnes sitiẽtes uenite ad aquas, & emite absque argento, aut alia commutatione. Sapientia foris clamat, in plateis, in capite turbarum, & dicit: Vsq; quò paruuli diligitis infantiam, & stulti, quę sunt sibi noxia cupient? En cõuertimini ad correctionem meã, proferam uobis spiritum meum, & ostendam uerba mea. Et apostolis, euntes inquit, in mundum uniuersum, euangelizate omnibus creaturis: & ad exitus cõmorantes uiarum, quotquot occurrerint, inuitate ad nuptias, quin & compellite illos, ut impleatur domus mea. Nec est, cur aliquem turbet, q̃ plures esse uocatos, sed non multos esse electos: non cur diuexet, certus prædestinatorum numerus, in superna fœlicitate locandus: & quòd Deus ab æterno, antequã et iaceret fundamenta mundi, elegit quos uoluit: et quòd priusquã operarẽtur aliquid boni uel mali, Iacob dilexit, & Esau odio habuit, quin & miseretur cui misereri uult, & indurat, quem indurare libet. Non inquam est, cur hæc aliquem turbent, crucientque: quandóquidẽ (præter id, quòd in his personarum respectus, locum non obtinet, ut quæ prorsùs sunt gratiæ, & fiunt sine cuius uolueris iniustitia: præter id, ꝙ ipse figulus, & nos lutũ, & liquet figulum, omni procul iniuria, ex eadem massa, aliud uas fingere in honorem, & aliud in contumeliam) haud obscurum ex his, quæ dicta sunt ad Ephesios, neminem eo de cætu, quem initio producendum decreuit, posse perire: nimirum qui in compręhensibili sapientia, & arcano, imperscrutabilique iudicio Dei, sacratissimo ab solutissimoq;, electi sunt numero, in peculiarem gloriam Dei, & solatium ac obsequium CHRISTI IESV: tametsi ex monstris, quæ peccatum inuhexit, & Diaboli (qui peccati est author) non immerito nuncupati sunt filij, præter numerum electorum introductis, non nulli suis pro demeritis condemnẽtur, ac à cœlorum regno diuinaque fœlicitate, iure quidem optimo, secludantur: imò cum omnes, qui eo pacto suppulularũt, iure filij sint perditionis, constituantque regnum, & corpus ipsius Sathanæ, ac satellites sint Antichristi, profectò incredibilis est clemenriæ Dei, & insuperabilis liberalitatis suę, si quos (&

Marginal notes (left): *Mat. 11.* *Isa. 55.* *Prou. 1.* *mat. 28.* *Luc. 14.* *mat. 20.* *Eph. 1* *Rom. 9.*

Marginal notes (right): *Inanes multorum diuexationes.* *Electi in sacratissimo constituti sunt numero.*

præſertim non paucos) ex illis dignatur aſſumere, ac ſedes, quæ uacauerunt in cœlo, eo pacto mirificè reſtituere: dummodo uocantis auſcultauerint uoci, in CHRISTI obſequium captiuauerint intellectum, & abiurato Sathana cum omni ſatellitio ſuo, fide quæ per dilectionem operatur, in ſanctis cōtenderint proficiſci operibus, quæ inſtituta ſunt, ut ambulemus in eis. Gal. 5. Quòd ſi fortè tanto ſub ſacramento caligas, optimum eſt conſilium, altiora te non requirere, nec uelle ſapere plusquā æquū Ecc 3. eſt ſapere: ſed tibi ſit penitùs perſuaſum, quòd Deus optimus, Rom 12. nequit perperàm operari, & quòd quicquid efficit, ſumma cū iuſtitia ac ſapientia efficit, tametſi captum noſtræ mentis exſuperat. Proindè & nefas eſt audere diſcutere, quod omni debemus obſeruatione ſuſpicere.

omnia ad opus inſtituta ſunt, & maximè homines.

Obſeruandum ex particula (Non legis auditores, ſed factores, iuſtificabuntur coràm Deo) Quòd ſi nihil ocioſum, nihil inane factum eſt in natura, ſi omnia ad certam inſtituta ſunt operationem, ut benè illis ſit propter eā, ſi ſingulis à Deo ſua præſcripta eſt lex, à qua declinare (niſi extrema cum iactura) non licet: cur homo, qui plurium operum debet eſſe fœcundus ſicut & multarum eſt actionum principijs locupletatus, ſolus ad præfixam ſibi regulam, uitam neglexerit conformare, exprimereque? Ergò iure clamat apoſtolus, quòd non ſatis ſit legem audire, ſed re neceſſe eſt legem præſtare: Iure clamat et Domini frater: Eſtote factores uerbi, & non auditores tantum, fallentes uoſmetipſos, quoniā ſiquis (ut ſubdit) auditor eſt, & non factor, meritò comparabitur uiro, qui uultum ſuæ conſiderauit natiuitatis in ſpeculo: conſiderauit enim et abijt, & mox oblitus eſt, qualis fuerit. Siquidem lex morum, de qua ſermo, haud ſecus ac ſpeculum nobis eſt, quo interioris hominis faciem, cum uolumus, contemplamur: quippè quæ pſefert quales eſſe debemus, & illius collatione, conſpicere poſſumus, quales ſimus. Quod ſi quamprimum legem fuerimus contemplati, omni ſtudio non nauando operam, ut ad illam, faciem reformemus, ſed aliò diuertentes, non modo legem non intueamur, ſed poſtergemus: haud dubium quòd illicò obliuiſcemur eius, & contrà legem, ut mox conſequitur, laſciuientes, nō modo nō ualebimus iuſtificari, ſed merebimur cōdemnari. Quòd ſi hæc de lege morum, uel indita, uel literis exarata conſtantiſſi

Marginal notes: 1. Phy. 2. de cœlo. Prou. 8. Iac. 1.

Lex morum ueluti ſpeculum, ſed magis lex Chriſti.

ma sunt:quantò magis compertissima erunt de lege CHRISTI, quæ lex est, diuinę dilectionis, qua unicè rectissimè uiuimus, & inculpati cœlesti assistimus tribunali, simpliciter iustificandi à Deo, ac palàm ut iusti pronunciandi, supernæ curiæ, ac illi sacrosanctæ ecclesiæ, quę Deũ uidẽs luce fruitur inaccessa, cõsors effecta Deo, & persimilis in iustitia & sanctitate CHRISTO IESV? Propter quod, & idem Domini frater adiungit, quòd siquis in lege permãserit perfectæ libertatis, nec obliuiosus factus, sed factor operis: hic non modo iustus, sed & beatus in facto suo erit. Ergò omni annitendum est studio, omnis est adhibenda uirilis, ut quæ Deus exigit, pręstentur à nobis, haud imemores factis, quòd qui uerba audierit CHRISTI, eaque absoluerit, uiro comparabitur sapienti, qui domum euhexit super illam petram, in qua omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum, in Domino: quarè nec mirum, si nec pluuiarum illapsus, nec uentorum turbines, nec torrẽtium impetus, illam non possunt euertere, quiu nec inferorum portæ, illã aduersùs, suis ualent machinis, in aliquo præualere, aut illam, quapiam ex parte, deijcere. At contrà, qui uerba CHRISTI audit, sed exequi floccipẽdit, haud dissimilis fit uiro stulto, qui ædificat domum in sabulo: quæ flante uento, irruente pluuia, ac corrodente flumine, cecidit, & ingens præcipitatio fit, sicut & Dominus admonet.

Mat. 7. *Eph. 2.* *Mat. 16.* *Mat. 7.*

Quæ deus exigit, præstanda sunt omni uirili.

Obseruandum ex particula (Nomẽ Dei ꝑ uos blasphematũ in Gentibus) Quòd si Iudæorũ gens, Mosis legẽ, cui subscripserãt, nõ præstantes, reddebãt Gentibus contẽptibilẽ Deũ, imò & nefandis illũ exponebant calumnijs: ꝗ uerendũ est, & nos nõ minoris arguendos sceleris, quin & execrabiliore inurendos piaculo, qui haud dissimili agimur naui, & in eodẽ uersamur discrimine: & utinã nõ pestilẽtius, utinã nõ horribilius? Nemo ꝗdẽ, ibit inficias, Deũ optimũ, maximũ, ea potissimũ rõne, blasphematũ à Gẽtibus, ꝗa cũ exploratissimũ foret, illi populo supra modũ fuisse affectũ, fauisseq́;, tũ sẽp, tũ in oĩbus rebus, nõ poterãt penitus nõ stupere, eorũ cõtrectãtes ꝑuicaciã, insolẽtiã, abominationẽ, qui Deo tã benemerito apud eos, eòusq; essent ingrati, ut passim illius cõtẽnerent uoluntatẽ, ludentes corã idolis, & oĩ se flagitiorũ genere cõfedãtes, & demergẽtes. Ergò incredibilẽ, incogitabilemq; existimantes, tàm ĩmensam

Nomen dei blasphematur magis ob scelestes christianos quã olim per diros iudæos

patientiã Dei, impiè blasphemeq; illũ insimulabant, mõ stupiditatis, mõ improuidẽtię: Nũc calũniabant imbecillẽ, nũc fautorẽ mali, & alijs sexcentis execrationibus & blasphemijs. At nos, qui nõ minoribus quidẽ obruimur beneficijs, nõ mõ Deo non cõtendimus fieri gratiores, sed in dies omnium euadimus ingratissimi, illis meritò non solùm destituendi, sed penitus exterminandi: quippe qui & infidelibus ansam damus, non solùm ut sentiant non rectè de Deo, sed & lacessant CHRISTVM, omnibus cum charismatibus suis. Siquidem & nos legi subscripsimus, non Mosis, sed CHRISTI, non literę, sed spiritus sancti, & tamen non solùm ad illam non uiuimus, sed illam aduersùs contendimus: Nec modò peculiaris facti sumus populus Dei, sed conciues sanctorum, & domestici sui: Nec modo pollicitus est, futurum se nobis in Deum, sed & in clementissimum patrem: Non modò ascripsit in filios ac primogenitos, sed & in membra & corpus unici, ac sui naturalissimi filij, ut unum prorsùs haberemur cum eo: Nõ modo uindicauit de imperio Pharaonis, deque fornace ferrea ipsius Aegypti, sed & de tyrãnide Sathanæ, ac uoragine profundioris Inferni: Non modo transuhexit per mare, sicco uestigio, aqua potauit è petra, & manna pauit de cœlo, sed & transfert iugiter, per hoc mare magnum & spaciosum, infidi, fluctuantisque huius sæculi, in quo reptilia, quorum non est numerus, refocillans nos aqua gratię, & pascens pane cœlesti, & reliquis sacramentis: ut tandèm sicut illi introducti sunt uberrimam terram, lacte & melle manantem, ita & nos terram introducamur uiuentium, ubi nõ solùm fluunt ac refluunt torrentes fœlicissimæ uoluptatis, sed & immensæ extant bonorum omnium cornucopię. Ergò omni excusso torpore, omnique postergata impietate, ad brauium contendamus supernæ uocationis, omnem nauantes operam, ut in omnibus semper obediamus Deo: & auspicatis singulis nomine CHRISTI IESV, nihil ombittamus, quo sanctificari posit sacrosanctum nomen cœlestis patris, ac in dies promoueri gloria eius, ut celebrius, augustiusque sempet illorum regnum reddatur in nobis, in iustitia, gaudio, & pace, in spiritu sancto: & tandèm oẽs uno ore, unoq; spiritu benedicamus Deum & IESVM CHRISTVM, quibus sit sempiternus honor & gloria.

Vera collatio, utriusq; populi.

Eph. 2.

Consilium omni acceptiõe dignissimum.

Phil 3. *1. cor. 10.*

Rom. 14. & 15.

Ob-

Obſeruandũ ex particula.(Circuncisio cordis,in ſpiritu nõ litera) Quòd licet circũcisio cordis,ea dici posſit affectionum amputatio, quas paſsim ſuggerit concupiſcẽtia carnis,fomes cuiuſlibet praui deſiderij,quæ cum multiplices ſint,ac nulla ex parte non pullulent (ſiquidẽ oriunt̃ à dextris, à ſiniſtris, antè, retrò,ſurſum , & deorſum, eò ꝙ vndiq; procax eſt, amor proprius, fons omnis abominationis corãm Deo, nunq̃ non inſidians operibus ſanctis,nunq̃ caput uel caudã,vt eſt in prouerbio,illis admiſcere non moliens) non obſcurè in nobis fit magna congeries,ac denſarũ uepriũ ſepes, vt ſatagentibus bonum facere, difficile ſit, punctiones nõn perſentiſcere,quin & tàm fragiles ſumus , vt raro euadamus incolumes. Quas ſanè affectionũ macerias, interſtitiaq;, aliquãdo Paulus vocat corpus pcti,vel nos circũſtans peccatũ,ꝑpterea ꝙ internũ hoĩem vti carcere cogit, detinetq;,vt liberè quicquid velit, p̃ſtare nõ posſit:quod tamẽ hinc inde cedendũ,ac reſecandũ eſt, gladio ſpiritus ad intima vſq; penetrãtis,& vsq; ad diuiſionẽ oſſiũ,ac medullarũ , vt apoſtolus docet. Licet(inquit) eo pacto cordis circuncisio ſumpta,& ritè ſit ſumpta,& non minimũ, ſed prçcipuum ſtudium ſit,hominis fidelis,qui nititur mortificare iugiter membra ſua,auaritiam,libidinem, concupiſcentiam malã; qui ſatagit exuere veterem hominẽ cum actibus ſuis,expoliare corpus peccati,& ſuſpirat in dies cum apoſtolo : Quis liberabit me de corpore mortis huius ? & cum Propheta: Educ de carcere animã meam,vt liberè confiteatur nomini tuo : Nihilóminus ſiquis exactius expendi iſtud ſacramẽti deſiderat , res altius(ſi non fallor)explicanda eſt. Siquidem nemini eſt obſcurum, præter externũ hominẽ,qui corrumpitur de die in diem, hominem inueniri internũ, qui iugiter habet renouari, magis ac magis induẽdo CHRISTVM , hominem nouũ, in iuſtitia, & ſanctitate veritatis. Qui homo internus, inquantũ in pręſentia ſufficit , ex doctrina Pauli, humana mens eſt:in qua,vt congrua ſit proportio, hominis membra diſpenſanda ſunt,non iuxtà carnem,vt in homine accidit exteriori, ſed iuxtà ſpiritum, vt ratio ſpiritus exigit,ſicut ad Epheſios explicamus. Ergò inter interioris hominis membra,aſsignãdũ eſt, & generationis organum,quod etſi forſan aliter alijs, mihi tamen hoc in loco ſat eſt,ſi illud recipiatur eſſe principium, quo proximè progre

Margin notes: Expenditur uera circũcisio cordis. — heb. 12. — Eph. 6. — heb. 4. — col. 3. — Eph. 4. — Rom. 7. — Pſal. 141 — Homo internus & externus. — 2. cor. 4. — Eph. 4. — rom. 7. — generatiõis organum in homine interiori.

patientiã Dei,impiè blaſphemeq; illũ inſimulabant, mõ ſtupiditatis,mõ improuidẽtię: Nũc calũniabant imbecillẽ,nũc fautorẽ mali,& alijs ſexcentis execrationibus & blaſphemijs. At nos, qui nõ minoribus quidẽ obruimur beneficijs,nõ mõ Deo non cõtendimus fieri gratiores,ſed in dies omnium euadimus ingratiſsimi,illis meritò non ſolùm deſtituendi, ſed penitus exterminandi:quippè qui & infidelibus anſam damus,non ſolùm ut ſentiant non rectè de Deo, ſed & laceſſant CHRISTVM, omnibus cum chariſmatibus ſuis. Siquidem & nos legi ſubſcripſimus,non Moſis,ſed CHRISTI, non literę,ſed ſpiritus ſancti,& tamen non ſolùm ad illam non uiuimus, ſed illam aduersùs contendimus: Nec modò peculiaris facti ſumus populus Dei,ſed conciues ſanctorum,& domeſtici ſui: Nec modo pollicitus eſt,futurum ſe nobis in DEum,ſed & in clementiſsimum patrem: Non modò aſcripſit in filios ac primogenitos, ſed & in membra & corpus unici, ac ſui naturaliſsimi filij, ut unum prorsùs haberemur cum eo: Nõ modo uindicauit de imperio Pharaonis,deque fornace ferrea ipſius Aegypti, ſed & de tyrãnide Sathanæ, ac uoragine profundioris Inferni: Non modo tranſuhexit per mare, ſicco ueſtigio, aqua potauit è petra, & manna pauit de cœlo,ſed & transfert iugiter,per hoc mare magnum & ſpacioſum, infidi,fluctuantiſque huius ſæculi, in quo reptilia, quorum non eſt numerus, refocillans nos aqua gratię,& paſcens pane cœleſti,& reliquis ſacramentis: ut tandèm ſicut illi introducti ſunt uberrimam terram, lacte & melle manantem,ita & nos terram introducamur uiuentium, ubi nõ ſolùm fluunt ac refluunt torrentes fœliciſsimæ uoluptatis, ſed & immenſæ extant bonorum omnium cornucopię. Ergò omni excuſſo torpore, omniquè poſtergata impietate, ad brauium contendamus ſupernæ uocationis,omnem nauantes operam, ut in omnibus ſemper obediamus Deo: & auſpicatis ſingulis nomine CHRISTI IESV, nihil ombittamus, quo ſanctificari poſsit ſacroſanctum nomen cœleſtis patris, ac in dies promoueri gloria eius,ut celebrius,auguſtiusque ſempet illorum regnum reddatur in nobis, in iuſtitia,gaudio,& pace, in ſpiritu ſancto: & tandèm oẽs uno ore, unoq; ſpiritu benedicamus Deum & IESVM CHRISTVM, quibus ſit ſempiternus honor & gloria.

Vera collatio, utriuſq; populi. — *Eph. 2.* — *Conſilium omni acceptiõe digniſſimum.* — *Phil 3. 1.cor.10.* — *Rom.14. & 15.*

Ob-

Obſeruandũ ex particula.(Circuncifio cordis,in ſpiritu nõ litera) Quòd licet circũciſio cordis,ea dici poſsit affectionum amputatio, quas paſsim ſuggerit concupiſcẽtia carnis,fomes cuiuſlibet praui deſiderij,quæ cum multiplices ſint,ac nulla ex parte non pullulent (ſiquidẽ oriunt à dextris, à ſiniſtris, antè, retrò,ſurſum, & deorſum, eò ꝙ vndiq; procax eſt, amor proprius, fons omnis abominationis coràm Deo, nunq̃ non inſidians operibus ſanctis,nunq̃ caput uel caudã,vt eſt in prouerbio,illis admiſcere non moliens) non obſcurè in nobis fit magna congeries,ac denſarũ ueprium ſepes, vt ſatagentibus bonum facere, difficile ſit, punctiones non perſentiſcere,quin & tàm fragiles ſumus, vt rarò euadamus incolumes. Quas ſanè affectionũ macerias, interſtitiaq;, aliquãdo Paulus vocat corpus pc̃ti,vel nos circũſtans peccatũ,ꝓpterea ꝙ internũ hoĩem vti carcere cogit, detinetq;,vt liberè quicquid velit, ꝓſtare nõ poſsit:quod tamẽ hinc inde cedendũ,ac reſecandũ eſt, gladio ſpiritus ad intima vsq; penetrãtis,& vsq; ad diuiſionẽ oſsiũ,ac medullarũ, vt apoſtolus docet. Licet(inquit) eo pacto cordis circunciſio ſumpta,& ritè ſit ſumpta,& non minimũ, ſed pręcipuum ſtudium ſit,hominis fidelis,qui nititur mortificare iugiter membra ſua,auaritiam,libidinem, concupiſcentiam malã, qui ſatagit exuere veterem hominẽ cum actibus ſuis,expoliare corpus peccati,& ſuſpirat in dies cum apoſtolo : Quis liberabit me de corpore mortis huius ? & cum Propheta: Educ de carcere animã meam,vt liberè confiteatur nomini tuo : Nihilominus ſiquis exactius expendi iſtud ſacramẽti deſiderat, res altius(ſi non fallor)explicanda eſt. Siquidem nemini eſt obſcurum, præter externũ hominẽ,qui corrumpitur de die in diem, hominem inueniri internũ, qui iugiter habet renouari, magis ac magis induẽdo CHRISTVM, hominem nouũ, in iuſtitia, & ſanctitate veritatis. Qui homo internus, inquantũ in pręſentia ſufficit, ex doctrina Pauli, humana mens eſt:in qua,vt congrua ſit proportio, hominis membra diſpenſanda ſunt,non iuxtà carnem,vt in homine accidit exteriori, ſed iuxtà ſpiritum, vt ratio ſpiritus exigit,ſicut ad Epheſios explicamus. Ergò inter interioris hominis membra,aſsignãdũ eſt, & generationis organum,quod etſi forſan aliter alijs, mihi tamen hoc in loco ſat eſt,ſi illud recipiatur eſſe principium, quo proximè progre

Margin notes: Expenditur uera circũciſio cordis. — heb. 12. — Eph 6. — heb. 4. — col. 3. — Eph. 4. — Rom. 7. — Pſal. 141 — Homo internus & externus. — 2. cor. 4. — Eph. 4. — Rom. 7. — generatiõis organum in homine interiori.

ditur,extenditurq; ſpiritus, ſeu gratiæ ſemen, in producendis operationibus ſanctis,quas dubiū non eſt,in diuinis literis,nomen inducere filiorū, vt & ſancti animaduertūt. Ergò mēbrum illud,ſancta eſt,piaq; uoluntas,quę non ſolùm proximū eſt ſanctarum operationū principium(vt quæ ad probè operandum proximè mouet,& ità mouet,vt pręter illā,parum reliqua ponderentur à Deo) & potisſimū eſt ſpiritus ſancti receptaculum, vt nō in meritò,nomē cordis nacta ſit,in ſcripturis:pręter id ꝙ in ea reſidet charitas,& potisſimū uiget gratia Dei, quæ indubiè, ſi Dilecto creditur, ſeminis rationē induunt, & ſanctarum operationū exordium ſunt, quibus & rectè fiunt, & perēnitèr viuificātur corā Deo. Verùm ſicut anima ex coniunctione ad corpus,contagio orignalis inficitur, & intellectus ex ſenſuum miniſterio,nō rarò hallucinatur:ità & uoluntas ex coniunctione cōcupiſcentiæ,frequēter à recta digreditur. Ergò ſatagēdū ē nobis,vt appetitiones carnis, quibus nunq̄ carnis fomes nō ſcaturit,ità Dei cōprimant gratia,ità & reſecent ſpū CHRISTI vt nō mō uoluntatē nō maculēt,ſed eā uſq;,nō penetrent:uerū in illa perſiſtens rectitudine,q̄ nacta eſt ſub charitate,ac eo ſub īpetu,quē poſſedit ex ſpiritu Dei, recta ferat ad eū, ad quē oīa ſuopte dirigūtur inſtinctu,cuius & vnicè gloriā quærat: nō ſolū poſtergatis propriis cōmodis,ſed reſecato quouis humano reſpectu,nihil faciat,nihilq; attētet,qđ vnicè nō cedat in honorem Dei,& CHRISTI IESV, Quibus ſemper gloria,amen.

Volūtas cur non rarò, à recta digreditur.

1. Io4. 3.

Enarratio quarti membri, portionis ſupraſcriptæ.

Quid ergò amplius Iudæo eſt &c. Quoniā legem literæ,oſtendit non contuliſſe Iudæis,ſi illā executioni non dabāt,nec circuncìſionem carnis,ſi cordis circuncìſio non accedebat: imò ꝙ & Gentes nedùm illis valebant æquari,ſed & corā Deo pręferri: iccircò vt neutrū penitus contēneretur, & amborū ratio pari tèr attingatur,ſuper his q̄ones mouet:& reſpōdēdo innuit,illa quidē non caſu,ſed iudicio,quin & maximo emolumento inſtituta à Deo,quādóquidē certa,exiſtente ꝓgenie,cōſultius illis cōmitti poſſent oracula, tametſi non tàm illis q̄ orbi vniuerſo cōducentia:vt ritè ſeruata,oportunè exhiberentur mundo,ad frugē oīum nationū. Propter quod,etſi nōnulli ex Iudæis fuerūt increduli,nō iccircò Dei veritas eſt euacuata, ſed illuſtrior

CAP. 3.

At lex & circuncìſio maximo inſtituta emolumento.

reddita:non quia iniquitas nostra,illi faueat, sed quia illius bonitas rem in successum conuertit. Et demũ ex hoc, ꝙ nec Iudæi nec Gentes inuenti sunt sine peccato, ex eo, ꝙ nullus suis legibus viribusq;, iustificatus est apud Deũ: meritò colligit, oportere oẽm hoĩem dare gloriam Deo, illiq; iustificationis nostrę munus, acceptũ ferre. Dicit itaq; primã qõnem tangens. *Quid ergò amplius*, quid excellentius, Iudęo tribuendũ est? *Aut*, & secunda est qõ, *quæ circuncisionis utilitas*? quæ nõ modo est ꝓbata in lege, non mõ seruata à patribus, sed Abramo pͨcepta, & maxima cum cõminatione hæbreis vniuersis pͥscripta. Masculus enim (inquit) qui nõ fuerit circuncisus, peribit de populo DEI. Gen. 17.

Quibus breui respõdet ꝙ, *multum*, uel multa, vt quidã codices habent. Siquidẽ non parũ refert, sed multũ, non parua, sed magna accedit vtilitas, illi qui Iudæus est, & notã gerit circuncisionis. Nec solùm satis refert, satis prouenit vtilitatis, sed refert & prouenit, *per oẽm modum*, hoc est, siue seruetur, siue non seruetur lex, siue circuncidâtur, siue non circuncidâtur corde. Et rationẽ subijcit. *Primũ*, quod etsi non inficior, denotare ordinem, eò ꝙ & aliæ, in posterioribus cõgeruntur vtilitates, placet tamen, vt denotet excellentiã, vt pͥseferat quod sequĩt esse pͨcipuum, *quia illis credita sunt eloquia Dei*, hoc est oracula, & in quibus maximè extant promissiones de CHRISTO. Ea .n. sunt, quæ Iudæos reddunt illustres, ob quæ (& si nõ fallor) à cõfessione nacti sunt nomen: quandóquidẽ in nulla alia nationũ sub cœlo, & notum & confessione inuulgatum est, mysterium CHRISTI, sed solùm in domo ac familia Iudæ. Nec solũ nomen, sed & circuncisionẽ: vt nunquã excideret mente, eorũ de semine ꝓpagandum, in quo oẽs benedicerentur. Ergò eòusq; refert esse Iudæum, quòusq; refert, nosse ac confiteri CHRISTVM: eòusq; circuncisionẽ expedit, in carne gestare, quòusq; reminisci, ꝙ ex illis erat oriturus Messias: tametsi, illorum ob peruicaciam, parũ ista contulerint, non solũ, quia olim, vt subdit, ex eis non defuerunt increduli, ac duræ ceruicis, sed & post quàm ex illis natus est, illum minimè sunt confessi, sicut & aduenisse minimè sunt persuasi, nec baptismo (qui loco circuncisionis introductus est) tincti: sed totum cõmodum cessit alijs, & præsertim Gentibus, quæ eorum loco substitutæ sunt. *diuina oracula, iudæos potissimum reddunt illustres.*

Quid si eorum quidam non crediderunt? Prosequitur non solùm

oracula iudæis credita,maxima sunt firmitudine credita.

Iudæis credita uaticinia, ac sponsiones de CHRISTO, sed & ea firmitudine credita,vt nullis demeritis infirmari possent:nimirum quia Deus,ea pollicitus non est,sub conditione, sed ea pollicitus est absolutè. Ait ergò, ꝙ nihil est, siquis objicit,aliquos ex Iudæis(modestè loquitur,quādóquidē nō solū fuerūt aliqui,sed multi)qui tamē & noïe, & circuncisione ꝓfitebātur CHRISTVM, non perstitisse in fide,quoniā nō ꝓpterea Dei pollicitatio,qua seipsum astrinxit,aboleri fas est. *Nūquid enim, incredulitas illorū, fidē Dei euacuabit? Absit*. horrendū est suspicari,nedū astruere,vt tantū possit iniquitas nostra, ꝙ superet bonitatē DEI. *Est*, græcè,estò,vel sit,hoc est,statuat, firmetur,uti res cōstantissima supponatur, ꝙ,*Deus*, est, *uerax*: nā secus dicere,naturā destruit DIVINITATIS, q̄ & ipsissima est veritas,& fallere quēq̄ nō potest: p̄ter id,ꝙ & tàm īmensæ est ꝑtātis,vt nihil à pollicitatione,illā nedū ualeat amouere,sed nec quouis pacto remorari. E diuerso autem, hō cum natura sit fallax, p̄sertim postq̄ patri obtēperauit fallacię,nihil erit absurdi,si,*omnis*, supponat, *mendax*,si nullus maneat pollicitis,si quilibet sit īfidelis, ꝑfidusq;. Estò inq̄,ità fit, estò nullus fidē habeat oraculis Dei, nūquid pessū ibit,pollicitatio eius,& maximè quę,vt diximus, pollicitatio est absolutè,& nullo mō dependens à nobis?Quin & illius gloriæ cedet, quippè qui cōstās apparebit in verbis,& fidelis in oraculis,sicut scriptū est ps.50. *Vt iustificeris in sermonibus tuis,& uincas cum iudicaris*. Verba sunt DAVIDIS, quibus,post patratū adulteriū ac homicidiū,ꝓuocat misericordiā Dei, nō objiciēdo merita,sed gloriā suę maiestatis.Cū enim & aliis cōtēdat locis,sibi cōciliare gratiā DEI,hūc tamē,uti maximè validū maximè vrget, vt DEVS tandē suarū memor pollicitationū, suæ gloriæ zelo,admissorū obliuiscat̄ scelerū:ut eo pacto in ꝓmissis manifestet̄ fidelis,nullusq; ꝓualeat, qui temere p̄summit iudicare de eo. Siquidē nō latebat Prophetā, mereri se ob flagitia,non solū regno destitui, sed & Messiæ pollicitatione priuari:nihilóminus nō ꝓpterea exterrefactus,sed diuina benignitate cōfisus, ad illius sponsionē ꝓuocat, haud dubius, ꝙ cū illā iureiurādo sacrauerit,ab ea subducere se nō posse.Et licet nullus locus foret suspitioni,quominus DEVS p̄missa p̄staret,requirebat tamē supplicātis affectus, requirebat & ordo ꝓuidentiæ dei,qui media nobis p̄scribit,vt suā exequat̄ voluntatē:ꝙ obnixè

Deum nihil à pollicitis, ualet nedū dimouere, sed nec remorari.

Locus, dei misericordiam maximè urgens.

ordo prouidentiæ dei.

Psal. 115.

Psal. 144.

nixè peteret flagitaretque, vt suæ reminisceretur gloriæ: ob quam sicut omnia operatur, ità & promissum absoluat, nulliq; præbeatur ansa, qua illum arguere ualeat infidelitatis, aut aduersus illius gloriam, possit aliquid effutire.

ἀδικία. *Si autem iniquitas*, seu iniustitia, *nostra, iustitiam Dei commēdat: Quid dicemus? Nunquid iniquus, est Deus, qui infert iram?* Cum dictum sit, promissiones Dei, & maximè si absolutę sunt, nostris non aboleri, imò nec remorari flagitiis: quin & quod delinquimus, nō leuitèr in Dei gloriam cedit, quippè qui eò nobis euadit illustrior, eò celebrior, quò in promissis demonstratur solidior, & inter probra calumniasq; mortalium, triumphātior: consequens esse conuincitur, nō solùm quòd iniustitia, hoc est infidelitas, falsitasq; nostra, cōmendat iustitiam, hoc est, fidem & ueritatem Dei, sed & quòd nobis delinquentibus, iure non deberet nobis irasci, sed gratificari. Verùm cum postremum hoc, palàm aduersetur ei, quod facit, nimirum quia infert delinquentibus iram (punit enim eos, qui peccant) quem tamen constat, quòd perperàm operari nō potest: perplexa satis oritur difficultas, cui primo aspectu, fortè facile non succurrit cōmoda explanatio. Quid ergò? Nunquid insanies eòusque, vt Deum suspiceris iniquum? *Secundùm hominem dico.* Verè tàm impia, tamq; stulta, potest suggerere caro, possunt hæc ex officina humanæ effutiri sapientię, quę insignis apud Deum stultitia 1 cor. 1. est: non ualens metiri, quin nec attingere quæ Dei sunt. *Absit.* ergò, absit, auertat Deus, tàm immane facinus, non permittat suppullulare in cordibus, tàm impiam tamq; execrandam blasphemiam, vt illum, qui non tàm iustus, quàm ipsissima est iustitia, quis suspicetur iniquum. *Alioquì quomodo iudicabit Deus*, plectēdo meritissima pœna, & præmiando iustissima retributione, *mundum uniuersum*, planè ut supremus, ac æquissimus iudex? Quomodo posset, & me decernere delinquētem, *si ueritas eius, in meo mendacio, abundauit*, illustrior facta est, *in gloriam eius?* Quomodo non ritè iureq;, obiiceretur nobis, nos dicere, docereq;, *faciamus mala, ut eueniant bona?* Et tamen blasphemamur, iniusteq;, calumniæ in hoc ipso, exponimur: ut verè iusta, uerè meritissima, ità nos calumniantium, ac quod non dicimus, imponentium, apud Deum, *damnatio sit.* Quare relinquitur, quòd & si Deus, sua immensa potestate, & præcelsiori supra quàm con-

Deus eò illustrior, quò in promissis constantior.

deliria sapientiæ carnis.

Quod mala uertātur in bonū, nō ex

ipsorum proficiscitur ui, sed ex omni potētia dei.

cipi potest, sapientia & bonitate, errata nostra uertit in gloriã suam: haud dubium, ꝙ id nullo pacto ex ui nostrorum proficiscitur erratorũ, quippè quę ex ipsismet, apta nõ sunt prouocare gloriam Dei, sed diram illius prouocare vindictã, sed opera duntaxat diuinæ potestatis, cui vnicè proprium est, errata in sui gloriã uertere, queadmodum & omnia boni consulere. Ergò & iustè nos punit, & rite quod delinquitur, in eius gloriam cedit: vt & tali pacto, admirari suspicereq; iustũ sit operationẽ Dei, & nefas habeat, ab eodẽ non timere, nõ pstolari meritissimã mulctã, quã & iure optimo, requiret à nobis: & hoc pacto, omnis resoluta est difficultas, & oĩs cõplanatus est scrupulus.

Num liceat aliquãdo, facere, aut consulere malũ ex recta intentione.

Nisi forsan hæret aliquis. Num liceat aliquando uel facere, uel consulere malum, vt inde non nihil proficiscatur boni: maximè cum non damnetur Iacob, qui ementito nomine Esau, patris adeptus est benedictionẽ: nec reprehendatur Loth, qui filias obtulit stupro, ne fœdarentur masculi, suo sub tecto recepti. Sed constantissima est sententia Pauli, ꝙ malum nunq̃ fas est admittere, non modo ut fiat bonum, sed nec ut capitalius declinetur malũ. Quare etsi ex parte excusatur Iacob, quippè qui primogeniturã coemerat, rectaq; intẽtione, ac matris cõsilio, iuxta pscriptionẽ oraculi, quod ad se pertinebat, habere tentauerit: nihilóminus si non fallor, detrectari non potest, illum fuisse mentitum, quandóquidẽ etsi in primogenitũ cesserat, non propterea euaserat Esau, nec sibi, sed fratri, refectionẽ iniunxerat Isaac, nec de venatione, sed de caprarũ grege, hœdos protulerat, iuxta condictũ Rebeccæ: tametsi mendacium non extitit capitale, sed veniale, non forsan intentione fallẽdi, sed primogeniti benedictionem, sibi sine scrupulo uendicãdi: quod tamen sine culpa, vt tactũ est, nequiuit admittere. Loth autẽ re uera, non ea mente obtulit virgines, vt traderentur stupro, sed vt lasciuientium refrenaret conatus: certo reputans, ea oblatione illos debere confundi, ac à tam nefanda libidine coerceri. Quanq̃ & deliberatis prorsus, vt admittant insigne facinus, mẽti nõ cõtrauenit apostoli, siquis cõsulat, suadeatq; vt ab illo desistẽtes, potius, quod nõ tã execrãdi fuerit piaculi, faciant: quãdóquidẽ eo casu, non persuadetur malũ, sed bonũ, eò ꝙ minus malũ, maiori malo collatum, induit rationẽ boni; vt etiam phylosophi docent. Dixi deliberatis, quoniã dubiis,

Gen 27. & 19.

Mẽtitus est Iacob, simulas se Esau.

Minus malum quando nefas nõ est suadere.

hęsitantibus,& irresolutis,etiam minus malũ suadere,nõ licet: nisi forsan sub cõditione,ut si alterum deniq; est perpetrandũ, quod minus est perpetretur:tametsi nunq̃ necesse sit, vt ad alterũ astringamur,eò q̃ ex natura rei,nulla datur perplexio,sed si contingit, ex humana prouenit hebetudine, euasionis aditũ non aduertente,quæ tamen potest perspicaciores consulere. *Ex natura rei nulla inuenitur perplexio.* *Quid ergò?* Quid tãdem inferendum nobis? Nunquid quòd *præcellimus eos?* Nunquid q̃ nos Iudęi,coram Deo digniores sumus,in probè gestis,q̃ Gentes? *Nequaq̃*, Licet enim pręclarioribus simus affecti beneficiis,non tamen pstantiores euasimus benefactis: quæ pręcelsiorem reddunt hominem coram Deo. Siquidẽ iam,*causati sumus,Iudæos & Græcos,omnes sub peccato esse.* *omnes sub peccato, uelut sub immiti tyranno.* Quoniam de illis diximus,quòd nõ obseruarunt legẽ,& quòd illis,quos insimulabant furti,fornicationis, & aliorũ criminũ, magis conuincebãtur abominabiles: de istis quoq; quòd erãt idololatræ, in mendacio transmutantes ueritatem Dei, & alia plura. Et est sermo de peccato, quod actu cõmittitur,& nõ de peccato,quod origine trahitur: non quòd ambos non persuaderit,sed quia de illo hactenus nihil dixerit,sub quo oẽs perinde ac sub immiti tyranno,sunt oppressi,non valẽtes sua facultate resilire, *sicut scriptũ est*, variis scripturę locis. Et quidem q̃, *non est iustus quisquã*, siue græcè,nec vnus, ex septimo summitur Ecclesiastis,& uerũ est,quia nullus reperit q̃ repẽdat Deo,sibi, & proximo,quod iure tenetur: *non est intelligens*, & hoc,ex psalmo trahitur decimotertio, & uerum est,quia nemo est,qui vel ex creatis, uel ex diuinis literis, ueritatem agnoscat, hoc est, approbet, diligatq;(cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ) pstertim quæ proficit ad salutem, quãdòquidẽ nemo nouit CHRISTVM, qui & salus & ueritas est: *non est requirens Deum*, & acceptum est,ex eodem loco,sicut & quę proximè subiicienda sunt, & verũ est,tùm corde,tùm opere, eò q̃ nemo, Deũ, & authorẽ,& finẽ,constituit sui desiderii,suęue operationis:nec mirũ,cum nemo requirat CHRISTVM, per quẽ, & ad nos cuncta descendunt,& ad Deũ vniuersa feruntur: *Omnes declinauerunt*, à Dei lege, ac voluntate,quæ rectitudo omnium est actionum, *simul inutiles facti sunt*, & sibi,quia ad finẽ ad quẽ sunt instituti à Deo, quin & ad eum, quẽ præstituerunt sibi,nõ peruenerunt,& proximis, quia cũ forent sibi neq̃,nõ poterãt

Cognoscere nonnunquã est approbare, diligere que.

Ioan.10.

Ecc.14.

Qui sibi nequam cui bonus. aliis esse boni,& Deo,non quia illi quicquã ualuissent accrescere, sed quia illi perperàm militauerunt, ac perfidè inseruierũt: *non est qui faciat bonum*, integrum, perfectumq;,& maximè corãm Deo:quandóquidem arbor mala, non profert fructũ bonum,nec homo infirmus potest exerceri ut sanus, *nõ est, usq; ad unum*, quod si sumitur exclusiuè, excipitur CHRISTVS, qui solus peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius: si uerò inclusiuè,omnis complectitur homo,qui sit in naturalibus derelictus. Mat. 7. 1.Pet.2.

Sepulcrum patens est guttur eorum, quod sumitur ex Psalmo quinto,& exprimit peccata quidem oris,sed marcida, immunda, obscœna, de quibus aliquando Paulus. Sermo spurcus ex ore uestro non procedat: *linguis suis,dolosè agebant*, quæ mox Propheta subiungit:& intelligit de dolis,mendaciis,deceptionibus,quibus homines mutuo fallunt,ac decipiunt sese. *Venenum aspidum,sub labijs eorum*, & habetur Psalmo centesimo trigesimonono: & sermo exprimitur pernitiosus,pestilens, & insanabilis,quales sunt sermones impij, athęi, hæretici, & id genus pestium: *Quorum os,maledictione*, quoniam student passim detrahere, maledicere, & cuncta malitiose confundere, *& amaritudine*, quia non modo,sunt aliis amarulenti, sed sibi, quippè qui semper inquieti, pleni inuidentia, odio, & fellea iracundia, *plenum est*, nempè undiq; æstuans,& eructans,haud secus ac temulenti,ebriique. Et sumitur ex Psalmo nono. *Veloces pedes eorum*, non solùm corporis, sed animi, *ad effundendum sanguinem*, & sermo est,de homicidio uel cõmisso,uel procurato, uel ardentèr animo concupito. Et accipitur ex Esaia quadragesimo nono. *Contritio*, afflictio,dolor,extrema tristitia, *& infœlicitas*, quoniam infortunatus, ac præter spem successus, *in uijs eorum*, in studiis,ac itineribus suis. Vndè & tandè, ac nimis serò resipiscentes, dicturi sunt intrà se,magna cum angustia spiritus, agentes pœnitentiam importunam. Ergo ambulauimus uias difficiles,ergo errauimus in uia ueritatis: ut latius scriptura docet: *& uiam pacis*, hoc est, secundi prosperiq; euentus(itã quidem,ut non semel diximus,pax auditur in diuinis literis) *non cognouerunt*, nimirùm quia ignorauerũt CHRISTVM, qui est pax nostra,in quo & prosperè uniuersa succedunt. Et hæc ex eodem sunt accepta Propheta. *Non est timor Domini*,

Ephe. 4. Sermo hæreticus insanabilis. Impiorum pœnitentia sera. Sap. 5. Eph. 2.

Domini, antè oculos eorum, Quod ex psalmo trahitur trigesimo quinto. Et timor Dei, scripturæ more, portio religionis est, imò & totius diuini cultus origo. Vndè & à timore Deus di- ctus est: Et timor primùm Deos fecit in orbe, uti Statius dixit. Ergò eo uerbo, omne submouetur frenum libidini, & facultas innuitur debaccandi, & ad libitum in quoduis scelus corruēdi.

Timor dei, origo religionis.

statius.

Scimus autem, quòd quæcunque lex loquitur, ijs qui in lege sunt loquitur. Profugium præoccupat Iudæorū, quo forsàn præmissa detorsissent ad Gentes, afferēs quòd cum sint ex lege deprompta (lege, tota pro scriptura, accepta) haud dubium, quòd sub lege existentes percutiunt: quare etsi ea Gentes, prout ad naturale pertinēt ius, non excludunt, Iudæos tamen directè compræhēdunt: *Vt omne os obstruatur*. Nàm ore obstruso Iudæis, qui sibi blandiebantur ut iusti, & os obstrusum relinquitur Gentibus, quæ non detrectabant se peccatores, *Et*, eo pacto, *omnis mundus fiat subditus Deo*: etsi quælibet creatura, uelit nolit, diuinæ subiacet uoluntati, eiusque obtemperat iussis, locus tamen præsens, sicut (meo iudicio) de hominibus loquitur (qui & non semel, mundi nomine exprimuntur, in literis sacris, eò quòd & homo mundus minor, etiā à philosophis dictus est, de quo, & Euangelista: Et mundus eum non cognouit: & Dominus: Sic Deus dilexit mundum, ut proprium unigenitum daret) ità & ea de subiectione intelligit, quę ab homine uoluntariè profiteiscitur, qua & spontè se subijcit Deo: profitens & reum & obnoxium esse sese, cuius supplicio, nisi succurrat clementia sua illumque iustum gratia faciat: quia compertissimum est, ꝙ ex *operibus legis*, uel scriptæ, uel inditæ, *non iustificatur*, licet ex illis, iuxtà præmissa, non nihil ualeat ad iustificationem disponi, Deo tùm auxiliante, tùm sua liberalitate, rem in successum uertente, *omnis caro*, hoc est, omnis homo, non solùm eo familiarissimo tropo, quo pars ponitur loco totius, sed & ea cōstantissima ratione, qua carnis natiuitate geniti, usquequò fauor Dei non obruat nos, iustum aliquid, quod ad carnem prorsùs non spectet, eamque in affectibus ac concupiscentijs, quouis pacto non foueat, non ualemus efficere: & omnis, vniuersitatis nota, homines cuiuslibet complectitur nationis, ut quo communior est indigentia, locupletior agnoscatur gratia. Nec mirum, si nullus ex operibus iustificatur legis, cum nec ad hoc mi-

Quō & iudei & græci cōprehēsi sub lege.

Ioan. 1. & 3.

Mundus nō nunquā pro homine, & homo cur ca ro uocatus.

officiū legis quale.

nisterij introducta sit, sed potius, ut infirmitatem detegat, & trangresßiones ob oculos ponat. *Per legem enim cognitio est peccati*: Vnde & peccatum ostēdit,& uim ac ingenium eius agnoscere facit,ut latius in sequentibus apostolus docet.

Obseruationes huius membri.

Arcana iudæis credita, cur multis umbris occlusa.

Obseruandum ex particula (Illis credita sunt eloquia Dei) Quòd etsi arcana Dei, quę statuerat absoluenda per CHRISTVM, concredita sunt Iudæis: nihilóminus, tum diuina expostulante prouidentia,quę sensim placuit illa detegere mundo,tum extorquente illius populi peruicacia, ne uel sanctum committeretur canibus, uel margaritæ proijcerentur porcis: rite prouideque factum est, ut pluribus offunderentur tenebris,umbrarum,rituum,cæremoniarum,sacrificiorum: & per hoc,ut maxima ex parte remanerent occlusa, reconditaque. Et quāquā non deerant uates,qui rem reddebant illustrē, Dei tamen iudicio,uelamē ita eorum occupabat corda, ut uidēdo minus uiderent,& audiendo minus agnoscerent. Quarè & sacer scripturę liber,nō modo illis extitit clausus,sed septemplici sigillo munitus: tametsi quia scriptus intus & foris, corticē potuerūnt attingere,literam eiusq; apices, etiam superstitiosè discutere,in eis phylosophari, & plurima sed inani scientiæ nomine, supercilio multo,præsumere: medullam tamen,spiritumque in parte latentiori contentum, non modo non ualuerunt penetrare,sed nec ad interiora uelaminis peruenire. Ergò cum cortex spectet ad carnem, & litera sit administratio mortis,mirum non est,si degunt in carne, & aguntur uictoria mortis: quin etsi uiuunt in umbris,& palpant in media luce.At postquā uenit lux,quæ omnem illuminat hominem, postquàm fulsit mundo Sol iustitiæ CHRISTVS, non modò scissum est templi uelamen,ut omnibus detegeretur iustitia Dei, sed & liber arcanorū CHRISTI, adeò factus est peruius, & eousq; omnibus reuelatus,ut non nisi incredulis,qui & pereunt, & in tenebris esse gestiunt,clausus & obtectus sit: quandóquidē mūdo patefacta sunt sancta sanctorum, ut cuiq; intueri liceat arcam sacratißimam CHRISTI, cū omnibus thesauris,quiin ea sunt. In qua & arcanorum reuelatione,etiam sigilli, & fra-

Mat.7.

Scriptura septem sigillis munita.

2. cor. 3.

Ioan. 1. malac. 4. Mat. 27.

2 cor. 4.

Patefacta sancta sanctorum.

cti,et aperti sunt:quandóquidem agni,qui occisus est, uirtute
Apoc.5. ac potestate,septem peculiaria,abditissimaq; sacramenta,quæ
& 13. & illius opera potissimum instituta sunt, & præ omnibus, Iu-
dæorum populo, fuerunt intime clausa,ac creditu impossibi-
lia,illustria sunt reddita, ac omnibus patefacta: putà incarna-
tio uerbi,exaltatio crucis,abrogatio legis,iustificatio fidei,uo- septē sigilla
catio Gentium,restitutio regni Israelitici,& possessio cœlestis qui sunt a-
hæreditatis.De quibus etsi possent plurima congeri,non opus perti.
est tamen,sed satis est loco,si tàm ingens agnoscimus Dei mu-
nus,ac indesinenter ei grates referimus: qui nos Gentes, qui
Rom. 9. non dicebamur plebs eius,qui eramus longè ab illo, nimirum
Eph.2. immundi,peccatores,scelesti,idololatræ,& demùm illius capi-
talissimi inimici, impartitus est arcanis tàm miris, & locuple-
tauit tàm reconditis sacramentis,quin & omnia in nostrā fru- Petitio fide-
Col. 3. gem conuertit:humiliter flagitantes,ut qui eripuit nos de po- libus oppor-
testate tenebrarum, &, transtulit in regnū filij dilectionis suæ, tuna.
corroboret,confirmet,consolidetque nos,per arma iustitiæ,à
2.Cor.6. dextris,& à sinistris.Cui gloria & honor in sæcula.

Obseruandum ex particula(Est enim Deus uerax,omnis au-
tem homo mendax) Quàm firmæ,quàmq; constantes sint pol-
2.cor.1 licitationes Dei,in quibus,ut alibi docet,nō est,est, & non, sed
Mat.24. est,in eis est:quin & cœlum & terra transibunt, & eius uerba in
heb.10. sempiternum stabunt.Ergò tenentes anchoram tātæ spei, ani- Pollicitatio-
& 12. mis non frangamur,si modicum quid,expectare opus est,ut tā- nes dei, in-
dèm quòd superest promissionis absoluat. Siquidem qui uen- dubie expe
Esa.40. turus est ueniet,& merces eius multa cum eo, ut reddat unicui ctādæ à no-
Apoc. 22. que iuxta operà eius:memores facti, quòd etsi multis tribula- bis.
Act.14 tionibus admittimur ad illas,reuera tamen,non sunt cōdignæ
Rom. 8. passiones huius temporis ad superuenturam gloriam,'quæ re-
uelanda est in nobis. Quarè precibus flagitandus est Deus, ut
nobis aperiat oculos fidei, reueletque nobis ea interna luce, [illegible]uges per-
qua persuasos nos faciat, imò & in primitijs prælibare conce- tiones fide-
Eph. 1. dat: quæ sit spes uocationis nostræ, quæ diuitiæ gratiæ eius, in lium.
sanctis,& q̄ superæminens magnitudo uirtutis eius in nos, qui
Phil.3. credidimus,quādo configurabit corpus humilitatis nostræ, in
similitudinem gloriæ claritatis suæ. Nec prætereamus, q̄ infir-
Psal.115 ma quæq; nutantia sint,nostra animaduertere: qui sumus natu
iere.17 ra mendaces,& ob id,quā consultè dictum est, per Prophetā,

Maledictus uir qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Quod si compertum est de proximo, eodem admonente, quòd unusquisque custodiat se ab homine, & nulli fratri, se tuttò committat, quia omnis frater supplantans supplantabit, & amicus omnis fraudulentèr incedet: quantò magis compertissimum esse debet de se, qui nòn solùm nobis plus æquò blandimur, sed passìm nimium indulgemus, nùc decipiendo nos, sub specie recti, nunc pcipitando contrà iudicium rationis? Ergò erectis oculis ad lucem ueritatis, nos ipsos reijciamus in Deum, qui & oportunè fauebit, & in die salutis auxiliabitur. Siquidem benedictus est uir, qui cōfidit in Domino, & cui Dominus fiducia eius: erit enim uelut arbor, quæ plantatur ad aquas, quæ uenientem æstum non sentit, sed folijs semper uiridis, non timet in tempore siccitatis, aut desinit reddere fructus suos.

Eodē loco. *nulli fidendū sibimet.* *Esa. 49.* *2 Cor. 6.* *Ierem. 17.* *Psal. 1.*

Obseruandum ex particula (Non sunt facienda mala, ut eueniant bona) Quòd licet actiones humanę, quę ex genere sunt (ut dicunt) indifferentes, ex fine reddi possint bonæ, uel malæ: quæ tamen natura sunt malæ, nullo ualent fine effici bonæ. Ergò errant toto cœlo, siqui uel ut honoretur Deus, uel ut succurratur proximo, aliquid nō recusant admittere (etiam si nō sit capitale, sed leue) quod natura sit prauum: præter id, ꝙ et rei non proficit neq; conducit. Nam licet patrādo malum, aliquis potiatur optatis, ea tamen non succedunt ex eo, sed diuina proficiscuntur potestate, quę tā ingens est, ut mala uertat in bona, sicut & Augustinus docet: asserens Deum, eòusq; bonum, ut nunquàm sineret aliquod fieri malum, nisi foret eòusq; potens, ut malum uertere ualeret in bonum. Ergò cum mendacium natura sit malum, haud dubium, ꝙ perperam dicunt, qui illud uolunt aliquando licere: nec esse potest tàm honestus finis, ad quem iure aliquo eligatur: quandóquidem eo opitulante, ut idem Augustinus tradit, nemo etiam ad ęternam uitam conducendus est. Ergò meritò dictum est, ꝙ non sunt facienda mala, ut eueniant bona, & meritò sic dicētium iusta damnatio est, tàm etsi postquā factum est malum, & possumus, & Deū flagitare debemus, ut ipsius opera cedat in bonum: nimirum in gloriam eius, & frugem electorum suorum, quandóquidem miserendo, parcendoque Deus sit nobis illustris, & electis in

Operatiões natura malę, nullo fine efficiuntur bonæ. *lib. conf.* *mendaciū, cū sit natura prauum, nunquā ualet admitti.* *Arist. in ethic.* *De fide ad Petrum.* *Electis omnia cedunt in bonum.* *Rom. 8.*

bonum omnia cooperatur. Siquidem humiliantur magis, magisque suam imbecillitatem agnoscunt, peccatum ardentius
Eph. 5. detestantur, & timentes reciduum inuigilant accuratius, ac tẽpus nituntur redimere diligentius. Quod & nos, qui frequenter peccamus, apud Deum frequenter expostulemus, intercedente propitianteque CHRITO IESV, Cui semper honor, & gloria.

Enarratio sexti membri, portionis suprascriptæ.

Nunc autem, sine lege, &c. Docet hoc in membro, Dei iustitiã omnibus necessariam, cum omnes sint peccatores: eamq; accipiendam ex fide CHRISTI, cum accipi nequeat ex operibus legis, quam & primó tradit, manifestam esse in præsentia, sine lege, & postremò quo pacto à Deo nobis largiatur per CHRISTVM. Ait itaque, quòd, *Nunc*, hoc est, pręsenti tempore, quod tempus est gratiæ, & euangelij, *sine lege*, Mosis, nimirum quia est abrogata, & cruci cum CHRISTO affixa, *iustitia Dei*, hoc est, bonitas, ueritas, satisfactio, quibus iuxta prę missa, Deus iustus dici potest in se: vel gratia, siue donum, quo internè impartimur ab eo, & efficimur, euadimusque formaliter iusti coràm illo: de qua re & in præcedentibus diximus, & ad Ephesios ampliter disputauimus. Et quàmuis, utraque interprætatio sit accepta, quia tamen posterior est illustrior; iccircò illam lubenter amplector, *manifestata est*, tum à Præcursore, qui orsus est, ad CHRISTVM homines prouocare, tum à Seruatore, qui opere & sermone, studuit ad gratiã perurgere, & demum ab Apostolis, qui ut liberius, frugaliusq; eò fungerentur muneris, non modo uirtute induti fuerunt ex alto, sed & donati sunt, ut eloquerentur omnibus linguis: *testificata à lege*, quæ data erat per angelos, sed in manu mediatoris, non solùm ut testaretur de eo, sed ut homines introducerẽtur ad eum: ut lege, non secus ac pedagogo pellecti, spem multò suspicerent meliorem, per quàm proximamus ad Deum: quandóquidem & finis legis est CHRISTVS, in salutem omni credenti, *& prophetis*. Vndè & Petrus, De hac (inquit) iustitia, siue salute, exquisiuerunt, ac perscrutati sunt omnes Prophetę, qui de futura in nobis gratią, uaticinati sunt. Et rursum,

Marginalia: *Iustitia, quæ est ex fide, omnibus necessaria.* — Col. 2. — *Iustitia duobus modis accepta.* — *Apostoli cur uirtute induti ex alto, & uariis locupletati linguis.* — Luc. 24. Acto. 2. gal. 3. — heb. 7. — rom. 10 — Acto. 10.

Huic (CHRISTO ſcilicet) teſtimonium phibent omnes prophetæ, remiſsionem peccatorũ accipere propter nomen eius.

Iuſtitia dei, ultrix et ſaluans.

Iuſtitia autem Dei, per fidem IESV CHRISTI. Duplex eſt iuſtitia Dei, ultrix, & ſaluans, & utraque manifeſtata eſt ſine lege, quoniam utraque expoſita in euangelio, utraque confirmata à lege, & prophetis: quarè ut poſteriorem exprimat, per fidem, addit (CHRISTI IESV) qui unica ſalus eſt. Docet itàque iuſtitiam Dei, qua iuſti ſimus, ſaluamurq;, eam eſſe, quã aſſequimur, ac poſsidemus per fidem, profectò (ut dixit in præcedentibus) ſe reijcientem in fidem: per fidem (inquàm) non cuiusuis, ſed CHRISTI IESV, quæ illum ueniſſe teſtatur, quæ ſe illi committit, nos illi coniugit, nectit, inſerit, & compaginat: ut membra eius facti, nequeamus illius ſpiritu nõ impartiri, & per illum, ſua gratia, ſuaque iuſtitia non perfundi, ut uerè quidem non modo ſit in nobis, ſed & ſuper nos, ut protinus addit, *in omnibus, & ſuper omnes, qui credunt in eum*. Non ſolùm iuſtitia Dei, per fidem CHRISTI IESV, illius eſt amplitudinis, ut quoscunque complectatur, qui credunt: ſed & illius eſt ubertatis, ut non modo credentes afficiat, intimaque ipſorum informet, ſed et ſuper illos aſsiſtat, tùm ut ſeruet, tùm ut ſuperinfundat expleatque. Siquidem cum iuſtitia Dei, qua iuſti ſumus coràm eo, ut mox attigimus, & aliàs affluentiſsimè declarauimus, ſit iuſtitia CHRISTI, ad nosque non ſecùs, ac fluxus à capite, in membra deſcendit, cõdiuiditurque iuxtà fidei menſuram, qua donamur ab illo: facilè concipi poteſt, illam non ſolùm intrà nos effundi, eaque nos formalitèr affici, ſed & nobis indeſinentèr aſsiſtere: quandòquidem & caput ſemper preæminet membris, illa nũquàm fauore deſtituẽs nunquàm prouidentia, curaq; non dirigens. Ergò iuſtitia Dei, quæ eſt in CHRISTO capite, in nobis ità diſpartitur membris: ut non ſecus ac fons ſuos riuulos foueat, ſeruetque: & ſi quo defuerint (ſicut et deeſſe, dumhic agimus neceſſe eſt, cum & multa intrinſecus patiamur nolentes, nobisque inuitis: caro contrà ſpiritum aliquid ſemper effutiat) ſuppleat, & abſoluat: ut tandèm non ſolùm diuinis oculis, iuſtitia CHRISTI euadamus iuſti, ſed & illius iuſtitia adeò peronati, ut undique illius odore fragremus, ſicut & Iacob indutus ueſtibus Eſau, quando fuit benedictus à patre. Poteſt et iuſtitia Dei dici in

Amplitudo & ubertas iuſtitiæ dei per fidẽ chriſti.

Ad ſuple. ſcilicet.

Iuſtitia chriſti capitis, quõ in nobis diſpartiatur membris.

Gen. 27.

Aliter iuſtitia dei, in

nobis, quia in præsenti intus, hoc est internum hominem affi- *nobis & su*
cit, illumque iustum reddit, & super nos, quia præstò est, ut & *per nos.*
externum iustificet, quando qui IESVM CRISTVM susci-
Rom.8. tauit à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora nostra, propter habitantem spiritum eius in nobis.

Non enim est distinctio. Iudæorum & Gentium, nàm licet eorum mores, ritus, educatio, forēt ualdè diuersa, corām Deo tamen ambo erant iniusti. *Omnes enim peccauerunt*, ut perspicuè demonstrauimus, & egent, seu carent, *gloria Dei*. Quod licet ui deatur posse, pluribus modis exponi (nàm gloria audita est *Gloria, in* quandóque pro claritate, non poterant filij Israel, in faciem *scripturis*
2.cor.3 respicere Mosis, propter gloriam uultus: quandoque pro fœli *multis mo-*
Psal.111. citate cœlesti, gloria & diuitiæ in domo eius: quandóque pro *dis accepta.*
in episto clara cum laude notitia, sicut illam deffiniuit Ambrosius: quan
lam ad dóque pro unigenito DEI, qui splendor est gloriæ, & gloria pa-
Rom. tris filius sapiens) quia tamen in unum facilè reuertuntur, non
Heb. 1.
Prou.14 refert quo pacto exponatur. Siquidem qui sunt in peccato, *Existens in* & carent splendore gratiæ, quo lucent apud Deum, & fœlicita *peccato, in-*
Apoc.21. te patriæ, quoniam nihil inquinatum admittitur in illam, & cla *glorius est*
cap.7. ra, laudataque notitia Dei, quoniam nec nobiles, nec laude di *apud deum.* gni sunt apud Deum, & demùm (quod est omnium basis) carēt CHRISTO IESV, sine quo omnia sunt obscura, omnia in gloria, imò & abominabilia in oculis Patris, *Iustificati*, græcè,
δικαιούμενοι. participium passiuum, ac præsentis temporis est, & ritè, iustificantur, hoc est iusti, & fiunt, & decernuntur, reddi potest: & ea de iustitia loquitur, quæ & expiationem (ut diximus) implicat peccatorum, & primitias nouæ ac euangelicæ uitæ. Et li- *Iustitia ba-* cet locus simplicitèr, ea de iustitia sit interprętandus, quæ in la *ptismi, et in* uacro recipitur regenerationis, qua non solùm expiatur culpa *stitia pæni-* sed & aboletur pœna, nō solùm noua inchoatur uita, sed & ue- *tentia.* stis induitur innocentiæ: nihilóminus & iustitia non secluditur pœnitentiæ, qua relapsi corrigimur, & uitæ nouitati reuocamur, *gratis*, hoc est, sine legis operibus, siue lex sit scripta, siue sit indita. Non quòd Deus nostra delectetur ignauia, aut ge- *si à rebus* stiat inuenire nos desides, qui singula non modo ad operandū *subtraheretur operatio* instituit, sed ità suis actionibus alligauit, ut illis tempore opor- *earum au-*
2. de cœlo. tuno destructis, rerum (ut dicunt) destruantur essentiæ: sed *ferretur es-* quia iustitia, de qua sermo, ex ui, merito, & ualore, non pro- *sentia.*

greditur legalium operum,ſed ex liberalitate ac munificentia Dei. Vndè & ſubditur, *per gratiam ipſius*, Si gratia ſumnitur pro fauore, ac bona ergà nos uoluntate,qua nobis Deus afficitur,effectrix quidē, noſtræ iuſtificationis redditur cauſa, ſed prima & ſuprema, è qua non ſecus ac originali fonte,diſtillat: Si verò pro dono,quo Dei volūtate,ac fauore afficimur,quod (ut alibi declaramus)eſt quidem gratifica gratia,ſed communi lege,medio recepta ſacramento,cauſa denotatur formalis, & proxima,à qua formaliter iuſti & nominamur & ſumus. Et licet nomine Dei,ſufficeret intelligere patrem,rectè tamen tota intelligitur Trinitas,cuius ergà nos, unus ac idem eſt fauor, & à qua in nos pariter unum ac idē proficiſcitur donum. *Per redemptionem.* Haud obſcurum, quòd per peccatum fueramus uenditi,non modo traſgrediente Prothoplaſte, qui gratis uendidit nos,ſed et tranſgredientibus nobis, qui & uēdimur in iniquitatibus noſtris,ſicut & Propheta refert. Et licet Deus,tum ex ſua præpotenti uirtute,qua omnia poteſt, tùm ex maxima libertate,quippè qui nulli ſubditur legi, hanc hominum uenditionem ualuiſſet reſcindere,aut ſimpliciter irritare: noluit tamen, niſi præcio perſoluto, uberrimaque ſatisfactione peracta,illud efficere:ut omnibus conſtet,quòd ſi hominibus fauit, non niſi iuſtiſsimè fauit, eoque pacto ſuſpiciant uniuerſi, non ſolùm gratiam, ſed & iuſtitiam eius,diſcantque, & mundi Principes, nihil niſi iuſta ratione tentare, ac tyrannicum illud (ſit pro ratione uoluntas) quàm maximè exhorrere. *Quæ eſt in* CHRISTO IESV. Et ſi,hæbreorum ritu,in,ualeat uſurpari loco, per, & ſi preſenti loco non diſſonat, ſi, in CHRISTO IESV, perinde ualeat ac, per CHRISTVM IESVM, quādoquidē & ſolutio per eum facta eſt, (quippè qui empti ſumus eo magno prçcio,quod ſanguine peractum eſt agni immaculati)nihilòminus ritè hoc loci,ſuæ naturç dimittitur,ut inſtruamur eo pacto, redemptionem noſtrā, eſſe peractam á CHRISTO IESV, ut prçcium nihilòminus ſeruetur in eo. non ſolùm quia ipſe Theſaurus eſt omnium diuitiarum cœleſtium, & apotheca cornucopiarum æterni patris, ſed quia diſpenſator ac diſtributor eſt ſalutarium munerum, haud ſecus ac caput in membra,unumquodq; reddendo ſuç redemptionis particeps, pro menſura fidei,ac propria ratione mēbri. Quarè eo ex uerbo,

Gratia iuſtificans, gratia eſt ſacramento recepta.

Quō per peccatum uenditi, & quō ab illo recuperati.

Eſa. 50.

In, nonnunquam uſurpatum pro, per.

1. cor. 6.

1. Pet. 1.

Redemptio noſtra, ita eſt peracta a Chriſto, ut prçcium ſeruetur in eo.

bo, nō modò edocemur pulsandum esse ad ostiū CHRISTI, vt aperiat, impartiatq; nobis thesauros redemptionis nostræ, ut iustificemur corām oculis Dei, sed & certiores euadamus, quòd & si precium est locupletissimè persolutum, ac pro redemptione totius uniuersi expositum, nobis tamen non suffragatur, nisi fide accedamus ad eum, pulsemus, flagitemus, & recipiamus ab illo. *Redemptio christi non prodest, nisi accedētibus eum.*

Quem proposuit. Si proponere hoc loci sit definire, indubiè id factum est à diebus æternis, quādóquidem Dei deliberatione, definitione, decreto, cōstitutum est CHRISTVM (vt subdit) nostris pro peccatis propitiationem fore: si uerò præ oculis est constituere, id sine controuersia, factum est ab exordio mundi, ut non solùm cōspiceretur, sed & complecteretur fide,
gal. 5. quę per dilectionem operatur, ab omnibus, qui salui fiunt: tàm etsi usq; ad euangelij tempus, non sine vmbris & typis, & deinceps plena ac libera detectione. Et quāquàm utrūq; quadrat, meo tamen iudicio, menti satis erit apostoli, si hinc euadamus instructi, CHRISTVM à mundi principio nobis à Deo propitiatorem datum, ac ob oculos fidei cōstitutum, ut per illum, in illo, & ab illo, iusti reddamur corām Deo, quod & perspicuè
Apoc. 13. euangelista testatur, Agnum occisum asserens ab initio mūdi: quandóquidem nec aliud aliquando nomen, effulsit sub cœlo,
Act. 4. in quo oporteat nos saluari (vt Petrus inquit) nisi CHRISTI IESV, qui & redemptorem & propitiatorē egit in sanguine suo, *Deus*, hoc est, Pater, Verbū, & Spūs sanctus, *Propitiatorem*, Non sat fuit Deo, vt CHRISTVS mediatorem ageret (siqui *chriſtus à mūdi exordio occiſus pro nobis.*
1. Thi. 2. dem mediator Dei & hominū homo CHRISTVS) non si ad-
1. Ioa. 2. uocati partes susciperet (aduocatū habemus apud Deum, IESVM CHRISTVM iustum) sed placuit vt etiam propitiator
ibidem. existeret (ipse enim ꝓpitiatio est pro peccatis, nō mō nostris, sed totius mundi) Nām mediatoris est cōciliare partes, Aduocati rei cām, in se suscipere: sed Propitiatoris est, reo ex ꝓprio suffragari, ac eòusq; fauere, vt eius loco paratus sit satisfacere. *Mediatoris, Aduocati, ac Propitiatoris discrimē.*

Verùm etsi hæc compertissima sunt, ad illud tamen DOMINI mandatū (ni fallor) alludit apostolus: quo in antiqua lege pro-
Exo. 25. pitiatorium institutum est, quo DEUS prospiciebat nobis. Siquidem præceperat Dominus fabrefieri arcā de lignis Sitim, quæ sunt ligna electa, & iuxtà septuaginta, imputribilia (tàmetsi he- *Arca mosis, quomodo fabrefacta.*

K

bræorum nonnullis, sint optimæ cedri) & ut fieret certis quibusdam mensuris, duorum scilicet cubitorũ ac dimidii in longitudine, vnius & dimidii in altitudine, & vnius ac dimidij in latitudine, obducẽdam auro puro per totum, tàm intus q̃ foris: cui & superponeretur corona ex auro, & quattuor anuli auro fusi, in quattuor affigerentur angulis, in quibus duo continuè consisterent uectes, ex eodem ligno confecti, & auro eodẽ obducti, quibus ueheretur arca, à sacerdotibus, cum opus esset.

Quæ in Mosis arca contenta. In qua quidem arca, reconditæ erant tabulæ testamenti, virga Aaronis, quæ floruit, vrna mãnæ & thuribulum aureum, prout attestatur Apostolus. Et tandem super eam, eiusdem longitudinis ac latitudinis erat statuenda tabella, non lignea, sed aurea, duobus innixa cherubinis ex auro ductis, qui uersis adinuicem faciebus, tabellam respicerent, eamq; alis desuper obumbrarent, quæ & authore Deo, propitiatorii nomen adepta est: ea de ratione, quòd Deus super illa descendens, ibique perinde ac in sua sede quiescens, placabatur populo, exaudiebat praeces, reddebat oracula, & suffragia, suppetiasque ferebat. Quæ planè omnia, in umbrã typumq; facta sunt CHRISTI, & ecclesiæ eius. *Heb 9.* *Propitiatorii nomẽ, & ratio.*

Et quod arcam attinet, electorum exprimebat ecclesiam, quos obscurum non est, lignis sacris in literis comparari (tunc exultabunt omnia ligna syluarum: Et de uiro iusto. erit tanq̃ lignum, quod iuxtà riuos plantatur aquarum, fructum afferẽs in tempore suo) et cedrinis maximè (nàm & arbusta eius cedros Dei: & cedri libani, quas plantauit) Qui & imputribiles sunt, quoniam etsi dum hic degunt, corpus circunferunt corruptibile, cum tamen reformabitur euadet penitus immortale, nulli ultrà corruptioni obnoxium. Contrà reprobi, & si in resurrectione corpus recipiunt duraturũ perpetuò, multis tamen opprimetur ærumnis, & innumeris, circũuallabitur cruciatibus: præter id, quòd non deficiet illis tinea, nec eorum extinguetur uermis, quin & sicut uestimentum cõterentur, & tinea iugiter comedet eos. Cui & simetria consentit, nam licet electorum cœtus, ritè conferri possit cum corpore nostro, vt non iniuria ecclesia corpus definita sit CHRISTI, eiusq; mensuræ ac opificio cõparari, ut aliàs nos fecisse meminimus: cum tamen in typo repræsentatur arcæ, ad illius metrum exi-

Arca mosis, electorum ecclesia. *Psal. 95.* *Psal. 1.* *Psal. 79.* *& 103.* *1. co. 15.* *Esa. 14.* *50. et. 66* *simetria arcæ quid significet.* *Rom. 12.* *1. cor. 12.*

gendus est, cui & magno sacraméto consentit. Quod ut attingam paucis, constans est, longitudinem arcæ, ad durationem, ac protensionem pertinere ecclesiæ: quæ cum inchoata sit in Abelo, & hoc in statu proficiscatur usque ad consumationem sæculi, exploratum est, quòd triplici cōprehensa est statu, quippè quæ partim coacta est in lege naturæ, partim in lege literę, & partim in lege gratiæ.

Et licet status ecclesiæ in lege naturæ, in multis inueniretur deficiens, ut qui statum illius prçferebat infantię: & in lege MOsis, multa desiderari possent, ut qui statum illius habuit puerilem, egētem ferula ac pedagogo, unde & neminem, quantum ex ea fuit, ad perfectū adduxit, tametsi CHRISTVM, in quo omnis coaceruatur perfectio, multis modis ostendit: & in lege gratiæ, que indubiè lex est, absolutæ iustitiæ, fuerit in statu uiri, sicut & Paulus, & Euangelista tradunt: nihilóminus siquis attenderit, quòd naturæ lex, hac in peregrinatione, absolutè suo est munere functa, ac sua pro facultate consumata, & ꝙ lex Mosis, pariter in pſenti cursu perficitur, ac oībus numeris integratur, ꝓpter quod & utraq; certas est sortita periodos, quibus & nim potissimū exerceret, & homines ad rectam extimularet: lex uerò gratie, & si ex genere lex sit perfecta, in prçsentiarum tamen, sine iniuria remanet diminuta, ut quç in patria relinquitur consumanda, ac precipuis numeris absoluenda: profectò difficile non erit agnoscere arcanum duorum ac dimidij cubitorū, quibus protendebatur arca. Cuius & altitudinem siquis animaduerterit, haud īmeritò electorū exprimere fidem, qua superna petentes, contéplantesq; eleuāt se suprà se: ac duo in fide, de qua sermo, perspexerit necessariò implicari (siquidem sine controuersia firmitudinem complectitur adhærentiæ, & eorum quæ credenda sunt, suo pro captu notitiam) haud obscurum, quòd certior erit, quo tendat semitria cubiti, & quo semitria dimidii. Cum enim adhærentia fidei, hoc in exilio, habeat consummari, non solùm quia fideli hęsitare non licet (nàm in fide dubius nutansúe non censetur fidelis) sed & quia eòusq; adhęrere debet, tàm solidè, tàm constanter, ut nulli rei possit adhærere solidius, nulli cōstantius, palā ꝙ nō incōcinnè integro adumbratur cubito: & cū notitia eorū, que credimus, in pſenti sit imperfecta (quippe qui cognosci-

Status ecclesiæ, in triplici lege.

Gal. 3. heb. 7.

1. co. 13. 1. Ioa. 2

Lex gratiæ, non prorsus absoluitur in præsenti uita.

Adhæsionis fidei uis.

mus tantũ ex parte,& uidemus per ſpeculum in enigmate,viſu 1.cor.13.
ri tamen omnia ſicuti ſunt, cũ euacuabitur, quod ex parte eſt)
conſtat planè quòd hoc ex capite, ritè cubito non denotatur
credenda in duplici claſſe. integro,ſed dimidio. Quãquã nec refragor,ſiquis inter credẽda diſcriminans, ac quæ naturæ lumine aſſequi poſſumus, vna claſſe cõplectens,& quæ naturæ lumen effugiunt, reliqua claſſe cõſtituens:illa aſſerat integro innui cubito,nimirũ quia & fide & natura tenentur, hæc verò dimidio,quia fide ſola probãtur.

Latitudo quòq;,cum(ni fallor)pertineat ad dilectionẽ, diffi cile non eſt agnoſcere,quàm rectè conſentiat. Cum enim charitatis ſit,diligere Deum & proximum, palàm ꝙ ex parte proximi ſuprema conſtituta eſt meta, quandòquidẽ maior in præ ſentia nõ cõtingit,q̃ illius ꝓ ſalute,ui tã exponere, ſicut Domi Ioan.15.
nus dixit: ergò hac ex parte ſiquis rem præſtiterit,totum cubitum integrãq; menſuram expleuit. At ex parte Dei, certũ eſt, quòd dum hic ſumus,menſuram explere nõ ualemus: propter quod haud immeritò, ſi & diminuto, quin & dimidiato denotatur cubito, complendo tamen, cum uidebimus eum ſicuti eſt.
Natura & uis dilectionis diuinæ. Poſſet & forſitàn dici,quòd cum natura,ac uis diuinę charitatis,deberet ſuòpte ingenio aſtringere nos, non modò ad diligendũ Deum ſemper,ſed &(vt loquuntur)ad ſemper,tùm quia undiq; & ſemper,& quouis modo,tempore,loco,& occaſione diligẽdus eſt,tùm quia nunq̃ reipſa,factoq;, ille nõ diligit nos, quod tamen grauati ſarcina carnis,præſtare nõ poſſumus, ſed tunc præſtabimus, cum cor & caro exultabunt in Deum, omniaq; oſſa dicent,Domine quis ſimilis tibi? ideò & ſatis,agone præſenti, factum eſſe decernitur,ſi diligatur ſemper, licet non diligatur ad ſemper. Ergò & integrum & dimidiatũ cubitum etiam hunc in modum,arduum non erit animaduertere.

Quid obductio auri, interna et externa. Quod addit de obductione auri: interna quidem,lex eſt diuinæ gratiæ,quæ nitor definitur animæ,puritas cõſcientię,quę glo. pſal. 103.
eſt gloria noſtra, & fulgor CHRISTI IESV, qui eſt homo 2.cor.1.
cordis,& ſplendor gloriæ patris:externa uerò,ſancta eſt inſti- 1. Pet.3. heb.1.
tutio morum,& exercitium euangelicæ pietatis, quibus electi phil.2.
non ſecus ac luminaria lucent in caliginoſo loco,clari ſemper 2 pet.3.
Quid corona ſuperpoſita. operibus bonis,coràm mundo, vt uidẽtes homines,quæ rectè mat.5.
faciunt,nõ blaſphement, ſed glorificent patrẽ,qui in cœlis eſt.
Corona ſuper poſita, indubiè inſigne eſt regium, nec mirum,

cum

cum electorum ecclesia, non modò sit regnum, sed regens. Fe-
Apoc. 5. cisti (inquit Euangelista) nos regnum, & regnabimus. Et Salua
Luc. 22. tor. Dispono uobis, sicut disposuit mihi, pater meus regnum.
Psal. 44 Quare & regina uocatur (Astitit regina à dextris tuis) Et co-
Ezech. 16. rona donatur à Deo (Dedi coronam decoris in capite tuo:
Apoc. 12. Et corona stellarum in capite eius) Nec uocatur modo, sed &
1. cor. 3. uerè regina est, tùm huius uniuersi (Omnia uestra sunt, siue
Paulus, siue Cephas, siue mundus) tùm regni cœlorum, quod
Mat. 19. hæreditat (Centuplum accipietis, & uitam æternam hæredi-
tabitis) Et demùm regni interioris, quod potissimum est re-
Rom. 14 gnum Dei, & in iustitia, pace, & gaudio, in spiritu sancto consi
stit. Quattuor anguli, quattuor sunt mũdi regiones, ex quibus *Quid quattuor anguli.*
Esa. 43. connexa est ecclesia: Dicam Aquiloni da, & Austro noli prohi
bere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis
Ezech. 37. terræ. Quare & à quattuor orbis partibus, uenit spiritus apud
Ezechielem, & à quattuor terræ angulis, congregandi sunt ho
Mat. 24. mines in die iudicij.

At quattuor anuli, doctrinam quattuor denotant Euangeli *Anuli in angulis arcæ.*
starum, qua cum erudiamur ad fidem, vt quæ aduenit ex audi-
tu, eoq́; qui per uerbum fit CHRISTI: haud ĩmeritò tali sub
typo, qui fidei est accõmodus, declaratur. Qui & rectè sunt au
Prou. 7. rei, eò quòd euangelium nitescit sapientia Dei, quæ auro, tùm
Eccle. 10 preciosior, tùm rutilantior est: rectè sunt fusi, quia non malleo
humani ingenij, euangelium est confectum, sed spiritu sancto,
Sap. 1. qui omnium est artifex, est infusum: præter id, quòd igne tyrã-
norum, hæresum, & multarum persecutionum, est examinatũ,
purgatumque. Sunt orbiculares, quæ figura absolutissima est,
initium fini connectens. Sunt æquales, quoniã Euangelistæ per
omnia consonant. In angulis connectuntur arcæ, quoniã euan
gelium prædicandũ est in qualibet regione mundi. In illis sunt *vectes cur in anulis semper, & lignei, et auro tecti.*
iugiter uectes, eò quòd euãgelium uerbum est crucis, nec mo-
do CHRISTI, sed nostræ: ut qui non nisi per cruciatus, mul-
tasq́; tribulationes admittimur patriç, ac supercœlesti gloriç.
Hi sunt, non secus ac arca lignei, & auro tecti, eò quòd euange
licæ cruces, electis non dissonant, sed per omnia consonant:
Gal. 2. & 6. aliàs nõ gloriaretur apostolus, CHRISTI affixus sum cruci,
stigmata Domini, in corpore meo fero, mihi nefas sit gloria-
ri, nisi in cruce, in qua salus & uita, & resurrectio est. His sacer-

dotum humeris uehitur arca, quia eorũ opera ad patriam est transuehenda ecclesia, quippè quibus credita est, ut regatur, & ad rectam deducatur: qui & ecclesiæ dati sunt, nõ modo uti sal terræ, & uelut lux mundi, sed ut pastores & doctores, quorum interest electis semper prospicere. Præter id, quòd & humeros, uecti supponere, est illos primum crucem gestare, & illam prę cęteris uita exprimere: est imbecillium infirma sufferre, prę omnibus labori incumbere, & aliorum errata in semet portanda suscipere.

Onus sacerdotum eccle siæ. *Mat. 5. Eph. 4. Rom. 15*

In arca uas reconditur mãnę, quia intrà electorum ecclesiã, iugis est refectio spiritus, & plusquàm ambrosia mensæ cœlestis, in qua omnis est saporis suauitas: Est uirga Aaron, quia in ea summa pontificiaq; existit potestas, cum CHRISTVS sui loco substitueı it Petrũ, & qui Petro ritè succedunt: Est turribulum aureum, quo paßim adoletur incensum, & Deo exhibentur debita sacrificia, tùm pręcum & laudum, tum mortificationis carnis, & contribulati spiritus, quæ Deus non despicit. Astant è lateribus Cherubini, nõ solum quia Angeli cateruatim asſistunt ecclesiæ, ut illuminent, & tueantur eam, haud secus ac uiri fortes ad bella parati, & exercitati lectulum ambiunt Salomonis, nimirũ qui à Deo in ministerium misſi sunt propter eos, qui hæreditatem sunt adepturi salutis, ob idque, & continuè uident faciem patris, ut illi eo in negocio frugalius obsequantur: sed quia cum iuxtà literam essent duo, & à scientiæ plenitudine, sint nomen sortiti, non quidem ineptè duo referunt testamenta, quibus ecclesia hoc in exilio potisſimum opus habet: ut quæ non modò plenam continent ecclesiæ sapientiam, sed & CHRISTVM, qui uerum est propitiatorium, asſiduè super ecclesiam congerunt exhibentq;.

Quid Manna, uirga, thurribulũ. *Quid Cherubini astãtes.* *Sap. 16. Psal. 49. Osee. 14. Psal. 50. Can. 3. Heb. 1. Mat. 18.*

Et præter id, quòd ex utroq; testamento, ecclesiæ uti caput prominere ostenditur, (nàm ex ueteri eò tendunt uerba Prophetæ. Dominus noster in capite nostri est. Et Dauid. Lapis quem reprobauerunt ædificantes, in caput euhectus est anguli. Et CHRISTVS ad patrem. Constitues me in caput Gentium. Et ad Deum ecclesia: Impinguasti in oleo caput meum: Et ad alios: Exaltauit caput meum super inimicos meos. Et ex nouo perspicuè ac paßim id docet Apostolus: Ipsum (inquit) dedit caput super omnem ecclesiam: Et CHRISTVS

Christus ecclesiæ caput, utroque ex testamento. *Mich. 2. Psal. 117 & 57. Psal. 22. & 26. Eph. 1. & 5.*

Col. 1. est caput ecclesiæ, sicut uir caput est suæ coniugis: Et ipse ca-
Eph 4. put corporis ecclesiæ est. Et in illo crescamus per omnia, qui caput est CHRISTVS, in charitate) Præter id, quòd illis innititur, nobisque frequenter suggeritur, quoniam in altero extant promissiones, in reliquo exhibitiones: nemini dubium, quàm probè uultus uertant ad sese, cum eo pacto duo disposita sint testamenta, ut uicissim sibi respondeant, & uerè rota inueniatur in rota, & per abyssum inuocetur abyssus: & quã probè ad propitiatorium uterq; figat intuitũ, cum & CHRISTVS finis sit legis & prophetarum, & totum complectatur euangelium: tametsi ne sanctum crederetur prophanis, aut arcana cederent infidelibus, uetus umbris illum uelaret mosaicis, & nouum parabolis euangelicis: quod & Cherubinorum alæ, non obscurè significant, quæ propitiatorium desupèr tegunt.

Christus nobis, utroque testamento suggeritur.

Ezech. 10. Psal. 41. Rom. 10. Acto. 10.

Quod autem & propitiatorium, de quo sermo, pertineret ad CHRISTVM, haud dubium, quòd nemo est, qui non probet. Siquidem mensula erat, significans quòd illo reficiendi sumus, qui & disposuit nobis, ut edamus, ac bibamus super mensam suam in regno suo: & sanè non lignea, sed aurea, nimirum, quia pascẽdi in ea sumus pciosissimis epulis, sapientia, gratia, sanctitate, quibus intimè ac extimè fulget: pascendi corpore ac sanguine agni immaculati, qui nullo ualet præcio, nulla auri, uel argenti copia comparari: eiusdem longitudinis est cum arca, quia CHRISTVS heri, & hodie, & nunc, & in sæculum, repropitiatus est omnibus, in qua uolueris lege: eiusdem latitudinis est cum illa, quoniam & si CHRISTI charitas, in sui natura nulli subiicitur metro, eò quòd est infinita, nec solùm quæ Deus in eo est, (nàm Deus charitas est) sed & quæ in eo creata res est: tùm quia est charitas patriæ, & ea copia, quę decet unigenitum Dei, quippè qui ab exordio suæ conceptionis fuit summè fœlix, & infinitè beatus: tùm quia tota potitus est latitudine charitatis, sicut & tota latitudine gratiæ, quare hac sub ratione, nulli, uel cubiti, uel semicubiti semitrię, confertur: et si respectu DEI, etiam mẽsurari nõ ualet, quoniã illũ infinitè diligit, sicut & diligi sine vllo fine meretur, respectu tamen nostri, nihil erit absurdi, si quẽ terminũ habet: non quidẽ ex parte diligẽtis CHRISTI, quoniã cũ sit persona diuina, infinitudi-

Propitiatorium ritè exprimit christum.

Luc. 22. 1. Pet. 1. Heb. 13. 1. Ioan. 4

Christi charitas, & sine mensura, et cũ mensura.

nem de necessitate cõcludit, sed ex parte dilecti proximi, quoniam prçter id, quòd incapax est dilectionis infinitæ, indecens, non erat, si ea in re progressum ostenderet, sicut & in gratia, quàm habuit, progressum ostendit, eò quòd proficiebat in ea, sicut et in ætate, ut Euangelista dicit. Luc. 2.

Christi progressus in gratia et dilectione.

Ergò si cubitus, est integrum charitatis metrum, quam impendimus proximo, cum pro illo uitam exponimus, ueluti pro amico: non erit absonum, eam CHRISTI dilectionem, qua animã dedit pro capitalibus hostibus, cũ terminum taxatũ, excesserit, cubito ac dimidio denotari, ac tali pacto, tũ arcæ, tũ propitiatorij latitudines, non absurdè cõgruere. Denique cũ propitiatorium non modo foret Dei sedes, in qua uidebatur quiescere, non modo locus esset, recõciliandi homines, admittendi prçces, reddendi oracula: sed & ferendi suppetias & suffragia, palàm quã exactè singula consonent. Siquidẽ in CHRISTO residet Deus, non solùm ut Pontifex in augustissimo templo, aut Iudex in æquissimo tribunali; sed ut amans in re sibi unicè chara, uniceque dilecta: cui se totum credit, in quem omnes opes transfundit, ac in omnibus, se suæ uoluntati cõmittit. In CHRISTO, non solùm reconciliatur nobis (nã Deus erat in CHRISTO, mundum reconcilians sibi) non solùm prçces exaudit (quicquid petieritis patrem in nomine meo, concedetur uobis) non solùm oracula reddit (nouissimè enim Deus, loquutus est nobis in filio: & arcana quç mundus non nouerat, Vnigenitus, qui in sinu est patris, enarrauit nobis) sed uberrimè impartit charismata, dispensat merita, affert opem, & profundit suffragia. Sed regrediamur ad textum.

Quò deus resideat in Christo faueatq; nobis. — 2. cor. 5 — Ioa. 14. — Heb. 1. — Ioa. 1.

Per fidem. Siquidem iustificationis beneficium, prouenit ex beneuolentia & gratia Dei, prouenit ex redemptione & propitiatione CHRISTI: at nos non accedit, nisi credamus, nobis non proficit, nisi per fidem, qua illud assequimur, complectimur, possidemus. Et sermo est, de fide non sterili, sed feraci, dẽ fide se reijciente in fidem, & cum expedit, operante per dilectionem, *in sanguine eius*, possunt hæc, tùm fidei, tùm propitiatori connecti. Et quidem conexa fidei, exprimunt fidem, qua iusti euadimus, sanguini innixam CHRISTI, indeque & uim & robur attrahere, quibus munus obtinet diuinæ iustitiæ: at propitiatori adiuncta, rem docent, qua non solùm redimit

Origo, et affectio iustificationis nostræ.

Fides qua euadimus iusti sanguini innititur Christi.

mit

mit nos, ſed propitiatur nobis. Etenim CHRISTI mors, quæ ſanguinis typo notatur, tantæ extitit efficaciæ, ut non modo ſat fuerit ad redimendum nos, ſed adeò ſuperexceſsit, ut & pro innumeris, poſsit ſatisfacere mundis: quo ſuperexceſſu, CHRISTVS nedùm nobis ritè ualet propitiari, ſed ubertìm locupletes efficere, quin & diuitiarum apothecis obruere. Nec refert, ſi, in, ſuæ relinquatur facultati, aut, per, loco exponitur, ſolito hebræorum ſchemate: quoniam utriq;, omni modo conſentit, & ueritati, & Pauli intentioni. *Ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ*. Quòd homines forent iuſtificādi per gratiam, ualidè præmiſſa reuincunt, dum omnes colligunt deliquiſſe, ac ſuis uiribus iuſtificari nō poſſe, ſed egēre ſingulos gloria & gratia Dei: at quòd præter gratiam, exigeretur redemptio, ac aſsidua propitiatio CHRISTI, ſubijciendum eſt. Quod & aſſerit, eſſe factum à Deo, non ſolùm ut ſit, ſed ut et nobis clara illuſtriſque fieret, iuſtitia ſua.

vis mortis christi immēſa.

In iuſtificatiōe noſtra, cur propitiatio interueniat christi.

Nam licet diuinæ foret iuſtitiæ ſatisfactum, ex oblatione CHRISTI, etiam ſi non innotuiſſet nobis, imò ex ſola ſe offerendi uoluntate, qua dictum eſt (Ecce venio) locum habere poterat diuina uindicta: placuit tamen, tantum ſuæ maieſtatis arcanum, non ſolùm multifariè, multiſque modis exprimere, ſed & tàm arctè humanis mentibus uoluit adhæreſcere, ut nūquā ſine illius inſpectione fideque, imò & ſine iugi illius propitiatu ac patrocinio, quiſquàm iri iuſtificatum poſsit, & maximè, *propter remiſsionem præcedentium delictorum*. Siquidem antè CHRISTI aduentum, non paucis ſunt remiſſa peccata, tùm tempore naturalis legis, tùm tempore inſtitutionis moſaicæ, ſed nulli tamen ex operibus proprijs, ſed ex meritò ac ſuffragio CHRISTI. Quarè cum Deus id nobis innoteſcere uellet, ne fugeret patres, quo authore tàm eximium beneficium eſſent adepti, eoq; exultarēt in miſericordia ac iuſtitia DEI, reddendo gratias, per quem munus acceperant, rectè optimeque propitiatorem illum propoſuit, ac oculis fidei adeſſe conſtituit: ut quemadmodum à Serpentibus uulnerati, nō euadebāt incolumes, niſi Serpentem ſuſpicientes æneum, dùm eſſent in deſerto: ita & peccatis infecti, nō efficiebātur iuſti, niſi CHRISTVM attendentes in cruce, ad manifeſtationem iuſtitię Dei, dum ſub tempore agerent tollerantiæ: propter quod ſubdit,

heb. 10.

Peccata nulli remiſſa, niſi ex ſuffragio christi.

nu. 21.

Tempus tolleratiæ dei. *in substetatione Dei.* Commodè tempus ad CHRISTVM usq; tempus diuinæ dicitur tollerantiæ, non modò ad differentiam renouationis gratuitæ, sed & ad manifestandum eo in tempore, Deum usum maxima patientia: mundo nedùm innumeris exundante sceleribus, flagitijs, idololatrijs, sed & tabescente in extrema corruptione carnis, ut mirabile fuerit, quòd illú sustineret, & non sicut tempore Noe, frequentibus illum cathaclysmis obrueret, aut pessum exitialiter daret. Gen. 16.

Arcus fœderis, christus. Verùm mundo propitiatore proposito, eoq; non secus ac arcu fœderis, in nubibus umbrarum & sacrificiorum constituto, uiscera in se misericordiæ, dum ad illum respiceret, non poterat non commouere: & illius gratia, illum æquaminiter non tollerare. Nec modò CHRISTVS, propitiator positus est, tempore substinentiæ, sed & reparationis: quoniam sicut tunc opus fuit, ut in illum tenderent, uti Saluatorem promissum, indeque & diuinã suspicerent æquitatem, ità & modo opus est, ut in illum reijciant sese, uti Saluatorem exhibitum, in quo & insignem Dei exosculentur iustitiam. Vndè & sequitur. *Ad ostẽ*

Ex diuersis effectibus, deus multis modis illustris. *sionem iustitiæ suæ, in hoc tempore.* Sicut Deus uult haberi potens ex creatione mundi, Sapiens ex recta dispositione rerum, Munificus quia proficit bonis & malis, Misericors quia multa dissimulat, nec mox sequit admisso delicto: ità & haberi vult Iustus, quia ut nos redimeret, unigenitum dedit. Quod magis erit illustre, si retineatur mente, Dei iustitiam, hac in re, illius bonitatẽ includere, quin & illi maximè consentire, idq; non coactè, sed spontè, quin & incredibili ardore animi: ut sicut ex uisceribus charitatis, filium est pollicitus, ita ex eisdem uisceribus, illum oportuno in tempore elargitus est: ut cœlo demisso, & in cru- Mat. 6.

Deus multi nos facit, et iuste nostræ damnationi succurrit. cem suffecto, omnibus redderetur constans, non modo quanti nos faceret, sed & quàm iustè nostræ damnationi succurreret. Vndè & dicit. *Vt ipse sit iustus,* non solùm in oculis suis, sed nostris, *et iustificans,* non omnem hominem, quòd solùm attestaretur gratiæ, sed, *eum,* solùm, *qui ex fide est,* indè pendens, uita & moribus, *IESV CHRISTI,* quæ & per dilectionem agit, & in fidem se reijcit.

Vbi est ergò gloriatio tua? Abundat pronomen, & uerbum, Nàm græcè legũt. Vbi igitur gloriatio? Planè abolitionis peccati, & iustificationis nostræ. Siquidẽ post lapsum Adæ, passim ποῦ, οὖν ἡ καύχησις.

Ex Adæ peccato, multæ

nobis plus ęquò tribuimus, temerè inturgemus ac gloriamur de nobis, cum tamē ex nobis, ut ex nobis, nihil dignum sit gloria, sed confusione: Inflamur, tumescimusque non solùm opulētia, principatu, sapiētia, & uirtute, aut quibusuis operibus, speciem præseferentibus boni, sed & flagitijs, sceleribus, obscœnitatibus, in quibus scatet undiq; ratio praui. Verùm quod ex piationem attinet culpæ, & adeptionem iustitiæ, coràm Deo, nullus nisi plusquā uanissimæ, procacissimæq; gloriationi, relictus est locus: nimirum quæ non procedit ex nobis, nostrisuè probè factis, sed ex beneuolentia, ac gratia Dei, & beneficio CHRISTI IESV. Et licet uerba Pauli, indefinita sint, in Iudæos tamen (si non fallor) potissimum directa sunt: quippè qui ut maximè superciliosi, maximeq; ex lege inflati, gloriabantur præ Gentibus, præsumebantq; eòusq; de sua iustitia, ut tota ui

in nobis pullulascunt uepres.

Expiatio peccati ex gratia dei, ac beneficentia christi.

cap. 10. rili, illam niterentur statuere: ut suo loco Apostolus dicet. *Exclusa est*. Postquā nec aboletur peccatum, nec acquiritur corā Deo iustitia, ex uiribus, uel ex operibus nostris, omnis gloriationis ratio sublata, et exclusa est. *Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei*. Quoniam Iudæos potissimum percutit, qui mirum in modum gloriabantur in lege, meritò ad legem alludit. Et lex quidem Mosis, non iniuria lex dicta est operum: ut quæ opera multa mandabat, & ad ea adeò astringebat, ut siquis omnia non præstaret, indubiè maledictionem in

Lex mosis, naturalis, et fidei.

deut. 27 curreret. Et licet de Mosis lege loquatur, indita tamen lex, ab

gal. 3. operum lege, non secluditur, quin & hoc loci comprehēditur, cum nec illa Gentes ualeant intumescere: lex autem fidei, vis, & energia est eius, qua non solùm nobis præscribuntur credenda sed speranda: ad quę & perurget, non timore pœnę, sed stimulo charitatis.

Arbitramur enim, hominem iustificari per fidem, sine operibus legis. Possunt hæc præmissis inniti, uel ut confirmatio, uel ut collectio, siue conclusio: priori fauet (enim) in ędítione nostra, posteriori (ergo) in litera græca. At parui refert quod eligas. Et uerbum, arbitror, pro recto, solido, constanti, pioque est accipiendum iudicio: & uox, homo, cum sit communis, & utrumque sexum, & quamlibet nationem, & omnem ætatem, gradumque complectitur: quoniam in CHRISTO, masculus nō est, uel fœmina, non barbarus uel Scyta, non Iudæus uel

Gal. 3.

Iustificatio, indiscriminatim, cuiuis exposita.

Græcus:& in Domini uineã,oĩ hora homines uocati sunt.Non dixit,oẽm,quoniã nõ oẽs beneficiũ assequunť iusticationis,nã lux uenit quidẽ in mũdũ,sed homines potius afficiuntur tenebris q̃ afficiantur luci. Verbum,iustificari, summitur absolute, simpliciterúe,quod est,iustum fieri,iustumq́; declarari,in conspectu,non hominum,sed Dei,tàmetsi non excluduntur,qui iustificantur ad tempus : nàm(vt non semel diximus) iustificatio hominis coràm Deo, quæ in præsentia absolutè simpliciterq́; uocatur,& remissionem implicat peccatorum,& primitias nouæ uitæ,quę constat contingere multis,qui tandem dãnantur.

Fides,mediũ iustificationis assequendæ. Fidei nomen,perspicuum est ex dictis:& medium est,quo iustitiam adipiscimur,ex ui tamẽ gratię Dei,& redẽptionis CHRISTI IESV.Opera legis,& si non sunt mala,sed bona,non tamen de necessitate concurrunt, imò & sine illis iustificari ualemus:licet quando necessaria forent,necessaria non essent in ui meriti, sed dispositionis, sicut & supra meminimus. Et quãuis lex,hoc loci,ad scriptã uideatur arctari, nõ dispar tamen iudiciũ obtinet,si & ad inditã recipiať extẽdi. Nec dissonat,siquis Mosis legẽ,ad cœremonias iudiciaq́; restringat,imò & sequentibus consonat: quãdo lex,non nisi horum ratione,particularis erat Iudæis, eò quòd moralia erãt omni nationi cõmunia. *Lex,qua ratione iudæorũ propria.* Quod si probas, illustre est, quàm rectè à iustificandi officio, reijci possunt: quandòquidem quæ iudicia attinent, data non sunt,ut iustificent coràm Deo, sed coràm hominibus,ut scilicet satisfiat offensis,ut constat discurrenti per ea:quę uerò spectãt ad cæremonias,& si iustificabant,non tamen id faciebant suàpte natura, sed ob fidei exercitium, quod requirebatur in eis:& cum illa prospicerent CHRISTVM promissum,eiq́; ut promisso,accõmodata forent,haud obscurum, quòd eo exhibito,non modò,inclusa fide,iustificare nequeunt, sed cõdemnare potius possunt:quippè quę factò protestarentur CHRISTVM non uenisse,quod exhorrendum piaculum est.

An Iudæorum Deus tantùm? Quasi omnibus contemptis,illis solùm attendat,faueat,prospiciat, illisq́; solis munus iustificationis indulgeat:& sermo est,non de Iudæis in spiritu,quo pacto,omnes compræhenduntur electi, ex qualibet natione, sed de Iudæis in carne,qui temerè,præsummebant,Deũ ad se vnicè pertinere. *Iudæi in spiritu, & in carne.* *Nonne & Gentium?* Nàm & illis dona largitur, & vber-

ubertim ad iustificationis gratiam introducit. *Imò & Gentium.*
Rom. 9. & 10. Quippè quas transtulit in plebem suam, & olim non misericordiam consequutæ, nunc sunt misericordiam consequutæ: quin & eousque illi factæ sunt gratæ, ut Iudæos ad æmulationẽ prouocent. Nec mirum quidem, *quoniam unus est Deus*, secundùm
1. cor. 8. ueritatem, tàm etsi multi sint stulta hominum opinione, qui sicut omnia condidit, ità & singula ardet, promouetque, cupiẽs *deus omnia ardet promouetque.*
1. Thi. 2. homines uniuersos saluari, & ad ueritatis agnitionem peruenire: apud quem nullus est respectus personæ, sed omnis, qui facit ueritatem, ac nititur operari iustitiam, is acceptus est illi,
Act. 10. uti princeps apostolorum docet: *qui iustificat circumcisionem*, carnis, hoc est Iudæorum populum, non ex opere, sed, *ex fide: & præputium*, hoc est, Gentes, *per fidem*. Et quãquã non uacat forsàn præpositionum uarietas, quia tamen quod in præsenti *idẽ in præsenti, ex fide, & per fidem.*
Gal. 2. dixit, ex fide, alibi dicit, per fidem (nos natura Iudæi, scientes quòd non iustificatur homo ex operibus legis, sed per fidem CHRISTI IESV, ideò in illum credimus, ut iustificemur) &
ibidẽ 3. quod modo dicit, per fidem, aliás dicit, ex fide (præuidens, inquit, scriptura, quòd ex fide iustificantur Gentes) nõ puto anxius exigendum esse discrimen. Et Græcis, iustificat, est futurũ, innuens quod & hactenus seruatum est, tum Iudæos, tùm Gentes, iustificari fide, ad extremum usque, obseruandum fore.

Legem ergò destruimus, per fidem? Haud ignarus hebræorum ingenij, & quã propensi fuerant ad calumniãdum, legis immoderatissimo zelo, præoccupat quod forsàn moliti erant obijcere: asserens fidem non euertere legem, non destruere, non irritare, sed potius stabilire, firmare, constituere. Quarè & respõdet, *Absit*, procul sit à nobis, tàm impia cogitatio, hæc auertat Deus, à mentibus nostris: quandóquidem legem, fide non destruimus, *sed legem statuimus*. Et primùm quidem ex parte *Fides quo pacto, legẽ statuit.* nostri: nàm cum fides legem à Deo esse testetur, qui author nõ est falsitatis, palàm per illam nostris in mẽtibus, non leuiter ob firmari, stabiliriq;. Deindè ex parte mandati: cum enim uni-
Mat. 22. uersa lex pendeat ex dilectione, certum est, quòd per fidem, quę legem implicat charitatis, destrui quouis pacto nõ potest. Tertiò ex parte officij: siquidem lex lata est, ad detegendum
Gal. 3. detestandumque culpas, ad introducendum, uti pedagogus ad CHRISTVM, quæ fides non detrectat, sed probat: haud

dubium, quòd illi non aduersatur, sed fauet]. Nec obstat, si data est, usquequo descenderet uerbum, cui fuerat repromissum, si protensa non est ultrà Ioannem, si cruci est cum Seruatore affixa: quoniam non monet CHRISTI fides, legem habituram compescendi uim, minusque hanc illi facultatem tradit, usque ad nouissimum diem: sed docet oportuno tempore fuisse in robore, & iure officio functam esse, quod præsenti loco sat est. *ibidem.4* *mat.11.* *Col.2.*

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (Iustificantur gratis, per gratiã Dei, per redemptionem, quæ est in CHRISTO IESV) Vt tàm ingens munificentia Dei, tamque insigne ac eximium beneficium CHRISTI, non modo semper uigeant ardeantq; in cordibus nostris, illa passim, & in dies suspicientibus, semperque exosculantibus nobis, ac sine intermissione, ut par est, gratias referentibus DEO ac CHRISTO pro illis, nunquã nõ flagitantibus instantibusque, præcibus & obsecrationibus, ut sicut eorum in nos liberalitate, in præsenti tãtorum munerum sumus impartiti primitijs, ità haud angustiori gratia, dignẽtur tandem elargiri copias, & opulentioribus afficere nos prouentibus: Nõ modo inquã, hæc nostris semper uersentur in cordibus, sed & omni iugique studio, omnem nauemus operam, vt & quod in nobis in præsenti relictũ est fomitis, mortificetur, nostris membris affixis cum CHRISTO, & quod inchoatum est nouæ vitæ, assiduè adolescat ad eorum æmulationem, qui prorsùs resurrexerunt à mortuis. Non quidem vt tantùm muneris præsumamus comprehendere, sed ut probemus facto, quod ad illud tota uirili debemus anniti, requirẽtes quæ sursum sunt, non quæ super terram sunt: haud ignari quòd uita, quã in præsenti donati sumus cum CHRISTO, mundo abscondita est in Deo, & tandem cum CHRISTVS omnibus apparuerit vita nostra, & nos cum illo apparebimus in sempiterna gloria: Si tamen dum hic agimus, in fide studeamus uiuere filij Dei, qui in spiritu, & uiuit, & degit in nobis, ut uerè iustificati, tũ uerbo, tũ opere, dicere cũ Paulo sine præsumptione possint: Viuo ego iam non ego, viuit uerò in me CHRISTVS.

pium, & fidelibus debitũ, exercitiũ *1.thes.2* *Mortificandus iugiter fomes.* *gal.5* *phil.3* *col.3* *ibidem.* *gal.2* *ibidem*

Obſeruandum ex particula (Vbi ergò gloriatio, per legem fidei excluſa eſt) Quod etſi naturæ luce, compertiſsimum eſt, quicquid bonitatis depræhenditur in creaturis, à Deo optimo maximò, non ſecus ac eſt ſuprẹmo ac unico fonte, liberaliſsimè dimanare, nullisque earum meritis, ſingulas affluenter obruere: compertiſsimum & ea propter, cum in uniuersùm, quę ſunt condita, tum homines, qui omnia mirificè continent, totum quod ſunt, eidem acceptum ferre debere, eique ſoli, omnẽ acceptorum gloriam attribuere: tàm ſtulta tamen, tàmque procax eſt, temeritas noſtrę carnis, ut non modo eam lucem, paſsim diſsimulare conetur, ſed ſibi ſuisq; uiribus & operibus, impudenter blandiens, & temerè & impiè, non parum aliquando, tum bonitatis, tum gloriationis aſcribat, ac eo pacto de acceptis, quaſi non acceptis, arroganter inſaniens, mirum non eſt, ſi quando Dei iudicio, non modo deſtituatur habitis, ſed et his, quæ ſibi uidetur habere, ſicut euangelium docet. At mitto bona naturæ, quandóquidem etſi ad prẹſtandum ea, Deus nulla coarctatur lege, ſed cum largitur, ſuę liberalitatis largitur electione, unicuique tamen ſunt iam facta congenea, & quadã naturæ præſcriptione, quodammodo conſentanea: profectò quã inſignis foret ueſaniæ, et quàm intollerabilis petulantiæ, de gratuitis intumeſcere, ſibique iuſtificationis, adoptionis, & glorificationis munus, quouis ſtudio, uel opere, uindicare: qđ tam gratis fit, ut indubiè pendeat ex gratia DEI, & redẽptione, quæ eſt in CHRISTO IESV? Ergò quicquid blacteret iudicium carnis, quicquid effutiat ſapientia mundi, cedant omnia neceſſe eſt, legi euangelicę fidei, quæ non modo hæc præſcribit, ſed adeò ſancit, ut nulli ſecus prẹſumere liceat. Et quãquã res ità ſe habet, quãquã nemini fas eſt gloriari in ſeſe, quippè qui nihil boni habet, quod non acceperit: in Deo tamen, qui largitus eſt, nullus eſt qui gloriari non ualeat, imò qui gloriari non debeat, propter quod ſcriptum eſt. Qui gloriatur, in Domino glorietur: & ſoli Deo honor & gloria.

omnia accepta ferenda deo, eiq; omnis attribuẽdus honor

1. cor. 4

Mat. 15

maxima petulantia, ex gratuitis intumeſcere

1 cor. 4
iere. 9
1. Thi. 1

Obſeruandum ex particula (An Iudæorum Deus tantum? imò & Gentium) nec modo ſeruandum, ſed accuratiſsimè expendendum, quanti ſit muneris, ꝙ Deus, Deus euaſerit noſtri, & eò quidem uſq;, ut nõ ſolùm, in Iudæorũ ceſſerit ęmulationem, ſed ruinam & ſcandalum, propter incredulitatem ſuam.

Deũ, eſſe noſtrũ deũ, diligentiſsimè expendẽdũ.

Nam licet Deus, ingēti sc liberalitate, olim prodidisset Iudęis, illisque suum detexisset nomen, ut & iure dictum sit: notus in Iudæa Dominus, in Israel magnum nomen eius: licet eo in populo multis effulsisset prodigijs, oraculis, munificentijs: licet ualida manu, ex Aegypto ereptum, & cœlitus enutritum, in terram tandem transtulisset optimam, & postratis hostibus, præscripta lege, sibi in præclaram erexisset rempublicam, imò in egregium regnum; nihilòmius meritò peruicacię ac durę ceruicis, quin & perfidię intollerabilis, iure ex magna parte destituti fuerunt ab eo, nobisque ex insigni gratia, ac misericordia, eorum loco repositis, ac eisdem non solùm muneribus insignitis, sed & longè pręstantioribus locupletatis: quippè quibus non tantum manifestatus est Deus, sed manifestatus est tā perspicuè, tamq; liberaliter, ut opus non sit cuiuis dicere: Cognosce Dominum, quoniam à maiore ad minimum, singuli cognoscunt eum: & ea quidem notitia, quā nobis non dedit Moses, sed Vnigenitus Dei: qui non modo alloquitur Deū, ut amicus amicum, sed illius iugiter moratur in sinu, vt nullius suorū arcanorum non conscius, quę hausit, hauritque nostrę condu ctura saluti, omnibus enarrare posset. Nec tantum magnum in Gentibus, illius redditum est nomen, sed ità pręclarum & illustre, adeò celebre ac sacrosanctum, & maximè explicatum in CHRISTO, ut ad illius inuocationem, tū omnia genuflectāt, cœlestia, terrestria, & infernalia, tùm cuncta cuiuis eueniant prospera, omnia salutaria, uita, resurrectio, & charismata spiritus sancti: pręsertìm siquis ad illud, uti ad robustissimam se cōtulerit turrim (Siquidē arx fortissima nomē Domini) ipsumq; ut decet, in spū sancto supplex recoluerit, quippè qui non mō tutus erit ab hoste, sed & ab omni aduersitate. Nec tantū innumeris nitet miraculis, donis, & ad extrema tempora, imò & supernam patriam, spectantibus uaticinijs, quibus nedum mirū in modum fulget extrinsecus, sed & longè rutilātius in eorum cordibus: ut uerè ex filijs tenebrarum filij euaserint lucis, qua in medio nationis peruersę (Iudæorum scilicet) non secus ac luminaria luceant in mundo, verbum continentes uitæ, hoc est, euangelium ueræ immortalitatis, quod tū vita, tū lux est hominum, & maximè electorum Dei. Nec tantum nos eripuit de Aegypto, hoc est, peccatorum tenebris, sed oreo, ac Tyrannide

Psal.75. *fideles maxima notitia dei affecti.* *Ierem.31.* *Ioan.1.* *Malac.1.* *Phil.2.* *in christo omnia salutaria.* *Prou.18.* *1.cor.12.* *Eph.5.* *Phil.2.* *Ioan.1.*

Esa.25 de Sathanæ, reficiens nos præsenti peregrinatione, pane uitæ, & intellectus, & potãs aquis sapientiæ salutaris: introducturus tandem in cœlestem Ierusalem, & terram, patriamq; sanctorũ, in qua extinctis omnibus aduersariis, & lege data absolutissimæ libertatis, ac cõsumatæ beatitudinis: non modò illa euada mus ciuitas summè fœlix, sed & regnum, Deo imperscrutabili modo acceptum, quando nouissimo adueniente die, CHRI-
1.cor.15 STVS illud Deo resignabit, & patri, ut Apostolus docet.

Enarratio septimi membri, portionis suprascriptæ.

cap.4. *Quid ergo dicemus &c.* Cum præsenti instituerit portione, eam thematis absoluere partem, qua Dei iustitiam, accipiendam ac possidendam dixit, non ex operibus legis, sed ex fide in fidem: præter ea, quæ hactenus præstita sunt, ut rem suis numeris compleat, postremo hoc membro, illam nititur confirmare ex his, quæ in Abramo, in quo unicè gloriabatur Iudæi, compertissima sunt: ostendens illum iustificatum esse, non ex operibus, sed ex fide, quin & iustitiam antè circũcisionem na-
Gal.5. ctum, quæ totius legis est basis, ut aliàs apostolus docet. Orditur autem, quæstione proposita, præoccupans quæ possent ob iectare Iudæi. *Quid*, inquiens, *dicemus*, si nõ ex operibus, sed ex fide in fidem, iustificatur homo, *inuenisse*, quid apud Deum con sequutum esse, *Abraham*, siue mauis Abram, qui non modò co rám illo, extitit iustus, sed unicè charus, *patrem nostrum*, qui na tura sumus hebræi, *secundùm carnem*, carnis ex illo trahentes originem? Quid, inquàm, illum respondebimus inuenisse (planè quidem ac indubiè, ex operibus legis: in quibus adeò exti-
Gen.26 tit studiosus, ac sedulus, ut Dominus, illius attestatus sit filio, quòd assiduè obedierit uoci suæ, & ambulauerit in omnibus mandatis, & cœremonijs eius: & demùm quòd omnes leges, omniaque illius statuta, & præcepta, absoluerit) si iustitiam nõ nactus est coràm eo?

cõfirmat iustitiam, ex fide in fidẽ, ex Abramo.

seruauit Abrahã, oẽs cæremonias legis.

Cui & si ualuit satisfacere, asserens illis ex operibus, consequutum quidem, sed in posteris, terràm Chanaam, aut etiam, quòd illius ex semine, reipsa progigneretur Messias, in quo nõ modò benedicendæ erant Gentes, sed & ab ipso totus hęreditandus mundus: eo tamen dissimulato, sat ducit ostendere illũ

non iustificatum ex operibus legis, sed ex imputatione fidei, quod & præstat inferendo absurdum: *Si enim*, subdit, *Abraham ex operibus*, legis, *iustificatus est*, profectò, nõ nisi apud homines, iustificatus est, apud quos & gloriationem habet: quandóquidem eorum iudicio illustris & clarus esse potest, *sed apud Deum*, gloriationem iustificationis, *non habet*, apud quem, manet obscurus: quippè qui in tenebris manet peccatorum, & corruptione uetustatis uitæ, in quibus siquis manserit, caret, ut dictum est, gloria Dei. At hac in re, consulatur scriptura. *Quid enim*, illa, *dicit*? hoc profectò, quòd, *credidit Abraham Deo*. Non damno, sed constantissime probo, doctrinam Patrum, & maximè Augustini, discrimen retinentem, inter credere Deo, Deum, & in Deum, sed hebræorũ ritu, non renuo hæc aliquando cõfundi, & quòd hoc in loco unum sit dictu, credidit Deo, & in Deum: quin & genesis decimo quinto, unde sumptum est, præpositio est apposita, licet ablatiuo iuncta (quoniam in Deo, legitur) constat tamen nihil officere, si eo idiomate in auferendi, aut accusandi casu, aliquando loquamur: quare perindè erit, in Deo, & in Deum, ut exercitatis in ea lingua clarissimè liquet. Hæc ideò subnotamus, quia obscurum non est, sermonem in præsenti, fore de fide uiua, ac diuina charitate formata, quæ & operatur per dilectionem: quod & Apostolus exprimit, cum nõ longè post subijcit, quòd credenti in eum, qui iustificat impium, illius fides imputatur ad iustitiam, palàm docens, pmissum se nõ ponderare discrimen, sed unum de vtrisq; iudicium facere: *& reputatum*, rectius, imputatũ, quod & gratuitum non nihil includit, *est ei*, profectò à Deo, *ad iustitiam*, hoc est, meo iudicio, ad cumulum perfectionis & fœlicitatis.

credere deo deum, & in deũ, aliquãdo cõfundi.

Gal. 5.

ἐλογίσθη

Ad iustitiã imputari, quid hoc in loco.

Siquidem (si non fallor) non est mens apostoli, Abrahã tunc credentem Deo, ex impio redditum esse iustum: cum indubiè & antea Deo credidisset (nàm & fide, ut aliàs scribit apostolus, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatẽ) & propterea & iustus effectus esset: aliàs nec sibi apparuisset Deus, nec illum alloquutus esset, tàm amicè, aut pollicitus tàm ingentia: non illi Abraham erexisset altare, non mactasset uictimas, nec tàm eximiè benedictus esset à Melchisedeco. Et præter id, quòd & iustitia non rarò in scripturis, insignem exprimit perfectionem, & primitias repromissæ fœlicitatis: haud

heb. 12

gen. 12

gen. 14

Iustitia, insignem nonnunquã exprimit perfectionem.

obſcurum hunc loquendi ritum, literis diuinis non inſolitum, cum & de Phinees ſcriptum ſit, quòd zelante eo pro Deo, ac
Pſal.105. uirum mulieremq; perperàm in lupanari agentes, necante, illi ad iuſtitiam imputatum eſt: quin & Mathatias, nonne inquit, & Abramus in tentatione (profectò qua tentauit eum Deus,
1.mac.2. Gene. vigeſimo ſecundo capite) inuentus eſt fidelis, & ad iuſtitiam illi imputatum eſt? Nec ob id, Paulus deſerit inſtitutum, quo fide docet nos ab impietate recedere, ac iuſtitiam pariter ſubinduere: quandóquidem ſicut compertum eſt in operatione naturæ, quòd ex eiſmet rebus, quibus conſtat vnumquodq; ex eiſmet alitur, & uegetatur (nàm mixta aluntur, ac uegetantur ex mixtis) ità & oportunè compertum eſſe debet, in operatione gratiæ: & ob id, quòd ſicut in ea, fide cõſiſtimus, quæ per charitatem operatur, ità & eamet nutriamur, adoleſcamusq; noſtro adhibito ſtudio, meritoq; neceſſarium ſit: ergò ut alterum, alterum inferat neceſſe eſt. Ergo ſi fide de qua ſermo, ab impietate recedimus, & iuſtitiam ſuperinduimus: indubiè eamet fide amplius iniquitatem explodimus, paruuloſq; nunquã
Pſal.136 non ſuppululantes, ad petram collidimus, & in iuſtitia proficimus, ac locupletiores euadimus: ut quæ ſanctis fructibus grauida, nunquã ſe (occaſionem nacta) non exerit, ac mediis uirtutibus, donis, ac ſpiritus ſancti chariſmatibus, quibus fulcitur, locupletaturque, nunquã in frugem multam non erumpit, ſcaturitque: ut illi quidem, haud iniuria, uti radici, & uirtutibus ac muneribus aliis, uti proximis ramis (ut ità loqui liceat) omnis referendus ſit fructus, omnis auctio, ac iuſtitiæ locupletatio. Quare non diuertit Apoſtolus, ſed ſacramentum detegens, rem ſolidè ſtatuit: expreſſo, quod intentum ualida ratiocinatione infert, concluditque.

Qua fide ab impietate recedimus, ea & coràm deo in iuſtitia proficimus.

Sed eſtò, inquis, rem ſic exponas, palàm quòd frater Domini, Paulo eſt aduerſus, Abraham aſſerens, non iuſtificatum ex
Iaco. 2 fide, ſed operibus, dum obtulit immolandum Iſaac, eòq; pacto ſcripturam impletam eſſe: Credidit Abraham Deo, & illi ad iuſtitiam imputatum eſt. At ſi rem perſpicaciter diſcutis, Iacòbus Paulo non reclamat, ſed illuſtrat. Siquidem cum Paulus loquatur de fide, non inani, non ſterili, non ocioſa, ſed oportunis loco & tempore prodente, ac manifeſtante ſeſe, haud dubium, quòd opera, quæ comitantur eam, non intendit exclu-

conciliãtur Paulus & Iacobus.

dere. Quare & cum docet Abramum ex fide iustificatum, docet ea fide iustificatum, quæ oportunè exit in opus: ergò & ea de fide intellexit, qua Abramus, instante hora offerendi filium, in opus tàm præcelsum prorupit: ergo & iure ritèque, eo tempore, sicut Abrami fides, maximè reddita est illustris, maximèq; perfecta: itá & scriptura, quæ de ea loquitur, maximè est impleta, maximèq; absoluta. Quare nulla inter Apostolos offenditur discrepantia, nulla controuersia: præter id, quòd Paulus de operibus legis loquitur, ut fidei condistinctis, & Domini frater, de eisdem sermonem habet, ut fidei filiis, fructibusque: quæ constat minimè repugnare. Ergo & si fides Abrahæ, operibus cooperans bonis, cum Deo credidit promittenti semen, ad iustitiæ cumulum fecit, non modo, quia fides, sed & maximè, quia uiua, & operibus grauida: potissimum tamen iustitiam locuplètem reddidit, quando in tàm heroicū progressa est opus, quod iugulo unigenitum obtulit.

Aliter fit cōciliatio.

Pergit reddere adhuc illustrius, Abraham ex operibus non iustificatum, eo usus medio, quòd iustificatio, de qua sermo, non commensuratur merito, sed gratuita imputatione: & assumit assertionem nedum omnibus notam, sed & maximè probatam, quòd scilicet, *ei, qui operatur*, debetur merces, *eaque non imputatur illi, secundùm gratiam*, non gratuita imputatione, *sed secundùm debitum*, proculdubio, distributiuæ iustitiæ, quæ reddit omnibus, quæ sua sunt: & planè uis operis exigit: ut propria afficiatur mercede, uel iuxta condictum, ut in parabola uineæ, uel iuxta laborem, ut Paulus aliquando scribit, & propterea ut non afficiatur gratis, seu imputatione, sed iure, meritoque, idque commensuratione, ac æquissima lance. E diuerso autem, *ei qui non operatur*, & propterea cui iure non subscribitur merces, *credenti autem in eum, qui iustificat impium*, fide proculdubio uiua, operumque fœcunda, *reputatur*, uel (et rectius) imputatur, ascribitur, *fides eius*, à Deo, *ad iustitiam*, eo sensu quo supra.

Iustificatio de qua sermo, nō commensuratur merito.

Ius, quo operi reddenda est, merces.

Mat. 20.

1. cor. 3

Sed dicis: Nonnè & credere est opus? Est planè, sed Dei, ut Euangelista scripsit: nec ea communi ratione, qua omnia opera nostra, & sunt, & dicuntur opera Dei, ut Propheta testatur, sed et eo peculiari respectu, quo prę omnibus, uim captumq; transcendit humanum, ut non immeritò, uolenti credere, capti-

Ioan. 6

Esa. 26

credere quō opus est dei.

1.cor.10 captiuandus sit penitus intellectus, postergandum omne iudicium carnis, & contemnenda quæuis sapientia mundi. Et licet nemo credat, nisi uelit, nulli tamen dubium, neminem uelle efficaciter credere (de CHRISTI fide loquimur) nisi diuino præueniatur munere, quo ut uelit, inspiretur, iuuetur, suadeatur, sicut alibi locupletius diximus. Et quamquã hæc, cõmunia sunt multis operibus iustis, fidei tamen eò uberior est præuentio, eò urgentior inspiratio, quò opus est, & præstantius, & longè natura nostra superius: simpliciter congruens prædestinatis, quos Deus adoptauit, & in consortes suæ naturæ asciuit. *Nemo efficaciter credit, nisi diuino præuētus fauore.* Ad eph. scilicet. 2.Pet.1

Amplius: opus quod est credere, bifariàm intelligi potest, ad iustitiam apud Deum ascribi: vno modo, quia caret omnī meriti ratione, & hoc pacto, in præsentia non conceditur, quoniã nõ ẽ sine gratia & charitate DEI, quæ meriti uim includunt: alio modo, quia longe illi suprà meritũ retribuitur, & hoc ad mentem procedit Apostoli. Siquidem ea est fidelium operũ ratio, vt illis longe amplius imputetur, quàm operis meritique uis & natura requirit, vt quæ non præmiantur solo merito rei, sed iuxtà liberalitatem patris: qui non confert nobis, ut seruis, mercedem, sed ut filiis, cœlestem hæreditatem (Et quidem non solùm, credendo nanciscimur facultatem, ut filii DEI simus, sed vt re filii euadamus, ut aliàs apostolus dicit) Tale quidem est propositum, talis est deliberatio, decretum, definitio gratiæ, hoc est, beneuolentiæ Dei, ut uerba exprimunt, quæ interpres aliquis addidit: quæ etsi uera sunt, in textu tamen non sunt. *credere quo ad iustitiã imputatur coram deo.* *Præmiũ ultrà cõdignũ ex liberalitate patris.* Ioa.1 Gal.3

Confirmat & quod dixit, authoritate prophetæ: *Sicut*, inquit, *& Dauid dicit*, psalmo. 31. *Beatitudinẽ hominis esse, cui Deus acceptò fert*, seu imputat, idem enim est uerbum, quod suprà, *iustitiam*, nàm & illa, primitias continet fœlicitatis, *sine operibus legis*, cum de illis nullam mentionẽ faciat. Et subdit uerba Prophetæ: *Beati*, in primitijs sunt, *quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*. Et si multos hæc patiuntur interprætes, ritè tamen possunt hunc in modum exponi: Vt iniquitas, hoc loci, nomen sit sceleris, capitalisq; flagitii, quod iustificationem præcedit: & peccatũ, nomen sit leuioris delicti, uel culpæ (ut uocant) uenialis, quod & in iustificatis admittitur. Ergò sensus est, quòd in fœlicitate iustificati hominis, quæ ut diximus, primitias continet, primum remissæ, cõdonatæ, deletæq; *Iustitia fidei, primitias complectitur fœlicitatis.*

sunt omnes iniquitates (siquidem & prima iustificationis pars est remissio culpæ) & in baptismo quidem simpliciter, quoniã eo, nõ modo deletur offensa, sed pœna: in pœnitentia uerò nõ, cõmuni lege, simpliciter, quoniã etsi semper remittitur culpa, non rarò tamen superest pœnę reatus: deinde cõteguntur peccata, quãdòquidem licet iustificatus, in nouam transierit uitã, dũtamen in hoc uersatur agone, in multis offendit (nàm & iustus non semel cadit in die) quæ cum non sint letalia, facile oculis diuinis teguntur, tùm operibus charitatis, quibus inuigilant, quæ & multitudinem operit peccatorum, tùm fauore ac patrocinio CHRISTI, quem in dies induere satagunt, sub cuius umbra nil uideri potest obscœnum, nil sordidum, quod oculos cœlestis patris offendat. Et quamquàm in iustificatis relinquatur fomes, quamquàm antiquæ transgressionis deprę hendatur uestigium, quod frequẽtèr aliquid aduersus uitæ sanctitatem intentat, suggeritque: dum tamen non sit dolus in spiritu, ut Propheta subiicit, dummodo mente non cõsentiatur, sed Dei legi militetur, nihil efficit damnationis: propter quod sequitur. *Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatum*. Nàm compertum est in apostolo, fomitem appellari peccatum, illudq; non imputari existentibus in CHRISTO, qui non ambulant secundùm carnem, sed spiritum. Et interrogando subiungit. *Beatitudo ergò hæc*, de qua Dauid, quæ & inuenta est in Abraham, *in circumcisione*, & ob id, in legis obseruantia, *tantùm manet*, hæc non leguntur Græcis, *an in præputio*? En' interrogatio, quo scilicet in statu, Abramo cõtigerit. *Dicimus enim*, in quo est pondus, quòd, *Abrahæ fides, imputata est ad iustitiam: Quomodo ergò imputata est? in circumcisione, an in præputio*? Et quidem, *non in circumcisione, sed in præputio*, quoniam nondum fuerat circumcisus, cum Deo credidit, & ad iustitiam ei imputatum est.

At percunctaris. Si Abraham non est ex circuncisione iustificatus, cur ergò est circuncisus? Respondet. *Et signum*, quidem, *circumcisionis*. Si enim non fuisset signũ, non dixisset Deus Abramo, & posteris, erit signum pacti inter me & uos, *accepit*, & quidem mandante Deo, & tali interminatione, ut exterminaretur masculus, qui non fuerit circumcisus: tàmetsi non accepit ad iustificationem, sed iustitiæ repręsentationem, quip-

Expiatio quæ fit in baptismo, & quæ in pœnitentiæ sacramento.

In iustificatis, & si fomes aliquid semper effutiat, non nocet tamẽ sine cõsensu.

Abraham, cur circuncisus est.

Prou. 14

Prou. 10

1. Pet. 4

Rom. 13.

Eph. 4

Col. 3

Psal. 31.

Gen. 17

ibidem

pè qui eam accepit, ut, *signaculum iustitiæ fidei*, nàm circumcisio carnis, circumcisionem significat cordis, quæ non est manufacta, sed digito spiritus sancti completa: non in expoliationem corporis carnis, sed corporis peccatorum, in circumcisione CHRISTI, ut aliàs apostolus dicit: *quæ*, iustitia fidei, quæ
col. 3. expoliatio corporis peccatorum, *est*, facta, non in abscisione carnis, sed, *in præputio*, quoniam facta est, quando Deo credidit, & per hoc antequàm mandatum circumcisionis acceperit. Nec modò circumcisionem, in signum accepit iustitiæ fidei, sed & spiritualis paternitatis: propter quod, & ea in parte, illam accepit, quæ instrumentum est generationis, ex qua & illud erat propagãdum semen, in quo circumcidendi erant om-
Rom. 9 nes electi, qui & repromissionis sunt filij, circumcisione spirituali. Vndè & subdit. *Vt sit pater*, non carne, sed spiritu, non natura, sed imitatione, *omnium credentium*, hoc est, circumcisorum spiritualitèr. Et præputiatorum quidem, *per præputium*, (non enim circũcisioni spiritus, repugnat præputiatio carnis, cum & Abraham spiritualitèr circũcisus sit in præputio) *ut & illis*, Deo credentibus cum Abramo, ad iustitiam, *imputetur*, cum illo. Circumcisorum uerò secundùm carnem, dummodò circumcisi etiam sint, secundùm spiritum, sicut & dicit. Vt, *& pater sit*, etiam circũcisionis, sed, *his, qui non tantùm sunt ex circum*
Col. 2. *cisione*, in carne manufacta, *sed & qui sectantur*, omni studio, *ue*-
Ioan. 8 *stigia fidei*, nàm si filij Abrahæ estis, Abrahæ opera facite, *quæ est in præputio, patris nostri Abrahæ*, non carne, non natura, non lege, sed spiritu & imitatione.

Circumcisio in Abramo, signum spiritualis paternitatis.

Non enim per legem, promissio Abrahæ. Cũ enim credentes sint in Abrahæ filios repromissi, quoniam non filii carnis, sed pro-
cap. 9 missionis, in eius estimandi sunt semen, ut Paulus suo loco dicet: commodè confirmaturus paternitatem Abrahæ, ad promissionem ei factam, se confert, ut utraq; ex uno fonte dimanare conuincat. Dicit ergò, quòd promissio Abrahæ facta,
Gen. 26 *aut semini eius*, nàm & Isaac repetita fuit, *ut hæres esset mundi*, ad differentiã promissionis terræ Chanaan, nõ est facta uti adimplenda per legẽ, *sed per iustitiam fidei*, & per hoc nõ est adimplẽda, in carne dũtaxàt circũcisis, sed in oĩbus credentibus. Siquidem cum promissio mundi, facta Abrahæ, foret adimplenda in
Heb. 1. CHRISTO, in quo hæres factus est, cum oĩbus credentibus

Credentes, in Abrahæ filios repromissi.

Promissio mũdi, adimplenda per christum.

vniuersarum rerũ: quandóquidẽ hæreditatis capitis, nequeũt membra esse expertia, haud dubium, quòd non aliter illi congruit, quàm ut spectat ad CHRISTVM: ergò & eam ob rationem, qua & iustitiam eius per fidem adeptus est. *Si enim qui ex lege*, & non ex fide sunt, *hæredes*, mundi, *sunt*, hoc est, si ex lege esset conferenda hæreditas, profectò, *exinanita est fides*, non modò nostra, qua Deo credimus, ut quæ frustatur promissione, sed Dei:& de hac maximè loquitur, nec modo exinanita est Dei fides, qua facere habet, quod dixit, *sed*, &, *abolita est promissio*, qua suam fidem astrinxit. Et rationem affert. *Lex enim*, inquit, *operatur iram*, tùm quia propter trangressiones est posita, ut in illas animaduertat, tùm quia cum tale extiterit iugũ, quòd etiam Patres non potuerint illud perferre: necesse erat, ut Deum ad indignationem prouocaret, & ità quantùm ex ea fuit, ut à pollicitationibus illum auerteret. *Vbi enim non est lex*, non est, cõtrà non seruantes, succendẽdi occasio, quoniam ea non existente, *non est præuaricatio*, eius, non est, qui cõtraueniat mandatis, quæ nulla sunt lege præscripta.

Lex quo. dei operare tur iram.

gal. 3

Act. 15

Ideò ex fide. Si non ex lege: per locum à sufficienti diuisione, *ut secundùm gratiam, firma sit promissio, omni semini.* Lex Mosis cum sit lex operum, mercedẽ præstolatur ex debito, & quoniam nemo eam præstitit, haud dubium. quòd nequit firmiter præstolari: At fides, quæ innititur gratiæ (nouit enim Deum credentibus, sua pro liberalitate fauere, & iustitiam per beneficium CHRISTI gratuito impartire) constanter, firmiterq; quod Deus pollicitus est, expectare potest: quippè quod nõ pendet ex nobis, qui uti Luna mutamur, sed ex Deo, qui in sese, mutari non potest. *Non ei qui*, legendum est quod, semen enim refert, *ex lege est*, *solùm*, ut carnales Iudæi, *sed & ei qui*, legendum est quod, *ex fide est Abrahæ*, siue sit natura Iudæus, uel Græcus, *qui est pater omnium nostrum*, qui credimus, etiam si simus Gentes, sicut scriptum est Genesi. 17. *Quia patrem multarum Gentium posui te*: propter quod, & Deus qui hæc sibi locutus est, nomen ei permutauit, & uoluit ut ultrà non uocaretur Abram, sed Abraham, ut eò loci patet, *Antè Deum*, & si non coràm hominibus, *cui credidit*, & hæc sunt uerba apostoli, licet siquis legeret, credidisti, nil obstaret, ut essent uerba Dei. *Qui*, sua prępotenti uirtute, *uiuificat mortuos*, nõ solùm corpore, uţ de nonnullis legi-

fides innititur gratiæ.

Iac 27.

Abram commutatũ est nomen.

tur

tur tempore legis, & de pluribus tempore gratię: sed & spiritu, animaue, quod opus est non modò difficilius, sed maius quàm creatio cœli & terræ, dùmodo credant in eum: nàm omnis qui
Ioan. 11. credit in illum, & si mortuus fuerit, uiuet: uti Euangelium docet. *Et uocat ea quæ non sunt, tamquàm ea quæ sunt.* Siquidem nō
Actb. 10. est respectus personarū apud Deum, nec est distinctio coràm illo Iudęi & Græci.

Cum enim gentes forent natura peccatores, atheę, sine spe, sine promissione, à Deo uidebantur neglectę, & quasi nihil existimatæ, propter quod & præteritis seculis, illas dimisit ingre-
Actb. 14. di uias suas: contrà uerò Iudęi, ex lege uidebantur sancti, Deū agnoscentes, ac suis promissionibus gloriantes, illius pcipuè uidebantur curæ, & magnę apud illum existimationis: & tamen adueniente tempore gratię, sicut plebs, quę non uidebatur Dei, est facta plebs Dei, & quæ non fuerat misericordiam *Iudæi uidebantur sancti & gētes natura peccatores.*
infra. 10. consequuta, misericordiam est consequuta, ità & quę uidebatur esse nihil, posthabita nō est ei, que uidebatur esse aliquid: quandóquidem in CHRISTO, Deus non statuit, solùm sibi
Esa. 49. reconciliare Iudęos, sed mundum, non modo feces suscitare ex Israel, sed ex omni tribu, & natione, ut Deus nō modo Deus sit Iudęorū sed Gentium, ut Paulus in pcedentibus dixit. *Qui* Abraham, *contrà*, seu pręter, *spem*, naturæ, erat enim centenarius, & Sarę defecerāt muliebria, *credidit*, in illam se reiiciens, ac penitus se illi committens. *Vt fieret Pater multarum gentium*, non redditur, meo iudicio ratio, cur se diuinę pollicitationi commisit, sed effectus prestitæ fidei. Nam eo in spem, pręter spem credente, non immeritò factum est, ut reipsa, Pater euaderet multarum Gentium, *secundùm quod ei dictum est*, Gen. 15. ostenso sibi cœlo & stellis, *Sic erit semen tuum, planè innumerabile*, quod & explicatur subiunctis, quanquā non sint in codicibus gręcis, *sicut stellæ cœli, & arena maris. Et non est infirmatus in fide*, ex impossibilitate naturæ, *nec considerauit corpus suum emortuum*, hoc est effætū, inualidumq;, *cū iàm ferè centum esset annorum, &*, quod non minus urget, *emortuam uuluam Saræ*, non modo quia sterilis, sed quia anus: quandóquidē si fuisset iunior fœcundaq; mulier, res non foret adeò inopinata, cum & post prolem Saræ, eidem filii nati sint ex Cæthura. Et quanquā Abraham, filij *Abrahā multarū gentium pater.*
gen. 17. promissione audita, primùm uisus sit hęsitasse, utinā inquiens, *Abrahā hæsitauerit nec*

ne, in promissione Isaac. niuat Ismaël, ignorans an iuxtà uerborum sonũ, an potius iuxtà mysterium aliquod, foret recipienda promissio: postquàm tamen certior factus est, reuelante Deo, quòd uerè filium pareret Sara, constantissimè omni hæsitatione remota, persuasus est, ut hic Apostolus dicit.

In repromissione, græcè legitur, in promissione, *etiam Dei*, qua sibi est pollicitus semen, in quo omnes benedicerētur Gentes, *non hæsitauit diffidentia*, quando illum iussus est imolare, *sed confortatus est fide*, propter quod, et scriptum est, ꝙ ea in tentatione inuentus est fidelis, *Dans gloriam Deo*, qui sicut illum dederat, ità et subripere poterat, *plenissimè sciens, quòd quæcunq; Deus promisit, potens est & facere*, quin & arbitrans, quòd à morte excitaret eum, ut suæ pollicitationi maneret, sicut et ad Hebræos, exprimit. *Ideò*, non imeritò tàm eximium opus, *ei ad iustitiam imputatum est*, ut Iacobus, ac Mathatias attestati sunt. Et conuersus ad quos scribit, & per illos ad nos omnes, *Non est*, inquit, *scriptum tantùm, propter ipsum*, Abraham, *quòd illi imputatum est ad iustitiam, sed, &*, maximè, *propter nos*, qui illi promissi sumus ut filij, *q ibus & imputabitur, credentibus*, quidem, *in eum, qui IESVM CHRISTVM suscitauit à mortuis*, in qua re, maximè uersatur fides: quoniã CHRISTI resurrectione contempta, fides esset inanis, et euangelium prorsùs inutile, sicut aliàs apostolus docet. *Qui traditus est*, in mortẽ; tùm à patre (Propter scelus populi mei percussi eum) tùm à se (Holocaustomata pro peccatis non placuerunt tibi, tunc dixi, Ecce uenio) *propter delicta nostra*, expianda, abolenda, delenda, mulctanda, *& resurrexit*, excitatus, tùm à Patre (Hunc suscitauit Deus tertia die) tùm à se (Ego pono animam meam, & iterũ summo eã) *propter iustificationem nostram*. Finis mortis CHRISTI, abolitio est peccati, ut peccatum scilicet moriatur (nàm quòd mortuus est, peccato delendo mortuus est) finis resurrectionis eius, absolutio consumatioque est iustitiæ: quoniam si resurrexit CHRISTVS, resurgemus & nos, in qua resurrectione, nihil in nobis relinquetur, quod summæ non attestetur iustitię: quippè qui euademus iustitia Dei, coniuncti omni ex parte iustitiæ CHRISTI, qui & omnia erit in omnibus.

[Margin notes, left: cardo fidei resurrectio christi. — finis mortis christi abolitio est peccati, & finis resurrectionis absolutio est iustitiæ.]

[Margin notes, right: ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπαγγελίαν. — Ecc. 44 — cap. 11. — Iac. 2. — 1. Mac. 2. — 1. cor. 15. — Esa. 53. — Heb. 10. — Act. 2. — Ioan. 10. — 1 cor. 15. — 2. cor. 5]

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam) Vt non modo hęc nitamur intelligere, quod et Dæmones faciunt: sed opere adimplere, quod districtè exigetur à nobis. Siquidem illa scripta non sunt propter Abraham, sed scripta sunt propter nos: ut imitantes fidē eius, iustitiam assequamur cum illo. Ergò ut credamus cū Abramo, nobis credendum est firmitèr, quoniam ità credidit, q non est infirmatus in fide: credendum est confidentèr, quoniā ità credidit, ut diffidentia non hæsitaret, haud inscius, quòd hæsitans dissimilis non est fluctui maris, qui facilè uento mouetur ac circunfertur, ut accidit minus roboratis in fide, qui non secus ac paruuli fluctuantes impellūtur quouis flatu doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia, credendum est Deo, nos nostraque committendo manibus eius, optimè persuasi quòd illi est cura de nobis, & ea cura, ut nec capillus, sine fruge cadat, de capite, & quicquid agimus patimuruè, & electis maximè, in successum cedat. Nec modo credendum est Deo, sed in Deum, affectu actibusque tendentes semper in eum: ut omnibus suæ maiestati dicatis, ipsa re testemur, non solùm quòd in ipso uiuimus, mouemur, & sumus, sed & quòd nihil possidemus nostri, non ignari quòd nos plusq̄ nos, illi debemus, et CHRISTO: cui & iure nos tradidit, qui tanto impendio nos redemit. Ergò si filij sumus Abrahæ, fidem æmulemur Abrahæ, ut ad hæreditatem totius mūdi, admittamur cum eo, illius effecti membra et corpus, cui Pater cuncta dedit in manu, & hæredem uniuersorum instituit, ut omnibus eius bonis potiamur in eo, cui sempiternus honor & gloria.

Quō credendum nobis, ut credamus cū Abramo.

iac. 1. *ephe. 4* *1. pet. 5* *Luc. 21.* *Rom. 8* *Act. 17* *ioan. 17* *ioan. 8* *ioan. 3* *heb. 1.*

credendum non solum deo, sed in deum.

Obseruandū ex particula (Signaculum iustitiæ fidei) Quòd cùm circuncisio, iure cedat baptismo, non ritu, sed significatione, idque ut umbra corpori, & figura ueritati: haud dubium, & ipsum in renatis, fidei denotare iustitiam, sed eò perspicacius, quò exactius & excellentius. Qua de re, & si plura utrorumque sint simbola (ut quòd illa cultro agebatur lapideo, hic Dei uerbo, quod est gladius anceps, per ministerium CHRISTI (nā ipse est, qui baptizat) qui spiritualis est petra: illa absoluebatur octaua natiuitatis, hic postremum sortitur effectum, octa-

Exo. 4 *Iosue. 5* *heb. 4* *ioan 1* *1. co. 10.* *Luc. 1* *phil. 3*

collatio circuncisionis et baptismi.

ua resurrectionis: illa professio erat legis mosaicæ, hic euangelicę: illa familię ascribebat Abrami, hic domesticis Dei: In summa: de illa scriptum est, masculum incircuncisum, exterminandum de populo suo, de hoc inuulgatum est, qui renatus non fuerit per baptismum secludendum a regno cœlesti. Vt tamen rem attinet, eò præstantius, baptismus character dicitur iustitię fidei, quò & ambas illius exprimit partes, et quæ est circuncisioni communis, denotat locupletius. Ambas, inquā, exprimit partes, quoniam & expiationem continet peccatorum, & nouitatem complectitur uitæ: illam in submersione aquæ, hanc in emersione ab ea (nàm in CHRISTI submergimur mortem, & in nouam cum illo emergimur uitam, sepelimur enim in baptismo cum eo, non ut maneamus sepulti, sed ut excitati, indeq; emersi in uitæ nouitate proficiscamur cum eo) sed, ut communem significationem sequar, palàm est, circūcisione, concupiscentiæ denotari præcisio, at baptismo illius mortificatio: illa corpus minuitur peccatorum, hoc omnia excutiuntur peccata: illa utcumque prospicitur generationi carnis, hoc regeneratur homo in spiritu: illa utcumque renunciatur Adæ, hoc crucifigitur uetus homo: illa subscribitur CHRISTO uenturo, hoc CHRISTVS induitur mortuus, & resuscitatus: denique illa iustitiæ fidei erat tātum signaculum, hic est etiam conferens instrumentum. Ergò baptismo donati, agnoscamus nos mortuos esse peccato, ut nitamur ne ultrà uiuamus in eo: agnoscamus nos resuscitatos cum CHRISTO, ut uitam resuscitatorum sectemur, assiduè statuentes præ oculis, quòd politia nostra in cœlis est, ad quā iugiter suspiremus, & postergantes quæ retrò sunt, ad brauium supernæ feramur uocationis, ut quò ingressus est caput, tandem ingrediantur & membra.

Phil. 3. Gal. 5. Gen. 17. ibidem. Ioan. 3. Rom. 6. Col. 2. Rom. 6. Phil. 3.

Baptismus, longe præclarius iustitiæ signū circuncisione.

Baptismo initi, peccato sunt mortui.

Obseruandum ex particula (Vt secundum gratiam firma sit promissio) Quòd etsi quæ Deus simpliciter pollicetur, indubitantèr expectanda sunt: etsi ad ea pro uirili contēdendum est, illa tamen ex spe, prēter spem requirēda sunt: cum & ad ea aspirandum sit, spe diuinæ gratiæ, & nō ex spe operationis nostræ. Non eo quidem pacto, ut cōcipiamus spem fidelium abijcere, uel contemnere opera nostra, non ut statuamus illis ut decet, nos inniti non posse, sed quia cum nos fugiat, an sint in gratia

Fidelium spes, sancta non abijcit opera.

Dei

Dei, & per hoc an pollicitationis capacia: ne tandem arundini innitamur inani, tutius satiusq; est, illis minimum attribuere, memores facti, quòd non solùm non sunt condignę passiones huius temporis, & quòd omnia facientes serui sumus inutiles, sed et ꝙ qui existimat se esse aliquid, cum nihil sit, ipse se seducit, et quòd siquid est, totum gratia Dei est. Et cum periculo contrectemus, quàm simus imbecilles, instabiles, & nunquā eodem consistentes animo, haud obscurum, quòd ex gratia ea potissimum expectanda sunt: si certò indubieq; nobis expectāda sunt. Ergò optimum est, gratia stabilire cor, optimum in illa cōfidere, inde pendere, tàm etsi omni studio uigilandum, ne frustrà offeratur nobis, aut in uacuum recipiatur à nobis, sicut alibi Apostolus monet.

Rom. 8 · Luc. 17 · Gal. 6 · 1. co. 15 · Heb. 13 · 2. cor. 6

periculo, nostrâ experimur imbecillitatem.

Secunda portio, prioris partis Epistolæ: quæ etsi duobus dissecta est membris, utrumque tamen, certis est subdistinctum articulis, ut suo loco patet.

CAP. V.

Iustificati ergò ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, per quem habemus accessum, per fidem, in gratiam istam, in qua stamus. Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

Primū membrū, & Primus articulus. secūdus articulus.

Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio uerò spem, spes aūt non confundit, quia charitas Dei, diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Vt quid enim CHRISTVS, cum adhuc infirmi essemus, secundùm tempus pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur, nàm pro bono forsàn quis audeat mori. Commēdat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cū adhuc peccatores essemus, secundùm tempus CHRISTVS pro nobis mortuus est. Multò igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem filij eius, multò magis reconciliati, salui erimus in uita ipsius.

Tertius articulus.

Non solùm autem, sed & gloriamur in Deo, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM: per quem nunc reconciliationē accepimus.

Quartus articulus.

Propterea sicut per unum hominem, peccatum in mundum intrauit et per peccatum mors, & ità in omnes homines mors pertransijt, in quo

Secundum membrum;

& Primus articulus. omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos, qui non peccauerunt, in similitudinem praeuaricationis Adae, qui est forma futuri. Sed non sicut delictum ità & domum. Si enim unius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei, et domum, in gratia unius hominis IESV CHRISTI, in plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ità & donum. Nam iudicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Si enim unius delicto mors regnauit per unum, multò magis abundantiam gratiae, & donationis, & iustitiae accipientes, in uita regnabunt per IESVM CHRISTVM. Igitur sicut per unius delictũ in omnes homines in condemnationem, sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ità & per unius hominis obeditionem iusti constituẽtur multi. Lex autem subintrauit ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia, ut sicut regnauit peccatum in mortem, ità et gratia regnet per iustitiam in uitam aeternam, per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum.

Secundus articulus. Quid ergò dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo? An ignoratis fratres, quia quicũque baptizati sumus in CHRISTO IESV, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo CHRISTVS surrexit à mortuis per gloriam patris, ità et nos in nouitate uitae ambulemus. Si enim cõplantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Hoc sciẽtes quia uetus hõ noster simul crucifixus ẽ, ut destruatur corpus peccati, ut ultrà non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à paccato. Si autem mortui sumus cum CHRISTO credimus quia simul etiã uiuemus cum eo, scientes quòd CHRISTVS resurgens à mortuis iàm non moritur, mors illi ultrà non dominabitur? Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quòd autem uiuit, uiuit Deo. Ità & uos mortuos existimate esse peccato, uiuentes autẽ Deo in CHRITO IESV. Non ergò regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius. Sed neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos Deo tamquã ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiae Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Cap. 6.

Tertius articulus. Quid ergò? Peccabimus quoniam non sumus sub lege; sed sub gra-

tiæ? Absit. An nescitis quoniam cui exhibetis uos seruos ad obediendũ, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? Gratias autẽ Deo, ꝙ fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde, in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Humanum dico propter infirmitatem carnis uestræ. Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ità & nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergò fructũ habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nàm finis illorum mors est. Nunc uero liberati à peccato, serui autem facti Deo habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerò uitam æternam. Stipendia peccati mors, gratia autem uita æterna in CHRISTO IESV Domino nostro.

Cap 7. *An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homines dominatur, quanto tempore uiuit? Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi: Si autem mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri, ut nõ sit adultera, si fuerit cum alio uiro. Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi, per corpus CHRISTI, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, que per legem erant, operabãtur in membris nostris, ut fructificarent morti: nunc autẽ soluti à lege mortis, in qua detinebamur, ità ut seruiamus in nouitate spiritus & nõ in uetustate literæ. Quid ergò dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum nõ cognoui nisi per legem. Nã concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem uiuebam sine lege aliquando: sed cum uenisset mandatum, peccatum reuixit. Egò autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem. Nàm peccatũ, occasione accepta per mandatũ, seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum, & bonum.* Quartus articulus.

Quod ergò bonum, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatũ est mihi mortem, ut fiat suprà modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, Quintus articulus.

illud facio, consentiens legi, quoniã bona est. Nunc autem iàm non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim, quòd non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam uelle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iàm non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem, uolenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei, secundùm interiorem hominem, uideo autem aliam legem in mẽbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei, per IESVM CHRISTVM, Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.

sextus articulus. *Nihil ergò nunc dãnationis est his, qui sunt in CHRISTO IESV, qui non secundùm carnem ambulat. Lex enim spiritus uitæ, in CHRISTO IESV, liberauit me à lege peccati & mortis. Nàm quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens, in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed spiritum. Qui enim in carne sunt, quæ carnis sunt sapiunt, qui uerò secundùm spũm sunt, quæ sunt spiritus sentiunt. Nàm prudentia carnis, mors est, prudentia autem spiritus, uita & pax. Quoniam sapientia carnis nimica est Deo, legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne nõ estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in uobis, siquis autem spiritum CHRISTI non habet, his non est eius: si autẽ CHRISTVS in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus uerò uiuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius, qui suscitauit IESVM à mortuis, habitat in uobis, qui suscitauit IESVM CHRISTVM à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum eius in uobis.* CAP. VIII.

septimus articulus. *Ergò fratres debitores sumus non carni, vt secundùm carnem uiuamus. Si enim secundùm carnem uixeritis moriemini: Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis iuuetis. Quicumq; enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis, iterùm in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, qui sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ*

CHRI-

CHRISTI, Si tamen cōpatimur, ut & cōglorificemus. Existimo enim ꝙ nō sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Nā expectatio creaturæ, reuelationē filiorū Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed ꝑ eū, qui subiecit eam in spe, quia & ipsa liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim, quia omnis creatura ingemiscit & parturit, usq; adhuc. Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intrà nos gemimus adoptionē filiorū Dei: expectantes redēptionē corporis nostri. Spe.n. salui facti sumus. Spes aūt, quæ uidetur, nō est spes, Nā quod uidet quis, quid sperat? Si aūt quod non uidemus speramus, per patientiā expectamus. Similiter aūt, et spiritus adiuuat, in firmitatem nostram. Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus. Qui autē scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secūdùm Deū postulat pro sanctis.

Scimus autem quoniam diligentibus Deū omnia cooperātur in bonū, iis qui secundū propositū, vocati sunt sancti. Nām quos præsciuit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipsi primogenitus in multis fratribus. Quos aūt prædestinauit, hos & vocauit: et quos vocauit, hos et iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergò dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contrà nos? Qui ēt proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: Quomodo nō ēt cū illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus ē qui iustificat: quis est, qui condemnet? CHRISTVS IESVS qui mortuus est, imò qui et resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis? Quis ergo nos separabit à Charitate CHRISTI? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persequutio? an gladius? sicut scriptum est. Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque uirtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in CHRISTO IESV, Domino nostro. *Octauus articulus.*

Cum iustificatio, duas ut sæpè diximus, complectatur partes: nimirùm exclusionem peccati, et nouitatem vitæ: iure quidem apostolus, eā tractaturus Thematis portionem, quę euangelium, potestatē cuiuis credentium, asserit in salutē, utroq; ex *duo in iustificatione cōtenta.*

M

capite rem ipsam digerit: utrinq; docens uim roburq; iustificatis præstari, ut illo ualeant, tùm ardenter ad salutem æternam contendere, tùm aduersus peccati tyrannidẽ se constanter opponere. Ergò primũ id muneris affert, quo donantur ex parte nouitatis uitæ, quod si non fallor, nõnulla est portio, ac cœlestis fœlicitatis participatio, qua iustificati in pace potiũtur interna, quæ & gloriari facit in spe gloriæ Dei, quin, & in pressuris, & afflictionibus huius uitæ, & tandem in Deo, & quidem ut Deo, hoc est, vt bonorũ omnium pelago, ac oceano liberalissimo effluentissimoq;. Deindè & donum subiicit diuinæ gratiæ, ac beneficij CHRISTI, exuberans eòusq; in eis, ut illius ui, robore, facultate, strenuè militare ualeant, ac præualere, nedũ contra peccatũ, quod Prothoplastes inuhexit, & singuli origine carnis contrahimus, ac illius pestilentes fructus, ac scaturigines, quas suàpte natura passim effutire non desinit, illasque cõprimere, uel cõpescere: sed & cõtra vim eius, & robur, ac mõstrorũ suorũ vbertatẽ, in quàm ꝓrupit adueniẽte lege: quippè quod inde nactum occasionem, studio apparendi peccatum, suamq; ostentandi pestem, longè factum est insolentius, longe detestabilius: et præter hæc, uim & facultatem illos eximendi à lege, nec solùm Mosis, sed peccati, ut textum prosequẽtibus liquet. Quare & si hæc portio, duobus dissecatur membris, utrumq; tamen pluribus subdistingui potest articulis: & posterius maximè, non solùm, quia diffusius, sed quia cõgerit quod suàpte natura, est discretius. De quo suo loco.

Nouitas uitæ portio cœlestis hæreditatis.

vis diuinæ gratiæ, & beneficii christi.

exemptio à lege Mosis, & peccati.

Enarratio primi membri portionis suprascriptæ.

Iustificati igitur ex fide, &c. Iustificatorũ salutem, qua præsenti potiuntur exilio, in dono exprimit internæ pacis, & triplici gloriatione. Quare siquem delectat exacta distinctio, haud ineptè, quattuor articulos colliget, sed id sibi relinquo. Dicit ergò Paulus quòd ritè, iustificati ex fide, profectò se reiiciente in fidem, & operante per dilectionem, ut ex præmissis constanter infertur, quales erãt apostoli, & sunt omnia mẽbra CHRISTI, pace potiuntur ad Deum. Verũ loquitur in persona prima, ut & se comprehendat cum eis, propter quod dicit, *pacem*, internã scilicet, quæ indubiè illius fœlicitatis est portio, in qua

CAP. V.

distinctio primi membri.

donũ internæ pacis.

Psal 147.

phil. 4 fines constituti sunt pax, de qua, & scriptum est, quòd superat
Psal. 4. omnem sensum : et Dauid, in pace in idipsum, dormiam, & requiescam, *habeamus*, parui refert, siquis legat, habemus, nisi quod posterius, donũ exprimit præsentaneũ, & prius, cõsistentiam, ac perseuerandi studium: ut perinde sit, ac conseruemus, potiamur, fruamur, augeamus, *ad Deum*, ad quem unicè debemus attendere, cuncta dirigere, ac consecrare, *per IESVM CHRISTVM*, sine quo nihil ei placet, nihil est acceptum. Prę ter id, quòd si legis, habemus, haud dubium, ꝙ ipse nedũ mediator existit diuinæ pacis, qui in sanguine omnia reconciliauit Deo, pacificatis, quæ in cœlis, & quæ super terram sunt, qui & pax nostra est, nõ modo apud Deum, sed homines, quippè qui fecit utraq; unum : sed & internæ pacis largitor, nimirũ qui est homo cordis, & per fidem requiescit in corde, & palàm, quòd in pace est locus eius, & in Syon habitatio eius. *christus, & mediator, et largitor internæ pacis.*

col. 1. Eph. 2. 1. Pet. 3. Eph. 3. Psal. 75

Per quem habemus accessum, uel aditum, *per fidem*, proficiscẽtem per dilectionem, non solùm ad Deum (siquidem nemo venit ad patrem nisi per me: et ego sũ uia : ego sum ostium) sed &, *in gratiam istam*, tàm eximiã, tàm insignẽ: nempè euangelicã, salutarem, cuius ipse author est. Nã lex quidem per Mosen data est, sed gratia & ueritas, per IESVM CHRISTVM facta est. At si legis, habuimus, quẽadmodũ Gręci, de iàm iustificatis est sermo, tàmetsi p̃sens magis arridet: nõ modo, quia & qui iustificàtur, cõplectitur, sed & quia ĩnnuitur, ꝙ si nostra eueniret ignauia, quãdóq; nos à gratia, de qua sermo, decidere, nõ destitui nos mediatore, aduocato, pontifice, per quẽ rursum parat̃ accessus, aditusq;, ut regrediamur in eam : id quod, & Dilectus adhortatus est: hæc (inquiẽs) scribo uobis, ut nõ peccetis, & siquis peccauerit, aduocatum apud Deum habemus IESVM CHRISTVM iustũ, qui propitiatio est pro peccatis nostris, nec mõ pro nostris, sed & ꝓ totius mũdi: *In qua stamus*, optima est allusio, quippè qui in gratia tantũ cõsistimus, & in qualibet alia re nutamus, & nunq̃ ĩmobiles ꝑmanemus: Pręter id, ꝙ stare, hoc in loco, est nedũ cõsistere, sed prõpto, ac cõstãti animo paratũ esse aduersa ꝑferre, & ꝓ illius tuitiõe, cũ opus est, morti ẽt se obiicere. Qđ si legeris, ἑστήκαμεν, stetimus, vt gręci codiceshabẽt, Paulus & se & apostolos alios, quin & scõs oẽs, q̃ magnis sunt affecti p̃ssuris, & tamẽ perseuerarũt, eo verbo cõplexus est. *siquis destituitur gratia, non destituitur mediatore, per quem reuocetur ad gratiam.*

προσαγωγὴν Ioa. 10 & 14. Ioa. 1. 1. Ioa. 2.

Spes humana euanida *Et gloriamur*, non quidem in ſpe fluxæ, euanidæq; gloriæ hominũ, quãdóquidem omnis caro fœnum, & omnis gloria eius uti flos agri, aut inſtabilis, aut ſeductricis fauoris, blandientis mundi, quippè qui tranſit, & frequenter nos decipit, ſed, *in ſpe gloriæ, filiorum Dei*, cuius in dono internæ pacis, arrhabonem accepimus, geſtientes in Domino cum Euãgeliſta: nunc filij Dei ſumus, ſed nondũ apparet quod erimus. Quòd ſi abundare placet particulam, filiorum, uti græcis abundat, ſenſus non minus eſt perſpicax, explicans quòd una, eademque eſt, gloria Dei, & electorum eius: quod non modo Ioãnes docet (cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quippè qui uidebimus eum ſicuti eſt) ſed & Paulus tradit: nõ ſolùm aſſerens, ꝙ cognoſcemus illum, ſicut & cogniti ſumus, ſed & quia omnia erit in omnibus. Non ſolũ auté, in ſpe gloriamur, gloriæ Dei, ſed *& gloriamur, in tribulationibus*, afflictionibus, & ærũnis, dum corpus agimus huius mortis, quod proprium electorum eſt: non ſolùm quia promptius abſtinẽt ab illecebris carnis, ac ut ſibi crucifixum ducunt hoc ſæculum: nõ ſolũ, quia fœlicius mortificant ueterem hominẽ, & excutiunt legẽ peccati: ſed quia ſunt maximè perſuaſi, *ſcientes*, non opinantes, non blandientes ſibi, ſed callẽtes, remq; indubiè contrectantes, ſcientia, ac cõſtanti perſuaſione, non hominũ, ſed ſanctorũ, de qua latius ad Ephesios, *quoniam*, rectius, ꝙ, *tribulatio*, afflictio, ęrumna, *patientiam*, non indignationem, querelam, blaſphemiam (quod eſt propriũ reprobris) ſed tolerantiam, æquanimitatem, *operatur*. Siquidem tribulationes non ſunt electis inflictæ, ut obſint, ſed proſint, ut exerceant, nõ ut perturbẽt. Quòd ſi aliquibus, ad tẽpus euenit ſecus, id non proficiſcitur ex tribulatione, quæ à Deo ordinata erat ad lucrum, ſed ex minori circũſpectione: quãdóquidem cõpertisſimũ eſt, neminé lædi niſi à ſe, ut & probè Cryſoſtomus docet.

Esa. 40. · 1. Ioan. 2. · 1. cor. 8 · 1. Ioan. 3. · ibidem. · 1. cor. 13. & 15.

Electorum eſt, in afflictionibus gloriari. · Afflictiões, in frugẽ cedũt electis. · Gal. 6.

Patientia autem probationem, tũ noſtræ fidei, quæ non ſecus in agone rutilat, ac aurũ in fornace, tũ roboris, & electorũ cõſtãtiæ: dũ nõ reformidant cõcilia, nõ tribunalia, ſed gaudent pro CHRISTI nomine cõtumelias pati. *Probatio verò ſpem*, ꝙ nõ ſunt reprobi, ꝙ in ſortẽ ſunt acciti ſanctorũ, ꝙ translati in regnũ filij dilectionis Dei, & per hoc ualide in ſpem erigũtur fœlicitatis patriæ: unde & ſcriptũ eſt. Beatus uir, qui ſuffert tentationem, quoniã cum probatus fuerit, accipiet coronã uitę.

Acto. 5. · probatio, quam operetur ſpem. · Eph. 2. · Col. 1. · Iac. 1

Et

Rom.8 Et illud. Si compatimur, & corregnabimus. Et per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei. *Spes autem non confundit*, siue pudefacit, idq; non quatenùs ex nobis (ut ex nobis proficisci ualet) sed quatenùs in nobis ex gratuito proficiscitur munere Dei, uel ex bona ardentiq; erga nos, illius uoluntate: propter quod subdit. *Quia charitas Dei diffusa*, seu mauis effusa, *est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Si de dono intelligis, quo Deum diligimus, palā quòd et illud est effusum in cordibus nostris, quoniam per spiritum sanctum, qui liberalissimus est, datus est nobis tùm in baptismo, tùm in confirmatione: non solùm quia cum illo in nos proficiscitur charitas, sed & quia primus illius ponitur fructus, Galatarum quinto. Quo plane dono dignati, spes nostra redditur constans, nulloque nos, illo corda non deserente, pudore afficiens. Si de bona ardentique Dei uoluntate, quæ ubertim effundit, sicut et ampliter suis in muneribus, nostris in cordibus demonstratur, per spiritum sanctum, qui datus est nobis: profectò ad regenerandum Deo, ad persuadendum quæ sunt chatolicæ fidei, ad præbendum robur in aduersis, ad suspirandum gemitibus inenarrabilibus: in summa, ad contestandum spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, & clamādum ac geminandum in cordibus, Abba Pater: haud obscurum quòd tot charismatibus redditi locupletes, profectò non ualemus hac ex parte sperantes, ac præstolantes quę Deus parauit electis, quauis ratione confundi, sed immensa erga nos charitate certiores facti, unicè ex illa non pendere; quod (ni fallor) intendebat Apostolus.

Acto.14. ἐ καταισχύνει. ἐκκέχυται. Spes cur nō confundit. Charitas, primus spiritus sancti fructus. Rom.8 Diuinæ ergà nos dilectionis uis.

Vt quid enim, aliam cumulat rationem, sed ex eadem radice. Vt quid (inquit) hoc est, quorsū, quauè de causa, *CHRISTVS*, qui est sapientia Dei, nihil tentans temerè, nihil operans frustra, *cum adhuc essemus*, tā etsi forsàn minus quàm par fuit, ponderaretur à multis, *infirmi*, ea infirmitate pro qua & gemebat Propheta, Sana animam meā quoniam peccaui tibi. Et alius. Sana me Domine & sanabor, saluum me fac, & saluus ero. Et tempus mundi exprimitur, ante CHRISTI mortem, quo nō solùm peccato depribebamur originis, quo nō modo eramus inualidi ad opera bona, & accepta Deo: uerum & percusi, & uulnerati, multiplici uulnere, & uelut semiuiui relicti, sed &

infirmitas, à qua per christum sanati sumus. Psal.40 Iere.17. Luc.20.

operis mali,in quod impingebamus paſsim,& quouis momē-to,& per hoc uarijs ꝑgrauati morbis, & continuis letalibusq; æſtuantes febribus, *ſecundùm tempus*, planè definitum à patre, cui ſubeſt tempora diſtribuere, & cuius negocio ſuā oportunitatem definire. *Pro impijs*, Et ſi obuium eſt literis ſacris,impium contrapoſitum iuſto,ut plura congeſsimus ad Epheſios: nō tamen prorſus eſt inſolitū,ut impietas pro illo ſumatur flagitio,quo proximè in cœleſtem patrem cōmittimus, non modo ei debitum non impēdentes honorem,ſed illius floccipendentes maieſtatem,quaſi nihil curemus de eo:quin & quod illi ſoli debetur honoris gloriæq;, non rarò tribuimus creaturis, ac etiā quadrupedibus,reptilibus, ac īmūdiſsimis animalibus. Ergò non iniuria impius,quilibet eſt infidelis, ac idololatra, quo nil abominabilius DEO: et tali pacto(ni fallor)impius hoc loci accipit, *mortuus eſt*? & morte adeò execrabili?quippè qui eſt in ligno ſuſpenſus, & execratio eſt omnis, qui pendet in ligno. Vt quid,inquit(ut uim colligā rationis) mortem, & tàm probroſam paſſus eſt CHRISTVS,nobis adhuc exiſtentibus impiis:niſi ad robur ſpei in iuſtificatis,ut ſcilicet per illius mortis efficaciam,præſtolantes ſalutem,nullo afficiantur pudore, nulla deiectione animi, qui nunc ſperantes proſequuntur opprobriis? Et ut ratio reddatur illuſtrior, imò & urgentior,ſubiicit. *Vix enim.* Siquidem res eſt ardua,& per hoc rara & inſolita, *pro iuſto*, nō ſatis mihi probatur,iuſtum,hic eſſe neutrum, ut perindè ſit ac res iuſta,denotetq; rarò contingere,ut pro re iuſta moriatur quis,ità legunt Greci: ſed placet iuſtum ſummi pro homine,recto quidē ac probo, qui & reddit ſingulis quod ſuum eſt. Cuius rei ueritas,tùm eſt comperta,tùm paſsim periculo comprobata. At, *pro bono*, quod quóq; maſculinè recipio,& addit iuſto,meo iudicio,eſſe benignū,munificū,liberalem, propenſe impartientem propria, ac ſtudentem quēlibet afficere beneficio, *forsàn quis audet*, ſic legitur græcè,ex animi ingenuitate,uel gratitudine, *mori*, hoc eſt,mortem non declinare,ſed ſi opus ſit,illā perferre: & tamen(ni fallor)nec obuius erit,nec frequens,qui eam generoſitatem ſubeat.

[Margin: *impietas quō hoc loci accepta.* — *eccl. 8.* — *1. thi. 1.* — *deu. 21. gal. 3* — *vis totius colligitur rationis.* — *Iuſtus, & bonus, quid hoc in loco.* — *τολμᾷ.*]

At quid tandem?Hoc inquā, *commendat in nobis Deus,charitatem ſuam.* Hinc liquet unum utriusq; rationis fundamentum. Et prior quidē, ex charitate Dei procedit, erga nos,ſed penès

[Margin: *diſcrimen præmiſſarū proximè rationum.*]

intima dona, quæ largitur iustificatis: posterior uerò, quam & prosequimur, ex eadem ergà nos trahitur dilectione, sed penes illud indicibile beneficium, quo in mortē filium tradidit. Quod ut exaggeret, ac penitus pensitetur, in eo uim facit: q & datus & mortuus est, cum illius essemus hostes. Siquidē impii, sunt inimici Deo: quippè qui, quantùm ex illis est, nedum ipsi uidentur insidiari, sed ut ualent nituntur offendere. Ergò potissimùm, suam in nos charitatem cōmendat Deus, illam in eo illustrissimam, ac affluentissimam reddens, *quoniam cum adhuc peccatores essemus*, quos uocauerat impios, uocat non iniuria peccatores, nimirum qui publicè perfrictaq; fronte, impia admittebant: ità quidem & peccatores dicti sunt in scripturis, ut illud. Hic peccatores recipit, & manducat cum illis: & mulier, quæ Dominum vnxit vnguento, eadem ratione, dicebatur peccatrix: & Gentes, quia absq; freno legis, & timoris diuini idololatrabant, in apertoq; perpetrabant scelera, Iudæorum supercilio, dicti sunt peccatores: Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores, *secundùm tempus*, non repetitur hoc Græcis, *CHRISTVS pro nobis mortuus est*, sequitur, & quidem ualidè, quòd, *multò magis, nunc iustificati*, & per hoc, ultra non existentes impii, hostes, & peccatores, *salui erimus*, spes enim, de qua sermo, salutis est spes, qua & in primitiis salui facti sumus, *ab ira*, damnationis extremæ, *per ipsum*. Et argumentum à minori procedit, ut dicunt, ad maius, ut ex seipso liquet. Quod & mox repetit, non modo ut cognoscatur illustrius, sed ut reddatur efficacius, collatione facta mortis & uitæ. *Si enim*, inquit, *cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem filij eius, multò magis reconciliati, salui erimus in uita ipsius.* Si enim CHRISTI mors, tantæ fuit virtutis, ut nos reconciliaret DEO: profectò, & illius uita non minoris erit efficaciæ, ut saluemur ab eo.

Peccatores, qui sint in scripturis.

Luc. 17. & 7

Gal. 2.

spes, salutis est spes.

Non solùm autem iustificati, in spe gloriamur gloriæ Dei, & præssuris præsentis exilii, sed, *& gloriamur in Deo*, sine dubio, ut in Deo, & per hoc ut bonorum omnium cornucopiæ. Quem non solùm uti Deum agnoscimus, sed uti Deo potimur fruimurq;, & maximè in dono internæ pacis, & gloriatione, quam diximus, gustantes quidem, et si ex parte, quàm suauis est Dominus, & quàm fœlix uir, qui sperat in eo: uberius gustaturi cum apparebit quod erimus. Scriptū est enim: Satiabor cum

Quid gloriari in deo, ut in deo.

Psal. 33. 1. 104. 3. Psal. 16.

apparuerit gloria tua. Nec dubitamus noſtrũ eſſe Deum, quippe qui fide iuſtificati, ueri euaſimus Iſraelitæ: quibus & promiſit, & iureiurando ſpopondit, illis, ſe futurum in Deum, & illos ſemper habiturum in populum, imò in filios ac primogenitos. Quare & illum non ſolùm agnoſcimus uti Deum, ſed ueneramur ueluti pientiſſimum patrem: quem & geminamus, ut dictum eſt, in ſpiritu in cordibus noſtris. Ergo ſi gloriandum non eſt, in opulentia ſæculi, non in ſapientia mundi, non in fortitudine animi, ſed in ſcientia, & notitia Dei, ſicut in oraculo traditur: quanto magis gloriandum eſt iuſtis, qui & norunt, & experiuntur illum ut patrem, nunquàm non contrectantes erga ſe uiſcera paternæ dilectionis: ut non immerito Propheta clamet, Letamini in Domino & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde: Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices iuſtis? Et potiſſimum, ut ſubditur, *per IESVM CHRISTVM*, qui ſplendor eſt omnis glorię, cuius gratia, & eo loci, nos apud ſe habere dignatur quo & ipſum habet, & eadem complecti dilectione, qua complectitur illum, ipſo flagitante exoranteq;, qui nunquã ſua pro reuerentia non auditur: Volo pater, quòd vbi ego ſum, & miniſter meus ſit: Et ut dilectio, qua dilexiſti me, in eis ſit, & ego in ipſis. *Per quem & reconciliationem accepimus*, & quidem tàm uberem, tàm inſignem, ut non modo, ſi uelimus, ultra non iraſcatur nobis, ſed & tàm amicè agat cum nobis, ut ſe, ſuaque, ut dictum eſt, affluenter communicet, quin & largiatur, & dedat.

Margin: deũ nõ ſolũ agnoſcimus ut deũ, ſed & ut patrẽ. — Eadem dilectione, qua chriſtus, dilecti ſumus à patre. — Leui 26 — Exo. 4 — Oſee. 11. — Ierem. 9 — Pſal. 32 & 5 — Heb. 1 — heb. 5. — Ioan. 17

Obſeruationes huius membri.

Obſeruandum ex particula (Pacem habeamus ad Deũ, &c.) Iuſtificati hominis exercitium, nempè internæ ſtudere paci, & in diẽ locupletari in ea: ut illius ſuauitate permoti, magis ac magis rapiamur ad Deum, & tandem quantùm præſenti peregrinationi conceditur, non ſolùm mente perfruamur eo, ſed & caro exultet in illo, & omnia oſſa dicant, Domine quis ſimilis tibi? Nec tantùm ſpũ ſuperna petentes, ſed ad gloriam filiorum æſtuantes, & iam arrhabone recepto, quaſi poſſeſſores gloriemur in ea: contemptis non ſolùm quæ pollicetur mundus, cum omni gloria eius, ſed & applaudentibus in perſe-

Margin: Pſal. 34 — Eph. 1.

persecutionibus suis, quibus undique nos petit ac premit: ac
gloriantibus quòd de mundo non sumus, haud ignari quòd
ioa. 15. qui illius uolunt esse amici, Dei efficiuntur hostes, & qui eius il-
Iac. 2 lecebris credunt, non iniuria sunt seducti, quippè qui totus in
1. ioa. 5 maligno positus est. Et demũ, quod longè omnia superat, glo- *deus quo pacto excipiendus ac seruãdus a nobis.*
riamur in Deo, illum nedum cordis domicilio excipientes, sed
uti rem unicè nostram, ac infinitam bonorum omniũ apothe-
cam, omni custodia asseruantes, imò & uti ardentissimum pa-
trem, quin & ter suauissimum sponsum, omni affectu comple-
ctentes exosculantesque, illi nos deuouemus, consecram's, ac
in omni re, quantumuis ardua, illi percupimus, ac omni studio
nitimur, inseruire: quin & in ærumnis, pressuris, & extremis ca-
lamitatibus erga illum ardentiores sumus, ut in quibus, ardo-
can. 1 ris nostri, certius periculum sumitur, & in spe placendi Deo,
constãtiores euadimus. Qui et nõ raro introducit nos in cel-
laria sua, & potat & inebriat uberibus, longè suauioribus ui-
no, ut tandem nedum obliuiscamur mundi, sed nostri, amplius
non uiuendo nobis, sed Deo & Patri, in CHRISTO, & per
CHRISTVM: quibus semper honor & gloria.

Obseruandum ex particula (Commendat autem charita-
tem suam in nobis, &c.) Quòd etsi passim Dei erga nos chari-
tas suggeritur in scripturis, nunquàm tamen suggeritur satis; *dei & christi, in nos charitas super omnem sensum.*
quippè quæ, ut aliàs apostolus dicit, superat omnem sensum,
Eph. 3. nec modo charitas Dei, sed et CHRISTI IESV, eodem
attestante, cuiuis supereminet scientiæ: in hoc tamen utraque
potissimum patefacta est, quòd & ille pro nobis hostibus uni-
genitum dedit, & hic incredibili cordis propensione, se morti
exposuit: præsertim cum & ille solo nutu ualuisset omnia resti
tuere, quin & infinite in longè meliorem sortem prouehere, &
hic uel unico actu uoluntatis, uel minori quouis opere, itidem
ioa. 1. adimplere: quippè qui cum esset unigenitus Dei, & portans, &
heb. 1. agens omnia, uerbo suę potestatis, quicquid uoluisset, indubiè
effecisset, quin & quoduis eius opus, etiam minimum, erat infi- *minimum christi opus, maxime infinitum.*
niti ualoris, non modo ad merendum coràm Deo, sed & ad
recapitulandum omnia, & renouandum uniuersum, & denuò
procreãdum mundum. Quid ergò? Profectò tàm ingens, tam-
que inopinabilis dilectio Dei, & CHRISTI, aliud non pro-
tendit urgetq;, quàm stimulos charitatis, ut promptè studea-

mus rependere quod fortè piguiſſet impendere, nec detrectemus præſtare, quod tanta dilectionis copia conatur exigere, cor inquam, & vitam. Siquidem ſcriptum eſt, fili præbe mihi cor tuum, et in tota uita tua dilige Dominum: à quibus et hęc non ſolùm accepimus, ſed & amiſſa reſumpſimus. Præter id, quòd exemplo CHRISTI, vitam impendentis pro nobis, vrgemur & nos, pro ut opus eſt, noſtrã exhibere pro fratribus. Nec modo cum ſunt amici, tametſi naturalis amicitiæ lege, nemo maiorem habet, quàm uitam exponendo pro eis, ſed et ſi ſint hoſtes, pro quibus & tenemur orare, & illis benefacere ſuccurrereque, & opere et ueritate, ut ſimus filij Dei, qui pluit bonis & malis, & membra CHRISTI IESV, qui ſua morte reconciliauit nos Deo, & adoptare fecit in filios. Ergò imitatores Dei ſimus, & ambulemus in dilectione, ſicut et CHRISTVS dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, hoſtiam & oblationem Deo, in odorem ſuauitatis. Amen.

Et amor, & cor, exhibenda deo. — *Prou. 23* — *Eph. 5.* — *Mat. 5.* — *Eph. 5.*

Enarratio ſecundi membri, portionis ſupraſcriptæ.

Bifariam hæc ualent præmiſsis connecti.

Propterea &c. Bifariam poſſunt hæc præmiſsis annecti. Primo reſpectu mox pręcedẽtis particulę: ut ſit ſenſus, quòd propter hoc, ꝙ per CHRISTVM recõciliationem accepimus, non modo in nobis conſecuta eſt pax, non modò gloriationes, quas diximus, illa ut reconciliationis terminus, hæ vt internæ tranquillitatis fructus: ſed & peccati eſt facta depulſio, cum omni ſatellitio ſuo. Secundò reſpectu ipſius pacis, ac gloriationum ſequentium: & ſenſus eſt, quòd iccircò vt vberius interna potiamur pace, & conſtantius gloriemur ſpe gloriæ, & hilarius potiamur, gloriemurque in anguſtijs, & demùm fœlicius perfruamur, ac gloriemur in Deo: opera Dei, & CHRISTI, excluſum eſt peccatum, & ſecundùm quòd à Prothoplaſte proceſsit, & ſecundùm quòd ſub lege exuberauit, & ſecundùm peſtes, quas aſsiduè profert. Vtraque copulatio uera, utraque ad inuicem fauens: quarè nedum nullã reſpuimus, ſed nec illas amplius ſeparamus. Dicit ergò. *Propterea*, hoc eſt, ob rationes præmiſſas, factum eſt, quòd non ſolùm iuſtitia, in mundum per CHRISTVM introducta (vt & euãgelium virtus appareat in ſalutem) non ſit ſine reconcilia-

tione Dei, non sine munere internę pacis, & triplicis gloriatio
Esa. 32 nis (nàm opus iustitiæ pax: & regnum dei iustitia est, & pax, & Peccatũ serenitatem
Rom. 14 gaudium in spiritu sancto) sed & peccatum est, ut par fuit, ex- turbat conclusum (quod perturbatio est serenitatis internę, & author om scientiæ.
nis confusionis) unà cum morte, et omnibus imaginibus eius. Vndè & subdit, quòd, *sicut*, nota est similitudinis, sed proportionalis, *per unum hominem*, uti per caput totius generationis nostræ, *peccatum*, tùm actuale, quod illius exstitit inobedientia, tùm originale, quod priuatio est originalis iustitię, cum omnibus quę consequuntur eam: de quo, & potissimùm sermo est: *in hunc mundum*, Etsi peccatum maximè infecit homines, in quibus & habet rationem culpæ, obfuit tamen & omnibus creaturis, & potissimũ huius mundi, hoc est, infimi & corporei: nec iniuria cum & potissimum factus sit propter eos, vt amplitèr ad Ephesios patefecimus: *intrauit*, siue irrepsit, & quidem non secus ac Tyrannus & carnifex: ut quod non irrepsit recta, sed praua uoluntate, non vt seruaret, sed occideret: undè, *& per peccatum*, intrauit, *& mors*, tum corporis, quoniam per illud redditi sumus mortales, tùm animę, ut quę priuata est gratia Dei: et vt pœna, iure est inflicta à Deo, sicut & comminata (Peccato, inferior mundus infectus.)
Gen. 2 fuerat primo homini (in quacunq; hora comederis morieris) et hoc pacto habet rationem iusti, imò & boni. Vt autem effectus prolesque peccati, sicut non est à Deo, quippè qui mortẽ Mors quo fit, uel non fit a deo.
Sap. 1 nõ fecit, ità nec habet rationem boni (nõ enim arbor mala bo
Mat. 6 nos ædit fructus) sed mali: & quidem detestabilis, & horrore pleni. Nec illa modo, sed & omnes eius imagines: ut ęrumnæ, angustiæ, afflictiones, & incommoda huius vitę.

Et ità in omnes homines, mors pertransijt. Sunt qui hęc faciunt alterum collationis membrum, colligentes q͞ sicut per unum hominem, peccatum mundum inuasit, & per peccatum mors, ità & per eundem hominem, mors in omnes pertransijt, *in quo omnes*, ut subditur, *peccauerunt*. Verùm, præter id, quòd res est coacta, etiam comparatio foret inartificiosa: quin & inepta. Quę nàm, obsecro, congruentia, quæ proportio est, quòd sicut peccatum et mors, per hominem peruaserunt mũdum: ità & per eundem, mors dimanauit in omnes? At rem astruunt, Locus eclipticus in apostolo.
quia nõ apparet altera collationis pars, nisi uel longo interiecto hyperbate, quod tamen (præter id, quòd rem reddit ob-

ſcuram, imò & inconcinnam) non forsàn per omnia quadrat: uel admiſſa eclipſi, ut nonnulli admittunt ex græcis, quod cum Paulo non ſit inſolitum, lubentius, huic membro ſubſcribo. Quarè ſicut infrà capite nono: Si Deus (inquit) uolens oſtendere iram, & notam facere poteſtatem ſuam, in multa ſubſtinuit patientia, uaſa iræ in interitum coaptata, ut & oſtenderet diuitias gloriæ ſuę, in uaſa miſericordiæ, quæ prę parauit in gloriam: ſermo eſt mutilus, & neceſſe eſt aliquid ſubintelligi, putá quid quereris? quid mutire pſumis? Et Epheſiorum ſecundo: Et uos, quod eſt accuſatiui caſus, nec ponitur undè regitur, aliquid neceſſario ſubintelligendum eſt, ut putà, correſuſcitauit, & ad Dei dexteram conſedere fecit, cũ CHRISTO: Ità et mõ reliquum comparationis membrũ obmittitur, & eò liberius, q̃ tùm ex præmiſsis, tùm ex ſequentibus, ualet facilè ſubintelligi: quin & ut notorium, illatumq; ex ratione contrarij, non iniuria ualuit diſsimulari. Ergò prædicta, non ſunt altera comparationis pars, ſed ſubintellecta: Quòd ità ſcilicet, & per unum hominem, iuſtitia mundum eſt ingreſſa, & per iuſtitiam, uita eſt reſtituta: ut illa ſit è regione peccati, hæc è regionè mortis: & ſicut mors omnes inuaſit, in quo omnes peccauerũt, ità & uita ad uniuerſos extenditur, in quo omnes iuſtificati ſunt. Sed latius non longè poſt, collatio reſumenda eſt. Quarè ea uerba, portio primi mẽbri ſunt, denotantque ità hunc in mundum, ingreſſa peccatũ & mortẽ, & præſertim in homines, in quos & ingreſſa ſunt maximè (qui & ille effecti ſunt mundus, qui poſitus eſt in maligno, & hoſtis è redditus Deo) quòd nulli pepercit, *in quo omnes peccauerunt*. Etſi non leuis digladiatio eſt: de particula, in quo, ſolita tamen æditione retenta, rem ſic intelligo: ut peccatum morsq; omnes inuaſerit, & quidem in eo propthoplaſte, in quo erant, ut filij in progenitore, non ſecus ac Leui fuerat in Abramo: & vt membra in capite, ſub quo & habent influxum, & languent cum eo. Si quidem inſtitutus erat omnium hominum parẽs, & per hoc, ipſo iure, caput & rector: omnium inquam, qui profecturi erant ex eo, & ut filij à patre, & uelnti rami à trunco.

Alterum cõparationis membrum

1. Ioan. 5

Peccatũ & mors, quo peruaſerũt: oẽs in protkoplaſte.

Heb. 7

Vſque ad legem enim. De Moſis lege, eſt ſermo: quę etſi exorta uidetur in circuncisione, quę baſis ac fundamentum extitit totius legis, & ob id, centeſimo vitę Abrami: quia tamen per

Moſen

Mosen lata, & promulgata est: aduerbium usque, in tempus scriptę legis extenditur, quod ut communiter supputatur, bis mille quadringentorum, & quinquaginta ferè, fuit annorum; ab origine mundi: de quo, & constantius in cronicis nostris. *peccatum*, ex natiuitate contractũ, *erat in mundo*. Propter quod, & si Moses de illo scribit, non modo repetens inobedientiam Adæ, tradensque quòd sensus, & cogitatio hominis, in malum propensi sunt, ab incunabulis suis: illud tamen non finxit, aut ut rem nouam introduxit, tàm etsi lege lata, illud excitauerit, & ipsum, ex lege accepta occasione, longe scelestius se prodiderit. Hæc & sequentia, ueluti parenthesi interclusa, nõ modo introducta sunt, ut peccatum per primum hominẽ, in mundum statuat introductũ: sed & ut iter paret ad augmentum eius, quod & exuberauit sub lege: & deniq; ut copias exuberantiasq;, quas intulit secundus homo CHRISTVS, subijciat inferatq;. *Peccatum autem*, de quo sermo, *non imputabatur*, imò nec cognoscebatur, *cum lex non esset*: quippè quod iacebat uti sopitum, & si quid effutiebat, in conditionem reiicie batur naturæ: undè nec humana plectebatur pœna. Et licet nulli parceret mors, non tamen, ut stipendium censebatur peccati, sed ui, & conditione naturæ (quæ ex contrariis constans, natura resolubilis est) unumquemque putabatur inuadere, & ut tyrãnus, omnes sibi subiicere. Propter quod subdit. *Sed regnauit mors ab Adam, usq; ad Moysen*, non solùm in adultis, qui & originali culpæ, multas cumulauerant actuales, contrà legem Dei, inditam eorum mentibus: sed, *etiam*, in infantibus, *qui non peccauerunt*, & si peccatum origne contraxerunt, *in similitudine præuaricationis Adæ*, qui actu peccauit, contraueniẽs legi Dei: quippè qui carẽtes usu libertatis, actu nõ potuerunt præuaricare legem, & per hoc nec ualuerunt peccare, ea ratione peccati, qua transgressio definitum est, legis diuinæ, & cœlestium inobedientia mandatorum. *Qui*, Adam, *est forma futuri*, hoc est CHRISTI: sed modo diuerso. Et quamquàm in multis, & penè in omnibus, inter ambos inueniatur Anthitesis: quãquàm & plura quædam, mox sint attacta, & alia à Paulo sint immediatè subiuncta: hic tamen non transeo, quòd sicut peccatũ Adæ, in mundo inuentũ est antè legem, tàmetsi humano iudicio, nemini imputatũ, imò & à nullo naturaliter cognitũ:

Mundi tempus ante legem, sed constantius in cronicis nostris.

Gen. 3. & 8.

Peccati status ante legem.

Adam Christi typus, sed modo diuerso.

itá & iustitia CHRISTI, in mundo antè detectionem extitit euangelij, tametsi peruersa iudęorum existimatione, nō fuerit reputata, quin nec perspecta. Ergò sicut eo tempore, mors tyrannum egit in omnes (Patribus duntaxat exceptis, qui gratia illustrati, rem perpenderunt) itá et isto, CHRISTI uita, non est suffragata, nisi paucis, qui se reiecerunt in eum.

Peccatū & delictum Adæ. *Sed non sicut delictum*, Adæ, *itá & donum*, CHRISTI. Quod vocauit peccatum, modo uocat delictum: non quia nihil intersit, sed quia in præsenti non differt. Siquidem peccauit Adam comedendo prohibitum: et deliquit sibi non prohibendo, nec coniugi: pp quæ priuatio est consequuta iustitiæ, & propensio concupiscentiæ, in quibus, ratio (ut dicetur) compræhensa est originalis contagii: quod præcipuè hoc in loco tùm sub uoce peccati, tùm sub uoce delicti insinuatum est. Nec quòque sit curæ, an nomine doni, gratifica intelligatur gratia, an iustitia fidei: quandóquidem etsi nonnihil & hæc patiuntur discriminis, possunt tamē sano intellectu confundi, ut Ephesiis abunde descripsimus. *Si enim unius delicto, multi mortui sunt*, omnes scilicet, qui propagandi erant ex eo, secūdū carnem (siquidem per peccatum, mors intrauit in mundum, & pvasit in omnes in eo, in quo peccauerunt, hoc est, peccatū participarunt) *Peccato Adæ, omnes mortui.* et cum peccatum consumatum generet mortem, haud dubiū quòd non modo illam intulit Adæ, sed filijs & membris eius: quandóquidem in illius existendo lumbis, non iniuria, & sunt, & censentur aliquid eius, & ob id, iure eidem subijciuntur legi, & unum patiuntur discrimen, *multò magis, gratia*, hoc est, fauor & beneuolentia Dei, *& donum*, gratificæ gratiæ, siue iustitię fidei, *in gratia*, in fauore, uel beneficio, *CHRISTI*, *in plures*, græcè, in multos, in omnes scilicet, qui renascēdi erant ex illo, secundùm spiritum, *abundauit*, exuberauit, locupletior extitit. *Et Christus & Adamus hominū caput, at non eua rōne* Cum enim CHRISTVS, non minus caput sit hominum, secundùm spiritum regenitorum ab illo, quā fuerit Adam eorum, qui secundùm carnem sunt orti ab eo, eòsque non minori nexu, in uisceribus complectatur cordis, aut uinculis charitatis, quàm ille in lumbis complecteretur corporis, & uinculis generationis carnis: nemini erit obscurum, quòd & quot sunt renascendi per CHRISTVM, in illo iure óptimo sint, in quo & iustitia potiantur eius, sicut & illi peccato inficiebātur Ada-

Iac. 1. πολλούς.

mi: & per hoc, ut et eius (ut consequitur) fœliciter perfruantur uita, sicut & illi miserè patiuntur mortem. Et eò quidem fœlicius, quò exuberantior, excellentiórque est uita reparata, per iustitiam CHRISTI, quàm foret amissa per peccatum Adami: quandóquidem Deus, reparando hominem, non modo extitit mirabilior, sed gratiarum profusior ac munificētior: quarè & ueritas dixit. Ego ueni, non modo ut uitam habeant, sed ut abundantius habeant. Verùm cū his omnibus, non dissimules artem Pauli: qui cum præmisisset unum non habendum esse iudicium, delicti Adæ, & muneris CHRISTI (non quidem ea ratione, quasi perspicuum non sit, hæc in pluribus dissentire, cum sint suaptè natura opposita: sed ea qua conferri possunt ad proportionales effectus) primū ea confert ex parte damni, & ex parte commodi, afferens longè maius consecutos nos bonum ex dono CHRISTI, quàm fuerit illatum malum ex peccato Adæ: & quoniam hoc potissimum intulit mortem, & illud contulit uitam, his unà collatis, asserit uitam restitutam, locupletius afferre bonum, quàm mors inuecta intulerit malum: eò quòd mors in tantùm intulit malum, inquantùm priuauit, quod reperit uitæ bono: quaresi uita restituta, est melior, longè que præstantior & fœlicior, vita amissa: indubiè allatum per donum CHRISTI bonum, vberius est ac fœcundius, quàm illatum per delictum Adæ malum, incomodius ac calamitosius. Et ut res foret validior, uni Adæ, opponit Deum & CHRISTVM: & uni delicto, non solùm fauorem & munus gratiæ Dei, sed & fauorem, & beneficiū unius hominis CHRISTI. Pergit & dicit.

Ioa. 10

Deus in reparando hominem, extitit nō modo mirabilior, sed gratiarum exuberantior.

Vita Christi beneficio restituta, longe præstantior uita, Amissa delicto perdita.

Et non sicut per unum peccatum, Non est legendum, peccatum sed qui peccauit, *ità & donum*. Græcis deest, ità, & copula: & est locus eclipticus, res ut diximus, Paulo non insolita, & meó iudicio, hoc modo suplendus: quòd donum, hoc est, gratia siue iustitia CHRISTI, in nos, non est per illum, qui obediuit Deo, profecta, dimanataque, sicut peccatum Adæ, in nos est, per illum, qui transgressus est uerbum Dei, inuectum & transfusum: respectu præsertim condemnationis & iustificationis nostræ, quandóquidem ut subdit, *iudicium*, hoc est, sententia Dei, *ex uno*, quidem delicto, ità & Augustinus intelligit, *in condemnationem*, lata est mortis, sicut & illam comminatus est

ἁμαρτήσαντος.

Locus eclipticus, & suppletus.

lib. de nup. et cōcup. 2. ca. 37.

gen. 2.

(in quacunque hora comederis morieris) *gratia autem*, siue donum CHRISTI, *ex multis delictis*, sententiam ferri fecit, *in iustificationem*. Et est secunda collatio, inter delictū & donum, & est, quoque respectu effectus: quoniam ex delicto est consequuta damnatio, & ex dono iustificatio. In qua & donum præfert: eò quod condēnatio vni respōdet delicto (nempè originis) ex quo iure processit: iustificatio autem multis respondet peccatis, quia ex multis (originali scilicet & actuali) ubertìm in iustitiam transfert. *Si enim unius delicto, mors regnauit*, aliquando, *per unum*, hominem, qui illam per peccatum induxit, *multò magis abundantiam*, exuberantiam, copiā, *gratiæ*, Dei, *& donationis*, doni, legit græcè, *iustitiæ accipientes*, dono CHRISTI IESV, *in uita regnabunt*, tantùm abest, quòd in illos agat tyrannidem mors, *per unum IESVM CHRISTVM*: qui mortem moriendo destruxit, & uitam resurgendo reparauit? Et tertia est collatio, comparans regnum mortis præsūptum, & regnum uitæ legiptimum: illud mors obtinuit ex ignoratione peccati, istud uita possidet ex ubertate euangelici doni. *Igitur sicut per vnius delictum*, supple, sententia Dei, *in omnes homines*, qui ex illo originem ducunt, *in condemnationem*, mortis, lata est, *ità & per unius iustitiam*, quæ delicto è regione ponitur, sententia *in omnes homines*, qui per CHRISTVM regenerantur ex spiritu, *in iustificationem uitæ*, facta est. Nec est quarta collatio, sed ex præmissis collectio & resumptio. *Sicut enim per unius hominis inobedientiam*. Etsi in transgressione Adæ, plurima rationē habuere peccati, ut appetitus excellentię (eritis sicut Di) ut incredulitas uerbi Dei (nequaquàm moriemini) ut tollerantia transgredientis coniugis, quam tenebatur corrigere: quòusq; tamen non contrauenit uerbo Dei, ipsa re comedens, quod Deus mortem interminando uetauerat, sicut mortis supliciū nō incurrit, ità nec quo nos infecit, peccatū contraxit, *peccatores*, hoc est, ad scelera, impietates, crimina & flagitia, prompti, & propensi, *constituti sunt*. En contagium originalis peccati, non imitatione, aut assuefactione contractum, sed natura acceptum: nec enim nos in illud conijcimus, sed in illo origine constituimur: quod & Propheta clarius. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis mater mea cōcepit me. *multi*, quotquot, ut dictum est, oriuntur ex eo: *ità & per unius obedi-*

Amplior iustificatio quā condēnatio.

In trāsgressione Adæ, multiplex culpa.

Gen. 3.

Psal. 50

δωρεᾶς

Phil 2 *obeditionem*, & quidem usque ad crucem, *iusti constituentur multi*, omnes qui per spiritum regignentur ex illo, creati ad opera bona, ut proficiscantur in eis.
Eph. 3

Lex autem subintrauit, seu præteraduenit, siquidem non ea lata extitit intentione, *ut abundaret delictum*: sed id ex natura, ingenioque profectum est peccati, quod indè occasionem sumpsit, suam exacuendi uim, ac nitendo in uetitum, ampliùs prodendi sese: sed ideò introducta fuit, ut hinc manifestato peccato, & ob id, exterritis supplicio transgressoribus, inde nostra contrectata imbecillitate, quantùq; nobis opus sit gratia DEI, pleno pectore suspiremus ad eũ, & suppetiis imploratis ex dono ac beneficio CHRISTI, & nos, & nostra committamus gratiæ, & misericordiæ suę, haud ignari, quod, *ubi*, aduerbium est tẽporis, *abundauit peccatum*, quod fuit tempore legis, *abundauit*, exuberauit, largiterq; est effusa, *& gratia*, quod est tempore euangelij. *Vt sicut peccatum*, tunc, *regnauit in mortem*. Siquidem lege refricatum, ac insolentius ex seipso redditum, tyrannidem in homines sumpsit: non quidem, ut seruaret, sed vt perderet, & occideret, nec solùm morte temporali, sed & perpetua, *ità & gratia*, Dei, *regnet per iustitiam*, quæ est è regione peccati, *in uitam*, non modò temporalem, sed ęternam. Et id, *per IESVM CHRISTVM, dominum nostrum*, Amen. Hactenus de collatione doni, & delicti, & ꝑ hoc, de Anthitesi CHRISTI & Adami: quatenùs hoc in loco uisum fuit apostolo.

Peccatum à lege occasione sumpta, suam exacuit uim.

Tyrannis peccati, & regnum iustitiæ.

Digressio de peccato, vt uocant, originali: Quid sit: Quomodo transfundatur: Qui illius effectus & pœnæ.

Vt autem quæ de originis labe à Paulo sunt attacta, magis nostra pro imbecillitate reddantur illustria: pauca de illo percurrenda sunt. Nec modo disputabimus cum Pelagio, aut contendemus nasci homines peccatores, ac filios irę, cũ compertissimum sit, in peccatis nos esse conceptos, & ꝙ de immundo ędíti semine, nequeunt non esse immundi, etiã si infans sit diei unius: nec hæsitabimus peccatum Adæ, ad posteros iure transfundi, illos peruadere, ac Dei inimicos cõstituere: Sed paucis tentabimus clarius aperire, quid in singulis sit, quomodo recipit in quẽlibet, qui illius effectus, & quæ manent illi supplicia.

Psal. 50 Iob. 14 & 25

Pelagius peccatũ negauit originale.

Quid præsenti discutiendum digressione.

N

Et ne Theologorũ remoremur placitis, ut qui in pluribus non cõsentiunt: breuiq́ quid catholicè, nostro pro indicio, sentiẽdũ sit enarrabitur, sub censura nedum sacrosanctæ ecclesiæ, sed & cuiusuis probatioris iudicij. Ergò cum duo (ut consentiunt) in hoc sint inuenta contagio. Priuatio originalis iustitiæ, & effrenitas (ut sic dixerim) concupiscentiæ, illa (ut loquuntur) uelut formale, hæc uti materiale: non erit ab re, de utrisque aliquid prosequi. Vt igitur res attingatur, attendendum quòd etsi non desunt, qui temerè dogmatizare præsumunt, hominem suápte natura, (si daretur sine culpa) & in puris (ut dicunt, naturalibus) morti non fore obnoxium, nec dissidium experiturum interioris belli, carne non repugnante spiritui, nec facescente negocium rationi: quin & quòd mens quàm suauitèr subijceretur Deo, illiq; quàm propèsè obsequeretur in omnibus, eo sic omnia disponẽte, cui subest naturas ut liber instituere: nihilominus haud difficilè est agnoscere, quàm hæc sint euanida, & nulli fundamento innixa, quin pugnantia cum ordine uniuersi, & principijs totius phylosophiæ, imò & sensu ac periculo comprobatis: dum cõtrectamus quòd quicquid est ex cõtrariis, natura est resolubile, & ubi oppositi sunt appetitus, necessariò perstrepit aliquando pugna, rationali urgente ad optima, & sensuali trahente ad sensualia. Nec Deo forsitàn, natura eò usq; afficimur, quin plerunq;, uel aliquando saltem, ex arbitrii libertate, & illecebris carnalis appetitionis, lubeat, & promptè, & suauitèr auerti ab eo. Nec suffragatur eis, quòd Deus hominem ab initio constituit rectum, & corruptioni non subditum: quandóquidem id non contigit ex naturæ proprietate, sed ex gratiæ beneficio, non naturali lege, sed Dei largitione: ut non longè post explicabitur. Ergò hoc commento relicto, hominem asseremus, non modò natura mortalem, sed innumeris diuexatum angustiis: etiam si inueniretur absque peccato, nec ex semine primi proficisceretur parentis.

[Margin: duo sunt in originali peccato.]

[Margin: Homo in puris naturalibus positus, natura corruptibilis est.]

[Margin: Eccl 15.]

[Margin: homo unde rectus, & immortalis ab initio.]

Quarè attendendum quòd etsi homò naturæ conditione, maximeq; est præstantię, & non secùs ac microcosmus, non tàm præfertur cuilibet creaturæ, sed omnes uti summa mirificè aggregat cõtinetq;: etsi in anima creatus est, nedum ad imaginẽ Dei, sed & (ut diximus) sacratissimæ Trinitatis, & in corpore,

[Margin: homo etsi natura præstãtissimus, natura nihilominus est ærumnis obnoxius.]

uti simulacrum absolutissimum factus est, huius mundi corporei, ut aliàs locupletissimè patefacimus: non euadit tamẽ quin natura, pluribus non sit subditus necessitatibus, imò innumeris ęrumnis, & miseriis. Et fortè non iniuria, quandóquidem si quælibet res creata, uel ex hoc, quòd ex nihilo, in nihilũ quàm ocissimè tendit, imò nisi omnipotentis seruaretur manu, mox orta, in nihilum caderet: si singulæ alicui sunt uanitati subiectę, & ex naturæ conditione, nulla expers est alicuius imperfectionis, & defectus, ut non immeritò omnes gemant, par-

Rom.8 turiantque, ut tandèm releuentur ab eis: res est consentanea, ut homo quantæcunque sit celsitudinis & excellentiæ, communi creaturarum lege, non sit natura exemptus, imò potius, & optimo iure, natura aceruus erit & summa, omnium imperfectionum, quemadmodum & aceruus, & summa, natura est, omnium creatorum. Quare non immerito propheta cla- *Nõ iniuria homo aceruus omnis miseriæ.*

Psal.38. mat: Vere uniuersa uanitas, omnis homo uiuens. Et Iob. Ho-

Iob.14. mo natus de muliere, breui uiuens tempore, repletur multis miseriis. Et licet hic miseriarum cumulus, non mediocris sit infęlicitas: non desunt tamen & aliæ, quæ uti peculiares homini, ità & illi familiares magis, quæ & forsàn immanius cruciant. Siquidem illi, ex naturæ conditione: est uita fugax, senectus onerosa, frequentes morbi, casus repentini, lapsus irreparabiles, inexorabilis mors, & frequentius immatura. Et quanquàm non eo inficias, hæc inuhexisse peccatum, eò quòd Deus optimus, ut dicetur, anthidotum adhibuerat: nec detrecto, si homo non peccasset, & in puris, ut dicunt, conditus naturalibus permansisset, non tot forsàn onustum fuisse miseriis, aut tot percussum infortuniis: indubitanter tamen pronuncio, plurima ex naturæ conditione, necessariò dimanasse, quibus immaniter uexaretur. Sed missis incommodis carnis, haud dubium, quòd non minora sunt incommoda mentis: propterea quòd etsi creatùr à Deo, creatur tamen, uti tabula rasa. Et quanquàm ex natura, in anima semina sunt omnis scientiæ, & uirtutis: palàm tamen quanto cum labore suppullulent, & frequentius non ad maturitatem, & rarissimè usque ad frugem. Verum etsi grauissima est miseria, posset tamẽ, uel ex parte, forsàn dissimulari, nisi iugis in nobis incrudesceret lucta, carne tumultuãte aduersus spiritũ, *Infęlicitates hominis peculiares, quæ illũ maxime uexant.* *hominis incommoda, ex parte mẽtis.*

Hominis, & dira, & assidua pugna.

& plerũq; tàm ualidè, ut rarò faciamus quod uolumus. Quod & leuius uideretur, si simplici impeteremur telo, aut altero oppugnaremur latere: sed sunt tela diuersa, undique offendicula, hostes perualidi, & irrequieti. Et cur non? Si (ut scitè dicunt) homo interstitium est utriusque naturæ, & uelut orizon inferni, superniqúe emispherij: & quasi hymeneus, spiritum copulans carni, mentem sensui, terreno cœleste, & perpetuo transitorium? Ergò fieri, ut diximus, natura non potest, quin contrariis constemus desideriis: & propterea quin hinc euheamur ad superos, inde deiiciamur ad inferos: hinc petamus cœlestia & perpetua, inde terrena, & temporalia. Sed mittamus humanas deplorare miserias: potiusque explorare tentemus, quo pacto, ex ĩmensa ergà hominẽ dilectione, Deus optimus tantæ necessitati prouidit, ac miseriæ tàm extremæ succurrit.

Natura, oppositis consistimus desideriis.

Videns ergò Deus hominem, si propriæ relinqueretur facultati, his aliisque sexcentis opprimendum calamitatibus: videns suaptè natura nudum, inualidum, imbecillem, tùm in omnibus, tùm in ea potissimum parte, qua in sui imaginem instituerat, erexeratque: incredibili ergà illum ardore, sua statuit munificentia, ferre opem: & quod non decuit per naturam, dignatus est præstare per gratiam. Quarè illius animam, munere, tàm insigni affecit, eoque non secùs, ac prçciosa clamide, illius nuditatem obtexit, ornauitque, quin & eòusque uirtutibus obruit: ut non solùm omni succurreretur incõmodo, sed & uitam fœlicissimam, mortisque & omnium illius imaginum nesciam, perpetuò possideret. Quam sanè præciosàm uestem, munusq; tàm eximium & præclarum, iustitiam, eò quòd rectũ constitueret hominem, & originalem, eò ꝙ transfundẽda erat in omnes, sua ab origne, sancti appellauerunt Patres: de qua, & plurima sancto spiritu inspirati, tradiderũt insignia, Deiq; munificentiam attestantia: quorum nonnulla subiicio.

Quo pacto deus, nostræ indigẽtiæ, tulit opem.

Munus originalis iustitiæ, cur hoc nomen nactum, et qui illius effectus.

Primũ dicunt prothoparẽtes, à Deo tali lege, eo dono uestitos, ut si paruissent præcepto, illud tùm sibi seruassent, tũ agente Deo, in posteros, naturæ propagatione transfudissent: at si neglexissent mandatum, mox & ipsi, & nos, non modò, eo destituti essemus priuilegio, sed & immani, extremoque addicti supplicio. Dicunt rursùm, quòd etsi munus hoc (ut probatior sententia est) in illis gratiæ nectebatur gratificæ:re tamen distin-

originalis iustitia in posteros trãsfundenda.

distinguebatur ab ea, à qua & poterat aliquando diuelli, sicut & in Hęua comprobatur diuulsa: quippè quæ pomum nō tam edere pręsumens, sed & dentibus pręmens, peccato deliquit capitali, moxq; gratiam gratificam perdidit, & tamen illicò iustitia non est originali priuata, quin nec illius rōbore distituta: aliàs erubuisset nuditatē corporis, & experta esset rebellionē carnis. Nec propterea illos oppugnamus theologos, qui iustitiæ radicem, gratiam astruunt, imò & fauemus: quandóquidē sicut opus nō est, ut arbor detracta radice, mox areat, imò nec vt statim à uigore recedat: ità nec opus est, vt originalis iustitia, quæ uti arbor concipitur, mox gratia desinente, hominem deserat, præsertim in nō primo, præcipuoq; naturę nostrę principio: quare etsi contigit in Adamo, nō ex rei impossibilitate contigit, sed alia ratione. Dicunt tertiò, quòd etsi iustitia, dę qua sermo, induit rationem habitus, eam tamen nullus assuefactione consequitur, sicut etsi nomen est adepta iustitiæ, non tamen earum aliqua est, quæ traditæ sunt à phylosopis: tàmetsi quam methaphoricam faciunt, pertenuē eius umbram, ex parte uideatur referre. Quare etsi in parētibus primis, uirtutibus coniungebatur infusis, sicut & spiritus sancti donis (ut quę gratificam semper comitantur gratiam) intra illas tamen, nō erat inclusa: undè & illis deserentibus Hęuam, ista non abiit, sed absque radice permansit, usquequò consentiente, edenteque uiro, ambo agnouerunt se nudos, & carnis passi sunt indebitos motus. Dicunt quartò, quòd donum hoc, in essentia (sicut & gratia) plantabatur animæ, indeque ad diuersas (uti ramis quibusdam) illius se diffundebat partes, unicuiq; non tantùm assistens, uimque, ac robur, ut suis (prout decet) incumberent functionibus, præstans: sed perinde, ac præciosa clamis, exornans fouensque. Quare & ipsius opera, mens undique subiiciebatur Deo, appetitus sine uiolentia menti, & anima adeò dominabatur carni, ut uerendum non foret, de resolutione. Possem hæc latius prosequi: sed quia nemini non probata, & instituto non sunt amplius oportuna, præmissa sint satis.

Et si iustitia originis nectebatur gratiæ, distracta tamē erat ab ea.

s. tho. pri. par.

Gratia iustitiæ originalis radix.

Etsi iustitia orig. est habitus, assuefactione tamē acquiri non potest.

ethic. 5.

Iustitia origi. & gratia, in essentia plātabātur animæ.

Rem ergò resumentes, duo dictum est, in originali complecti: Alterum, & formale, priuatio est, originalis iustitiæ: Reliquum, & materiale, effrenitas carnalis concupiscentiæ. Et qui-

Priuatio origi. iustitiæ

quo pacto habet ratio nem culpæ. dem quod priuationem attinet: constat, quòd obtinet rationem culpæ, non ut priuatio est absolutè, sed ut praua inducta est uoluntate. Quod ut sit perspicuum, dentur duo homines nudi, alter qui uel sortis inclementia, uel patriæ consuetudine, nunquàm induerit uestem, reliquus qui illa à Principe sit donatus, sed desidia, propriaque iniquitate à se abdicauerit eam: certum est, quòd prioris nuditas, non modo non est culpa, sed tantum abest ab ea, quòd est miseratione digna, posterioris uero adeò subiacet culpæ, quod est plectenda supplicio. Quare si consonant hæc ex parte corporis: quo magis ex parte animæ? Ergo duabus acceptis, altera in naturalibus puris, reliqua iustitia ornata originali, sed sua culpa destituta ab ea; palàm quòd in illa defectus est, ex conditione naturæ, in ista ex mala uoluntate. Sed dicis. Quomodo iustitiæ nuditas, ex praua contigit uoluntate: tùm Adæ, qui (ni fallor) non mediocriter hanc ęgretulit, tùm descendentium, qui non modo ęgre ferimus, sed detestamur? Respondeo, quòd quantum pertinet ad primum hominem: clarum est eadem uoluntate comprehendi, non modo quod directè intenditur, sed & quod intento necessario copulatur. Siquidem exiens, ut amicum conueniat, nec est accessus, nisi proficiscenti per cænum: palàm quòd & si non intendat inquinare pedes, quin & detestetur illud, si contingat tamen, ut necesse est si proficiscitur, inquinatio illius attribuitur uoluntati. Ergo & si prothoplastes non intendit priuationem iustitiæ, sed Dei similitudinem, bonumq; callere, ac malum, perindè, ac callebat Deus, quibus annectabatur præcepti transgressio, & per hoc iustitiæ deperditio: detrectari nequit, & hanc, illius compręhēsam uoluntate, quodq; indirectè, & consequentia quadam, illius non exierit intentionem: præsertim cum & præcepti non fuerit immemor, illud repetente Sathana, nec alia circunuentus fraude: quippè qui demonis non est seductus consilio, non persuasione, ut Apostolus innuit. Ergo non iniuria illius ascribitur uoluntati, & per hoc, ut culpa merito computatur à Deo. 1. Thi. 2

Priuatio originalis iustitiæ quomodo uoluntaria Adæ, & nobis.

Adam cũ est trangressus, præcepti oblitus non fuit.

At non simplex remanet scrupulus. Ex altera quidem parte, eò quod priuatio (ut & uox ipsa innuit) pertinere uidetur ad pœnam, ergo non rectè dicitur quòd spectat ad culpam: Ex reliqua uero, quia Adæ peccatum inobedientia extitit, uti

Rom. 5. Paulus tradit, ergo uel non simplex est originale peccatum; uel priuatio culpa esse non potest. Sed difficile non est satisfacere. Et priori quidem parti, animaduertendo quòd etsi originalis iustitia, una erat in se: nihilóminus quia in omnes extendebatur animæ partes, singulis fauens, & quamlibet (ut opus erat ornãs, & dirigens) multiplex erat in effectibus suis. Quare priuatio eius, priuatio est, & omnium, quæ proficiscebantur ab illa: ergo & subiectionis rectitudinisque mentis ad Deum, & inferiorum uirium menti, & corporis animæ. Ergo probè animaduerterunt Theologi, quod & si priuatio originalis iustitiæ, priuatio est simplex, respectu ipsius doni in se: est tamen non simplex, sed multiplex respectu effectuum, quos ipsa confert. Quare cum statuunt priuationem hanc, esse culpam, & si uerum est absolutè, maximè tamen uerum est respectu subiectionis mentis, & potissimum uoluntatis: propter quod & colligunt quod culpa in iustitiæ priuatione contenta, ea ex parte, maximè attendenda est, qua aufert, priuatq; subiectione, ac rectitudine mentis, & insigniter ipsius uoluntatis, respectu Dei: quare nec horrent aliis ex capitibus priuationibusúe, illam ad pœnam potius quàm ad culpam spectare. Et licet ità sit, licet horum traditioni subscribam: nihil tamen uidetur absurdi, etiam si hoc pacto iustitiæ priuatione restricta, non modo admittatur, ut culpa, sed etiam admittatur, ut pœna: quandóquidem, & probati doctores, etiam in cuiusuis priuatione peccati, id fatentur contingere, & id non tàm iusto iudicio, quàm miro beneficio Dei: quippè qui dum nonnullam pœnam facit indissociabilem culpæ, non modo suam illustrem reddit iustitiam, sed & misericordiam, eo quod sentientes iustitiæ stimulos, non leuiter ad pœnitentiam perurgemur, & in posterum, non tàm facilè præcipitamur. Vndè, & priuatio, quæ formaliter definitur peccatum, ut pœnæ rationem habet, est indubitantèr à Deo, ut uerò culpæ, est solùm à nobis: illud habet, ut in nobis recipitur, hoc, ut à nobis progreditur: sed de hoc alibi latius. Posteriori autem parti fit satis, considerando quòd inobedientia Adæ, aliud non fuit quam transgressio diuini præcepti, & per hoc, non aliud quam auersio uoluntatis à Deo: ergo & priuatio illius extitit subiectionis, quam iustitia conferebat originalis: ergo aut re nihil differt,

Iustitia origi. & simplex, & multiplex.

Priuatio iustitiæ orig. & pœna & culpa.

Vna eademq; priuatio induit rationem culpæ, & pœnæ.

Adæ peccatum, & priuatio & inobedientia est.

quod diximus, aut tantum amborũ est gluten, ut alterum pro altero computetur.

Verùm superest expedire, quo pacto priuatio, de qua sermo, culpa esse posit in nobis, qui nec directè, nec indirectè, in illam cõsensimus, imò & sæpe detraximus, & detrahimus: quod planè explicationem exigit, quo pacto peccatum Adæ, transfundatur in posteros, quo iure, & qua ratione. Et à postremo exordium nacti, ea indubiè fatendũ est ratione, peccatũ hoc in omnes irrepere, quia omnes commisimus in prothoplaste: non secus ac Leuitæ in Abram, decimas soluerunt Melchisedeco. Nàm cum omnes homines à primo pendeant homine, nõ solùm, ut filij pendent à genitore, sed ut membra pendent à capite, quandóquidem sicut natura est omnium pater, ità & natura est omnium rector: palàm quòd omnes ab initio, utroq; modo, comprehendebantur in eo, & si non actu, potesate, & (ut loquuntur) uirtute. Ergò & mirum non est, si & omnes participes illius euaserunt inobedientiæ, & originalis, ut consequitur, infectionis, si non actu, uirtute: participaturi actu, cum actu filii efficerentur & membra. Nec obstat, quòd filius non portat iniquitatem patris, quoniam uerum est cum spectat ad infectionem personę, & non cum spectat ad infectionem naturæ (siquidem in Adam, perinde, ac primo principio, tota erat inclusa natura, in quo, & tota est commaculata, sicut & tota fuerat iustitia insignita: propter quod si non peccasset, cum eo dono, ut diximus, ad singulos descendisset, sicut & in quemlibet nunc cum infectione descendit) Duplici itaque uinculo, prothohomini alligati, & si alterum necessariò infertur ex altero, eò quòd uinculum membri, uinculũ comitatur filij: amborum tamen, parum non differunt nexus, & dependentiæ. Siquidẽ ex ratione, qua filii, præter id, quòd naturali origine dependemus ab eo, præter id, quòd & portio ipsius sumus: nonnullum reputamur simulacrum eius, cum & filius imago sit patris, & pater quodam pacto, perseueret in filio: nec modò imaginem gerimus patris, sed & non raro, naturam consequimur, & complexionem patris: propter quod, & à leproso progignuntur leprosi, & ab epilentico epilentici. Ergò & iure inficiari non potest (siquis & hac asserat ratione, pariter nos Adami infectionem contrahere, ac eò pacto subdi defe-

Adæ peccatum, qua ratione, curq; trãsferatur in posteros.

Oẽs homines in prothoplaste cõtenti.

Ezec. 18.

Oẽs qui sũt ex Adam, illi duplici astricti sunt uinculo.

non raro filii, cõsequũtur qualitates patris.

ctui

ctui originalis iustitiæ, cum omnibus quæ consequuntur ad eam; imò & res eò debet comprobari constantius, quo hæc infirmitas infectioque, cum supponatur naturę, & illa solius contrectetur personæ, nocentior est & pestilentior) Verùm hac de ratione nequit efficaciter stabiliri, quòd hæc in nobis rationē induant culpæ: quandóquidem etsi satis est, ut natura conuincamur infirmi, saucii, & iustitia nudi: non tamen ut natura constituamur impij, uel peccatores, ut qui hæc participant in ratione culpę. Nam etsi primus homo in puris factus fuisset naturalibus, eoque in statu mansisset sine offensa Dei, haud dubium quòd filios pariter, procreasset infirmos, & iustitia nudos, sicut & ille in semetipso esset: & palàm sine controuersia, quòd illis nō ascriberetur ad culpā, sed ad naturalem proprietatem. Ergo opus est, ut ad alteram sit rationem recursus: & ità ex membrorum vinculo, nexuque, culpæ rationem uenemur. Quod non erit difficilè, dummodo concipiatur mente, membra nedum mouenda ad voluntatem capitis: sed & ad libitum dirigenda ab eo.

Defectus originalis iustitiæ, quo induit rationem culpæ.

Et vt res sit constantior, attendendum quòd si naturę participatione, symboloque, omnes homines, vnus quodammodo reputantur homo, vt phylosophi tradunt: quantò magis vnius patriæ, non iniuria, veluti vnum constituentur corpus? Quibus si accedat cognatio, nimirum quia vno ex progenitore dependent, cuius sub ditione, perindè ac sub patrisfamilias continētur, diriguntur q; palàm quòd non solùm ut vnum computabuntur corpus, sed miro ac arctissimo vinculo, nexuni. Quarè non temerè omnes ex Adamo progeniti, & corpus, & membra dicuntur Adami: nec minori analogia, quàm renati ex CHRISTO: corpus & membra computantur CHRISTI, vt non rarò apostolus docet. Ergo sicut meæ est potestatis, pro voluntate, membra agere mei corporis: & potestatis CHRISTI, ad libitum corpus mouere suæ ecclesię: ità & potestatis fuit Adami, pro uoluntate mouere omnes nos. Qua de re euidenter infertur, quòd & Adæ voluntatis, certa lege, participes sumus, sicut et membra uoluntatem participare sui capitis, in confesso est: ergò non est mirum, si & illius inobedientiā participauimus, & per hoc, nec mirum si et eo in Deū committente & nos unà commisimus. Sed agè vt hęc magis

Oēs ex protoplaste geniti, mystic ū eius corpus faciunt.

1. Cor. 6. & 12. & alibi.

Quo pacto in Ada extitit potestate mouere nos pro arbitrio.

efficiantur illustria: certum est, non esse peccatū, nisi à uolunta te profectum, sed opus nō est, ad hoc vt in me dicatur esse peccatum, vt mea proficiscatur electione, sed satis est, si illius in me obuenit voluntate, qui potestatem in me legitimam possidet, meque suæ ualet voluntati subijcere: quarè & eo casu, nō modo non consentiendo, sed et detrectando, illius voluntati subijcior, & ità criminis particeps factus, mulctam iustissimè luo. Nàm sicut manus, quæ planè sine consensu, imò si posset cum obluctatione, ad iniustum occisoris imperium, innocentem percutit, aut ad falsum attestantis impulsum, in proximi iacturam subscribit, particeps fit piaculi, iustaque (nàm membrum est delinquentis) præcisione punitur: ità & nostrum quilibet ad iniquam præuaricationem primi hominis, etiam sine consensu nostro, non secus ac illius membra, rei criminis facti, iure velut aliquid eius, punimur, mulctamurque: quod & eò accidit congruentius, quò & sub eadem primi hominis intentione, comprehensi sumus (sicut enim appetendo esse vt Deus, sciens bonum & malum, non modo appetijt sibi sed posteris, quoniam pro se, & pro membris, ità & eadem electione, qua ausus est comedere, Deique uoluntati resistere, & se, & nos omnes inuoluit) Ergò transgresio Adæ, non iniuria, & illi & nobis ascribitur: & ob id, uerum est, quòd & cum illo peccante peccauimus, & quòd eo peccato iure impij & peccatores dicimur. Nec extrinseca solùm denominatione, vti dicimur locati, indutiuè: sed & intrinseca, eò quòd in nobis intrinsecus reatus est culpæ, sicut & penæ: quem tamen nūquàm actu incurrimus, nisi quando (vt diximus) actu generamur: tunc enim, cum ex semine formemur Adami, actu illius membra efficimur: & cum illud retineat infectionem, dum gignimur, inquinamur. Nec baptismus sufficit proximi genitoris, quoniam etsi eo sacramento, originis peccatum deletur, fomes tamen, qui nobis relinquitur ad exercitium, cum sit portio nonnulla primi hominis (siquidem pertinet ad vetustatem, origine carnis contractam) & per hoc, non sine aliqua infectione, in causa est, quòd in peccatis concipimur, & sic actu rei, antiquę transgresionis, non immeritò constituimur.

Non est opus, ut peccatū, quod è in me, à mea profectum sit uoluntate.

Oēs sub Adæ intentione comprehēsi sumus.

Iure ex Adam progeniti dicimur impij, nec mō extrinsecè sed intrancè.

Cur baptizatus genèret originali obnoxium.

Verùm cum duo, in originis continerentur peccato, priua-

tio originalis iustitię, & effrenitas carnalis concupiscentiæ: & de priori explicatum sit (ni fallor) vt sat fuerat, præsenti loco, superest vt & de posteriori aliquid attingatur. Quarè attendendum, quòd concupiscentia carnis, non sumitur hac in re, pro altera parte, sensilis appetitus, quàm plurimi concupiscibilem dicunt, in qua & ponunt passiones sex principales, amor & odium, prosecutio & fuga, delectatio & tristitia: nec pro eodem integro, hoc est, vt et complectitur reliquam, quā & communiter irascibilem nominant, cui & quinque passiones, uti principes tribuunt, spes & desperatio, audacia & timor, & ira: sed pro omnibus animæ uiribus, partibusuè, in ordine ad obiecta, & operationes suas: quandóquidem omnes ad hæc inclinantur, tenduntq; per modum appetitus, quod & docet adiectio carnis, quā nulli dubium, eam in scripturis extē- sionem habere: propter quod & apostolus inter opera carnis colligit hæreses, sectas, idololatrias, quæ palā est, sensilem excedere appetitum. Quarè & carnis nomine (si non fallor) accipiēdum videtur, quicquid in nobis offenditur vetustatis: & maximè antequā initiemur in CHRISTO. Ergò effrenitas concupiscentiæ carnis, aliud non est, quā ea virium nostrarum procliuitas, eauè petulantia, qua sine freno, nedum rectæ rationis, sed & legis diuinæ, lasciuiens in sua fertur obiecta, suisq; estuat passionibus affectibusuè, & in suos prorumpit actus, & cupitates: quauis animæ parte contingat. Minus diximus, quandóquidem non solùm hęc tentat, effutireuè satagit absque freno, tum rationis, tum legis: sed & nititur sua pro virili, contrà rationem & legem, ut ostentans vim & ingenium suum, fiat suprà modum lasciua, improba, & scelestis, occasione per mandatum accepta: ut apostolus tetigit, & latius in sequentibus explicabit. Et cum animæ partes, sint contrariæ, cum ad diuersa oppositaq; animum destrahant appetitus: non solùm in nobis animi nascitur ęgritudo, sed & illud intestinum bellū, pro quo & iugiter ingemiscunt iusti, cupientes è corpore huius mortis absolui. Et licet ea pestis proficisci habeat ex natura, eoque pacto, ad contagium pertinere non uideatur originis: nihilóminus quia illi, ut dictum est, occurrerat Deus, munere iustitię, refragari non potest, quòd si inobedientia Adæ, eo sumus destituti beneficio, eodem pariter crimine, & desti-

Marginal notes: *Effrenitas, quæ reliqua originalis ẽ pars.* — *concupiscentia, quid sit, in originali peccato.* — *Gal. 5.* — *Effrenitas concupiscentiæ carnis, quid propriè.* — *ca. 7.* — *Egritudo animi, & pugna cōtinua.* — *ubi suprà.*

Concupiscētia carnis, in nobis, nō sine culpa.

tuti simus interna animi sanitate. Ergò vt hoc ex capite præmissa uigent in nobis, haud dubium, quòd ratione nō effugiūt culpæ, & ea sub ratione ad morbum spectant originis, sicut & ipsa priuatio doni: tàm etsi illa, ut materialis portio, hæc ut formalis, & ob id, ut principalis ratio, ut ampliùs Theologi prosequuntur. Quæ tamen materialis portio, ut tactum est, in renatis, rationem non retinet culpæ, sed pœnæ: quæ & relinquitur, nō vt deleatur originis noxa, quoniam deleta est in baptismo, sed vt exerceamur per eam, exeundo mortificandoque iugiter veterem hominem, cum actibus suis, prout adhortatur Apostolus. *Eph. 4. Col. 3.*

Quæ consequūtur ex originali cōtagio.

Denique ut aliquando finiam, non nihil subijciamus de effectibus, pœnisque, tanti flagitij: ut stando promissis, saltèm suis partibus rem attingamus, etsi nostra pro tenuitate, penitus non absoluimus. Primùm, neminem fugit, peccatum hoc, Priuare hominem gratia Dei, & per hoc, uita ipsius animę, vt uerè mox factū sit, quod comminatus est dominus: In quacūque hora comederis, morieris: *Gen. 2* Priuare dono originalis iustitiæ, prout & declarauimus, & ob id, interna animi sanitate & pace: quod quanti sit supplicij, non modo sciptura docet (cor impij, quasi mare feruens) sed & phylosophi tradunt: imò & periculo res exploratissima est. *Esa. 57. 7. alu. & albi.* Vulnerat, sauciatque animę uires: & uix semiuiuas relinquit. *Luc. 18.* Et licet forsàn arduum nō esset vulnera in singulis declarare: sat tamē sit doctrina sanctorum, qui præcipua colligentes, ea quaternario complexi sunt. Primum ergo vulnus, uocant ignorantiæ, & ponitur in intellectu; cum speculatiuo, quo non modo hebetatur ad ea, quę sunt suprà se, cœlestia inquàm, & diuina, ad quę tamen institutus, ordinatusque est, sed & non leuiter destituitur ab ordine, ad quā uolueris veritatem: tum practico, quo et perplexus non raro est, in rebus agendis, vt rectè scriptum sit: cogitationes mortalium timidæ, & incertæ omnes prouidentiæ nostræ: *Sap. 9.* nec modo est proplexus, sed & frequenter hallucinatur. Et consistit re uera, ni fallor, vulnus hoc, sicut & alia, si penitius id explicari opus est, in quadam uigoris diminutione, imò & destitutione quem vterque consequebatur intellectus, sub munere originalis iustitiæ, sicut et cogitatiua, ut dicunt phylosophi (sua pro ratione) ex assistentia intellectus: qui etsi non erat naturalis,

Vulnera originalis peccati.

Essentiale cuiusq; uulneris, de quibus est sermo.

hoc

hoc est, ex ui dimanans naturæ, erat tamen cõsonans ei, ob id, quòd hominis forma, ratio est, secũdùm quam, bonum illi est, vitam ducere, & agere sese. Secundum est, vulnus malitiæ, & locum habet in voluntate, & est grauius cæteris: quandóquidẽ eo voluntas, non modò ad agendum probè, redditur segnis, dura, difficilis, sed & ad prauè agẽdum, prompta, labilis, liberalis: & id ex non dissimili amissione vigoris, quem nacta erat, sub fauore iustitiæ: & eò deploratius, quò id, quod cõsequebatur beneficij, erat in illa locupletius. Tertium est, infirmitatis, & partem afficit irascibilem: quo efficitur imbecillis, pauidaq;, tùm ad prosecutionem boni, tùm ad euitationem mali. Et demùm, uulnus est concupiscentiæ: quo concupiscibilis est procax, & petulans, in his quæ oblectant sensum, & pigra, & negligens, in his quæ sunt consona rationi. Adde mortem corporis, & pro effectu, & pro pœna peccati: cum omnibus imaginibus suis. Et tandèm priuatio visionis diuinæ, clausioque cœlestis ianuę: in quibus miseria extrema cõsistit. Hęc breui, de peccato originis dicta sint.

Vulnus uoluntatis grauius cæteris

Mors effectus, & pœna peccati.

Regreßio ad enarrationem textus.

Quid ergò dicemus? Non latebat apostolum, multorum peruersitas iudæorum, qui omni studio, nullum non mouebant lapidem, ut euangelium CHRISTI, peruerterent, uel saltẽ obscurarent: propter quod & detorquebant, & calumniabantur non rarò uerba apostoli, & maximè cum euangelizabatur gratiam CHRISTI, quasi ansam daret peccato, exuberantia eius: nec esset aliud quàm dicere, faciamus mala, ut eueniant bona, sicut & in pręcedentibus conquestus est. Quia ergò in calce præcedentis capitis dictum est, quòd peccato abundãte accessione legis, abundantior reddita est gratia Dei: præueniens quę indubiè machinati forent, in quæstionis modum, eorũ occurrit blasphemijs. *Quid ergò dicemus?* nũquid quod garriunt inimici gratiæ, & euangelij CHRISTI? nempè vt perseueremus, proficiscamurque in peccato, ut gratia in nos obueniat locupletius? Et hoc est, quod subdit. *Manebimus*, affectu, opera, fructificatione, *in peccato*, tùm natura contracto, tũ praua voluntate superadiecto: vt gratia Dei & CHRISTI,

Calumnia prædicãtiũ gratiam.

abundet, in nobis? *Absit*, tàm execranda blasphemia. *Qui enim mortui sumus, peccato*, planè mortificando, tollendo, exterminando, *quomodò adhuc uiuemus in illo?* Validissima quidem ratio. Si enim euangelium docet, debere nos mori, ut morte interficiamus peccatum: quomodo esse potest, vt doceat nos viuendum esse in illo? *An ignoratis*, quod planè uti rem notoriã ignorare non potestis, & præsertìm uos, *fratres*, qui regeniti estis, & adoptionis spiritũ accepistis, ut sitis filij unius patris, & eiusdem sortis hæredes: & per hoc non secus, ac fratres in CHRISTO, *quòd quicunq; baptizati sumus*, & ob id, adoptati DEO, *in CHRISTO IESV*, sed rectius in accusandi casu: quippe qui baptizati sumus, sicut & adoptati, in CHRISTVM IESVM, tùm imitandum, exprimendumque, ut conformes simus imaginis eius, & ipse uti primogenitus sit inter fratres, tùm induendum (nam quotquot, inquit aliàs baptizati estis, CHRISTVM induistis) & demũ, baptizamur in CHRISTVM, quia in sacrosancto lauacro, ex oleastro in oliuam inserimur pinguem: ut ex membris Adæ, in membra trãsferamur CHRISTI, illius potituri spiritu, gratia, & beneficio: & potissimùm mortis, & resurrectionis eius. Vndè, & subdit, *in morte*, rectius, mortem, *ipsius baptizati sumus*. Siquidem in baptismo, non solùm uberrimè potimur beneficio mortis CHRISTI, quæ interfectio, exterminatioque extitit omnium peccatorũ: sed & profitemur nos mori, in similitudinẽ mortis eius, & per hoc, nos mori peccato: & ità mori, ut ultra nõ uiuamus in eo, ut ex subiunctis infertur.

[Margin: Fratres, sũt qui in CHRISTO regeniti sunt. — In christum baptizari quid sit. — Rom. 8. — εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. — Rom. ub supra. — Gal. 3. — Professio in baptismo emissa. — εἰς τὸν θάνατον.]

Consepulti enim sumus cum illo, per baptismum, in mortem. Nõ modò alludit ad ritum baptismi, quo mergebamur sub aqua, sicut & cadauera sepeliuntur sub terra, è qua non resurgunt, cõmuni lege, nisi ad immortalem uitam: non modò explicare uult rem, & effectum eius, quo nedũ morimur, sed & eòusq; morimur, ut & consepeliamur cũ CHRISTO, in mortẽ absolutã, perfectamq; peccatorũ nostrorũ: quippè quæ mortis CHRISTI ui, omnia nedum interficit, sed non secùs ac Aegyptios, in mari submergit, ac sepelit: sed & professionem, quam in baptismo emittimus innuit, quin & de illa (ni fallor) directè intelligit, instruens profiteri nos in baptismo, non modò nos esse mortuos, sed & sepultos peccato in mortẽ, ut scilicet, quantũ

[Margin: Quid ex baptismo consequimur. — In baptismo profitemur nos]

ex nobis fuerit, ſiquid illius remanſerit uitæ, omnem nauemus operam, ut penitus occidatur, ac funditus eradicetur: ut ab eo liberati, ac in uitæ nouitatē emerſi, in illa proficiſcamur ad imitationem CHRISTI. Vndè, & ſubdit. *vt quomodo CHRISTVS ſurrexit à mortuis per gloriam*, hoc eſt, poteſtatē (ſic enim & aliàs, in ſcripturis accipitur) Ite & narrate patri ueſtro, omnem gloriam meā, *patris*. Nā & Deus ſuſcitauit illū, tertia die, *ità & nos*, reſuſcitati cum eo (ſicut enim in baptiſmo CHRISTO conſepelimur, in mortē peccati, ità & in eodem CHRISTO, reſuſcitamur in uitā iuſtitiæ) quæ eſt uita gratiæ, & eorū propria, qui mēbra ſunt CHRISTI, ut qui eius ſpiritū habēt & illius imitatione, fructus ſpūs proferunt: non per ſuā uirtutē ſuamúe facultatē, ſed per gloriam, uim ſcilicet & poteſtatē, cōmunis, cœleſtiſq; patris (aſcēdo ad patrē meū, & patrē ueſtrū) *in nouitate uitæ ambulemus*, affectu, & opere, eorū referēdo uitā, qui ſurrexerunt à mortuis: quærentes non quæ deorſum ſunt, ſed quæ ſurſum ſunt, vbi & CHRISTVS eſt, in dextera Dei. *Si enim*, Rationem cumulat rationi, *complantati*, nō capitur in ui participii, ſed nominis, & perindè eſt, ac ſimul inſititii, & optimè quadrat: cū baptiſmo inſeramur, ut diximus, CHRISTO, non ſecus, ac oliuæ pingui. Et particula, ſimul, non ſimplex innuit ſacramentum: cum & primum reducat ob oculos, quod Theologi tradunt, nimirum humanitatem CHRISTI, perſonæ uerbi, mirificè inſitā, & ità inſitam, ut dubium non ſit, & ſubſtentari in ea, & Diuinitatis ſplendore, eòuſq; locupletari in illa, ut non modo difficilè non ſit, unā eandemq; hypoſtaſim, & Deum, & hominē cōfiteri, & idiomata ſingulis propria, iure, utriſq; cōmunia atteſtari, ſed & illius hominis opera, longè ſupra facultatē naturæ noſtræ exiſtere, imò & ita diuinitate fulgere, ut vndiq; miris ſcateant, effluantq;. Ergo particula, ſimul, admonet nos, ui ſacroſancti lauacri, adeo inſeri CHRISTO, ut & ſimul, Dei uerbo inſeramur cū eo: & ob id, ita inſeri, ut & ad participium quodāmodo diuinæ perſonæ, & omnium diuitiarū eius aſſumamur cū illo. Quod non erit obſcurum, ſi quis mente ponderat, illius nos eſſe membra, illumq; nos perficere & cōplere: & deniq; q ex illo, ut capite, & ex nobis ut corpore, unus conſtituatur CHRISTVS: ut Paulus aliquando tradit, & nos ampliter ad Ephesios diximus.

mortuos, & ſepultos peccato.

In baptiſmo in uitā reſuſcitamur iuſtitiæ.

In baptiſmo inſerimur chriſto ut oliuæ pingui.

Operæ chriſti, undique miris refertæ.

Electi complent, et perficiunt chriſtum.

Eph. 1.

Deindè & ad considerandum excitat, quòd etsi qui tinguntur, membra sunt CHRISTI, ex diuersis collecti populis, tribubus, nationibus: colliguntur tamen sine respectu personæ, & ob id simul, hoc est, pariter inseruntur CHRISTO, & simul illius perfunduntur thesauris, ac cornucopijs. Non quòd membra ab inuicem non sint distincta: nõ quòd non gaudeant singula proprio munere, & functione: sed quia oĩa pro captu, officio, vocatiòne, illius potiuntur spiritu, gratia, & beneficio: ut non modò non sit schisma in corpore, sed mira vnitas, pax & dilectio, quæ & reddit omnibus communia, quæ sunt singulis peculiaria, dum de omnibus, perindè ac de proprijs, gaudent, sollicitãturque: *facti sumus.* Si inquã CHRISTO coinserti, euasimus miro quidem artificio (nàm & ars phylosophis, factibilium recta ratio est) quoniam & insitionis huius, pater agricola est, qui & palmites purgat, vt fructus vberius afferãt & medio spiritu paracleto, qui est omnium artifex: propter quod & ritè, facti, participio usus est: *similitudini mortis eius.* Phrasis est hebrea, & perindè est, ac similes mortuo CHRISTO (nàm in baptismo dũ mergimur, ac eo pacto sepelimur, persimiles euadimus, miro (ut diximus) artificio Dei, in eo operantis sacramento, CHRISTO mortuo, & sepulto) quo symbolo, similitudineq;: sic ordinante Deo, participes simus mortis, & sepulturæ CHRISTI: et per hoc, mortis, & sepulturæ peccati, quod mortuum, & sepultum est, per mortem & sepulturam eius: Si inqnã ita est, haud dubium (sequitur enim pernecessaria illatione) ꝙ, *simul*, ex ui coinsitionis baptismi, *&*, facti, *sumus similitudini resurrerectionis eius.* Si enim per baptismum coinserti, persimiles redditi sumus CHRISTO mortuo, cõsequitur ut & per eundẽ euadamus persimiles CHRISTO resuscitato. Vndè & in baptismo (ut dictum est) non modo in mersione, symbolum gerimus mortis CHRISTI, sed & in emersione, symbolum gerimus resurrectionis eius. Ergò perspicuum esse potest, non modo manendum non esse in peccato, non modo non fructificandum ei, sed contrà omnẽ præstandam operam, ut illud interficiatur, & iustitiæ fructificetur: id enim exigit abundantia gratiæ, quæ & locupletat nos, ut illius abundantiæ ualeamus obsistere, in quam legis occasione, & sui ingenij peruersitate, omni uirili prorupit exuberauitq;.

Christi mẽbra, illius potiuntur spiritu, pro captu, officio, & uocatione.

Ethic. 6. *Ioan. 15.* *Sap. 1.*

In baptismo euadimus mortis, & sepulturæ Christi participes.

omnis nauanda opera, ut interficiatur peccatũ, & obsequamur iustitiæ.

Hoc

Hoc ſcientes. Poterat forſan initiatorum aliquis, excuſationem obtendere, ꝙ etſi ſubſcripſerit in baptiſmo, in occiſionẽ peccati, quia tamen remanet in ſeſe uetus homo, qui impenſe, ac omni uirili peccato fauet, ſeq; munitiſsimè illius extinctioni opponit, ut rarò quidẽ, & non niſi diro, cruentoq; congreſſu, quod uolumus faciamus: quare uel nunꝙ, uel uix, peccatum noſtro ualemus marte confodere, nedum pernecare, aut prorſus extinguere. His occurrit Apoſtolus, docens uetuſtũ hominem (etiã ſi illum geſtamus aſsiduè) extintioni peccati, re uera minus obſiſtere; aut ſaltem parum, minimũúe, nocere: ꝓpter quod orditur, & dicit. *Hoc ſcientes,* huius rei penitùs perſuaſi ſitis, *quòd uetus homo,* etſi inſolentiſsimus eſt in ſe, *noſter,* tamen, hoc eſt, ut in nobis, ualde extenuatus eſt. Et præter id, ꝙ in renatis uigẽt ſolũ, q̃dam prothoplaſtis reliquiæ: nõ quidẽ, ut ſint inſtrumẽta peccati, ſed materia lucri, maximè pendendũ eſt, ꝙ &, *ſimul,* hoc eſt noſtro cũ capite, *crucifixus eſt,* nõ quidẽ, vt dũ hic agimus, nobis penitus, & quauis ex parte, extinguatur, cũ nec penitus, aut vndiq; in pſenti regeneremur, extinguẽdus tamen, ui crucifixionis cũ CHRISTO, ꝓrſus in nobis, ea in regeneratione, in qua ſederit filius hoĩs, in ſede maieſtatis ſuæ: ſed
Mat. 19. vt eòuſq; extenuet̃, vt facilè ſi uolumus, *deſtruatur,* tũ efficacia crucis CHRISTI, tũ aſsiſtẽtia, copiaq; diuinæ gratię, & exercitio libertatis noſtrę, *corpus peccati,* cõgeries aggerq;, q̃ aduerſum nos, nunꝙ non molit̃ cõſtruere: & ſi nõ funditus, aut omni ex latere, itã tamẽ deſtruatur, cõminuaturq;, *ut ultrà,* dũmodo inuacuũ, nõ recipiatur munus & gratia Dei, aut talentũ nobis creditũ, vel alligemus ſudario, vel fodiamus ſub terra, *non ſer-*
Math. 25. *uiamus peccato.* Tã ingens quidẽ eſt pſidium Dei, tã potens beneficium crucis, & tantũ roboris additũ eſt regeneratis: vt etſi liberati non ſunt, de corpore huius mortis, aut de munitionibus circũſtantis nos peccati, difficilè tamẽ illis nõ eſt, adeò pualere, vt amplius illius nõ ſubiiciãtur tyrãnidi, aut legibus ſui aſtringãtur imperij: pſertìm cum & in baptiſmo, illius excuſſerint iugũ, & in libertatẽ tranſierint filiorũ Dei. *Siquidẽ qui mortuus eſt,* cũ CHRISTO, in ſacramẽto lauacri, *iuſtificatus,* liberatus, abſolutus, exẽptus, *eſt à peccato,* ut qui vltrà non ſubiicit̃ tyrãnidi, ac ditioni ſuæ. Nec modo iuſtificatus eſt, à peccato: ſed, & in libertatẽ eſt tranſuhectus iuſtitiæ: quãdóquidẽ, *ſi mor-*

Peccatũ ad morem inſeſtantibus, uetus homo nocere non poteſt.

unde deſtructio corporis peccati, & quo pacto.

uis beneficii crucis.

tui sumus, ut nõ semel dictum est, in baptismo cũ CHRISTO, indubia, *credimus*, persuasione,& infallibili cõfidimus spe, *quòd simul*, perindè,ac mẽbra eius,& corpus, *uiuemus*, præsenti qui-
uita gratiæ, & uita gloriæ. dem stadio,uita gratiæ,qua nedũ liberi facti sumus,à iugo peccati,sed & primitiis potimur vitæ cœlestis:& demũ vita gloriȩ,
qua & corpus, huius exuemus mortis, quoniã mortale induet *1.cor.15.*
ĩmortalitatẽ,& corruptibile induet incorruptionẽ, *cũ illo*, qui nostrũ est caput:quod & erit,tũ in singulis,tũ in oĩbus omnia.

Scientes quòd CHRISTVS, *resurgens*, græcè participium est *ἐγερθεὶς.*
præteriti,& rectius legitur, excitatus,cum & illius mors fuerit
uelut somnus (ego dormiui, & soporatus sum) sicut & esse de- *Psal.3.*
bet omnibus eius mẽbris (nolumus ignorare uos de dormien *1.thes.4.*
tibus,ut non cõtristemini,sicut & cæteri, qui spem non habẽt)
ex mortuis, uti primitiæ dormientium, *iàm non moritur*, quippè *1.cor.15.*
qui ad uitam excitatus est immortalem, *mors illi ultrà non dominabitur*, uel dominatur græcè, tàmetsi multis illius dominetur *κυριεύει.*
membris:quoniam illi destructa est mors,& sanctis solũ(ut creditur)qui resurrexerunt cum eo. *Quòd enim mortuus est*, morte carnis,quæ mors fuit ad tempus, *peccato*, perpetuò interficiendo,delendo,exterminando, *mortuus est semel*, nàm ea mors,tan
efficacia mortis christi. tæ extitit efficaciȩ,ut ad perpetuam extinctionem peccati,repeti opus nõ fuerit:ut latius Paulus docuit ad Hebræos. *Quòd* *cap.10.*
autem uiuit, nunc sempiterna,ac fœlicissima uita, *uiuit Deo*, illum glorificando,& amplissimè suis in thesauris,nobis impartiendo,ac profundendo. *Ità & uos*, quippè qui illius estis cor-
pus, & membra, *existimate*, & planè uti rem praciosam, ma- *1.cor 6. & 12.*
gniq; momenti,apud uos cõtinue retinere debitis, *uos*,& *mortuos*, & mortem in baptismo professos,ipsi, *peccato*, iugitèr per necando,ac illud omni virili persequendo,ac destruendo. Nec existimate modo, uos mortuos esse,mortemque professos, in destructionem peccati:sed & existimate, *uiuentes*, uos, *Deo*, ut illum semper glorificetis, illi fructificetis, ac uitam unicè noueatis,ac consecretis. Et ut illi,unice sit acceptum,præstãdum est, *in CHRISTO IESV.*

Non ergò regnet peccatum. Et si non inficior, quȩ hoc traduntur capite de peccato, quemadmodùm & in precedenti, posse etiam actuale complecti, imò & illud, saltẽ analogia quadam, complexum esse non dubito:constat tamen Paulum,de origi-

nali potissimùm loqui, quod & gestamus in carne, & cum illo belligeramus assiduè. De hoc ergò loquitur, & uelut ex præcedentibus inferens, prohibet non quidem, ne sit, quoniam communi lege, ac Dei ordinatione, dum hic sumus, destitui illo nõ possumus: sed ne regnet, ne nos moueat, agatque pro sua libidine, *in uestro mortali corpore*, quod in præsenti gestamus. Nàm cum ex parte carnis, regeniti nondum simus: in hac parte, sedem sibi statuit, ut indè iubeat, uel saltèm alliciat, si fortè quis illum auscultet. *vt obediatis,* obsequendo peccato, nàm & græcè, ei, additum est, *in concupiscentijs eius,* scilicet corporis, ut clarè docet litera græca. Exigit ergò Apostolus, ut collectis, ac ritè ponderatis, quæ hactenus tradita sunt, possumus esse persuasi, omnem impendendam operam, ne peccatum originis, eo modo quo locum habet in regeneratis, in quibus & sedem fixit, in sola carne, regnet dum mortalitatem patimur (etiam si nitatur regnare, nihilque obmittat ut regnet) eo saltèm pacto, ut uoluntariè obsequamur ei, in carnis cõcupiscentiis: de quibus, sub nomine operum, satis explicatum est Galatis, ab eodem Apostolo. Quod ut sit perspicuum, attendendum q͞ non parùm differt, concupiscentia carnis absolutè, & ut instrumentum, imò ut effectus peccati: siquidem caro naturalitèr concupiscit, & concupiscit in spiritum, at usque ad certum limitem: uerùm per peccatum, concupiscit (ut dictum est) sine omni freno, imò & contranititur omni legi. Ergò aliud est, loqui de cõcupiscentia carnis, ut est effectus naturæ, & aliud, ut proficiscitur ex impulsu peccati: & hoc pacto, in præsentia sermo est. Intendit ergò Apostolus, de concupiscentia quidem carnis, sed adhuc, quodam pacto infectæ, utpotè non dùm regenitæ: & compræhendit eo nomine, quicquid in nobis reliquiarum inuenitur Adami, sicut & aliis in locis, solitus est.

Annitendũ ne regnet peccatũ in nostro mortali corpore.

cap. 5

carnis concupiscentia absolutè, & ut peccati effectus & organum.

Neque exhibeatis, quod sine uero cõsensu, uoluntate, electione, esse non potest, *membra uestra,* Si intelligis de externis, planè hæc exhibētur, cum manus applicātur cædi, & pedes ad præcipitandum in malum: cum lingua applicatur ad maledicendũ Deo, & ꝓximo: & id genus, de reliquis. Si de internis, ꝑter affectiones appetitus, de quibus dictũ est suprà, & de quibus aliàs loqui uidetur apostolus, Mortificate inquiẽs mẽbra uestra, q̃ sunt super terrã, auaritiã, fornicationẽ, cõcupiscentiã malã, &

Partes hominis, externæ & internæ.

col. 3.

deinceps:intelligi possunt, potestates, actusq́; intellectus, & uoluntatis, quę membra sunt interioris hominis, *arma*, quibus & defendimur, & offendimus, *iniquitatis.* Siquidem membra, de quibus diximus, nobis à Deo data sunt, non in obsequium iniquitatis, sed iustitiæ: & ob id, non ut per illa militemus, *peccato*, quod fons est, omnis iniquitatis, sed Deo, è quo, iustitia omnis uberrime proficiscitur: *Sed exhibete uos*, corde, studio, ac omni conatu, *Deo*, in quo uiuimus, mouemur, & sumus: in quē omnia tendunt, & propter quem omnia creata sunt. Exhibete inquã, uos Deo, *tanquã ex mortuis uiuentes*, ho c est, inculpatos, dicto citius parentes, & illi unicè militãtes. Hoc enim uita exigit resuscitatorum, ac uiuentium Deo: hoc & exercitium erit futuræ patriæ, quando & peccatum, & mors absorta erunt penitus in uictoria. Hoc quidem in præsenti præstare debemus, si non plene, eo saltem modo, quo possumus, nam & primitiis fruimur, & per hoc, nitendum est omni studio, usquequo copias comprẹhendamus: ut aliàs Apostolus monet. *Et membra uestra*, interna, externaque exhibete, *arma*, ualida, & fortia, *iustitiæ*, non iniquitatis, *Deo*, & non peccato, instruēdo militiam Deo, in illius gloriam, & obsequium: & in destrutionem munitionum peccati, & Sathanæ, cum omni satellitio suo.

Vita resurgentium, ac uiuētiũ deo.

Acto. 17. *1. cor. 15.* *Phil. 3.* *2. cor. 10.*

Peccatum enim, de quo sermo, *uobis*, regenitis, *non dominabitur*, nisi illius uolueritis parere illecebris. *Non enim estis sub lege*, sub qua exacuebat uires, & suprà modum permittebatur oppugnare nos, quin & frequenter præualebat aduersus nos: *sed sub gratia*, & opulentissima quidem: contra quam sine consensu uestro, nihil ualet. *Ergò*, Num & hæc, estis calumniari parati, moxq; obicere, *Peccabimus, quoniam non sumus sub lege*, quæ ob transgressiones compescendas est posita, *sed sub gratia*: quæ in peccatorum condonationem est exhibita? *Absit.* tantum facinus. Et rationem subdit. *An nescitis*, rem affero, omnibus probatam, *quòd cui exhibetis uos*, libera uoluntate, *seruos ad obediendum*, optimo iure, *serui estis*, serui euaditis, *eius, cui obeditis*, ipsa enim uoluntaria exibitio alicuius, ad seruiendum alteri, seruum illum, ipso iure constituit: non quidem alterius, sed illius, cui se in seruitutem astrinxit, quin & alteri, illi seruire non licet: quandóquidem totum, quod seruus est, sui domini est, nec potēst quis duobus dominis seruire,

Gal. 3.

serui alicuius uoluntarii.

Polit. 1.

sicut

Mat. & Luc. 6. sicut & Dominus dixit. Nec est discrimē, *siue*, exhibeatis uos seruos, *peccato*, indubiè serui estis peccati, cuius seruitus tendit, *ad mortem*, non primam, vt quæ incurritur sola exhibitione sui peccato, sed secundam, quæ mors est gehennæ, & postremum est præmium eius: *siue*, exhibeatis uos seruos, *obedientiæ*, quæ ponitur è regione peccato, vt quod in transgresione cōsistit, uel ad transgrediēdum omni studio prouocat, serui estis obedientiæ, cuius seruitus, ad iustitiam nos conducit: nec modò, quam possidere conceditur, hac in peregrinatione, sed & quam expectamus in patria, quæ est omnibus numeris absoluta. *Gratias autem*, ago *Deo*, seu græcè, sit gratia Deo, aut referatur Deo, *quòd fuistis*, & vltrà non estis, *serui peccati*. Deo debetur gratia, quòd iugum excussistis peccati, quòd illius à uobis reiecta est seruitus: non enim refert gratias, de peccati seruitute, sed de liberatione, ac redemptione ab ea: *Obedistis autem Deo, ex corde*, hoc est promptè, & ex intimis, quod potissimùm gratum est ei, qui cor exigit, scrutatur, tenet in manu, pōderat, & demùm illud sibi finxit, & proprium domicilium fecit *in eam*, reijciendo, & accōmodando uos, *formam doctrinæ*, iuxtà quam reformandi sunt, qui student suæ saluti: quæ indubiè doctrina est euangelica, cum & euangeliū virtus sit in salutem, *in quàm traditi estis*. Siquidem prӕter id, quòd non est hominis adinuentum: non vestra virtute, opera, sapientia, merito, doctrinam hanc assecuti estis, sed insigni beneficio Dei: qui et ab æterno, in eam per prædestinationem ascripsit, & tandèm gratuita vocatione tradidit.

Iustitia patriæ, numeris omnibus absoluta.

καίπερ ἦτε τοῦ ἁμ.

Prou. 23 & 21. Iere. 17

Liberati autem à peccato, pro qua re, gratias egit, *serui autem facti Deo*, cui obedistis ex corde: (& euacuatio est quӕstionis inductæ) & licet ecliptica videatur oratio, siquis tamen subiuncta mox, parenthesi intercluserit, nullum offendet subesse defectum. Intendit enim tantùm abesse, vt liceat cuiuis, ob legis (vt obijcebatur) exemptionem, quicquam committere, aut peccato quouis pacto, militare: ꝙ ipso iure, & optimo quidē, astricti sumus, illo relicto, omni quo decet studio, cura, sollicitudine, iustitiæ vnicè inseruire, & quidem in sanctificationē, ut proximè dicit (*Humanum dico*, non pro merito, aut exigentia rei, sed, *Propter infirmitatem carnis vestræ*) compatiendo uobis: nā lōgè maius, q̄ humana fert imbecillitas, deberetis prӕstare. *Sicut*,

Non licet, prætextu exemptiōis legis, militare peccato.

nota est similitudinis,& attenditur penès vim,modum,curam, sollicitudinem,& id genus exhibitionis,*exhibuistis*, antè baptismum,voluntariè accommodastis, *membra uestra*, tùm interna, tùm externa, *seruire immundiciæ*. Et si omne peccatum maculat animam,maximè tamen,quæ spectant ad Venerem, *& iniquitati*. Nulli dubium,quòd peccatum quodcunque comphræhendit,cum oē(vt euangelista docet) iniquitas sit, *ità*, eadem similitudine,& proportione,& ob id(en' humanum quod dicimus)nō dissimili ui,modo,cura,sollicitudine,*exhibete nunc*. baptizati, *membra uestra seruire iustitiæ*, quàm è regione locat immunditiæ & iniquitatis,eò ꝙ iustitia de qua sermo, est iustitia sancta,iustitia euangelica,quę hominē,nedū æquū in omnibus reddit,sed & purū ab omni pollutione,*in sanctificationem*.Siquidem sicut qui iustus est, iustificari debet adhuc, ità & qui sanctus est, sanctificari habet adhuc: donec ingressus Sancta sanctorū, cœlestem adipiscatur sanctitatē, quā et cōsequuti sunt, qui iàm surrexerunt à mortis. Ergò hunc in modū attexendus ē textus:Quod liberati à peccato, & ascripti seruituti Dei, & ob id,exempti à lege Mosis,debent membra sua, non accōmodare peccato, sed accommodare iustitiæ: idque longe maiori studio,uirili,conatu,tā etsi propter infirmitatē carnis,permissum est,vt nō secus accōmodent,q̃ fuerint accōmodata pcō.

sub iniquitate, omne peccatū complexum est. *1. Ioa. 3.* *Quo ordinā dus textus.*

Cum enim serui essetis peccati, vt eratis ante regenerationē in CHRISTO, *liberi fuistis iustitiæ*, illi nulla in re obsequētes. Cū enim nullus seruire valeat dominis contrariis,inuicemq; se excludentibus:palàm ꝙ sub iugo existentes vnius, liberi sunt à iugo alterius. *Quem ergò fructum*, quas cōmoditates,quas opes, *tunc habuistis in illis?* quòd siqua affuit oblectatio sensus, siqua expletio prauæ libidinis: tantùm abest, vt modo probentur à vobis, quòd & illa,vt par est,execramini, *in quibus &*, dum memoria suggerit, *nunc erubescitis?* Nam & peccatum, dum venit ad lucem, tantæ agnoscitur turpitudinis, ut etiam liberati ab eo,afficiantur pudore. *Nam finis illorum*,non quidem intentus, sed subsequens,& à Deo iustissimè ordinatus,*mors est*,non modo temporalis,sed æterna. En' fructus,cōmoditates,& peccatorum opes. *Nunc autem liberati à peccato*, hoc est, ab illius iugo,eiusq; immani tyrānide, *serui autem facti deo*, cui seruire est regnare, & omni libertate frui, *habetis fructum vestrum*, yber-

Mat. 6 Luc. 6. *Peccatū maximā habet turpitudinē*

ſimum,& omni opulentia plenum, *in ſanctificationem,* cuius qui dem non pudeat,ſed honor nobis accedat, *finem uerò*, expecta tum,& in primitiis nonnullo modo,in præſenti acceptum, *uitam*, non ſolùm temporalem,quæ eſt uita gratiæ,ſed *, æternam*, quæ eſt uita gloriæ. *Stipendia peccati,mors*, Siquidem militantes peccato,mortē in ſtipendium ſortiuntur:militātes uerò Deo, gratia,æterna uita donantur. Vndè,& ſubdit. *Gratia*, ſeu donū græce, *autem Dei, uita æterna.* Siquidem æterna uita,confertur iuſtis,nō modò per modum pręmii, ſed & maximè, per modū doni:ut in præmiſsis attigimus,& amplius ad Epheſios demōſtrauimus. Nàm niſi redderetur per modum pręmii,non dixiſſet Apoſtolus, poſt longū graueq; certamen,in fine curſus, co ronam ſibi manere iuſtitiæ: & niſi impenderetur per modū do ni,pro uno centuplum,non donaremur à Deo:et ſi non maximè per modum doni, neceſſaria non foret gratifica gratia, ad cōſecutionem æternæ uitæ: pręter id,quòd cum proueniat no bis, *in CHRISTO IESV*, in quo uberrimè, unicéq;, in nos effluit liberalitas, & cornucopię Dei,ut in ipſo,uti, *domino*, omnium rerum,cum uniuerſa illius ſint tradita poteſtati, quem & decet munificentisſimum, ac profuſiſsimum eſſe : ſed & potiſſimùm, *noſtro*, quos unicè charos habet,quibus nunquàm non proſpicit:& quidem non ueluti ſeruis, ſed amicis,imò & fratribus:ut nō modo locupletemur,ſed ipſo,& in ipſo,in oībus theſauris gratiæ, fœlicitatisq; perpetuæ affluētisſimè potiamur.

Diſpar exitus, militantium peccato,& deo.

χάρισμα.

1.Thi.6

Mat.19.

Mat.11

deus ſummè munificus

CAP. VII. *An ignoratis &c.* Proſequitur munus:& beneficiū iuſtificatorum in CHRISTO,ex parte depulſionis peccati:& poſtq̄ oſtēdit,per illud eòusq; redditos validos, ꝙ eius depoſuere tyrannidē,pergit,& oſtēdere, ꝙ exempti quoq; euaſerūt à lege:quæ occaſione,facta eſt uirtus peccati, cum ob illā, acrius cœperit incrudeſcere, ac ſceleſtius aduerſum nos debaccari : ut etiam in ſequentibus docet. Incipit ergo, & dicit. *An neſcitis fratres*, haud quidē dubito,ꝙ rem tenetis, & maximè qui uim alicuius legis ſunt experti:quibus & loquor,cū uobis loquor, *quòd lex*, omnis, *in homine*, illi ſubdito, *dominatur.* Cum enim lex,uim habeat coactiuam, nonnullum in ſubditos imperium obtinet; *quanto tempore uiuit*, nempè ipſe homo:& ſermo eſt,non de uita ſimpliciter, ſed ſtatus, hoc eſt, quo uiuit, militatque ipſi legi : & per hoc, de uita ſtatus, quo illi legi ſubijcitur, eiusque iuſſa

vis legis coactiua eſt.

capescit. Sicut enim lex militiæ, eòusq; hominem ligat, illique dominatur, & iubet, quòusq; in statu remanet militis, propter quod si ad Senatoriam regreditur dignitatem, vltrà non astringitur legi militiæ, sed legi subditur Senatoriæ: & lex coniugij ligat, ac sibi subijcit coniuges, usquequò ambo in coniugio mãserint, propter quod, siquis eorum, legiptimè cõiugio se subtraxerit, uel interuentu mortis, uel mutatione status, sicut in casu repudii, ambo illi legi dicentur mori, hoc est, ab illa eximi, subtrahaiq;: ità & in quauis alia lege, quæ posita est ad tempus, & potest aliquo existente casu, vel antiquari, vel alicui in sua coactione deleri. Vndè & subdit. *Nàm*, exemplum prætactum affert, *quæ sub viro est mulier*. Siquidem præter id, quòd vir caput è mulieris: est quòque in pœnam, illius à Deo potestati tradita, *viuente viro*, hoc est, statum ducente coniugalem, *alligata est legi*. coniugij, quæ prohibet, vt alteri nubat. *Si aũt mortuus fuerit*, vel simpliciter, uel legi, per mutationem status, *soluta est mulier, à lege viri*, qua vt capiti subijciebatur ei, eò quòd & à lege matrimonij, libera est, qua tenebatur illi. *Igitur*, ritè colligi potest, quòd, *viuente viro*, legi matrimonij, *vocabitur*, & verè erit, *adultera*, lege adhuc stante, prioris matrimonij, *si fuerit cum alio viro*, quouis modo copulata. *Si autem mortuus fuerit*, legi, vt dictum est, præcedentis coniugij, *eius vir*, & ipsa, *liberata est à lege viri, vt*, vltrà, *non sit adultera si fuerit*, matrimonio iuncta, *cum alio viro*, dummodò nubat in domino.

Mulier in pœnam, uiri potestati tradita. — *Eph. 5. Gene. 3.* — *1. cor. 7*

Itaque fratres, vt redeam ad vos, qui legem Mosis, modicus retinetis, *& vos*, qui renati estis, & euangelio subscripsistis, indubiè, *mortificati estis legi*, quippè qui à statu seruitutis, in statũ translati estis libertatis, à timore ad dilectionem, à litera ad spiritum, & hoc, *per corpus* CHRISTI, mortificatum in cruce. Siquidem & cum illo est lex crucifixa, & è medio vobis sublata: & vos vti eius membra & corpus, simul mortificati estis cũ eo, qđ et professi estis, cũ baptizati (vt dictũ est) fuistis in illũ: *vt sitis*, nõ præcedentis viri, quicũq; ille sit, siue peccatũ, cui fructificabatis ad mortem, siue Moses, cui seruiebatis, in varijs ritibus, & sacrificijs, quę umbram tãtũ futurorum præseferebãt bonorũ, nemini cõducẽtibus ad salutẽ: sed subsequẽtis, *alterius*, lõgeq;, & in infinitũ differẽtis, ab unoquoq; eorũ, hoc ẽ, vt sitis CHRISTI, *qui*, uos in sponsam conduxit, cum semet pro

Lex in christi cruce sublata. — *heb. 10*

vobis

uobis tradidit, ut uos pararet sibi, gloriosam coniugem, maculam non habentem, nec rugam, ut aliàs apostolus dicit, & tandèm, *resurrexit à mortuis*, ut omnium potestate potitus, & in patris dextera collocatus, paret unicuiq; locum, instruat mensam, celebret nuptias, suũ cubiculum sternat, & singulos intrà illud admittat: *ut*, dum tempus generationi congruit, quod cõgruit dũ hic sumus, quo grauidamur gratia, & primitiis tàm sacratissimi matrimonii, quæ sunt ueluti semen Dei, cũ effunduntur in nobis, per spiritum sanctum, quod semen est, ex sententia Euangelistę, in spiritu, *fructificemus Deo*, illis exuberando fructibus, de quibus Galatarum quinto.

Ephe. 5. *1. Ioa. 3.*

Ecclesia, quo grauidet, ac filios pariat christo.

Cum enim essemus in carne, Homo quidem, nõdùm regenitus, cum careat spiritu & gratia Dei, nec agit, nec agitur, nisi affectu proprio, & ob id, ex carne suggesto, quippè qui & uiuit, & regitur impulsu carnalis appetitus, & rationi raró, aut nunquàm consulentis Deum, imò nec sapientis quæ illius sunt, ut apostolus scribit: non iniuria, dicitur esse in carne, haud insolito scripturarum tropo. Ergó esse in carne, hoc in loco nõ est, esse solùm in corpore, aut uitam agere, hac in peregrinatione: sed est carnis affectibus distrahi, illis accommodare sese, & ob id, militare peccato, & ubertìm illi fructus afferre. Et licet omnes antequàm tingãtur, sint eo pacto in carne, cum & omnes originis labe, sint undecunque infecti, quoniam ex sola carne nati, aliud, iuxtà CHRISTI uerbum, quàm caro esse non possunt: quia tamen intentio Pauli est, de abrogatione legis, mortificatis in CHRSISTO, quæ solis credita erat iudęis, haud inmeritò, illis seipsum adiungit. Ergò cum essemus, inquit, nos iudęi, in carne, *passiones*, affectusuè, non quas natura, ad certum usque limitem suggerit, sed quas peccatum sine omni frenio acuit, & accumulat: passiones inquàm, *peccatorum*, hoc est, peccantes, hebræorum schemate. Nàm cum forẽt sine omni freno, haud dubiũ, quòd exorbitabãt à lege, & ob id, quòd nõ erant sine culpa: quæ & aliud non est, quàm transgressio legis, ut omnes admittunt. Vel, peccatorum, hoc est, multarum iniquitatum: siquidem peccatũ originis, in nos dimanans, est uelut praua arbor, in totius hominis regione, ramos extendens, & omni ex parte in malos fructus prorũpens qui cũ sint praui affectus, & uirus scatentes, deprauatæ plantæ, non iniuria

1. cor. 2. *Ioan. 3.*

Quid, esse in carne.

Peccatorũ passiones, quæ.

possunt appellari peccata, *quæ*, passiones effrenes, peccantes peccataue, *per legem erant*, auctę, exulceratę, *operabantur*, magno quidem impetu, *in membris nostris*, non modò sensilis appetitus, sed & hominis interioris, imò & externi, *ut fructificarent*, nō salu ti, sed, *morti*, hoc est dānationi, nedū temporaneæ, sed æternæ.

In regenitis etiam uestigiū uiget originalis peccati.

Nunc autèm, cum simus regeniti, ex parte spiritus, & si nōdū ex parte carnis, propter quod & uestigiū peccati, ea ex parte, adhuc uiget in nobis: plurima nunquám nō suggerens, quibus Dei gratia, sub qua degimus, nō fauemus, *soluti*, tamen, *sumus à lege*, & ob id, à uirtute excandescētiaq; peccati, *mortis*, rectius, morientes, uel mortui, sicut legitur græcè. Nec enim intentio uidetur apostoli, docere legē Mosis, administrasse mortē, sicut alibi docet (irritā quis faciens legē, sine ulla miseratione, duobus aut tribus testibus moritur: etsi administratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria) sed instruere quòd mortui ī baptismo, ab illius eximimur iugo, & per hoc, ab occasione refricādi, quod remanet in nobis, peccati: & ut cōsequitur, quod & iure exigi possit à nobis, *ut seruiamus Deo*, illi proferendo fructus: etsi non in nouitate uitæ, quam expectamus, quando fient omnia noua, saltē, *in nouitate spiritus*, hoc est, mentis, uel hominis interioris, qui nō modò est spiritus, sed per spiritū renouatus, & per spiritū, de die in diē, ad perfectā renouationē tēdēs: ut aliàs apostolus docet, *et nō in uetustate literæ*. Lex Mosis litera dicitur, nō modò quia scripta, sed quia sinè spiritu & gratia ē, et per hoc nō iniuria, si nequit aliquē renouare, aut à uetustate, cōtagioq; primi parētis eripere: ꝓpter quod, nec iniuria legis status, ad hoīem pertinet ueterem, & per hoc, nec quēquā ualuit iustificare, aut ad perfectionē adducere. Et quā quàm hęc uera sunt, mens tamē Pauli, spiritū uidetur literę cōtraponere, & per hoc, euāgelii statū, cū legis statu cōparare: intēdēs ꝙ soluti à lege Mosis in baptismo, & per hoc, à statu liberati uetustatis, quem retinebamus ob peccatum, dum essemus sub lege: profectò omni qua possumus facultate, debemus inseruire Deo, in ea spiritus nouitate, quam præstat gratia euangelii, ob quam, spiritus nuncupati: ut alias tradit apostolus.

ἀποθανόντες. *Heb. 12.* *2. cor. 3* *Apoc. 21.*

Lex Mosis cur dicitur litera.

heb. 7. *2. cor. 4.*

Quid ergò dicemus? Etsi aduersarii gratię, nunquàm nō inuigilarent calūniæ: Paulus tamen erat eò usq; prouidus, ut semper præueniret eos. *Lex*, Mosis, *peccatum est?* Si enim subintrauit, ut

abundaret delictum,prout dictũ est supra:Si peccatorum exacuit passiones,auget,exulceratq;, prout tactũ est mox: planè quòd non iudicabitur bona,sed mala,non recta,sed iniqua:Ergò & peccatum,eo saltèm tropo,ꝗ peccare nos facit,& scelestiores reddit.*Absit*.Est.n.a Deo,a quo proficisci nõ ualet nisi bonũ,iustum,& sacrosanctũ. *Sed*, liberè fateor,quòd per illã, facta est peccati detectio:non quidẽ absolutè,sed ut execrabilis Deo,& ut mulctandi,ac ĩmaniter puniendi ab illo : propter quod & transgredientibus multa sunt cõminata supplicia, & congestę innumeræ maledictiones,ut constat in libro Deuteronomii,undè & testari possum,ꝗ,*peccatũ*,sub ipsa ratione,*non cognoui*,loquitur in persona generis humani,*nisi per legẽ*,scriptã à Mose.*Nàm cõcupiscentiã*,tum rei alienæ,tum propriæ, siue sit ueneris,siue cupiditatis,siue ambitionis,& reliquarum pestiũ, *nesciebã*,etiã si tãtũ in corde persisteret,adeò infestã fore Deo, ut ulcisci uellet de ea,*nisi lex diceret*,ex illius ore, *Non cõcupisces*. Exodi uigesimo capite.Fateor & quòd,*occasione*,nõ data, sed, *accepta*,quoniã(ut diximus)nõ ea ĩtẽtione,introducta est lex, *peccatũ*,& maximè ex Prothoplaste contractum,*per mandatum*, non concupisces, *operatum est in me*, propria iniquitate, ac deprauatione, *omnem concupiscentiam*, prorumpendo in quoduis concupiscibilium,maxima cũ procacitate,& sine omni freno.

lex peccatũ detexit, ut execrabile deo.

cap.27

Peccatum, qua occasione auctũ sit per legem.

Sine lege,eo scilicet tẽpore,quo lex lata nõ fuerat, *peccatum*, de quo sermo,*mortuum erat*,non quia destitutum esset omni uita,robore,potestate,sed quia uti non stimulatum,non exulceratum,stertebat,& quasi foret mortuum,non se agitabat: erat quidem morbus intestinus,sed latens, aderat serpens sed dormiens.*Ego autem*,personam (ut dictum est) humani generis induit,*sine lege*,antequam scilicet lex ueniret,*uiuebam*, perio cundè uitam ducebam,quoniã nullo excarnificatus stimulo æternę mortis,aut dãnationis perpetuæ,ĩ mea infirmitate, tametsi letali iacebam,ignorans quò me tandem præcipitẽ duceret:*uiuebam*,inquam,etsi non semper,ut plurimum saltem,aut ut minus dicatur,*aliquandò*,sine omni molestia,quoniã licet,nõnullo quandoq; afficiebar incõmodo, id nõ reiiciebã in prauitatem peccati,sed in cõditionẽ naturę,aut cursus humani.*Sed cũ uenisset mãdatũ*,lex mandans,nõ cõcupisces,eo excitatũ, *peccatũ reuixit*, non modò cõtra me arma sumens,sed acuens, & ictibus

uita hominum ante legem.

tàm ualidis quatiēs, q, ego, tandē, nō modo, *sum*, uulneratus, sed *mortuus*, quippè qui partim aggreſsionibus reſiſtere impotens partim blanditiis, ac calliditatibus hallucinatus, carnificis libertati me tradidi, ut de me fieret, quod illi liberet: qui & ſi cōmodè mecum acturum ſe fingeret, eòusq; tamen in me debac catus eſt, ut per tranſgresſionem mandati, mihi uitā eriperet. *Et*, hoc quidem pacto, *inuentum eſt*, peccati malitia, *mandatum*, legis diuinæ, *quod*, latum, *erat ad uitam*, quia latum ad cohiben dum concupiſcentiam, quę tandèm conſumata, generat mortem, *hoc eſſe ad mortem*, quod hunc in modum adiungit. *Nàm peccatum*, de quo loquimur, occaſione (ut dictum eſt) *per manda tum accepta*, nō data, *ſeduxit me*, ſub ſpecie recti, & illecebra rei delectabilis, ad tranſgresſionem impellens, *& per illud*, cui annexa erat comminatio, imò & mortis incurſio, *occidit*, æterna animæ internitione. *Itaq;*, conſtans eſſe poteſt, quòd, *lex quidem*, non eſt mala, aut iniqua, ſed, *ſancta*, utpotè à Deo, qui ſan ctus eſt, *& mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum*, Mandata legis, triplici continebantur claſſe, in prima erant cæremonię, & hoc ex capite, mandatum appellatum eſt ſanctum: in ſecunda, iudicia, & propter hæc additum eſt, & iuſtum: in tertia, quæ ſpe ctant ad mores, & ob id, dictum fuit, & bonum.

Quò lege lata, homo ſit mortuus.

Gal. 3. Iac. 1.

Legis mandata triplici claſſe contēta.

Quod ergò bonum eſt, mihi factum eſt mors? Mira circunſpectio Pauli, ne ergò uel illud extorquere ualerent aduerſarij, legem etſi in ſe bonam, & in rectum euentum introductam, opera & peruerſitate peccati, uerſam in inſtrumētum mortis: quæſtione mota, & hanc abſurditatem elidit. *Abſit*. Nec & illud inferre poteſtis, *ſed*, id ritè deducitur, quòd, *peccatum*, ipſum, *vt ap pareat peccatum*, hoc eſt, ut quātæ ſit malignitatis eluceat: quip pè quod re maximè bona, utitur pernitioſè, *per bonum*, uim lege non ſuppeditante, ſed ipſo propriam iniquitatē ſpargente, *eſt operans*, ità legitur græcè, & magna quidem calliditate, æter nam animæ, *mortem*, quàm ignorabā: & pręter hanc, etiam cor poris internitionem, quam antè legem, in humanæ ſortis con ditionem reiiciebam. *vt*, & tali pacto, *fiat*, ex ſuimet excitatione, peruerſoq; ingenio, *ſuprà modum*, ſibi à natura permiſ ſum, *peccans*, paſsim, & undiq; prauis affectibus ſcatēs, *per man datum*, ſumpta occaſione, illi omni uirili reſiſtens: ut quod libidini illius non fauet, ſed illam è regione prohibet.

κατεργαζομένη

Peccatum, quò ſupra modum peccans.

Scimus

Scimus enim. Poterat occurrere aliquis, dicereq; nō meliorē regenerati hominis esse sortē, quādóquidē & nos sentiscimus luctam peccati,& non rarò deploramus victorias eius: quarè & hanc(ni fallor)considerationem aggressus,rem orditur & dicit. *Scimus enim*, & nos regeniti,& vti rem periculo probatam tenemus:quòd etsi exempti sumus à vinculo legis, *quia*, tamen ex parte morū, *spiritualis est*, hoc est, menti spirituiq; cōducens & fauens:& renatis maximè,in quorū cordibus, per spiritū sanctum vigens,& per dilectionem,per spiritum eundem effusam, ad spiritualiter viuendum inflāmans, illos vltrà non mouet timore supplicij,sed impulsu stimulat charitatis. *Scimus*, & manibus ipse pertracto,quòd, *& ego*, Paulus de se humiliter sentiens,& non secus ac veluti abortiuū, vt alibi dicit,constituēs, è regioue collocat sese,deterioris partis, vt & sine alicuius iniuria, rem illustrius explicet, *carnalis sum*, affectus carnis, non dum regenitæ patiens:nimirum, *venundatus*, conuentione primi hominis,qui inobedientię præcio,diuinam credidit emere sapiētiam,& extremam mercatus est seruitutem, *sub peccatum*, factus peccati mancipium,& ità illius tyrannide diuexatum,vt etiam obedire nolens,iugum eius,penitus excutere, potestatis meæ non sit. *Quod enim operor*, ego, ut dicebatur carnalis, & planè iuxtà carnis affectus, *non intelligo*, quoniam non consilio,iudicio,ac imperio,operor intellectus(de illis loquitur cogitationibus,affectionibus,motibus, quos sensilis excitat, vrgetque appetitus,negocium præuenientibus practici intellectus,sine quo,non fiunt operationes liberæ: nec præuenientibus modo, sed nec substinentibus quidē)quippe qui, *non quod uolo bonum*, iuxtà spiritualem ac regenitam partem (nam et si carnalem se fecit, non negat tamen beneficium CHRISTI, aut regenitum esse sese, ex superiori parte, qua bonum vult voluntate,Dei auxilio & fauore, rationi assentiente, quæ & ad optima depræcatur)*hoc ago*, inferiori carnalique parte resistente, ac imperio intellectus, & voluntatis reclamante, *Sed quod odi*, secundum mentem, ac regenitam partem, *malum*, legique spirituali aduersum, *illud facio*, secundùm carnem, quæ cum regenita non dum sit,si quæ carnis sunt sapit, mirum non est. Quarè haud dubium, *quòd*, mente, *consentio legi*, probans quòd, *bona est*, vt quæ spiritualis existens, mentem quæ spi-

Lex quomodo spiritualis.

1. cor. 15.

Quō renati dī hic sunt, sub peccato uenundati sunt.

Lucta in homine christo renato.

ritus eſt, indubitantèr fouet.

Et licet ità ſit, licet & in regeneratis, hæ partes offendantur contrariæ, non ea tamen prorsùs peruerſitate, in ſuperiorem inſoleſcit inferior, qua in non regenitis ſolet: quos & per conſenſum mentis, in ſuam libidinem trahit, & uelut domina, conſenſum aduersùs legem extorquet, quandóquidem, *nunc*, hoc eſt, regenerationis tempore, iàm Dei gratia ac beneficio fotus, *non ego*, ſecundùm regenitam partem, *operor illud*, quod nolo, quoniam etſi ueſtigium, in me remanet uetuſtatis, etſi exerceor, ſollicitorque procacitate eius: ſi nolo, præſidio gratiæ, non ſuccumbo, nec in illius opus conſentio, *ſed*, operatur illud, *quod habitat*, non hoſpitatur, ſed domicilium ſibi conſtituit, quandóquidem & per modum (ut inquiunt) habitus eſt, *in me*, carnali, ut diximus ſæpè, *peccatum*, fomes ſcilicet, uti primi parentis reliquiæ. Vndè & ſubdit. *Scio enim*, & manibus trecto, *quòd non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonum*, tametſi dei beneficio, habitet in mente, in qua & uiget gratia ſua. Nàm &, *uelle*, quidem bonum, *adiacet mihi*, quoniam ope diuinæ gratiæ, eſt in poteſtate mea, *ſed perficere*, non dico ex parte mentis, ſed executricis carnis, *non inuenio*, quippè quod meæ non ſubditur facultati. Nàm etſi Deus elargitus eſt uelle, per gratiã, ex parte mentis: adhuc non eſt elargitus perficere, ex parte carnis. *Nõ enim, quod uolo bonum, hoc ago, ſed quod nolo malum, hoc facio*. Repetit, quod eſt expoſitum, & ſubdens infert intentum. *Si autem quod nolo illud facio*, haud dubium, quòd, *ego non operor illud, ſed quod habitat in me peccatum*. *Inuenio igitùr*, ego regenitus, *legem*, quia ſpiritualis eſt (ſi placet de Moſis lege loqui) *mihi*, ſpiritu ſancto afflato, & *uolenti facere bonum*, ſuple (nàm locus eſt eclipticus) conſulere, perſuadere, auxiliari, *quoniam*, mihi malum non eſt, ſecundùm mentem: aliàs ab illa, non poſſem ſortiri fauorem, ſed incommodum, ſed, *malum mihi adiacet*, iuxtà carnem: quæ ex lege, uti ſibi aduerſa, fauorem non ſuſcipit. Vel, alio modo. *Inuenio*, itaque ego, in CHRISTO renatus, *legem*, non Moſis, ſed peccati, uel carnis, in parte quæ adhuc ſub peccato perſiſtit, *mihi*, infeſtam, & præſertìm, *uolenti bonum*, aliquod, *facere*: quoniam, *malum*, in mea carne exiſtẽs, *mihi adiacet*, ſemper urgens, ne quod uolo bonum perficiam. Et quadrat uterque ſenſus. *Condelector enim, legi Dei*, quæ ſpi-

Interior luctus, longe diuerſa in renatis, et nõdum regenitis.

Locus eclipticus.

Act. 7. ritualis est, data per angelos, in manu mediatoris, *secundùm in-* *mens homo*
Gal. 3. *teriorem hominem*, mentem scilicet, quam & in regeneratis, ho- *interior.*
mo cordis inhabitat: *Video autem*, & intùs patior, *legem aliam*,
nempè non spiritus, sed carnis, *in membris meis*, quæ ad externũ
hominem pertinent, *repugnantem legi mentis meæ*, non modò
quam natura indidit, sed & CHRISTI spiritus, per dilectio-
nem perfecit: cũ hæc prævetur ad optima, & illa pertrahat ad
sensualia: *et*, quod longè deploratius est, *captiuãtem me*, regeni-
tum, nõ modò ne executioni tradam, quæ cupio, sed ut & mul-
ta patiar, quæ maximè horreo, *in lege peccati, quæ*, & pariter, *in*
membris meis est. Quattuor legum fit mẽtio, Dei, quam in lapi- *Quattuor legũ meminit hic apostolus.*
dibus, suo digito sculpsit, Mentis, quam natura indidit, & dile-
ctionis spiritus fouet, Membrorum, quam suggerit naturali-
tèr caro, & Peccati, quàm crimẽ prothoplastis inuhexit. Prio-
res sunt notæ, sed posteriores ità declaro.

Siquidem in renatis, utraque reperitur in carne, ut quæ sola
remanet non regenita. Et prima illi est, à natura, eò quòd na-
tura propendemus ad sensualia, etsi quodam limite, quoniam *discrimen legis mẽbrorum & peccati.*
sap. 12. omnia quæ natura facit, in numero, pondere, & mensura facit:
nihilóminus non rarò, aduersùs rationẽ prouocat, stimulatq;
eaque est propensio, inclinatioue, qua appetitus sensilis, in
bonum sensile tendit, & plus æquò haud rarò, illi afficitur,
ac delectatur, passìm scatens affectionibus multis, ut non se-
mel in præcedentibus diximus. Secunda illi est, à peccato, & il-
lius, tùm inclinationis, tùm affectionum efrenitas est, ex priua
tione originalis iustitiæ perseuerans in nobis: qua non modò
plus æquò aliquãdò prolabimur ad ea, quæ oblectant sensum,
sed & semper nitimur contrà omnẽ legem, & rationem: nimi-
rùm, quæ absque ullo freno, & sine omni meta, & limite, furit
debaccaturq;. Sub hac, per primã in captiuitatẽ coniicimur,
eò quòd ad peccãdũ, ratione allicimur delectabilis, natureq; *Membrorũ lex, captiuat sub lege peccati.*
ut uidetur, conuenientis: sed postquàm in peccatum sumus pel
lecti, sine omni meta profundimur, imò & insanimus, finem
constituentes; ubi finis esse non potest: ut passìm Theolo-
gi tradunt. *Infœlix*, miserq;, *ego homo*, postquã nequeo præstare
quod cupio: & uerè sum homo, uerè sum imbecillis, & adhuc
infectionẽ retinẽs primi patris. *Quis me liberabit, de corpore huius*
mortis? corpus mortis conficit, quicquid in nobis est caduci, in

Corpus mortis, ex quibus conficitur. quo mēs renouata, vt in corpore retinet: imò & ut in carcere trudit, à quo & liberari festinat. Et quāq; nō ignorabat, nos ea sarcina esse grauandos, vsq; in postremū exilij diem, nō frustrà tamen ingemiscit, dissolui cupiens & esse cum CHRISTO: *Phil. 1.* quippè qui amore languens, iure contendit ad amplexus: imò & ad metamorphosim, quaità illi inhæreat, vt in illo, & mens, et caro exultet, & omnia ossa dicant, Domine quis similis tibi? *Psal. 34.* *Gratia Dei*, græcè, gratias Deo, quòd etsi modicum nunc cō- *εὐχαριστῶ τῷ θεῷ. Heb. 10.* tristari oportet, & colaphizari stimulis carnis, tandèm qui uenturus est veniet: &, *per IESVM CHRISTVM*, qui & patrem petijt pro nobis, vt ubi ipse est, & nos simus qui ministrauimus *ioan. 17* ei. *Igitur*, intentę conclusionis est signum, *ego ipse*, quasi dua- *& 12.* bus dissectus partibus, *mente seruio legi Dei*, quoniam & ea parte condelector ei, *carne autèm legi peccati*, quæ concupiscens ad uersus spiritum, vim me cogit experiri peccati, quod quodam pacto remansit in me.

Nihil ergo &c. Dixerat carnis affectus, non rarò in regenitis *CAP. VIII.* adeò præualere, vt defleant asśiduè, exequi se non posse quod volunt: quin & iugiter suspirare, cupientes ex corpore huius mortis absolui, ut Deo valeant ex omni parte seruire. Modo verò, tum ne trepidet quis, vbi trepidandum non est, tum *Psal. 52.* *Renatis affectus carnis, si uelint non obsunt.* ut latius enarretur munus gratiæ CHRISTI, pergit patefacere, præmissa, si velint, regenitis non officere. Dicit ergò, quòd, *nunc*, tempore regenerationis, incommodum, affectusque carnis, quibus paśsim scaturire non cessat, coràm tribunali Dei, nihil damnabile affert: tàm etsi dum hic degimus, continuum suggerat exercitium, & stimulet ad supercœlestem patriam, ob diutinam pugnam, *his qui sunt*, sine verbo, legitur grę cè, *in CHRISTO IESV, non secundùm carnem ambulant*, & additur græcè, sed secundùm spiritum. Etsi gratia Dei ac beneficium CHRISTI, quantùm est ex se, nulli damnationem af- *Gratia & beneficium christi inertibus nō succurrit.* fert, attamen, & optimo iure, inertibus non succurrit: sed his qui existentes in CHRISTO, sanè vt palmites existunt in vite, & membra sub capite, carnis non auscultant affectibus, aut iuxtà carnis proficiscunt placita, sed spiritus obsequuntur impulsibus: quo non modo, & regeniti, & renouati sunt, sed & student magis ac magis renouari quotidiè. Et rationem subijcit. *Lex spiritus uitæ.* Sicut lex mentis, non modo inclinatio eius est,

vt rectè viuamus, sed & præcepta, impulsionesque sunt, rectæ vitæ, iuxtà exigētiam rationis, legisque præscriptæ à Deo: Et lex carnis, non solùm pronitas est carnis, sed & illius affectus & motus, quibus concitat ad ea, quæ sunt sensus, ut oblectemur in eis: Et lex peccati, non tantùm efrenitas est concupiscentiæ, sed mira exorbitantia affectionum, impulsuumque carnalium, quibus debaccamur, non modo contrà omnem legem, sed & sine omni freno: Ità & lex spiritus vitę, hoc est spiritualis charitatis, vt quæ & per spiritum effunditur in corda nostra, & ad Deum vrget, stimulatque, qui spiritus est, & ad proximos, vt ad Deum pertinent, proucat, propensum, ac liberalem facit, sine qua, vt & Dilectus scripsit, Deo nullus hominum viuit: non modo, ea est inclinatio, ea impulsio, & exstimulatio cordis, qua rapimur in Deum, ac transformamur in proximum, sed & illi spiritus sunt affectus, motus, tractus, impulsus, ea præcepta, rectę, euangelicæque vitæ, institutiones, quibus obtemperantes, nedùm spiritualitèr viuunt, sed carnis deliria flocci-pendunt, quin & illa aduersùs, non modo validè se opponunt sed mirificè preualent: mortificantes membra externi hominis, eaque crucifigentes cum CHRISTO, prout aliàs apostolus docet: quarè & rectè subiungit, quòd, *illum liberauit à lege*, hoc est, iure, & coactione, *peccati*, quibus aggreditur nos, vt sua sub ditione tradat: & potissimùm eo pacto, quo generat mortem. Nàm etsi nunquàm non præueniat nos, suis tegnis, etsi grassatur varijs stragematibus, & hunc in modum, complura, nostram aduersùs voluntatem, attentat, quin & me non rarò, non sine mentis afflictione, perturbat: non tamen offendit ad mortem, quippe qui præsidio diuinæ gratię, à peccati lege liberatus sum, pręsertìm vt vim obtinet alligādi morti, animamque necandi, per destitutionem gratię Dei. Ergó, *in CHRISTO IESV*, existens sicut palmes, vt dicebatur, & membrum: illi eo triplici fune deuinctus, fide, spe, charitate, qui difficilè rumpitur, vti sapiens dicit: liberatus sum, à lege peccati, *et mortis*, eò quòd in me, non consumato peccato, nullo existente consensu, non prorumpit in mortem: iuxtà doctrinam fratris, CHRISTI IESV: quāquàm & particula, in, hebræorum ritu, valeat audiri vt, per, & sensus sit, quòd per CHRISTVM, hoc est, opera ac beneficio eius, li-

Marginalia: *Lex spiritus vitæ, quid sit.* — 1 cap. 4. — Col. 3. — Gal. 5. — *Peccati grassationes assiduæ.* — Ecc. 4 — Iac. 1

beratus ſum: quandoquidem eo liberante, uerè à peccato, & quæ comitantur illud, liberi ſumus, ut & ipſe aliquādo docuit. Ioan. 8.

Nám quod impoſſibile erat legi. De lege loquitur Moſis, & græcè, genitiui eſt caſus, denotans quòd etſi in nonnullis, lex antè CHRISTVM, eſt ſuo munere functa, erant tamen & alia, quæ eo pro tempore, deſiderabantur ab ea. Cum enim plurima pertinerent ad officium legis, putà, peccatorum detectio (ſiquidem per legē cognitio peccati) adimpletio præceptorum (hæc eſt uia, ambulate per eam) fauere ſuperiori parti (nàm ſpiritualis erat) comminari, iramq; tranſgredientibus ferre, vndè, & adminiſtratio dicebatur mortis: extrema quidem præſtabat, ſed media præſtare non poterat, & hæc refert particula, quod, non ex naturali imbecillitate legis, ſed ex corruptione, uita, & ſtatu, carnalium hominum: *in quo*, ſtatu, uel ut interpretantur quidam, in eo quòd, *infirmabatur*, & ob hoc, attenuabatur uiribus, *per carnem*, nàm & totum hominem inueniebat carnalem, nempè natum tantùm ex carne, & nullo modo regeneratum ex ſpiritu, *Deus*, ex ardore charitatis in nos, *mittens*, græcè participium eſt præteriti, & rectius, cum miſerit, redderetur, *filium ſuum*, non ſolùm, ut fungeretur legatione, ſuamque detegeret uoluntatem: ſed ut formam ſuſciperet ſerui, quin & noſtram indueret carnem, & ſi non peccatricem, quoniam de ſpiritu ſancto conceptam, in nullo tamen diſsimilem peccatrici, quoniam ærumnis noſtris expoſitam: quod & exprimit, *in ſimilitudine carnis peccati*, Patitur & hic locus eclipſim, & ſupplendum eſt, poſsibile reddidit, tùm per ſpiritum, ſeu legem ſpiritus uitæ, tum (ut ſubiicit) per damnationem peccati, de peccato: quare prima parte ſuppleta, ritè per copulam ſubdit, *& de peccato damnauit peccatum*; quod & ſi pluribus interpretantur modis, breui dicam quod ſentio: & eſt, quòd Deus miſſo, ut dictum eſt, filio, inter multa, quæ per illum noſtram in ſalutem operatus eſt, etiam damnationem peccati de peccato operatus eſt. Cum enim ſermo ſit de peccato originis, quod in nobis, lege adueniente, factum eſt inſolentius, procacius, flagitioſius: Deus miſſo filio, illud de inſolentia, procacitate, & quauis debaccatione damnauit, puniuitque, non modo illi auferendo uim, ut nequeat inſoleſcere, aut in regenitis ultrà tyrannidem ſumere:

[Margin notes: *Plura pertinebant ad officium legis.* — Rom. 3; Deu. 5; Eſa. 30; Rom. 7; 2. cor. 3 — Ioan. 3 — *Ardor in nos charitatis diuinæ.* — πέμψας. — Phil. 2.; Heb. 2 — *Locus ecclipticus.* — *Peccatum quo per chriſtum in carne, de peccato dānauit.*]

ſed adeò extenuando illud, ut uix nomen peccati retineat, & id quidem, *in carne*, quod duobus modis interpraetor: altero de carne CHRISTI, quandò affixus eſt cruci, quandòquidem & una cum illo, uetus crucifixus eſt homo, vt eòuſq; corpus extenuaretur peccati, ut ultrà non ſeruiamus peccato: reliquo de carne noſtra, & denotatur, quòd illud quod remanet damnati peccati, remanet non in mente, ſed in carne, ut non ſemel in praecedentibus liquet.

Vt, non refert, ſi nota ſit proximi finis, ſeu euentus immediati, *iuſtificatio*, non abſolutè, ſed, *legis*, quae in obſeruantia conſiſtit praeceptorum Dei, *impleretur*, ut impleri in hac peregrinatione contingit, *in nobis*, nedum regenitis, ſed ut regenitos decet proficiſcentibus, quippè, *qui non ſecundùm carnem, ambulamus*, carnis ſequendo affectus, *ſed ſecundùm ſpiritum*, acti illius impulſu, & eius obſequendo imperio. *Qui enim ſecundùm carnem ſunt*, ut qui carni accomodant ſeſe, & uiuunt ſecundum concupiſcentias eius, *quae carnis ſunt ſapiunt*, curantue, in hoc penitus incumbentes, ut quae carni fauent, conducunt, eiuſque explent affectus, ſectentur: quemadmodum è diuerſo, *qui ſecundùm ſpiritum ſunt, quae ſunt ſpiritus ſentiunt*, corde, uerbo, & opere. *Nàm prudentia carnis*, quae conſulit, iudicat, praecipit, prouidetque in fauorem carnis, *mors*, animę, *eſt*, & qui ſeminat in carne, metit & corruptionem eius: *Prudentia uerò ſpiritus*, que conſulit, iudicat, pręcipit, ac prouidet, ſecundum ſpiritum, *uita*, eſt animę, *&* *pax*, cordis, quę ſuperat omnem ſenſum: & poſt agonem, qui ſeminauit in ſpiritu, de ſpiritu, uitam metet eternam, ut alibi Apoſtolus dicit. *Quoniam ſapientia*, uel prudentia, *carnis inimica*, ſeu inimicitia grecè, *eſt Deo*, ſeu in Deum, ut que contrà illum dimicat: *Legi enim eius non eſt ſubiecta*. Nàm etſi prohibet Deus, ne ſequamur, ſed deiiciamus iudicium, & conſilium carnis, quoniā ſubter te, inquit, erit appetitus tuus, & ſi clamat ꝙ caro abſolute, nō prodeſt, & infecta maximè nocet, ut quae ſpinas producit & tribulos, excludenda (ſi apoſtolo credimus) à regno ſuo; maximè tamē eſt Deo rebellis, eiuſq; legi nō parens, quia illius eſt pars, qui Dei ꝑceptum contēpſit, uim retinens antiquae tranſgreſsionis, qua omnis aduerſus Deum inimicitia or-

Legis iuſtificatio in quo conſiſtit.

2.cor.9

Prudentia carnis et ſpiritus.

ibidem.

Gen.4.

Ioan.6.

1.cor.15.

Caro cur deo rebellis.

ta est. *Nec enim potest*, illi subijci, tametsi homo possit, illam Dei fauore deponere, & eo pacto, his quæ lex iusserit obedire. *Qui enim in carne sunt*, ex illa propendentes, illiusque affectionibus obtemperantes, vitamque in carne, iuxtà illius libidinem protrahentes, *Deo*, dum in carne sunt, carnique viuunt, *placere non possunt*, secus si resipuerint, & relictis quæ carnis sunt, secundùm spiritum vixerint.

Vos autèm, qui Romæ estis, sancti, & dilecti Deo, *in carne*, secundum affectum, studium, vitam, conuersationem, *non estis*, sed ob illius, quales quales sint, cõcupiscentias deploratis, *sed*, corde, studio, exercitio, estis, *in spiritu*, illi strenuè militantes, & quæ carnis sunt, pro uiribus insequentes (*Si tamen*, non est ambigentis, sed persuasi, particula, quæ & rectius vertitur, Siquidẽ: instruitq; tamen, id profectũ non fore ex ipsis, sed ex spiritu sancto, *qui habitat in vobis*) haud secus ac in angustissimo templo, in quo & lampades, corda scilicet vestra, eo igne succendit, inflammatque: quem dominus venit in terram mittere, & cupit vehementer accendi. *Siquis autèm*, vel carne seductus, vel alia ratione priuatus, *spiritum CHRISTI*, Quod dixit spiritum Dei, modo dicit spiritum CHRISTI, eò quòd in CHRISTO, alius spiritus non est, à spiritn Dei. Siquidem spiritus sanctus, CHRISTVM absque mensura perfundens, ac per illũ vt à capite ad nos mẽbra descẽdẽs, & Dei, & CHRISTI, meritò spiritus dicitur: pręter id, quòd ab utroque procedens, amborum iure spiritus nuncupatur, *non habet*, in corde saltem, ubi et domicilium obtinet, *hic non est eius*. Nam qui CHRISTI sunt, illi insiti sunt: ergo necesse est, ut eius perfruantur vita, eiusq́ reficiantur spiritu, quo & hauriunt iustitiam, & omnem perfectionem, ut ampliter ad Ephesios declarauimus. *Si autem CHRISTVS in uobis est*, per participatum spiritum eius, *corpus quidem mortuum est*, Primum officium inhabitantis spiritus CHRISTI, est mortificatio carnis, non modo quia cum recipitur in baptismo recipitur ut cõfert uim mortis CHRISTI, & profiteri facit, nos carne morituros peccato, sed & quia cum retinetur, urget, stimulatq; ad iugẽ mortificationem eius, nũquã non suggerẽs, inculcansuè; Qui CHRISTI sunt, carnem crucifigunt, cum vicijs & cõcupiscentijs.

[Margin: Ante. — Spiritus christi, quo habitat in sanctis. — Luc. 12. — Ioan. 1. — Qui sunt christi, perfruuntur spiritu christi. — Gal. 5.]

piſcentijs. Quāquā & ſimplicius poteſt accipi de reſolutione
corporis, ac ſi velit: ꝙ ſi CHRISTVS in nobis eſt, per fidem *Mortale corpus, cur mortuũ dictum eſt.*
habitans & dilectionem, quāquā corpus mortuum ſit, hoc eſt,
mortale, tum propter breuitatem vitæ, tùm ob iuges ęrumnas & imagines mortis, veluti emortuum, & à fidelibus uti mortuum, mundi, carnisq; commodis iudicatũ.

Vtrique quadrat, quod ſubdit, *propter peccatum*, quoniam & mortuum, & mortificandum corpus eſt, propter peccatum, quippe quod in carne viuens, ſemper mentem exturbat: & de-
Gen.2. mùm reſoluēdum eſt, propter trāſgreſsionem (dictũ quidē eſt, in qua hora comederis, morieris) & conſtat, quòd per peccatum introiuit mors, & graſſatur in omnes, in quo & ſinguli pec cauere. *Spiritus verò*, cũ ſpiritus opponatur corpori, palā cor- *ſpiritus, hoc in loco, pro mente.*
2.cor.4. pus hic auditum, pro carne, & per hoc, pro homine, qui corrũpitur: ſicut & ſpiritus eſt acceptus pro mente, & homine, qui in præſentia renouatur, & in dies, ad renouationem proficit: & aliud eſt officium ſpiritus ſancti. Sicut enim inhabitans ſpiritus, carnē mortificat ob peccatum, ità & mentem viuificat, ob
ζωὴ. iuſtitiã: ꝑpter quod dicit, *viuit*, vita græcè, *propter iuſtificationē*, donumúe iuſtitiæ, quo & deleantur peccata, & primitiæ accipiũtur æternæ vitæ. *Quòd ſi ſpiritus eius*, Dei ſcilicet, *qui ſuſcitauit IE-*
1.co.15. *SVM CHRISTVM, à mortuis*, vti primitias dormientium, *habitat*, quieſcit inexturbatus, ac loco indimotus, *in vobis eſt*, quippe qui veſtrum poſsidet cor, habenaſque veſtræ moderatur vitæ, agens, & regens vos, vti dominus domus, *qui ſuſcitauit*,
Heb.3. caput hoc ueſtrum, *IESVM CHRISTVM*, corpus illius efficiens immortale, imò & glorioſum, triumphans de morte,
1.co 15. deque ſtimulo eius, quod eſt peccatum, indubiè, *ſuſcitabit & mortalia corpora veſtra*, ad eandem ſortem, cum corpore eius: idque, *propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis*. Licet Deus excitauerit à mortuis, CHRISTI corpus, meritò tamen excitauit, quia vti templum erat ſpiritus ſancti: per omnia conſe- *Chriſti corpus, tum naturale, tum myſticum, templũ eſt Dei.*
Io 2. cratum Deo (Soluite templum hoc, loquitur de corpore ſuo,
1.co.2. & in triduo, excitabo illud) *Ità & vos*, qui et tēplum Dei pa-
co.6. riformiter eſtis, propter inhabitantem ſpiritum eius, in vobis, *ſuſcitabit*, vt membra conſonent capiti, & vbi aſſumptũ eſt cor
Mat.24. pus, congregentur & aquilæ. Ergò etſi in pręſenti, mortificandum eſt corpus, etſi reſoluendum in cineres: breui tamen reſti-

tuendum eſt,longè meliori vitę,quoniam vitę perpetuæ,morte abſorta in uictoria,cum omni ſatellitio ſuo. 1.cor.15.

Ergò, illatio eſt ex pmiſsis, *debitores ſumus*, pro acceptis,*non*, quidem, *carni*, quandóquidem,præter id, ꝙ ut de ea ſermo eſt, non eſt profecta à Deo,nihil ex ea ſcaturit,niſi noxium,ſed ſpiritui,ſuple: qui & à Deo eſt, & ex illo, in nos effunditur quicquid eſt ſalubre. Et quamquã non renuit, quæ carni neceſſaria ſunt,impendẽda carni,quoniam nemo carnem ſuam odio habet,ſed nutrit & fouet,ut alibi docet:nõ renuit ut miniſtra eſſe, Eph.5. poteſt, in actionibus ſanctis illi,uti domeſtico ſeruo, ſubminiſtrandum cibum,& indumentum, quin & exterrendam eſſe minis,& baculo:ſed renuit prohibetq; illi concedere principatũ, *ut ſecundùm eam*, hoc eſt,concupiſcentias ſuas, *uiuamus*, nam & infrà,carnis curam,non proſequendam præcipit in deſideriis: cap.13. & rationem affert. *Si enim,ſecundùm carnem, uixeritis*, etiam ſi extiteritis ſancti, & Deo dilecti,ſine cõtrouerſia, *moriemini*, nam concupiſcentiæ carnis pariunt peccata,& ea conſumata,generant mortem: præter id, quòd & uiuere ſecundum carnem,eſt quóq; illius conſilio,iudicio,præſcripto(quæ ad illius prudentiã attinẽt)uitã ducere,quæ mors aĩæ eſt. *Si autem ſpiritu*,Dei,ſi ſpũ ſcõ,ſi ſpiritu CHRISTI (ſiquidẽ unus oĩum ſpiritus eſt) *facta*, actuſúe, *carnis*, qui illius ſunt impetus,paſsiones,concupiſcentiæ, *mortificaueritis*, ut quidem ſubiiciantur, & non principentur,utq; non aduerſentur ſpiritui, non ſanctæ inſtitutioni,aut euangelicæ pietati, *uiuetis*, æterna,ac fœliciſsima uita, de qua & Dominus: qui perdiderit animam ſuam,mortificando membra ſua, quæ ſunt ſuper terram, in uitam æternam ſaluam faciet illam: præter id, ꝙ & hoc pacto, mortificare carnẽ,eſt ſecundũ ſpiritus prudentiam uiuere,quæ eſt uita et pax. *Quicunq; enim*, ſiue gentes,ſiue iudæi, *ſpiritu Dei aguntur*. Non ſatis eſt, ſi regignimur, ſpiritumq; aliquandò, cordis domicilio retinemus:ſed opus eſt,illo agi,hoc eſt,illius motibus indeſinenter, ac obſequentiſsime obedire: qui & nunquã non agit nos,niſi ſumma cum ſapientia,ſcientia,intellectu,cõſilio, ſumma cũ pietate,robore, & timore, quæ ſunt chariſmata,quibus nos afficit,ut & nos,propenſius obſequentes inueniat. Quarè tantùm abeſt, ut agamur inuiti, quòd maxima noſtri agimur libertate,ut latius ad Epheſios dicimus,quod & fouet, cũ ſub-

Margin notes: *carni debenganda non ſunt neceſſaria, ſunt nec domeſtico ſeruo.* — *uiuere ſecũdum carnẽ.* — *Qua pacto agit nos, ſpiritus ſãctus.* — Iac.1. — Matt.10. — col.3. — Iſa.11.

dit: *hij sunt filij Dei*, nam & filij sunt maximè liberi. Ergò, si proprium est filiorum Dei, ut agantur spiritu sancto, nemini erit obscurum, quòd eo pacto agi, maxima est cum suauitate, maximaq; cum libertate agi. Et quanquàm plura sunt, quibus in tantùm euheimur beneficium, quandóquidem & potestas cõcessa est credentibus, filios Dei fieri, & nunc filii Dei estis, per fidem, & filii Dei sunt, ad quos, sermo Dei, factus est, & beati pacifici, quoniam filii Dei dicentur, & qui hostes diligunt, aliquoue illos afficiunt beneficio, filii sunt cœlestis patris: omnibus tamen (ni fallor) pręualet, duci, agiq; spiritu Dei, quo sicut & subdit, clamamus Abba Pater.

Filii dei, multis euadimus modis.

Ioan. 1. gal. 3 ioan 10 mat. 5. & 6

Non enim, hoc tempore gratię, *accepistis iterùm*, sicut semel, in tempore legis, *spiritum*, quidem Dei, quoniam erat spiritualis, sancta, immaculata, & conuertens animas, sed, *seruitutis*, nõ libertatis: quoniam non agentem, nõ impellentem uos, eo pacto, quo agit impellitq; filios, spiritus patris: sed quo agit, & impellit seruos, spiritus Domini, quoniam accepistis illum, *in timore:* propter quod & lata est lex, cum fulguribus, & tonitruis (voluit enim Deus, ut terror suus esset in eis, & saltèm eo pacto non peccarent) ut scriptum est, vigesimo Exodi, & quinto Deuteronomij, *sed accepistis*, à Deo, PER IESVM CHRISTVM, *spiritum*, non modò libertatis, qua donantur manumissi, sed &, *adoptionis*, qua potiuntur qui substituuntur filii, *in quo*, spiritu, *clamamus*, toto pectore: non solùm, *Abba*, nos iudęi, sed &, *Pater*, uos gentes. Nam inter alia, quę geminatione, complectuntur arcana, & hoc est, quòd hebręa uoce, notantur qui adoptati sunt, ex hebręis, & gręca, qui sunt adoptati ex græcis: ex quibus uniuersa constat ecclesia. Et quamquàm sub lege, multi dicerentur filii (filios enutriui, & exaltaui: ex Aegypto uocaui filium meum: ego dixi Dij estis, & filii excelsi omnes) imò & nomine dignati sunt primogeniti (primogenitus meus Israel: & Israel equasti primogenito tuo) quia tamen erant ueluti paruuli, & sub lege, non secùs, ac pedagogo, indubiè eo in tempore, ut docet Paulus, nihil differebant á seruis (preter id, quòd etsi Dei erant filii, erant ex ancilla, & ob id, non eiusdem hęreditatis, cum illius filiis, qui sunt ex libera) Ergò sicut hęreditas illis repromissa, umbram gessit diuinę hęreditatis: ita & filiatio in figuram contigit diuinæ filiationis.

Rom. 7 Psal 18

spiritus legis, spiritus timoris.

etsi sub lege, multi dicti sunt filii, nil tamẽ differebant á seruis.

Isa. 1 Osee. 11. psal. 81 Exo. 4 gal. 3 & 4.

Ipse enim spiritus, sine dubio sanctus, in quo & clamamus, Abba Pater, *testimonium reddit*, contestatur, legitur græcè, *spiritui nostro*. Quod bifariã potest intelligi: Altero modo, vt proximũ, imò & præuium explicetur, spiritus sancti munus, ei, quod immediate attactum est (siquidem dixit, quòd in ipso, eo planè mouente, concitante, pellente, interno clamamus affectu, Abba Pater) at huic muneri præcedit & aliud, hoc inquã, quod subdit, attestatio scilicet, quã facit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei: quo pacto, & particula, con, verbo iuncta, testatur, munus nectit cum munere, & non testimonium cum testimonio, sicut & posteriori modo: Reliquo ergò, vt duo deuotentur testes, nempè spiritus sanctus, & noster, vt & tali pacto, casus dandi, in casum resoluatur auferẽdi: & ille cui fit attestatio, ipse sit filius, in cuius corde habitat spiritus sanctus, vt in prçcedentibus liquet: & hic (ni fallor) intentus est sensus. Nam quòd spiritus sanctus testetur, in quibus habitat, esse filios Dei, adeò perspicuum est, hoc in loco, vt in dubium reuocari non ualeat: quòd verò & noster spiritus, idem dicat, pariter detrectari nõ potest, ab his maximè, qui testimonium sentiunt conscientiæ, quosque non reprçhendit cor: quandóquidem, sicut euãgelista docet, facilè persuadebunt hi, non modo sibi, sed & tribunali Dei, se filios eius fore.

Spiritus sanctus dupliciter contestari potest spiritui nostro.

συμμαρτυρεῖ.

1. ca. 3.

Ergo sic, hunc locum intellige: quòd tùm spiritus sanctus, interna spiratione, suggestione, reuelatione, tum spiritus noster, nulla conscientia reclamante, nulliusque conscius sibi delicti, contestantur nobis, ꝙ sumus filij Dei. Et quoniam testimonij non est, scientiæ parere euidentiam, sed (quando est omni exceptione maius) firmissimam fidem: haud uereor, qui eiusmodi ꝑsuasiones sentiũt, persuasos fore filiationis suæ, & (vt sequitur) gratificæ gratiæ. At cũ persuasiones fidei, valeant cõcipi variæ: non puto in his particularibus, eiusdẽ generis persuasione, diuina prouidẽtia vti, quã in mysteriis exigit catholicæ fidei: quãdoquidem si in eorum aliquo, hæsitaret quis, foret indubiè infidelis, & vt membrum putridũ, à CHRISTO capite separatus; quod tamen non contingeret, siquis adeo, internæ, de qua sermo, nõ assentiret attestationi. Et merito, quoniã cum testetur spiritus sanctus, ad filiorũ frugem, etsi illius attestatio, nequeat non esse vera: non iniuria tamen, cõtingit caligine nobis offundi,

Quo internũ expendẽdum testimoniũ, quòd sumus filii dei.

Attestatio spiritus sancti, ad frugẽ

di, ne fortè plus æquo præsumentes de nobis, iactemus nos diuites, & nullius indigentes amplius: & palàm nobis conducere, aliquando deijci, vt cõtrectemus quod nihil sumus: sicut & apostolus admonet. Qua de re, & si non renuo attestationem sancti spiritus, persuasionem parere, non puto tamen semper, imo & rarissimè, quãuis dubietatem excludere.

sit filiorum dei.

Apoc. 3
Gal. 6

Sed estò, quantum hac ex parte prouenit, ita sit: cum vterq; ad persuadẽdum cõcurrat, palàm ꝙ attestatio ex parte nostra imbecillis est: quoniã quis dabitur eòusq; stolidus, vt vere secũ reputet dicatq;, mundum est cor meum, immunis sum à peccato? Delicta quis intelligit? Et licet conscius mihi non sim: in hoc tamen iustificatus non sum, vt de se apostolus dicit. Nõ dubito tamen, fore tantæ certitudinis, quantum sufficit saluti nostræ: & maioris in vno, quã in alio, imò & in eodẽ in diuerso tẽpore, sancto spiritu omnia moderante, vt cum suauitate saluemur. Sed plura dicta sunt, ad Ephesios. *Si autem filij*, haud dubium, quod sumus, *& hæredes*, Nam & filij, nisi sint male meriti, ius habent hęreditatis patris, quibus & thesaurizare tenetur. *Et hæredes quidem Dei*, cum sint filij sui, quibus & hæreditatem parauit, incorruptibilem, incontaminatam, & immarcescibilẽ, conseruatam in cœlis: *cohæredes autem CHRISTI*, qui est primogenitus eius, Et licet hæres sit vniuersorum, omniaque subiecta sint pedibus suis: sua tamẽ munificentia, & patris ordinatione, disposuit nobis regnum, quod habet: ut non secus ac ipse, edamus, bibamusq; super mensam suã, in regno suo. *Si tamen cõpatimur*, vt & iustũ est, postꝙ & passum ẽ caput: ne mẽbra sint alterius sortis ab eo, *ut & conglorificemur*. Sicut enim oportuit, illum pati, ut intraret in gloriam suam, ità & multis necesse est nos tribulationibus comprobari, vt admittamur tãdem, ad regnum Dei.

Prou. 20
Psal. 17.
1. co. 4.
1. Pet. 1.
heb. 1
Psal. 8
Luc. 22.
Luc 24.
Acto. 14

Attestatio ex parte nostra, imbecillis est.

Qui filii, ius habẽt super hereditate.

Existimo enim, quin et compertissimum habeo, *quòd passiones* afflictiones, supplicia, cruces, quas perferre nos membra necesse est, vt glorificemur cum capite, *huius*, non dixerim horæ, mensis, & anni, sed totius, *temporis*, quo peregrinamur ad patriam, *non sunt* absolute, *condigne*, tam etsi meritoriæ, & non raro admissorum expiatoriæ, *ad futuram gloriam*, comparatæ: quæ licet nunc, nobis maneat, quia & nunc sumus filij Dei, æterna prędestinatione ascripta: est tamen nobis, dum hic su-

Afflictiones & cruces, etsi admissorum expiatoriæ, ac vitæ æternæ meritoriæ, non sunt tamen illi condignæ.

mus,cum CHRISTO in Deo abſcondita, *reuelabitur*, tamen Col. 3.
&, *in nobis*, cum apparebit quod erimus. Et iure quidẽ, quoniã 1.Ioan. 3
centuplum, retribuetur pro eis: & quod in præſenti momenta- Mat.19
neum eſt, & leue, tribulationis noſtrę, ſuprà modum in ſublimi 2.cor.4.
tate, æternum gloriæ pondus, operabitur in nobis. præter id, ꝙ
& dum patimur, non permitit Deus tẽptari nos, ſuprà id quod 1 cor.10.
poſſumus: ſed & talem facit, cum tentatione euentũ, ut poſſi-
mus æquanimitèr ſubſtinere: imò & in ſupplicijs aliquãdò tri- 1.the.1.
buat oblectari. *Nàm expectatio*, anxia uehemẽſuè, ut & additur Actio. 5.
græcè, *creaturæ*: Quod poteſt tribus modis exponi: & primò
de hominibus regeneratis, quippè qui (ut docet alibi) inſigni- eph. 2
tèr creati ſunt, in operibus bonis: ſecundò, de hominibus in
cõmuni, cum & creaturę nomine, non rarò intelligatur homo,
eò quòd microcoſmus, & omnium creatorum compendium
(euangelizate omnibus creaturis) Tertio, de omnibus rebus Mat.ulti.
creatis, & præſertim corporeis (à magnitudine ſpeciei, & crea- ſap.13.
turæ, poteſt creator earũ agnoſci.) Et quãquàm omnibus mo
dis conſentit, quãquàm nullum reprobamus: poſtremus tamẽ
(ni fallor) ad intẽtionẽ procedit apoſtoli, & maximè rationali
creatura ſecluſa: de qua ſeorsùm paulò poſt. Ergò hic agno-
ſcenda eſt Proſopopeia, & dicendum quòd creatura, quę ratio
nis eſt expers, ingenti ſollicitatur ardore, & tenetur auida ac
anxia expectatione, præſtolando, *reuelationem*, gloriæ, *filiorum*
Dei, quandò reddẽtur toti mundo conſpicui, dicentq; eorum
hoſtes, horribili perturbati terrore: Eccè quomodò cõputati ſap.5.
ſunt inter ſanctos, & qũo inter electos, ſors illorum eſt.

Quid creaturæ nomine, hoc in loco.

Quæ tribuit rationis expertibus, quæ ſunt rõne illuſtribus.

Vanitati enim, hoc pro tempore, *creatura*, de qua diximus,
ſubiecta eſt, idq;, *non uolens*, cum & id, contrà naturale, illius ac-
cidat deſiderium. Siquidem huius mundi decurſu, contingit, &
non rarò, inanes eſſe multarum creaturarũ conatus, plurima
præter earum euenire intentiones: contingit ut ſæpe ſuboriã-
tur monſtra, peſtes in animalibus, tabefactiones in plantis, are
factiones in herbis: ut increbreſcãt fulmina, inundationes, fa-
mes, terremotus, & ſexcẽta alia mala: à quibus, etſi natura for
ſan ab initio, non fuiſſet immunis, haud uereor, multa inuhe-
cta per peccatum: & quæ natura tentaſſet, nec tam crebra, nec
tam acria, nec tàm noxia contigiſſent. Nec mirùm, quia pro-
pter hominem facta, abſonum non fuit, & ſub hominis male-

Plura infortunatè cõtingunt, ex peccato primi hominis.

dictione esse compræhensa: propter quod subdit. *Sed*, tollerat ac patientèr expectat, *propter eum*. Si prothoplastem accipis, ratio redditur demeritoria: quippè qui demerito suo, *subiecit eam*, uanitati, *in spe*, hoc est, non perpetuò, sed usquequò illi succurratur à Deo. Si Deum intelligis, author explicatur uindictæ: qui ut peccatum ulcisceretur hominis, etiam creaturā, quam fecerat propter hominem, subdidit uanitati, ut homini minus seruiret, *in spe*, tamen (tropus est præsopopeiæ) restitutionis, ac statuto tempore, in meliorem sortem reparationis, quandò dicet qui sedet in throno: Ecce noua facio omnia. Apoc. 21

Scimus enim, nos qui creaturæ statum agnouimus, antè lapsum, & post lapsum, *quòd omnis ingemiscit, & parturit*, rectius, congemiscit, comparturitque, ut legitur græcè: & denotatur, quòd cum nobis hoībus, qui gemimus ac doloribus ut parturiētes affligimur, ob nostram deprauatam, ex peccato naturam, omnis creatura, particeps miseriæ reddita, gemit indolètque, *usq; adhuc*, usquequò præsenti subiacet tempori.

συστενάζει καὶ συνωδίνει.

omnis creatura ingemiscit cū nobis

Nec solùm illa, quæ rationis est expers, congemiscit, comparturitq; omnibus hominibus: *sed & nos ipsi*, qui sumus renati, & ex parte, has calamitates exuti, nēpè, *primitias spiritus habentes*. Quod etsi uerū est, de oībus regenitis, ac spiritu in CHRISTO participantibus: maximè tamen uerū est, in perfectis, Pauloq; similibus, in quibus & primitiæ spiritus, non modò magis extitere suaues, sed longè præ aliis locuplètes: *Et ipsi intrà nos gemimus*, seu cōgemiscimus græcè, *expectātes*, cōtinuo desiderio, *adoptionem filiorū Dei*, in suū postremū prorumpentē̄ effectū, *in redemptionē̄*, scilicet, *corporis nostri*, cōfigurandi corpori claritatis CHRISTI. *Spe.n.* non possesione, *salui*, simplicitèr, *facti sumus*. Phil. 3.

In apostolis, uberiores primitiæ spiritus.

στενάζομεν

Siquidem primitiis salutis acceptis, in spem erecti sumus, tandèm pósidendi quod superest. Sed attendendū, quòd, *spes*, ad quam sumus erecti, etsi ex parte promisionis Dei, immensęq; illius ergà nos dilectionis, neminē pudefacit, *quæ uidetur, non est spes*. Licet enim res, ad quam, spe tendimus, uideri posit, ut pręmiū in agone: illius tamen assecutio, quæ & sub spe, potisimū cadit, uideri, hoc est, certo cognosci nō potest: tendimus quidem bono aīo, sed euentus in ancipiti est. *Nàm quod uidet quis quid spèrat?* Si enim rē habet in tuto, locus nō relinquitur speī: illa.n. est de arduo, quod non est, quod cernitur uti possessum.

res sperata, qūo uisa, uel nō uisa.

Ergò, *si quod non uidemus*, nos qui regeniti, Dei*q́*; filij sumus, *speramus*, Dei promissione, & ardore eximio ergà nos, *per patientiam*, qua & probandi, & ad assecutioné perducendi sumus, *expectamus*, ut tandèm quod pollicitus est Deus, largiatur nobis. *Similiter & spiritus*, qui habitat in nobis, & contestatur quòd sumus filii Dei, *adiuuat*, tùm ut tolleremus aduersa, tùm ut per patientiam expectemus prospera, *infirmitatem nostram*, ne in altero, aut utroq; succumbat. Adiuuat inquàm, non modò suggerendo, ut in ambobus commitamus nos Deo, ab illo flagitando suppetias, & fauorem: sed & informando quo pacto, Deum orare debemus. Nàm, tàm miseri sumus, quòd non rarò, *quod oremus sicut oportet*, *nescimus*. Non ignoramus quidem, quid petédum sit nobis, in communi, cum Dominus moneat de hoc, in euangelio, nec latet quòd petendum est, plena & indubia fide, sicut frater Domini docet: sed fugit nos sæpe, an quod petimus in particulari, petamus ut opus est. Et licet ea, quæ nequeunt, malo cedere usui, in particulari petita, non obsint, imò & prosint, quin & eorũ petitiones sunt rathæ, & Deo summè acceptæ: multa tamen sunt, quæ etsi bona, malo usui possunt exponi, ut diuitiæ, sanitates, hostium debellationes, prosperitates uitæ: quin & tali pacto inseruire Deo, ut coniugio, religione, & id genus aliis: & in his sæpe, & si frequentissimè oramus pro illis, possumus hallucinari, & philautia commoti, secùs quàm oportet, apud Deum sollicitari: nisi succurrat spiritus sanctus, ac flagitet apud Deum, pro nobis. Vndè & subdit. *Sed ipse spiritus*, nostræ succurrens ignorantiæ, *postulat pro nobis*, quæ nostræ conducunt saluti, *gemitibus*, non uerbis, *inenarrabilibus*. Sicut etiam spiritus Dei, astans filiorum cordibus, clamare facit, clamore profectò, ex suauitate, impulsúque filialis ardoris, Abba, Pater: ità & eosdem in orationibus fouens, gemere facit, inenarrabili gemitu: qui sine alicuius rei expressione, ut solent, in angustia constituti, apud quos non latet, quam patiuntur, calamitas, obtinet quod expedit eis. Non enim paterna uiscera, ad gemitum filiorum commoueri, non sustinét, quos & unigeniti membra cognouit, & eadem, qua & illum, charitate complectitur. *Qui autem scrutatur corda*, hoc est, quem nihil prorsus effugit, *scit*, sciuituè græcè, hoc est probat, uel ab æterno probauit, *quid*, gemere faciens, *desideret*,

curet,

Auxiliũ spiritus, quo pacto côtingit.

Quæ fugiat nos aliquando, petere, sicut est opus.

Spiritus sanctus quo gemere aliquãdo nos facit, inenarrabili gemitu.

Mat. 6. Luc. 11. Iac. 1.

Ioan. 17

curet, sollicitètq;, *spiritus*, in cordibus filiorum, *quia*, scit sciuitq; semper, quòd, *secundùm Deum*, quæ illius consonant uoluntati,*postulat pro sanctis*, tùm in communi, ut quod conferat uniuersæ ecclesiæ, tùm in particulari, ut prosit prout expedit cuilibet membro.

Scimus autèm,& prorsus persuasi sumus,*quòd diligētibus Deum*, ut pii filii,diligunt patrem,*omnia*,etiam si uideātur mala, *cooperantur*,cedunt in successum,&, *bonum*, & eis maximè, *qui secundùm propositum*,decretum,deliberationem Dei,*uocati sunt*, hoc est,dono uocationis dignati sunt, *sancti*, abundat, nec immeritó,textibus græcis. Sed qui sunt isti? *Nàm*, illi quidem sunt, *quos præsciuit,& prædestinauit*,Deus, *conformes imaginis filii sui*. Et sunt hæc,adeò multis obscura,ut diuersos patiantur interpretes. Verùm alienis laboribus parcens,lectorèsque,si placet,ad illos remittens, afferam, quæ meæ imbecillitati succurrunt, nec censurā renuo,rectius interpretantis. Et quoniam priora uerba, obscuritatem maximè pariunt: non iniuria, si potissimùm illis insisto. Ergò,ut res reddatur perspicua, constituendum præ oculis, ꝗ Deus (ut ampliter prosequimur ad Ephesios)qui bonorum nostrorum non eget, immenso suæ bonitatis pelago,uoluit creaturas producere:& eo quidē pacto,ut hō omnium foret scopus & finis, & ille maximè, qui in diuinam erat personam assumptus: per quem & placuit (ut eò loci probamus)omnia condere. Quarè,& eius in gratiam,certum constituit hominum numerum,colligendum tamen, suo pro tempore, ex omnibus mundi plagis: qui illius Dei & hominis, CHRISTI,inquàm, IESV, ascriberentur obsequio & solatio,imò & traderentur dono,ut suo pro arbitrio, agere posset cum eis. Quos autem tā charos, est dignatus habere, & tàm eximia est complexus dilectione: ut illos noluerit habere in seruos,sed peculiares amicos,quibus & arcana sibi credita impartiret,quin & in charissimos fratres, cum quibus & hæreditas, esset communis:imò & in sui extulit corporis membra, ut mira incredibiliq; metamorphosi connecterentur cum eo. Quarè & fieri non potuit, ut cælestem hæc fugerent patrem, imò ut & super ea re,non peteretur à filio, quin & cogeretur (si dicere fas est) ut illos ascriberet in adoptionem: quod & mox factum est,cum nunquàm exauditus non sit, sua pro reueren-

sanctis omnia cooperātur in bonū.

homo omniū finis, & maximè christus.

Ardor christi erga electos.

heb.5.

tia,ut apoſtolus dicit.Hæc pluraque hanc in ſententiã, eò loci collegimus,etſi non fallimur,non leuibus fundamentis.

Ergò,ut ad apoſtolum redeam, conſtat quòd illius intentio eſt oſtendere,qui nàm ſint uocati,iuxtà diuinum decretũ, quibus omnia eueniunt proſperè : & de his dicit, quòd ſunt quos Deus preſciuit ac prædeſtinauit. Ergò ſunt,quos ab æterno,& antequàm iaceret mundi fundaméta,in gratiam coſtituit unigeniti,illius obſequijs, ac ſolatijs deputauit,imò & liberaliſsimè dedit: ut diſponeret pro uoluntate de eis. Hos ergò præſciuit,ex ordine ſuæ ſapientiæ, ſuæq; uoluntatis,in certis conſtitutos numero,pondere,& menſura,cogédosq; ex omnibus partibus mundi:& ex beneplacito unigeniti proprij, præſciuit illi etiam tam gratos,quòd illos petierit adoptãdos, in proprios fratres,ac perpetuos cohæredes. Nec iſta modò præſciuit, ſed præſciendo annuit, & probauit: & facere iuxtà CHRISTI petitionem decreuit. Ergò quos præſciuit, ut expoſitum eſt, & prædeſtinauit,hoc eſt,in adoptionem definiuit, (quãdòquidem nec aliud,Paulo eſt,prædeſtinare,quàm in Dei filiũ,quenquam decernere,aſcribere,ac cõſtituere) ut eò loci diffuſè: Ergò ritè ſubiungit,quòd definiuit,quos ſic præcognouit,*conformes imaginis*, non ſimilitudinis, aut cuius uolueris imitationis, conformitate,*filij*, non angeli: non adoptionis,ſed naturalis: *ut ſit*, ſicut & addit, *ipſe primogenitus inter fratres*. Quanquàm & tàm ingens eſt, ardor illius ergà nos, quòd (ut aliàs patefecimus)& illos trahat, eleuetq; quodammodo in primogenitos, quandòquidem illius facti corporis partes, CHRISTVMque miro modo complentes, obſcurum non eſt, quòd ex utriſq; unus cõſtituatur homo,qui & Paulo,nõnunquàm dictus eſt CHRISTVS: ſed ad Epheſios ampliùs,& abundè. 1.cor.12.

Qui ſint preſciti,& prædeſtinati.

Electi qua conformitate, conformandi ſunt chriſto.

Quos autem prædeſtinauit,quos in adoptionem definiuit,*hos & uocauit*, dono illius uocationis afficiens, quæ eſt iuxtà propoſitum Dei, & potiſsimum eſt interna: & quia propria eſt electis,ſuum tandèm effectum aſſequitur. *Quos autem uocauit*, hac uocatione,quam aliàs aſſerit etiam ſanctam, ut quæ nõ ſolùm eſt firma,ſed Deo conſecrans, *hos & iuſtificauit*,electorum iuſtificatione:quæ non eſt ad tempus,ſed abſolutè. Nõ quòd prædeſtinati,aliquandò ab illa non cadant:ſed quia ſine illa,ex præſenti luce,non exeunt.*Quos autẽ iuſtificauit*,dimiſſa culpa, & no- 2.thi.1.

Vocatio dei ſancta et interna.

a Ian. ua impartitos uita, *illos et magnificauit*, seu grçcè, gloriosos effecit, cum hac in peregrinatione, thesauris locupletando gratię, tùm in patria cornucopijs obruendo glorię. *Quid ergò dicemus?* Num poterunt, *ad hæc*, inimici mutire? Sed torqueantur ut lubet. *Si enim Deus*, est eòusq; , *pro nobis*, ut & malum in successum cedat, *quis cōtrà nos?* poterit nō solùm dico seuire, cū nunquàm non seuiat sathanas, mundus, & caro: sed præualere? Pone me inquit Iob, iuxtà te, & cuiusuis manus, pugnet contrà me. Et Dauid, Dominus salus mea, quē timebo? Dominus protector uitę meę, à quo trepidabo? Si cōsistāt aduersùm me castra, nō timebit cor meum: si exurgat aduersùm me pręliū, in hoc ego sperabo. *Qui*, indubiè nulli rei parcet, ut tueatur nos, cum, *nec proprio pepercerit filio: sed illum*, cruci, *pro omnibus tradidit*. Et quidem tàm ualida fuit passio eius, quòd etsi saluat tantùm prędestinatos: saluti tamen sufficiebat, totius mundi, quin & omnibus aliquid profuit, quēadmodum & alibi declaramus. *Quomodò & cum illo, nobis omnia non donauit?* & maxime, quæ saluti nostre cōducunt? præter id, ꝙ unà cum illo, omnium nos hæredes instituit, & ut tandem, omnia esset in omnibus, irreuocabili lege decreuit. *Quis accusabit*, cuius tribunali, *aduersùs electos Dei?* nùm mundus, qui in maligno est positus, & cui illi sunt crucifixi? nùm Sathanas, qui eorū calcatus est pedibus, & ingenti catena constrictus, est in abbissum coniectus? nùm lex, cui sunt mortificati, & quibus est ablata e medio? nùm conscientiæ proprię, quæ CHRISTI beneficio, paci sunt restitutę, ac Deo reconciliatæ? *Deus, qui iustificat*, tum illos afficiēdo iustitię munere, tùm definiendo, proclamandoq; iustos suo tribunali, *quis est qui condemnet?* nùm est tribunal, diuino superius? nùm illos condemnabit, *CHRISTVS Dominus?* qui nobis eò usque fauet, quòd, *mortuus est*, pro nobis: imò qui, *& resurrexit*, ut resurgeremus cū eo, *& sedet ad dexteram Dei*, ut & eundem thronum habeamus cum illo, *& interpellat*, semper, *pro nobis*, ut ubi ille est & nos tandem simus.

Margin notes: cap.17. Psal.26. 1.co.15 1. Ioa.5 Gal. 6. Apoc.20. 2.Pet.2 Rom.7 col.2.

Nihil tandē præualere potest, cōtra electos.

Vis paßiōis christi, non modo omnibus sufficit, sed omnibus proficit.

Electi inaccusabiles, coram deo.

Ioa.12. *Quis nos separabit, à charitate CHRISTI?* Dei, legitur grçcè, & sermo est, de charitate, qua complectitur prædestinatos. *Tribulatio?* qua omnes compræhenduntur afflictiones, & cruces: *An angustia?* sub qua, ueniunt uincula, carceres, detentiones; *An persecutio?* & sub hac compræhensa sunt, exilia, impo-

ſturæ, calumniæ infamationes: *An fames?* & ſub hac intellige ſitim: *An nuditas?* & per hoc, frigus eſt compræhenſum, & dedecus: *An periculum?* innumerabilium ærumnarum, & ſexcentarũ īminētiũ aduerſitatũ: *An gladius?* Tyrãnorũ, ac ſatellitum Sathanę, qui & obſequium, pernecando nos, arbitrantur pręſtare ſe mundo, imò & Deo, *ſicut ſcriptum eſt*, pſalmo quadrageſimo tertio. *Quia propter te*, Deus, propter tui, quàm cupimus, gloriam, *mortificamur*, nos electi, *tota die*, ſemper enim, qui uiuimus, in mortem tradimur, ut de eiſdem aliàs dicit, *eſtimati ſumus, uelut oues occiſionis*, non ob aliud nati, niſi ut iugulemur. *Sed in his omnibus*, imo & pluribus, & (ut cogitari poteſt, imo & ex his, quæ ad hebræos ſunt attacta, conuinci) atrocioribus, *ſuperamus*, gręcè, & rectius, ſuperuincimus. Et ſi occiderentur martyres, nihilóminus euadebant uictores, quin & ſuperuictores: quia non modo triumphabant de principibus mundi, ſed & de toto uniuerſo, qui & eorum ſanguine ſubiectus eſt CHRISTO: ſed id non factum eſt, uirtute ſua, ſed Dei, *propter eum*, inquit, rectius, per eum, ſicut legitur gręcis, *qui*, & tàm impensè, *dilexit nos*.

mundus nihil pendit electos. — 1. cor. 4 — cap. 11. — ὑπερνικῶμεν — διὰ τοῦ.

certitudo electis propria.

Certus ſum enim, tùm inhabitantis ſpiritus atteſtatione, tùm ſacrarum ſcripturarum authoritate, *quòd neque mors*, aut quod uolueris eius genus, quod & maxime perhorreſcimus, *neq; uita*, cum omnibus commodis, quod potiſsimùm concupiſcimus, *neque angeli*, ſiue boni ſint, ſiue mali, *neque principatus*, tàm regionis cęleſtis, quàm tenebrarum aeris huius, *neque uirtutes*, ſiue beatarum mentium, quibus dei bonitas omnibus fauet, ſiue furiarum inferni, quibus Sathanas pro ſua conatur nequitia, ut omnia deſtruat, *neque inſtantia*, quęcunque, ut quę poſſunt allicere, aut è diuerſo doloré afferre, *neque futura*, quæ ualeat quis præſtolari bona, aut formidare mala, *neque fortitudo*, abundant hæc græcis, *neque altitudo*, ut quæ euenire poſſunt ex ethere, aſtris, & cœlorum corporibus, *neque profundum*, ut inundationes, terremotus, & demúm etiam inferorum portæ, *neque creatura alia*, ut in ſumma, omne quod non eſt Deus, reſtringam, *poterit nos*, prædeſtinatos, tandèm, *ſeparare*, etſi ſeparare poſsit ad tempus, *à charitate Dei*, qua compleſtitur eos: ſiquidem in manu eius ſunt, & nihil eſt, quod ex illa, eruere ualeat: & nemo rapere poteſt aliquid, de manu

ioan. 8 & 10

Ioan.8. manu patris,uti CHRISTVS docet:& ab illa potisſimũ cha-
& 10. ritate, *quæ eſt in CHRISTO IESV*, quæ eſt eximia, & omni- *Eximia charitas dei, erga electos.*
bus numeris abſoluta: quoniam ea eſt, qua & cõplectitur eum,
Ioa.17. illo petente, ac exorante, ut charitas, qua diligis me, in ipſis ſit,
& ego in ipſis. Nec ſecus poſſet aliquis ſuſpicari, cui perſuaſum
eſt, electos conficere CHRISTI corpus: imò & illius conſtituere ſponſam, cum qua euadere, opus eſt, in carnem unam, *Domino noſtro*, quibus ſempiternus honor. Amen.

Obſeruationes huius membri.

Obſeruandum ex primo articulo, & præſertim ex uerbis, (Sed non ſicut delictum, ità & donum.) incompræhenſibilem ergà nos benignitatem Dei: qui non ſolùm non exhorruit in nobis, crimen primi parentis, quo hoſtes, ſuæ euaſimus maieſtatis, non maſſam putridæ, ac corruptisſimæ carnis, meritò abominandæ, ac ſuis ab oculis propellendæ: ſed nec ſcelera, quæ miſeri, mala noſtra uoluntate congesſimus, abſque timore, in authorem bonorũ omnium, à quo & in nos proficiſcitur quicquid expedit, & cui moleſtisſimum eſt, ſiquid perpetretur quod noceat: quin & his penè poſthabitis, in eo factus eſt eòuſque propenſus, ut liberè fateri ualeamus, ſuperabũdaſſe gratiam, ubi ſuperabundauit offenſa. Ergò mirum in modum, malitia noſtra confunditur, qui Deo offenſo, nec retaliante, ſed hoſtibus benefaciente, imò non modo in priſtinum reuocante, ſed & ad prouectiorem beneficiorum cumulum prouehente, uix adduci posſumus, ut fratris obliuiſcamur iniuriæ, quin & mulctari ſatagimus ſeptuplum: & tamen non erubeſcimus uocari filij Dei, & fratres CHRISTI IESV. Pudeat ergò nos, noſtræ ſocordiæ, quin & deploremus noſtram iniquitatẽ: qui patre, qui in cœlis eſt, ſuo nos urgente exemplo, ut ſicut ille pluit, bonis & malis, ità & nos, noſtris beneprecemur, tùm amicis, tùm hoſtibus: & capite CHRISTO, qui & pro inimicis orauit, imò & animam poſuit, extimulante, ut & nos, ſi illius cupimus eſſe membra, pro fratribus, etiam ſi inimici ſint, deprecemur, quin & animam exponamus: adeò obſurdeſcimus, & in utranque obdormiſcimus aurem, ut hæc non ſolùm uti mira ſpectemus, ſed ut nimium ad præſtandum ardua, à no-

Incomprehenſibilis erga nos benignitas dei, & incredibilis malitia noſtra.

Humana deteſtanda ſocordia.

Mat.6. Luc.23. 1.Ioan.3

bis auertámus: & non raró (vtinam mentiar) vti somnia recen
semus. Sed uæ nobis miseris, uæ carnalibus: qui non sapimus, 1.cor.2.
quæ Dei sunt. Ergó si Dei filij esse cupimus, si CHRISTI verè fratres, & mēbra, esse gestimus: nō mō obliuiscamur uindictæ, sed toti incumbamus beneficentiæ, dimittentes vt dimittamur, benefacientes omnibus, vt patris, ac CHRISTI obsequamur uoluntati, qui & in centuplum recōpensabunt nobis.

Obseruandū ex secundo articulo, & maximè ex uerbis, (Quicunque in CHRISTVM baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus) ut nunquàm ab oculis fugiat, tùm mysterium, quo in baptismo, sumus perfuncti, tùm sponsionem, quam in illo fuimus stipulati. Siquidem tincti in mortem, & resurrectionem CHRISTI, utrumque gestare debemus, in corde & corpore: nimirùm, quia in utrisque illi, in regeneratione insiti sumus. Et mortem quidem gerimus, cum gloriamur in cruce, & iugitèr mortificationem eius, imò & stigmata, sicut & Paulus, gestamus in corpore, ducentes delicias, non modo contumelias pati, sed & mundo in omnibus crucifigi: præter id, quòd & admonet CHRISTI mors, qui ultrà non moritur, nos ità mortuos esse debere peccato, ut ultrà non uiuamus in illo, uti apostolus dixit. Vitam verò eius exprimimus, cum ad illius imaginem conformamur, uiscera induti misericordiæ, beneguitatem, patientiam, longanimitatem, non modo vt hæc contingunt infirmis, sed perfectis: qui iam cum CHRISTO, ritè surrexerunt à mortuis. Sed & sponsionem quàm emisimus, impium est, si moremur reddere: qua astrinximus fidem, non modò nos renūciaturos mundo, cum omnibus pompis, non modo carni & sanguini, cum eorum illecebris, sed & nobis met, cum & subscripserimus, & doctrinę, & militiæ CHRISTI, cuius, nisi qui se abnegauerit, discipulus esse non potest. Ergò vnusquisq; discutiat semet, & quàm longè à sua degenerarit insitione deploret: certior factus, quòd si iuxtà carnis concupiscentias vixerit, nec corde opereuè existimauerit se mortuum esse peccato, aut uita & moribus, spiritui non auscultans, probauerit se in CHRISTO, palmitē esse sine fructu, manu cœlestis abscindetur agricolæ, & in ignem tandèm proijcietur æternum, uti dominus docet. Ergò hora est, de somno surgere, & professionis nostræ memores, redde-

Marginalia: Baptismi mys. & professio. — 2.cor.4 — Gal. 6. — col.3. — sponsio in baptismo emissa. — Ecc.5. — Luc.4. — Ioan.15. — Rom.13

re Deo uota, quæ fecimus, quoniam displicet ei infidelis, & stulta promissio.

Obseruandum ex articulo tertio, & potissimùm ex uerbis (Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ) Quàm bonus sit Israel Deus, ijs qui recto sunt corde, ut sunt in CHRISTO regeniti ac iustificati: quandóquidem etsi poscit ab eis, ut accomodent membra ad seruiendum iustitiæ, etsi urget, ut in bonis, ad quæ creati sunt, progrediantur operibus, memor tamen figmenti sui, memor quòd dum hic sumus, plena non fruimur ualetudine, memor et continuæ, quā patimur pugnæ, in multis miseretur nostri, contentus vt uiuamus in sanctitate, & seruiamus iustitię, conniuendo nonnullis imperfectionibus, ob imbecillitatem carnis humanæ: quin vt uberius, compateretur nobis, vnigenitum voluit tentari in omnibus absque peccato, ut fieret & ipse nobis, misericos pontifex. Quarè sicut neminem queri fas est, quòd mandatum acceperit impossibile: ità & neminem fas est, aliquā excusationem prætendere, si non præstat quod tàm clementèr, est exactum ab illo. Quid ergò? detrectari (ni fallor) nostram non possumus oscitantiam, imò & intollerabilem negligentiam, qui tàm insigni benignitate allecti, uix è loco mouemur, quin et uix caput attolimus, sordescentes ac reuoluētes nos, in uolutabro luti, ac si tantam negligamus salutem. Ergò si nobis est curæ, diuina uoluntas, si dies cupimus experiri bonos, excutiamur à sono, contendamus ad brauium, prouocemus ac urgeamus nos mutuò: et saltèm, mēbra accōmodemus iustitiæ, sicut accōmodauimus iniquitati. Quòd si eòusq; sumus ingrati, imò duri & impij, ut rectè, nō delectet nos uiuere, vt diuinæ tantū obsequamur uoluntati, cui & nos, & nostra, ipso iure, ferre debemus accepta, imò & innumeris nexibus obligata: inclinemur tādē, ad præstādas, quas à nobis exigit, iustificationes, propter retributionem, haud immemores, ꝙ liberati à peccato, & serui facti Deo, habemus fructū in sanctificatione, & finem demum, uitam æternam.

Psal. 72. · Luc. 2. · Heb. 2 · 2. Pet. 2 · Psal. 118

Quàm bonus deus, iustificatis. · *Intollerabilis hominū neglig ētia.*

Obseruandum ex articulo quarto, & maximè illis ex uerbis, (Mortificati estis legi, per corpus CHRISTI, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo) Quòd et si exempti, & si liberati sumus à lege, per corpus CHRISTI, mortificatū in cruce, nō sumus tamē exempti, nō liberati, ut si- *Quo pacto exempti simus a lege.*

mus nostri: sed exempti sumus ac liberati, ut simus CHRISTI IESV, idque non modò, emptionis iure (siquidē nos redemit, de maledictione legis, pro nobis maledictio factus, vt qui uiuunt, non sibi viuant, sed ei qui surrexit à mortuis) sed & rei possessione (cuius deliciæ sunt, versari inter filios hominū) Rei inquam, possessione, non modo per fidem inhabitando corda, sed & per charitatem, in nobis exercendo opera viua: quin & nobis accomodando, ac nectendo sese, non solùm vt caput corpori, sed vt sponsus dulcissimæ sponsæ, ut etsi duo, in unam tamen, mira metamorphosi, transferamur carnem: vt eo pacto, non solùm vtrisque omnia sint communia, sed & ambo pariter fructificemus Deo, fructus non carnis, sed spiritus: qui in omni proferendi sunt bonitate, iustitia, & veritate, ut aliàs apostolus exprimit. Ergò id penès nos reuersantes, nosq; nō nostri, sed CHRISTI fore, infinitis titulis agnoscentes, in illo quidem, aut ut illius aliquid, existimemus nos, vnicè Deo acceptos, super omnia constitutos, & quibusuis, tum gratiæ, tum gloriæ thesauris locupletatos, imò & obrutos: sed ut in nobis (quod & frequentèr expedit, corde repetere) nostram contrectemus miseriam, nuditatem, confusionem, & cumulum omnium iniquitatum: q̄ si reipsa, in hæc nō prorumpimus, aut à pluribus abhorremus, non nostræ subscribatur industriæ, sed dono diuinæ gratiæ, & operi inhabitantis nos spiritus CHRISTI. Quarè his duabus alis, & ad gratiarum assurgemus actiones, & ad extremam deijciemur humilitatem: orantes semper Deum, ut nec à dextris, nec à sinistris deuiare permittat, per illius gratiam, cui ab illo, etiam priusquàm orbis constituerentur fundamenta, traditi sumus.

Gal. 3 · *Prou 8* · *Eph 3* · *Eph. 5.*

Quid in dies penes nos reuersari debeat.

Obseruandum ex articulo quinto, & præsertìm ex verbis (Infœlix ego homo, quis me liberabit, de corpore, mortis huius?) Quàm execrabilis sit, hominis ignorantia, qui non modo, non suspirat, ob internos carnis, spiritusque conflictus, nō modo non grauatur corpore, undiq; morti obnoxio, imò in dies in mortem præcipitato: sed illusus falsis imaginibus huius vitæ, quæ & momentanea est, auertit oculus à veris imaginibus mortis, quæ perpetua est. Et missa corporis morte, quæ et si dicta est, ultimum terribilium, præstò tamen quocunque te vertis, offenditur: nec simplici destitutione uitæ, sed innumeris,

deploranda conditio nostra, quos non tedet corporis mortis huius.

ino-

inopinatis,horrendisque,quibus nedum nos paßim inuadit, ſed immaniter cruciat:quid dicendum de interitu animæ, quę omni momento,incidere poſſumus,quin niſi manus diuina ſeruaret,ſexcenties illi ſuccumberemus in die? Et tamen,cum res tanti ſit ponderis, non aduertimus:quin nec agnoſcimus,imò ſtertimus,ac veluti in tutißimo poſiti,ferias ducimus,& genio indulgemus.Non ſic quidem apoſtolus, non ſic & membra uiua, CHRISTI IESV: ſed ingemiſcentes, ac nunquã non pleno pectore,deplorantes,calamitates, miſeriasque præſentis exilij; de corpore huius mortis feſtinabant abſolui:periculo perſuaſi,quã arduum ſit,mortem,in regione mortis effugere, & quã difficile,& penè impoßibile,cum peruerſo,& præſertìm domeſtico,non peruerti. Ergò nitamur omnes,deponere omne pondus, & circumſtans nos,peccatum,omni qua poſſumus cura,uſquequo placet Deo, hoc nos detinendos ergaſtulo: nõ rarò tamen ad illum ſuſpirantes,ut eò nos liberet infœlicitatis, ut ſaltem,ſi nequimus ad certum uſque tempus, eius ſarcina non grauari,illi non placeamus in deſiderijs.

Stoliditas quæ omnes peruadit.

Phil. 1. *Pſal. 17.* *Heb. 12*

Obſeruandum ex articulo ſexto, & potißimùm ex uerbis (Siquis ſpiritum CHRISTI, non habet, hic non eſt eius) Quòd cũ habere ſpũm CHRISTI, non modo ſit,in illo pro membri gradu, onere,qualitate,chariſmatibus potiri ſpiritus ſancti, ſed & agi, concitari, impelli, in ſimilitudinem CHRISTI: palàm,ꝙ ſicut ille perfuſus eſt eo,non ſolùm ut ungeretur rex,& ſacerdos,ſed ut et DEI inſtitueret nuncius,ad euangelizandum pauperibus,& afflictis,ut ipſe teſtatus eſt, quin & ad medendum contritis corde,libertatem reſtituendam vinctis, reuidentiã cœcis,remißionem confractis, & ad pręedicandum tempus acceptabile Deo:ità & neceſſe eſt,ut quos,idem inhabitat ſpiritus,pro ſua,in ſingulis(ut dictũ eſt) ratione, effectus, operaque non dißimiliter faciat. Ergò ſe unusquiſque diſcutiat, & an ſit CHRISTI, impartitus ſpiritu, per hæc omni uirili diſcernat. Siquidem qui ſpiritum poßidet CHRISTI, non modo unctus eſt,oleo gratiæ,ſed mãſuetudinis, non modo conſtitutus rex,huius mundi, ſed affectionum animi, non modo ſacerdos,ad offerendum ſe Deo,ſed & ad illum exorandum pro populo. Qui CHRISTI ſpiritum habet,& ſi peculiaris functionis, munere fungitur: non tamen præterit, quæ

Quid ſit habere ſpiritũ chriſti.

Luc. 4.

Quales, qui ſpiritu potiuntur chriſti.

omnibus membris eius,ſunt facta cōia,ut ſua pro facultate,me deatur afflictis, & qui captiui ſunt, laqueis peccatorū detenti, ut ſua opera reſoluantur, cæci hoc eſt,luce deſtituti ueritatis, ac tenebris circunfuſi,alicuius deceptionis, reſtituantur luci, animo releuentur confracti,puſilliq;:& demum omnes ſollicitentur ad euangeliū,quod hoc in tempore(quod eſt Deo acceptum,quod eſt illi ſanctificatū) detectum, & omnibus, quò uis loci,eſt exhibitum.Quòd ſi hæc præſtamus,Deo referamus acceptum,qui CHRISTI ſpiritu,nos perfundit; ſi minus,illum depræcemur,ne nos, ſine illo dimittat, ne palpantes in affectibus carnis,tandem occumbamus in eis. *2.cor.6*

Obſeruandum ex articulo ſeptimo, & præſertim ex uerbis (Debitores ſumus,non carni,ſed debitores ſumus ſpūi) Quòd & ſi non debemus carni fauere, debemus tamen carnem mortificare, ut minus aduerſetur ſpiritui: nec ſolum illius compeſcendo affectus, quos vndecim numerauimus (qui & numerus eſt infamis,nimirū legis tranſgresſionibus, quæ decem eſt cōpræhenſa præceptis, accōmodatus, & per hoc,non immeritò, & pœnitentibus attributus: vndè & undecim præcepta erant ſaga cilicina,ut extrinſecus tegerēt tabernaculum,hoc eſt, ad induendū qui ſuis demeritis,ſunt extrà eccleſiam, & reſipiſcūt à ſceleribus ſuis,propter quod & ritè,induebātur cilicio,ut ex ſacris canonibus conſtat)non ſolum inquā undecim cōpeſcendo affectus,ſed & uniuerſa deteſtando opera carnis,de quibus Apoſtolus:manifeſta ſunt opera carnis,adulterium,ſcortatio, immūdicia,laſciuia,ſimulacrorū cultus,iræ,lites,æmulationes, ſectæ,inuidiæ,cædes,æbrietates,& id genus plurima:nec tantū deteſtando,ſed & modis omnibus perſequendo, ſicut & decet ſanctos,ac renatos in CHRISTO. Econtrà quę ſunt ſpiritus, toto cōplectenda ſunt pectore,omni ſeruanda cura, tota promouenda uirili:nempè,charitas,gaudium,pax, longanimitas, benignitas,bonitas, & quæ Apoſtolus adiicit.Quæ qui p̄ſtiterit,uiuet:& ob id,in ſpiritu ambulabit, & actus ſpiritu Dei,ſine dubio erit filius eius,ut eodem articulo declaratur. *mortificatio carnis, quo pacto.* *Exo.36* *Gal.5.* *in eo. loco.*

Obſeruandum ex articulo octauo, & potisſimum ex uerbis (Diligētibus Deum, omnia cooperantur in bonū) quanto ſtudio nauanda eſt opera,ut diligamus Deū,quàm ardentibus flagitandum eſt p̄cibus,ut corda noſtra,ſua charitate ſuccendat, *omni ſtudio diligendus eſt deus*

Et quoniam quicquid ſumus, Dei ſumus, non modo nitendũ, ut tota diligatur mente, corde, & uita: ſed & omni, qua poſſumus facultate. Nec ea tantũ ratione, ꝙ omnia proſpera facit, aut quia manet in his, qui in charitate ſunt, & quidẽ ut in amico amicus, imò ut bonorum omnium cumulus, ut nos ſemper opulentiores reddat: ſed quia eſt dignus amari, imò & redama
1. Ioan. 4 ri, quippè qui longè prius dilexit nos, & unigenitum crucem,
2. The. 3 pati fecit, prò nobis. Ergò nunquàm non præcemur Deum, vt dirigat corda, & corpora noſtra, in charitate Dei, & patientia CHRISTI: quibus honor, & gloria. Amen.

Poſtrema portio, prioris partis epiſtolæ, tribus diſtincta membris: tametſi ſingula, certis conſtant articulis, vt ſuo loco patet.

CAP. IX. *Veritatem dico, in CHRISTO IESV, non mentior, teſtimonium mihi perhibente cõſcientia mea, in ſpiritu ſancto: quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipſe, anathema eſſe à CHRISTO, pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundùm carnem. Qui ſunt iſraelitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & legislatio, & obſequium, & promiſſa: quorum patres ex quibus eſt CHRISTVS, ſecundùm carnem, qui eſt Deus ſuper omnia benedictus in ſæcula. Amen. Non autèm quòd exciderit uerbum Dei. Non enim omnes, qui ex Iſrael ſunt, ij ſunt Iſraelitæ, nec qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij, ſed in Iſaac uocabitur tibi ſemen: id eſt, non qui filij carnis, ij filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis æſtimantur in ſemine. Promiſſionis autem uerbum eſt hoc, Secundùm hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Non ſolùm autem illa, ſed & Rebecca, ex uno concubitu habens Iſaac patris noſtri. Cum enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid egiſſent boni, uel mali, ut ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret: non ex operibus, ſed ex uocante, dictum eſt, quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Primũ membrum et primus articulus.

Quid ergò dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Abſit. Moyſi enim dicit. Miſerebor cuius miſereor, & miſericordiam præſtabo, cui miſerebor: Igitur non uolentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei, Dicit enim ſcriptura Pharaoni. Quia in hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam virtutem meam, in te: & annuncietur nomen meum, in vniuerſa terra. Ergò cui uult miſeretur: & quem uult indurat. Dicis Secũdus articulus.

itaque mihi. Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius, quis resistit? O homo, tu qui es, qui respõdeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa, facere aliquid quidem vas, in honorem, & aliud in contumeliam? Quòd si Deus uolens ostendere iram, & notam facere, potentiã suam, substinuit in multa patientia, uasa iræ apta in interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ, in uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam suam.

Tertius ar官ticu. *Quos & vocauit, non solùm ex iudæis, sed etiam ex gentibus: sicut in Oseæ dicit. Vocabo non plebem meã, plebẽ meã, & non dilectam dilectã & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit. In loco, vbi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei vivi. Esaias autem clamat pro Israel. Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris: reliquiæ saluæ fient. Verbum autem consumans, & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet dominus, super terram. Et sicut prædixit Esaias. Nisi dominus Sabaoth, reliquisset nobis semen: sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Quid ergò dicemus? Quòd gentes, quæ non sectabantur iustitiam appræhenderunt iustitiam, iustitiam autem, quæ ex fide est: Israel autem sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ, non peruenit. Quarè? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est. Ecce pono in Syon lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.*

Secũdũ mẽbrũ & Primus arcti. *Fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis, in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habent, sed non secundùm scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, et suam quærentes statuere: iustitiæ Dei, non sunt subiecti. Finis enim legis CHRISTVS, ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scripsit: Quoniam iustitia, quæ ex lege est, qui fecerit homo viuet in ea. Quæ autẽ ex fide iustitia est, sic dicit. Ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in cælum? idest, CHRISTVM deducere: aut, quis descendet in abyssum? hoc est, CHRISTVM à mortuis reuocare. Sed quid dicit Scriptura? Propè est verbũ, in ore tuo, et in corde tuo: hoc est, verbũ fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum IESVM, et in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.* cap. 10.

Secundus articu. *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autèm confessio fit ad salutem: dicit enim scriptura. Omnis qui credit in illum non confundetur. Non enim est distinctio iudæi & græci: nàm idem dominus omnium, diues in*

omnes

omnes, qui inuocant illum. Omnis enim, quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Quõ ergò inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quõ credent ei, quem non audierunt? Quomodò autem audient, sine prædicante? Quõ verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est. Quã speciosi pedes, euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Sed non omnes obediunt euangelio. Esaias enim dicit. Domine quis credidit, auditui nostro? Ergò fides ex auditu: auditus autem per verbum CHRISTI. Sed dico. Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terrã, exiuit sonus eorum, & in fine orbis terræ verba eorum. Sed dico. Nunquid Israel, non cognouit? Primus Moyses dicit. Ego ad æmulationem vos adducam, in non gentem, in gentem insipientem: in iram vos mittã. Esaias autem audet, & dicit. Inuentus sum à non quærentibus me: palã apparui his, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit. Tota die expandi manum meam ad populum non credentem, & contradicentem mihi.

cap. 11. *Dico ergò. Nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nàm & ego Israelita sum, ex semine Abrahã, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit. An nescitis in Elia, quid dicit scriptura, quemadmodùm interpellat Deum aduersùs Israel? Domine prophetas tuos occiderunt: & altaria tua destruxerunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum: qui non curuauerunt genua antè Baal. Sic ergò, & in hoc tempore, reliquiæ secundùm electionem gratiæ Dei, saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iàm non ex operibus: alioqui gratia iàm non est gratia. Quid ergò? Quod quærebat Israel, hoc non est cõsequutus, electio aũt cõsequuta est, cæteri verò excæcati sunt, sicut scriptum est. Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos vt non uideant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et Dauid dicit. Fiat mensura eorum coràm ipsis in laqueum, & in captionem, & in in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua.* tertiũ mébrũ, & Primus artic.

Dico ergò. Nunquid sic offenderunt, vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est gentibus: ut illos æmulentur. Quod si delictum illorũ, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quantò magis plenitudo eorum? Vobis dico gentibus, quãdiu quidem, gentium sum apostolus: ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulationem prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? secundus articu.

Quòd si delibatio sancta & massa:etsi radix sancta & rami. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis. & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus, noli gloriari aduersùs ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Tertius articulu. *Dicis ergò fracti sunt rami ut ego inserar. Benè, propter incredulitatē fracti sunt: tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time: Si enim deus, naturalibus ramis, non pepercit, ne fortè nec tibi parcat. Vide ergò bonitatem, & seueritatē Dei: in eos quidem qui ceciderunt seueritatē, in te aūt bonitatē si permāseris in bonitate: aliòqui & tu excideris, sed & illi, si nō permāserint in incredulitate, inserentur: potens est.n. Deus; iterū inserere illos. Nā et tu si ex naturali excisus oleastro, et contrà naturā, insertus es in bonā oliuā, quātò magis hi, qui secundùm naturā, suæ inserentur oliuæ.*

Quartus articulu. *Nolo autem uos ignorare fratres, mysterium hoc, ut non sitis uobis ipsis sapientes, quia cæcitas, ex parte contigit, in Israel, donec plenitudo gentiū intraret: & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est. Veniet ex syon, qui eripiat, & auertat captiuitatem à Iacob: et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Secundùm euangelium quidē, inimici, propter uos: secuudùm electionem autèm charissimi propter patres. Sine pęnitentia enim sunt dona & uocatio Dei. Sicut enim aliquandò & uos non credditis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis, propter incredulitatem illorum: ità & isti nunc non crediderunt, in uestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia, in incredulitate: ut omnium misereatur. O, altitudo diuitiarum Sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm incompræhensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius? Quis enim cognouit sensum domini aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso, sunt omnia. Ipsi gloria, in secula seculorum. Amen.*

Postrema explicatur pars, Thematis. Cum pertractasset, in prima portione, iustitiam Dei, in euāgelio reuelatam, acquirendam, ac possidendam, ex fide in fidem: Et in sequenti, euangelium uirtutem esse in salutem, omni qui credit: Restabat ad absolutionem Thæmatis, ut & illa explicaretur particula. (Et Iudæò primùm, & Græco). Quod & præstat præscriptis capitulis: Et primo quidem, utrosque docet, ex Dei electione æquè uocatos, si quis scripturam rite discutiat: tametsi hoc pro tempore, ex iudęis pauciores auscultent, quippè qui non progrediuntur ex fi-

de, ſed ex operibus. Secundo, Iudeos, ob ignorantiam nititur excuſare, licet ex hoc, nequeant culpam effugere. Et tertio tradit, quòd tandèm, abſoluta gẽtium plenitudine, ſaluandi ſunt, qui inuenti fuerint ex Iſrael. Et conſtat membrum quodlibet, certis articulis, ut interenarrandum, manifeſtum eſt.

Enarratio primi membri, portionis ſupraſcriptæ.

Cap. ix. *Veritatem dico &c.* Oſtenſurus euangelium, non magis in ſalutem expoſitum eſſe Iudęis, quàm Gentibus: Primùm prærogatiuas, quæ uidebantur conceſſæ iudęis, ritè intelligendas interpretatur, non de illis, qui iudæi ſunt, ex origine carnis, ſed ex promiſsione Dei: ut ſunt, qui fidem imitantur Patrum, etiã ſi carne non ſint oriundi ab eis. Deindè pergit manifeſtare, liberrimam Dei electionem, qui ſua pro uoluntate, & non ex operibus deligit, quos ſibi placet deligere: qui & plurima facit, quæ noſtram imbecillitatem excedunt. Et demùm cauſam aperit, cur pauciores ex Iſrael, ſalutem hoc in tempore, conſequuntur, ex hoc, quòd non nitu[illegible]ur fidei, ſed operibus legis. Inchoat itaq; : & ne iudæi calumnientur hoſtem, eximium ergà illos, ardorem affert: ità exorſus. *Veritatem dico*, rem aſſero fore, prout habet ſeſe: quod & phyloſophis eſt ueritatem dicere. Quod & eò poteſt eſſe conſtantius, quò illam aſſero, *in CHRISTO IESV*: qui eſt ueritas, & aſſertor eximius ueritatis, ut qui uenit, & in hoc, eſt natus: ut teſtimonium perhibeat ueritati. *Non mentior,* quippè qui, non ſolùm rem profero, ſicut eſt: ſed & ut eſt in mente, & candidè uerſatur in corde. *Teſtimonium mihi perhibente,* ſeu, ut uidetur græcè, conteſtante, *conſcientia mea.* CHRISTVS, qui ſumma eſt ueritas, à quo & uniuerſa ſunt uera, conteſtis eſt, quòd ueritatem loquor: & cõſcientia conteſtis eſt, quòd loquendo non mentior, cui & naturale eſt, ſiquis mentitus fuerit, reclamare. Et conſcientia quidem, quæ non eſt in arbitrio carnis, non quæ humano agitatur affectu, quæ facilè hallucinatur: ſed quæ eſt, *in ſpiritu ſancto,* qui cum ſit ſpiritus ueritatis, conſcientiam urget. *Quòd triſtitia magna, mihi eſt, & dolor continuus cordi meo.* En' & dicta, & conteſtata ueritas. Et obſcurum non eſt, affectionum utrarumque

[Margin notes: Iudæorum prærogatiuæ, ad illos pertinẽt, qui ſunt ex promiſsione. — Ariſtote. in prædicamẽ. — Ioan. 18 — συμμαρτυρούσης — Naturale ẽ cõſciẽtiæ, reclamare n ẽdacio.]

discrimē doloris & tristitia.

discrimen: quandóquidem dolor, causam habet appræhensionem extrinsecam, tristitia autem intraneam: conferunturq; simul, vti genus & species, præsertim si dolor est cordis, vt hic apostolus dicit. Dolebat autem, tristabaturque, ob lapsum, ac suæ gentis ruinam: quas discruciabatur esse incredulas. Quod & valida assertione conuincit.

Optabam, vel optarim, vt uolunt: quod non magnipendendum est, meo iudicio. Et quidem, si probatur primum: tangitur quanti exstiterit zeli, aduersùs CHRISTVM, pro eis, vt seruarentur in traditionibus patrijs, & ritibus mosaicæ legis. Quo tempore tantùm aberat, ut pugnaret pro CHRISTO, quòd multa assiduè moliebatur contrà eum, studens modis omnibus, ab illo, eiusque euangelio, alienari, & veluti anathema, execrabilis ab eo haberi. Ergò vel ex hoc, conijcere possunt, cognati mei iuxtà carnem, quòd non odi eos: imò quòd suaptè natura, benepræcor illis. Si verò probatur postremū, vt fortè magis probādum crediderim: intendit quòd optaret, si daretur optio, *Anathema*, hoc est, anathematis ferre supplicium, idque, *à CHRISTO*, vti à supræmo iudice, à quo nulla est appellatio: ut seruarent fratres qui cognati mei sunt, iuxtà carnem. Et ut res sit illustris, attendendum ꝙ Anathemata, & præsertìm per Epsilon scripta, sicut & præsenti loco, græcis dicuntur, qui eòusque habentur scælesti, execrabilesque, ut ad vrbis lustrationem, dijs mactarētur inferis, cum aliqua ingruebat calamitas: quibus interemptis, omnem putabant sedatum iri colluuiem. Ad eiusmodi sacrificia Paulus videtur (ni fallor) alludere, dicens usque adeò iudæorum lapsum dolere, quòd optaret, si posset quouis sui corporis extremo supplicio (nàm & Hieronymus Anathema pro corporis intelligit occisione) iram Dei auertere: ac tali pacto eorum excisioni succurerre. Nec illius īmemor sum sententię, quę credit eò Pauli tēdere desiderium, ut optaret priuari sese, consortio CHRISTI, ac visione æternæ fœlicitatis, pro Israelitarum salute, idque non suo flagitio, sed ardore, cum suæ gentis, tùm diuinę charitatis: haud inscius honorem Regis esse in multitudine populi, uti sapiens scripsit. Sed licet, hęc patrum obseruatione suspicio, venerorque: meo tamen iudicio, intenta non videntur à Paulo, nō solùm quia nihil sibi videbatur gratius, nihil acceptius, quā dissol-

mens apostoli, cum optat se anathema esse à christo.

Anathema quid hoc in loco ex d. hieron.

Pro. 14.

Philip. 1.

dissolui, & esse cum CHRISTO, sed quia certissimus erat, à diuina non posse, se dilectione excidere, & per hoc, quòd impossibile penitus erat, à CHRISTO, ac Deo, hunc in modum anathematizari. Ergò, nec id poterat exoptare, ardenterue concupiscere, ut uerba præseferunt, & uisceribus fraternæ con sonat charitatis: quandóquidem cõstantissimum est, quòd etsi uoluntas utcunque, remissaq;, ad impossibile esse potest, plena tamen & ardens esse non potest. *plena uoluntas impossibilũ ee nõ potest.*

Ethi. 3.

Qui sunt Israelitæ, Quod nisi ad excellẽtiam pertineret, Deus nomen Iacob, in nomen non commutasset Israel: & tam eximio sacramẽto, ut scribitur Genesis trigesimo secundo, & trigesimo quinto. Insinuat enim, tùm ĩsigne regimen, tũ speciale curã, quã dei bonitas habuit de Iacob, & descendentibus suis (nã Israel interpretatur, Dominãs, seu, Dominabitur Deus) ut uel ex propria appellatione, agnoscerent Israelitæ, se in peculiare regnum, electos à Deo: ac ob id, tales ergà illũ exhiberẽt sese, ut ex animo regeret eos, & eo præsertim regimine, quod est intrà nos: & ut Paulus dicit, in iustitia, pace, & gaudio spiritus sancti cõsistit. Et hæc prima est prærogatiua. *Quorũ adoptio est filiorũ*. Nõ modò electi sunt israelis posteri, in regnũ Dei, sed & in adoptionẽ filiorũ: quin & in primogeniturã, ut alibi testatus est Moses. Et hæc secunda dignitas est. *Et gloria*. Quod est tertiũ priuilegium. Et quanquàm nõ inficior, gloriã hoc loci, intelligi posse celebrem eorum famam, qua splendidi facti sunt toti mundo, præsertìm ob mira insigniaq; prodigia, quæ passìm eo in populo, operabat Deus, sicut in exitu de terra Egypti, in peregrinatione per desertum Arabiæ, in ingressu terræ promissionis: magis tamen, ni fallor, est ad mentem apostoli, si intelligimus Saluatorẽ, qui non modò, splendor est omnis gloriæ, sed & eorum est gloria singularis, ut Simeon in spiritu sancto dixit: quibus & peculiaritèr directus est, ut & ipse testatur.

israelis nomen, quid sonat, & quid sugge rit.

Luc. 17. cap. 14

Exo. 4

Israelis gloria christus.

Heb. 1 Luc. 2

Et testamentũ, in plurali legitur græcè. Ambo, quidem testamenta, ad filios pertinent Israel: & de ueteri nulli dubium, de nouo autem, quia ut alibi dicit, illis primùm oportebat loqui uerbum Dei: quanquàm & nomine testamẽti, non raró in scripturis ueniunt fœdera, pactiones, quas constat, passìm initas, & non raró, iuramento firmatas, cum populo Israel. Et hæc quarta est excellentia. *Et legislatio, & obsequium & promissa*. Et:

testamẽtũ nõ raro idẽ quod fœdus.

sunt quintum, sextum, & septimum, Israelitarum insignia. Et ad legislationem pertinent, utriusque legis præcepta: & præsertim de cauēdis malis, & promouēdis bonis. Ad obsequium autem, seu cultum, græcè, pertinent ritus & sacrificia: pariter in noua & antiqua lege contenta. Ad promissa uerò, seu promissiones si mauis, pertinent, non modò quæ promissa sunt, de terra Chanaam, sed & de terra uiuentium: & in summa, quæcunque sunt promissa de CHRISTO, in CHRISTO, & per CHRISTVM: qui finis est legis, & omnium oraculorum. *Quorum patres ex quibus est CHRISTVS secundum carnem,* Nàm patres Israelitarum sunt Abraham, Isaac, & Iacob: qui & nihilóminus iuxtà carnem, patres sunt CHRISTI, ut euangelistæ recensent. *Qui,* CHRISTVS, *est*, non appellatur modò, *Deus*, uerus, de Deo uero, *in secula*, benedictus, *Amen.* Et est ultimum, ac eximium, eorum munus: nempè quo perspicuè declaratur, quòd fratres sunt CHRISTI, & per hoc consortes Diuinæ naturæ, quoniā CHRISTVS est Deus, & cōparticipes omnis benedictionis, quia Deus est benedictus, & id quidem, non breui, sed in secula seculorum.

Rom. 10

Act. 10

Christus deus uerus.

Non sic autem, tristor & doleo ob israelitarum lapsum, *quòd exciderit*, propter hoc, *uerbum Dei*, ab his, quas recensuimus excellentijs, quasi non sit mansurus promissis, aut pænituerit suæ pollicitationis: sed tristor & doleo, quòd ab illis exciderunt, qui sunt cognationis meæ, ut non nisi pauci, & ueluti reliquiæ, hoc in tempore potiantur illis. *Absit*, à me tam execrabile facinus, ut ob meæ gentis casum, uanum sit uerbum Dei, quod & Propheta testante, manet in eternum: & præsertim cum non semel sit pacto, ac iureiurando sancitum. Non inquàm excidit, cum ad Israelitas spectet, qui non solùm Israelite sunt coràm mundo, sed coràm Deo: qui circuncisionem non discernit ex carne, sed discernit ex fide. *Non enim omnes, qui ex Israel sunt*, secundùm carnem, originem ducentes ab eo, *hi sunt Israelitæ*, quibus pertinent que dicta sunt: quemadmodum, *Nec qui semen sunt Abrahæ, omnes filij:* aliàs & Ismael, in semen computaretur Abrahæ, quod scripturę repugnat, quæ asserit ꝙ non in Ismael, *sed in Isaac uocabitur tibi semen.* Et ut res sine nube sit, *id est*, quod dicere uult, *quòd non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, existimantur in semen*

Dei uerbū, nō expleri, non potest.

Psal. 118.

Tria tanguntur filiorum genera, Carnis, Promißionis, & Dei: etsi (ut dicũt) filius totum quod est, sui patris est, rectè hebræi, filium alicuius faciunt, qui in omnibus dependet ab eo: ut filius hominis, Belial, sæculi, nuptiarum, & id genus similium. *Filii carnis, promissiõis, & dei.*

Ergò hi sunt filij carnis, qui non solùm, originem ducunt, ex carne: sed qui affectu, & opere, undique pendent ab ea. Nec secus filij promißionis sunt, qui non solùm à Deo sunt repromißi: sed qui toto pectore, omniq́ue conatu, per fidem ad promissa nituntur, & in omnibus pendent ab ea, filij demùm Dei, etiã sunt, non solum ex hoc quòd adoptionis munus sunt assecuti: sed & quia uitam instituunt, secundum Deum, & in omni re pendent, à uoluntate eius. Et quanquàm tria expressa sint genera filiorum, duo tamen confundantur à Paulo: non eam ob rationem, ꝙ distincta non sint absolutè, sed quia tali sunt uinculo nexa, ut in præsenti unum iudicium subeant. Ait ergò quòd non carnis filij, à Deo in semen existimãtur Israel, aut Abraham, sed promißionis: quandóquidem nõ illi, sed isti, sunt filij Dei, quibus & præmissa reddẽda sunt priuilegia, & ob quos nõ excidit uerbum suum. Et eo de semine sermo est, per quod singuli benedicimur: & ob id, de semine, quod (Paulo interprætante) est CHRISTVS. Ergò promißionis filij, etsi semen hoc, non sunt absolutè, à Deo tamen ordinantur ad illud: quin & electi non sunt, nisi in gratiam eius, imò & modo quodam, computantur pro illo: cum & illi, ut dictũ est, agglutinentur ut membra, & inserantur ut palmites. *Filii promissionis et dei idem ferè, l ec in o.o.* *gal. 3*

Promißionis autem uerbum hoc est. Secundùm hoc tempus ueniam, et erit Saræ filius. Perspicua est hystoria, decimooctauo Geneseos, quando Deus trium angelorum symbolo, qui ad subuersionẽ proficiscebantur sobdomæ prænũciare etiã tempus, dignatus est, quo nasciturus erat Isaac. Verùm unum, uel alterũ, hic non dißimulo. Illud est, quòd etsi promißionis uerbum, prænuncium extitit orituri filij, fuit nihilóminus & cooperans generationi eius: nàm cum parentes forent, ferè præ senectute emortui, generationi erant inualidi, & ob id, necesse fuit, ut tàm semini uiri, q̃ sanguinibus cõiugis, uis diuina accederet, & (ni fallor) dũ promitteretur accesit: & ità qđ natura non ualuit, Dei munus oportune suppleuit. Reliquũ est, ꝙ etsi ad literã sermo est, de Isaac, mysterio tamẽ nõ coarctaĩ ad eũ: quandóquidẽ & *Promissionis uerbum etiam generandi uim contulit.*

Isaac nõ modo typus christi, sed & membrorum eius. in Isaac,cõpræhensi sunt,oẽs Abrahæ filij,qui p repromissionẽ pertinebant ad eum: nec immeritò,cum Isaac, non modo typus extiterit CHRISTI sed & membrorũ suorum:illius quidem in sese,illorum uerò in descendentibus suis. *Non solùm autem illa*, Sara scilicet,promissionẽ accepit: *sed & Rebecca*, vxor Isaac, *ex uno cubile habens Isaac patris nostri.* Et est sensus,quòd illa habens cubile, erat enim Isaac, ut uidetur, unius uxoris, & propterea unius cubilis,quod soli manebat Rebeccæ: ex uno concubitu patris nostri Isaac, duos filios pariens, non minus ꝓmissione donata est. Obmisi quòd & aliter, redditur textus græcus:eo quòd nihil aut parùm distat à re.

Natiuitas in utero. *Cum enim nondùm nati essent*, natiuitate quam uocant ex utero, quoniam ut Moses scripsit, reuelatio facta non est,nisi ambobus in utero existentibus,quin & mouentibus, ac collidentibus sese: *aut aliquid egissent boni,uel mali.* Quamquàm enim ad inuicem moti sint,& ob id,non nihil operati:illud tamen opus nec bonum fuit, nec malum, quippè quod ex libera, profectũ non est,uoluntate, sicut saltatio exultatioq; Ioannis baptistæ: sed ex mera dispositione Dei,in typum futurorum, ut scriptura testatur. *Vt secundùm electionem.* Electio actus est uoluntatis, undèquaq; liber,quippè qui non modo liber est,ex parte(vt loquuntur)exercitii, sed & specificationis: præsupponens nedum intellectus consilium,sed iudicium: unde, & appetitus rei definitur præconsiliatæ,& per intellectum discussæ.Propter quod, nec est electio, nisi eorum, quæ ordinantur ad finem,dũmodo non necessariò cõnectantur fini: quemadmodum & eorũdem duntaxat est consilium, sicut declaratur in ethicis. *Propositum* *Dei*, hoc est,patris,filii,& spiritus sancti.Et hoc quoq; opus est uoluntatis,in hoc tantũ à deliberatione differens: quòd est solum respectu futuri, & deliberatio, etiã est respectu præsentis. Ergò sicut deliberatio,ità & propositum,non solũ(sicut & electio)cõsilium & iudicium exigit intellectus,& præter hæc, consensum, ac complacentiam uoluntatis, sed & quandam expostulat firmitudinem,certamq; determinationem: sine qua,nec est plena deliberatio, nec firmum & absolutum propositum. Verum quia hæc utriq; possunt accedere,uel ex urgenti ratione,qua persuasus intellectus,agendum sic,iudicat absolutè,vel ex libera electione, qua uoluntati placet, rem ità resoluere: in præsenti

Margin notes: *Gen. 25.* — *lib. 3.* — *discrimen deliberationis & propositi.*

præſenti ex urgenti hæc non proueniunt ratione, ſed ex libera voluntate Dei. Nõ enim Deus, aliqua rõne coactus, ſic firmiter futurum eſſe proponit, ſed omni ex parte libera electione, qua placuit, non ſecus de re conſtituere, q̃ illa determinauerit: tàm etſi, detrectari non poteſt, electionem in Deo, iuſtisſimo pũeniri iudicio, perſpectisſimoq; conſilio: cum nõ eligat temere, nec caſu, ſed ſumma ſapientia, & æquitate. Sed quis nouit ſenſum Domini, aut quis cõſiliarius eius fuit? *maneret*, ĩmotũ perſiſteret. Quod ſi intelligis, ex parte noſtri, certum eſt, in nobis multiplicatis oraculis obfirmari, propter quod, non cõtẽtus reuelatione Saræ, reuelatio addita eſt Rebeccę: Si ex parte Dei humano loquitur more, qui tunc propoſitum maximè ſtabilimus, cum illud extrinſecus, promisſione firmamus.

Dei propoſitum, ex libera electiõe.

Eſa. 40

Non ex operibus, hoc eſt, non ex merito operũ: ſiue ſint legis, ſiue cuius volueris cõditionis, *ſed ex uocante*, hoc eſt, voluntate vocantis: qui diſponit de oĩbus, pro beneplacito ſuo, *dictum eſt*, & ut cõſequitur, factũ (dixit, & facta ſunt) & nihilòminus eſt & dictũ, quia Rebeccæ, reuelatũ. *Quòd maior ſeruiet minori*, Quod uerũ extitit, tũ in pſona ꝓpria, quoniã & ſi nõ legitʼ, ꝙ Eſau ſeruiuit Iacob, ſed ꝙ Iacob appellauit illũ dominũ ſuũ: iure tamẽ ſeruire debuit: & quia euaſerat primogenitus, & quia in benedictione patris, dominus fratrũ fuerat conſtitutus: tũ in deſcẽdentibus ſuis, quoniã Idumæi, qui originẽ trahebant ex Eſau ſeruierũt Iſraelitis, vt ſcriptura teſtatur, *ſicut ſcrtptum eſt*, Malchiæ primo. *Iacob dilexi, Eſau autèm odio habui*. Cũ diligere ſit bonũ uelle, & Dei diligere ſit bonũ facere, cõſtat ꝙ ſi Iacob eſt à Deo dilectus, ꝙ beneficio eſt ab eo donatus. Et fortè, quãtùm locũ attinet, nõ erratur, ſiquis de beneficio intelligat primogenituræ, ac principatus ſuper oẽs fratres. Conſtat & ꝙ odire cũ è regione ponatur, eſt uelle malũ, & odire Dei eſt facere malum: quarè ſi Eſau eſt odio habitus, indubiè alicui eſt malo addictus. Verũ cũ duplex ſit malũ, culpæ & pœnæ: & certum ſit, ꝙ à Deo nequit ꝓgredi malũ culpę, haud obſcurũ, ꝙ malũ, cui eſt addictus ſpectat ad pœnã: de quo & Propheta. Non eſt malũ in ciuitate: quod nõ fecerit Dominus. Et quantũ loco videtʼ ſufficere, ſatis (ſi non fallor) ſi priuatio intelligitʼ primogenituræ, & deperditio principatus, ĩter frẽs, q̃ ex origine ꝑtinebãt ad eũ. Et licet pœna, cõi lege, inferri nõ uideatʼ, niſi pro culpa: nihilò-

Pſal. 150.

Eſau, cur debuit ſeruire Iacob.

Gen. 33.

deũ aliquẽ odire, quid ſit, & quo pacto.

Amos. 3

R

Pœna quid sit, & quo contingat sine culpa.

minus, cũ & pœna sit, quicquid accidit, præter voluntatẽ, nulli dubiũ, ꝙ sicut Dominus, multa valet ordinare, ꝑcipereq́; seruo, contrà voluntatẽ serui, absq; delicto serui, sed solũ ex beneplacito, suæ voluntatis, vt cui placet eo pacto, de seruo disponere: ità & multò magis, licitum est Deo, multa agere, ac disponere de hominibus, quę non æquo ferunt animo, qui eius sunt plusq̃ mancipia, sine eorũ culpa, pro beneplacito suæ voluntatis: cui ità placet, de illis sibi seruire.

Digressio de prædestinatione, ac reprobatione hominum.

Typus electorum Iacob, & reproborum Esau.

Quoniã Patres, sermonẽ ex hoc loco, ꝓdestinationis, ac reprobationis instituunt, sub typo Isaac & Iacob, oẽs intelligentes electos, filiosq; nõ carnis, sed Dei, ad quos & oẽs pertinent repromissiones: & sub typo Ismael & Esau, oẽs reprobos, qui sunt filii carnis, & quibus nihil cũ promissionibus: illud maximè perquirentes, An res ità se habet, ꝙ & ꝓdestinati, & reprobi simus, non ex operibus, sed ex vocãte, idq; priusquã aliquid egerimus boni uel mali: iccircò exemplo illorum excitati, quæ super his, nostræ imbecillitati succurrunt, afferre tentabimus: sub censura cuiuslibet probatioris iudicij. Et quoniã plura tractauimus ad Ephesios, eorũ paucis, huc accersitis: res poterit breuibus expediri. Attẽdendũ itaq;, quòd (sicut dictũ est eò loci diffusè) Deus optimus, maximus, & si creaturis non eget, hominem tamẽ decreuit ꝓducere, & illũ in uerũ Deum euehere: quẽ & placuit, non modò constituere rerũ omnium finem, sed opificẽ, vt per illum, & in illum, cõsisterent omnia. Cui & certũ statuit adiicere hominũ numerũ, vt forẽt in illius obsequium, & solatium: & eos, illi dono dedit. Qui hõ in Deum uerũ assumptus, illos uti munus gratissimũ habẽs, non modò, plenis vlnis excepit: sed & eòusq; charos habuit, ꝙ (vt sæpe diximus) amplexatus est illos, vt prædilectos amicos, imò & suauissimos frẽs: propter quod, & patrẽ petiit, vt illos adoptaret in filios, & per hoc, in sui cohæredes, perpetuò constitueret. Quod & Deus lubentissimè fecit, ac eos omnes, in illius gratiam prædestinauit cum nec aliud, Paulo sit prædestinari, quàm in adoptionem definiri: ut ex supradicto loco, cognouimus.

Christus omniũ, finis, & opifex.

Electi in Christi gratiam.

Tali ergò constituto electorũ cœtu, vt ampliter eò loci ꝓse-

quimur,decreuit tandē illos in Prothoplaste tētari,labi permit tere,& adoptione priuari: sed demùm per CHRISTVM, erigi,et adoptioni restitui,& eo pacto,ut nullus ultrà perderetur ex eis. Verū quia ꝑ peccatū, non mediocritèr labefactatus est mundus,& multa monstra succreuerūt in eo:factū est,ut & plurimi hominum sint suborti,haud secùs ac fructus peccati,quēadmodū & sentes,& uepres,seminati uti zizania à Principe huius mundi,sicut & dominus dixit. Siquidem compertum est, ꝙ si non peccasset Adam,non essent orti, nisi electi: & ꝙ in pœnā dictum est Heuæ,multiplicabuntur fœtus tui. Et de horū numero (vt ibi latiùs) sunt quos dicimus reprobos: quippè qui non mō cum pcō nati,sed ex peccato, suo mō progeniti,nequeunt Deo,non esse odibiles,& maximè cū ad regnum pertineant Sathanę,qui pro uiribus aduersus est Deo. Et quāq̃ res ità se hēt, quāquā eorum hoīum turba, nequeat nō displicere Deo: non puto tamē,diuina interueniēte clementia, & CHRISTI sanguine,ac intercessione, singulos secludendos à regno cœlesti, sed & multos euehēdos ad illud:imò & per eos replēdas sedes, quæ uacauerunt in eo:nec secùs sacratissimo prędestinatorum adijciendos cętui,ac hebræis sunt adiecti uernaculi,& multi ex Barbaris,Scythisque,qui fuerant testamētorum hospites,israelitis. Quod & mihi suadet,non solùm inexistimabilis clementia Dei,quæ uellet homines & iumenta saluare: non solùm benignitas,& ardor in homines CHRISTI IESV: sed & quia, cum oēs ad regnum ut diximus, pertineant Sathanæ, consonat rationi iustitiæ, ut qui improbè inuadere præsumpsit regnum Dei,meritò eijciatur de regno suo: & per fortiorem ultrò petitus, ac uiriltèr captiuatus, non modo spolijs ac trophęis, quibus mirificè confidebat, ac temerè se iactabat, nudetur,sed & armis proprijs destituatur: quin & membris truncetur, & hac quoque ex parte, capite conteratur.

Consiliū dei de lapsu,& reparatione hominis.

Mat. 13

Adam non peccāte, electi tantū, orti fuissent.

Gen. 3

Nō oēs, qui orti sunt, occasione pec cati, sunt secludendi a cœlo.

Psal. 85

Luc. 11

Sathanas iure truncatus, & capite contritus.

Adde ꝙ etsi iustitia Dei,iustitia est supręma, etsi ira eius reuelatur de cœlo,& protēditur usq; in generationes quattuor: longè tamen est maior mīa sua, qua plena est terra, & extendit vltrà generationes mille. Ergò quid obstat, ꝙ etsi oēs, qui orti sunt occasione peccati,& ut zizania sati ꝑ inimicū hoīem, antè oculos diuinę maiestatis, non secùs erant, ac massa fœtidissima luti, & velut chaos, uacuum & inane, ex eadem massā

Rom. 1

Exo. 34

Quo ex eadem massa ueluti, non

nulli ritè se lecti.

chaosq;,ut ostenderet potentiam suam, nonnullos voluerit in vasa refingere gloriç, & ut notam faceret iustitiam suam, alios ex eadem massa chaosq;,in interitũ coaptatos, vt vasa sordida, suæ dimittere ignominiæ: præsertim cum id muneris, nulli ex suis accedat operibus, sed tantùm ex uoluntate, ac miseratione uocãtis? Et licet qui ea ex turba selecti sunt, in p̃senti uideatur occultum, & in particulari, nõ nisi speciali gratia reuelatũ, quod fortè nulli cõtingit: fortasse tamẽ (p̃sertim usq; ad certũ tempus) quòd ex filiis cõiter non sunt Israel, uxtà carnem, ut & tali pacto, iusto Dei iudicio, maior habeat seruire minori, & diligendus Iacob, & odio insectandus Esau: Sed postquàm Gentium numerus introierit, omnis qui inuentus fuerit ex Israel saluus erit. Quòd si qui baptizantur ex illis, planè sunt pauci, qui præmissis non obstant: quorum tamen & multi, reuertuntur ad uomitum, sicut experientia testis est.

forte quòd ex turba Zizaniæ israeliticæ, in præsenti, pauci seligunt ur.

Infra. 11.

Ex his primùm colligere licet, ꝙ p̃destinatorum cœtus, non modò prædestinatus est, antequã bonum fecissent, uel malum, sed & antequã peccato infecti essent primi parẽtis: imò & prædestinati sunt, priusquã decretum esset de permissione originalis culpæ, ut ad Ephesios comprobatũ est, nec inualidè: tametsi prædestinationi sunt restituti, non solùm post lapsum Adæ, sed & post lapsus cuiq; proprios: & id per vnigenitum Dei, qui eo in opere cruorem effudit. Deindè quòd etsi prædestinati non sunt ex operibus, sunt tamen prædestinati, ex interuentione CHRISTI, imò & ex postulatione, qua illos adoptari petiuit à Patre, Paulo attestãte, quòd Deus p̃destinauit eos, in adoptionem, per IESVM CHRISTVM, in ipsum, secundũ bene placitum uoluantis eius, in laudem gloriæ gratiæ suæ, qua charos illos habuit in Dilecto. Quod & fortè hoc in loco, in uocãtis particula, innuit: cũ nõ modò Deus sit vocãs, sed & CHRISTVS, idq; & iuxtà (vt dicunt) appropriationẽ, undè & sub sapientiæ nomine, foris clamitat in plateis, & in mundum uenit, vt uocantis fungeretur officio, vt non semel euãgelium docet. Tertiò, quòd reprobi superuenerunt mundo, ac reliquis creaturis, uti monstra, fructusque peccati: propter quod & ad primam illius non pertinent institutionẽ, & per hoc, quód de illis dispositum nõ est, antè casum Adæ, sine quo futuri non erant, nec fuissent à Sathana, bono superiecti semini, vt zizania, sicut Dominus

Prædestinatus electorũ, cœtus, antequã permissa sit Protho parentis culpa.

Eph. 1

Prou. 1.

Reprobi nõ secus ac mõstra, subcreuerũt in mũdo.

Dominus dixit. Quartò ꝙ ex his mõstris,nonnulla cœtui prædestinatorũ sunt addita, quod & cõsonat beneficio CHRISTI, per quod res uniuersi,non modo sunt restitutę,sed auctæ,ac lo cupletatæ, & maximè quæ ad salutem pertinent: tametsi non sunt addita,ad restituendum illum sacratissimũ numerum, sed ad replendas sedes, quæ uacauerunt in cœlo,relictis cæteris in sordida massa luti, ut & locus diuinæ relinqueretur iustitiæ, sicut & Apostolus docet:quãquàm nec illis desunt auxilia,& fauores Dei,quo pacto expositum est ad Ephesios.

Quõ nõnulli, cœtui prędestinatorũ sunt additi.

At aliquot se offerunt scrupuli. Et primus est, quia zizanię *math.13.* in calce sęculi,sunt colligendę,& igni perpetuo deputãdę:quo modo ergo ex zizaniis,nonnulli in horreum recipientur cœli? Deindè Paulus,iuxtà hęc, de prędestinatis non ageret absolutè,sed de prędestinatis ageret adiectitiis: quod uidetur absurdum. Et deniq; constat, ꝙ negocium hoc, longè aliter tractatum est à Theologis,imò & Patribus:quibus nefarium est non consentire. Verum hęc nõ sunt,fortè tàm ualida,ut iure,à pręmissis dimoueant. Siquidem fateor,in fine mundi zizanias co gendas esse fasciculis,ac igni committendas tartareo: sed quę tunc temporis inuenirentur zizanię, & nõ quę diuina pietate, conuersę sunt in frumentum. Nec fortè uidetur absurdũ,Apostolum hoc in loco,de prędestinatis absolutè,nõ loqui,de quibus tamen loquutus est ad Ephesios,cum & illius sufficiat instituto, prerogatiuas Israelitis creditas, ad Israelitas non pertinere,qui sunt solum secundum carnem,sed qui sunt secundum promissionem:cui rei potius quadrat mysterium, de prędestinatis adiectitiis, quàm de prędestinatis absolutè, cum & de illis loquatur,qui ueluti oleaster, insiti sunt in oliuam pinguem, ut suo loco dicetur. Quod autem additur de Thelogis, Patribusq; non inficimus:sed si alio proceditur calle,nulla(si nõ fallor)cuiq; fit iniuria. Non enim quę dicunt respuimus,nec illorum laboribus sumus ingrati, sed & illos suspicimus, & eorum (vt par est) placita exosculamur: uerum & hęc uisum est,con cipi posse,sub censura (nedum ecclesię sacrosanctę) sed & probatioris(vt dicebatur)iudicii. Et quoniã res,de qua sermo,est perdifficilis, imò & humanam rationem excedens,non renuimus & multis adhuc modis concipi posse,quin & nos aliàs,lon gè è diuerso concepimus,quæ & apud aliquos extant,quare &

Scrupuli, qui ex prædictis emergunt.

Quæ zizaniæ cogẽda fasciculis.

sermo de prędestinatione difficilis,& ob id, uarie pertractatus.

ſi modo ſecùs ſentimus,& indubiè longè conſtantius,& Paulo ac oraculis congruentius,fortè tamen ꝙ non erit ab re,& eam tractatationẽ, qualis qualis ſit,quã ab annis pluribus egimus, in calce harum enarrationum ſubſcribere, ne fortè aliquandò imprimatur & id aliter quã ædita ſit à nobis. Præter id,quòd ſi minus ſatisfacit iudicio noſtro,fieri forſitàn poterit, vt minus iudicio diſpliceat alieno.

Regreßio ad enarrationem textus.

Quid ergò dicemus? Nũ eò prolabemur ſtultitiæ,vt calumniemur Deum? *Nunquid iniquitas apud illum?* Nùm Deum inſimulare audebimus iniquitatis? *Abſit*, quod nec concipi, quouis modo fas eſt. Nõ eſt quidẽ Deus iniuſtus,ſed nemini debet:& in his maximè,quæ pendent ex gratia,in quibus haud dubiũ ꝙ eſt potiſsimùm liber. Vndè & ſubdit. *Moyſi enim dicit*, Exodi trigeſimo tertio, *Miſerebor,* quod ad gratuitam beneficiorum pertinet collationem, reſpectu tamen indigentis,ac in miſeria cõſtituti, *cuius miſertus ſum*, cuius miſereor, græcè. Et ſenſus eſt, quòd Deus illius,pro arbitrio miſerebitur in futuro, largiẽdo gloriam,& ab omni releuando miſeria, cuius pro arbitrio miſeretur, in præſenti, largiendo gratiam,& omnem condonando culpam. *Et miſericordiam præſtabo cui miſerebor*, grçcè, & miſerebor, quẽ miſereor. Nec diuerſus eſt ſenſus, niſi quòd hæc pertinent,ad affectionem animi,& illa ad collationem beneficij. *Igitur*, colligit ex Dei uerbis apoſtolus. *Non eſt volentis, neque currentis*. Non reijcit noſtrum rectè velle,non noſtrum probè currere,cum & illud præſtetur à Deo,qui in ſingulis operat velle,& poſt velle,operatur perficere,& illud inueniret in Paulo,qui & currebat,& non quaſi in incertum,& alios vt currerẽt exſtimulabat,vt & apprçhenderent præmiũ: Sed monet,ne noſtræ,etſi rectç, confidamus uoluntati, aut noſtro innitamur, etiam recto curſui, *ſed miſerentis,eſt Dei:* cuius miſericordię,& nos, & noſtra debemus committere,uniceque ex illa pendere. Qua in re,& percutiuntur Iudæi,qui confidebant legi,ac ſacrificijs:cum tamen elementa euaſiſſent egena, & infirma, imò & euangelio patefacto,mortua ac mortifera.

Dicit enim ſcriptura Pharaoni. Exodi octauo. Dixerat de gra

Margin notes:

deus nõ eſt iniuſtus,ſed nemini debet.

ἐλεῶ.

οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω.

Eſt quidem rectè uolendũ, rectèq; currendum, ſed illis minimè confidendum.

Phil 2.

2.cor.9

gal.4

tuita Dei beneficentia, nunc & de libera illius, subijcit vltione. *Quia in hoc ipsum excitaui te*, electis à me plagis, multisque prodigijs, & portentis, qui altius dormiebas, imò & perindè ac obsurdescentem, te præstabas in multis sceleribus, ac flagitijs, & præsertim in iniqua oppressione, israelitici populi; ut tandem excitatus resipisceres, populumq; releuares, dimitteresq;, tā et si, tui ob culpā, mea excitatio, tibi in duritiam cesserit, propter quod & meritò, & iusto iudicio, subtracta gratia, sumptaq; pœna, in duritia offirmaui, vt sicut qui in sordibus psistere gestit, iustū est permittere vt sordescat adhuc, ità & qui in duritia esse vult, iure optimo fit, si datur vt obdurescat adhuc. *Vt*, tandem vltione peracta, *ostendam*, omnibus, *virtutem meam*, qua hominū errata gastigo, *in te*, qui me nolebas agnoscere, imò nec horrebas flocipēdere: *& hoc* pacto, *nomen meum*, fama ac gloria mea *annuncietur*, celebris fiat, & illustris, *in vniuersa terra*, non solùm Egypti, sed & vniuersi orbis. *Igitur*, rursùm concludit Apostolus, *cuius vult miseretur*, sicut dictum est Moysi, *& quem vult indurat*, sicut factū est Pharaoni. Cum.n. Deus sit omniū conditor, illiq; uniuersa obedire teneātur ad nutum, nulli dubium, q sua lex, est sua voluntas, & per hoc, & quicquid pro uolūtate facit, necesse est, ut semper rectissimè faciat: ergò etsi cui vult miseretur, rectissimè miseretur, & si quem uult indurat, rectissimè illū indurat, Et q̄q̄ Dei voluntas, nunquā sit sine maxima sapientia, nunquàm & sine maxima æquitate, quippè qui & omnia in sapientia facit, et iustus est, & in omnibus iustitiam diligit: ea tamen in multis nostrum captum excedunt, et sicut ad lucem solis caligant oculi nostræ carnis, ità & multò magis, ad abditissima Dei, cæcutiunt oculi nostræ mentis.

excitatio Pharaonis, quæ, & qua ratione.

Apoc 22

Gratia subtracta est Pharaoni, optimo iure.

diuina lex, est dei uolūtas.

Psal.103 & .10.

Dicis itaque mihi, & maximè tu Iudeę, qui promptus es, cuncta peruertere. Si quē vult indurat, *quid adhuc*, postquàm indurauit aliquem, *queritur*, Deus de eo? Cur nos accusat contumacię, ac duræ ceruicis? Siquidem, si duri sumus, ipso volente durescimus, etsi in duritia, nos persistimus, ipso obfirmāte, duriores euadimus. *Voluntati enim eius, quis resistit?* Siquidem in ditione illius vniuersa sunt posita, & non est, qui illius possit resistere voluntati. *O homo*, uerè hō, uerè uanitati, & stultitiæ similis, *tu qui es*, nonnè lutū? nōnè puluis & cinis? *qui respondeas Deo?* quin & altercari psumis cū illo? *Nunquid figmentum dicit ei, qui se*

impie pluri morū querela.

Isa.63.

Hier.13

finxit, quid me fecisti sic? Poterat quidem Paulus, & aliter obiecta diluere, dicereque: quòd etsi diuinæ nullus ualet resistere uoluntati, ualet tamen à Deo petere, & ardenti pectore flagitare: ut sicut nos, nostra indurauit culpa, ità & sua nos miseratione, duritiam in nobis dignetur cõterere, & cor in nobis, humiliatum, uereq; contritum effingere (Siquidem & Propheta, postquã dixerat Deo, cur indurasti nos, subdit: cõuerte nos ad te, & cõuertemur) Sed uolens os impium perobstruere, temeritaté tali pacto retundit. Nunquid oblitus es, te esse figmẽtum, imò & sordidũ lutum? ergò aduersus qui te plasmauit, audebis insolescere, illumq; in ius deducere? aut cur te hũc in modum, effinxerit querulari? cur uel exemplum non petis à fictili uase, qui non secùs, ac illud conditus es, à Deo?

Respõsio, quã paulus afferre ualuit, sed merito illã obmisit.

Psal. 50. Hierem. 5.

An non habet potestatem, figulus luti, ex eadem massa, facere aliud quidem uas, in honorem, aliud uerò in cõtumeliam? Quòd si figulo tanta inest facultas respectu luti, cuius tamen non est author, sed Dei cõcessione dispositor: cur Deus, qui author, ac creator est omnium, qui & in sui obsequium, homines insigniter cõdidit, non poterit pro arbitrio, deliberatione, proposito, vt libet de unoquoq; dispõere, & istos gratia, in honoris uasa erigere, & illos in contumeliæ usum destituere, non solũ ad cõmodum vniuersi, & illius magnæ domus decorẽ, quæ est ecclesia, in qua (ut alias dicit) varia constituta sunt vasa, & aliqua in honorẽ, & aliqua in contumeliã: sed & ad illustrandam, ut subdit potentiam & iustitiam suam, quæ mirũ in modum, in horum discrimine lucet nitetq;. Propter quod addit. *Quòd si Deus*, uti iudex, *uolens ostendere iram*, Siquidem spectat ad iudicem, nõ modo uindictã sumere, sed ostendere: quia agnita, cedit nedum, in aliorũ frugẽ, sed & in iudicis laudem, *& notam facere potentiam suam*, qua nõ solũ de lapidibus suscitare potest filios Abraham, sed & de massa luti, uasisq; contumeliæ, uasa refingere in gloriam, & honorem. Si inquã, volens Deus, ambo hæc cõstituere, *sustinuit*, homines malos, suisq; sceleribus perditos, *in multa patientia*, sinens ut paleæ cõmiscerentur tritico, & zizaniẽ cum bono adolescerent semine, usq; ad consũmationẽ sæculi, *uasa iræ*, aptissimus tropus. Siquidem reprobi, uasa sunt, nõ modo cõtinentia iram Dei, sed & seruantia illã, sine fine: quippè qui igni tradẽdi sunt incõbustibili, à quo nulla erit euacuatio, nulla redẽptio,

deus longe meliori iure disponit de nobis, quam figulus de ipso luto.

2. Thi. 2

Non mõ ad iudicẽ, pertinet uindictã sumere sed & illã ostendere.

Mat. 3

Mat. 3. & 13.

Reprobi, nõ incommode, uasa dicuntur iræ.

apta,

apta, græcè & rectè, aptata, à se profectò, propria iniquitate, proprioq; flagitio, *in interitum*, damnationis æternæ.

Et ut, è diuerso, *ostenderet diuitias gloriæ suæ*, nō dixit diuitias iræ, quoniā est restrictus in pœnis, sed gloriæ, quoniā profusis simus est in muneribus, *in uasa misericordiæ*. Cū.n.oīa essent lutea, omnia ex eadem massa, quæ assumpta sunt in honorem, nō merito sed misericordia, assumpta sunt: eaque sunt repleta, nō ut breui, sed perpetuò pseueret in eis, *quæ*, sua clementia, & insigni misericordiæ copia, *præparauit*, per gratiam in præsenti, ut tandèm transferantur, *in gloriam*, in futuro: cum tamen (sicut & reliqua) coaptassent sese, criminibus, & peccatis, in contumeliam. Et subest hoc loci eclipsis, supplenda, ni fallor, hoc pacto. Quòd si Deus uolens, & quæ deinceps: Quid tu homo insipiens, & inanis, contrà illum hiscere potes? Siquidem de nobis, hunc in modum disponeret, cur non rectissimè faceret, cuiq; maneret iniuria? Nonnè & meritò, haberet locum, quod dominus dixit, Tolle quod tuum est, & uade? Nonnè & mihi licet, quæ gratiæ sunt, per arbitrio distribuere, & non sine iuris ratione, in quorum lubuerit scelera animaduertere? Et quanquàm uidetur sub conditione loqui: quia tamen quæ subijcit, conditionem, in assertionem conuertunt, iccircò indubia remanet sententia sua.

Locus eclipticus, sed quō illustrādus.

Mat. 20

Quæ uasa, in gloriam præparata à deo.

Quos & uocauit. Cum græcè uasa sint generis neutri, & relatiuum, quos, generis masculini: palàm quòd nō accommodant uoci, sed rei contentę sub ea, & sensus est: Quòd inter uasa, quæ Deus præparauit in gloriam, omnes sunt, quos uocauit, uocatione sancta, iuxtà propositum electionis suæ: & per hoc sumus, *& nos*, qui unum cōficimus CHRISTI corpus, unāq; ecclesiam sacrosanctam, *non solùm*, constantem, *ex Iudæis*, ut prioribus credebatur sæculis, *sed etiam*, constantem, *ex gentibus*, uti oraculum tradidit. *Sic enim in Oseæ dicit*, primo ac secundo capite. *Vocabo*, electorum uocatione, *non plebem meam*, gentilem scilicet populum, qui plebs non habebatur Dei, quia nō in unam politiam, ab eo redactus, aut legibus, ritibus, & sacrificijs, ad Deum institutus, sicut populus Israel, *plebem meam*, quoniam illum, intrà ecclesiæ ciuilitatem, recipiam: erigendo non modò, in ciues sanctorum, sed & domesticos Dei. *Et non dilectam*, ut qui permittebam gentes, suas ingredi uias, & sine

Gentes aliquando permissæ ut suis progrederentur uiis.

Eph. 2

Act. 14

Deo, uersari in mundo, *dilectam*, quoniam ad electorum promissiones uocatæ: euadēt, tùm donorum gratiæ, tùm agnitionis ueri Dei, participes. *Et non misericordiā consequutam*, ut quæ degebant in sceleribus, sub tyrannide Sathanæ, redditæ ad suā ipsius uoluntatem captiuę, *misericordiā consequutam*, quoniā extremis his miserijs liberatæ, uasa efficientur misericordiæ. *Et erit*, quod mox recensui: & quod immediatè subiicio. Et sunt uerba Prophetæ. *In loco*, ubicunq; sit, *in quo dictum est*, præteritis sæculis, *non plebs mea uos*: quandóquidem degebatis ibi, sub ditione principis tenebrarum, simulacra colētes, & me uerum uniuersi principem ignorantes, *ibi*, inquàm, *uocabuntur*, non solùm plebs mea, sed &, *filii Dei*, quoniā in quouis loco, Deus non modò agnoscetur ut Deus, sed agnoscetur ut pater: qui omnes, & ubique, nos regenerare dignatur in filios, *uiui*, siue uiuētis: quod ut alibi declaramus, ad naturalem pertinet filiationem, ad quam in CHRISTO, eleuantur electi, cum & illius efficiantur membra, illumque mirificè compleant: ut & nō semel etiam in præmissis attingimus. *Esaias autem*, decimo capite, *clamat*, etsi suspirans & gemens, magna tamē ac perspicua uoce, *pro Israel*, hoc est, super his, uel pro his, quæ euentura sunt ei. *Si fuerit numerus filiorum Israel*, in aduentu CHRISTI, promulgationisuè euangelij, *tanquàm arena maris*, quæ numerari non pōtest, *reliquiæ*, quæ communi usu, sunt paucæ, *saluæ fient*, quod rei probauit euentus. *Verbum enim*, Propheta subdit, & est accusatiui casus, Deus est, *consumans*, perficiens & absoluens (& est sermo de uerbo promissionis diuinæ, & per hoc, humanæ salutis, & euangelicæ gratię) nec est modò consumans, sed, *& abbreuians*, seu concidens, ut legitur gręcè, est resecans, amputansque, omnem aliam spem salutis: ut ultrà nullus pendere posit, ex lege, operibusuè quibuscunq;, *in æquitate*, in iustitiaque. Nàm ex parte consumationis, locus est iustitię Dei, ut qui absoluit, quod promisit: ex parte concisionis, locus est iustitię euangelii, quia cum sit omnibus numeris absoluta, ulterior desiderari non potest. Nec fit iniuria legi, quoniam data fuerat, usquequò uerbum istud ueniret: nec uis infertur operibus, ut quæ non modò uerbum, de quo sermo non respuit, sed complet, & perficit. *Quia uerbum breuiatum*, siue concisum, *faciet dominus super terram*, ne ultrà

Margin notes: 2.Tbi.2 (beside "degebant in sceleribus"); *electi, in christo ad naturalem euehuntur filiationem dei.*; Eph.1.; συντέμνων; *verbum abbreuiatū in iustitia.*; Gal.3.

discrucientur homines, hæsitentque, qui sunt, salutis suę solliciti: ne & ultrà circumiactetur, Manda remanda, Expecta
Isa 28 respecta, Modicum ibi modicum ibi. Possunt & predicta alia ratione tractari, & fortè non minus ad intentionem apostoli: ea scilicet, quòd Dominus ideò in paucos uerbum diuinæ promissionis, salutisque coegit, ex Iudæis, & presertim, cum primùm euangelium, mundo detectum est, quia ità expostulauit diuina iustitia, ob incredulitatem, peruicaciamq; populi Israel. Preter id, quòd & uerbum breuiatum & concisum, facturus erat dominus super terram, quo oẽs submouendi fuerant iudaici ritus, omnes ceremoniæ, ac legis obseruantiæ, nõ secùs ac umbræ, tenebræq; adueniente luce: quas dum illi mordicùs retinent, ut in umbris, inanibusq; tenebris iaceant, maxima salteni ex parte, necessarium est. Quin', *& sicut prædixit Esaias*, capite primo. *Nisi dominus Sabaoth*, qui licet dominus sit uirtutum, infinitorumque exercituum, potens se uindicare
Iohel. 2 de omnibus: benignus tamen, & misericors est, & prestans super malitia, *reliquisset nobis*, sua ergà nos bona uoluntate, *semẽ*. Siquidem ecclesia, cum fundata sit super apostolos, imò & per illos aucta, & quouis terrarum effusa, qui fuerunt iudæi, haud dubium, quòd se habuerunt ut semen: præter id, quòd & opportuno tempore, non secùs ac primo semine, consumata gentiũ plenitudine, in culmos frugemq; crescet ex eis, ut infrà aposto
cap. 11. lus dicit. Tametsi nõ inficior, ꝙ & semen iudæis derelictum, diuina posit esse scriptura, propter quam seruandam (etsi ad ecclesiæ commodum, quæ fructũ sumit ex illa) iudæi relicti sunt: ut fideles etiam ab hostibus, & testimonium habeãt, & arma contrà illos suscipiant: *quasi Sodoma fuissemus, & sicut Gomorra similes essemus*, quæ & sunt momento destructæ, & uix fauilla,
Tren. 4 cinisq; est ex illis relictus.

submouendi iudaici ritus.

semen apostoli, & sacra pagina.

Quid ergò dicemus? Quid ex his deniq; colligendum, statuendumq; nobis? Hoc profectò. *Quod Gentes quæ non sectabantur iustitiam*, ut quæ erant, sine oraculis, sine lege, sine cultu Dei, *appræhenderunt iustitiam*, & iustitiam quidem Dei, quæ & exclusionem cõtinet peccatorum, & primitias nouæ uitæ, quoniam appræhẽderunt; *iustitiã, quæ est ex fide*, quæ & portio est iustitiæ CHRISTI; accipiẽda haustu spiritus eius, qui per fidem est, sicut & suprà diximus, & ampliter ad Ephesios declarauimus.

iustitia fidei, portio est iustitiæ christi.

Israel autem sectando legem iustitiæ, quoniam lex Mosis, ad legalē iustitiā concitat, tum ergà Deū, tnm ergà proximū, *in legē iustitiæ*, quam sane Mosis lex postulat, etsi illam nō pstat: quę est lex fidei, gratię, & spiritus uitæ, per quā et iustificatio, quā lex pollicet, adimplet in nobis. *nō peruenit*, uel pręuenit, si mauis. *Quarè?* non præuenit? quarè præoccupatus est à gentibus? *Quia non*, sectabatur, *ex fide*, non quia prorsus reijceret eam, *sed*, quia ità procedebat cum illa, ac, *quasi ex*, solis progrederetur, *operibus*, quippè qui ferè totus pendebat ab eis. At Gentes, & si in lege non proficiscerentur iustitiæ, se tamen cōmittebant fidei, & eo pacto pręuenerunt Iudęos: intrantes in ouile ouiū per ostium, ac ostiarium CHRISTVM, potiētes in eo uberrimis pascuis iustitiæ suæ: ad quæ & tandèm, etiam admittentur Iudæi, qui modo pueniuntur ab illis, ut qui nunc, *offenderunt in lapidem offensionis*, impingentes in CHRISTVM, præsertìm cruci suspē sum: qui & illis hucusq;, est scandalū, ut aliàs scribit Apostolus. Et quamquàm non semel, id pdictum esset, à uatibus: excæcati tamē malitia sua, alio diuertebant, imò & in vmbris, tenebrisq; palpātes, mirum non fuit impingere, quin & præcipitare, *sicut scriptum est*, in Esaia propheta. *Ecce pono in Syon lapidem*, habentur hæc, uigesimooctauo capite. Vbi CHRISTVS traditur, fundamentum ecclesiæ, *offensionis, & petram scandali*, & sumpta sunt, non eò loci, sed octauo capite, in quo & sermo est, de aduentu mesiæ, qui ueniens, in signum positus est, & ruinam multorum. *Et omnis qui credit in illum, non confundetur*, & hæc pariter sunt ex uigesimo & octauo, sicut & primo loco accepta. Siquidem fides in CHRISTVM, inanis esse nequit, cum & reiiciatur in fidem, promisionis Dei, qui nec fallit, nec fallere potest: & licet aliquando, rem tibi uideatur protrahere, non poteris tamen confundi, sed expecta eum, quia, ut scriptum est, ueniēs ueniet, & non tardabit.

[Margin: Ioan.10 | iudei, propria malitia excæcati. | 1.cor.2 | fides in christum inanis esse nō pōt. | Luc.2. | Abac.2]

Obseruationes huius membri.

Obseruandū ex particula (Optabā anathema esse à CHRISTO pro fratribus meis) quantum amicitia politici humani, ab amicitia distet politici cœlestis: quandóquidem & si illa, affectu nutritur honesti, nō tamen fit, sine respectu cōmodi, propter

[Margin: discrimen amicitiæ humanæ & cœlestis. | ibi. 8]

pter quod & concedunt phylosophi, non dari inter homines amicitiam, cui non sit annexa concupiscentia: eo quòd amica-
Eth.8 bilia, quæ sunt ad alterum, ex amicabilibus proficiscuntur, quę sunt ad nos, Quo ex fonte, uulgo fortè dictum est, quòd charitas, originem ducit à seipso, & deindè transfertur ad alterū: At ista, cum candida ac sincera amicitia sit, sine aliquo sui com
1.cor.13. modo est, quę (vt apostolus docet) non quęrit quę sua sunt: nec quidem mirum, cum & à Deo incipiat, & ad nostrum contemptum procedat, proprer quod & iure, quę DEO magis sunt grata, aut nostra existimatione, illi magis reputātur accepta, mox post illum, & ad illum, semper urgemur diligere, & reiectis quibusuis commodis proprijs, vnicè illius gloriæ militare. Hoc monemur oratione dominica, hoc suggerit adoptio filiorum, & expetit conditio creaturæ, quæ & ad Dei gloriam facta est: præter id, quòd si Dei gratia, in uasa refingimur gloriæ, iniquū foret, illius glorię vnicè non incumbere, imò & indè unicè nō pendere, & per hoc, & quicquid agimus, cupimusque, ad illius gloriam unicè, nō dirigere. Ergò hoc ex loco, sic discamus ardere Deum, & gloriam eius, ut non modo non curemus de nobis, sed lubeat in illius gratiā, abnegare nos, vt eo pacto, CHRI
Luc.4. heb.12 STI discipuli simus: qui et per gloriā patris substinuit crucem, confusione contempta.

Iniquū, dei gloriæ unicè non incumbere.

Obseruandum ex particula (Miserebor, cuius miserebor) Quòd Deus tàm etsi, immensus est benignitatis oceanus, tàm etsi illi proprium est misereri semper, & parcere: iustissimū est tamen, ut suarum diuitiarum copias, sua pro uoluntate dispenset, iustissimum ne proijciat margaritas, aut sancta largiatur
Mat 7 canibus: quarè etsi bonorum est profusissimus, & si sua uoluntas, metrum est omnium rerum, nihil tamen facit, nihil tentat, nisi infinito, diuinoque consilio, & iudicio, tàm etsi (vt dictum est) illa nos, & iure quidem optimo fugiunt. Verùm hæsitari nō potest, in illos potissimùm fore, sus misericordiæ liberalem, quos videt miserias suas agnoscere: quin et altè sentire, & pro illis ingemere, ac cū propheta, pleno pectore exclamare: Mi-
Psal.50. serere mei Deus, secundùm magnam misericordiam tuā, quin & ausim asserere, nihil suis in oculis speciosius, nihil suis auribus applausibilius, quā cum uidet, auditque, nos ex corde misericordiam petere: & eam maximè, quā gestit impartire. per

Iustum est, ut deus diuitias proprias sua pro libertate dispenset.

Nihil deo acceptius, quā

ut misericordiam flagitemus ex corde.

CHRISTVM, in quem & miserias nostras congessit, & ut in illo releuaremur, inestimabili dilectione sanxit: ad quam & indubiè (si non fallor) alluditur, cũ remissio ueniaque, secundùm magnam illius misericordiam, postulatur. Ergò ut Deo rem efficiamus gratam, & oportunè nostræ consulamus saluti, frequentes simus in efflagitatione misericordiæ: ut saltem cum muliere, quę exierat à finibus Tyri, uel micam extorqueamus ab eo, qui & admonet, ut importuni simus, si panes gratiæ, nostris pro necessitatibus, cupimus obtinere. *Mat. 15.* *Luc. 11*

Obseruandum ex particula (ô hô, tu quis es, qui respondeas Deo?) Quòd & si non desunt æncomia, in fauorem hominis, ut Microcosmus, Orizon, Miraculũ magnum, Finis omnium rerũ, Deus terrenus, & id genus nõ pauca, quæ & congerit nonnunquàm sapientia carnis: quia tamen hæc stultitia est apud Deum, longè satius est, si de illo sentiamus, iuxtà sapientiã spiritus, quæ licet illum non renuat, excellentissimam ab initio conditum creaturam, ac donis pluribus, à supræmo locupletatum opifice, non præterit tamen, in quàm horrẽdum degeneratus sit monstrum, propter peccatum: ut non modò, non iniuria, cõferri ualeat, cum insipientibus belluis, sed & cum perditissimo Sathana, cuius & nõ rarò uoluntatem explet. Et tamen tanta est clementia Dei, ut non modò non auerterit oculos miserationis ab eo, sed & memor sit eius, & uisitet illum: uti propheta miratur. Verùm tantæ est dementiæ, ut nec Dei benignitate commotus, & à suimet consideratione auersus, qui (ut mitiora dicam) aliud non est, quàm puluis, & cinis, bulla, uanitas, uapor ad modicum parens, caro, fenum, miseria, & uniuersa calamitas, præsumit nonnunquàm, se opponere Deo, in ius illum adducere, & multorum ab eo, quæ non licet, rationẽ reposcere: cũ & ignoret, quid paritura sit, crastina dies. Ergò apostoli admonitione, nõ dissimulemus, nos esse lutũ, nitamur nosse nosmet, & humiliemur sub manu, oĩpotẽtis Dei, nolẽtes plus sapere quã oportet sapere: haud ignari, ꝙ errare nõ põt. Quod si pręstare curabimus, obscurũ nõ est, ꝙ & ille, q. se humiliãtes euheit, de uasis cõtumeliæ: ĩ uasa nos refinget glorię suæ.

Alia, de homine, sententia carnis, & alia sententia dei. *Psal. 48* *Ioan. 8* *1. Thi. 2* *Psal. 8* *homo bulla, & uapor, ad modicum parens.* *Mat. 6* *Rom. 9 & 12* *Luc. 14*

Enarratio secundi membri, portionis suprascriptæ.

Fratres uoluntas quidem &c. Cũ dixisset Iudæos, in iustitiæ ap- CAP. X.

præhensione præuentos à Gentibus, eò quòd non progrediebãtur ex fide, sed uelut ex operibus: ex parte illos nititur excusare, idq; prætextu ignorantiæ, tametsi pernitiosæ, præsertim quia erat iustitiæ fidei, quæ & ualuit hauriri ex lege, & ex prædicatione, quæ toti patefacta est mũdo: præter id, quòd & Israel inculcata est à prophetis, prout & apostolus dicet. Ait itaque, *fratres*, renatos alloquitur, & præsertim ex Gentibus, *Voluntas quidem*, propensioue, *cordis mei*, ut qui cognati mihi sunt iuxtà carnem, *& obsecratio*, seu deprecatio, *ad Deum*, qui omnia põt, & nostrum genus propter patres diligit, assiduè, *pro illis*, à me, *fit*, non ut redeant Ierusalem, aut regno potiantur temporali, sed ut perueniãt, *in salutẽ*, animæ, spiritusq; quæ salus est à peccatis, quam unicè administrat CHRISTVS. *Testimonium enim perhibeo illis*, nempè eorum conscius, ac suarum mentiũ explorator, quòd si non subscribunt CHRISTO, ex peruersa non prouenit intentione, sed ex legis indiscreto zelo. *æmulationem quidem Dei habent*, & per hoc mordicus, legem retinent mosis, *sed non*, æmulantur rectè, quia non, *secundùm scientiam*. Si enim scirent, quæ lex tradit, secus æmulãdo sentirent. *Ignorantes enim iustitiam Dei*, quam per fidẽ, confert in CHRISTO, *& suam*, plane iustitiam, quam lex præcipit, & illi, sua uirili, posse se adipisci contendunt, *quærentes statuere*, obseruantia præceptorum, rituumq;, & inde salutem unicè præstolari, *iustitiæ Dei*, quæ non innititur legi, sed innititur fidei, *non sunt subiecti*, quippe qui non credunt in CHRISTVM, qui nobis à Deo datus est, iustitia & redemptio, ut aliàs apostolus dicit.

Rom. 9. & 11 | Iustitia fidei, iudæis ualuit esse pernia. | 1. co. 1

Finis enim legis CHRISTVS. Ostẽdit Iudæos errare ex ignorantia legis, quia non percipiunt, quòd CHRISTVS est finis, hoc est scopus, & terminus eius: quoniam lex & Prophetæ usq; ad Ioannẽ. Et data est lex, donec ueniret uerbũ, cui repromiserat Deus: quod si nouissent, legi ultrà innixi non essent. Rursùm CHRISTVS finis est legis, quia eius perfectio, & consumatio, pp quod & dixit, quòd non uenit soluere legẽ, sed adimplere, unde & sine illo, neminem ad perfectum adduxit: quod si perpẽderent, suã non studerent iustitiam constituere, sed iustitiam quæ ab illo est peterent, illique unicè se subiicerent, qui & scopus, & absolutio, ut diximus, legis est, *ad iustitiam*, quę remissio est peccati, & portio nouæ uitæ, et p hoc, ueræ salutis,

Mat. 12 | Gal. 3 | Mat. 15 | Heb. 7 | Christus finis totius legis.

cōferendā cōicandamq; *omni credenti*, tā Iudæo, quàm Græco. *Moses enim*, hanc ob rōnē, *scripsit*. Leuitici decimo octauo, *Quoniam iustitia*, hoc est, præceptorum obseruantia, *quæ ex lege est*, instituta, mandata, exigita, *qui fecerit*, absoluerit, consumauerit, *ea*, quæ ordinat, statuit, præcipitq; lex, *uiuet in illis*. Si sermo sit, de extrinseca mandatorum obseruātia, ac consumatione, de uita intellige temporali, exprimiturq; quòd uiuens ea politia, quam lex extrinseca obseruatione requirit pacificè uitam ducet, & sine perturbatione, terram posidebit Chanaam (sic enim & uiuere, aliquando in scripturis accipitur, ut in præcedētibus dictum est:) Si uerò de interna, & omni ex parte, perfecta, mandatorum obseruatione loquitur, de uita accipiendum erit æterna, quæ & posidenda est, in terra uiuentium: de qua & dominus. Si uis ad uitā ingredi, serua mandata. Verùm quia hæc legis obseruatio, & mādatorum absolutio, non contingit sine spiritu & gratia CHRISTI (nàm cum lex sit spiritualis, internos exigit spiritus sancti motus: & cum proportionata sit homini sano, sanante opus habet gratia Dei) quoniam præstari non potest solis uiribus proprijs: undè & illis dimisi sunt sub maledictione, ut qui non manent in omnibus quæ scripta sunt in ea, ut apostolus docet. Nec propterea admittitur Deū præcipere imposibile: quoniam etsi quod præcipit, imposibile est uiribus imbecillium (de quibus Petrus, quid tentatis nobis imponere iugum, quod nec nos, nec patres nostri ferre potuerunt) non tamen imposibile est uiribus fortium, ut sunt in quibus est spiritus, & gratia CHRISTI, quippè qui eius membra facti, non mirum, si in illo, ac per illum omnia possunt: ad quem & urgebat lex, quæ erat non secùs ac pedagogus in CHRISTVM, sicut scriptum est Galatis.

Quo pacto, legē seruantes, uita consequebātur in ea.

Mat. 19

Rom. 7

Legis obseruatio, cur requirat gratiam dei.

Gal. 3

Acto. 15.

cap. 3

Quæ autem ex fide est iustitia, per eundem Mosen, sed sensu mystico, interno, ac spirituali, *sic dicit*, ità admonet, postulatque. Et est Prosopopeia. *Ne dixeris*, cogitando, *in corde tuo*, quasi hæsitans, dubitansq;. *Quis ascendet in cœlum?* ut nobis CHRISTVM præsentaneum faciat. Vndè & dicit. *Hoc est, CHRISTVM*, indè, *deducere*. Non enim patitur iustitia hæc, hæsitari de descensu CHRISTI, quo descendit de cœlo: & eo quidem descensu, quo se hominem fecit, & cruci tandèm se tradidit. *Aut quis descēdet in Abbyssum?* nec id permittit iustitia hæc, quæ in-

Iustitia fidei, hæsitationē non patitur, in his quæ spectāt ad fidem.

indubiam constantissimamque postulat fidem, ne trepidemus in resurrectione CHRISTI, propter quod subditur, *Hoc est CHRISTVM, à mortuis reuocare*, Cum enim iustitia fidei, ut sæpe dictum est, remissionem cōplectatur peccati, & nouitatem vitæ: haud obscurum, quòd iure hęsitare non patitur, aut de descensu CHRISTI, usque ad mortem, in quā traditus est, propter peccata nostra, ut tollantur, imò & interficiantur nobis: aut resurrectione eius, per quā in nouam resurgimus uitā, ut ambulemus in ea. *Sed quid dicit scriptura?* per os Mosis, Deuteronomij, post præmissa, trigesimo capite. *Propè*, inquit, & nō longè à te, *est uerbum*, quoniam prædicatur, inculcaturq; passìm: ut omnibus sit in promptu, omnibus sit ad manus, imò & est, *in ore tuo*, tùm dum Mosen legis, ut qui de eo uerbo scripsit, tùm dum apostolos audis, qui sunt uelut os tuum, cum os sint, de ossibus tuis, & caro de carne tua: quin, *& in corde tuo*, non solùm si uis meditari, quę legis, & audis, sed & si uis auscultare, quæ & ad cor, dignatur Dominus loqui. *Hoc est uerbum fidei*, uerbum euangelij, & iustitię Dei: de quo, in mysterio, interiorique sensu, ut diximus, sermo est, *quod*, uerbum & nos, *prædicamus*, inculcantes, & omnibus, qui in mundo sunt, & signantèr tibi Iudeæ, cui & oportuit primùm loqui,
Acto.13 *Quòd si confitearis*, sincerè candideque, *in ore tuo*, confessione laudis & gloriæ, *dominum IESVM*, non modo finem legis, ad iustitiam omni credenti, sed dominum omnium rerum, in cuius ditione, uniuersa sunt posita, quin & Saluato- *Confessio christi, omnibus debita.*
Ester.13.
1.Thi.4. rem omnium hominum, & maximè fidelium, *& in corde tuo*, constanter, firmiterque, *crediderís*, *quòd*, post mortem & sepulturam suam, triumphantem de peccato, morte, tartaroq;, *illum Deus suscitauit à mortuis*, solutis inferni doloribus, quibus
Acto.2 illum impossibile fuerat detineri, *saluus eris*, fœlici perpetuaque salute.

Corde enim, non ficto, sed candido, non coacto, sed propenso, *creditur*, Deo sic disponente, *ad iustitiam*, consequendam, possidendamque, *ore autèm*, cordi non dissimili, *confessio*, ac illius quod creditur attestatio, *fit*, cum opus est, *ad salutem*. Siquidem utrūq; necessarium est, ut corde credamus, & opportunè quod credimus protestemur, ut perpetuò salui simus: qđ & propheta confirmat. *Dicit enim scriptura*. Esaiæ, ut dictum

est,vigesimo & octauo,quòd *omnis qui credit in illum*, corde pleno,& confessus cum fuerit,ore ueraci,*non confundetur*, non pudefiet suę fidei,suęque confessionis:planè quia saluus erit:omnis inquã,qui credit quoniã, *non est distinctio Iudæi & Græci*, quò ad salutem consequendam ex fide. *Nam idem Dominus omnium*, tàm iudæorum quã gentium, *diues*, liberalis,profusus, *in omnes qui inuocant illum*. Nec enim aliud ità ardet,quã benefacere nobis,& interpellari fide,non ficta. *Omnis enim*,scriptum est,Ioelis secundo capite, *quicunque inuocauerit*, fide, ut dicetur,ac deuotione, *nomen*, hoc est,fauorem, protectionem (tantùmodo inuocetur nomen tuum super nos) *Domini*, hoc est, IESVS, qui frequentèr,eo nomine denotatur à Paulo, *saluus erit*. Nec mirũ cum nemo posſit dicere,Dominus IESVS, nisi in spiritu sancto,ut alibi docet. *Quomodò ergò inuocabunt*,cũ inuocatio nõ fit, nisi proficiscatur ex fide, Deo accepta, *in quem non crediderunt?* necesse est in CHRISTVM credere,qui illius nomen uult frugaliter inuocare. *Quomodò autẽ credent ei,quem non audierunt?* Herbręis nõ magni fit discrimẽ, sicut & nobis, credere in aliquẽ & alicui:uti in pcedẽtibus diximus.Nec ẽ opus,ad hoc ut credãt, CHRISTO,uel in CHRISTVM, ut extrinsecus audiant eũ, sed sufficit,ut audiant,qui prędicant illum cum & pro illo, hoc est,illius loco,legatione fungantur. Propter quod subdit. *Quomodò autèm audient*, CHRISTVM, qui se recepit in cœlum, *sine prædicante?* planè externo forinsecoque auditu. *Quomodò autèm prædicabunt*,iure,fideliterq;, *nisi mittantur?* à Deo,& CHRISTO IESV: uel proximè uel ministerio sacrosanctæ ecclesię. Aliàs nõ essent præcones,sed lupi rapaces. *Sicut scriptũ est*,Esaiæ quinquagesimo secũdo capite: *Quàm speciosi pedes*. Tropo pedũ progressus intelligitur prædicationis,de quo & aliàs, orate ut sermo Dei currat.Formositas autem est, cum prædicatur non solùm candidè,hoc est, non turpis lucri gratia,& sincerè, hoc est,sine fermento legis,aut cuiusuis sapientiæ carnis: sed & cũ prædicatur ex cõmisſione, quoniam pulcrum est, ut suũ cuiq; seruetur munus, & ut omnia ordinate fiant: *euangelizantium pacem*, tùm cum Deo,qui iubilæum annumq; remisſionis, statuit uniuerso mundo,tùm cum hominibus,quandòquidem ablatũ est interstitiũ,utriusq; populi,& soluta maceria inimicitiæ, Iudęorum & Gentium, ut Ephesijs apostolus scribit. Et præter

deus nil ita ardet, quã benefacere nobis.

Isa. 4

1 co. 12

2. co. 5

Pedum pulcritudo, in prædicatoribus.

2. the. 1

Luc. 4

cap. 2

hæc, internam tranquillitatem animi, qua releuata conscientia à peccatorum sarcinis, perfruuntur in CHRISTO, qui iustitiam eius impartiuntur ex fide. *Euangelizantium bona*, non terræ promissionis, sed cœlestis patriæ: quibus & potiri conceditur, etiam nunc in primitiis.

Sed, tã deplorata est demẽtia nostra, ꝙ, *non omnes obediunt euangelio*, captiuãtes, ut par est, intellectũ, in obsequiũ CHRISTI: & maximè ex Iudæis: quos postquã ostendit laborare ignorantia, quæ tot testibus pulsa, illos excusare nõ potest, percutit obstinatione, ut qui multis oraculis peculiaribus prouocati, contempserunt obedire. *Esaias enim dicit*, tùm admirãs, tùm dolens, capite quinquagesimo tertio. *Domine quis credidit auditui nostro?* hoc est, doctrinę quam accepit à nobis? nullus, aut ualdè pauci, ex filijs Israel: & nõ modò loquitur de uaticiniis suis, sed & aliorum prophetarum, qui mittebant ad eos. *Ergò*, nõ mirũ, si non oium, sed perpaucorum est fides, quoniã, *illa est, ex auditu*, tũ interno, Deo alloquente cor nostrum, imò & excitante, inclinante, ac persuadente, tùm externo, inculcantibus uerbũ ministris ecclesiæ, ut tunc erant apostoli, euangelistæ, prophetæ: ex auditu autẽ, nõ cuiusuis doctrinæ, sed euangelicę, qui, *auditus*, procul dubio, est *per uerbum Dei*. Nã licet hoĩes perstrepãt auribus corporis, nihil tamen efficitur, nisi uirtute uerbi diuini, quod penetrantius est, omni ancipiti gladio, aures percutiantur mentis: propter quod, & Lydiæ necessariũ fuit, à spiritu sancto, reserari cor, ut intenderet his, quæ proponebãtur à Paulo, prout Lucas refert in Actis. *Sed dico*, de Iudæis potissimùm loquens, ꝙ si non credunt, se non audiuisse, causari non possunt: quandóquidem etsi non erant hi, quo tempore sunt uaticinati prophetæ, sunt tamen in præsenti, in quo per omne Sabbatũ, diuina apud illos recitanẽ oracula. *Nunquid*, ergò, *nõ audierunt? S*ed estò, quis rem, tali pacto dissimulet: nunquid illos fugit, quod orbis uniuersus agnoscit? *Et quidem*, detrectare non possunt, ꝙ, *in omnem terram*, saltèm Romanorum ditioni subiectã, *exiuit sonus eorum*, qui euangelizant CHRISTVM, & iustitiam eius, *& in fines orbis terræ*, hyperbole est, tametsi & à maiori, potioriq; parte, etiã sine hyperbole, ritè posset orbis uniuersus describi, *uerba*, & facta, *eorum*: quippè qui quòcunq; profecti, prædicauerunt ubiq;, domino cooperante, & sermonẽ cõfirmãte, sequẽtibus signis.

2.co.10

Heb. 4

cap. 16

Acto. 13.

fides quo ex auditu.

Sed, ampliùs, *dico*, quòd nō modo audierunt, sed & suum casum, ruinamq́; si non crederēt, agnouerunt. *Nunquid Israel non cognouit?* rem tàm perspicuam, ut nulli non posset esse notoria? *Primus*, authoritate, ac munere prophetiæ, *Moses*, de quo et gloriantur unicè, *dicit*, vltimo Deuteronomij, & clarissimis uerbis. *Ego*, loquitur in persona Dei, ad, *æmulationem*, hoc est, inuidiam, *nos*, Iudæos, *adducam*, qui iactatis uos egregium populum: & eratis quidem, nisi uestra incredulitate, ad iram prouocassetis me, qui uos in meum elegerā regnum, *in non gentem*, rectius in auferendi casu, sicut legitur græcè, quippè qui ero, in non gente, hoc est, in medio gentilis populi, qui hactenus non est creditus meus populus. ero inquam, vt Deus inter eos, imò ero, ut Pater, & tot illos afficiam beneficiis, quòd dicetur, gens & populus meus, quin & in illis meas adimplebo pollicitationes: ut uerè uisis tot bonorum cumulis, tabescatis inuidia, & præsertim, quia uidebitis, ac contrectabitis hæc, *in gentem insipientem*, & hæc pariter in ablatiuo restituenda sunt, ut quæ carebat notitia Dei, & sano proboq; iudicio eorum, quæ pertinent ad uiuendum rectè beateque: nempè atheæ, sine lege, sine prophetis, *in iram uos mittam*, quæ non solùm concitationem exprimit animi, sed & appetitum uindictæ. Nàm postquàm quis inuidet, quærit si posset, bonū illud extinguere, uel saltèm obscurare: vt eo pacto, ob tristitiam quam passus est, vlciscatur. *Esaias aūt*, paritèr, *audet, &*, eandem in sententiam, *dicit*, capite sexagesimo sexto. *Inuentus sum*, loquitur in eo Deus, *à non quærentibus me*, à Gentibus scilicet, quæ cum uacarent notitia Dei, quærere me non poterant: *Palàm apparui*, per euangelium manifestatus, ac detectus, *ijs qui me non interrogabant*, vt & tali pacto agnoscant omnes, non esse uolentis, non currentis, sed mei miserentis. *Ad Israel autèm*, per eundem uatem, meritò stomacatus, *dicit*, capite quinquagesimoquinto. *Tota die*, assiduè, & omni tempore, *expandi manus meas*, plenas donis, ac beneficiis, *ad populum non credentem*, nimirùm duræ ceruicis, qui & semper restitit spiritui sancto, *& contradicentē mihi*, aduersando, & uerbis, & factis, euangelicæ ueritati: quemadmodùm & pergunt adhuc contradicere, postquàm & lux uenit in mundum, & illuminauit omnes.

Moses quō prophetarū primus.

Ira ex inuidia oritur.

Rom. 9.

Act. 7

Ioa. 3.

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (finis legis CHRISTVS, ad iustitiā omni credenti) Quod nōn solùm CHRISTVS finis est legis Mosaicæ, sed et author est legis, spiritus vitę, quæ cum lex sit perfectę libertatis, ad operandnm prouocat, non metu pœnæ, sed ardore iustitiæ: est & lex filiorum Dei, qui aguntur spiritu cœlestis patris, ad quem & suspirant inenarrabili gemitu, cum corporea necessitate grauati, sentiunt sese, assiduè presta re non posse, quòd assiduè pręstare animus ardet. Quare illud superest postremi, imò & pręsentanei, uniciq́ue pręsidij, ut CHRISTVM, cuius membra sunt, omni interpellent spiritu: ut sua opulentia, illorum dignetur indigentiæ subuenire: qui nedùm quæ legis sunt spiritus, affluentissimè pręstitit, sed & quæ legis sunt Mosis, ad iothà usque unum, uel minimum apicem consumauit. Ergò quicquid attentamus, præsidio, fauoreque capitis CHRISTI tentemus: ut quod nobis aliquandò inuenitur difficile, illius, gratia efficiatur facile, & quod diuinę maiestatis oculis sordet, sub eius luce, resplendeat: dumtamē omni satagamus virili, illi nos persimiles reddere, ad cuius, & electi, & prædestinati sumus imaginem, ambulando iugitèr sicut ambulauit & ille: ut tandèm cum illo cœlestibus potiamur bonis, & inexhaustis beemur cornucopijs.

christus author legis spiritus uitæ, & quid illa sit.

Iac.1
Rom.8

Gratia christi, nihil inuenitur difficile.

Rom. 8
1.Ioa.2

Obseruandum ex particula (fides est ex auditu, auditus autē per uerbum Dei) Quòd cum sine fide, impossibile sit iustificari, imò & placere Deo, omni studio, inuigilandum est uerbo CHRISTI, & omnis impendenda est opera, ut quemadmodùm adhortatur Paulus, abundātèr omniq; tempore inueniatur in nobis, & præsertìm si sacerdotio initiati sumus, quorum labia debent custodire scientiam, & lex domini ex eorum ore ad populum habet assiduè proficisci, & maximè cum sumus facti pastores: quibus & dictum est, Pascite qui in nobis est, gregem domini. Ergò liberè, ingenueq; nostram, ut plurimū, non diffiteamur socordiam: qui nedum euasimus ueluti canes muti, non ualentes latrare, sed & non rarò euasimus cæci: quippè qui nec habemus diuinorum notitiam, nec intelligimus scri pturas sacras: & quod deploratius est, nec illis, ut intelligamus attendimus. Et tamen ambimus primas cathedras, gloriamur

Heb.11
Col.3
Malac.2.
1.Pet.5.
Isa.56.

Incumbendum uerbo dei, & maximè sacerdoti.

amplis & generosis titulis, & uolumus haberi magistri, pastores, & doctores: qui nec intelligimus quandoque quę loquimur, aut affirmamus, ut Pauli verbis utar. Ergò depręcemur Deum, ne sua luce nos deserat, sed sua miseratione, pastores largiatur nobis & doctores: qui non secùs ac luminaria mundi, ac sal terræ, ecclesiæ consulant, docentes populum verbo & exemplo, in doctrina sana, & uita incorrupta. Quòd dominus præstet ex misericordia sua.

1. thi. 1
mat. 5
Titum. 1

Obseruandum ex particula (Tota die expandi manus meas, ad populum non credentem, sed contradicentem mihi) Quòd licet ea verba sint dicta iudęis, ni tamen conniueamus nobis, aut quod deplorandum esset, temerè dissimulemus, nulli est obscurum, quàm verè, graphiceque pertinere etiam possunt ad nos: qui Dei miseratione, nullis meritis, eorum subintrauimus locum, suisque potimur priuilegijs, & tamen nostra iniquitate, illis forsan duriores euasimus, quin & peruicaciores, si non fallor, redditi sumus. Et missis communioribus donis, quibus nunquàm nõ effluunt in nos, liberalissimæ manus Dei, quin & omnia, ut dixit Paulus, elargitus est nobis in CHRISTO: quis nostrum detrectare audet, in dies nunquàm non experiri ergà se, plusquàm pientissimum patrem, qui neminem deserit, imò & quemlibet perinde ac oculi pupillam custodit? Sed uę nobis, qui uiuacissimo abutimur benignitatis fonte: uę qui stertimus præuenti tot beneficijs, quin & floccipendimus non modo coràm, sed & post tergum (vt qui præteritorum erudiri ualemus exemplis) monentem, prouocantemque. Nec obsurdescimus modo, sed & contradicimus nõ raro, partes tuendo carnis, uel mundi, uel Sathanæ: quæ nunquàm non satagunt, nos seducere, quin et pręcipitare. Ergò si sapimus, euigilemus à somno, occurràmus uocanti, agamus gratias uisceribus diuinę misericordiæ, & contendamus intrà illas ter fœlicissimas ulnas recipi, ac continuò asseruari, CHRISTI IESV: qui in cruce positus, expansisq; manibus, nos gestit recipere, complecti, & perpetuò intrà suũ pectus occludere. Cui sempiternus honor & gloria.

Liberalitas dei, in gentibus.
rom. 8
psal. 6
Zech. 2

Enarratio tertij membri portionis suprascriptæ.

CAP. XI. *Dico ergò &c.* Cum uelit hoc tandèm membro manifestare, quòd etsi in præsenti, non multi, sed pauci, saluantur ex Israel, futurum est tamen, ut aliquaudo qui inuenti fuerint salui fiant: primùm asserit illos, qui modo saluantur, esse electos, & salutẽ assequi ex gratia Dei. Deindè quòd etsi magna sunt ex parte repulsi, idque vt tandèm docet, ex incredulitate: ex illorum nihilòminus casu, salus (licet ut ex occasione) gentibus parta est. Et præmissa doctrina, adhortationeque, ne tumeant gentes, affert quod intendit, colligens Dei consilium inaccessum, & iudicium incompræhensibile. Ait itaque. *Dico ergò*, omnibus ritè discusis, quòd etsi miseranda est iudęorum iactura, *nunquid*, propterea audebit dicere quis, quòd, *Deus*, prorsùs penitusuè, *repulit plebem suam?* Minimè quidem. *Absit*, hoc à clementia Dei. *Nàm & ego*, Paulus, *Israelita sum, ex semine Abraham, & tribu Beniamin*. Qui etsi fui blasphemus, contumeliosus, ac persequutor: cum tamen tempus affuit oportunum, misericordia Dei præuenit me, ad informationem eorum, qui crediturì sunt, in uitam æternam, *Non repulit*, quidem, *Deus plebem suam*, à se dilectam ac prædestinatam: qui sunt Israelitæ, nõ carne, sed promissione, *quàm præsciuit*, seu præcognouit, probauitque ab origine mundi: ut qui oues agnoscit suas, illisque maximè prospicit, & omnia obsecundare facit. *An nescitis in Elia*, dum eius proponit hystoriam, *quid dicit*, admonens nos, *scriptura*, diuina, tertiò regum decimo nono. *quemadmodùm interpellat Deum*, repetitis pręcibus & querelis, *aduersùs Israel*, carnalem, & idololatram, quoniam aduersùs Achab, & Iezabel, & satellites suos. *Domine prophetas tuos occiderunt*, cum tamen iusseris non tangendos Christos tuos, nec malignandum in prophetas tuos: *altaria tua suffoderunt*, quæ te mandante erecta sunt: *et ego relictus sum solus*, qui zelatus sum pro domino exercituum, *& quærunt animam meam*, insidiantes mihi, ut tradant Iezabeli, qui iurauit in caput meum.

[Margin: 1. Thi 1 — Ioan. 10 — Psal. 104]

[Margin: occasio salutis gentiũ, incredulitas iudæorum. — christi ouibus, omnia illius gratia sunt secũda]

Sed quid dicit illi, & in illo nobis, *diuinum responsum?* præter existimationem hominis. *Reliqui mihi*, ad meam reseruando gloriam, *septem millia*, hoc est certam ac sacratissimo nume-

electi, cur expressi, uirorum nomine. ro multitudinem, *virorum*, non mulierum: non ꝙ & ex illis electæ non sint, sed quia electi, nō imbecilles, sed fortes sunt, qui & uiriliter agunt, & ut castrorum acies ualidá, debellaturi sunt, *can. 6.* non solùm mundum, sed & principem eius: *qui non curuauerunt* *2. cor. 10* *genua antè Baal*, sicut faciunt reprobi, quorum & Deus, uenter est, & gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt. *Sic ergò*, *Phil. 3* haud dissimili proportione, *& in hoc tempore*, in quo & Iudęi prorsùs uidentur repulsi, *reliquiæ*, quales sunt credentes, ac patrum, qui placuerunt Deo, aliquid retinentes, *secundùm*, non eorum opera, sed, *electionem gratiæ*. Siquidem cuius uult miseretur, & quem uult indurat, ut in præcedentibus dixit, *saluæ factæ sunt*, abundat particula, saluæ, etsi posita, nihil nocet, et est *cap. 9* sensus: ꝙ sicut Elię tempore reliquerat, seruaueratque sibi Deus aliquot, etsi non multos, sacratissimo tamen, ut dictum est, numero: ità & in pręsentiarum, reliquiæ factæ sunt, præter multorum existimationem, Deo acceptæ, & eo numero, quem nouit, qui et multitudinem callet omnium stellarum cœli: quāquā & certum est, quod non sunt multi, quoniam licet qui sal- *Psal. 148* *de numero saluandorū.* uantur mundi decursu, numerari forte uix possint, hac tamen tempestate, diuina sic prouidentia disponente, ex Iudæis maximè, pauci salute donãtur, ut etiam experientia docet. *Si autem gratia*, reliquię sunt adeptę salutem (siquidē est ablatiui casus) *iàm non ex operibus*, ne qui saluantur, gloriari possint: *aliòqui gratia, non iàm est gratia*, quoniam qui operatur, illi non imputatur merces ex gratia, sed imputatur ex debito. *sup. ca. 4*

Quid ergò? hoc inquam infero, *quòd*, id quod *quærebat Israel*, græcis est tempus præsens, operibus legis, *hoc non est consequutus*. Quęrebat, quęritque iustitiam, & salutem, sed quia non recto tramite, illam adipisci, nō est concessum. *Electio, autèm*, hoc est, electæ reliquiæ, *consequuta est*, quia incesserunt recta, nempè fide, ac gratia Dei. *Cæteri uerò*, qui non sunt electi, *excæcati sunt*, tùm malitia sua, tùm animaduersione iusti iudicij Dei, *sicut scriptum est*. Esaię uigesimo nono.. *Dedit illis Deus spiritum compunctionis*, quo grauitèr affecti, alienantur à sensu, *Oculos ut non uideant, & aures ut non audiant*, & habentur hæc capite sexto, & facilè cōpūctionis spiritū comitant. Deus itaq; pfidia puicaciaq; Iudæorum cogente, iusto iudicio, illos quadā mentis aliena- *Iudæi meritò, alienatione mentis percussi.* tione percussit: ut nec uideant lucem, nec audiant, quod sonat; in

in omni terra, mysterium redemptionis nostræ, quæ & perseue rat, usq;, ut subdit Paulus, *in hodiernum diem*, exceptis paucis, & uelut reliquiis, ut non semel explicatum est. *Et Dauid*, Psalmo sexagesimo nono. *Fiat*, quod ut peccatum concernit, prænun ciantis est, ut uerò pœnam continet, optantis, ac Dei gloriam præstolātis, quin & ardentis est, *mensa eorum*, hoc est, sacrosan- cta scriptura, qua debuerant pasci, refocillari, nutriri, quæ, *co- ràm ipsis*, est posita, & uariis, ac præciosis epulis, uitalibusq; ci- bis instructa, *in laqueum*, quo non secus, ac bruta ligētur, quin & suspendantur, *& in captionem*, qua miserè retineant captiui, 2. Thi. 2. irretitiq; ad Sathanæ uoluntatem, *& in scandalum*, quo ruant, ac præcipitent, *& in retributionem illis*: quippè qui suis exigenti bus meritis, cōdignam consequuntur mercedem. *Obscurentur oculi eorum, ne uideant*, non modo, quæ scriptura docet, sed & or bis præsefert, *& dorsum eorum*, non solùm onere legis, sed pon- Apoc. 22 dere peccatorum, *semper incurua*, ut qui in sordibus esse uolūt, 2. pet. 2 in sordibus degant, semperq; in illis uolutentur magis, haud se cus, ac sues immundi.

cap. 11. *Dico ergò*, Ostendit iudæorum lapsu, gentibus accessisse sa- lutem, aitq;. Dico hæc itaq;. *Nunquid*, eam ob rationē, quòd, *sic*, ta liùe pacto, *offenderunt*, tantamq; sunt passi ruinā, *ut*, penitus, *caderent*, ruerentq; sine omni fruge? *Absit*, nec id quidem dici- mus, nec suspicamur: *sed*, dicimus, testamurq; quòd, *illorum deli cto*, casuq;, *salus*, uberrimè accessit gentibus, ut iure mirari nō possit, si, *æmulentur eas*, ut quæ diuini spiritus copia, illis reddi- sap. 2 tæ sunt inuidiosæ, ac suis oculis graues. Et sermo est, de delicto *Quo iudeo rū delicto, salus accesse rit gētibus* pfidiæ, peruicaciæ, duræq; ceruicis (quod est peculiare iudæis) sed consumato, perfectoque: id quod factum est in occisione CHRISTI. Tunc enim completa est iudæorū iniquitas, per Luc. 14 quam & à nuptiis, optimo sunt iure seclusi, & Dei regno priua Mat. 21 ti: sicut in euangelio dicitur. Tanti ergò sceleris occasione, ad uiarum exitus processerunt apostoli, aliiq; præcones euange- lici: ut uocarent, imò & cōpellerent omnes gentes, usq; quò ex illis, ea magna impleretur domus, in qua diuersa inueniuntur 2. thi. 2 uasa, sicut Apostolus dicit. Ergò cum cateruatim confiterent gentes, ubertìmque gratia perfunderentur spiritus sancti: non mediocritèr iudeorum lapsu, salus illis accessit, ità Dei sapien- tia omnia ritè disponente, ut ex sequentibus liquet. Nec mo-

dò ubertim, gentibus allata est salus, sed mira (ut supponit) opulentia est addita mundo: quādóquidem CHRISTI mors, resurrectioq;, in quibus consumatum est iudęorum scelus, & ad summum, illorum prouecta est peruicacia, non solùm mundū è Sathanæ tyrannide uindicarūt, sed & sancto spiritu repleuerunt: dùm missis quóuis terrarum nuncijs, in omnes nationes, sancti spiritus gratia effusa est. Pręter id, quòd & orbem ad dixerunt restaurationi, liberandū ab omni corruptione, quandò fient omnia noua. Subdit igitur dicens. *Si autem*, ut ritè accipimus, *illorum delictum*, nō peruersa eorum uoluntate, sed incredibili potētia dei, *diuitiæ sunt mūdi*, quippè qui & ultrà p̄dicta ditatus est, uera notitia Dei, ditatus multis miraculis, & prodigiis. *Etsi diminutio eorum*, qua in tàm exiguum coacti sunt nūmerum, ut sint quasi reliquiæ, *diuitiæ gentium*, ut quæ tali occasione saluatę sunt, maxima copia, & innumeris locupletatæ muneribus, *quantò magis*, locupletabit mundum, gentesq;, *plenitudo eorum*? Et intendit, quòd si intrante CHRISTI ouile, plenitudine gentium, quæ erant atheę, & testamentorum hospites, tàm egregiè ditatus est mundus, & gentes: quantò magis, cum iudęorum intrabit plenitudo, penes quos, uerus colebatur Deus, & extabant promissiones & testamenta, locupletandus est orbis, & gentes? Et innuit, quòd si Deus liberalissimus inuentus est, in plenitudine gētiū, erit (si fas est dicere) plusquā prodigus, in plenitudine iudæorum. Quarè planè diuitiarū copia, ubertasq;, mirificè in omnes diffluent creaturas, & in gentes maximè, cum illis sint factæ concorpores, & omnium bonorum ecclesiæ comparticipes.

mundus longè melior ex morte christi.

Apoc. 22

Deus profusus in plenitudine gentiū, sed profusissimus in plenitudine iudæorū.

Vobis enim dico gentibus, initiatis tamē in CHRISTO, *quandiu*, quatenusue, *gentium sum apostolus*, quibus datus sum à spiritu sancto, & apostolico cætu, *ministerium meum*, quo fungor in promotione fidei, *honorificabo*, gręce, tēpus est p̄sens, *siquo modo*, urgēdo ueritatem, *ad æmulationē prouocem*, æmulationē sanctā, qua stimulētur credere, gentesq; imitari, *carnem meam*, cui nequeo, non fauere. *Et*, hoc, ut, *saluos faciam*, per euangelium gratiæ, *aliquos*, saltem, *ex illis*, qui cadunt, præcipitantque. Nec immeritò, quippe qui tales sunt, ut iure contemni non possint. *Si enim*, ut tactum est, *amissio eorum*, propter delictum, scelusq; commissum ab eis, reconciliatio est mundi, cui deus

Act. 13

ſuccenſebat:nec modò reconciliatio,ſed & opulentia,ut dictũ eſt,reconciliationẽ comitans: *quæ aſſumptio,*quandò oportune in CHRISTI aſſumentur membra:*niſi uita ex mortuis?*Tunc.n. mũdus, eòusq; diteſcet,quòd ſuprema potietur opulentia: ea nimirũ,quã ſortiturus eſt,ex reſurrectione à mortuis. Et intendit,quòd præter id,quòd in calce, aut prope mundi calcem, à CHRISTO, ſunt aſſumẽdi iudęi,& per hoc,prope tẽpus,quo renouanda ſunt oĩa:etiã tanta tũc ditabitur affluẽtia ſpiritus, quòd paſsim apparebunt primitię:quin & non mediocres portiones illius uitæ, quã ſortiemur, in reſurrectione ex mortuis. *ſumma opulentia mũdi,quæ, quã do, & qua ratione.*

Quòd ſi delibatio ſancta,& maſſa, Delibationis, ſeu primitiarũ,ut reddũt aliqui,tropo,apoſtolus iudæorũ reliquias qui ſaluãtur intelligit:rõcinans,ꝙ ſi hi ſunt ſancti,imò & eximiè ſancti, hoc eſt,Deo aſcripti,cõſecratiq;,cõſequitur ut & maſſa,hoc eſt,qđ remanet iſraelitici populi,nõ ſit profanũ, ſed maxime ſanctũ, etſi nõ hoc pro tempore,pro futuro. *Etſi radix ſancta,* ut Abrahã,Iſaac,Iacob, aliiq; patriarcæ, *& rami*, qui & ſubſtinentur, & ex ipſa aluntur radice,ut ſunt qui originem ducunt ab eis. *Si autẽ,*præocupat,quod obijci põt,*aliqui*, imò multi,ſed minuit, ut mollius agens,iudæis efficacius conſulat,*ex ramis*, oleæ pinguis, *fracti ſunt*, iuſto quidem iudicio, ſed propria expoſtulãte iniquitate:fracti inquàm,quod uiolentiã habet, nec mirũ quia cõgenei erant trunco:*Tu aũt*,gentiũ populus,*cũ*,non olea,ſed, *oleaſter eſſes*,nulla lege cultus,nullis fructibus ſcatens, *inſertus es*, nõ natura,ſed gratia,non merito,ſed miſericordia, *in illis*, hoc eſt,in eorũ loco,nec mirum ſi & pro illis,in priuilegiis muneribusq; ſubrogatus es:*et ſocius*,cõparticepsue,*radicis*, patrum, & patriarcharũ,*oliuæ*, pro arbore ſumitur,denotatq;, iſraeliticũ populũ,à gẽtilitio, haud ſecus natura diſtare, ac ab oleaſtro, uberrima olea,*factus es*,gratia,priuilegioq; inſigni. Ergo probe amiceq; cõſulo tibi,ne de te ſublimia ſentias. *Noli*,inquàm, temere,*gloriari*,noli extolli,& maxime,*aduersùs ramos*,qui fracti ſunt,ſed cõpatere potius,aĩaduertẽs, *ꝙ ſi gloriaris*, aduerſus illos,paruifaciẽs ꝙ natura ſunt olea:nõ excidat aĩo,*ꝙ,nõ tu radicẽ portas*,ut ꝗ natura,olea es ſilueſtris,*ſed radix te*,nẽpe ꝗ ſup fundamẽto ædificatus es apoſtolorũ & ꝓphetarũ, ut alias docet. *Eph. 2*

Dicis ergò, forsàn ideò, *confracti ſunt rami, ut inſerar.* Reſpondeo. *Bene*, inquàm, dicis, probo quod affers:ſed licet, *propter*

Non casu, lapsus per missus est iudæorum. *incredulitatẽ fracti sunt*, licet permissum sit, ut frangantur, non casu, non ut olea sit sine ramis, sed ut illis luentibus pænas, tu eorum substituaris loco, *tu*, inquàm, *qui fide stas*, græcè præteriti temporis est: Ergò, *noli altum sapere*, quoniam & Deus, quæ alta sunt à longè cognoscit, *sed time*, quoniam beatus uir, qui semper est pauidus: & ea inter aliàs ratione, quòd, *si*, Deus, qui clementissimus est, *naturalibus ramis*, oleę, quam plantauit, propter incredulitatem, *non pepercit*, *ne fortè*, propter extollentiã, cui maximè aduersatur, *nec tibi parcat*. Ergò cum timore, & tremore tuam opereris salutem. *Vidè*, itaq;, ac indesinenter præ oculis habe, tùm, *bonitatem*, tùm &, *seueritatem Dei*, illisque ac duabus initaris alis, &, *in eos quidem, qui ceciderunt*, iudæos scilicet, prædilectum populum, *seueritatem*, dùm illos tàm miserè perire permittit, *in te autèm*, qui illius non dicebaris populus, *bonitatem*, qui de tenebris te uocauit, & in sui peculium sumpsit: *Si*, tamen, *permanseris in bonitate*, tùm dei, illi unicè te committens, tùm uitæ, nunquam pietati non studens: *aliòqui & tu*, ex olea, *excideris*, iusto iudicio Dei: *Sed*, è diuersò, *& illi*, qui modò sunt fracti, *si non permanserint in incredulitate*, sed euangelio pleno corde supscripserint, *inserentur*, nec inferiori, sed forsàn prçcelsiori, ac uberiori loco. *Potens est enim Deus*, cui nullum uerbum inuenitur difficile, *iterùm inserere illos*, eosq; uel eidem, uel honoratiori gradui restituere. *Nàm si & tu, ex naturali excisus es oleastro, &*, tamen à Deo, *contrà naturam insertus*, es in oliuam bonam, eiusq; lõgè suprà merita es ubertate potitus, multisq; donis locupletàtus, *quantò magis hi, qui secundùm naturam*, ad oleam pertinent, illiusq; participant ubertate, *suæ inserentur oliuæ*? nàm ubi symbolus, ibi facilior transitus, ut & phylosophi tradunt.

Psa. 137
Prou. 28
Phil. 2
Et bonitas, & seueritas dei semper habẽda præ oculis.
1. Pet. 2
in lib. de generatione.

Nolo autèm ignorare uos fratres. Pergit loqui cum gentibus, & perspicuè conuersionem uaticinatur Israel: Nolo inquiens uos fugere, *mysteriũ hoc*, de salute illius populi: non solùm quia res est arcana, sed quia uobis proficua, *ut non sitis*, ut forsàn fieri posset, *uobismet sapientes*, temerè efferendo uos suprà illos, & maximè aduersùs consilium & sapientiam Dei, ea potissimùm ratione, quòd cęcitas, ut uidetis, *ex parte*, non minima, sed maxima, *contigit*, sua culpa, & iusta animaduersione diuina, *in Israel*: quandóquidem non contigit illis perpetuò, sed ad tempus,

pus,

pus, ſapientia diuina taxatum, quoniam contigit, *donec plenitudo gentium intret*. Cum enim electi, ſint membra CHRISTI, illūq; (vt alibi docet) mirificè compleant: non temerè plenitudo gentium, ea recipietur electorum cum CHRISTO, ex gentibus agglutinatio, qua illius integratur corpus: quod faciunt cum ritè illius intrant ouile, & electorum integrāt cœtum, quo & ipſe CHRISTVS myſticè conſumatur. Ergò cum electorum numerus, qui ex gentibus, diuina eſt prædeſtinatione coactus, ac ad adimplendum CHRISTI corpus, myſticisq; abſoluendum membris definitum, fuerit cōſumatus, uel ſaltem maxima ex parte completus abſolutusq;: ſalutem qui remanſerint ſunt aſſecuturi iudæi, ut immediatè ſubiungit. Quod (ni fallor) futurum ritè cenſetur, cum iuxtà uerbum Domini, euāgelium, non modò erit quocunq; diffuſum, ſed quo uis angulo prædicatum: & ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt, iuxtà Dei ſapientiam, ac prædeſtinationem facta collectio, & per hoc, non longè à conſumatione ſæculi. *Et ſic omnis Iſrael*, qui inuētus fuerit, *ſaluus fiet*, quia omnes credent, & CHRISTVM uti uerùm ſaluatorem agnoſcēt: *ſicut ſcriptum eſt*, Eſaiæ quinquageſimo nono. *Veniet ex Syon*, non terrena, ſed cœleſti, *qui eripiat*, quippè qui ueniet certaturus, & ui liberaturus, *& auertet*, non miſerias, ærumnasúe corporis, ſed, *impietates*, quę miſeriæ, & extremæ calamitates ſunt animæ, *à Iacob*, hoc eſt, ab omni domo, & familia eius. Et innuit quòd eo tempore, erunt quoque detenti iudæi, nō tantùm ſub ditione externi dominatus (ſunt enim uſq; quò perfidi ſunt, uti ſerui populi fidelis, aut cuiusuis etiam ethnici principatus, ſub quo eſſe contingit) ſed & quod eſt immanius, ſub tyrānide principis huius mundi, qui illos habet ad ſuā uoluntatē captiuos: & iccircò ꝙ ui ſunt redimēdi à CHRISTO, qui in ſpiritu ueniet, è ſuperna Syon, ut gladio oris ſui, per ſelectos miniſtros fidei, interficiat aduerſarios, liberetque qui erant deuincti à Sathana, ac eripiat iniquitates à populo Iſrael, induens illos iuſtitia fidei, & ob id, aggregās in membra ſui corporis, intrà unum ouile, quod ſacroſancta eccleſia eſt. Vndè, & ſubditur, & ſunt uerba Pauli, ſed in perſona Dei. *Et hoc illis à me*, promiſſum nō ſemel, *teſtamentum*, & maximè Ieremiæ trigeſimo primo. Et id quidem nō uetus, quo terra legabatur Chanaā, ſed nouum, quo terra legatur uiuētium: quo & potiri

Marginal notes: Ephe. 1 — *Plenitudo gentiū quo intelligitur.* — Matt. 24. — 2. Thes. 2. — *Chriſtus eſt ut ereptu- rus iudæos, de manu ſathanæ.*

incipient, *cum abstulero peccata eorum*, illos libertate donando, non ab Egyptiis, sed à propriis iniquitatibus.

Et quanquàm, *secundùm euangelium*, à me aliisque apostolis prædicatū, *inimici quidem sunt*, Deo, & CHRISTO, nempè qui nō credūt, & per hoc, in suis sceleribus manēt, quibus nequeūt nō esse eorū hostes, *propter uos*, Deo id quidem permittente, at nō casu, nō temerè, aut sine fruge, sed in uestrum cōmodum & prouentum: quādóquidē, dum permanent hostes, uos euaditis cateruatìm amici, prædilectiq;. *Secundùm electionem autèm*, quæ nunc in paucis sortitur effectum, & suo tēpore sortiet̄ in oībus, *charißimi*, siue dilecti sunt, *propter patres:* & in fauorē pręsertìm Abraham, Isaac, & Iacob. Nā & Deus, misericordiā custodit in millibus, uti testatus est Moisi. *Sine pœnitentia enim sunt, dona, & uocatio Dei.* Cum enim triumphator in Israel, non flectatur pœnitudine, nec sicut homo pœnitētiā agat, necesse est, ut sua dona, suaq; uocatio, suum assequantur effectum, & præsertìm cum proficiscuntur, ex prędestinatione, ac sacratissimo proposito suo: assequātur inquam effectum, sed eo pro tempore, pro quo, ut assequantur, prædefinita, seu prędestinata sunt. *Sicut enim & uos*, gentes, quę ascitę, ascriptęque estis inter electos, ac prędestinatos, *aliquandò*, cum ad muta ducebamini simulacra, *non credidistis Deo*, imò & eratis sine illo, in mundo: *nunc autèm*, in præsenti scilicet tempore, Dei bonitate clementiaq;, *misericordiam*, credendo, *consequuti estis*, qua & in Dei filios, aliis cum sexcentis excellentiis, euasistis, *propter incredulitatem*, rectius sicut gręcis, in auferendi casu, *illorum*, hoc est, israelitarum (siquidem gentes misericordiam sunt adeptæ, & hoc potissimùm tempore, iudæorum interueniente perfidia, & obstinatione) *ità & isti*, iudæi scilicet, *nunc*, quidem, *non credunt*, ex maxima parte, *in uestram misericordiam*, & hæc paritèr in ablatiuo sunt græcis, & perindè est ac, uestræ occasione misericordiæ: cum instet tempus, quo illa, & passìm, & eximiè potituri sitis: *ut et ipsi*, ad æmulationem uestri copia, prouocati, *misericordiam*, tandèm suoq; tempore, *consequantur*, cum unum conficietur ouile, & unus agnoscetur pastor. *Conclusit enim Deus*, perindè ac ergastulo quodam, sed inaccesso consilio, & imperscrutabilibus, sapientia & scientia sua: non quidem cogendo, sed permittendo, sinendoq;, & quidem non casu, nec temere, *omnia*, omnes po-

Vocatio ex diuino proposito, suum semper sortitur effectum.

Exo. 34.
1 reg. 15
1. cor. 12
τῇ ἀπειθείᾳ
τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει
Ioa. 10
τοὺς πάντας

tius,ut legitur græcè,eò quòd de hominibus sermo est,& compræhensi sunt,tàm iudæi,quàm gentes, *in incredulitate*, uel græcè in accusandi casu:nō ut ī illa omnes perire permittat, sed ut illius occasione, *misereatur omnium*, uberiusque suæ bonitatis Thesauros, in omnes, ac super omnes effunderet. Ergò ut licet ex Paulo,mea pro tenuitate colligere: Diuinæ prædestinationis, propositiq;, talis est institutio, dispositioque. Quòd Deus scilicet ab initio,& priusquàm iaceret fundamenta mundi:tùm ex iudæis,tùm ex gentibus, elegit ac prædestinauit, & quot,& quos,sibi sua sapientia,suaq; uoluntate placuit. Et nemini dubium quòd in certo ac sacratissimo numero,utraq; ex natione;qui & sibi unicè cognitus est:quippè qui omnia,ac singula,determinato numero facit, sicut & determinato pōdere, & mēsura. Verùm placuit,electos ex gentibus, hoc potissimū tempore congregare,& electos ex israelitis, propè extremos dies assummere: ut & eo pacto, cederet maior minori, & primi constituerētur nouissimi,uti dominus docet. Et quoniam singula,diuino sunt ordinata iudicio,eidem placuit,israelitarū lapsum,sua potestate, in frugem cedere gentibus, & gentium misericordiā in cōmodū fore iudæis, idq; imperscrutabili sapientia,ac sciētia sua:de quibus mox apostraphādo subiūgit. *O,altitudo*,celsitudo,profunditas:cuiusuis creaturę captum, in imensum excedens, *Diuitiarum*, Thesaurorū,opulentiarum, immensitatū, *Sapientiæ*, qua attingit à fine,usq; ad finē, omnia fortitèr;& singula moderando suauitèr, *et scientiæ*, qua abdita cuncta cognoscit, perscrutaturq;: quippè cuius oculi oīa,etiā minutissima penetrant,ac quocunq; loco,bonos cōtemplantur & malos, *Dei*, hoc est,patris,filij, & spiritus sancti, qui tres unus sunt Deus,una sapientia,una eademq; cognitio: *quàm incōpræhensibilia*, quin & inscrutabilia, *sunt iudicia eius*,quibus uniuersa definit,decernit, terminatq;: Siquidem iudicia eius abyssus multa: *& inuestigabiles uiæ eius*, quoniam etsi obscurum nō est,uias eius,uias esse pulcras,& semitas eius pacificas:compertū est tamen,q̄ uiæ suæ,non sunt ueluti uię nostrę,& q̄ sicut cœli exaltantur à terra,ità & uię Dei,à uijs exaltantur nostris. Ergò meritò sunt imperuestigabiles nobis. *Quis enim*, sicut & Esaias dicit, *nouit sensum*, mentem legitur græcè, *Domini*? Non solùm qua uerbū,fœcunditate incredibili generatur:sed & qua

Marginal notes: Mat. 20 — Sap. 7 — Prou. 16 — Psal. 35. — Prou. 3 — Isa. 55 — Qualis diuinæ prædestinationis propositiq; institutio apud deum. — Viæ dei,quare inuestigabiles.

mundum,& quicquid concipi potest, mira simplicitate complectitur,ambit, rimatur, comprahendit. *Aut quis consiliarius*, in rebus condendis,disponendis,ordinandis, definiendis, *eius fuit?* Et uerba sunt eiusdem prophetæ, quadragesimo capite. *Aut quis prior dedit illi*. Et uerba sunt Iob, quadragesimo primo:ut ex debito teneatur alicui, *& retribuetur ei?* Ergò si nulli debet,nulli dare tenetur: ergò licet quodcunq; libuerit facere, & singula pro uoluntate disponere. Nulli inquàm debet: *Quoniam ex ipso*, ueluti effectore, *per ipsum*, uelùt per causam exemplarem, *& in ipso*, græcè casus est accusandi, & ultimus denotatur finis. *Sunt omnia*, uisibilia, & inuisibilia, æterna & temporalia: quæ sub cęlis, & quæ super cęlos sunt. *Ipsi*, uni ac trino, *honor & gloria*, ab omni creatura: *in sæcula sæculorum. Amen*. Hactenus prima totius epistolæ pars.

deus nulli debet.

εἰς αὐτόν.

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula(Reliqui mihi, septem millia uirorum,qui non curuauerunt genua,ante Baal) Primùm quòd non iniuria,electorum cætus, occultus est oculis carnis: cum & hallucinentur sæpe, lucem ducendo tenebras, & tenebras lucem:imò & mira factum est sapientia Dei,ùt non modo tantus Thesaurus, fictilibus occultetur uasculis, sed & paupertatis,& infinitarum miseriarum inuolucris:quin & omni obruatur uilitate,& abiectione,ut non immeritò,iudicio carnis,electi habiti sint nouissimi,omnium peripsema, & purgamenta mundi.Propter quod,& eleganti tropo,thesaurus ille sunt, in agro mundi reconditus,quem homo CHRISTVS descendit,ut quæreret, & inuentum rursum abscondit: non ignarus quàm promptus sit Sathanas,suiq; satellites ut furentur, qui nunquam non grassantur, nihil obmittentes, ùt si quo pacto, illum uel ex parte, subripere possent: rursum inquam abscondit,uolens etiam communi lege, & electis met esse occultum, ne in temptationes lapsi,latronibus aditum faciāt:& præ gaudio dedit cuncta,quæ habuit,quippe qui exposuit usq; uitam, emens & totum agrum,mundū scilicet uniuersum,vt illos possideret,infinito sui sanguinis prætio,ut apostoli docent. Deinde,quòd etsi eorum numerus,Deo est unice notus,constat tamen

Electorum cætus, iure occultus.

Esa. 5. *2. co. 4* *ibidem.* *Mat. 13* *1. cor. 6.* *1. Pet. 1.*

men

men ꝗ ſacratisſimus eſt,& ſeptēnario,nō ſine ratione notatus: Electorum
Gen.1 quandóquidem & ſeptima die, abſolutis omnibus requieuit cœtus, ſeptē
Deus,ab omni opere ſuo. Siquidem electorum cœtus,non mo nario deſi-
dò eſt in quo Deus peculiaritèr requieſcit, quoniam lectulus gnatus.
Can.3 ſunt Salomonis,quem ambiunt ſexaginta fortes, quoniam ad
eorū cuſtodiam inuigilat omnis militia cœli, & notū eſt ꝗ iu-
ſtorum animæ,ſedes ſunt ſapientiæ,& ꝗ electorū corda,inſtitu
Sap.7 ta ſunt,ut ſint domicilium Dei: ſed & illis oībus abſolutis, co-
actis,ac ſua plenitudine myſticū CHRISTI corpus perficiē-
tibus,ſuperſedebit Deus ab omni opere ſuo: ut quos inſtituit
rerum omnium finis,vt alibi declaramus. Et demū, ꝗ etſi dum
Prou.24 hic degunt electi,nonnihil cōmittunt erroris, quoniam & ple-
rumq; iuſti cadunt in die: non tamen cōmittunt, ad mortem,
imò nec curuāt genua,antè Baal: vt qui unicè credunt ſe Deo,
& CHRISTO IESV, reiicientes in eos,omnem ſollicitudi-
1.Pet.5 nem ſuam,haud ignari,quòd illis eſt cura de eis: nihil pēdendo ſtudiū ele-
1.cor.7 mundum cum omnibus pompis ſuis, imò & ut crucifixum ha- ctorum dei.
Gal.6
1.Ioa.5 bent,ſcientes ꝗ decipit, & ꝗ totus in maligno poſitus eſt. Er-
gò,& hoc medio,nobis ſatagendum eſt, ut quantùm conceditur,pertineamus ad eos,reducentes ob oculos,quòd & hoc ſti
Luc.9 pulati ſumus in baptiſmo: quarè miſſa manu ad aratrum, ca-
uendum erit,ne reſpiciamus retrò,ac eo pacto, Dei regno ha-
beamur indigni. Nec egreferamus,ſi dum in ſtadio ſumus, ab-
ſcondimur, ſub miſeriarum, ac ærumnarum pallijs: quoniam
tutiores reddimur, latronum incurſibus, qui innumeris ſem-
per obſeruant inſidijs.

Obſeruandum ex particula(Fiat menſa eorum, coràm ipſis in laqueum) vt tali pacto, ad menſam accedamus ſacroſanctæ ſcripturæ, ne cedat nobis in laqueum: quemadmodum cesſit iudæis, & quotidiè cedit hæreticis. Quarè omnis nauanda eſt opera,ut primùm,illam pia accedamus intentione,& per hoc, non ex curioſitate,uanitateúe aliqua,ſed ex ardore, ingentiq; Quo pacto
deſiderio acquirendæ ſalutis, & per hoc,obſeruandi quæ in illa ad menſam
nobis cōmittuntur à Deo: illum ex intimis ſupplicantes, ut in accedēdum
Pſal.118 ſemitam deducat nos mandatorum ſuorum, quoniam ipſam eſt ſacræ
uolumus, quin & concupiſcimus mandata eius, ſuper aurum, ſcripturæ.
& topatium,flagitātes ut CHRISTVS, qui eſt ſapientia Dei,
Luc.24 ſuo ſpiritu nobis aperiat ſenſum, ut intelligamus ſcripturas,

qui & eſt agnus occiſus, qui librũ aperit, & ſoluit ſeptem ſignacula eius: quippè qui cũ ſcopus ſit legis & prophetarum, quæcunq; in illa continentur arcana, ualet unicè reſerare, & cuiuis compertisſima reddere. Deindè & omni accedamus humilitate, haud inſcij, quòd plurima in illa contenta ſunt, quæ captum excedunt, & in quibus non expedit quemlibet ſollicitari: tàmetſi non deerunt nobis, quæ conducunt cuiuſcunq; ſaluti. Siquidem humilibus largitur gratiam, & arcana Dei, abſcondun tur ſapientibus mundi, & reuelantur paruulis. Accedamus & fauore patrum, quandóquidem & ſcriptum eſt: Interroga patrem tuũ, & dicet tibi, maiores tuos, & annunciabũt tibi. Fauore inquã patrũ, hoc eſt, doctorũ ſanctorũ: quoniam ſpũ ſancto inſpirati loquuti ſunt, quos & ꝓuidentia Dei, adeſſe voluit eccleſiæ ſuæ, ad conſumationẽ ſanctorũ: ne uelut paruuli, circũferamur quouis vento doctrinæ, in nequitia hominũ. Et demùm ſubiiciamur ſenſui, & interpretationi ſacroſanctæ eccleſiæ: vt quæ colũna eſt ueritatis, imò & os CHRISTI ſpõſi, quo non ſolùm hominibus loquitur ueritatem, ſed & angelis, multa per illam patefacit arcana: ut Paulus ad Epheſios docuit. Ergò ut ad menſam hanc, reſideamus intrepidi, utq; ſacroſanctis paſcamur æduliis, his comitibus accedendum eſt: & ingredientes, & egredientes epulabimur, reficiemurq;, non ſolum pro nobis, ſed aduerſus omnes, qui tribulant nos.

Luc. 24 Apoc. 5 rom. 10. Act. 10. 1 co. 3. iac. 4 Mat. 11 Luc. 10 Deu. 32. 2. Pet. 1. Eph. 4. 1 thi. 3 cap. 3. Ioan. 10

Quã procax ingeniũ corruptæ carnis.

Obſeruandũ ex particula (O altitudo diuitiarũ ſapientiæ, & ſcientiæ Dei) Quãtę ſit ꝓcacitatis, nõnunq̃ ingeniũ corruptæ carnis: quod cũ aliud nõ ſit q̃ craſſisſimæ tenebræ, audet opponere ſeſe, imenſitati inacceſsibilis lucis, & turpisſimè cæcũ, præſumit iudicare, quos nequit cogitare colores. Agnoſcamus itàq; ac profiteamur liberè, hebetudinẽ noſtrã, quin & profundisſimã mentis humanæ caliginẽ, & q̃ imperitè, de diuinis balbutiamus arcanis, cũ & ad quæ ſunt mundi huius, cæcutiamus ſæpiſsimè, multarũ & penè infinitarũ rerum, quæ contingunt, non ualentes reddere rationẽ. Ergò, ut par eſt, mentẽ humiliemus Deo, noſtrũq; captiuemus in eius obſequiũ intellectũ, qui non ſecùs ad ea, quæ Dei ſunt, habet ſeſe, ac oculus noctuæ ad meridianã lucẽ: ultrò ꝓteſtantes, ꝙ Deus longè ſuperat omnẽ ſcientiã noſtrã, & quòd tenebræ nobis ſunt, latibulũ ſuum, propter quas illum nobis nõ licet attingere: quin & ea eximia eſt,

2. cor. 10 2. Meth. Iob. 36 Pſal. 17. Iob. 22

2.reg.12 quã de illo, cognitio nos habere conceditur, quòd omnem trã scendit captum, & quòd est, quo maius cogitari non potest. Cui sempiternus honor, & gloria. Amen.

Secunda epistolæ pars: in qua agit, de uita, moribusque iustificatorum ex fide: vt & eo pacto, prorsùs non recedat à Themate. Et quattuor, uel quinque absoluitur portionibus, uel si mauis totidem membris.

Cap.12 *Obsecro itaque uos fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra, hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium uestrum. Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri: ut probetis, quæ sit uoluntas Dei, bona, & beneplacens, & perfecta. Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos: Non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore, multa membra habemus, omnia autèm membra, non eundem actum habent: ità multi unum corpus sumus in CHRISTO, singuli autèm alter alterius membra: habentes donationes secundùm gratiam differentes, siue prophetiam secundùm rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Dilectio, sine simulatione, odientes malum, adhærentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenie͂tes, sollicitudine nõ pigri, spiritu feruentes, domino seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus uos, benedicite & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cũ flentibus. Idipsum inuicem sentientes. Nõ alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud uosmetipsos: nulli malum pro malo reddentes: prouidentes bona, non tantùm coràm Deo, sed & coràm omnibus hominibus. Si fieri potest, quod in uobis est, cum omnibus hominibus, pace͂ habe͂tes. Nõ uos defende͂tes charissimi, sed date locũ iræ: scriptũ est.n. Mihi uindictam et ego retribuam, dicit Dominus: sed si exurierit inimicus tuus ciba illũ, si sitit, potũ da illi: hoc.n. faciens, carbones ignis, congeres super caput eius. Noli uinci à malo, sed uince in bono malum.* Prima portio.

Cap.13. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo: quæ autèm sunt à Deo ordinata sunt. Itaque qui* secũda portio.

resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autèm resistunt, ipsi sibi dānationem acquirunt: nàm principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autèm non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autèm malum feceris time, non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, uindex in iram, ei qui malum agit. Ideoque necessitate subditi estote: non solùm propter irā sed & propter conscientiam. Ideò enim & tributa præstatis, ministri enim dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergò omnibus debita, cui tributum tributum, cui uectigal vectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem.

Tertia portio. *Nemini quicq̄ debeatis, nisi ut inuicē diligatis: qui enim diligit proximū legē impleuit. Nàm nō adulterabis, nō occides, non furaberis, nō falsum testimoniū dices, non cōcupisces, & siquid est aliud mandatum, in hoc uerbo instauratur, Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergò legis est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iàm nos de somno surgere. Nunc enim proprior est nostra salus quàm cum credidimus. Nox præcessit, dies autèm appropinquauit: Abijciamus ergò opera tenebrarum, & induamur arma lucis: sicut indie honestè ambulemus. Non in cōmessationibus et ebrietatibus, nō in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione: sed induimini dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam nè feceritis in desiderijs.*

Infirmum in fide assumite: non in disceptationibus cogitationum. CAP. XIIII.

Quarta portio. *Alius enim credit se manducare omnia, qui autèm infirmus est olus mā ducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus autèm illum assumpsit. Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem, potens est enim Deus, statuere illū. Nàm alius iudicat inter diem et diē, alius iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem dño sapit, et qui māducat dño manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, dño non māducat, et gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi uiuit, et nemo sibi moritur. Siue enim uiuimus domino uiuimus, siue morimur, dño morimur: Siue ergò uiuimus, siue morimur domini sumus. In hoc enim CHRISTVS mortuus est, & resurrexit, vt & uiuorum & mortuorum dominetur. Tu autèm quid iudicas fratrem tuum? aut tu quarè spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus antè tribunal CHRISTI. Scriptum est enim. Viuo ego dicit Dominus, quoniā mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaq; unusquisq;*

nostrum

nostrum, pro se rationem reddet Deo. Non ergò amplius inuicem iudicemus. Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum. Scio & confido in Domino IESV, quòd nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iàm non secundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo, illum perdere, pro quo CHRISTVS mortuus est. Non ergò blasphemetur bonũ nostrũ. Nõ est enim regnũ Dei esca et potus, sed iustitia, & pax, & gaudium, in spiritu sancto: Qui enim in hoc seruit CHRISTO, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt inuicem custodiamus: noli propter escam destruere opus Dei. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est, non manducare carnem, & non bibere uinum, nec in quo frater meus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes, penès temetipsum, habe coràm Deo. Beatus qui non iudicat semetipsum, in eo quod probat. Qui autèm discernit, si manducauerit, damnatus est: quoniam non ex fide. Omne enim quod non est ex fide peccatum est.

CAP. XV. *Debemus autèm nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis placere. Vnusquisq: uestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim CHRISTVS non sibi placuit: sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quæcunq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus. Deus autèm patientiæ & solatij det uobis idipsum sapere in alterutrum, secundùm IESVM CHRISTVM: ut unanimes, uno ore, honorificetis Deum, & patrem domini nostri IESV CHRISTI. Propter quod suscipite inuicem, sicut & CHRISTVS suscepit uos in honorẽ Dei. Dico enim CHRISTVM IESVM ministrum fuisse circuncisionis, propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: Gentes autèm super misericordia, honorare Deum, sicut scriptum est. Propterea confitebor tibi, in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo: & iterùm dicit. Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursùm Esaias ait. Erit radix Iesse, & qui exurget regere gẽtes: in eo gentes sperabunt. Deus autèm spei repleat uos, omni gaudio, & pace in credendo; ut abundetis in spe, & uirtute spiritus sancti. Certus sum enim fratres mei, & ego ipse de uobis: quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ità ut possitis alterutrum monere. Audacius autèm scripsi uobis fratres ex parte, tanquàm in memoriam uos reducens: propter* Quinta Pars.

gratiam quæ data est mihi, à Deo, ut sim minister CHRISTI IESV *in gentibus, sanctificans euangelium Dei: ut fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in* CHRISTO IESV *ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit* CHRISTVS, *in obedientiam gẽtium, uerbo, & factis, in uirtute signorum & prodigiorum, in uirtute spiritus sancti: ità ut à Ierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleuerim euãgeliũ* CHRISTI. *Sic autem prædicaui euãgelium hoc, nõ ubi nominatus est* CHRISTVS, *ne super alienum fundamẽtum ædificarem, sed sicut scriptum est. Quibus nõ est annunciatum de eo, uidebunt: & qui nõ audierunt de eo intelligent. Proptèr quod, & impediebar plurimùm uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc. Nunc uerò ulterius locum nõ habens, in his regionibus, cupiditatem autèm habens ueniẽdi ad uos, ex multis iàm præcedentibus annis: cum in Hispaniam proficisci cepero, spero quòd prætereiens uideam uos, & à uobis deducar illuc, si uobis primùm ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscor in Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos: qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nàm si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles: debent & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consumauero, & assignauero eis fructum hunc: per uos proficiscar in Hispaniam. Scio autèm quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis euangelij* CHRISTI *ueniam. Obsecro ergò uos fratres, per dominum nostrum* IESVM CHRISTVM, *& per charitatem sancti spiritus, ut adiuuetis me, in orationibus pro me ad Deum: ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, ut obsequij mei oblatio, accepta fiat in Ierusalem sanctis: ut ueniam ad uos in gaudio, per uoluntatem Dei, & refrigerer uobiscum. Deus autem pacis, sit cum omnibus uobis. Amen.*

Quæ secunda complectitur epistolæ pars.

De uita moribusuè iustificatorum ex fide, loqui instituens. Primùm adhortatur omnes, ut perfungantur muneribus suis: non solùm quibusuis CHRISTI membris spectantibus, sed & quæ peculiaria sunt unicuiq;. Deindè instruit, quo nàm pacto, mos gerendus sit magistratibus, & omnibus in sublimitate constitutis: subijciens & quomodo habere debeat unusquisque sese ad illos, qui sunt sibi æquales. Et demum quomodo circà minores, siue ex imbecillitate fidei, siue ex infirmitate carnis. Quarè etsi debuisset, ob ordinem, hæc pars, certis partiri

portionibus,quæ & distinguerentur in membra: propter compendium tamen sufficit, si mox in membra partitur: & notentur quattuor, aut ad summum quinque ut perspicuum est, ex sequentibus.

Enarratio primæ portionis uel membri, partis suprascriptæ.

CAP. xii. *Obsecro itaq; etc.* Iustificatos, siue ex gentibus, siue ex iudæis alloquitur, qui agebāt Romæ, tāmetsi ad omnem, quod docet extendatur ecclesiam: urgens exstimulāsq; eos, ut prōptè, omniq; studio præstēt, quod debēt singula membra CHRISTI: inuigilet & unusquisq; muneri sibi credito, prout sibi est concessum à Deo. Orditur ergò & dicit. *Obsecro*, ob sacra adhortor, perurgeoq;, *itaq;*, postquàm donati estis iustitia Dei, & locupletati misericordia sua, *uos*, qui eratis mancipia Sathanę, &, *fratres*, euasistis, non modò nostri, sed CHRISTI IESV: qui Heb. 2 non confunditur uocare nos fratres, imò & (ut sæpe dicimus) διὰ τῶν οἰκτιρμῶν. sua membra, & corpus: *per misericordiam*, græcè est miseratio, &, in plurali numero: ergò obsecrat, obtestaturq; Paulus, ob miserationes, hoc est, gratuitò illis collata beneficia, quæ sunt tàm altè pendenda, quàm sunt beneficia, *Dei*, quæ nequeunt non esse liberalia, imò & diuina: quibus & meritò, semper im- Gen 32. pares sumus, sicut & ritè testatur Iacob (minor sum omnibus miserationibus tuis, domine Deus) & ea maximè, quæ nobis conferuntur in CHRISTO: in quo nihilo potiri possumus, maximè non eximio, maximeque non illustre. *Vt exhibeatis*, promptè, sollicitè, pleno pectore, *corpora uestra:* quod tribus modis intelligo. Et primo pro altera hominis parte, quæ & materialis, & carnea est, eaq; aut parum, aut nihilum distamus à pecude: quo pacto docet, quòd etsi hæc pars, multis deputata est, præsentis uitæ necessitatibus, quia tamen in regenera 1.cor.6 tis, consecrata est Deo (aliàs nō dixisset apostolus, quòd corpora nostra, membra sunt CHRISTI, & templum spiritus sancti: & quòd corpus non fornicationi sed domino) iure, meritoq; in eius usum, est exponenda, imò & iugitèr imolanda: quod fit nō solùm dū affligitur, ne indomita præsumat in spiritū, sed dū mancipatur ad seruiendum iustitiæ, in sanctificationem, ut in præ- cap.6 cedētibus dixit. Secūdò pro corporis affectibus, ac cōcupiscen-

semper impares sumus muneribus dei.

tijs,quæ non solùm organis,sunt affixæ corporeis,sed & fouētur ab eo:de quibus & apostolus, Mortificate membra uestra, quæ sunt super terram. Hæc in Dei obsequium exhibemus, cũ repræssa, spiritus sancti gratia, in sanctarum operationum instrumenta assumimus: ac eo pacto illi seruimus. Tertio pro contextu, congerieque externorum operum: quo pacto(si nõ fallor) & illo acceptum est loco(Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit) Hoc exhibemus Deo, cum iuxtà Pauli uerbum, siue manducamus, siue bibimus, siue quicquid aliud facimus, omnia in Dei gloriam facimus. *Hostiam*, quæ ab hostibus dicta, illa uictima est, quæ imolatur Deo: uel à proficiscentibus in prælium, pro debellandis hostibus, uel indè redeuntibus, ac hostibus profrigatis, pro gratiarum actione. Et quãquã utroque modo consentit, quoniam, CHRISTI sunt milites, quos oportet indesinentèr esse armatos, quia & illis iugis est pugna: nec modò aduersùs carnem & sanguinem, sed & aduersus mundi rectores, & principes tenebrarum harum, aduersùs spiritualia nequitiæ in cœlestibus: & ob id, expedit, & sua corpora Deo, pro uictoria assiduè imolare, ut illius fauore, ualeant referre triumphum: quia tamen hæ potissimũ sunt CHRISTI partes, qui non modo membrorum suorum hostes profrigauit, sed & in catenas coniecit: iccircò tam etsi, illam oblationem non renuo, præsertim cum & non cessent nobis moliri insidias, imò & instruere copias(quãquã & confidimus propter illum, qui uicit, palamq; ostentando triumphauit de eis: si nolumus succumbere nos nõ posse) sed & maximè probo, quandóquidem & iustum est, non stertere, iustum & caput ęmulari, & aduersarios omniquaque collidere. nihilóminus & pro uictis hactenus, prostratisque opera CHRISTI, hostia nobis, in gratiarum actiones, imolanda est, qua nos de potestate eripuit principis tenebrarum, & transtulit in admirabile lumen suum. Ergò iubet apostolus, ut corpora nostra offeramus Deo, ut agamus illi gratias, nõ secùs ac in lege Moysis, offerebãtur animalia bruta: quæ hostiæ dicebãtur pacificę, à mundis, purificatisque oblatæ, pro parta, aut obtenta pace, aut eius seruatione, augmentoq;. *Viuentem*, tùm uita spiritus, (nàm spiritus est qui uiuificat) tum uita fidei (quod in carne viuo, in fide uiuo filij Dei) & demùm uita charitatis, sine qua omnes

Marginalia: col. 3. — Luc. 11 — 1. cor. 10 — *hostia, quæ species sacrificij, & quo hic accepta.* — Eph. 6. — 2. Pet. 2. & Iudas in Epistola. — Ioa. 16 — col. 2. — col. 1. — *Quo tandẽ respexit apostolus.* — Ioan. 6 — Gal. 2 — 1. Ioan. 3.

nes manemus in morte. *Sanctam*: Et si hostia uiua, spiritus, fidei, & charitatis uita, munda est à maculis scelerũ, criminumq; letalium, nil tamen prohibet, quòd immunda sit, maculis leuiorum, ac non perimentium peccatorum, à quibus tamen, & omni studio, debitum est cauere. Præter id ꝙ & sanctum non modò dicitur mundum, sed & Deo sacratum: ut tunc hostia imoletur sancta, quandò non quouis humano fauore, commodo uel respectu, sed sola unicaque dei gloria exhibetur. *hostia deo sancta.* *Deo placentem*, quod tunc maximè locum habet, cum uel inter oblati corporis mẽbra, potissimũ uigent, beneficentiæ, coĩones, eleemosinæ (nã talibus hostijs, ut docet alibi, mirificè placemus DEO) *heb. 13* uel cum sub umbra, fauoreq; immolatur CHRISTI, per quẽ & offertur patri: quandóquidem cum unicè in illo complacuerit sibi, esse non potest, ut quicquid per illũ, aut illius exhibitũ est fauore, illi summo modo, non placeat. *Luc. 3*

Rationabile obsequium, seu rationalem cultũ, *vestrum*, & est sermo de externa latria, qua Deum colimus, ritibus & sacrificijs. *Rationalis cultus, in hoc loco.* Et intendit primùm auocare à cultibus, tùm iudæorum, tũ gentium, quãdóquidem licet iudęorum ritus, maxima instituti fuerint ratione, quia tamen erant umbrę, ac protestationes CHRISTI uenturi, haud dubium ꝙ postquã uenit, absque oĩ ratione pręstantur, gentium autem cum essent idololatrę, non poterant non esse sine ratione, imò & maxima erãt cum stultitia, ac temeritate. Deindè vult admonere ità reddendos cultus extrinsecùs Deo, ut reddantur cum ratione, hoc est, ratiocinãdo menteq; attendẽdo, ad rem, quę tali cultu exprimitur. Siquidẽ cũ baptizamur, exempli causa, submergimur, emergimurq;: ergò tali pacto, hic exsoluẽdus est ritus, ut paritèr ratiocinemur, menteq; concipiamus, quòd in baptismo cõmorimur & corresuscitamur CHRISTO: quod submersio & emersio repręsentat. *Quid moneat ritus baptismi & confirmationis.* Simili modo, cũ confirmamur, perungimurq; in fronte, signo crucis, debemus mente intrinsecùs retinere, ac ratiocinari: ꝙ eo in sacramento nõ modo subscribimus militiæ CHRISTI, sed & ità subscribimus, ꝙ sine erubescentia crucem, euãgeliumq; eius profitemur uelle gestare, & intrepidi, cõtrà illius hostes insurgere. Idem est, & de minori quo uolueris ritu, ut genuflexione, contusione pectoris, detectione capitis, & similiũ: quæ cum præstamus, menti debemus reducere, quid ista signi-

ficent, ac unà Deum intimè, eisdem affectibus, ritibusque suspi
Ritus ab ecclesia introducti, ritus rationales. cere, & ità cultum rationabilem exhibere. Denique & rationa-
les cultus, ritusuè sunt, quos sacrosancta ordinauit ecclesia:
quę à spiritu sancto instructa, qui spiritus est sapientiæ, scien- Esa. 11
tię, consilij, & intellectus, sine ratione illos non potuit institue-
re: & præsertim quos introduxerunt apostoli, & sancti patres,
quos dum prętamus, indubie rationales cultus exhibemus.
Quãquã nec est ab re, si quis & rationales asserat cultus, quos
rationis moderatione, quilibet redderet Deo: dummodò ea
moderatio, à ratione non proficiscatur affecta carni, sed affe-
cta spiritui, non infernis, sed supernis innixa, ac penès illa dis-
posita: pręter id, ꝙ & rõnalis etiã cultus est, qui præstatur Deo,
iuxtà proportionem membri, doni, & officij: quòd quisque sor
titus est in corpore CHRISTI, quòd est ecclesia eius. *Et noli*
Seculũ quid & qui illi conformes. *te conformari huic sæculo*. Sęculum hoc, cursus est, & periodus re
rum temporalium, & per hoc senescentium, & corruptibilium,
quę & plenę sunt uanitatum, & multis respersę monstris: cuius
& forma, tum fluxus, tum lapsus est, ad interitum. Quarè huic
sæculo conformari, est mente & corde, rebus hęrere tempo-
ralibus, corruptibilibusque, & per hoc, monstrosis, ac uanita
tibus subditis: est & cum labente labi, & cum fluido fluere, ac
unà ad interitum tendere. Ergò ritè admonet, obsecrat-
que apostolus, ut ab his, quæ huius sunt sæculi animum auer-
tentes: non contemplemur quæ uidentur, & temporalia sunt, 2. cor. 4.
sed suspiremus ad ea, quæ sunt suprà sæculum, & æterna sunt.

Sed reformamini, siue transformamini gręcè, *in nouitate sensus* μεταμορφοῦσθε.
uestri, uel mentis uestræ, & abundat græcis præpositio. Et si nõ
sumus conformandi sæculo, sumus tamen reformandi CHRI
STO, studentes nouitati uitæ, ex nouitate, qua donauit inte-
riorem hominem: extendendo illam, nostra pro uirili, ad ex-
Quõ simus reformandi christo. teriorem, qui remanet in uetustate. Quæ reformatio etsi
aliàs, CHRISTI dicitur induitio (renouamini spiritu Eph. 4
mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundũ Deum
creatus est, in iustitia, & sanctitate ueritatis) hic tamen trans-
formatio appellatur: ut quidem moneamur, eo nos affectu,
studio, energia, in uitę nouitatem debere cõtendere, ut nõ mo
do CHRISTVM imitemur, eiusque imaginem referã-
mus: sed ut & in illum, ut possibile est, transformemur. Nec

immeritò cum & prædestinati ſimus, in adoptionem, non ſolū vt conformes ſimus imaginis eius, ſed ut & miram metamorfoſim patiamur in eum, ut aliàs ex uerbis demonſtramus apo-
Eph. 1 ſtoli, *vt*, non agnoſcatis modò, ſed, *probetis*, ſed periculum faciatis, *quæ ſit uoluntas Dei*, ergà nos: nō qua minatur, aut etrata caſtigat, ſed qua bonis fauet operibus: quæ & iccircò nuncupata eſt, *bona*, quia illa bonis nos afficit, in omnibus proſpicit, & ut ardentisſimus pater, nunquā non geſtit, ſuas in nos opes transfundere. Nec probetis modò, quæ ſit voluntas bona cœleſtis patris, ſed & quæ, *beneplacens*, & eſt, non ſolùm qua uult bona, quæ impartire nos geſtit, indubiè executioni mandari, voluntas dei ergà nos bona & beneplacens.
Pſal. 113 de qua & ſcriptum eſt, omnia quæ voluit fecit, & non eſt, qui
Eſter. 13. ſuæ ualeat reſiſtere voluntati (nàm & ſic docēt Theologi, dum tradunt, ꝙ licet uolūtas ſigni, nō ſemper abſoluatur, uoluutas tamen beneplaciti, nunꝗ non adimpletur) ſed & qua, ergà nos uoluntas ſigni, & beneplaciti.
Luc 3 afficitur, non ſecus ac membra unigeniti ſui, in quo (ut non ſe-
Mat. 17 mel dixit) unicè complacet ſibi: cum & eadē uoluntate, quēad-
Ioa. 17 modū & unamet dilectione, illius interuentu, præceq;, qua cōplectitur illum, cōplectatur & nos: ſicut alibi latius. *Et perfecta*, Cum Deus omnia operetur per uoluntatem, & illius perfecta
Deu. 32 ſint opera: indubiè & illius uoluntatē, fatendū eſt, ſemper eſſe perfectā, eiq; nihil, quouis pacto, deficere: ut rem perfectā ualeat operari. Verum et ſi res ità ſe habet, ea tamen eximiè, inſigniterq; habet dici perfecta, quā habet ergà CHRISTVM, & (ut conſequitur) in omnia mēbra eius: quibus placuit nedum eòuſq; proſpicere, ut nihil quouis pacto deſit, quod ad conſumationem, perfectionéq; faciat, ſed & ſiqua contigerint mala,
Rom. 8. in ſucceſſum cōuertere, & omnia, tum omnibus, tum ſingulis, boni frugiq́; conſulere. Quæ quidē omnia, qui uerè ipſa re pro bant, nō modo ualent liberè, ac ſine ꝓſumptione, pleno pecto membrorū chriſti affectus.
ibidem. re exclamare: quis nos ſeparabit à charitate Dei? & illud: non
Pſa. 147 fecit taliter omni nationi: & quid retribuā Domino, pro oī-
& 115 bus, quæ tribuit mihi? ſed & primitiis potiti, quæ remanet fœlicitatis, nihil curant, nullis afficiuntur, huius peregrinationis commodis, nullis alliciuntur mundi, aut carnis illecebris:
Phil. 1 ſed cupiunt, ardentq; diſſolui, & eſſe cum CHRISTO, haud ignari ꝙ hoc exilij, ſatiari non poſſunt: ſed petunt ac flagitant, ut ſua pro uoluntate tandèm appareat gloria ſua.

dem & distribuit Dei sapiētia, sua munera, iuxtà onera, ad quæ deputata sunt membra, ut moderetur cuncta suauiter, prouideatque singulis prout opus est eis. *Siue prophetiam*, quæ alicui donata est membro, *secundùm rationem*, seu proportionem, *fidei*. Donum prophetiæ, donum est interpretandi scripturas, in cuius functione: nequis sapiat suprà quàm oportet sapere, illius exigenda est ratio, iuxtà proportionem fidei: quæ limes ac canon est, omnis interpretationis. *Siue ministerium*, quod et si intelligi potest, respectu temporalium, sicut septem sunt in- *dona membrorum christi iuxta onera, quibus deputata sunt.*

Act. 7. stituti diaconi, ut ministrarent mensis: rectè tamen (ni fallor) intelligitur respectu sacramentorum ecclesiæ, *in ministrando*, eiq; muneris incumbendo, ne efferatur: sed infrà modestiæ contineatur limites. *Siue qui docet*, non modò priuatim, sed & maximè publicè, haud ignoret se eo dono præuentum, ut, *in doctrina*, sit sobrius: non mō non proijciendo ampullas, sed nec

col. 2. adulterando Dei uerbū, inflatus sensu suæ carnis. *Qui exhortat*, modestus, sobriusque sit, *in exhortandò*: & differt à præcedenti munere, quoniam illud illuminat, istud inflammat: nàm qui docet rectam ostendit, & qui exhortatur, ut proficiscatur adurget. *Qui tribuit*, dona ex liberalitate, uel officia ex iustitia, tribuat, *in simplicitate*, non fastu, non elatione, sed candidè, & sincerè: quin & sine remunerationis spe, quod non foret uerè tribuere, sed fænerari, ut etiam Seneca dixit. *Qui præest*, curam agens, familiæ sibi commissæ, *in sollicitudine*, ut qui pro illis, rationem redditurus est Deo: & tantùm absit à præsumptione, quantùm ea de causa, in maximam redactus est seruitutem: quoniam qui maior est uestrum, uester est seruus, ut dominus *discrimē docentis et exhortantis.*

Luc. 22 docet. *Qui miseretur*, studetq; aliorum subleuandæ miseriæ, mi-
2. cor 9 sereatur, *in hilaritate*: quoniam hilarem datorem diligit Deus.

Dilectio, ergà Deum, sit, *sine simulatione*, quippè qui intuetur cor & abominatur hypocrisim. *Odientes malum*, nempè peccatum, quod unicè aduersatur Deo, omnibus neruis, *adhærentes*,
Matt. 10 luc. 13 *bono*, & illi maximè, de quo scriptum est, nemo bonus nisi so-
Psal. 72. lus Deus: propter quod & propheta, mihi adhærere Deo bonū est. *Charitate*, non qualibet, sed eximia, *fraternitatis*, inquàm *inuicem diligētes*, cum omnes sitis fratres, omnes & cohæredes: non modò mutuò uos ardentes uerbo, sed opere & ueritate. *oēs christiani fratres.*
1. pet. 3 *Honore*, qui etsi externa res est, tamen pendenda est maximè,

præuenientes inuicem, certantes ut ſuperiores mutuò arbitremini:imò & ut ſuperioribus inuicem deferatis, tùm obſeruatione,tùm reuerentia & obſequio. *Sollicitudine*, ſtudiouè rectè operandi, in omni re, præſertim ueſtro muneri pertinente, *non pigri*, non deſides,ſonnolenti,ſocordes,ſed, *ſpiritu*, non carne, *feruentes*, neſcit quidem tarda molimina,ſpiritus Dei,ut, *Domino ſeruientes*, non homini:cui non ſolùm ſeruiendũ eſt, cum iocunditate (ſeruite domino in lætitia) ſed & cum ſollicitudine (et quid eſt homo,quod Deus requirit à te,niſi ut ſollicitus ſis ambulare cum eo?)*Spe gaudentes*. Nàm licet ſpes, quæ differtur affligat animam:quę tamen nõ confundit,cuius & arrabo primitiæq; ſunt acceptæ,gaudiũ parit:ut quæ rem ſperatam,quaſi præſentem agnoſcit,ac certa ſecuritate,illa quodam pacto po titur. *In tribulatione*, afflictione,ærumna, *patiẽtes*, hoc eſt,æquo animo tollerantes:quoniam in patientia poſsidetur anima, & qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, hæredes ſunt regni cęlorum. *Orationi*, qua erectis animis,cum pro uobis, tũ pro tota CHRISTI eccleſia,petitis, flagitatiſq;, pręſertim quæ pertinent ad ſalutẽ, *inſtantes*. Nàm oportet ſemper orare: etſi non conceditur alicui quod poſtulatur, quia amicus eſt, propter improbitatem tamen, conceditur quicquid ſaluti neceſſarium eſt:ut dominus nõ modo in parabola docuit, poſtulantis panes,ſed & in exemplo mulieris Syropheniſſæ. *Neceßitatibus ſanctorum*, hoc eſt, regenitorum, ueſtrorumq; fratrum, *communicantes*, quoniam eſtis inuicẽ membra: quin & maximè eſt laborandum fidelibus,ut habeant quod tribuere poſsint neceſsitatem patienti,ut aliàs docet. *Hoſpitalitatem*, ergà peregrinos, *ſectantes*. Nàm & præter id,quòd angeli nonnunquàm hoſpitio ſunt recepti:quod uni ex illis præſtatur, CHRISTO domino exhibetur(hoſpes eram,& collegiſtis me) *Benedicite*, corde,uerbo,& opere, *perſequentibus uos*: quoniã ignis probat aurum,& omnes qui piè uiuunt, patiuntur perſecutiones. *Benedicite*, inquam,etſi res uideatur ardua: quoniam in hoc uocati eſtis,ut benedictione hæreditatem poſsideatis, *& nolite maledicere*, exemplo capitis,quod cum malediceretur,non maledicebat:quin & pro conuiciantibus,ſeq; illudentibus,patrem orabat, Dimitte illis quia neſciunt quid faciunt. *Gaudete cum gaudẽtibus*, quoniam id non tàm membrorum, ſanctorumque

Quõ ſeruiẽdum deo. — *orandũ cũ inſtantia.* — *benedicendum, & nõ maledicendum.*

Phil. 2. — Pſal. 99 — Mich. 6 — Prou. 13. — Luc. 21 — Mat. 5 — luc. 18 — luc. 11 — Mat. 15 — Eph. 4 — mat. 25 — 2. Thi. 3 — 1. Pet. 5 — ibid. ca. 2 — luc. 23

communio exigit, quàm christiana fraternaq; charitas postu-
lat: dúmodo gaudium non sit de iniquitate, sed ueritate. *Flete*
1. co. 12 *cum flêtibus*: & ex eodem fonte dimanat. Sicut enim si gaudet
aliquod membrum, congaudent omnia membra: itá & si trista
tur aliquis fratrum, tristantur & omnes, qui in charitate sunt
uincti cum eo. *Idipsum*, uel idem, si mauis, *inuicem sentientes*, in
his, quæ conducunt Dei gloriæ, & uestræ saluti: quoniam in his
concordia fidelium custoditur, quin ea, quæ sunt spiritus pro-
mouentur & crescunt. *Nō alta sapiētes*, sentientesuè: quoniam
Iac. 4 species est superbiæ, cui Deus resistit, & qua dissidiū facilè pro
1. Pet 5 uocatur: *Sed humilibus*, hoc est, infimis & abiectis, non modò
hominibus, sed rebus, & officijs, *cōsentiētes*, seu accommodan- Humilitas christi.
Phil. 2 tes uos, exemplo CHRISTI, qui cum in forma Dei esset, nō
modò habitu est inuentus ut homo, sed & exinaniens sese, for-
mam serui suscepit, & extremè se humiliauit: cum non solùm
pedibus se prostrauerit piscatorum, sed & deiecerit, usque ad
ignominiam crucis.

Nolite esse prudentes apud uosmetipsos: Sicut & dominus uos
Esa. 5 per prophetā deterret. Vę qui sapientes estis, in oculis uestris,
& coràm uobismetipsis prudentes. *Nulli malum, pro malo redden*
mat. 5 *tes:* quin iuxtà legem CHRISTI, siquis alterā maxillam per-
luc. 6 cusserit, mox & reliqua obijcienda est: & uolenti eripere tuni-
cam, concedendum erit & palliū. *Prouidentes*, promouentesq;
bona, uerbo, & facto, imò & omni studio, *non solùm coràm Deo*,
qui latebras intuetur cordium, *sed et coràm hominibus:* qui uidēt
1. reg. 16 quæ foris parent, indeq; occasionem capiunt, non modo glo-
mat. 6 rificandi patrē qui in cœlis est, sed & proficiēdi stimulos, exem
plo uestro, in operibus sanctis. *Si fieri potest*, sine detrimento sa
lutis, aut scandali alicuius fratris, *quòd*, hoc est, quantùm, *ex uo
bis est*, quantum uestra opera studioq; proficisci ualet, *cum om-
nibus*, non modo fratribus, sed &, *hominibus*, *pacem habētes:* quo
niam Deus, nō est dissensionis Deus, sed pacis: & in eos maxi-
mè, qui sunt filij pacis. *Non uos defendentes*, siue uindicantes,
charissimi, non modo mihi, sed Deo. Non sat duxit, non red- Vindicta non sumenda pro offensis.
dendum malum pro malo, quod progredi potest ex odio: sed
uindictā monet nō sumendā ex offensis, quod uidetur pertine-
luc. 6 re iustitię: nō īmemor uerborū CHRISTI, Dimittite & di-
mat. 6 mittemini: & orate pro persequentibus & calumniātibus uos.

Quarè etsi nō prohibet, magistratui uindicare oppræssos: etsi cōcedi potest, ut quam passi sunt iniuriā, deferri possit ad illū: prohibet tamen uindicare quenquam sese, aut animo prauè af fecto, adire iudicem ut puniat, retalietuè offensam. Vndè & subdit. *Sed date locum iræ:* quæ cum sit passio animi, ardorq; sumendi uindictam, meritò comprimenda est. *Scriptum est enim,* Deuteronomij trigesimo & secundo capite. *Mihi uindicta*, qui supræmus sum iudex, & quæ tardè ulcisci uideor in præsenti, grauius animaduersurus sum in futuro, *& ego retribuam*, iustam de omnibus retaliationem exigens, *Dicit dominus*, Amplius: nō solùm à uobis, non retalientur iniuriæ, offensiones, incommoda: *sed*, & illud affero obsecroq;, quòd, *si exurierit inimicus tuus*, qui & damnum intulit tibi, *ciba illum*, suggerens necessaria, &, *si sitit, potum da illi*, in quibus & reliqua intelligit oportuna. *Hoc enim faciens*, præter id, quòd domini uerbum perficis (benefacite his, qui oderunt uos) etiam, *carbones ignis*, hoc est, charitatis incendium, *congeres*, his officijs, *super caput eius*. Siquidem non poterit hæc non perpendere, imò nec altius non meditari: ac eo pacto, in sua meditatione, charitatis igne, ergà te non succendi. Et deniq;, ut finem faciam, ac breui multa concludā: *Noli uinci à malo*. Vincitur qui succumbit: ergò qui irā non reprimit, qui crudelitati paret, sicut qui retaliat, aut qui esurienti inimico non prouidet, à malo superatur: quod res turpissima est, quandóquidem à quo aliquis superatur, non iniuria illius seruus efficitur. *Sed uince*, & genus præclarissimæ est uictoriæ, *in bono malum*, dum ira cedet patientiæ, seuitia charitati, & odium beneuolentiæ.

Mat. 6

Quis uincatur à malo.

2. Pet. 2

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (Vt exhibeatis corpora uestra, hostiam uiuentem &c.) Quòd cum in omni republica ritè instituta, religio sit eximia pars, qua Deo reddūtur gratiæ, & imolantur sacrificia, propter quod, & in qualibet semper fuere sacerdotes, qui eo fungerentur officio: haud secùs est in republica CHRISTI, quæ sacrosancta ecclesia est. Vnde etsi fideles omnes, ualent sacerdotes dici spirituales, eò quòd tenentur singuli offerre Deo spirituales hostias, beneficentiæ, laudis,

Religio, pars reipublicæ.

laudis,& humiliati cordis: ſunt nihilómi nus ex illis quidam ſe lecti,& in iſtud muneris religiosè inuncti,ac conſecrati: qui ue rè ſimpliciterq; ſunt ſacerdotes,ad offerēdum quotidiè, ac pu blicè Deo,illud admirabile,ac ſacroſanctum ſacrificium,quod myſticis, ac ſacratiſsimis uerbis conſecratum,ueraciter integreq;,ſub ſpeciebus panis, & uini,uerùm ac naturale continet CHRISTI corpus. Ergò ſicut eorum muneris eſt,illum quo tidiè offerre Deo,qui caput eſt fidelium omnium, qui & reipſa ſub uiſibilibus, ut diximus, contentus eſt ſpeciebus: ità & eorundem eſt oneris, & cum illo totam offerre eccleſiam,nō mo dò ut ſponſa non ſeiungatur à ſponſo, aut membra à capite, ſed ut & quantùm fieri poteſt, in omnibus imitentur eum, in cuius imaginem prædeſtinati ſunt. Vndè,& fideles omnes,illis ſignificati ſunt ſpeciebus, ſicut & patres animaduertunt: quin & ea potiſsimùm afferunt ratione, ſub illis CHRISTVM offerri,quia in illis unita multitudo ſignificatur: quandóquidem ex multis granis,unus panis efficitur,& ex pluribus racemis ui nū cōfluit. Vndè & Apoſtolus, vnus(inquit)panis,multi ſumus, omnes qui de uno pane, unoque calice participamus. Quarè cum hoc celebratur ſacrificium, etiam CHRISTI membra, & ſi ſpeciebus illis,non ſunt reuera contenta,ſunt tamen ſignificata, unà cum illius naturali corpore, myſticè offerri debent. Et quoniam oblatio eſt uoluntaria,ſi eſſe debet accepta, attendendum non modò nos libentèr intereſſe debere,cum ſa crificatur: ſed & corde, & præces,nos paritèr exhibere, offerentes Deo,nos & corpora noſtra cum CHRISTO in altari, tùm in ſacrificium laudis, tùm in ſalutē totius eccleſiæ: & non ignari quòd & ſacrificio corporis,& ſanguinis CHRISTI re præſentatur, quod peregit in cruce, pro ſalute mundi, urgemur & nos,ad illius imitationem,ſtudendum eſſe iugitèr,ut ali quid patiamur: quin & cum Paulo imolemur, pro ſalute fratrum,id quod & ſapiens docet. Cum acceſſeris,inquit,ad men ſam potentis, attende quæ apponuntur tibi:ut & tu ſimilia facias. Menſa potentis, Auguſtinus inquit, eſt cœna dominica: hanc accedens attende, quòd ſicut in illa paſsio repræſentatur CHRISTI, qua animam dedit pro nobis: ità & illius exemplo, eadem ſtimularis facere, ut & animam tuam ponas pro fratribus. Ergò & hoc etiam pacto, exhibenda ſunt Deo cor-

Onus ſacerdotis in lege noua.

Rom. 8.

Aug. ſuper Ioã.

1. co. 11.

In altari cum christo capite, quō offerenda ſunt mēbra.

Phil. 2

Prou. 23

ſuper Io an. trac. 84

Intentio ri tè participā tis in ſacramento altaris, qualis eſſe debeat.

pora nostra hostiam uiuentem, sanctam, ac illi beneplacétem.

Obseruandum ex particula (noli uinci à malo, sed uince in bono malum) Quòd cum insignis, præstantissimaque fidelium uirtus, mititas sit, quæ non solùm fuit unica CHRISTO, sed Mat.11 & eo modo, quo potest, est propria Deo, de quo Propheta, Psal.85 quoniam inquit, suauis & mitis es Domine, in ea præstanda, omnis nauanda est opera. Est autem ei proprium, non modò non resistere malo, sed & compriméti se cedere, & malum, reddendo bonum, euincere. Sicut enim mitia poma, tactui non resistunt, sed cedunt, & dum comprimuntur, lacerant urque redolent, ac suauitate fragrant: ità & mitia CHRISTI membra consentiunt aduersariis, benepræcantur hostibus, ac benefaciunt, qui illos offendunt. Ergò ritè admonet Paulus, ne uincamur à malo: quandóquidem non uincitur, qui non suscipit præliũ, ut faciunt qui imitatores sunt CHRISTI, qui & tradidit semetipsum illi, à quo iudicabatur iniustè. Quarè qui 1. Pet. 2 cedit hosti, qui non ex aduerso offert se offendenti, uinci non potest ab eo. quoniam & si pati potest, ut in bello tamen prosterni non potest, quippè qui nullam suscipit pugnam, qua uel retaliet, uel se à malo defendat: tàmetsi bellum instruit, & tota odoritur uirili, ut uincat, superet, & prosternat, in bono malum, dans operã omni studio, vt offendenté retaliet beneficiis, & sua liberalitate, mansuetudineq; extinguat, siquid contrà se, retineret odii, offensionis, iniuriæ: eòque pacto, in amicitiam reuocet, & ità CHRISTI legem impleat & absoluat. Et hoc est, quod Apostolus illis uerbis adurget, quod & Saluator suadet, & ad quod omnibus neruis debemus contendere.

Quid uerę mititati sit proprium.

Qui nõ prœliatur, etsi potest pati, non potest tamẽ uinci.

Enarratio secundæ portionis, uel membri, partis suprascriptæ.

Omnis anima &c. Docet paréđũ magistratibus, principibusq; CAP. xiii. etiam sæcularibus, imò (ut Petrus addit) & discolis, quin & infi 1.Pet.2 delibus: in his tamen, quæ non sunt contrà Deum, aut fidei aduersantur, CHRISTI IESV, si quandò contigerit eorum subesse ditioni. Dicit ergò quòd, *omnis anima*, hoc est, omnis homo, hebrę orũ tropo (omnes animę de fœmore Iacob egressæ, septuaginta sunt) siue iudæus, siue gręcus: & fidelibus loqui- Exo. 1

Vsquequo potestati parendum.

tur, *Potestatibus*, suastātiuo utitur pro adiectiuo, seu abstracto pro concreto, quod rarò non fit in lingua sancta: quamquàm & ea potuit fieri ratione, ut insinuaret, in obediendo principibus, magistratibusúe, non attendendum eorum uitæ, uel moribus: sed quæ in eis est potestati, *sublimioribus*, græcè præcellentibus: quod dicit, meo iudicio, uel ad denotandum publicas, quæ præcellunt, communi lege, priuatas, uel ad insinuandum quòd inter potestates, inferior debet obtemperare superiori, ut magistratus regi, & centurio duci: uolens tali pacto, nomine omnis animæ, etiam homines illos includere, qui pollent aliqua potestate, dummodò præcellēti subiaceat. *Subdita sit*, æquo animo, ac debita reuerentia. Nec immeritò, quoniā, *non est potestas*, & si posit esse prę sumptio, *nisi à Deo*, qui fons est cuiuslibet potestatis: per quem & reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. *Quæ autèm sunt*, potestates, ut additur græcè uerę & nō p̄sumptę, à Deo acceptę, & nō sibi vsurpatę, *à Deo*, etiam, *ordinatæ*, ac institutę, *sunt*. Nec est sermo solùm de ordine inter se, ut una ordinatur alteri, sed & maximè, de ordine ad uiuendum rectè beateq;: quandóquidem potestas non confertur à Deo, in destructionem, sed ędificationem, non in iustitię preiudicium, sed fauorem. *Itaq;*, necesse est consequi, quòd, *qui potestati*, à Deo datę, ordinatęque, *resistit*, non minus, sed paritèr, *Dei ordinationi* (& hic abstractum auditum est pro concreto) *resistit*. Quippè qui rei à Deo proximè ordinatę, semetipsum opponit. Cui, *qui resistunt*, non immeritò, sed iure, *sibi damnationem acquirunt*: quam & subeunt, & si non semper in hac uita, indubiè subeunt in futura. *Nàm principes non sunt*, quantùm ex natura proficiscitur principatus, *timori boni operis*, grecè, timor bonorum operum: ut qui non sunt à Deo dati, ut terreant, puniantúe, probè agentes, *sed mali*, grecè, malorum, ut scilicet & timore, & pœna afficiantur, qui operantur malum.

ὑπερεχούσαις

Que potestas precellens.

Prou. 8

eph. 4

2.co. 10.

Finis cuius libet potestatis.

Quarè, *uis non timere potestatem?* ordinatam à Deo, *bonum fac*, & non modò, non erit formidandū, sed potius bonū p̄stolandum ex ea: nàm, *& laudem habebis, ex illa*. Quòd si secùs contingat, nō prouenit ex potestate, sed p̄sumptione, seuitia, uesania, uel abusu: ut factum est in martyribus, ab his qui occidebant corpus, cum & animam non possent occidere. Nec pauendum

Abusus potestatis in multis.

mat. 10

his qui rectè agunt,etsi Tyrãni,ue sæuiuè principes debaccẽt in eos:cũ illis non mediocris accedat gloria,nec modò coràm Deo,sed & corã probis hominibus. Quarè etsi odio sunt malis principibus,sunt tamẽ præciosi corã Deo:& ex illorum sæuitia,abusuuè ptãtis,laudẽ nanciscunt̃ apud eos,qui sunt sanę mẽtis:quæ res pendẽda maximè est. *Dei enim minister est*, quo utitur, *tibi in bonum*. Si.n.ritè sua utitur potestate,probè operanti fauet:si uerò abutitur Dei ordinatione,imò & operatione, nihilóminus tibi in successum cedet. Sed, *si malum feceris time*, siquidẽ est quod iure paueas. *Non enim sine causa gladiũ portat*, sed ea de rõne,ut in prauè agentes animaduertat: & ea aĩaduersione,qua & rathũ Dei iudiciũ habeat. Siquidẽ eo casu, *Dei minister est*, absolutè, *uindex*, uindicta iustitiæ, *in iram*, in ultionẽ, *ei qui malè agit*. Et licèt illi adsit odium,licèt affectus sit mala uoluntate,eaq; delinquentem puniat:non desinit tamẽ meritam inferre uindictam,ac propterea Deo, non satisfacere: qui & uindictam sumit nonnunquàm, de inimicis suis, per inimicos suos,ut testatus est per prophetã. *Ideoq; necessitate subditi estote*, hoc est,ut ex textu accipitur græco,necesse est,ut subditi sitis, *non solùm propter iram*,suppliciiuè timorem,*sed & propter consciẽtiã*: quoniã qui resistit potestati,Dei resistit ordinationi,eiusq; ministro,per quem ulciscitur de erratis. *Ideò enim,&*, principibus, *tributa præstatis*, penditisuè. *Ministri enim Dei sunt*,quibus debetur stipendium,& à nobis:quoniã Domini est terra & plenitudo eius,*in hoc ipsum*, ministerii, *seruientes*, ei. *Reddite ergò omnibus debita*, id.n.est de rõne iustitiæ,ut reddat̃ cuiq; quod suũ ẽ. *Cui*, debetis, *tributũ*, reddite, *tributũ*: quod soluitur à ciuibus, pp administrationẽ principatus. *Cui*, debetis, *uectigal*,reddite, *uectigal*: quod cõitèr soluitur à deferentibus merces. *Cui*, debetis, *timorẽ*, reddite, *timorẽ*: & sermo est, de timore obseruãtiæ, reuerentiæq;:quanquã & operanti malum,timendum sit timore pœnæ,& uindictæ.Et demùm, *Cui*, debetis, *honorem*, reddite, *honorem*, reuerendo,honorãdoq;, qui præponuntur uobis.

Psal. 115 · *Esa. 1* · *Psal. 23*

Iudiciũ & si mala affectione latum, probari potest à deo.

discrimẽ uectigalis & tributi.

Obseruationes huius membri.

Obseruãdũ ex particula(oĩs anima potestatibus sublimioribus,subdita sit)Quod cũ potestas spiritualis,superet tẽporalẽ, non

non secùs ac anima corpus,& spiritus carnem,si temporali parendum est potestati,& spirituali potissimùm parendum est: quę & suprema est in ecclesia CHRISTI, & præsertim in eius capite, apud quem & spiritualis est gladius uerbi Dei,& iurisdictionis rerum temporalium: ut qui uices gerit CHRISTI IESV, cui omnis est indulta potestas, qui & hæres factus est uniuersorum, & cui omnia tradita sunt in manu. *Si potestati parēdum est temporali, quo magis spirituali.*

mat. 28 Heb. 1 mat. 11 Ergò maximè omnique studio, parendum est Summo Pontifici, ut penes quem, præcellentissima est potestas,totius ecclesiæ Dei: in qua cum sit ordo Ierarchicus,& per hoc plures sub ordinati gradus,multa ac uaria membra, haud dubium, quòd & alij in ea sunt prę sules, summo sub Pontifice constituti, qui & suo non priuantur honore, sicut nec sibi tradita potestate: *Suprema potestas in summo pontifice.*

heb 13 propter quod & monet apostolus, ut obediamus præpositis nostris, qui & inuigilant, pro animabus nostris, quasi rationem reddituri de eis. luc. 10 De quibus & dominus. Qui uos audit, me audit: & qui uos spernit, me spernit. Ergò studendum est nobis, ne desimus debito nostro: haud inscij, quòd non secùs 1. reg. 15 ac scelus idololatrię est, nolle obedire, & quasi ars ariolandi, iussis nolle acquiescere.

Obseruādum ex particula(Reddite omnibus debita) Quòd iustitia,quæ in hoc omnes astringit: pluribus dissecatur partibus. Nàm Religione,reddit debitum Deo:Pietate,parētibus, patrię,ac sanguine iunctis:Obediētia,principibus,& magistratibus:Obseruantia, maioribus ac uirtute pollentibus:Gratia, fauentibus & beneficis: Amicitia,beneuolis,& æqualibus: Humanitate,inferioribus:Et fide,seu ueracitate,omnibus, etiam hostibus. Et quamquàm hęc debita sunt omni homini, potissimùm debita sunt fideli,gratia naturā nō destruente sed naturę fauente: quin & cōplectitur hostes illisq; ,beneprę catur, ut & Paulus dixit. Verùm & accedit longè maior obligatio,ac potentius debitum, cui soluendo non est: illud inquàm quo debet CHRISTO IESV, qui non modò illum redemit, sed & ut redimeret proprium cruorem effudit. Ergò si fideles sumus, hęc iugitèr mente uersemus, nunquàm obmittētes,ingentem hanc obligationem agnoscere, & eam pleno pectore cōfiteri: indesinentèr gratias referentes tantę liberalitati,protestando nos illius esse mancipia, de quibus & potest, & debet, pro sua

Iustitiæ plures partes, & suum cuiuscunque munus.

Gratia naturam non destruit.

uoluntate disponere: Et ꝙ si omnia præstaremus, quæ præstari Luc. 12
ab hominibus possunt, semper serui essemus inutiles, quin & pluribus uapulādi plagis, nisi nobis sua miseratiōe succurreret.

Enarratio tertiæ portionis, uel membri, partis suprascriptæ.

Nemini quicquam &c. Instruit quo pacto, ad æquales debent habere sese, intendens quòd etsi superioribus, naturali, politicoq; iure, uarijs tenentur obligationibus, tributi, uectigalis, timoris, honoris: fratribus tamen in CHRISTO, æqualibusq; in republica eius, alio nō astringūtur debito, quod debito, fraternæ nō cōpræhēdatur charitatis. Orditur itaq;. *Nemini*, hoc est, nulli homini: quæ uox est æqualitatis, cōisq; sortis, *quicquā*, maiori arctioriuè, *debeatis*, iure, aut astringamini uinculo, quā dilectionis mutuę: quæ & legē uniuersam cōpræhēdit. Et iccircò subdit. *Nisi ut inuicem diligatis*, nō solū beneuolentia naturali, qua omne animal diligit sibi simile, nō solum amicitia, moralique necessitudine, qua amicus fauet amico: sed & charitate CHRISTI, quæ protenditur usque ad hostes. Hæc multorū uos debitores facit, à quibus eximi non potestis: præter id, ꝙ tàm arctè agglutinatur legi, quòd solùm, *qui proximum diligit*, corde, uerbo, & opere, *legem*, præsertim quæ secundæ insculpta est tabulæ, *impleuit*, absoluitq;. *Nam*, mandatum illud. *Nō adulterabis*, quo & compræhensa est, quæuis illegiptima uenus. *Non furaberis*, quo interdicta est omnis fraus, rapina, & fœnus. *Non falsum testimonium dices*, quo & omne prohibetur mendacium, omnisq; hypocrisis. *Non concupisces*, quod & omnem inordinatū reiicit appetitum, *Etsi quod aliud est mandatum*, ne cuncta commemoret, *in hoc uerbo*, unico hoc præcepto, *instauratur*, recapitulatur, seu in summam reducitur, græcè. *Diliges*, amore charitatis, *proximum tuum*, cuiussuolueris nationis, etiā si malè afficiatur tibi, etiam si persequitur & offendere curat, *sicut teipsum*, diligis ex charitate: hoc est, uti CHRISTI membrum, etsi infirmum, etsi aridum: & ad eundem finem, propter deum inquam, & ob gloriam eius. *Dilectio*, autem, *proximi*, uel proximo græcè, *non operatur malum*, ut quæ non mechatur, non falsum testimonium dicit, & id genus, de reliquis: sed præcatur, & operatur bonum, cum illum diligere faciat sicut se. *Plenitudo*

Christiani fratres, qua beneuolentia diligendi.

Ecc. 13

Quis proximus, et quō diligendus.

τῷ πλησίον.

nitudo ergò legis,est dilectio. Quod de præceptis, ut diximus, secundæ tabulæ,nullius est scrupuli. Verùm & cum charitas, sui proximique, sine Dei charitate non fit,imò & ab ea procedit, ut quæ Deum proximè suspicit, & ob quem omnia ardet: facilè concipi potest, quòd proximum diligens, Deum diligit, imò & maximè diligit, cum (ut philosophi tradunt) propter *dilectio proximi, expletio totius decalogi.* 1.post. quod,unumquodque,& illud semper magis. Ergò non solùm dilectio absolutè, totam perficit legem,& dilectio proximi legem secundæ tabulæ: sed & dilectio proximi,absolutionem totius includit decalogi. Et quanquàm dilectio Dei, & proximi, deu 6 ad legem quòque pertinet Mosis, quæ non erat lex spiritus, 2.co.4 sed literæ,non largiens gratiam,sed minitans pœnam, & pro- Rom.5 pterea uideri posset,opus non esse ea charitate, quæ per spiri- 1.thi.1 tũ sanctũ,effundit in cordibus nostris:siquis tamẽ animaduertat,ꝙ finis legis est charitas,de corde puro, cõsciẽtia bona,& fide nõ ficta,& ꝙ ea pręcepta potissimũ cõgruũt naturæ sanæ, facilè sibi erit agnoscere,ꝙ in lege Mosis nõ ualebãt pstari, ea, qua instituta sunt absolutione,nisi à puentis gratia spũs sancti. Ergò cũ gratia cõpleat legẽ,& apostolus ob id, suam exerceat Col.1 functionem,ut omnem hominẽ,perfectum exhibeat Deo: palàm ꝙ etsi hæc in lege præcipiebantur Mosis,exactius, pręstantiusq;,exiguntur in euangelio CHRISTI. Propter quod, et si dilectio tunc præcepta,dilectionẽ forsàn non transcenderet naturalem:modò tamen exigita,sine charitate non præstatur spũs sancti,qua & uerè,& simplicitèr,quod iussit lex adimpleri. *dilectio in lege præcepta, forte non trãscendit humanam.*

Et hoc, præcedentia refert,quo & exaggerat dilectionẽ exhibendã proximis:uolens ut id pręstetur,eò serius, imò & cumulatiùs,quò tempus instans, sub quo & degunt, illud potissimũ urget, *scientes*, ex his,quæ per euangeliũ estis edocti, *tempus*, in quo sumus,tẽpus esse gratiæ,& dilectioni commodum, quo & Mat.10 ignis uenit in mundũ,& quidem ut uehementius ardeat. Ergò oẽm frangamus morã, *quia*, &, *hora est, de somno*, socordię igna- Ioa 1 uiæq;, *iàm surgere*, quoniam lux uenit in mundũ, & orto institię Malac.4 sole,ad nostrum opus debemus exire. *Nunc enim propior est nostra salus,quã cũ credidimus.* Et in tendit, ꝙ cũ cęptũ ẽ euãgelizari gẽtibus,aliqua permissa sunt, imò & cõi consilio ordinata in *Quo salus, nunc adsit propinquius* Acto.15 fauorem legis, quę ad euangelii candorem non faciunt: ut abstinere à sanguine,& suffocatis:abstinere ab imolatitijs,nec cõ

medere quicquid in macellum uenit: quę & si lex uetabat, ac ve scentes ut immundos constituebat, euangelica tamen libertas permittit, & nihil cōmune, uel immundum decernit: eo nihilóminus tempore, passim euangelio præualente, ac fructificāte, instabat tempus imponēdi finem, funeralibus pompis, quibus nouercam permissum est tumulari (ità de lege loquitur Augustinus) & iccircò proprior erat salus, quia illustrius cernebatur, appræhendebaturq; CHRISTVS, qui salus est nostra, sicut & Propheta, non semel attestatus est. *Nox præcessit*, tùm infidelitatis, tùm umbrarum ueteris legis: *Dies autèm*, euāgelicæ lucis, & gratiæ, *appropinquauit*, vt quæ nobis nuuc reddita est limpidior, & ad urgendum ad dilectionem mutuam efficacior. *Ergò abijciamus opera tenebrarum*, siue sint peccata, siue umbræ mosaici ritus: *& induamur arma lucis*, quę sunt operationes bonæ, & potissimùm charitatis, quæ nitent gratia Dei: & maximè cum fiunt ad imitationem CHRISTI, qui lux est, quæ illuminat omnia. Et quia per hæc ab hostium defensamur calúnijs; quin & profrigamus eos, ut qui confodiunt probè factis: non immeritò armorum typo explicata sunt. *Sicut in die*, cum iàm appropinquarit, *honestè ambulemus*, Sicut enim in die naturali, ut appareamus splēdidi, incedere solemus, honestiori habitu: ità & in die, euangelicæ gratiæ, ornatius progrediendum est, in sanctis operibus: ut luceamus in medio, nationis prauę, non secùs ac luminaria in mundo, quibus & glorificetur pater qui in cœlis est, *Non*, ergò ambulandū, *in commessationibus, aut ebrietatibus*, quibus æstuantes, incidant necesse est, *in cubilibus, & impudicitijs*, & non rarò, *in contentione, & æmulatione*, vt experientia docet. *Sed induimini dominum IESVM CHRISTVM*, uitam ad illius instituentes exemplum, crucéq; baiulantes post illum: *Et curam carnis, non feceritis*, ut quam crucifigere debetis cū eo, ut faciunt qui sunt CHRISTI, ex doctrina apostoli: & maximè, *in desiderijs*, concupiscentijsq;: tàmetsi & foueri, & nutriri ualeat, in obsequium Dei, & fructum bonorum operum.

[Margin: *Aug. In psal. pluribus.* — *Arma lucis, opera gratia.* — *Ioa. 1* — *Phil 2* — *Mat. 6* — *Gal 5* — *Eph. 5*]

Obseruationes huius membri.

[Margin: *Excellentia dilectionis mutuæ.*]

Obseruandum ex particula (Nemini quicquā debeatis, nisi ut inuicē diligatis) Quòd cū dilectio mutua, tantæ sit excellentiæ,

Ioa 15 tiæ, ut nō modò constituat nos, discipulos CHRISTI (in hoc congnoscent omnes, quòd mei estis discipuli, si dilectionē habueritis adinuicem) sed & ferè vniuersam complectatur euangelicam legem (hoc inquit Euāgelista, est mandatum eius, ut

I. Ioa. 3 & 3 credamus in nomine filij sui, & diligamus alterutrum) nec mirum, quoniam (vt idem affert) si diligamus inuicē, Deus in nobis manet, & eius charitas in nobis perfecta est: in ea debemus potissimum exerceri, & ea quidem lege, qua mandata est nobis. Hæc inquit CHRISTVS, mando uobis, ut eo pacto diligatis inuicem, sicut & ego dilexi uos. Quod non modò intelligitur, uerè, ac sine fuco: non modò ut diligamus uerbo, opere, & ueritate, sed ut & diligamus, etiam si sint hostes, & eò quidē usque, quo & animā, cum opus est exponamus. Propter quod & Apostolus. Imitatores Dei estote, sicut filii charissimi, qui solem oriri facit bonis & malis, & ambulate in dilectione, sicut & CHRISTVS dilexit nos, cum & illius eramus inimici, & tradidit semetipsum pro nobis, hostiam, & oblationem Deo in odorem suauitatis.

Ioa. 13

dilectio mutua, qualis.

Eph. 5 mat. 6 Rom. 5 Eph. 5

Obseruādum ex particula (Nunc autem propior est nostra salus, quàm cum credidimus) Quòd cum uita nostra, peregrinatio sit ad patriam, ad quam si sumus ascripti ciues, in dies suspirare debemus: haud dubium quòd dum magis, celeriusúe progredimur, magis ac magis termino appropinquamus. Sed faxit Deus, ut uitæ nostræ progressus, semper sit in salutem: faxit ut progrediamur ueluti mēbra, cū capite CHRISTO, qui proficiscebatur semper, nobiscū agēs, sicut in profectu ętatis, ità & in profectu gratię, ac sapientię: corā Deo, & hominibus.

vita nostra peregrinatio.

Eph. 2

Luc. 2

Enarratio quartæ portionis, uel membri, partis suprascriptæ.

CAP. xiiii. *Infirmum in fide, &c.* Monet quo pacto, robusti in fide debeāt gerere sese, ergà imbecilles in ea: addens & econuerso, ut uberior ea in re sit resolutio. *Infirmum;* inquit, *in fide.* Sicut fides inuenitur magna (ò mulier magna est fides tua) ità inuenitur & parua (Domine adauge nobis fidē) & hęc plurimū est infirma, ut quæ altius radices non fixit, *assumite,* non repellite, non declinate: sed in consortium, uti fratrē, quin & cōmēbrum admittite. *Non in disceptationibus cogitationum,* Quamquā nonnulla, vt

fides magna & parua, infirma & fortis.

mat. 15 Luc. 17

tactum est, legalia, & praesertim de ciborum, ac dierum delectu, nascente ecclesia, sunt permissa, ac usq; ad euangelii promulgationem, & per hoc, usq; quò apostoli fuere superstites, & maxime Petrus & Paulus, qui & erant pcipui, tollerata (quandóquidem cum mandatum acceperint exeundi in mundum uniuersum, & euangelizandi omnibus creaturis, hæsitandum non est, illos strenuè paruisse, ac eorum opera, euãgelium satis superq; inuulgatum esse) paulatim tamen crescente sole, euanescunt tenebrę: & eò magis quò apostoli ad extremũ pertingebant diẽ. Ergò & si hæc dictante apostolo, sol non parùm illuxerat, quia tamen non prorsùs desierant nebulę, mirandum non est, si nõ nulli credentes, qui erant Romæ, ea inuoluebantur caligine, ut abstinendum putarent, á suilla carne, ĩmolatitiis, ac suffocatis, quemadmodùm & lex prescribit: quin & discernendũ inter diem, & diem, obseruando Sabbata, & Neomenias: quos infirmos appellat, & tollerari, imò & foueri (non secùs ac languidi) usquequò efficiantur sani, & in fide robusti, desiderat. Ergò ritè monet, assumendos esse à ualidis, & in fide solidis: non ut disceptent cum eis, illis presertìm disceptationibus, que plerũq; nec charitati, nec pietati innixę sunt, sed ex cogitationibus occurrentibus, & non rarò affectu carnis cõmotis profectę: ut quę, cõmuni lege, nõ prosunt, sed obsunt, nõ sanant, sed ad interitum pergunt. *Alius enim*, nempè, qui sanus est, *credit*, & rectè, posse, *se*, euangelica libertate, licitè, *manducare*, indifferentèr, *omnia*, nihil agnoscens immundum, Deo omnia sanctificante, & euãgelio nihil excipiente. *Qui autèm infirmus est*, ut qui adhuc euangelium candidè penetrare non ualet, si transgressionem timet, uescendo cibis lege prohibitis, non sit tibi curæ, sed permitte, ut etiam, *olus*, quod non prohibetur, *manducet*, ut uel hoc pacto conscientię satisfaciat. Id tamen cauendum, ut, *is qui manducat*, nempè sanus in fide, *non manducantem non spernat*, sed compatiatur potius, sicut infirmo, *&*, è contrà, *qui non manducat, manducantẽ non iudicet*, cõdemnetúe, planè ut uoracẽ, aut ut contrauenientẽ legi. *Deus. n. illum assumpsit*, in euangelicã libertatẽ, ab oĩ superstitione legis, in qua unicè sibi seruit.

Legalia, usq; quo tollerata.

mat. & mar. ulti.

Quae & disceptationes que nocẽt.

Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Qua temeritate eòusque presumis, ut condemnare tentes: qui non subiicitur tibi? *Domino suo stat, aut cadit*, non tibi. Ergò sinas dominum sollicitari

de seruo: ut sibi stet, uel non stet. *Stabit autèm*, sine tua cura, quoniam, *potens est Deus*, *statuere illum*, si suæ placuerit uoluntati. Et intendit his uerbis, non auocare nos, à cura ac sollicitudine fraternæ salutis, sed amouere superfluum infirmorum zelum: quo putant omnes qui liberius uiuũt, pessum ire: quod & accidit nimis morosis, etiam nostræ tempestatis. Et procedit ratiocinatio Pauli. Stabit autem (potens est Deus statuere illum) eò ex fundamento, quòd Dei perfecta sunt opera: et quòd est summa bonitas, propensus ad effundendũ sese, & perficiendum, ac consummandum bonum quod operatur in nobis. *Nã et alius*, infirmus scilicet, *iudicat inter diem*, Sabbati, Neomeniæ, *& diem*, qui cõmunitèr, & sine legis aĩaduersione succedit. *Alius*, autem, *iudicat omnem diem*, inter nullũ discernens, sed quẽlibet æqua lance dijudicans. *Vnusquisq; in suo sensu, abundet*, græcè, quilibet propriæ menti satisfaciat. Et retinendum ponderandũmq; est, Paulum, tùm de cibis, tùm de diebus loqui, de quibus animaduertit lex: qui & permittebãtur neophitis, propter imbecillitatem, & ueluti pedagogia quædam ad CHRISTVM: sic probè spiritu sancto agente, ut ex actis accipitur. Quarè ex his nihil inferri potest, uel contrà ciborum, aut dierum delectum, quæ sacrosancta determinauit ecclesia: quãdóquidem ea non suscipimus, ut res Mosis, sed ut traditiones CHRISTI: quas & sanxit per apostolos suos, per pastores & doctores, quos suæ præfecit ecclesiæ, ad consumationem sanctorum, & ædificationem corporis sui. Sicut enim in quauis republica, sunt peculiares leges, & illæ immobiles ac sacrosanctæ, ut quæ à primis institutoribus ęditæ, & continua obseruantia comprobatæ, ac ad nos usque productæ: ità & in CHRISTI ecclesia, quæ & eximia respublica est, leges quædam à patribus, imò & apostolis, sunt institutæ, super quos & fundata est, apostolo attestante (superædificati super fundamẽto, apostolorũ ac prophetarũ) & inuiolata obseruantia, ac successione cõtinua custuditæ, ꝓbatæq;: quas & sanctissimas meritò affirmamus, contrà quas & impissimũm fit, quouis modò præsumere. Quòd si quãdò Paulus, in illis uidetur inuehere, qui uetantur nubere, & mandant abstinere à cibis, quos creauit Deus cũ gratiarum actione summendos: haud dubium ꝙ cõstitutiones nõ inficiat ecclesię, quibus cauit, ne certo tpe co

Margin notes: *Indebitus nonnunquã infirmorũ zelus.* — Deu. 32 — *Ciborum & dierum delectus, in ecclesia sacrosanctus.* — Cap. 15 — Eph. 4 — Eph. 2 — *Quo sensu, aliquando Paulus inuehit contra prohibentes cibos & nuptias.* — 1. Thi. 4

medantur carnes, nec celebrentur nuptiæ: quandóquidem si illius est uoluntatis, ut non modò paratus sit, a carnibus abstinere, sed & à uinum bibendo cessare, ob scandalum infirmioris fratris: quantò magis & paratus, & propensus esse debuit ab illis cauere, ut pareat sacrosanctæ ecclesiæ? Ergò eo loco, non contradicit ecclesiæ, sed hæreticorum delirijs, quos præuiderat subingressuros ecclesiam, ad peruertendum fideles: ut Taciani, qui detrahebant nuptijs, & Manichei, qui multas creaturas, uti malas damnabant, & propterea ab illis abstinere iubebant. Nec dominus, docens quod in os intrat non inquinare hominem, uult fidelium obseruantias, & præsertim ex ecclesiæ institutione reijcere, cum & ad illam, omnem iusserit difficultatē debere resolui, & si quis illam non audierit uelut ethnicus condemnari: sed docet ex sua natura, non officere, etsi officere possunt ex prohibitione legeuè. Ergò etsi quod intrat in os absolutè, non maculat, quod tamen intrat prohibitum, maculat, quoniā non intrat, ut oportet: sicut & maculat quod intrat, non cùr, aut quantùm oportet.

mat. 15 *mat. 18*

Quod in os intrat, quō non maculat.

Qui sapit diem, cum sit fidelis, *Domino sapit*, putat enim obsequium præstare se Deo, *& qui non sapit Diem*, putans omnes æquales, *Domino non sapit*. Et hæc si non sunt in textu nostro, sunt & ritè in textu græco. *Et qui manducat*, indifferentèr: *Domino manducat*, quoniam pia ac recta intentione, undè, *& gratias agit Deo*, qui illum in libertatem assumpsit. *Et qui non manducat*, etiam, *Domino non manducat*, quoniam id agit scrupulo cōscientiæ: propter quod, *&*, ip se, *gratias agit Deo*, ad eiùs gloriam abstinens. *Nemo enim nostrum*, si fideles sumus, ac uerè ex animoq; CHRISTO, subscripsimus, *sibi uiuit*, quippè qui & se & sua cōsecrauit Deo, in CHRISTO, IESV: *& nemo sibi moritur*, eadèm ratione. Quarè, *siue uiuimus, domino uiuimus & siue morimur Domino morimur:* quoniam ad illum, quocunq; uolueris modò pertinemus. *Ergò siue uiuimus, siue morimur, domini sumus:* quarè siue manducamus, quod suaptè natura, tendit in uitam, siue abstinemus, quod è diuersò tendit ad mortem, domino manducamus, aut domino abstinemus. Cū enim empti simus præcio magno, nec propterea simus amplius nostri, necessè est, ut quicquid sumus, domino vnicè cedat: præter id, quòd & *in hoc* CHRISTVS *mortuus est*, morte crucis, *& re-*

1. co. 6 & 7

& resurrexit, propter gloriam patris, *ut viuorum*, cùm uita cor
poris, tùm uitæ animę, *& mortuorum*, utraque morte, *domi-*
netur, hoc est dominatu fungatur. Siquidem in crucem suffe- *vit mortis & resurre ctionis chri sti.*
ioa.12. ctus, omnia traxit ad se: & à mortuis excitatus, omni potesta-
Mat.28 te donatus est, & uniuersa illius pedibus substrata sunt. *Tu au-*
tèm, infirmus in fide, *quid*, curuè, *iudicas*, uel condemnas,
fratrem tuum, quem in libertatem assumptum commendare de
beres? *Aut tu*, in fide solidus, *quarè spernis*, & non potius com
plecteris, *fratrem tuum*, infirmum, quem & iure charitatis, &
quia membrum est CHRISTI, teneris benignè fouere, eo-
que pacto, & illius exemplo, calamum quassatum non frange-
Mat.12. re, ac fumigantem linum non extinguere? *Omnes*, & fideles
Esa.42. maximè, *astabimus antè tribunal CHRISTI*, cui omne iudiciũ
ioa.5 traditum est, ut reddamus omnium rationem. *Scriptum est*
enim. Esaiæ quadragesimo quinto. *Viuo ego dicit dominus*, & lo-
Heb.1 quitur CHRISTVS: qui & est omnium hæres & cui omnia
Mat.11. tradita sunt, à patre: *quoniam mihi flectetur omne genu*. In nomi-
Phil.2. ne IESV, omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, &
infernorum: *& omnis lingua*, & per hoc omnis natio mundi,
confitebitur, mihi, *Deo*, uero, uti supręmo iudici, quicquid ges
2.co.6 sit, non solùm in corpore, sed in mente: quoniam reuelabun-
1.co.4 tur omnium cogitationes, & detegentur quæuis consilia cor
dium. *Itaque vnusquisque nostrum*, siue infirmus, siue solidus,
pro se, & non pro alio, nisi quatenus suę curę commisso, *red-*
det rationem Deo, à qua nulla est appellatio. *Non ergò*, si sapi-
mus, *ampliùs iudicemus*, condemnando nos, *inuicem*, sed iudi-
cium committamus CHRISTO, cui & serui in omnibus ad-
dicti sumus.

Sed iudicate magis, quin & omni districtione damnate, quo
uis modo offendere fratrem: propter quod & studiosè caue-
te, *ne ponatis*, uerbo, uel facto, *offendiculum fratri*, in quod
possit impingere, *uel scandalum*, ob quod denique corruat. *scandalũ & offendi culum, quo possunt fa cto distin gui.*
Quàmuis enim inter offendiculum, scandalumque, nihil ui-
deatur discriminis, nisi quòd unius non sunt idiomatis: prius
tamen ad positionem pertinere potest impedimenti, poste-
rius uerò ad impectionem, casumuè de facto. Siquidem qui
iudicat aliùm, haud dubium, quòd communi lege, tristitia af-
ficit illum, eoque pacto, progressui offendiculum ponit: in

quod & progrediendo frequentèr impingit, ac per hoc scãdalum cõtrahit. *Scio*, ex euangelica ueritate, *& confido*, nõ in quauis iustitia legis, sed, *in domino IESV*, qui finis est legis, & ut sol, omnem umbram resoluens, *quòd nihil commune*, nihil immundum, quod hebręorum more, uocabatur commune, *per ipsum*, siue mauis per se. Et legendo, per ipsum, notatur CHRISTI beneficio, nullum cibum esse immundum, cum nullus uideatur euangelio uetitus, propter quod & dictũ est Petro, quod deus mundauit, tu commune non dixeris: legendo, per se, naturã exprimit cibi, non esse suapte natura inmundã, uel malã, nec mirũ cũ sit à Deo profecta, à quo nulla res est non bona: *nisi ei, qui existimat*, ex conscientia sua, *aliquid commune esse*, quoniã, illi, & non aliis, *commune est*: non ex natura cibi, aut ex lege CHRISTI IESV, sed ex existimatione, ac conscientia sua, quippè qui illa reclamante, uesceretur eo. Et licèt conscientia sit erronea, illum nihilóminus ligat, quoniam cibum, ut illicitum habet: & ob id, non mirum si eo uescendo committit. *Si autẽ propter cibum*, quo liberè uesceris, *frater tuus*, in fide infirmus, *contristatur*, offensus in eo, quod indicio suo, non licet, *noli cibo tuo perdere illum*, prębendo occasionem scandali, *pro quo*, &, *CHRISTVS*, qui monuit ne scandalizarentur pusilli, *mortuus est*. Et quãquam electi, pro quibus CHRISTVS potissimùm mortuus est, perdi absolutè non possunt, quoniam rapere eos nemo potest, ex illius manu: ad tempus tamen ruere possunt, & calumniam paritèr facere, religioni christianæ, ut quæ communes cibos admitteret. *Non ergò blasphemetur bonum nostrum*, quo fruimur per euangelium CHRISTI: & est bonum gratiæ, non cõsistens in cibo isto, uel illo: quin &, *Regnum Dei*, quod euangelium affert, *non est esca, & potus*: tametsi libertas in cibis comitetur illud, *sed iustitia*, est, per CHRISTI fidem: de qua multa in pręcedentibus excussa sunt, *& pax*, quę est iustitię comes, & superat omnem sensum, *& gaudium*, non solùm in spe glorię, sed in pręssuris & angustiis: etsi non in carne, dum hic degimus, saltèm, *in spiritu*, & eo quidem, *sancto*, puro ac dedicato Deo. Et hoc regnum est, de quo Dominus. Regnum Dei, quo scilicet moderatur nos, intrà uos, constitutum est. Quanquàm & regnum Dei, quo & extrinsecùs, suos moderatur fideles, in iustitia sit, pace, & gaudio, in spiritu sancto: quia &

Rom. 10
Acto. 10
Gen. 1
Mat. 18
Ioã. 10
Regnũ dei, quod est intrà nos.
Isa. 32
Phil. 4
Luc. 17
Rom. 12

omnibus uult reddi distribuique, quod suum est, cum omnibus (ut fieri potest) haberi pacem, omnes hilaritèr ac perio cundè uiuere: etsi non commodis carnis, aut prosperitate mũdi, suauitate tamen, ac ubertate spiritus sancti. *Qui enim in hoc*, regno, *seruit* CHRISTO, eius fouendo membra, *placet Deo*, qui author est regni, *& probatus est hominibus*, ut qui non modò, nullum patiuntur scandalum: sed & assequuntur ędificationem. *Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ mutuæ ædificationis sunt custodiamus*, ut quæ potissimùm pertinent regno Dei. *Noli*: ergò, *propter escam*, quæ non magnipenditur, *destruere regnum Dei*, quod illius est eximium opus, imò & peculiarissimùm munus.

Omnia quidem munda sunt, non modò ex se, quia à Deo creata, sed & per euangelium CHRISTI, cum non sint in illo prohibita: *sed malum*, utpotè charitati repugnãs, *est homini*, etiam sano, ac in fide solido, *qui per offendiculum*, scandalumuè, *manducat*, cum & charitatis sit, ædificare, & imbecillitati proximorum succurrere. Ergò, *bonum est*, è diuersò, *non manducare carnem*, non modò lege prohibitam, sed & concessam, *& non bibere uinum*, quod nemini est interdictum, *neque*, comedere bibereque, quodcunque aliud, *in quo frater meus offenditur*, dum afficitur tristitia, *aut scandalizatur*, dum impingit, progrediens in religione, *aut infirmatur*, in fide ac libertate CHRISTI. *Tu*, firmus, *fidem habens*, quòd uerè nihil est ultrà commune, *penès teipsum*: nimirùm in corde, quo et credis ad iustitiam, habe illam, *coràm Deo*: quandoquidem opus non est, illam uescendo testari, cum non sit ad salutem, sed scandalum imbecillioris fratris. *Beatus*, hoc est fortunatus, & insigni fauore præuentus, *qui non iudicat*, qui non condemnat, *semetipsum*, per reclamationem conscientię, *in eo quod probat*, tùm uerbo, tùm facto. Quoniam, *qui discernit*, inter cibum, & cibum, in conscientia sua, quippè qui est infirmus in fide: *si manducauerit*, contrà id quod conscientia suggerit, non beatus, sed, *damnatus est*, uti transgressor, illum alligante conscientia propria: quę nec procedit ex sano iudicio, sed ex fidei infirmitate: imò si penitius res excutitur, *non procedit ex fide*, sed ex simulatione fidei. Et hic, si non fallor, est sensus apostoli, in his quæ subiungit. *Omne quòd non est ex fide*, & profi-

Charitas ædificat, & imbecillitati succurrit.

Quo sensu peccatũ est, quod ex fide non proficiscitur.

ciſci ſimulatur ex fide, *peccatum eſt*, quoniam hypocriſis, ac ſimulatio eſt.

Obſeruationes huius membri.

Obſeruandum ex particula (ſiue uiuimus, ſiue morimur, domini ſumus) Quã ſtulta, imò & quã impia ſit, anxia ſollicitudo, immoderataque cura, quam nobis, ſecùs quàm par eſt, pro nobis ſubripimus, contempto, uel ſaltèm poſthabito capite CHRISTO, die noctuque, omnem impendentes operam, nequid deſit, quod faueat præſentis uitæ cõmodis, nihil quod liberius, ac delicioſius debaccari nos faciat: præter id quòd ipſi inſignis eſt cura de nobis, & non ſecùs ac de ſe (ut qui eius mẽbra ſumus & corpus, quę nemo odio habet, ſed nutrit ac fouet) ſollicitudinem gerit. Ergò ſtulti, ſi nos noſtraq; in illum penitus non reijcimus: imò & impij, ſi ſua rebus alijs implicamus, quàm quæ illius ſunt honoris & gloriæ. Quarè non debemus ocioſitate reſolui, ſed noſtri, ſi quid præter culpam eſt, ut noſtri, obliti: quæ, ut CHRISTI aliquid ſumus, noſtra pro uocatione, præſtare tenemur, omnibus neruis aggrediamur, præſtemus, perficiamus: uſquequò eius conſumetur corpus, in uirilem progreſſum ætatem, iuxtà menſuram plenitudinis eius, quàm æterna prædeſtinatione præfixit, & à ſuis membris, ut aſsiduè promoueretur, ſumma cum ratione decreuit.

Eph. 4

stulti sumus, si nos non cõmittimus christo

Eph. 4

Obſeruandum ex particula (non eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, pax, & gaudium, in ſpiritu ſancto) Vt nunquàm recedat à corde ſicut nec recedere debet à præce, regnum Dei: illum efflagitando, ſi intrà nos, non ſentitur: & promouendo quandò dei clementia adeſſe probatur. Et quaquã eximium eſt donum Dei, quamquàm & per gratiam hæret cordibus noſtris: niſi tamen fauore fulciatur pręſentiæ CHRISTI, qui eſt homo cordis, inhabitans illud per fidem, non deeſt nobis, quo formidemus. Ergò nitendum eſt CHRISTVM fide ac dilectione, retinere intrà nos, qui eſt iuſtitia Dei, pax noſtra, & gaudium in tribulatione (ſi quandò affligi nos opus eſt) reficiens interiorem hominem, in ſpiritu ſancto. Cui ſempiternus honor, & gloria.

Efflagitandum ac promouendum regnũ dei.

1. Pet. 3
Eph. 3
2. cor. 1
Eph. 2

Enarra-

Enarratio quartæ portionis, uel membri, partis supraſcriptæ.

CAP. XV. *Debemus nos &c.* Quāquàm potuit, & hæc portio, cum ſuperiori tractari, ac uelut illius articulus definiri: non obeſt tamen ſi ſeorſùm excutitur, & perindè, ac membrum aliud computetur. Ergò patefacto, quomodò robuſtiores in fide, gerere debeant ſeſe, cum minus robuſtis in ea: pergit & docere, quo pacto, firmiores ſpiritu, ſufferre habet infirmiores carne, & maximè exemplo CHRISTI. Deindè excuſat ſe, ſi fortè liberius ſcripſerit, ob confidentiam CHRISTI, qui loquebatur per eum: quo à Ieruſalem, uſque ad Illyricum prædicato, pollicetur tandem (cum illis in locis, ſuam iàm functionem abſoluerit) ſe profecturum ad eos. Et demùm obitèr, pro illis orat, & pro ſe orandū efflagitat. Ait ergò, *Debemus*, iure charitatis, & euangelicæ legis, *nos firmiores*, ſpiritu fidei & pietatis, *imbecillitates infirmorum*, proficiſcentes ex carne, & minus ſolida fide, *ſuſtinere*, æquo animo tollerare: quin & non ſecùs, ac noſtras ducere, & habere. *Et non nobis*, cū nec nobis tantū nati ſimus, & præſertìm CHRISTI ſubſcripti religioni, *placere*, noſtris duntaxàt inhiando cōmodis, obmiſsis fratribus noſtriſq; cōmembris: & potiſsimùm laborātibus, ac opera noſtra egentibus. Ergò, *vnuſquiſq; noſtrum*, non ſemper ſibi, ſed & frequenter, *proximo ſuo*, & maximè, cum illius expedit infirmitati, *placeat*, illiq; ſeſe accōmodet, contempto (ſiquod accidat) & incō modo proprio: idq; non in malum, ſed, *in bonum*, quod & illi cædat, *in ædificationem*, ſpiritus, fidei, & perfectionis chriſtianæ. *Etenim*, ut à capite proficiſceretur exemplum, *CHRISTVS*,
rom. 8 ad cuius imaginem prædeſtinati ſumus, *non ſibi placuit*, ſed noſtris ſemper ſtuduit cōmodis, & id cum extremo incommodo ſuo, in quo & patri unicè ſatisfecit: *ſed ſicut ſcriptum eſt*, Pſalmo ſexageſimo nono, ad patrem uerſus, *Improperia*, inquit, hominum, *improperantium tibi*, non modò ex infirmitate, ſed extrema malitia, *ceciderunt*, non caſu, ſed tua uoluntate, & mea acceptatione, quin & propenſione animi, & ardore ſalutis electorū tuorum, *ſuper me*, non ſecùs ac delicta, & iniquitates propriæ: propter quod & in eodē Pſalmo, & ſuas appellat, & ueluti ſuas ducit. *Quæcunq; enim ſcripta ſunt*, & præſertìm de CHRISTO capite, in diuinis literis, *ad doctrinam noſtram*, non Angelorum,

firmiores ſpiritu, infirmiores ſufferant ſecū dum carnē.

chriſtus non modo obedientia patris, ſed ſua erga nos dilectione, et

rata nostra uti propria duxit. non Demonum, quin nec reproborum hominum, *scripta sunt*, ex ordine quidē diuinæ prouidentiæ, sed opera spiritus sancti, & organo sanctorum, & prophetarū: *ut per patientiam*, hoc est, malorum tollerantiam, quā æquo animo, contemplari licet in CHRISTO, dùm est passus, ac cruci affixus pro nobis, *& consolationem*, qua & potitus est, cum surrexit, ac triumphauit, tertia die, *scripturarum*, hoc est, in scripturis contestatam, euangelizatam, exhibitam, & nos ipsius membra, *spem habeamus*, quòd si compatimur pro cōmembris nostris, cum CHRISTO, indubiè & cōsolatione potiamur cum eo. *Deus autem*, qui largitor est bonorum omnium, & potissimū, *patientiæ*, æquoue animo

Nemo sine deo, uero potitur solatio cordis. tollerantiæ, *& solatij*, seu consolationis cordis, quippè qui natura pati refugimus, & sine Deo, uero cordis solatio, non afficimur, *det uobis*, sua miseratione, & fauore CHRISTI IESV, *idipsum sapere*, sentire ùe, *in alterutrum*, quod caput nostrum sensit ergà nos, *secundùm*, non nestrū sensum, sed, *IESVM CHRISTVM*, qui unicus est magister, quē *&* in omnibus, prout datur, æmulari debemus. *Vt*, tandem, *unanimes*, prout & decet unius corporis membra, *uno ore*, reiectis non modò disceptationibus, sed & opinionibus uariis, *bonorificetis*, honore ac gloria, illis unicè debitis, *Deum*, bonorum omnium pelagus, *& patrem domini nostri IESV CHRISTI*, qui & incredibili charitate, per illum pater factus est, & omnium electorum suorum.

Propter quod, ut scilicet imitemini CHRISTVM, *assumite inuicem*, alter alterius onera portantes, sine discrimine iudæi & Ca. 6 greci, *sicut & CHRISTVS suscepit*, siue assumpsit, *nos*, proportione sua, *in honorem*, & gloriā, *Dei*: cui, & soli debetur, ut alias apostolus dicit. *Dico autem*, asseroq;, *CHRISTVM IESVM*, 1. Thi. 1 quem in mutua assumptione, & iudæi & græci, imitandum proposui, *ministrum*, quidem, *fuisse*, uerbi, uirtutum, & gratiæ, *circūcisionis*, hoc est, hebraici populi: quippè qui missus est, a Deo, Mat. 15. ut per sese, oues perditas quæreret Israel. Et id quidem, nō ob earum merita, non ob obseruationes legales, aut spem, quā de illorum conuersione conciperet, haud inscius eorū contumaciæ, quin & coniurationis, ac futuri parricidij, imò & obiiciebat sæpe: uæ tibi Bathsaida, uæ tibi Corozain, quia si in Tyro, & Mat. 11 Sydone, uirtutes, quas sum operatus in te, operatus essem in Luc. 10

Cur euāgelizatus est eis, pœnitētiam insignē egissent, in cinere, & cilicio: sed, *propter*

ueritatem Dei, qua uoluit esse fidelis, *ad confirmandas promißiones patrum*, de semine propagando ex eis, quod regeret populum Israel: ergò & si ex istis assumpsit, paucos tamen, & (ut dictũ est) non secùs ac reliquias multorum assumpsit. Verùm per apostolos, aliosq; ministros CHRISTI, quã plurimæ assumptæ sunt gentes, & per illos, humeris eius impositæ: pp quod subdit. *Gentes autèm*, quæ sunt assumptæ à CHRISTO, Dico asseroq; non super ueritate, sed, *super misericordia*, debere, *honorare Deum*: quandóquidẽ etsi prænunciatum esset gentes assumendas in corpus CHRISTI, & potituras pollicitationibus à Deo factis: non tamen erat prænũciatum id muneris impendendũ illis, ex promißione, sed ex sola misericordia Dei. *Sicut scriptum est*, Psalmo decimo & octauo. *Propterea* ob misericordiã præstitã, *confitebor*, ego CHRISTVS, in mẽbris mei corporis, *tibi*, æterno patri, *in gentibus*, confessione laudis, *& nomini tuo cantabo*, psallendo spiritu, psallẽdo & mente. *Et iterùm*, scriptura, *dicit*, & ut uidetur in Esaia propheta. *Letamini gentes, cum plebe eius*, quippè qui fecit utraq; unũ. *Et iterùm*, psalmo centesimo & decimo septimo. *Laudate dñm oẽs gentes, & magnificate eum oẽs populi*, quóniã ut subdit, confirmata est super nos misericordia eius. *Et rursũ Esaias ait*, undecimo capite. *Erit radix Iesse*, hoc est, CHRISTVS, ex semine oriturus Dauid, cui pater extitit Iesse, sine dubio, cũ primũ uenit in mundũ, ad assumendum hebræos, *& qui exurget*, à mortuis, quo tpe, est iterũ, in mundũ introductus à patre, exurget, *regere gentes*, quas & à patre petijt in hæreditatẽ, & *in eo gentes sperabunt*, in quo & cateruatim misericordiã assequentur. *Deus autèm*, non modò largitor, *spei*, sed erector: ut in quẽ nostra spes tẽdit, & cui potißimũ nititur: *repleat*, copia suæ liberalitatis, *uos*, cordaq; uestra, *omni*, plenoq;, *gaudio*, quod ex rei adeptione progreditur, *& cordis pace*, quæ ex ordinis tranquillitate innascitur, *in credendo*, nã uidere illã, non est conditio uiæ, sed patriæ: & intendit petere exorareq;, ut Dei largitione, ubertim primitijs donentur fœlicitatis, gaudio & pace cõpræhensis: *ut abundetis*, ut subdit, *in spe*, qua in præsenti donamur peregrinatione, *& uirtute*, qua aduersantibus, robustè resistimus, *spiritus*, nõ carnis, nõ immũdi, sed, *sancti*: quo & sitis, & sine sordè, & consecrati Deo. Cui honor & gloria.

Certus sum fratres mei, ea ex luce, quæ quòcunque diffunditur,

Marginal notes: *christus his, quos nouit incredulos.* — *Aßumptio gentiũ, non ex promißione, sed ex misericordia.* — Isa.14 — Esa.2. (?) — Psal.2 — *spes nostra in deum tẽdit, eiq; maxime nititur.*

dilectio in dicium est filiorũ dei.

& ego ipse, non minus, imò magis quã alij, *de uobis*, uestraque probitate, *quòd & ipsi pleni estis dilectione*, quę nota est, filiorum Dei, *& repleti omni scientia*, non mundi, sed CHRISTI, qua &, *ita*, lucetis, ut non egeatis doctore, sed *possitis*, per uos, *alterutrum monere*, ac rectam demonstrare. *Audacius autem*, forsàn, *scripsi uobis fratres*, si non ex toto, *ex parte:* Verùm id non tentaui, quasi rem nouam, aut inauditam afferens, sed *tanquàm in memoriam*, rei exploratissimæ, *uos reducens*. Et id quidem, cum ob mutuam inter nos charitatem, tùm, *propter gratiam*, apostolatus, *quæ data est mihi*, ex sua liberalitate, *à Deo*, ne meo muneri desim, sed, *ut sim*, quantùm meę infirmitati conceditur, *fidelis minister, CHRISTI IESV*, cuius legatione fungor, *in gentibus*, mihi peculiaritèr creditis, *sanctificans*, hoc est, sanctum faciens, non in se, nempè qnod sanctissimùm est, sed in earum cordibus, *euangelium Dei:* quamquàm uerbo græco plenè discusso, potius sacrificans, quàm sanctificans, reddendum est: quo & exprimatur ità euangelium à Paulo prædicatum, ut ipsa prædicatio, non secùs esset ac oblatio sacrificij: non modò quia ea intentione facta, ut undique cederet gloriæ Dei, sed & quia ea puritate, ac sinceritate exhibita, quód in ea nihil admisceretur non candidum, nihil antiquę legis fermento commixtum, aut humana præsumptione maculatum: sed adeò purè, ità sincerè, ut quæ offeruntur, & grata sunt Deo. Et id quidem, *ut oblatio gentium*, quas ut hostias uiuentes, sanctas, Deo placentes, studeo illius offerre maiestati, *accepta, &*, abundat copula, *sanctificata*, non in cæremonijs, aut ritibus legis, sed, *in spiritu sancto*, eorum corda perfundente, inhabitante, sanctificante, ac consecrante: ut & illius efficiantur augustissimum templum, in quo iugiter, unicèque colatur præcibus, ac alijs spiritualibus sacrificijs. *Habeo igitur gloriam*, quoniam fœlicem sum assecutus successum, non quidem in me, sed, *in CHRISTO IESV*, in ordine, *ad Deum*, qui et eximia est operatus in me. *Non enim audeo*, græcè est tempus futurum, *loqui aliquid eorum*, ne forte illum suspicarētur, se falsò iactare, *quæ per me*, uti per ministrum, *non effecit, CHRISTVS, in obedientiam gentium*, qua promptè euangelio subscripsere, *in uerbo*, prædicationis, *& factis*, quæ non dissonabant, à uer-

Prædicatio euangelii, oblatio est sacrificiu.

ἱερουργοῦντα

τολμήσω.

à uerbo, &, *in uirtute signorum, & prodigiorum*, quæ & passim,& mirificè per me ædita sunt, *in uirtute spiritus sancti*, à quo, ut à primo fonte, mira cuncta dimanant: *ità ut à Ierusalē*, à qua apo
Act. 9 stolorum recessi consilio, deductusq; Cæsaream, dimissus sum Tarsum, *usque ad Illyricum*, quod (ut communitèr dicunt) est adriaticum mare, uel ut græca continent scholia, extrema illius est regionis, seu prouinciæ pars, quam nunc Bulgariam nuncupant, *per circūitum*, quippè qui, eò non ueni recto tramite, sed pluribus peragratis prouincijs, ut ex actis difficilè non est animaduertere, *repleuerim*, spiritualibus fructibus, *euangeliū*
Col. 1. *CHRISTI*, quod aliàs uelut arborem facit, quæ crescit, & fructificat, in cordibus nostris. Euangeliū uelut arbor replēda fructibus.

Rom. 1 *Sic autèm prædicaui*, omni uirili utens, *euangelium hoc*, quod uirtus est in salutem, *non ubi*, ab apostolis aliis, nominatus, seu patefactus, *est CHRISTVS*, nè uiderer eorum detrahere gloriæ, aut in eorū laboribus introire, dum, *super alienum*, hoc est, iactum ab aliis, *fundamentum*, meum, *ædificarem*, cōstruerem q; ædificiū: *sed*, prædicaui, illis in locis, *quibus, ut scriptum est*, Esaiæ quinquagesimo secundo capite, *non est annunciatum*, nō solùm à patribus & prophetis, sed nec ab apostolis, *de eo*, CHRISTO scilicet, & euangelio suo. *Et uidebunt*, qui in eis sunt, oculis mentis, imò & fidei, *qui*, &, *non audierunt*, à quocunque, *de eo*, &, *intelligent*: quippè quibus illius detegentur arcana, quæ
cap. 1 iure incredulis sunt obtecta. *Propter quod, & impediebar plurimùm*, sicut & dictum est, à principio, *uenire*, ut erat in uotis, *ad*, uidendum, *uos*, ut & uobis in Domino fruerer. *Nunc uerò, ulteriùs locum non habens*, quo rememorari compellar, *in regionibus istis*, cum satis sit laboratū in eis, *cupiditatem autèm habēs ueniendi ad uos*, non ab hæri, uel nudius tertius, sed, *ex multis præcedentibus annis*, quibus uobis ardentèr afficior: *cum in Hispaniam proficisci cœpero*, quod (ni fallor) non differendum est plurimùm, *spero quòd*, saltem, *præteriens, uidebo uos*, imò, *&*, quòd, *à uobis deducar illuc: si uobis primùm*, non dicam ex toto, quod est impossibile, sed, *ex parte*, in Domino, *fruitus fuero*, iuxtà desiderium meum. *Nunc*, antequàm aliud aggrediar iter, *proficiscor Ierusalem*, *ministrare*, necessaria pauperibus, *sanctis*, qui in ea sunt. *Probauerunt enim Macedonia, & Achaia, collationem*, seu communionem, *aliquam facere*, hoc est, eleemosynam pinguem colli- Paulus sollicitus pro eleemosinis.

gere, distribuendam, *in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem. Placuit autem eis*, id facere, & iure quidem, quoniam, *& debitores eorum sunt*, non modò debito charitatis, sed & quodam pacto iustitiæ. *Nam si spiritualium*, bonorum, *eorum participes sunt facti gentiles*, ut qui inserti sunt in oliuam pinguem, *debent*, & optimo iure, *& ipsi, in carnalibus*, saltèm, *ministrare eis*, & præsertim ad necessitatem uitæ. *Hoc ergò*, muneris, *cum consumauero, & assignauero fructum hunc*, qui ex earum prouinciarum fide, ac charitate, profectus est, *per uos in Hispaniam proficiscar:* ità quidem sperabat apostolus, sed secùs ordinauit spiritus sanctus: nàm Ierusalem profectus, indè uinctus Romam perductus est. *Scio antèm*, persuasus Dei clemētia, & uestra sollicitudine, *quòd ueniens ad uos*, iuxtà condictum, *in abundantia*, seu plenitudine, *benedictionis &*, per hoc, *gratiæ*, ac beneficij, *CHRISTI ueniā:* quippè qui non dubito, me reperturū uos, ad meliora promotos, ac impietate locupletatos.

Obsecro itaq; uos fratres, per dñm nostrū IESVM CHRISTVM, cum nihil sit, quod fidelem animum posit ualidius perurgere (& se, & quæ recensita sunt pietatis officia, eorum commendat orationibus) *& per charitatem spiritus sancti*, quæ insignis est character electorū Dei, *ut adiuuetis me, in orationibus uestris*, quas asiduè facitis, & quas, *pro me*, peculiaritèr, *ad Deum*, effunditis: & in hoc maximè, *ut liberer ab infidelibus*, ac persecutoribus CHRISTI, *qui in Iudæa sunt*, Nec istud modò, sed, *&*, ut *obsequij mei oblatio*, quam delaturus, ac pauperibus distributurus sum, *accepta fiat, in Ierusalem sanctis*, ut quæ nulla sit persecutione remorata, aut impedita, sed oportunè, ac hilari animo excipiatur ab eis: *vt*, & tandèm, *ueniam ad uos in gaudio*, non quidem mea opera, sed, *per Dei uoluntatem, ut*, & uberius, *refociller nobiscū. Deus autèm pacis*, cuiusq; nutu omnia disponuntur, *sit*, semper, *cū omnibus uobis*, corde, uerbo, & opere. *Amen.*

Obsecratio uehemens.

Obseruationes huius membri.

Obseruandum ex particula (quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt) Quòd licet totius scripturæ scopus, sit CHRISTVS, licet & omni peruestigatus studio, à nobis, nunquàm satis excutiatur ab eis (præter id, quòd innume-

ris obtectus est sacramentis, multa sunt, quæ reuelanda sunt extremis temporibus, quandò omnibus recapitulatis in eo, &c. quæ de ipso scripta sunt recapitulabuntur in illo, prout Ephesijs explanauimus) Nihilóminus, & plura in eis sunt, non modò ad illum pertinentia, sed & non sine illius consilio ac beneplacito instituta, à quibus neminem excusari fas est: quæ & quinque dissecta classibus, nulli non debent esse præ oculis, nemini non ad manus. Et prima continentur credenda, secunda, sperāda, tertia, diligenda, postremis agēda, declinandaq;: quas quidem classes, siquis & illis quinque apostoli uerbis, quæ ardet in ecclesia loqui, asserat posse denotari, mea opinione non errat. Ergò & si nullum uerbum, imò nec minimum iotha, in diuinis literis, siue mysterio est, si singula innumeris scatent arcanis, & undiq; sunt grauida sacramentis: post CHRISTVM tamen, eò erigendi sunt oculi, ut nō modò calleamus, sed & maximè quæ præmissis contenta sunt classibus, indesinentèr prestemus. Nàm etsi, eo animo, impium non est, scripturas attendere, ut parati simus omni poscenti, religionis nostrę reddere rationem, & si recta sit intentione, ut ualidè possimus contradictores arguere, ac persuadere, qui nobis creditur gregi, quandóquidem & illa utilis est, ad arguendum, corripiendum, & erudiendum omnem hominem in iustitia: potissimùm tamen, ea donati sumus, ut continuò, in præmissis exerceamus nos, ut & tandèm perfecti euadamus in eis, in qua re, sine dubio, & precipuus est lectionis fructus.

In scripturis contenta, quinque classibus dispartita.

1. co. 14 — *1. Pet. 3* — *Titū. 1.* — *1. Pet. 5.* — *2 Thi. 3*

Obseruandum ex particula (nunc proficiscar Ierusalem ministrare sanctis) Quòd etsi muneris apostolici, pastorisq; euangelici sit, creditos sibi populos pascere uerbo Dei: extrà tamen onus eorum, non est, & cibum, quando opus fuerit, impendere corporalem, sicut & Apostolus fecit. Vndè, & qui uidebantur columnæ, Petrus, Ioannes, & Iacòbus, postquā dextram dederunt Paulo, Barnabæque, ut ipsi euangelizarentur gentibus non iniuria suggesserunt utrique, ut memores essent pauperum, qui conuertebantur (& presertìm iudeorum) ad fidem. Ergò licet omnibus incumbendum sit ęgenorum curæ: potissimùm tamen concionatoribus uerbi, & pastoribus ecclesiæ Dei. Nec quidem mirum, cum & pro illorum sint instituti salute, & eo quidem onere, ut cum expedit, pro illis da-

Pastoribus incumbit, nedum pascere uerbo sed & eleemosina corporali.

Gal. 2

turi sint uitam: præter id, quòd & uti patresfamilias eorum astringuntur gerere curam, & per hoc, quæ illis sunt necessaria, charitatis uisceribus, prouidere, ac sua pro facultate omnibus ministrare, haud secùs ac filijs, & domesticis pro prijs, imò & ut membris charissimis IESV CHRISTI. Qui in Petro omnibus, qui præficiuntur gregi, non modò semel, sed bis, imò & ter, commendauit eum: ac quanta sollicitudine, eò in negocio, inuigilandũ sit, oẽs monitos esse uoluit.

Amica commendatio, salutatioque, ad claudendum totam Epistolam.

Commen: dатio, & salutatio. *Commendo autem vobis, Pheben sororem nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ, quæ est Cenchreis: ut eam suscipiatis in domino, dignè sanctis, & aßistatis ei, in quocunque negocio, uestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi. Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos, in CHRISTO IESV, qui pro anima mea, suas ceruices supposuerunt: quibus non solùm ego gratias ago, sed et cunctæ ecclesiæ gentium: & domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi: qui est primitiuus Achaiæ in CHRISTO IESV. Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in uobis. Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptiuos meos: qui sunt nobiles inter apostolos, & antè me fuerunt in CHRISTO. Salutate Ampliatũ dilectißimũ mihi in dño. Salutate Vrbanũ adiutorem nostrũ in CHRISTO IESV: Et Stachyn dilectũ meum. Salutate Apellem probũ in CHRISTO. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meũ. Salutate eos, qui sunt ex Narcisci domo: qui sunt in dño. Salutate Tryhennã et Tryposam, quæ laborant in dño. Salutate Persidẽ charißimam, quæ multùm laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius, et meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermem, Patrobam, Herman, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologon & Iuliam: Nereũ & sororem eius: & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutãt uos omnes ecclesiæ CHRISTI. Rogo autèm uos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quám uos* Monitio, propter hæretico. *didicistis, faciunt: & declinate ab eis. Huiusmodi enim CHRISTO domino non seruiunt, sed suo uentri: & per dulces sermones & benedictiones, corda seducunt innocentium. Vestra enim obedientia in omni lo* cap. 16

co

co diuulgata est.. Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis, conterat Sathanam sub pedibus uestris uelocitèr. Gratia domini nostri IESV CHRISTI uobiscũ. Salutat uos Thimotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolã in domino. Salutat uos Caius hospes meus: & uniuersæ ecclesiæ. Salutat uos Erastus, archarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri IESV CHRISTI cum omnibus uobis. Amen. Ei autem qui potens est, uos confirmare, iuxtà euangelium meum, & prædicationem IESV CHRISTI, secundùm reuelationem mysterij, æternis temporibus taciti (quod nunc patefactum est, per scripturas prophetarum, secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fide,) in cunctis gentibus cogniti: soli Sapienti Deo, per IESVM CHRISTVM. Cui honor et gloria, in sæcula seculorum. Amen.

Postrema hac parte Apostolus, & amicè commendat, & amicè salutat: admonetq; ut caueant ab hæreticis. Et demum, ut solet, in gratiarum actionibus, epistolã claudit, & absoluit.

Enarratio commendationum seu salutationum, in quibus & absolutio totius continetur epistolæ.

CAP. XVI. 1. *Commendo uobis*, in domino, *Theben*, quæ fidelis erat mulier: vndè & subdit, *sororem nostram*, non carne, sed spiritu: nec modò fidelis, sed pia, & charitatis operibus uacans: propter quod addit, *quæ est in ministerio ecclesiæ*, nempè hospitalitati, & eleemosinis studens, *quæ est in Cenchreis*, quod hoc loci, nomen est portus, ac stationis naualis, apud Corinthios: ubi non pauci morabantur fideliũ, ea muliere foti, ac substentati: *vt eam suscipiatis dignè sanctis*, hoc est, ea charitate, qua decet suscipere sanctos: & per hoc, fratres & sorores, in CHRISTO. Nec modò suscipiatis, sed, *& assistatis ei*, fauentes, opitulantesque, *in quocunque negocio uestri indiguerit*. Nàm Romam accedit, quędam ob negocia: et si forsàn temporalia, pia tamen, & fidelibus commoda. *Etenim*, &, *ipsa quoque astitit multis*, ut iure, illi non possitis deesse: &, potissimùm astitit, *mihi ipsi*, ministrando quæ fuerant necessària. *Salutate* in domino, *Priscam*, uxorem, & *Aquilam*, eius uirum, *adiutores meos*, non in conficien-

cechree, portus, uel ut placet aliis, oppidum est apud corinthum.

Aquila, sicut & apostolus, artis uidetur fuisse nofactoria.

dis materialibus tabernaculis (siquidem eiusdem, ut creditur, erat artis) sed in promouenda fide, ac protendendo tabernaculo, totius ecclesiæ. Propter quod dicit: *in CHRISTO IESV*. Præter id, *q*, *& ceruices suas*, extremo, *suppofuerunt*, periculo, *pro anima mea*, quod creditur fuisse Corinthi, quandò tumultuantibus iudæis, aduersùs Paulum, coactus est recedere, ex eorum domo: ut ex actis habetur. *Quibus non solùm ego, gratias ago, sed & cuncta ecclesia gentium*: quippè qui omnibus, eam ob rem patrocinati sunt. Salutate, *&*, pariter, *domesticam eorum ecclesiam*, ut qui plures fidelium, & excipiebant, & alebant domi. *Salutate Epanetum dilectum meum*, utpotè, *qui est primitiuus*, primitiæ græcè, *ecclesiæ Asiæ*, uel Achaiæ, ut alii codices docet, quippè qui eò loci, fuit prima Pauli seges. *Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in nobis*, planè, piè & ex charitate: sed ubi; uel quomodò, scriptum non est. *Salutate Andronicum & Iuniam*, qui ambo erant iudæi: propter quod subdit, *cognatos*, hoc est, consanguineos, *meos*: nec modò cognatos, sed, *& concaptiuos meos*, quod quandò, uel quomodo factum sit ignoratur. *Qui sunt nobiles*, insignesuè, *in apostolis*, seu inter apostolos: nō q fuerint ex numero duodenario, sed fortè septuagenario, *qui & ante me fuerunt in CHRISTO*, ut qui fortè, uel eo uiuente, sunt ad fidē accersiti: nec est incredibile, q & intèr primos fuerint, qui urbi sunt euangelizati. *Salutate Ampliatum*, uel Ampliā, *dilectum mihi, in domino. Salutate Vrbanum adiutorem meum in CHRISTO, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in CHRISTO*, & fortè non solū uitæ sanctitate, sed & aliqua persecutione. *Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo*, ut qui fortè obierat, aut tunc Roma secesserat. *Salutate Herodionem cognatum meum*, nempè hebræum genere. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo*, qui & fortè, non erat superstes. *Salutate Tryphænam, & Tryphosiam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multùm laborauit in domino. Salutate Ruffum electū*, ad aliquod forsàn onus, ministeriumuè, *in domino, & matrem eius*, secundū carnem, *& meam*, ob maternum affectum. *Salutate Asyneritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Phylologum, & Iuliam, Nereū, & sororem eius Olypiadē, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto:* quod signū est pacis, ac germanæ dilectionis. *Salutant uos omnes ecclesiæ CHRI.*

cap. 18

Qui nā primò forsān romæ sunt euangelizati.

STI,quas fundauerat, & ꝑ q̃bus ingētē sollicitudinē gerebat.
Rogo,obsecroq;, *uos fratres*, quos in CHRISTO esse decet unanimes, *ut obseruetis eos*, qui fortè non sunt pauci, *qui dissensiones & offendicula*, non secùs ac membra,illius inimici,qui super seminauit zizanias, *præter doctrinam, quàm uos didicistis, faciunt:* & ni fallor,denotantur Iudæi,qui etsi regeniti,nihilóminus seruiebant legalibus,ac non solùm uerbo,sed facto, schismata excitabant fidelibus, *& declinate ab eis*, ne in laqueũ incidatis eorum,*Huiusmodi enim non seruiunt, domino nostro CHRISTO, sed suo uentri*, proprijsq; cōmoditatibus: id quod & cōe est,quibusnis hęreticis: *Et per dulces*, adulatoriosq;, *sermones,& benedictiones*,quas legē custodiētibus mentiuntur ꝓmissas, *seducunt innocentium corda*. Declinate inq̃ ab eis: etiā ne & maculā inferatis nobis. *Vestra enim obedientia*, qua sincerè,candideq;, euangelio obeditis, *in omni loco*, & in oēs gentes, *diuulgata est*, magno cũ honore,ac gloria. Prȩter id,ꝗ,*& gaudeo*,spirituali gaudio,*in uobis*,uti in nobilissimis ecclesiæ mēbris:in quibus & reliqua meritò gloriantur. *Sed uolo*, cupioq;, *uos sapientes esse*, ut serpentes obturantes aures incantatori,*in bono*, seruãdo promouēdoq; quod & cepistis:*& simplices*,ut colũbæ,que felle carent:*in malo*, illud euitando ac fugiendo:ut quod tandèm amaritudinē continet. *Deus autem pacis*, sine cuius ope,nihil proficimus,*conterat Sathanam*,& oē quod aduersari nititur recto,sinceroq; progressui uestro,*sub pedibus uestris*, citò, *& uelocitèr*,ut cernamus, non secùs ac fulgur,eũ cadere,ac in nihilum ruere antè uos. *Gratia domini nostri IESV CHRISTI, uobiscum*, & seruetur, & perficiatur. *Salutat uos Thimotheus,dilectus*, non modò filius, & discipulus,sed,*& adiutor* cooperatorq;,*meus*,in domino: *et Lucius,& Iason, & Sosipater,cognati mei. Saluto & uos,ego Tertius,qui*,dictante Paulo, *scripsi epistolam*, hanc, *in domino*, in quo,& uinculo charitatis deuincti sumus. *Salutat uos Caius*, quem dudùm in baptismo regenui, & modò, *hospes est meus, & uniuersa ecclesia*, græcè in gignendi ponitur casu: & exprimitur, nedùm illùm ergà Paulum agere hospitem, sed & ergà uniuersam ecclesiā, quę diuertebat ad eum. *Salutat uos Erastus archarius ciuitatis*, & ni fallor,Corinthi:ubi tunc morabatur Apostolus. *Et Quartus*, quòd est nomē propriũ,*Frater in domino. Gratia domini nostri IESV CHRISTI, cum omnibus uobis. Amen*. Quamquā hæc

Mat. 10

Heretici cõmuniter, suo seruiũt uentri.

Hospitalitas Cai, à Paulo baptizati.

eadem, superiùs sint repetita, quanquàm & aliquibus placeat, uel hic uel suprà, ab aliquo fuisse adiecta: mihi tamen non obstrepit, si & à Paulo asserãtur, utroq; loci apposita, imò & consonat, si nunquàm non forent inculcata, cum & nunquàm sine Dei gratia, probè possimus subsistere, aut quod uolumus, ritè quouis modo præstare.

Gratiarum actio Deo, apostolo digna.

Ei autèm, Deo scilicet, soli (ut subijcit) sapienti, *qui potens est*, solo nutu, *uos confirmare*, in fide, & dilectione, contrà quosuis hostium impetus, *iuxtà euangelium meum*, quod uirtus est salutaris, omni qui credit, *& prædicationem CHRISTI IESV*, qua primùm prædicatus est, à prophetis, & demùm ab ipsius apostolis, *secundùm*, eam, *reuelationem*, detectionemque, *mysterij*, quo pertinebat ad gentes, *æternis temporibus*, non prorsùs ignorati, sed, *taciti*, in quibus iudæi, solum putabantur populus Dei, *quod nunc patefactum est*, græcè, & clarius, patefacti autem nunc, & præsertìm postquàm apostoli se conuerterunt ad gentes, *per scripturas prophetarum*, in quibus quàm plurima, illius sunt uaticinia, *secundùm præceptum, æterni Dei*, cuius sapiẽtia omnia gubernantur, ac oportunè singula disponuntur, *ad obeditionem fidei*, id quòd non modò per subiectionem intellectus, sed & per exhibitionem operum charitatis, *in cunctis gentibus cogniti*: Ei inquàm, *soli Sapienti Deo*, omnes habendę sunt gratiæ, *per IESVM CHRISTVM*, qui & gentes petijt in hæreditatem. *Cui gloria*, sit, *in secula*. *Amen*. Et subditur Græcis, uelut apendix: Ad Romanos, scripta à Corintho, per Pheben, ecclesiæ, quæ est in Cenchreis, ministram.

φανερωθέντος. *Psal. 2*

Obseruationes huius partis.

Veri sapiẽtes & prudẽtes in bono.

Obseruandum ex particula (uolo uos esse sapientes in bono, & simplices in malo) Quòd si sapientia, res disponit per altissimas causas, sapientes in bono, omnia petunt, à uoluntate Dei, indeque non secùs ac è primo supremoque fonte hauriunt, & modum, & normam suarum operationum: si est uiro prudentia, erit in bono sapiens, qui non operatur temerè, sed iudicio, & consilio. Et quoniam non est sermo de sapientia carnis, sed spiritus: iudicium & consilium, ut sapientes simus in bono, non sunt exigenda à carne, sed à spiritu, qui nos quàm

pluribus

pluribus afficit donis, per quę, & ritè diſponimur, & in bonis operibus, tùm probè, tùm uiriliter ambulamus. Præter id, quòd & ſapientia, ſuauis eſt diuinorum notitia, ac myſterii CHRISTI, periculo comprobata cognitio: quę indubiè portio (ut diximus) eſt expectatæ fœlicitatis. Ergò & compertum erit, illos fore ſapientes in bono, qui ſic uitam inſtituunt, ut æmula ſit reſurrectionis futuræ: ad quam & feſtinant, & affectibus æſtuant. Simplices autem in malo, cum illi ſint, qui non modò inſueti ſunt perperam agere, ſed & inſcii malo fauere, ut qui nec membra, nec ſenſum, nec conſilium adhibent, ut operentur malum: ſicut è diuerſo ſunt, qui currunt ad opera praua, & ueloces ſunt ad effundendum ſanguinem, de quibus & propheta, uæ ſapientibus ad operandum malum, & inſciis ad operandum bonum: illi in malo tādem ſimplices ſunt, qui nec illud faciunt, nec ut faciant machinantur. Et hæc ſunt, quę præmiſſis apoſtolus urget.

Et ſimplices uerè in malo.

Prou. 1
Iere. 4.

Obſeruandum ex particula (Soli ſapienti Deo, per CHRISTVM honor & gloria) Quòd non ſolùm Deo debemus ſemper gratias agere, & quidem per CHRISTVM, ut per quem in nos cumulatìm benedictiones deſcendunt, & per quem, ut Deo ſint acceptæ, unicè referendæ ſunt gratiæ: ſed & referre debemus, uti ſummo, ſupremoque ſapienti, & per hoc, omnia quàm optimè moderanti diſponentique. Ergò tantùm abeſt, ut aliquid ſuſpicari fas ſit, quod miræ, diuinæque non ſubiaceat prouidentiæ, aut illum pro his quæ facit, adducere ualeat in iudicium: ſed omnia ſingulaque, quæ ab illo dimanant, eo pacto ſuſpicienda ſunt, ut ab oceano omnis ſapientiæ, omniſque bonitatis proficiſcentia, & per hoc, optima cum ratione inſtituta: tàmetſi miſeri eòuſque ſumus, ut caligemus, & non rarò, ad materialem ſolem: quò magis & ad illam inacceſſam lucem, in qua tenebrę non ſunt ullæ? Ergò memores ſimus, quòd oportet hominem ſubditum eſſe Deo, & mortalem, non patrā cum immortali ſentire. Ergò Regi ſæculorum, immortali, inuiſibili, ſolique ſapienti Deo, omnis honor & gloria: idq; per IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum. Amen.

deo referēda gratia, ut ſummo ſapienti.

1 Tim. 1
2. mac. 9
2. Thi. c.

FINIS.

Errata ex minori aduertentia, quę iusa sunt alicuius momenti.

Folio.4.facie.1.linea.19.paris,pro partis. Et fac. 2. 12. his, pro is.fo.8.2.14.maius,pro mauis.fo.17.2.17.immitandi,pro immundi.Et li.31.domum pro donum.fo.21.1.30.euangeliū, pro euangelicum.fo.23.1.8.conatu pro conatui.fo. 5.2.6. fa ſta,pro facta.fo.42.1.24.diſdent,pro diſſideāt.f.45.2.14.dnittendo pro admittendo.fo.51.1.16. apoſtolis, pro apoſtolus. fo.56.1.30.quoad,pro quod.fo.61.1.16.ſecretior, pro ſecretiori.fo.77,1.22.arcēte pro arctè.fo.90.1.18. ſua pro ſum. fo. 91.1.16.effundit,pro effunditur.fo.93.1.10. conſecrams, pro conſecramus.94.2.20.morts,pro mortis.96.2.12.legit, pro legitur.& li.16.pſuptū,pſumptū.101.1.3.ſoluis pro ſolius.109. 1.31.fouent,pro forēt.Et.1.poſt.grauidet,p grauidetur.112. 1.18.propondemus,pro,ppēdemus.114.2.28.eiusqe,,p eiusq; 126.1.3.geſtium, pro gentium.& li.33.metuis, pro mentitus. & fa.2.28.ſuppijcio, pro ſupplicio. 129.2.17. prædeſtinatis; pro prædeſtinati.130.1.in poſtil.uti, pro luti.134.1.6.permiſſionis, pro promiſsionis.135.2.19.degeneratum,pro degeneratus.141.1.21.ruinam,pro ruina.144.2.26.fine pro ſint. 151. 2.18.tora,pro tota.158.parcat,pro pareat.

1-6-3